CRITICA CRITICII

Albina Românească, 1846, 14 Fevruarie (pag. 49—52). Articolul e semnat «A. Rusu», singura dată când numele scriitorului este dat de el însuş sub formă românească. Articolul răspunde la un altul din 17 Ianuarie, «Teatru Naţional», al lui D. Gusti (a se vedeà *Anexele*). Acesta revine şi el la 21 Fevruarie cu «Răspuns la critica criticei», dar nu discută ideile lui Russo, ci se mulţumeşte să trateze pe acesta din înălţime şi să-l învinuească că nu ştie să scrie.—A se vedeà şi *Vieaţa românească*, an. I, vol. I, 101 şi 250.

Publicul aŭ cetit în foiletonul *Albineĭ* din 17 ianuario nişte luărĭ aminte a Domnuluĭ D. G.[1] asupra pĭesilor date la Teatrul Naţional la prilejul benefisuluĭ D-luĭ Necolau. Iscălitul se socoteşte în numărul acelora care gîndesc, cum că critica n'ar prinde loc în epoha de astăzĭ, căcĭ, fără a vătăma vr'o ĭubire de sine, încă nu avem nicĭ putem avè o literatură pînă maĭ tîrziŭ. Tălmăcirĭ, imitaţiĭ, cercărĭ, de şi vrednice de laudă, nu alcătuesc o literatură[2], ş'ar fi păzit tăcere, dacă oareşcare socotinţĭ judecătoreştĭ a D-luĭ D. G. nu l'ar sili odată pentru totdeauna a-şĭ da opinia sa asupra criticeĭ de faţă precum ş'asupra celor ce critică spre învăţătură pe viitorime.

Pe aicea pe acole sînt oamenĭ carĭ se socot singurĭ în dreptate de a găsi un lucru bun saŭ răŭ, care se mânie cînd rîde publicul şi socot cu totul abătută de buna voinţă însuşirea ce'şĭ ia parterul de a bate în palme la o pĭesă, fără maĭ întîĭ să treacă acele pĭese la ţenzura Dumnilorsale Domnilor, ţenzurĭ maĭ de haiŭ decît a Postelniciceĭ. Odată cu binele s'aŭ născut şi răul, odată cu lumina s'aŭ ivit întunericul, adecă critica ; de aceĭa de cînd lumea, critica a fost şchĭoapă şi oarbă, cînd s'aŭ iscălit D. G.

[1] Dimitrie Gusti. [2] A se comparà cu prefaţa *Daciei Literare* (1840); între altele Kogălniceanu zice acolo: «traducţiile însă nu fac o literatură» (pag. XI, ed. II-a).

De laudă este publicului că aŭ înțăles că bun, răŭ, locul săŭ este la pĭese naționale ; dă aplausurĭ nu numaĭ pentru că pĭesile sînt bune, dar pentru că aŭ înțăles fără însuși a-șĭ da socoteală de ce, că este maĭ de folos a se juca pe sțena națională obiceĭurile, năravurile știute în limba noastră, decît traducerĭ de obiceĭurĭ streine de multe orĭ tălmăcite într'o limbă zisă romînească care n'o înțelege nicĭ publicul, nicĭ actorul, nicĭ tălmacĭul, obiceĭurĭ și năravurĭ carĭ n'aŭ nicĭ o asemănare cu a noastre, și prin urmare nicĭ pot aduce vre un folos scopuluĭ unuĭ teatru, adecă înbunătățirea năravurilor și educațiea obștească.

Acia carĭ s'aŭ alunecat pe calea Teatruluĭ național, nicĭ odată n'aŭ avut gînd să scrie pentru a-șĭ face un nume seaŭ pentru a se da publiculuĭ drept autorĭ, eĭ sînt simpli ĭubitorĭ de falä romînească, socotindu-se ca niște salahorĭ chĭemațĭ a rădica o zidire . . . arhitecțiĭ vor veni maĭ tîrziŭ, dacă criticiĭ nu-ĭ vor spărie cumva . . . silindu-se a da o mică direcție deșteptăriĭ publiculuĭ și acelora care aŭ gînd, talent și vreme de a scri . . . Scopul lor este de a întroduce pe sțena națională naționalitate, dramă și comediĭ îmbrăcate în caracterul pămîntuluĭ, vorbind cum vorbim cu toțiĭ cînd sîntem între noĭ, *fieşte-care după treapta luĭ,* iară nu Nemțĭ, Franțujĭ îmbrăcațĭ în haĭne moldoveneștĭ și mîrîind o limbă care nu-ĭ nicĭ a lor nicĭ a noastră.

Critica rareorĭ este cumpenită în lecțiĭ seaŭ în laudă, dreaptă în judecată și învățată . . . nu-ĭ destul de a ști carte și a scri, pentru a fi critică . . . maĭ trebue neapărat gĭudecata nepărtinĭtoare, cunoștința lucrurilor, a lumeĭ și a oamenilor . . . cunosc mulțĭ criticĭ, oamenĭ învățațĭ și belè profesorĭ, carĭ la școală inimeĭ omeneștĭ ar fi la a. b. c. Sfătueștĭ, Domnule, publicul a învăța toate cîte nu știŭ și toate cîte zic că știŭ . . . și apoĭ să fie critice. Acum altă gîscă . . . să vorbim de critica de față . . . începutul dela sfîrșit.

Domnul D. G. laudă talentul benefițientuluĭ și are cuvînt . . . Domnul D. G. laudă tot benefițientul de *gustoasa* alegere a pĭeselor și Domnul D. G. se încurcă, seaŭ uĭtă cum aŭ început articolul . . . pentru un critic aceasta este o mare greșală, începutul și sfîrșitul nu trebue să se bată în capete . . .

critica bună, ră trebue să fie logică. Domnul D. G. n'aŭ făcut despicarea cuvenită, Domnul D. G. aŭ vătămat logica.

Suindu-ne în sus, găsim lauda Domnuluĭ Alexandri; nu știŭ cum ar fi făcut să nu-l laude... Dar pot încredința că nu l'aŭ înțăles... căcĭ vorbind de un personaj a pieseĭ și anume de CC. Nicu: prostia unuĭ cuconaș de astăzĭ era caracterizată în el, ca în cel maĭ desăvîrșit model, pe lîngă care întrunește încă și patima amoruluĭ. Nimica de asemenea nu se vede... Domnul A., care aŭ învățat la alt dascal decît la Domnealuĭ D. G. istoria lumeĭ, cînd aŭ pus pe sțenă pe cuconu Nicu, nicĭ i-aŭ trecut prin minte să caracteriseze pe CC. de astăzĭ, dar să ne arăte cum am fost cu toțiĭ în vîrsta zisă a nevinovățieĭ, care nu-ĭ nicĭ copilăria, nicĭ holteiea coaptă, prin care tot omul care a ajuns macar la 24 anĭ aŭ trecut, orĭ de ce treaptă aŭ fost seaŭ este; boerĭ, țiganĭ, ficĭorĭ de bacal... am rîs cu toțiĭ, pentru că fiecare din noĭ s'aŭ văzut în CC. Nicu, în vreme cînd n'avè mustățĭ încă și ĭubè o *femeĭe slăvită, cerească,* precum sînt toate femeile pentru ibovniciĭ ceĭ de 18 anĭ... aĭ rîs Domnule D. G. fără să știĭ de ce rîzĭ, pentru un critic îĭ mare mângâere... și coconașiĭ de astăzĭ mulțemesc că-ĭ socoțĭ prea proștĭ ca să rîdă cu D-ta... de D-ta... nu zic.

Domnul D. G. se pare a-șĭ fi adunat toate puterile învățăturilor gramaticale, toată ecsperiența filologică pentru a critica în tot felul bĭata *Băcălie ambițioasă* și a o îngropa supt un nămol de cuvinte sunătoare de științe dramatice. Din nenorocirea publiculuĭ și acelora carĭ aŭ cetit articolul, Domnul D. G. precum aŭ înțeles pĭesa D-luĭ A. asemene aŭ înțeles și *Băcălia* D-luĭ R[1], nu este de mirare! căcĭ nicĭ unul din carĭ aŭ văzut reprezentația nu era maĭ în stare de a o înțelege și a critica cu știință! *Băcălia* este scrisă moldovinește, în cît fiește-care o înțăles-o pînă la o ĭotă, și tocmaĭ un critic să'șĭ astupe urechile seaŭ să-șĭ închidă ochiĭ într'o epohă în care duhul omenesc se disvălește, precum știm, pînă și la băcalĭ.

S'aŭ zis *Băcălia ambițioasă* și nu *o băcălie* saŭ *o băcăliță,* pentru că ideĭa autoruluĭ este și aŭ fost a ge-

[1] Russo.

neraliza și nicĭ cum a privi la o singură *băcălie.* Domnul D. G. ar fi trebuit să înțeleagă că *băçălia* s'aŭ luat drept nume colectiv, care cuprinde toată tagma, precum cînd zice cĭubotare se înțeleg și cel care face cĭubote saŭ papucĭ saŭ care le cîrpește.

S'aŭ zis *ambițioasă*; asta nu s'a pus în bobot cum ar crede criticul, și cere o explicație, care va sluji Domnului D. G. pentru alte articole.

De la Adam babadam pînă acum și cît va fi lumea, omul cît de mic și maĭ cu samă cel mic, are în cap o sămînță de ambiție. Acè ambiție se înbracă cu haĭna favorită a omuluĭ supus, fără să simtă, uneĭ pravilĭ nestrămutate de sporire, de înaintire lăsat de la Dumnezeŭ, ca omul să nu zacă în statu co (statu quo) letargic ca dobitoacele. Intre oamenĭ învățațĭ acele pravilĭ se îndeletnicesc cu descoperirĭ, iscoade, cărțĭ, zidirĭ și altele. La mulțĭ pravila aceasta de deșteptare, maĭ bine zicînd instinctul, scrisă cu inima ominească (cu care inimă Domnul D. G. n'aŭ citit nicĭ odată) nu'ĭ înțeles de o potrivă nicĭ poate fi, de vreme ce uniĭ sînt crescuțĭ cu maĭ puține mijloace intelectuale, alțiĭ n'aŭ creștere bună, alțiĭ pe gĭumătate învățațĭ, alțĭ cîțĭva de și învățațĭ, înfășurațĭ însă în pelinjele naravurilor pămîntuluĭ saŭ a casnicilor obiceĭe, alțiĭ în sfîrșit după croĭala duhuluĭ lor. De aice isvoràsc strîmbăturile, grimasele, ridicurile, criticile și toate cusururile care îndeamnă pe oamenĭ să rîdă uniĭ de alțiĭ, a se deosăbi; ceĭ învățațĭ înțăleptĭ se însamnă prin faptele care rămîn. De aceĭa un sătean vra să se facă vornic în satul luĭ, de aceĭa vornicul a face, dacă poate, băetul săŭ dascăl de biserică, de aceĭa un cojocar nu-șĭ dă fata după un sacagiŭ, de aceĭa orĭ și ce fată de băcal are ambiție de a fi maĭ mult decît o băcăliță sadè, saŭ o băcăliță de frunte, de aceĭa un băcal îșĭ dă învățătură copiluluĭ, de aceĭa fieşte-care ficĭor de bacal vra să-șĭ schimbe bernivicíĭ pe un pantalon, pestelca pe o păreche mănușĭ, contășelul pe un surtuc, cuțitul saŭ cumpenile pe un condeiŭ și să-șĭ zică Domn, în loc de Neculaĭ ficĭorul. Este de mirare că un om învățat ca Domnul D. G. care vorbește de gramatică să nu știe aceste toate. Ambiția este în orice om, în ceĭa ce atîrnă de dînsul, să încuĭbează în toată tagma,

s'ascunde și se preface în fel de fel de patimĭ. Domnul D. G. n'aŭ înțeles titlul pieseĭ, pentru că nu înțelege oameniĭ.

De zice Domnul D. G. în treĭ rîndurĭ că *Băcălia* nu învredniceşte numele de pĭesă, şi că este numaĭ un tabloŭ de naravurĭ, saŭ că cursul pĭeseĭ nu desvăleşte sfîrşitul eĭ, saŭ că acel sfîrşit îĭ adus fără oareş-care preparațiĭ dramatice ce se cer neapărat într'o pĭesă, saŭ că o intitulație de asemenea în mîna D-luĭ D. G., saŭ în mâna unuĭ om cu talent ar fi produs o comedie în 4—5 acte, m'aş închina şi aş zice: «foarte mulțămesc, aĭ cuvînt şi m'oĭ îndrepta dacă voĭ putè;» dar cînd zice că Zoița rămîne înfruntată şi sărmană fără nicĭ o răsplătire, în numele drepteĭ judecățĭ răspund: Domnul D. G. precum n'aŭ înțăles pe A., precum n'aŭ înțeles titlul *Băcălieĭ*, asemenea n'aŭ înțăles nicĭ pe Zoița, nicĭ noĭma pĭeseĭ care o critică. Zoița în gîndul autoruluĭ este o ființă care s'aŭ aruncat afară din sfera eĭ, prin ambiția ce are de a fi cocoană, fără a-şĭ cumpeni acè ambiție cu tactul ce este de trebuință orĭ căruĭ om spre a nu fi un obĭect de rîs, cînd aleargă după un țăl. Scopul scriitoruluĭ aŭ fost de a arăta ridiculĭ, precum şi este, încheindu-se morala pĭeseĭ în ruşinarea Zoițeĭ ca o matimă pentru toate fetile (nu numaĭ de bacal, căcĭ noĭma Băcălieĭ se poate înțălege de orĭ de ce trepte a societățeĭ), care se urcă maĭ sus decît se cuvine după împrejurările educațieĭ şi a prejudeților pămîntuluĭ: tonul face cîntecul.

Domnul Sărmală nu'ĭ un cuconaş pospăit numaĭ, care umblă după averĭ, precum critica îl vede; Sărmală este Domnul D. G., autorul, toțĭ cîțĭ sîntem, în sfîrşit lumea, publicul, care rîde şi se joacă cu cusururile Zoițeĭ, precum eŭ cu critica Domnuluĭ D. G. Sărmală înființează în el judecata obşthieĭ, rîzînd şi folosindu-se de ridicurile Zoițeĭ; el s'a pus în pĭesă numaĭ şi numaĭ pentru ca lecția să saĭe în ochiĭ fieşte căruea. Sărmală o rîs cât o rîs şi neputîndu-se folosi ş'aŭ luat pălăria şi s'aŭ dus: «aşa-ĭ lumea».

Cînd se scrie o critică seaŭ o pĭesă trebue cunoştința omuluĭ de cînd se naşte şi pînă ce moare. De aceea autorul aŭ pus în ştenă pe Matasar, care afară de slăbăcĭunea părintească face morală croită după meseria luĭ, educația luĭ şi judecata firească de care în țara Moldoveĭ ceĭ

maĭ mulţĭ aŭ cîte o fărmătură, afară de criticĭ cariĭ socot că cu gugoaşe de fată mare se face oŭ roşu. Sărmală îĭ critica Zoiţeĭ, Mătăsarul îĭ critica Zoiţeĭ şi a luĭ Sărmală.

Domnul D. G., carele judecă lucrurile şi critică precum se vede, se face ţensor stiluluĭ zicînd că eştĭ familiar! Invăţat, literat şi scoborît cu hîrsobul din ceriŭ, Domnul D. G. socoate că băcaliĭ vorbesc ca profesoriĭ de Academie şi cinovniciĭ în stilul pĭeselor tălmăcite.

Sinonimitate de cuvinte cam groase este ertat, deşi în acest prilej eczistează numaĭ în închipuirea Domnuluĭ critic; cînd e vorba de bacale şi vorbeştĭ cu bacalĭ... după ţîgan şi cĭocan...

Incă un ponct al criticiĭ nu înţăleg... răsplătirea ce cere Domnul D. G. pentru Sărmală... care fuje pe uşĭ fără a-şĭ lua zioa bună... Domnul D. G. poate să aĭbă cuvînt... şi să fie maĭ competent în răsplătirĭ băcăleştĭ decît în critică... dar noĭ n'am socotit ĭertat să-l ţinem pe sţenă, ca Paraschiva soţia bacaluluĭ să-l ocărască, precum se va fi obicĭnuind pe la bacalĭ... saŭ să-ĭ arunci[1] în cap vre-o strachină de icri moĭ.

Să venim la personalitatea cu totul nerespectată. Domnule D. G., cînd un om, precum se înţălege acest cuvînt, şi-aŭ însuşit dreptate a găsi personalităţĭ într'o producere literară, este dator a-şĭ sprijini zicerea cu dovezĭ; căcĭ la dinpotrivă îşĭ dă numele de un aţîţător de foc şi de neadevărurĭ. Numaĭ şi numaĭ pentru acest cuvînt [nu trebue] a răspunde la critica D-luĭ D. G.; şi dacă Dumnealuĭ aŭ văzut o personalitate în *Băcălia*, îmĭ cer ĭertăciune şi mă jur pe cinste că cînd s'aŭ făcut această piesă n'avem[2] cinste a cunoaşte pe Domnul critic; nicĭ am prevăzut că Domnul D. G. va cinsti cu fiinţa Dumi-sale *Băcălia ambiţioasă*.

Domnule D. G., cînd am avè vreme să stăm la vorbă, ţ'aşĭ spune că n'aĭ idee de construcţia uneĭ pĭese, că nu înţălegĭ nicĭ autorul, nicĭ pĭesa, nicĭ lucrurile, nicĭ noĭma celor care se arată pe sţenă, nicĭ ştiinţa oamenilor, a lumeĭ, şi alte multe, dar sînt încredinţat că nu m'aĭ în-

[1] arunce. [2] n'aveam.

țelege, precum nu înțelegĭ nicĭ ce citeștĭ acum. Știŭ că la vîrsta d-tale îĭ greŭ de a învăța; îĭ maĭ lesne de a desface decît a face, a discoasă decît a coasă, a critica decît a scri; de aceea te las în pace, sfătuindu-te ca pe viitorime să înțălejĭ ce criticĭ, să nu maĭ daĭ ĭar peste rușînă.

STUDIE MOLDOVANĂ[1]

S'a publicat în *Zimbrul*, a. II (1851—2), pag. 1, 6 și 9, dar nu s'a sfârșit; sub cel din urmă capitol stă scris «va urmă». S'a publicat sub pseudonimul «Terentie Hora» ; identitatea acestei semnături cu numele lui Russo am dovedit-o în *Conv. Lit.*, XXXVI (1902), 820. Chestiunile desbătute în «Studiul moldovean» s'au reluat de autor în alte scrieri ale sale, «Cugetări» și «Amintiri» (v. mai departe).

I

Oamenii care să învîrtesc astăzi în frumoasa noastră patrie, sînt aciea oameni carii cu 15 ani mai de vreme era cunoscuți subt generala denumire de Nemți, adică într'un cuvînt mai lung, de *stropșiți*.

Bătrînii, stavile neurcătoare, aŭ părăsit încet cîte încet lumea, unii prin neputința vîrstei, alții și'aŭ trăit traiul și și'aŭ mîncatŭ zilele, adică moldovinește mălaiul.

Curioază socoteală! sînt oameni mulți, cea mai mare parte din generațiea de față, copilașii cu musteață, barbă și plete lungi de la 1835, carii și astăzi tot tineri să numesc; pentru dînșii vremea aŭ stat locului; și să îngânfesc în denumirea de *bonjuriști*, poreclă ce rămășița bătrînilor ne-aŭ lăsat la 1848 drept moștenire, împreună cu datoriile lor în ziua călătoriei vecînică.

Vai de tinerimea aceea și de tinerețile aceeași tinerime! Veacul n'aŭ stat locului pentru dînsa! între 1836 și 1852 sînt șesăsprezece ani. Astăzi Nemții, Franțujii de la 1836, Bonjuriștii de la 1848 sînt albi, suri, cei mai tineri sînt obosiți, care cu 40, care cu 37, cei mai jos cu 32 ani în spinare, tocmai vîrsta celor bătrîni de la 1835.

[1] studiu moldovean.

Bez[1] socoteala aritmeticească a anilor, aş pune un rămăşag pe o cvestie psicologică. Tînărul cel maĭ tînăr din oamenii de la 1835 este maĭ bătrîn decît cel maĭ bătrîn din bătrînĭ, fie acel bătrîn din vremea celor întîĭ Moscalĭ. In 16 anĭ, de la 1835 până la 1851, maĭ mult aŭ trăit Moldova decît în cele cincĭ sute anĭ istorice de la descălecarea luĭ Draguş la 1359, pînă în zilele părinţilor noştri. Vieaţa părinţilor aŭ trecut ca şi vieaţa strămoşilor lor, adică lină ca un rîŭ ce cură prin livezĭ şi grădinĭ şi să perde fără huet în Siret. Intîmplările lumeĭ de prin pregĭur murĭa la graniţă, vălmăşagul veaculuĭ îĭ găsĭa şi'ĭ lasa liniştiţĭ. Vieaţa noastră nu are legătură cu a lor, am putè să zicem maĭ că nu sîntem fiiĭ lor. Părinţiĭ noştri aŭ dischis ochiĭ în leagănul strămoşesc; oameniĭ de la 1835, cariĭ inaugurează generaţiea de faţă, aŭ răsărit în larma ideilor nuoă. Ochiĭ şi gîndul părinţilor se învîrtĭa la răsărit, a noştri sînt ţintiţĭ spre apus, deosăbire de la cer pînă la pămînt. Este o vorbă ţărănească, ce samănă a fi în Moldova de cînd Papură-Vodă, *sireacu Ştefan Vodă unde-ĭ să vadă?* Această vorbă mult m'aŭ muncit cu gîndul, [gîndurile pe] care n'am vreme să le spuĭ toate decît unul. Imĭ închipuesc cîte odată că aŭ eşit din mormînt un strămoş de aĭ noştri, un Vornic de ţara de sus, un boer de Orheĭ, un Hatman, un Căpitan de Tîrg, saŭ măcar cel maĭ ascuns postelnicel din Adunarea ţăriĭ carile aŭ iscălit dezrobirea vecinilor la 1772, în biserica Treĭ-Sînţilor. Oare hatmanul acela ar putè să-şi cunoască urmaşiĭ în oameniĭ de astăzĭ...? Haĭnile, naravurile, pămîntul aŭ luat prifacere... pînă şi numele. Astăzĭ nu maĭ sîntem fiiĭ Hatmanuluĭ Baltag saŭ a Căpitanuluĭ Dragomir, dară Domnul de Baltag, Domnul de Dragomir, Domnul de Lozonschi. Cît despre Ştefan Vodă îĭ maĭ uşoară treaba. Lozonscheştiĭ, Dragomereştiĭ s'ar mĭera, Ştefan Vodă s'ar crede în ţară străină.

Intîĭ şi'ntîĭ de'ar maĭ putè veni un Ştefan Vodă pe calul luĭ cel voĭnic de la Valea Albă, de la Tîrgul Băiĭ, din codriĭ Bîrladuluĭ, de la Dumbrava Roşie, sînt încredinţat

[1] fără, pe lângă.

că nu l-am înțălege . . . vorba luĭ n'ar fi vorba noastră . . . !
văd parcă în foĭletonul *Zimbruluĭ* imnul următor :

Eroŭ ilustru, trompeta glorieĭ tale penetră animile bravilor romanĭ de admirăciune grandioasă și indifinisabilă pentru meritul neinvincibilităciuneĭ tale . . . !

Și alte cauze și maĭ frumoasă la care bĭetul Ștefan ar holbà ochiĭ luĭ ceĭ înfricoșațĭ . . . tare mi-ĭ teamă, că în zioa de pe urmă, cînd trîmbița cerească ne va chĭema la gĭudecata cea mare, nu ne vom putè înțălege cu strămoșiĭ noștri, nicĭ în limbă, nicĭ în ideĭe,—Moldova s'aŭ schimbat în 16 anĭ din talpă pînă în vârv, limbă, haĭne, obiceĭurĭ pînă și numele. . . nu maĭ sîntem Moldovenĭ, ce[1] Romanĭ[2].

II

Să spuĭ drept, răsîpirea cea ĭute a trecutuluĭ mă pătrunde de jale ; lupta interesilor, nevoile vieţeĭ noŭă, iuțala sîngeluĭ aŭ năruit răsîpă peste răsîpă în societatea moldovinească casnică, fără să ne uĭtăm înapoĭ, fără să ne simțîm? Dar sînt ceasurĭ cînd inima să întoarce în urmă și s'aduce aminte de cîteva fizionomiĭ, de cîteva obiceĭurĭ ce plutesc pe nămolul răsîpilor. Răpegĭunea cu care să stînge trecutul dintre noĭ este cea maĭ strașnică gĭudecată a aceluĭ trecut ; ceea-ce este vrednic de vieață

[1] ci.

[2] Rândurile acestea amintesc următorul pasagiu din Gheorghe Lazăr : «Apoĭ deși am aflat într'acest pămint o mulțime de mărăcinĭ, totușĭ nu mi-au trebuit prea multă osteneală de a-ĭ puteà curăți, căcĭ toțĭ Patrioțiĭ ceĭ adevărațĭ dîndu-mĭ ajutorĭŭ, am putut forte lesne sămănà grăunțele cele adevărate ; fără tocmaĭ cînd dintru semănatele grăunțe, nenumărate miĭ de florĭ streluceaŭ pe holdele romane, iată atuncea și mulțime de lăcuste aŭ venit, căutînd, ca semănăturile incă pînă a nu aduce doritele fructurĭ, să le strice. . . . . ; și de nu să trimiteà fiĭ de aĭ Patrieĭ la învățăturĭ în Austria, Ghermania, și Franția, rămîneam totdeauna ca viĭa cea nelucrată, plină de știr și boz, pentru că să încuĭbase atîtea nedreptățĭ în țară, cît de ar fi înviĭat un Radu Vodă, un Matheĭ Vodă și un Stefan Vodă al Moldavieĭ, să vază legile și năravurile Romanilor de acum ; încă de s'ar uità și la portul și modele de acum, cu plîns și cu amar s'ar ruga de Dumnezeu, a-ĭ trimite în adîncimea pămîntului, a nu maĭ vedeà nedreptatea aĭasta ce să face». (*Povățuitoriul tinerimei*, Buda, 1826, precuvântarea).

nu moare nicĭ odată; nevredniciea să șterge din aducirea aminte a oamenilor într'o clipală! Unde sînt faptile de la 1772 pînă la 1835, care vor rămîne drept fală și folos în hronicile țăriĭ! Unde sînt numile neuĭtate de poporul moldovan...? Trecutul dar iĭ mort și de tot mort. Pînă a nu arunca țărina vecĭnică pe săcriul luĭ, să ne maĭ uĭtăm la dînsul; nu se întîmplă adeseorĭ în lume într'o casă un mort, carele în vieață fiind nu'l iubĭa casniciĭ? însă copiiĭ, rudile, megieșiĭ se strîng, se uĭtă încă odată la dînsul, își aduc aminte numaĭ de bunile însușirĭ a răposatuluĭ și spre vecĭnica zioa bună cuvîntează un frumos și creștinesc *Dumnezeŭ să'l erte.*

Așa zicem și noĭ Dumnezeŭ să erte trecutul, întîĭ pentru că aŭ murit, și al doile pentru că sîntem ca megieșiĭ ceĭ bunĭ, și am scocĭorît în vieața luĭ ce'a fost maĭ bun.

Sîntem de erĭ, putem încă să ne rememorim cîteva din obiceĭurile copilărieĭ noastre... adivărat că am fost copiĭ amfibiĭ (în doĭ perĭ): ne-am născut în Moldova și am supt străinătatea, capul ni'ĭ de Neamț, de Franțuz, dar inima ne-aŭ rămas tot de Moldovan; avem o datorie fiească de a arunca cîteva florĭ pe mormîntul grabnic a părinteluĭ nostru trecut; va veni vremea, dacă n'aŭ și sosit, în care și noĭ tineriĭ de la 1835, tineriĭ și bonjuriștiĭ surĭ de astăzĭ, vom fi chemațĭ «bărbărie», vom fi gĭudecațĭ nu după ceea ce am făcut, dar după ceea ce ar fi trebuit să facem, vom fi osîndițĭ nu după greutatea vremilor, dar după patima nedejdilor, partizilor și a opinieĭ mulțîmiĭ, opinieĭ, armă noŭă ca și cuvîntul cu care am îngropat părințiĭ noștriĭ, și care la rîndul nostru are să ne dizgrume.... Noĭ încale ne măgulim că am prefăcut Moldova în 16 anĭ... așa... încît miĭ de anĭ n'a preface-o.

Rămășița trecutuluĭ ce întunecă cînd și cînd o parte din vieața noastră zilnică să rerește, Moldova vechi mi să înfățoșază ca o pădure deasă și mare, unde toporul aŭ tăet ĭute fără a avè vreme de a curăți locul. Plugul, adică civilizațiea, stîrpește zi de zi rădăcinile și preface codrul în curătură, curătura în lan frumos, ear lanul în cîmpiĭ roditoare.

Dar strămoșiĭ noștriĭ, săraciĭ, cu ce să'ĭ mîngîem?

Florile care aș vra s'arunc pe țărina proaspătă a trecutuluĭ sînt culesă[1] nu în vieața luĭ politică saŭ morală, dară în cele multe obiceĭurĭ casnice, care ne-aŭ legănat în fașură, multe s'aŭ dus, multe aŭ rămas, dar sarmanele, vaĭ de ele! fricoasă, rușinoasă, ele se ascund și să pĭerd de frica bontonuluĭ. In stîrpirea codruluĭ, de care am zis maĭ sus, nu doresc nicĭ caftanul, nicĭ condițiile țivile, morale, politice saŭ sociale a vremiĭ de atuncea, ce[2] numaĭ fizionomia casnică, viorelele și toporașiĭ îngropațĭ în răsîpa codruluĭ. Nu numaĭ le doresc, dar îĭ le găsesc de neapărată nevoe. Nimică nu ne maĭ leagă cu trecutul, și fără trecut o societate este șchioapă. Națiile care aŭ pĭerdut *afilieațiea* naravurilor părinteștĭ îs națiĭ nestatornice saŭ, precum zice vorba cea proastă, nicĭ turc, nicĭ turlac.

Obiceĭurile părinteștĭ aŭ părăsit clasile boereștĭ; să mărturisim un adevăr adînc, ele s'aŭ depărtat de fizionomiea poporală, precît s'aŭ depărtat de tradițiile boereștĭ; în vreme ce în zilele părinților noștri obiceĭurile acopere supt o singură mantie toate treptile poporuluĭ moldovan. Credința, vorba, era[3] una la boerĭ și la plugarĭ; acea legătură s'aŭ întrerupt, o prăpastie adîncă desparte boerĭul de astăzĭ de popor; acè prăpastie să cheamă știința; pe cît boerĭul crește în ideĭ și în învățăturĭ, pe atîta poporul rămîne în urmă. Pe vremea trecută boerĭul vorbea, trăĭè cu țăranul precum ar fi vorbit cu alt boer, se înțălegea amîndoĭ în limbă și în ideĭ, astăzĭ înțălegem poporul cu inima numaĭ; el nu maĭ este alta pentru noĭ, decît o studie curioasă, morală saŭ pitorească. Pentru părințiĭ noștriĭ studia pitorească nu ĭera pe lume.

Avem dar o datorie sfîntă, fiească și națională a culege vieața părințească privată; nenorocirea literatureĭ pedantă în silogism, pedantă în condeĭ, pedantă în ideĭ care ne înneacă și omoară în țările romîne închipuirea subt o ***ridiculă ingeniozitate*** a cuvintelor, nu vine din altă pricină, decît din neștiința tradițiilor viețeĭ strămoșeștĭ. De

[1] culese, etc. [2] ci. [3] în text «eara».

abïe născuțĭ la lumină, nu ne uĭtăm la leagănul copilărieĭ noastre, am agĭuns în halul poeților, învățaților i[1] teologilor imperieĭ răsăritene; saŭ pentru ințălegirea versificatorilor, gramaticilor i neologilor Moldovenĭ, Ardilenĭ, Bocovinenĭ și Bucureștenĭ sîntem Trisotiniĭ și Vadiușiĭ veacululuĭ al 19-le.

Pentru ceĭ ce nu ar ințălege ideea mea, i-aș întreba cine oare cetește nămolul de poeziĭ, ce se nasc ca muștele vara pe toată zioa?... și cuĭ nu'ĭ place un cîntec poporal editat de prietenul mïeŭ Alexandri?.

Adivărat, *filomela* ïĭ cuvînt poetic, *azura* ïĭ frumos, *orizonul* nu'ĭ slut și *elementile* fac bine în *paginile* poeziilor văduve de cetitorĭ. Dar ce folos! *limbagiul*, *geniul*, *inspirațiea* și *filomela cu suavele ei modulațiĭ plîngeferĭ* nu ne încîntă, saŭ pentru că sînt streine ear nu romîne, saŭ pentru că sîntem încă pre[2] Barbarĭ și *îndemnĭ*[3] de lirile acestor *armonioșĭ*, de și *neinteligibilĭ* Orfeĭ.

Ne învîrtim într'o dilemă gre: saŭ sînt poețiĭ de astăzĭ pre *sublimĭ* pentru noĭ, saŭ sîntem pre proștĭ pentru *acțentele diviĭ armonieĭ* noŭă, și dar în tot chipul poețiĭ scriŭ în dișărt; însă nu așa, poeziea adivărată este și aŭ fost răsuflarea națiilor, inima popoarălor; fiiște care nație are organizațiea sa; în accĕ organizație întră limbă, haĭne, tradițiĭ istoricĭ saŭ casnice, obiceĭurile care dizvoltesc plecările bune saŭ răle; în timp ce[4] tăriea lor pe un pămînt și cu înrïurirele sufleteștĭ și soțieale să numește naționalitate. Ceĭ care cîntă latinește, franțuzește, italienește, inglizește saŭ macar chinezește pot plăcĕ pedanților, dar nu-s poețĭ romînĭ. *Mioara*, *Naframa*, *Mihul* (balada), *Bujor*, *Toma luĭ moș*, *Codreanul* vor trăi cît va fi un Romîn pe lume, ear poeziile D.D... D.D.... D.D... D.D... vor trăi vremea cerșută ca să putrezască un conț de hîrtie saŭ cu mare greutate și cu chïeltuïală să treacă dela librăriea d-luĭ Nica la cofetăriea luĭ Vasîle.

Inchierea mea este în puține vorbe, ceea ce se face pentru Balade, trebue să se facă și pentru toate tradițiile

[1] și. [2] prea. [3] nedemni. [4] în text, neînțeles: «înfibce».

noastre; cîntice și tradițiĭ fac una, ele se tălmăcesc și se întregesc.

Izvorul adevărateĭ literature este aice; dacă aș fi poet și maĭ ales poet mitologic, aș edita întîĭ mitologia romînă care-ĭ frumoasă și purtată ca o rufă lepădată, și ar fi înțăleasă de tot omul ce știe numaĭ romînește.

Am ajuns departe, departe și nu prea departe, cum zice cîntecul. Sîntem în minutul *vajnic* unde trebue să facem chipul trecutuluĭ, precum se face la ceasul morțiĭ portretul uneĭ rude. Cincĭsprezece anĭ încă, și haĭnele, limba și obiceĭurile societățiĭ moldovene de erĭ se vor acufunda în uĭtare; cu ce vom fabrica oda, drama, vod-vilul saŭ elegiea trecutuluĭ? cu ce vom tălmăci istoria, dacă nu vom cunoaște sufletul mortuluĭ? ce va putè fi propășirea, dacă nu vom ști de unde aŭ pornit? ce mîngăerĭ putem simți noĭ ostașiĭ propășireĭ, dacă nu știm mărimea lupteĭ? ce soiŭ de părinți vom fi, dacă lepădăm clironomiea părintească : Cîntecele mancilor, stahiile nopților, povestile chelarilor, prieteșugul țĭgănașilor, ocara și zaharul gĭupîneselor, greceasca dascaluluĭ și cîte și cîte obiceĭurĭ și credințĭ carĭ s'aŭ dus și n'or maĭ veni, sunt legate cu vieața politică și morala obștească, istoriea filozofică a vremilor trecute.

III

Arma întîĭ și cea maĭ grozavă care aŭ bătut cetatea trecutuluĭ aŭ fost schimbarea portuluĭ vechiŭ. Straĭul făceà omul; felul haĭneĭ modelează trupul și mintea și întipărește din părinți în fiĭ tradițiile și obiceĭurile. Precuvîntarea istorieĭ moderne a țărilor romîne este neapărat schimbul portuluĭ; civilizațiea de astăzĭ este fapta logică a părăsiriĭ haĭnelor vechĭ; ideea nouă aŭ năvălit în țară odată cu pantaloniĭ, și maĭ strașnicĭ decît năvălirile tătăreștĭ; în cît aĭ scăpăra, aŭ pîrjolit șacșîrĭ, șlicurĭ, mestiĭ, gĭubele și toată garderoba strămoșască.

Ivirea pantalonuluĭ în Prințipate, ca tot lucrul menit de a preface societățile, fu întîĭ rușinoasă, rîsă, hulită și bagĭocorită. Cel întîiŭ Romîn care ș'aŭ schimbat haĭnile pe un frac și o pălărie aŭ fost multă vreme pentru

curţile boereştĭ din Iaşĭ şi din Bucureştĭ un soĭŭ de caraghioz, saŭ după limba rusă un bufon. Vataviĭ de prin ogrăzĭ rîdea, rîndaşiĭ şi ţiganiĭ s'ar fi ruşinat să-şĭ ie căcĭula înaintea unuĭ frac, ear boeriĭ netezindu'şĭ barbile marĭ şi tufoase după rang şi cin, striga: — măĭ Neamţule! cu un haz nespus. Earna ştrengariĭ alunga surtucile pe uliţă... cald... cald... Domnule... şi alte multe frumoase iscodirĭ a duhuluĭ de pe acea vreme. Boeriĭ şi cucoanele leşina de rîs; un boer mare din capitalie, în zioa care maĭ mult de glumă decât denadins se şfăbisă, eşi pe uliţile Eşului; i să păru lumea cu totul alta; pînă în acea zi soarele şi lumina nu avusese putere să răsbată prin taclriturĭ, scurteĭce; boerĭul de şi deprins în haĭnele egalităţiĭ, cum le numesc autoriĭ de astăzĭ, sufla însă maĭ slobod şi maĭ voĭos. Ce gîndiă boerĭul în haĭnele egalităţeĭ nu se ştie, el singur aŭ uĭtat empresiile momentuluĭ, căcĭ în mijlocul vioşăleĭ sale, o mînă neagră şi vînoasă îl apucă de mîneca surtucului, şi un glas iĭ striga în ureche: a ce dracul!... Domnule... parcă eştĭ surd... de cînd te strig!... haĭ degrabă să dregĭ trăsura, că aşteaptă boerĭul să easă la Copou!... Boerĭul se întoarse cu o vorbă lată şi curată moldovinească... ear vezeteul înspăĭmântat se dipărta mîrîind din dinţĭ: «pas de cunoaşte acum care'ĭ boer şi care nu'ĭ, dacă s'aŭ nemţit şi stăpînul meŭ!...»

Vezeteul luasă pe boer sadè de carătaş!

O, egalitate! eată faptele tale...

Nu trecea prin cugetul epohiĭ că în zioa aceea un vînt mare trecea peste Moldova şi'ĭ schimba faţa... astăzĭ haĭnile vechĭ aŭ rămas un suvenir de care ne mĭerăm cînd se maĭ iveşte pe teatru.

Precum primăvara rupe gheaţa, umple pîrîile şi porneşte pohoaele, aşa schimbarea costĭumuluĭ fu semnul pornireĭ duhuluĭ de deşteptare. Ideea şi progresul aŭ eşit din coada fracului şi din buzunarĭul jeletciĭ; repegĭunea revoluţieĭ fu măreaţă, furioasă, dărmînd în dreapta şi'n stînga bunul şi răul, clătinînd toate obiceĭurile şi toate credinţile oamenilor vechĭ; şalvariĭ încurca slobozeniea mişcăriĭ, calpacile şi şlicile îngreuea capul, de aceea rămăsesem în urma civilizaţieĭ; am trîntit tot la pământ să alergăm maĭ iute; prefacirea haĭnilor aŭ prefăcut de în-

dată condițiile sociale a lumiĭ noastre, precum și relațiile familieĭ. Imancipațiea copiilor de supt frica și palmile pedagoguluĭ să trage de la pantalonĭ. Inriurirea morală a pantalonuluĭ aŭ fost nemărginită. In vremea veche un copil pînă la 25 anĭ nu avè voe, nicĭ îndrăzneală să șadă gĭos fără poronca tatăluĭ; cît a fi fost de bătrîn, burlac saŭ însurat, eșit saŭ neeșit din casa părintească, tot copil era: un boer cu barba albă istorisi într'o zi că fiind o dată la drum cu nevasta luĭ, doĭ copiĭ și părintele luĭ, s'aŭ[1] ascuns în dosul trăsuriĭ să tragă un cĭubuc de chĭef... și găsindu-l tata-boer, i-aŭ rupt cĭubucul de spate...! de cînd pantaloniĭ, sistema educațieĭ s'aŭ schimbat! frica, varga și cĭubucul aŭ lipsit.

In relațiile sociale schimbarea aŭ fost maĭ mare, maĭ simțitoare, fracul a introdus dignitatea, pantalonul aŭ silit oameniĭ a-șĭ măsura coloveranțiile ce le făcea celor de la care aștepta vr'un folos.

Straĭul oriental, moale, larg, se pleca la tot soĭul de îndoĭală... straĭul de astăzĭ prins în curăle, supiele, gîtul dezgrumat de legăturĭ, înpĭedică îndoiturile de șăle și de cap; de voe, de nevoe, oameniĭ sînt siliţĭ a nu se pleca pe cît poate ar vra... între doĭ oamenĭ cu fracĭ, pantalonĭ și pălărie, pas de cunoaște care îĭ de viță, care îĭ om noŭ; educațiea și pantalonul aŭ astupat șanțurile ce despărță clasele boereștĭ. In vremea de maĭ înainte haĭna era ravașul de drum a omuluĭ, care'țĭ spunea de departe măsura închinăcĭuneĭ, saŭ te silè să daĭ dreapta saŭ stînga pe drumurĭ. După barbă rasă de tot, maĭ mult saŭ maĭ puțin rotunzită, saŭ după soĭul căcĭuleĭ știeĭ[2] cu cine aĭ a face; cu cît căcĭula era maĭ mare, cu atîta omul era maĭ însemnat; pe cît șlicul se urca în lățime și în lungime, cu atîta capul aflat dedesupt era tare și mare și strașnic în vieață.

Un om pe vremea aceea putè fără rușine să nu știe carte, dar pentru un șlic, maĭ ales să fi fost acel șlic nalt ca obeliscul din grădina publică, s'ar fi dat în vînt.

Costĭumul însemnat aice va părea urmașilor noștri o poveste din halimale..! poate că străbuniĭ noștri ne-ar fi strîns

[1] s'a. [2] știai.

de gît, să fi gîndit eĭ că vom fi cu capitile pletoasă, nerasă și nevrednice de șlic și de calpac! halima va părea viitoruluĭ slava lăutarilor, precum ni se pare halima astăzĭ, cînd povestesc babile și moșnegiĭ de taefetul bătrînilor: un boeraș are 20 slugĭ, un boer șlicar de la 20 în sus, calpacile se urma peste sută! De și mamele noastre strîngea oalele cu unt și smîntînă supt divanurĭ, iconomiea era cuvînt și lucru necunoscut; pitrecirile era urieșe, vieața de la țară o veselie îndelungată! ospitalitatea de care ne fălim astăzĭ ca o dreaptă, sfîntă și nemuritoare moștenire a sîngelui roman[1]... este umbra numaĭ a ospitalității părintești... hanurile, tractirurile, otelurile aŭ intrat în țară în frac și în pantalonĭ.

IV.

Aceste sînt suvenirurile care le jălesc; parte s'aŭ dus, parte se duc... cu cît vremea trece maĭ ĭute și le acopere de uĭtare, cu atîta par maĭ frumoase. Nu maĭ înțălegem vieața de la țară; părințiĭ noștri singurĭ o cunoștea. Vara și earna porțile curților scîrțîè, orzul și ovăsul nu agĭungè la musafirĭ, pivnița era plină pînă în gît de vin vechiŭ, de Odobeștĭ și de Cotnarĭ, ear pelinul voĭos se scotea cu mare țerimonie la zi întîĭ maĭ. Boeriĭ de prin pregĭur în chiutele surugiilor, în pocnitile harapnicilor, în împușcăturile ficĭorilor boereștĭ se aduna cînd la unul cînd la altul. Țiganiĭ trăgea la manèle de se omorĭa, cucoanile sulimenite ofta, ear boeriĭ așazațĭ pe covoare bea vutcă în papuciĭ amurezelor; îșĭ zvîrlea în sus fesurile și se săruta cu lăutariĭ; cînd nu era nicĭ musafirĭ, nicĭ lăutarĭ, nicĭ amorĭ, rămînea frica talharilor. Gătirea uneĭ familiĭ boereștĭ de țară era un evenement serioz, la care cucoana gîndea cu cincĭ lunĭ maĭ nainte; pornirea era o bejenie întreagă. Astăzĭ ducerea la țară samănă o preumblare la Copoŭ; cel maĭ ahotnic șade doă saŭ treĭ lunĭ între gazete, reviste și publicațiile noă a Parisuluĭ și a Iașuluĭ; poarta îĭ încuetă, boerul cască pe un divan, cucoana pe celalalt, cînd și cînd cîte o rară vizită întriește maĭ mult decît

[1] in text «romîn».

înprăștie urîtul; boeriĭ numaĭ aŭ prin sat nicĭ cumătri, nicĭ hinĭ, nicĭ hinișoare; nicĭ că se maĭ învîrtește prin ogradă hora sătească, deabie s'aŭ zărit boeruluĭ cînd agĭung și cînd pornesc... Verdeața cîmpuluĭ se cuprinde în earba din ogradă... umbra capacilor... în doĭ salcîmĭ din grădină. După treĭ lunĭ de zile boerul și cucoana se întorc în colbul Iașilor, și noă lunĭ suspin iarășĭ după petrecerea și frumusețа de la țară.

Cînd îmĭ aduc aminte de vremile acelea, de veseliea familiilor, de credințile casnice, de obiceĭurile traĭuluĭ, mi se pare că Moldovanul era vioiŭ, vesăl, cu inima deschisă ca și casa; fracul ne-aŭ deșteptat mintea, dar ne-aŭ strîns inimile ca și pĭepturile; veseliea noastră e păcătoasă, visul nostru e jumătate de vis; fuduliea părintească era măreață, pompoasă și boerească, a noastră e oțărită; veseliea cuprindè știuțiĭ, cunoscuțiĭ și necunoscuțiĭ; se videa și erà prietinĭ, noĭ sîntem răcĭ și cît s'ar putè maĭ străinĭ uniĭ de alțiĭ; șlic și șlic să ĭubĭau, noĭ nu știm dacă supt orĭ care frac este un om; de aceea prieteniea în acè vreme era multă și șaga lungă, astăzĭ prieteșugul îĭ rar, dar șaga e maĭ bună; cu șaga, veseliea și traĭul de atunce numaĭ țara[1] putea să placă părinților noștriĭ, salonul îĭ noŭ ca și noĭ. Cu cît era slobozĭ și șagalnicĭ cu femeile în adunările lor începute și sfîrșite cu mese marĭ și lăutarĭ, cu atît sîntem politicoșĭ și rezervațĭ cu damile; gluma și gluma groasă era duhul de atuncea; galanteriea lor nu s'ar primi nicĭ măcar într'un bal public din Păcurarĭ saŭ în vestitul și răposatul Șuster-bal de la Pîrlita... cîte și cîte alte obiceĭurĭ carĭ nu le știŭ; nu vorbesc de vremile încă maĭ vechĭ, unde echipajurile gĭupînesilor era un car în doĭ saŭ în patru boĭ, trăsurile boerilor un cal umblător, cofetăriile o rachierie-cricĭmă, unde boeriĭ cinstea un pahar de rachiŭ și loaŭ un covrig pînă a nu merge la divan; aceste vremĭ sînt timpurile eroice, adică fabuloase a societățiĭ moldovene.

Socotesc în opiniea me că mult aș face pentru luminarea istorieĭ, pentru dizvoltarea adevărateĭ literaturĭ naționale, de aș putea culege zi pe zi, ceas pe ceas impre-

[1] vieața de țară.

siile, haĭnile, traiul strămoșăsc, saŭ macar de aș putea ținti gîndul oaminilor de talent a o face.

Nu numaĭ că nu's bătrîn... dar încă sînt tînăr dela 1835... și tot îmĭ aduc aminte de. cîteva lucrurĭ. Una din cele maĭ viĭ întipăririĭ a trecutuluĭ îmĭ este sărbarea a zileĭ întîĭ maĭ. Dacă aș fi cît de puțin pedant, nu'mĭ ar fi greŭ să leg astă sărbare națională cu serbătoarea uneĭ Dumnezoae a cîmpiilor latine de pe vremea strămoșuluĭ nostru Traĭan și suitoriĭ luĭ pînă la bunul Evandru[1]; de nu maĭ jărtfim pe oltar un mĭel, fruntea turmeĭ, și o gĭuncă albă, fuduliea imașilor, de nu maĭ dăm zineĭ colivĭ făcute de mĭere și fructe de făină în zioa aceasta, dar obiceĭul tot aŭ păstrat florile și veseliea. Fie această zi serbarea Maieĭ, saŭ precum îșĭ place a gîndi a [zeițeĭ] Floris, cîțĭ flăcăĭ și cîte fete marĭ saŭ codane în țările romîneștĭ, toțĭ și toate se înpodobesc de florĭ, cariĭ la pălăriĭ, cariĭ la codiță, cariĭ la sîn; Moldova, Ardealul și Țara Muntenească în acea zi sînt florĭ mișcătoare; decusară fetele se laŭ, flăcăiĭ se pĭeaptănă, în zorĭ de ziuă cînd Flora, vreaŭ să zic ziua întîĭ Maĭ, suride (mă rog de ertare), văile clocotesc de chiute, pocnite de frunze, de risurĭ, de fluerĭ, băețiĭ după fete; mesele se întind pe supt copacĭ, doĭnile răsună, pe coastele dealurilor nevestele șăd la vorbă, ear sara o horă neobosită se învîrtește la scrîncĭob în prejma crîșmeĭ.

De și boeriĭ, părințiĭ noștriĭ, eraŭ Moldovenĭ, vieața cîmpeană fiind adevărata lor vieață, sărbătorile avea tot aceeaș primire în curtea boerească și în bordeĭul sătesc; epohile marĭ a anuluĭ, adecă sărbătorile bisericeĭ și serbările obiceĭuluĭ, eraŭ bucuriea boeruluĭ și bucuriea țăranuluĭ; precum umbra, urletul cînilor noaptea, stahiile și strigoiĭ (nu dela Teatrul Național, dar strigoiĭ dela Sf. Andreĭ) îĭ umplè de spăriet pe amîndoĭ.

La zioa întîĭ Maĭ era huet mare în curțile boereștĭ; țiganiĭ, pînă și bucătarul, se fudulĭaŭ în cămeșe din întîmplare curate, chelarul, chelărița, lăptărița, surugiiĭ, oameniĭ ogradașĭ albĭ ca omătul și rașĭ; ograda se mătura,

[1] aluzie la unii partizani ai școalei latiniste, cari țineau să explice toate obiceiurile noastre prin ale Romanilor.

țigăncile de prin casă n'avea încă vreme să rupă rochiile roșie și tulpanile galbine dela Paștĭ.

In sfîrșit toată casa era plină de mișcare, toate fețile pline de bucurie; în asemenea zi gĭupînesele dela camară țipaŭ și nu prea bătè, cucoana da doă palme în loc de treĭ; după mult învalmașag și amețală a nenumăratelor slugĭ, trăsurile cu caĭ înpovorațĭ trăgea la scară; în una să suĭa cucoana, cuconul și arnăutul cu cĭubucul, în alta gĭupîneasa cu vutca și dulcețile, în alta sofragiul cu talgerile, cuțitile, tacîmurile și țîgănașul clasic, în alta stolnicul cu vinul, cafeaua și pîĭnea, în alta bucătarĭul, în alta proviziile, și în sfîrșit slugile, fimeile și cuconașiĭ. De se întîmpla musafirĭ, precum și era obiceĭul, adunarea nu se maĭ număra, drumul se acoperea de trăsurĭ, strînsura cu răcnitile, chiuitul eĭ semănà a o nuntă de cele huĭoasă, precum numaĭ părințiĭ noștriĭ știeaŭ a face; călărețiĭ, baloanele, brașovencile și căruțile agĭungeaŭ într'o poĭană mare și frumoasă în mijlocul codruluĭ, unde ĭarba frumoasă ca mătasa și în vîrv se găitănește, nu departe de un izvor răce, în care steclesc fedeleșile cu vin. Mesele se întind după o dulceață, masa boerească, masă gĭupînesiĭ, a ficĭorilor, masa oamenilor și masa țiganilor; supt poalele codruluĭ verde se vede un foc urieș și înpregĭurul foculuĭ bucătariĭ asudațĭ muncesc cît pot; mĭeĭ întregĭ se întorc în frigărĭ de lemn, iar părpălacul umple pădurea de miros. Lăutariĭ cîntă, lăutariĭ bucuriea inimilor, veseliea urechilor părinteștĭ, tot soĭul lăutarilor de astăzĭ, care numaĭ la videre ne umplea pe noĭ de spaĭmă și frică ca buhaĭul urător în agĭunul anuluĭ noŭ.

Boeriĭ se puneaŭ la benchetuit, și'ĭ trăgeaŭ o veselie maĭ omerică decît cele din Iliada, boeriĭ ceĭ tinerĭ cu arnăuțiĭ da din puște, cucoanele cîntaŭ un vĭers frumos cu ahturĭ nesfîrșite și cu ochiĭ înecațĭ în amor, slugile huĭaŭ și se băteaŭ în capite, surugiĭ se îmbătaŭ; porneala era un sgomot și o amestecare nespusă.

La întoarcere popasurile se îndesè, închinarea paharelor era un act serioz și bețiea o faptă măreață.

Generațiea noastră ĭĭ posomorîtă, lumea era zgomotoasă și cerul neguros cînd ne-am născut... o zi ĭĭ ca și alta; nicĭ una nu se așteaptă cu nerăbdare, nicĭ una nu trece

cu mulțămire deosăbită ; ar veni sau nu, tot atîta ne-ar fi. Bucuriile și necazurile oamenilor trecuțĭ nu le ințălegem; anul noŭ saŭ anul trecut, zi întîĭ maĭ aŭ altă zi tot acelaș urît ne aduce, tot acelaș sacalîc ne lasă; petrecerea noastră nu'ĭ veseliea, caiĭ, vinul, țiganiĭ, femeile și huetul; petrecerea noastră e gîndul posomorît; balurile care țin loc de adunările cele vechĭ samănă pe lîngă ele o îngropare. Dacă culegem cîte o floare, dacă vrem cîte o dată să ĭubim, facem.... o esperiență.... o studie a inimeĭ....! Sînt douăzecĭ anĭ de cînd n'am maĭ văzut o zi întîĭ maĭ cum se cade... și nicĭ voĭ maĭ vidè. De abè se simte în zioa aceea o mișcare moale; serbătorile aŭ zburat. Societatea educată a Moldoveĭ samănă a fi o colonie ingleză într'o țară a căriea nicĭ limbă, nicĭ obiceĭurĭ, nicĭ costume nu ar cunoaște; streinătatea se oploșește între noĭ; doĭ oamenĭ se măsură astăzĭ de două orĭ din cap pînă în picĭoare pînă a nu rosti un cuvînt. Cu cît cîștigăm în propășirĭ, cu atîta pĭerdem în relațiile private.

HOLERA

In *Calendar pe 1853*, Iași, Buciumul român, pag. 48.

De o bucată de vreme încoace o amenințare înfricoșată se leagănă pe populațiile Evropeĭ. Ca și cĭuma în timpurile trecute, ĭe și maĭ mult decît cĭuma, holera își întinde stăpînirea pe toate țărmurile, înfruntă toate climele și se gĭoacă de toate pregătirile. Paza saŭ nepaza, răceala saŭ căldura, dieta saŭ nevala n'o chĭamă, dar nicĭ o alungă. Vine, se duce cu pricină și fără pricină, se întoarce neașteptat, sboară saŭ clocește... cînd ĭe 'șĭ alege prada... cînd o eĭ de avalma.

Moldova aŭ văzut holera de doŭă orĭ și n'o maĭ uĭtă ... ea care aŭ uĭtatŭ cĭuma, ea aŭ avut-o veacurĭ... căcĭ holera este legată cu hronicile timpuluĭ noŭ.

Iar începe a se vorbi de grozavul răŭ prin preajma noastră, holera aŭ bătut țara Leahuluĭ, Galiția, se presupune pe une locurĭ în țara Neamțuluĭ. Teama aŭ fost mare maĭ dăunăzĭ și mult se lungise, holera aŭ slujit de vorbă prin salonurile Eșuluĭ. La acest prilej am auzit multă aducere aminte a amînduror holere din Moldova. Din doŭă sute de oamenĭ, boerĭ și fecĭorĭ de boerĭ, nicĭ unul nu s'aŭ găsit să nu fie voĭnicul unuĭ epizod, însă eŭ care am avut nenorocire de a rămîne singur viŭ din patruzecĭ persoane ce locuĭeaŭ într'o casă, să spuĭ drept că nu crez epizodelor noŭă de la 1848. Dar frica trezită în voĭnicii noștri cetățenĭ mĭ-aŭ adus aminte de o baladă și de un om... cinstit...

La întîmplărĭ marĭ se arată fisionomia popoarelor, și se poate măsura puterea sufletească a omenirii. Atuncea se disvălește dacă un popor iĭ dobitoc saŭ om. Așa dacă pe cînd treptele ridicate ale soțietățeĭ fug, se vaet, se îmflanelesc, pe cînd doftoriĭ lipsesc și spitalurile se în-

chid, fisionomia obștieĭ rămîne tot serioasă și neschimbată... ca fatalitatea... zeul cel mare al strămoșilor noștri... Dogma zisă a orientuluĭ nu știŭ de ce este religiea popoarelor... «de este să fie tot a fi»... și cu voba aceasta Romînul horăește liniștit măcar să peĭe lumea...

Insă cu toată această stoică liniște inima se moaĭe. Relațiile zilnice se prefac, maĭ ĭubitoare, maĭ duĭoase. Cît de mare este nebăgarea în samă esternă a naravurilor, la întîmplărĭ care covîrșesc închipuirea ominească și o țintuesc într'o nemărginită neputință, un ce nespus și neputincĭos a spune, aruncă o măreață și jalnică apropiere. Doĭ prietenĭ întîlnindu-se se strîng maĭ tare de mînă, și de întră în vr'o crîcĭmă nu numaĭ închin paharele cu seriosul cunoscut al Romînilor, dară fac o adevărată libație morțiĭ: «Să ne întîlnim pe ceea lume măĭ frate.»

Balada care ne dovidește aceste doŭă fețe grave și simțite a[1] medaliĭ numită Romînul, ca toate baladele populare, începe cu espunerea cea măreață în doŭă liniĭ a sugĭetuluĭ de care numaĭ zicătoriĭ satelor și Omeriĭ știŭ taĭna...

Sus pe malul Oltuluĭ
La casele Vîlculuĭ,
Vîlcu bea și veselește,
De holeră nicĭ gîndește.

Vîlcu «bea și veselește», Vîlcu, Romînul care nu'șĭ schimbă nicĭ fața, nicĭ obiceĭurile în ființa primejdieĭ ce amenință curtea și bordeĭul, se gătește de dus în cîmpie la agonisit pentru copiĭ, după mustrarea maĭceĭ sale bătrîne, care'ĭ zice:

Tu beĭ și te veseleștĭ
Și de holeră nu gîndeștĭ.

Dar balada urmează:

Eată holera că sosĭa...

La espresia aceasta 'țĭ aducĭ aminte cum ne închipuĭam în fragida noastră copilărie ființa cĭumeĭ... o fe-

[1] în text «ale».

meïe mititică la stat, îmbrăcată de sus pînă în picïoare întru o pînză albă feştelită, înfăşurată pînă subt gîtiţă într'o cîrpă ïarăş albă, în cît nicĭ obrazul, nicĭ ochiĭ, nicĭ gura nu se vedeaŭ, o închipuire poporală ca să tălmăcească că boalele sînt oarbe şi săceră tot, bunul şi răul—cîte odată maĭ mult pe bunul—bătrînul şi tinereţa şi pe cel nevoeş şi cel carele nu cere altă de la Dumnezeŭ decît vieaţă îndelungată. De multe orĭ am visat chipul ciumeĭ şi pe ţiganca cea naltă, naltă ca copaciĭ, care se primblă prin poene cu desaga de a umere de amează şi se uĭtă în ţarină peste gardurĭ...

Holera sosi... Aicea începe duelul între epidemie şi puterea sufletească. Aice obrazul cel de bronz al Romînuluĭ se topeşte şi rămîne omul cu simţirile luĭ... Orbul saŭ cerşitorul care aŭ cîntat întîĭ cîntecul Holereĭ prin o tranziţie minunată, se rădică de la metamorfoza ovidică şi mărimea epică a miculuĭ poem, la ceea ce inima unuĭ om are maĭ simţit şi maĭ dureros. Romînul cel nepăsetor, Romînul care de şi se veseleşte cînd lumea se sfarmă, Vîlcu întreabă cu şaga cea vicleană care o cunoaştem toţĭ: «He Holeră, ce cauţĭ pe la noĭ.» — Am venit, răspunde baba încîrpuită, am venit să'ţĭ ïeŭ copilele. «Vîlcu ştie că poate să moară şi nu'ĭ păsa :

«Dar de copile nu gîndea..»

Romînul pïere, omul şi părintele se iveşte; balada nu se încurcă în analiză, trece repede la ţelul eĭ, căcĭ ştie marele poet că omul se mişcă întîĭ la întîmplărĭ şi apoĭ vin reflecţiile. Gîndul, adică reflecţia, nu este în obiceïurile Romînuluĭ, balada ne-aŭ spus'o din capul loculuĭ. Vîlcu întră în tocmală cu Holera... o trăsătură foarte repede, dară foarte caracteristică a neamuluĭ nostru. Vîlcu plînge şi întră în tocmală... vra să dee ruşfert răuluĭ... şi ce ruşfert... ruşfert părintesc.

Lasă copilile
Că mi-s dragĭ ca soarele,
Şi'mĭ ïe zilele.

Părintele şi Romînul aŭ vorbit, căcĭ la Romîn, după

copil, ce este în rîndul dragostei decît natura, cîmpul, codru și soarele . . .!

Holera cea puternică nu se îndură de lacrimele Romînului . . . Vîlcu, omul carele aŭ gîndit că nemic nu este mai scump decît bucuriile sufletuluĭ, de la rușfertul moral pică la rușfertul cunoscut . . . el vra să dee carul . . . boiĭ . . . oile . . . tot . . . numaĭ să scape copilele . . . care'ĭ sînt dragĭ ca soarele . . .

Dialogul cu Holera se mîntue în repetiția aceste̮ĭ comparațiĭ, și un rînd maĭ gĭosŭ, după ce ne arată Holera făcînd semne cu mîna la portiță uneĭ copilițe bălăĭoară, balada adaoge fără altă zicere: «că sus pe malul Oltuluĭ» aŭ rămasŭ pustie: «casa Vîlculuĭ . . .»

Ațĭ văzutŭ canevaua baladeĭ, să vorbim și de omul cinstit, aista'ĭ unŭ epizod . . . dară adevărat.

Pe la anul 1838 saŭ 1839 mă întîmplasem într'o după masă la polcovnicul M., unde o numeroasă adunare de militarĭ și particularĭ se îndeletniceaŭ a be cĭubuce pe niște lungĭ divanurĭ în odaĭa cea mare, care pe atuncea încă nu se chema peste tot locul, salon. Fumul întuneca odaĭa și vorba felurită se curmezeșĭa. In mijlocul vuĭetuluĭ ușa se deschide și D. Maior B. . intră. Un hura îl primi și vorbile își luară iar cursul lor. Eașul la 1839, ca și astăzĭ, nu se deosebĭa prin vre un entuziasm strașnic pentru nicĭ o individualitate saŭ pentru vr'o pricină. Primirea D. B. mă mĭera . . . și este de mĭerare, căcĭ omul nu avea nimică de cele ce impune o persoană soțietățeĭ Iașuluĭ. Nici înriurire . . . nicĭ bogăție . . . nicĭ lingușire . . . nicĭ tinerețe, nicĭ scandalurĭ politice saŭ amoreză, hronica Eașuluĭ așa de bogată pe acea vreme nu'l știea. Nesimțitoriŭ nu era, Maĭorul, căcĭ își întorcea capul cînd întîlnea o femee bătrînă saŭ slută, iar cu cele frumoase vorbĭa multă vreme și altele . . . Ce era dară Domnul B., să insufle o așa dragoste . . . Era pentru mulțĭ un original și pentru toțĭ . . . lucru rar . . . un om cinstit! . . . Domnul B. era de mijloc la făptură, dar așa de țigărit și de slab că se videa prin trinsul și să părea un urieș; o părechi de pantalonĭ largĭ peste toată măsura luĭ putea ascunde fusele ce'ĭ slujĭaŭ de picĭoare. Cînd se primbla, mînile mergĭaŭ într'o parte, picĭoarele în altă,

ĭar capul se legăna în toate părțile; întîlnindu-l pe uliță dînd peste trăsurĭ, încurcîndu-se în pavele și butucii cu care era podit Iașul, se părea o stahie... Capul era dizbracatŭ de păr și numaĭ în vîrf vițe suriĭ și strălucitoare se clătina, fruntea înaintită galbenă ca ceara, sfîrșită cu o păreche de sprincene tufoasă ca sacara de la Sînta-Elena, se lega cu unŭ nas coroetic. Ochiĭ mititeĭ și scînteitorĭ și musteața sa neagră ca pana corbuluĭ și dreaptă ca părul ariciuluĭ sburlit, doĭ favorițĭ puternicĭ cuprinzînd ovalul obrazuluĭ, arat de vine albastre, făcea din D. B. o fizionomie neuĭtată. Pe lîngă aceste era plin de distracțiĭ, moale în mișcărĭ, glasul întunecat și slab și îșĭ mînca nesfîrșit mustețele. Suflețește D. B. era bun, de treabă, harnic și cinstit de plesneaĭ de ciudă.

Mi se pare că îl văd încă. Cum șidem trintițĭ pe divanurĭ în toată dezinvoltura moldovinească, Maĭorulŭ se ținea în picĭoare în apropierea uneĭ mese pe care îșĭ sprijinè o mînă lungă și dispoetă pufăind nemțește dintr'un ciubuc. La șăgile noastre de taifetul săŭ tĭutĭungerescŭ introlocate de reflecțiĭ filozofice asupra fumuluĭ și a măririlor, căcĭ eram tinerĭ toțĭ pe atuncea, Maĭorul zicea cu zimbetul luĭ: «totu-ĭ fum în lume, fum pentru fum, maĭ bine îmĭ place a trage cîtinel și multă vreme din pipa asta, decît ĭute și să se scurgă repede. Ceĭ care se suie vîrtosŭ pe o roată se scoboară așijderea.» O rază de soare se gĭuca pe fizionomia Maĭoruluĭ și se asemăna, aș zice dacă le-ațĭ cunoaște, cu zugrăvelele luĭ Rembrand, ĭar fiind că mulțĭ nu cunosc acele zugrăvele, el se asemăna cu un chip din altă lume.—Fie care din noĭ făcea monografia tĭutĭunuluĭ, spunea zioa, ceasul și prilejul cînd începuse a deprinde puturosul narav. Eŭ, zicea Maĭorul, nicĭ gustul, nicĭ pilda, nicĭ îndemnul vre uneĭ femeĭ nu m'aŭ adus la aceasta... căcĭ sînt femeĭ care s'ar socoti necinstite să ĭubească un om carile nu gĭuca bilard și cărțĭ, și nu trăgea tĭutĭun... Dar nevoĭa Holereĭ m'aŭ silit. Chemat de slujba me a videa și a trăi cu moartea în toate zilile în acea vreme, a rădica strejele ce picaŭ, a îngropa fără deosebire soldațiĭ și țiviliĭ, rugasem pe doftorul ștabuluĭ să'mĭ dee vr'un leac, socotind și ĭeŭ că ar putea fi vre un leac. Așa-ĭ omul... cînd zidirea

lumeĭ se sfarmă, omul cel maĭ tare seamănă copil, necredinciosul alergă la doftorĭ, pe care înainte și în urma primejdieĭ îĭ chemăm șarlatanĭ. Cîtuĭ vieața înflorită o cheltuim nebunește, cînd moartea bate la ușă stăruind la leacul hotărit ca un creditor înderetnic ne rugăm să maĭ aștepte o minută. Doftorul îmĭ dădu rizind un șipușor și'mĭ prescrie să beŭ tĭutĭun; Holera zice el e boala văzduhuluĭ, fumul îl curăță; fumă și nu te teme... căcĭ dacă e pe moarte, apoĭ holera nimerește și în curțele aerisite și curate și te uĭtă și lîngă unŭ bolnav, în mîna luĭ Dumnezeŭ e taĭna și leacul... Intărit aseminea de facultate, mă dăduĭŭ îndatoririlor mele fără a maĭ gîndi la primejdie. Pipa în dințĭ, în buzunărĭ leacurĭ și flanele, doftoream și încurajiam soldațiĭ, care de multe orĭ mureaŭ în brațele mele. Intr'o zi însă am crezut că rîndul meŭ sosi...

Unŭ soldat adusese holera în Iașĭ, întro clipală moartea îșĭ întinsesă aripele asupra mareluĭ oraș. De multe orĭ slobozind unuĭ soldat fo[a]ĭa la spital, se ducea la groapă. La început ocîrmuirea spre liniștea poporuluĭ ascundea răul, dară răul îndoindu-se, însutindu-se în puține zile spaĭma apucă oreșeniĭ; începură oameniĭ a fugi ca în bejăniile tătăreștĭ, ceĭ care rămînea se înarma și se strejuĭaŭ prin casele lor. Norodul rămase singur. Miliția încă tînără fu scoasă la Holboca, și ca să nu rămĭe tîrgul fără pază se rînduisă din cincĭ-spre-zece în cincĭ-sprezece zile cîte o roată de grenadirĭ. Dar roata cea întîĭŭ rînduită, surpată de boală nu întărzie a-șĭ cere schimbătorĭ... Gheneralul M. se făcu Dunăre... «De ce, striga ofițeruluĭ cu raportul, de ce aĭ îmbrăcat uniforma... nu știĭ că datoriea către patrie se arată nu numaĭ pe cîmpulŭ bătălieĭ, dară orĭ și unde se cere jertfa viețeĭ?... Soldațĭ de o zi, trebuĭe să vă botezațĭ uniforma în orĭ ce primejdie». Iar ochiĭ Gheneraluluĭ fugeaŭ cînd pe raport, cînd pe uliță... Ulițile eraŭ ceva de spăriet. Iașul cu cincĭ zile maĭ înainte strălucitor de trăsurĭ, livrele, toalete, uniforme aurite, Iașul în care se plimba sările pe toate ulițele cu ghitara și muzicile regimenturilor cu ris, cu șagă și amorurĭ, acum se sbucĭuma în ceasurile cele de pe urmă. Se auzĭa numaĭ un vuet înădușit pe care

glasul clopotelor de moarte covîrșîa înfiorătorîŭ. In toate părțile se întindea bolnaviĭ cerînd agîutorîŭ, mame displetite strîngînd copiĭ lor morțĭ, sțene de desnădăjduire, chihote drăceștĭ prin cricĭme și birturĭ, mulțĭ arșĭ de sete să tîrîeaŭ pe la fîntînĭ, se culca în glod, mulțĭ murea, cîțĭva se ducea sănătoșĭ. Infricoșat lucru e boala prin orașe. Pe toate ulițele, cară pline de trupurĭ, cu picĭoarele, mînele și capitile în toate părțile bălăbănind după umbletul nepotrivit. In zilile liniștite auzirea morțeĭ deabĭe țĭ lasă o impresie tristă, dară se vezĭ cum duce la groapă sute și miĭ, se vezĭ oaminĭ tăvălindu-se în glod, se simțĭ că per familiĭ întregĭ, și uitîndu-te înprejuru-țĭ se nu maĭ întîlneștĭ unŭ prietin macar saŭ o cunoștință, este peste închipuire de a spune, și ce e maĭ de jale poate că astăzĭ nicĭ nu ni maĭ aducem aminte de aceste jertfe.

La acea vreme vinisă și rîndul meŭ, de și reul contenisă. Eram leĭtenant, într'o zi ducîndu-mă în tîrgul de gĭosŭ la o spițerie, întîlnisem un subofițer, care se sculasă de pe boală; era slab, ostenit, cu fața galbenă și maĭ mult mort. In protiva prescripțieĭ doftoruluĭ, și în primejdie de a-l întoarce boala, subofițerul se tîrîisă pînă la spițerie, unde ave un prietin.

Cum i ziseiŭ văzîndu-l, îndreznieștĭ să ĭeșĭ . . . ? Hirurgul te-aŭ oprit. ?

— Da[1]!

— Bine, nu te temĭ ?

— Pe vieața me, Domnul Leitenant, așa mi e de scîrbă să trăesc singur, că maĭ bine moartea. Nu maĭ pot.

Așa de slab, așa de mîncat era de holeră bĭetul om că vedem că fără agĭutor nu s'ar fi maĭ putut întoarce a casă. Il suiiŭ în trăsură lîngă mine, țiindu-l strins de mînă, căcĭ cel maĭ mic hop îl obora; de abia pornisem și văzuĭ pe tînărul unterofițer gălbenind ca ceara și învîrtindu-șĭ ochiĭ . . .

— Ce aĭ, strigaiŭ ?

— Nimic, răspunsă unŭ glasŭ murind, o amețeală . . .

Dară nu sfîrși, că capul i gĭuca în dreapta și în stînga și apoĭ pică pe pĭept, și însfîrșit trupul ca un sac nesprijinit

[1] în text „dar“.

se lăsă pe perinile de dinainte; fără a maĭ gîndi maĭ departe, cu mînile mele îĭ făceam un brîŭ și strigaĭŭ vezeteuluĭ să fugă la Polcovnicul L... care ședè în apropiere.

In minutul acela o frică nespusă mă luă în spate. Un ce rece îmĭ trecu prin vine și o tremură mă cuprinsă, dar Domnilor o frică grozavă, sîngele se oprisă în mine, și simțeam cîrceĭ în picĭoare, muream...

Maĭorul se opri în spunerea luĭ, saŭ pentru a se maĭ răsufla, saŭ pentru a depărta vre o impresie puțin veselă, căcĭ îșĭ trecu de vr'o treĭ orĭ degitile luĭ ascuțite, prin rarele viță, tuși pînă din fundul pĭeptuluĭ.

«Vedețĭ, urmă Maiorul rîzînd de unŭ rîs care numaĭ Maĭorulŭ îl avea, vedețĭ gălbăcĭunea me... nu-ĭ nimică pe lîngă gălbăcĭunea ce aveam după spusa celor ce mă cotorăsiră de subofițerul meŭ... Intors a casă mă apucam la frecat și la învălit cu toate flanelele ce puteam găsi, dară ideea că aveam holera mă urmări și după ce trecu holera... începuĭŭ a fi fricos; numaĭ gîndeamŭ la bĭetulŭ subofițer și mi se încrețea carnea pe mine.

Unterofițerul se însănătoșă de al doile; și în curînd cu o mare bucurie mă dusăiŭ la Holboca.

Intr'o zi după masă, adăogi Maĭorul, fusăsem trimis în tîrg cu un raport cătră Gheneralul M. Nu sînt în stare Domnilor să vă descriŭ tăcerea și mîhnicĭunea ce înfățoșa Iașul. De abĭa de la margine pînă la cvartirul Gheneraluluĭ întîlneam cînd și cînd cîte un chip de om. Era ceva în aer și pe ulițe din pustietățile de care vorbesc scripturile; în locul mulțimeĭ de trăsurĭ, negutitorĭ, de miimile de Jidovĭ, domnĭa tăcerea grozavă a unuĭ oraș de șepte-zecĭ miĭ de oaminĭ ce se rumpe numaĭ de cîrîiturile cĭoarelor, de urletul turmelor de cîniĭ sălbătăcițĭ și de călcătura caluluĭ meŭ.

Vă scutesc Domnilor de reflecțiile mele... dară mare jale este pe vremĭ nenorocite, cînd un tîrg saŭ o țară se topește într'o clipală. Vă doresc să nu agĭungețĭ aseminea zile... atuncea se cunoaște cît e de scumpă o vorbă, ce este o strînsură de mînă, și cîtă puțină deosebire este în oaminĭ marĭ și micĭ. Nenoricirea ne rebotează ĭarășĭ pe toțĭ frațĭ...

Narația Maĭoruluĭ ne cam atristă, și conversația rămasă maĭ liniștită.

CUGETĂRI

In *România Literară* 1855, pag. 84, 101, 117, 201, 217, 225, 249, 276, 339, 347, 481, 496.—A se vedeà: *Anexele*; *Vieața Nouă*, I, 313, a cărei problemă s'a reluat în urmă de *Vieața Românească*, an. I, vol. I, 101 și 250; *Al. Russo*, pag. 18—36.

PARTEA ÎNTÎĬ

I.

Oameniĭ carĭ aŭ eșit la rînd astăzĭ, literațĭ, oamenĭ politicĭ, artiștĭ și alțiĭ, în țeara Moldoveĭ, sînt aceĭ tinerĭ care cu vr'o două-zecĭ de anĭ maĭ înainte era cunoscuțĭ sub nume de Nemțĭ, saŭ capete stropșite și cu denumirea de Franțuzĭ, întrodusă maĭ tîrziŭ. Nicĭ o limbă în lume nu are un cuvînt destul de puternic ca să esprime dispreţuitoarea semnificare a numeluĭ de Franțuz, cu care uniĭ bătrînĭ din Moldova porecliseră tineriĭ de pe la 1835, oameniĭ de astăzĭ.

Aceĭ bătrînĭ ce se născuseră în gĭubele și caftane încet cîte încet aŭ părăsit lumea, și cîmpul aŭ rămas Nemților și Franțuzilor.

Curioază nălucire omenească!... De și un patrar de veac aproape aŭ trecut de atuncea, totușĭ urmăm a ne chĭema *tinerĭ*, și ni se pare că sîntem copilașiĭ cu plete lungĭ de pe la 1835; tot ne îngîmfăm cu denumirea de *bonjuriștĭ*, poreclă iscodită la 1848. Dar vaĭ de tinerimea aceasta și de tinerețile aceleĭ tinerimĭ! Franțuziĭ și Nemțiĭ dela 1835, bonjuriștiĭ dela 1848, sînt albĭ, surĭ, și ceĭ maĭ mulțĭ în vîrsta celor ce era bătrînĭ, pe cînd am răsărit noĭ.

Oameniĭ de astăzĭ uită că nu aŭ avut tinereță! In zioa răsăririĭ lor, pe la 1835, cel maĭ tînăr din eĭ era maĭ bătrîn încă decît cel maĭ bătrîn din bătrînĭ, fie acel bătrîn din vremea celor întîĭ Nemțĭ!... și de la 1835 pînă la 1855, adică într'un curs de 20 de anĭ, maĭ mult aŭ trăit Moldova decît în cele de pe urmă două veacurĭ.

Vieața părinților aŭ trecut lină ca un riŭ ce cură prin livezĭ și grădinĭ și se perde fără vuet în Siret. Pe cît era eĭ departe și străinĭ de voĭnicii ce dorm la Valea Albă, pe atîta ne-am născut și noĭ străinĭ și departe de dînșiĭ. Intîmplările lumeĭ de pe 'mpregĭur murĭa la granița țăreĭ; vălmășagul veaculuĭ îĭ găsĭà și'ĭ lăsa liniștițĭ...

Eĭ aŭ deschis ochiĭ într'un leagăn moale de obiceĭurĭ orientale; noĭ am răsărit în larma ideilor noŭă; ochiĭ și gîndul părinților se îndrepta la răsărit, a noștri ochĭ staŭ țintițĭ spre apus!

Este o vorbă țărănească: *săracu Ștefan Vodă, unde-ĭ să vadă!...* Imĭ închipuesc cîte o dată că aŭ eșit din mormînt un strămoș, un Vornic de țara de sus, un boĭer de Orheiŭ, un Hatman adevărat, un Căpitan de tîrg, saŭ macar cel maĭ ascuns Postelnicel din Adunarea țăreĭ care aŭ iscălit desrobirea vecinilor la 1772, în biserica Treĭ-Ierarhilor.

Oare Hatmanul acela ar putè să'șĭ cunoască urmașiĭ în Moldoveniĭ de astăzĭ? Haĭnele, naravurile, pămîntul aŭ luat prefacere, pînă și limba, pînă și numele! Ștefan Vodă s'ar crede în altă țară. Pentru odihna sufletuluĭ săŭ n'așĭ dori să maĭ vie Ștefan Vodă, chĭar și de ar fi cu putință. Ce ar face el pe un pămînt, unde n'aŭ maĭ rămas urme de umbra luĭ măcar?... Vorba luĭ nu maĭ este limbagĭul nostru... Strănepoțiĭ Urecheștilor, Dragomireștilor, Movileștilor, ĭ-ar zice în versurĭ, în ode și în proză:

Eroule ilustru! trompeta glorieĭ tale penetră animile bravilor romanĭ de admirăcĭune grandioasă și neindefinisabilă pentru meritul neîninvincibilităcĭuneĭ tale!...

La care lucrurĭ frumoase, de și *neintelijibile* pentru dînsul, Ștefan Vodă, bĭetul! ar holba ochiĭ luĭ ceĭ înfricoșitorĭ... și s'ar culca earășĭ în mormînt...

Mĭ-e teamă că în zioa de pe urmă, cînd trîmbița cerească ne va chĭema la gĭudecata ce mare, nu ne vom putè înțelege cu strămoșiĭ noștriĭ, nicĭ în limbă, nicĭ în ideĭ.

Unde'ĭ Ștefan Vodă să ne audă!

Să spun drept, răsipirea cea ĭute a trecutuluĭ mă pătrunde de jale!... lupta dogmelor noŭă aŭ năruit răsipă peste răsipă în societatea moldovenească așa de grabnic și de temelnic, că ni se pare că nu aŭ putut fi alte lucrurĭ și alte obi-

ceĭurĭ decît aceste de astăzĭ. Jalea mea nu este însă că aŭ trecut, dar că aŭ trecut fără a-șĭ lăsa testamentul; răpegĭunea cu care s'aŭ stins trecutul dintre noĭ este gĭudecata cea maĭ înfricoșată a aceluĭ trecut! Ce este vrednic de trăit nu moare!... Unde sînt faptele de la 1772 pînă la 1835, care vor rămânea drept fală și folos în hronicile țăreĭ?... Unde sînt numele neuĭtate de popor?... Trecutul e mort și de tot mort! Dar maĭ înainte de a arunca țerina vecĭnică pe secriul luĭ, să'l maĭ privim puțin... Nu se întîmplă adese-orĭ într'o casă un mort pe care în vieața luĭ nu'l ĭubĭa casniciĭ?... Copiiĭ însă, rudele, veciniĭ se strîng, privesc încă odată la el, îșĭ aduc aminte de bunele răposatuluĭ și îl petrec la groapă cu un frumos și creștinesc: «Dumnezeŭ să'l erte».

Să zicem și noĭ, Dumnezeŭ să erte trecutul! însă ca veciniĭ și rudele, să luăm aminte ce aŭ avut bun răposatul.

Sîntem de ĭerĭ; putem încă să ne amintim cîteva din obiceĭurile copilărieĭ noastre, obiceĭurĭ ce nu vor trece la copiiĭ noștri... Adevărat, avem inimă moldovenească, dar am fost copiĭ în doĭ perĭ: ne-am născut în Moldova bătrînă; am supt străinătatea; de și capul ne este de Neamț saŭ de Franțuz, avem o datorie fiească de a arunca cîteva florĭ pe mormîntul trecutuluĭ. Va veni vremea, dacă n'aŭ și sosit, în care și noĭ, tineriĭ de pe la 1835, tineriĭ și bonjuriștiĭ surĭ de astăzĭ, vom fi chĭemațĭ bătrînĭ; vom fi gĭudecațĭ nu după ceea ce am făcut, dar după ceea ce mințile strechĭete or socoti că aŭ trebuit să facem; vom fi osindițĭ, nu după greutatea lupteĭ și a vremeĭ de atuncea, ci după patima partizilor și după placul opinieĭ mulțimeĭ. Umbra trecutuluĭ ce întunecă cînd și cînd o parte din vieața noastră zilnică se împrăștie. Moldova vechĭe mi se înfățișază ca o pădure deasă și mare, unde toporul aŭ tăĭet ĭute în dreapta și în stînga fără a fi încăput vremea de a curăți locul. Plugul, adică civilizația, stîrpește pe fie care zi rădăcinele și preface codrul în curătură, curătura în lan frumos, ear lanul în cîmpiĭ roditoare... La zioa judecățeĭ, noĭ ne vom măguli că am fost toporașiĭ muncăĭ, iar stremoșiĭ noștri, cu ce să se mîngîe sermaniĭ! Florile care așĭ vre să arunc, le-așĭ culege nu numaĭ în

vieața politică a trecutuluĭ, dar în cele multe obiceĭurĭ casnice, din care unele ne-aŭ legănat în fașă, și de care părințiĭ noștri se rezăma în zioa lupteĭ!... Multe din ele aŭ rămas, dar sermanele! rușinoase și ascunse.

Franțuziĭ zic că oameniĭ cei marĭ nu aŭ nicĭ părințĭ, nicĭ urmașĭ!... Poate am putè să zicem și noĭ ca dînșiĭ, de și nu sîntem marĭ. Nimică nu maĭ leagă Moldova de astăzĭ cu trecutul, și fără trecut societățile sînt schĭoape. Națiile care aŭ perdut șirul obiceĭurilor părinteștĭ sînt națiĭ fără rădăcină, nestatornice, saŭ, cum zice vorba ce proastă, nicĭ Turc, nicĭ Moldovan; limba lor și literatura nu aŭ temelie, și naționalitatea atunce este numaĭ o închipuire politică.

Obiceĭurile părinteștĭ aŭ părăsit clasele cultivate; aceste clase s'aŭ depărtat de fizionomia poporală precît s'aŭ depărtat de tradițiile boĭereștĭ... Să nu ne înșelăm: în Moldova astăzĭ eczistă *cinurĭ*, dar boĭerĭ nu maĭ sînt!... avem proprietarĭ, amploĭațĭ, bogațĭ, speculanțĭ, poețĭ, advocațĭ, profesorĭ, alegătorĭ, oamenĭ maĭ bine saŭ maĭ răŭ crescuțĭ... Cine s'ar maĭ zice astăzĭ om de casa cuĭva? Credințele, vorba, era una la boĭer și la plugar; acea legătură s'aŭ întrerupt! o prăpastie adîncă desparte astăzĭ omul noŭ, poreclit *boĭer*, de popor și prăpastia aceea se chĭamă *știința*. Pe cît boĭerul crește în ideĭ și în învățătură, pe atîta poporul rămîne în urmă. In vremea trecută boĭerul vorbĭa, trăĭa cu țeranul precum ar fi vorbit cu alt al săŭ *necăftănit;* se înțelegea amîndoĭ în limbă și în ideĭ; astăzĭ îl înțelegem cu inima numaĭ, și trebue să învățăm limba luĭ. El nu maĭ este pentru noĭ decît un capital saŭ o studie morală sau pitorească. Părințiĭ nu cunoștea studia pitorească... Avem dar o datorie sfîntă, fiească și națională a culege odoarele viețeĭ părinteștĭ. Nenorocirea literatureĭ, pedantă în condeĭŭ, pedantă în forme, pedantă în ideĭ, care îneacă și omoară în țările romîneștĭ desvoltarea spirituluĭ și a închipuireĭ, vine din pricina neștiințeĭ limbeĭ și a tradițiilor părinteștĭ; literatura aceasta nu are rădăcină, nicĭ dă roadă.

Cînd Dragoșiĭ și Răduleștiĭ a literatureĭ aŭ descălecat pe țărmurile romîne nu aŭ întins urechile să audă de unde bate vîntul, ce limbă vorbĭa și ce vorbe spunea

Romînii; nu aŭ auzit resunînd cimpoĭul prin văĭ; nu aŭ ascultat nicĭ jalea, nicĭ bucuria *cînticelor*; nu aŭ apipăit inima lăuteĭ... Rădeştiĭ şi Drăgoşeştiĭ, fugarĭ de la Turnul Babinonuluĭ, vorbĭa latineşte, uniĭ italieneşte, alţiĭ nu ştiea nicĭ o limbă, uniĭ galiceşte... cum putea eĭ să înţeleagă romîneasca, adică: o limbă plămădită două miĭ de anĭ în lacrimĭ, în sînge, în căutătura stelelor şi a natureĭ?.. In loc de a zidi o literatură cu materialul naţieĭ, ne-aŭ adus haosul păcătos a poeţilor, a învăţaţilor, a tehnologistilor, a gramaticilor imperieĭ resăritene, care alerga vieaţa lor întreagă după un cuvînt noŭ, o regulă ingenioasă, o logogrifă; şi ne-aŭ prefăcut pe noĭ Romîniĭ ardelenĭ, moldovenĭ şi bucureştenĭ în Trisotiniĭ şi Vadiusiĭ veaculuĭ al XIX.

Dumnezeŭ îşĭ[1] va face milă cu noĭ şi va trimite vre un Şampollion ca să tîlmacească urmaşilor noştri operele şi limbile ce ne-aŭ adus Drăgoşeştiĭ şi Rădeştii aceştiĭ.

Daca este ca neamul romîn să aibă şi el o limbă şi o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanţilor şi se va îndrepta la isvorul adevărat: la tradiţiile şi obiceĭurile pămîntuluĭ, unde staŭ ascunse încă şi formele şi stilul; şi de aşĭ fi poet, aşĭ culege mitologia romînă, care'ĭ frumoasă ca şi aceà latină sau greacă; de aşĭ fi istoric aşĭ strebate prin toate bordeele să descopăr o amintire saŭ o rugină de armă; de aşĭ fi gramatic, aşĭ călători pe toate malurile romîneştĭ şi aşĭ culege limba.

Am agĭuns departe, departe şi nu prea departe, cum zice cînticul. Sîntem în minutul *vajnic*, unde trebue să facem chipul trecutuluĭ...

Cîţĭ anĭ să maĭ treacă şi haĭnele, limba, obiceĭurile societăţiĭ vechĭ de ĭerĭ se vor cufunda. Cum vom fabrica atunce drama saŭ elegia trecutuluĭ? Cu ce vom tălmăci istoria, dacă nu cunoaştem sufletul mortuluĭ?... Ce va putea fi propăşirea, dacă nu vom şti de unde aŭ pornit?... Ce mîngăere putem simţi noĭ, ostaşiĭ propăşireĭ, dacă nu ştim mărirea lupteĭ? Ce soĭŭ de părinţĭ vom fi, dacă lepădăm toată moştenirea parinţească?...

Cînticele mancelor, stafiile nopţilor, povestile chelarĭuluĭ, prieteşugul ţiganaşilor, ocara şi zaharul gĭupîneseĭ,

[1] în text «se».

greceasca dascaluluĭ, şi cîte alte obiceĭurĭ şi credinţe care s'aŭ dus şi n'or maĭ veni sînt legate c'o vieaţă politică şi morală obştească, istoria filosofică a vremilor trecute şi introducţia vremeĭ noŭă.

II.

Cînd îşĭ aruncă cineva ochiĭ pe ceea ce să chĭamă Literatura Romînă, puţine şi rarĭ producţiĭ pot a-ĭ opri cu plăcere; puţine îndestulează mintea şi inima; cele multe sînt copilăriĭ, cercărĭ fără formă, a cărora preţ stă numaĭ în costul tipografieĭ şi în încrederea ce aŭ autoriĭ lor că nu se pot găsi lucrurĭ maĭ frumoase în lume. Pentru a înţelege pe alţiĭ trebuĭe gramaticele şi lecsicoanele a feliŭritelor limbĭ neo-latine de astăzĭ, saŭ de nu, eştĭ silit a gîci, ca cimiliturele D-luĭ R, înţelesul cuvintelor schimosite de sistemele geniilor nŭoĭ.

Cînd mă aştept la vre-o idee noŭă, lămurită, izvorită din mintea romînă şi scoasă la lumină în limbă romînă, îmĭ aduc aminte că ideea aceea am cetit-o în autorĭ franţezĭ saŭ nemţĭ, cu deosebirea însă că acestiĭ o esprimaseră lină, frumoasă, fără silă, şi aĭ noştriĭ o prefac în logogrif. Unul preface toată limba în *iune,* altul în *ţie,* altul în *iu,* altul în *înt*... de nu ştiĭ cum să te întorcĭ între aceste patru puncturĭ cardinale a gramaticilor.

Nu maĭ este ertat Romînilor a grăi romîneşte, sub osîndă de *ignoranţă*; o mare parte din aceĭ ce se încerc a scrie şi-aŭ dat cuvîntul a schimosi ce este, şi mulţĭ voesc a face o limbă noŭă: ceĭ *procopsiţĭ* sub cuvînt că sînt *procopsiţĭ* şi aŭ ideĭ, ceĭ neînvăţaţĭ pentru că doresc să pară învăţaţĭ; nicĭ unul nu gîndeşte că limbele se fac prin vreme, prin scrierĭ bune, după rîndul şi spiritul naţionalităţilor! Adevărat, nevoile noŭă cer mijloace noŭă, şi ideile noŭă aŭ trebuinţă de cuvinte noŭă, dar nevoea trebue să le dee la ivală, să le creeze şi să le împămîntenească. Să fim siguri că unde ne-a trebui un cuvînt, nevoea il va iscodi, nu după sistema cutăruĭa sau a cutăruĭa, dar după logica limbeĭ, pe care nu o fac nicĭ învăţaţiĭ nicĭ lecsicoanele.

In veacul al XVI, cînd Europa era la punctul unde sîntem noĭ de vre-o două-zecĭ de anĭ, la renaşterea ştiin-

ţelor ş'a artelor, pedantismul amerinţa limbele de o soartă ce are multă asemănare cu soarta limbeĭ noastre. Latinismul îneca spiritele; neologismul ţinea loc de talent; iscodirea de cuvinte era *geniul*! Cu cît o carte era plină de sisteme, cu cît era maĭ neînţeleasă, cu atîta se părea maĭ frumoasă şi maĭ *sublimă*! Pedanţiĭ se felicita uniĭ pe alţiĭ... era epoha lor!!.. Pe acea vreme trăĭa Rabelais[1], un om care ştiea latineşte, dar vorbĭa curat franţuzeşte, cum s'ar zice astă-zĭ la noĭ: un om ce ar şti franţuzeşte, dar ar vorbi, cu toate aceste, romîneşte. Acest Rabelais ridea de pedanţĭ, cariĭ dispoĭa mereŭ latineasca vrînd a schimosi franţuzeasca. De s'ar ivi pe ţermurile Dunăreĭ un Rabelais, nu s'ar ruşina se zică şi de noĭ că despoĭem franţuzeasca, ca să schimosim romîneasca.

Nu este din cale afară a înmîna autoriĭ ardelo-romîno-moldovenĭ la limba franţeză din veacul al XVI; mulţĭ din D-lor vor socoti că-ĭ o furătură saŭ o împrumutare din sistemele şi scrierile vestite de astăzĭ; de pildă:

— Mon amy, dond viens tu à ceste heure?

L'escholier lui respondist: De l'alme, inclyte, et celebre academie que l'on vocite Lutece.

— Qu'est-ce à dire? dict Pantagruel à ung de ses gents.

— C'est (repondist-il) de Paris.

— Tu viens doncques de Paris? dict-il. Et à quoy passez vous le temps, vous aultres messieurs estudiants au dict Paris?

Respondist l'escholier: Nous transfretons la Sequane au dilucule et crépuscule[2]; nous deambulons par les compites et quadrivies[3] de l'urbe; nous despumons[4] la verbocination latiale, et, comme verisimiles amorabonds[5], captons la benivolence de l'omnijuge, omniforme et omnigène sèxe féminin.[6]

Aŭ trebuit limbeĭ franţeze doŭă veacurĭ pentru a se descurca de barbarismul pedantismuluĭ! I-aŭ trebuit un şir de oamenĭ ca Rabelais, Pascal şi autoriĭ al XVII şi al XVIII

[1] în text «Rabelè». [2] soir et matin. [3] places et carrefours. [4] parlons.
[5] vrais amoureux.—Ortografia pasagiului a fost corectată după *Oeuvres de Rabelais,* Paris, 1847, pag. 114.
[6] Pantagruel, Liv II-er, Chap. 6. (Nota lui Russo).

veac pentru a se curăţi de latinism şi de italienism, şi a se pune pe calea eĭ.

Ce este literatura de nu chĭar ecspresia vieţiĭ uneĭ naţiĭ? Inriurirea literaturilor, ca să fie dreaptă şi legĭuită, trebuĭe să ĭasă din gradul civilizaţieĭ, din aplecarea naţională, din înriurirea stăreĭ morale, soţiale şi politice; toate aceste elemente trebuĭe să se înşire delaolaltă.

Cînd un popor moare, puterea literatureĭ luĭ este moartă; rămîne numaĭ o rezervă de ideĭ care nu sînt a nicĭ unuĭ popor în deosebĭ, ci a omenireĭ întregĭ, fără deosebire de timpurĭ; ĭar forma vechĭe întrebuinţată la lucrul noŭ nu'ĭ alta decît o gĭucărie. Cine întrebuinţĭază forma literaturilor vechĭ, învie poporul acel mort cu gîndul şi cu năravurile luĭ, căcĭ literatura nu poate fi decît haĭna uneĭ fiinţĭ.

Dar ce este pentru naţiile ce se rătăcesc în întreitul pedantism a formeĭ, a cuvintelor i[1] a momiţerieĭ străinilor?

De mirare este că Romîniĭ aŭ început cu pedantismul cînd pilda naţiilor putea să le fie de învăţătură. Italieniĭ, Spanioliĭ, Franţuziĭ s'aŭ desbătut veacurĭ întregĭ în faşele pedantismuluĭ de tot felĭul, pînă ce în sfîrşit, şĭ-aŭ luat de seamă că al XIX veac după Hristos nu seamănă cu al XIX veac înainte de Hristos; că credinţele aŭ luat prefacere şi întindere, că amestecarea noroadelor aŭ amestecat ideile şi aŭ alcătuit odată cu noŭă naţiĭ şi limbĭ noŭă, după întîmplările noŭă ale omenireĭ. Veacul al XVI, zis al renaştereĭ, nu'ĭ alta decît reacţia lumeĭ în limbĭ, ştiinţĭ şi credinţĭ, şi rescoala spirituluĭ popoarelor în contra pedantismuluĭ. Ce ni s'ar părea oare să întîlnim pe uliţĭ o manină cu mestiĭ turceştĭ, cu frac, şi pe cap cu coĭf roman? Pe teatru aseminea îmbrăcăminte se chĭamă anahronism, în literatură pedantism.

Pedantismul are multe ramurĭ, dar nicĭ unul nu'ĭ maĭ aprig ca pedantismul cuvintelor, pentru că'ĭ cel maĭ uşor.... Cuvîntul e bogăţia celor săracĭ, fără de învăţătură. Eată căteva rîndurĭ dintr'o broşură franţuzească scrisă de un

[1] şi.

Romîn vestit[1], după o tălmăcire și o comparație a doŭă limbĭ, în chipul următor:

italienește	*romînește*
Campidoglio	Capitoliŭ
Nazione	Națio
Razione	Rațio.

Urmează broșura astfel:

Quelques citations mettront à même de comparer et d'apprécier les ressources de la langue roumaine.

De pildă:

italienește

Chiama gli abitator' delle ombre eterne
Il rauco suon della tartarea tromba!

romînește

Chiamă locuitoriĭ eternelor umbre
Raucul sunet tartareeĭ trombe!

altă pildă

Lorsque du créateur la parole féconde
Dans une heure fatale eut enfanté le monde
Des germes du chaos.... (Lamartine — Le déséspoir).

romînește

Cînd vorba mundiferă c'o ură creatoare
A zis să fie lumea într'o fatală oare
Din germiniĭ luĭ Haos... (Eliad — traducție).

En faisant une inversion littérale de la traduction roumaine, nous laissons M-r de Lamartine juger la quelle de ces deux langues était la plus capable d'éxprimer sa pensée, lorsqu'il entonna le chant du Désespoir... etc. (sic).

Cred că cea maĭ înțeleaptă limbă este limba care agĭută pe om a-șĭ tălmăci gîndul într'un chip ca toțĭ ascultă-

[1] I. Eliade-Rădulescu. — Broșura n'am putut-o găsi.

torii să-l poată înțelege. Nu știŭ dacă D-l Lamartine s'aŭ pătruns de frumusèțea tălmăcireĭ, dar mulțĭ din noĭ, care sîntem Romînĭ, mărturisim în cuget curat și în frica luĭ Dumnezeŭ, că nu ințelegem nimica. Autorul limbelor transcrise aice este autorul și născocitorul uneĭ limbĭ scoasă la lumină din *germiniĭ* luĭ *Haos*, întemeĭetă pe o gramatică în *io* și un lecsicon de asemine . . . Alte națiĭ aŭ lecsicoane ca arhive a limbelor, noă Romînilor ne trebuĭe lecsicon ca să putem înțelege ce se tipărește în romînește, și cînd zic lecsicon mă înșel; avem limba, gramatica, operile și lecsiconul D-luĭ E[1]; avem limba, gramatica, operile și lecsiconul D-luĭ L[2]; avem gramatica și limba D-luĭ B[3]; avem gramatica și operile D-luĭ S.[4] și alte multe limbĭ, toate sprijinite pe gramatice, opere și lecsicoane . . . .

Rătăcirea D-luĭ Lamartine prin literatura romînă îmĭ aduce aminte de o producție care aŭ făcut oare-care sensație în vreme: istoria uneĭ călătoriĭ prin sălbătăcimile Ceahlăuluĭ. Autorul spune cu o mirare naivă că aŭ găsit, sub un munte, o fîntînă frumoasă, cu apă limpede ca cristalul, în care se gĭuca *naĭadele*; care fîntînă o chĭamă păstoriĭ cu *pietate, fîntîna lamartină.* Noĭ, cu maĭ mare *pietate* încă, am călătorit pe urmele călătorieĭ și ne-am încredințat că autorul plimbîndu-se pe Ceahlăŭ l'aŭ prefăcut în Parnas, și că pe Martin, un urs vestit în munțĭ, l'aŭ luat drept D-l Lamartine. Limba și pilda D-luĭ I. R.,[5] fîntîna luĭ Martin, etc., nu sînt lucrurĭ nicĭ traĭnice, nicĭ serioase. Una se chĭamă o voĭnică ĭubire de faptele sale, cu o nemărginită dragoste pentru copiiĭ sistemuluĭ ce aŭ născut *cu o ură creatoare;* epizodul luĭ Martin este o fantezie poetică, ce mirosă de departe a mitologie.

III.

Intr'un ținut a Ardealuluĭ se ivi la 1848 o zi frumoasă pe un cîmp întins, unde patru-zecĭ miĭ de Romînĭ sta să

[1] Eliade Rădulescu. [2] Aug. Tr. Laurian. [3] Bariț. [4] Gh. Săulescu.
[5] v. nota 1.

asculte, sub aripele unuĭ steag în treĭ colorĭ, cuvîntul *inteligenţieĭ* ardelene. Moldovenĭ şi Muntenĭ, pribejĭ a tulburărilor din *Ţărĭ*, privĭa cu bătae de inimă adunarea, oştită grămadă cîte grămadă, după satele şi ţinuturile de unde veniseră oamenii: Un popor întreg de acelaşĭ port şi aceeaşĭ limbă ca şi a poporuluĭ nostru, sta măreţ în lumina soareluĭ, şi pintre sucmane se videa amestecate multe surtuce; aceste surtuce acoperĭa pepturile tineretuluĭ de frunte eşit din Blagĭu şi din şcoalele Ardealuluĭ, tineret cu mare curagĭu şi mare ĭubire de neamul romînesc! Multă mirare însufla pribejilor spectacolul frăţieĭ curate între surtuce şi sucmane; frăţie nu numaĭ de sînge, dar frăţie în traĭŭ şi în obiceĭurĭ, şi în toate relaţiile. Socetatea în Principate, ca toate societăţile vechĭ, este întemeĭetă pe nepotrivirĭ, pe interesurĭ ce se prigonesc, şi pe ĭerarhiĭ; Ardeleniĭ, toleraţĭ numaĭ pe pămîntul ce-l ocupa pînă la 1848[1], şi privind cu duĭoşie de peste munţĭ la *Ţărĭ*, adică la Moldova şi Valahia, alcătuĭa numaĭ o familie, şi o familie patriarhală. Noĭ Moldoveniĭ, treptaţĭ de întîmplările istorieĭ, mazilĭ, neamurĭ, bresle, gloate, boĭerĭ şi fecĭorĭ de boĭerĭ, viţe prăpădite în întunericul descălecăreĭ, nu putem forma o familie patriarhală ca acea ardeleană de la 1848. Pribejiĭ dar, înfăţişătoriĭ lupteĭ în Principate, a egalităţiĭ drepturilor, ĭar nu a oamenilor, urmară cu ochiĭ plinĭ de mirare uĭmitoare frăţia aceasta, şi maĭ că, într'un minut de înfocare, ar fi dorit să nu se fi născut fecĭorĭ de boĭerĭ.

In zioa acea frumoasă un lucru însă lipsĭa pe cîmpul Blajuluĭ... limba!... *Inteligenţiĭ*, fraţĭ şi fiĭ a miilor de Romînĭ adunaţĭ, de pe tribunele cîmpuluĭ *libertăţiĭ*, nu vorbĭa romîneşte, şi vîntul învietor al aceleĭ zile mărețe purta pe deasupra capetelor o babilonie de cuvinte stropşite şi smulse din latineşte[2] pe care bieţiĭ Romînĭ nu le înţelegea nicĭ decum, de şi le primĭa ca semne de mîntuire zicînd: o fi, dar... aşa o fi!

[1] pînă la 1848 numai toleraţi...

[2] Vezĭ *Organul luminăriĭ* din Blaj. (Nota lui Russo). — Iată un pasagiu din acest ziar: «*Blasiu.* Ce va se lucreze Adunarea natiunale? Ce voru fi poftele, conclusele ei? Cum se va porta si acum a doua or'a poporulu adunatu? etc. etc. Aste si maĭ multe asemene intrebatiuni-si pune fia care unul

Intr'o sută sau doüă de inteligenți ce se afla atuncĭ la Blaj, numaĭ pe doĭ bărbațĭ ĭ-am auzit grăind romînește cu Romînii, și acestiĭ, cînd iĭ asculta vorbind, striga: așa! așa e! ĭar nu o fi... așa o fi! — Unul din aceĭ doĭ zicea: «Ungurii vreŭ Unio!... știțĭ ce vra să zică Unio? Vra să zică că pîn'acum eĭ ne-aŭ încălecat pe păr și acum vreŭ să ne pue și șaoa în spinare!» Al doĭle striga: «Uitați-vă pe cîmp, Romînilor! sîntem mulțĭ ca cucuruzul brazilor, sîntem mulțĭ și tarĭ, că Dumnezeŭ e cu noĭ»! — Dintre acestĭ doĭ Romînĭ care grăĭa romînește, Ungurii l'aŭ spînzurat pe unul, ĭar pe celalalt Romînii l'aŭ numit cu fală: Impăratul Munților!

Frații ardelenĭ se fălesc că aŭ fost deșteptătorii Romînieĭ și restauratorii limbeĭ; adevărat este că sistemele limbistice s'aŭ născut în școalele latine din Ardeal; de acolo, peste munțĭ, ca un pohoĭŭ s'aŭ revărsat în șesurile noastre și aŭ dat mîna cu pedantismul moldo-romîn. Pedantismul moldo-romîn, mult maĭ superficial, aŭ produs o literatură fără vieață, espusă criticeĭ, și care niciĭ odată nu va cîștiga dreptul de împămîntenire în sînul unuĭ neam ce aŭ improvizat minunatele bálade (cîntice bătrînești) culese și scoase la lumină de V. Alexandri. Gramaticii ardelenĭ socotesc că scăparea și fericirea Romînieĭ staŭ numaĭ în sistemele limbistice; de aceea Ardelenii s'aŭ osîndit a se împărți desăvîrșit în doüă nații: una latinească, al doilea romînească; de aceea nicĭ o carte nu să tipărește în Ardeal care să poată fi cetită și înțeleasă de toată romînimea.

Priveliștea adunăreĭ dela Blaj, auzirea cuvintelor romîno-latine ce s'aŭ rostit pe cîmpul libertății și cetirea scriereĭ D-luĭ A. Papiŭ (Istoria Romînilor din Dacia superioară[1]) ne-aŭ întemeĭet în ideea că sistemele limbistice aŭ

altuia si sie-însusi, fora de a-si afla doritulu respunsu. Multi vaticineza de acum, cum ca adunarea va fi nespusu numerosa, și ca intr'atata multime nu voru potea lipsi escesuri, cum ca Romanii se voru desbina cumplitu. (28 Aprilie, 1848, pag. 395).

[1] A. Papiu Ilarianu, *Istori'a Romaniloru din Daci'a superiore*, Vienna, 1851. Iată cum începe: «istori'a preste totu, și deosebi istori'a natiunala.... de legi si resbelle, o grammaditura de nume și anni; unu aggregatu de fapte, unŭ magazinu de documente...»

amețit capetele a multor Romînĭ cu cap în cît aceștiĭ par a nu maĭ ști nicĭ scrie nicĭ grăi.

Istoria D-luĭ Ilariŭ e personificația unuĭ sistem; această istorie nu poate sluji de învățătură Romînilor, căcĭ sistemul limbeĭ îneacă sujetul. Dacă șefiĭ nu vorbesc limba soldaților, dacă învățațiĭ și autoriĭ nu scriŭ pentru popor, apoĭ de ce maĭ perd vremea în vorbe și în scrierĭ neînțelese?

Nu zic nimică despre spiritul dușmănos a istoriei Romînilor... socot însă că e vreme ca să ne oprim pe această cale de partide; de mult ce ne vom lăuda, de mult ce vom huli celelalte neamurĭ, Romîniĭ vor socoti că sînt bunĭ și marĭ din născare, și se vor acufunda ĭarășĭ în somnul lor adînc.

IV.

De demult caut a-mĭ da seamă de haosul limbistic din Ardeal, și nu isbutesc decît a mă perde într'un haos de gîndirĭ. Asemine anomalie nu ar fi de mirare în Prințipate, unde treptarea poporuluĭ, întemeĭetă de îndelungată vreme, și împregĭurările politice aŭ putut aduce instituțiĭ și elemente feliurite din toate părțile, unde educarea cu totul franțeză, de treĭ-zecĭ anĭ în coace, aŭ putut aduce în rătăcire forma și stilul scriitorilor, precum educația grecească a veacului trecut aŭ lăsat urme vederate; — dar Ardealul nu ne poate da tălmăcirea istorică a rătăcireĭ sale, și este greŭ de înțeles cum o familie patriarhală, unită într'un singur gînd, sentimentul nenorocireĭ sale, aŭ agĭuns la comedia limbistică de pe cîmpul Blajuluĭ! Cu durere o maĭ spunem odată, Blajul aŭ fost o tribună unde multe din căpeteniĭ părea a se lupta maĭ mult pentru un sistem scolastic, decît pentru drepturile neamuluĭ romînesc.

Cînd și cum aŭ răsărit sistemele?... Veacul al 18 aŭ dat Ardelenilor doĭ autorĭ romîneștĭ: *Șincaĭ* și *Petru Maĭor*. Șincaĭ, de și pe icĭ-cole se încearcă cu limba, însă dedat cu Hronicariĭ romînĭ, este Romîn în limbă, în ideĭ, pînă și în formă; cevașĭ din măreața simplitate a hro-

nicilor noastre se revarsă în *Hronica Romînilor*[1] a sa.

Petru Maĭor, ce trece în opinia Ardelenilor înaintea luĭ Şincaĭ, de şi încă Romîn, dar se uĭtă cu dragoste la limba latină şi lucrează la deschiderea ereĭ aste noŭă, care nu aŭ produs nicĭ o carte romînească. Pildele vor arăta maĭ bine ceea ce vroim a spune decît cuvintele. Iată cum scrie *Miron Costin* în *Letopisiţul Moldoveĭ*:[2]

«Inceputul ţărilor acestora şi a neamuluĭ moldovenesc «şi muntenesc şi în ţările ungureştĭ cu acest nume de «Romînĭ, pînă astăzĭ de unde sînt veniţĭ întru aceste părţĭ «de pămînt, a scrie multă vreme la cumpănă aŭ stătut «cugetul nostru. Să încep osteneala ačasta după atîtea «vacurĭ de la descălecatul ţărîlor dintîĭ, de la Traian In«păratul Rîmuluĭ cu cîteva sute de anĭ preste mine tre«cute, se sparie gîndul. A lăsa iarăş nescris, cu mare «ocară înfundat neamul acesta de o samă de scriitorĭ, «iaste inimiĭ durere»[3]. —

«După multe soliĭ ce trimesăse Bogdan Vodă la Craiul «Leşesc pentru soră-sa Elisafta, pe care o aŭ cerşut, şi «văzînd că nu vra să i-o dea, aŭ socotit că are vreme «să-şĭ răscumpere ruşinea sa despre Craiul Leşesc cu «sînge nevinovat, şi aŭ început a stringere oaste. Ce vă«zînd Craiul Unguresc vrajba ce întrasă între dînşiĭ, şi «simţind că Bogdan Vodă face oaste asupra Leşilor, aŭ «trimis sol pre Stefan Teleţni ca să'ĭ poată împăca....»[4].

Asta e limba moldovenească din al 17 veac. Intre limba aceasta şi limba luĭ Petru Maĭor şi a luĭ Şincaĭ deosebirea este neînsemnată! Urmaşiĭ luĭ Şincaĭ şi aĭ luĭ Petru Maior zic:

«In contra luĭ Stefan din Moldavia se *persecută* planulŭ «*perfidŭ* din partea luĭ Albertŭ şi Vladislavŭ. Acela *se* «*prepara* neîncetat sub *pretecst* de a purcede în contra «Turcilor. Prefectulŭ Transilvanieĭ Dragfi, şi Comitele Te-

---

[1] *Hronica Romănilor*, Iaşi, tom. I şi II 1853, tom. III 1854.

[2] *Letopisiţele Ţării Moldovii* editate de M. Kogălniceanu, tom. I 1852, tom. II 1845, tom III 1846, Iaşi.

[3] Pasagiul nu este din «Letopisiţ», cum zice Russo, ci din «Cartea pentru descălecatul dintâiu», a se vedeà ed. cit., tom. I, pag. 3.

[4] Pasagiul nu este din Miron Costin, ci din Grigorie Urechi; a se vedeà ed. cit., tom. I, pag. 149.

«mişoareĭ Ioza căpătară ordine de la Vladislavŭ se stee «*parațĭ* spre a întra în părțile transalpine. Inceput anuluĭ «R. 2250, (Hr. 1497). Albert provoacă pre Ștefan se-șĭ «stringă oștile spre a lucra în *comune* contra Turcilor, ca «se-șĭ recapete Chilia și Cetatea Albă. Acesta *se dechieră* «a fi *parat* la toate»[1]. —

Maĭ departe. —

«Sultanul mulțemit cu *deputăciunea* ce adusese diverse «darurĭ, *cu onoare restitui* darurile, *promitînd* țereĭ pace «și Moldovenilor *amiciție*. In anul R. 2258 (Hr. 1505) «Bogdan *peți* de la Alecsandru, regele Polonieĭ pre soră-sa «Eliza de soție, însă muma Regină precum și Prințipesa «*recuzară* căsătoria, fiindcă Bogdan era *luscŭ!* dar regina «*nu maĭ trăi mult și muri*[2]. Atuncĭ Bogdan care știea că «aceasta fussă causa principală de i se recusasse mîna Prin- «cipeseĭ, reînnoi pețiciunea în annulŭ alŭ doile, însă că- «pătînd și acumŭ răspunsŭ negativŭ, irrupse in Pocuția și ocupă cetățile»[3].

Treĭ tomurĭ de asemine!!! Iată cum se scrie istoria, adică o carte de învățătură pentru ceĭ lipsițĭ de învățătură, pentru ceĭ ce aŭ nevoĭe de a înțelege faptele stremoșilor! Cît pentru Romînii ceĭ învățațĭ avem încă ceva maĭ frumos:

«Definițiunea e sub-stituțiunea certorŭ desemnăcĭunĭ ca- «racteristice în locul simpleĭ denumirĭ a unuĭ obĭect saŭ «a unuĭ fapt».

«Attențiunea e actul prin care applicămŭ cu voință și «cu adăpărăcĭune una din facultățile noastre cele intelec- «tuale spre un obĭectŭ determinat. Dacă applicăciunea e «internă, atunce vorbeĭ attențiune se substituĭe vorba re- «flecsiune. Attencĭunea rezultă din o intervențiune energică «a voințeĭ în lucrarea inteligențeĭ».

[1] E vorba de *Istoria Romanilor* de A. Treb. Laurianu, Iași, 1853. — Pasagiul citat se găsește în partea III, pag. 21.

[2] Vezĭ cînticul fanțez a Domnuluĭ de la Palisse:

Monsieur de la Palisse est mort,
Mort de maladie.
Un quart d'heur avant sa mort
Il était encore en vie! (Nota lui Russo).

[3] Idem, pag. 26

Ne-aducem aminte că un om cu spirit își cerceta pe un al săŭ nepot de curînd sosit din străinătate: «Heĭ... fătul meŭ, spune-mĭ: învîrtita cum se chĭamă franțuzește?... Invîrtision, răspunse nepotul. Romînește, învîrtita se chĭamă astăzĭ ***invîrtăciune***.

Petru Maĭor zice: «Cine vra să cerce începutul limbeĭ romîneștĭ îi este de lipsă maĭ înainte să aĭbă cunoscute întîmplările limbeĭ latineștĭ» [1]. Ucenicii luĭ Petru Maior au restălmăcit cuvintele dascaluluĭ; afundațĭ în cărțile latine, colbul Gimnaziilor le-aŭ ascuns lumea; eĭ s'aŭ uĭmit și s'aŭ împetrit în fantastice teorii, s'aŭ uĭtat la materialul zidireĭ în loc de a îmbrățișa armonia liniilor, aŭ învățat limba într'o închipuire retrospectivă în loc de a o învăța la isvorul eĭ adevărat, la școala trebilor, a nevoilor și a istorieĭ neamuluĭ. In principate sistemele în luptă cu lumina, cu mișcarea publică, cu grijile politicĭ, cu critica, cu desprețuirea a unor din scriitorii cetițĭ, supuse a fi gĭudecate pe teatru, s'aŭ desfăcut și se desfac din zi în zi rămîind din ele numaĭ o înlesnire pentru împămîntenirea cuvintelor de lipsă. Adevăratul spirit a deșteptăreĭ romînismuluĭ aŭ avut și are cuĭbul săŭ în Prințipate, unde elementele străine s'aŭ ros și aŭ slujit a ne întări. Generația trecută, de și legănată în îndoita înriurire grecească și a literatureĭ franțeze din al 18-lea veac, ne-aŭ lăsat însă pagine frumoase romîneștĭ; generația de față se luptă încă în haosul sistemelor, dar haosul va fi învins pînă în sfîrșit. Afară de cărțĭ grele de disertațiĭ și de argumente, Ardealul nu aŭ dat Romînieĭ pînă acum o singură carte de închipuire și care să resbată inimele.

De aceea socotim că literatura romînă se împarte astăzĭ în doŭă școlĭ: una ce își are cuĭbul în Bucureștĭ, unde se cultivă cu entusiasm toate sistemele în orĭ ce țipet discordant ce sfîrșesc în ĭune, ĭo, înt, etc., al doilea ce s'ar putea numi eclectică, are maĭ mulțĭ partizanĭ în Moldova; aceasta este școala celor ce doresc maĭ înainte de toate a scrie pentru Romînĭ și romînește, și a face o literatură numaĭ din vițele noastre, ĭar nu din limba Frante-

[1] *Istoria pentru începutul Romînilor*, Buda, 1834. (Nota luĭ Russo). — In text pasagiul începe: «celuĭ ce va să cerce...» (pag. 252).

zilor, a Italienilor, și a jargonuluĭ neînțeles din Ardeal.
Neputînd crede că acest jargon va putea învinge vre odată vestita dreaptă gĭudecată a Romînuluĭ, neputînd crede că copiiĭ Romînilor vor agĭunge a nu se înțelege cu părințiĭ lor, neputînd închipui că gramaticele vor fi maĭ tarĭ decît veacurile, că sistemele vor putea dovedi natura, putem să nu ne îngrijim de a vedea întronarea a unor din sistemele ardelene în școalele noastre[1]. Va trece și ardelenismul, cum aŭ trecut multe alte sisteme încîlcite, și va rămîne numaĭ romînismul! căcĭ limbele care se înțeleg numaĭ prin tipar sînt limbele moarte, și Romîniĭ sînt încă plinĭ de vieață!

V.

«Cine vrea să cerce începutul limbeĭ romîneștĭ i este «de lipsă maĭ înainte să aĭbă cunoscute întîmplările «limbeĭ latineștĭ». Să fi înțeles pe Petru Maĭor, frațiĭ ardelenĭ nu ne da prubele văzute maĭ sus, și nu ne punea în cumpănă a socoti că pedantismul și învățătura sînt sinonime cu studia serioasă a vechimeĭ romană, ci din potrivă. Acea studie este de lipsă, cum aŭ zis Petru Maĭor, decît, împrumutarea eĭ, să luăm ceea ce este partea veacurilor; împrumutarea acea plămădită cu duhul epoheĭ, cu schimbarea naravurilor, cu prefacerea credințelor, cu istoria și vĭețuirea, alcătuește aceea ce Franțeziĭ numesc... le jugement et le goût; tocmaĭ gĭudecata dreaptă, simțul firesc și gustul aŭ lipsit din început în scrierele romîne. Orbirea unora în sisteme, și neînvățătura multora aŭ aruncat și pe uniĭ și pe alțiĭ în frazeologie fără mărginire, fără alegere, cu care stric publicul. Moldo-Romîniĭ avea la început saŭ a urma tradițiilor pămîntenești, saŭ a oțeli literatura în prefacerile politiceștĭ întîmplate la 1821; dar Legislatoriĭ Parnasuluĭ, ca să vorbim limbagĭul clasic, neînțelegînd că vieața noŭă se tălmăcește prin literatură noŭă, aŭ apucat uniĭ pe calea vechĭe a pedantismuluĭ, alțiĭ

[1] Epoca în care scrie Russo este tocmai a lui Laurian ca inspector general al școalelor din Moldova.

aŭ picat în pedantismul cuvintelor; din nenorocire aŭ rătăcit cu eĭ o mulţime de tineret. Luat-aţĭ seama la ĭarmaroace?... puteţĭ pune rămăşag că din doŭă rochiĭ, una frumoasă dar simplă, alta urîtă dar stacojie, ţerancele vor cumpăra aceea care bate la ochĭŭ. Asemene şi legislatoriĭ noştri aŭ ales în ĭarmarocul literaturilor ce aŭ socotit maĭ strelucitor.

Pentru noĭ Romîniĭ, studia antichităţiĭ este o studie de neapărata nevoĭe; însă nu vra să zică să luăm Romanilor limba şi literatura ca s'o schimosim într'un *jargon* fără originalitate. In anticitatea romană staŭ arhivele noastre ; arhiva naştereĭ a instituţiilor fondamentale a societăţiĭ, şi arhiva limbeĭ. . . dar într'o măsură istorică. Să studiem ĭar nu să prifacem, pentru că'ĭ un lucru peste fire ; lumea merge înainte şi nu se poate întoarce ; fiul nu poate fi tată sau frate părinteluĭ săŭ; de aceea trebuĭe să rămînem Romînĭ, ĭar [nu] Romanĭ. Antichitatea romană merge pentru noĭ pînă la punctul acela care leagă lumea vechĭe cu lumea noŭă ; o maĭ departe păşire se chĭamă impresurare, şi ar fi tocmaĭ ca cînd am lega un om viŭ de un trup mort. Maĭ cu cale şi maĭ logic ar fi dar, în dragostea noastră de latinism, să lepădăm limba romînă şi să luăm limba latină, şi prin urmare să schimbăm pantalonul şi surtucul pe togă, să ne chĭemăm *Cincinatus* şi *Brutus* în loc de Costachi şi Dimitrachi, şi să cerem înapoĭ stăpînirea lumeĭ de odinioară.

Răul n'ar fi fost mare, dacă oamenilor cu sisteme limbistice le-ar fi plăcut a produce numaĭ gramatice şi sisteme; răul este că aŭ scris multe şi de toate după visurile gramaticale, şi aŭ deschis era literatureĭ cu *patosul*. De se mărginea în sintacse, în ortografie, limba putea să scape la largul eĭ, să'şĭ plămădească, după nevoĭe şi sporul ideilor, cuvintele şi vorbele, fără a trece prin patimele de faţă... Dar gramerianiĭ pe lîngă fie-care sintacsă aŭ alăturat, cum s'aŭ zis, producţiile lor şi cîte un lecsicon de cuvinte ideale care fac din limba de astăzĭ o amestecare foarte curioază la auzire şi mai curioază la analis. Cum sare peste un şanţ toată turma cînd a sărit o oaĭe, asemine o turmă de copiĭ, aprinşĭ de focul luĭ Apolon şi în-

suflați de flacăra muzelor, s'aŭ aruncat după producătorĭ spre a *conchera* (tot stil romîn) templul glorieĭ și a imortalitățiĭ! Ne este milă de cetitorĭ, alminterea am încărca cîte-va coale de cuvinte culese în potopul cuvintelor străine ce îneacă literatura, cuvinte care n'aŭ nicĭ noĭmă, nicĭ rudire cu ideea care autoriĭ vor să dee la lumină. Mulțĭ din scriitoriĭ de astăzĭ, autorĭ saŭ poețĭ, șĭ-aŭ pus gloria nu a traduce o idee oare-care într'o limbă înțelegătoare ci a înăduși, a spăriè, și a cîștigà mirarea păcătoșilor romînĭ cu cuvinte cît maĭ strelucite și maĭ sturluĭbatice.

Ert copiiĭ care aŭ călcat pe urme rele și aŭ rădicat astă literatură țigărită și șonțită, fără noĭmă, fără cap și rădăcină; îĭ ert și'ĭ putem jăli, căcĭ strădania lor, talentul, pentru ceĭ care ar fi putut avea talent, se acufundă de pe-acum în uĭtare... Puține file, puține liniĭ și puține gloriĭ contimpurane vor rămînea. Ceĭ maĭ norocițĭ se vor ascunde în colbul bibliotecelor, și de cînd în cînd cîte vre-un anticar sau vre-un bibliofil a da la ivală, peste vr'o 50 anĭ, cîte o filă ca o ***hinezărie;*** dar pe gramerianĭ nu'ĭ ert; sistemele lor toate aŭ început cu vînarea cuvintelor străine, și aŭ ajuns a pune alte cuvinte străine în loc, sub cuvînt că limba romînă fiind isvorită din cea latină, este de nevoĭe ca cuvintele să fie latine. Gĭudecata pare a fi dreaptă la întîia vedere, însă îĭ maĭ mult o părere decît un adevăr. Dac'ar fi ca limbele să urmeze după acest princip, apoĭ cum am zis dinioare, să ne întoarcem la limba mamă; toate limbele din lume, vechĭ saŭ noŭă, se cobor dintr'o singură limbă primitivă. Saŭ filologiĭ romînĭ nu cred biblieĭ și științeĭ filologice care aŭ strebătut și strecurat toate limbile globuluĭ, saŭ, în ipoteza rezonementuluĭ dumilor-sale, ar trebui ca lumea întreagă să aĭbă numaĭ o limbă, și feluritele limbĭ a Europiĭ, a Asieĭ, etc. să se înece din purism în purism în limba primordială a omenireĭ.

Limba grecească, limba latină, limba germană se rudesc; cum să tălmăcim aceasta? împrumutările ce'șĭ fac limbile nu pot alcătui o rudire așa de aproape; sîntem silițĭ dar a crede că aŭ un împreun izvor; însă cum se face că limba latină nu seamănă cu limba germană? și cum se face că un Grec nu înțelege pe un German saŭ pe un Latin?... Istoria ne-o tălmăcește:

Cînd sosi zioa în care familia omenească înmulțită se împrăștiè prin lumea pustie, acea familie s'aŭ desfăcut în ramurĭ, care ramurĭ apucară, după nevoĭe, la apus, la resărit, în dreapta și în stînga, cu turmele și cu limba lor. Acele ramurĭ agĭungînd la locurĭ de hrană îndemînatice, cîmpiĭ, munțĭ, codri, ape, s'aŭ așezat și, cu vreme, s'aŭ prefăcut din familie în neamurĭ și din neamurĭ în noroade. După întîmplările viețuireĭ pacĭnice saŭ tulburate, după înlesnirile hraneĭ, după condițiile topografice, noroadele șĭ-aŭ mărit nevoile, și-aŭ sporit gîndurile și aŭ desvoltat limba lor mărginită în zioa împrăștiereĭ.

In climele frumoase, ca a Grecieĭ și a Italieĭ, limbile se îndulcesc, se modifică și cresc o dată cu activitatea. Tot acea influență din-afară a climeĭ și a hraneĭ dete măsura și gradul civilizațieĭ, care consacră statornicia și prefacerea limbilor de acum înființate. In Asia, leagănul omenireĭ, se naște civilizația, adică: ocîrmuirea politică, limba, religia, artele și științele; din Asia civilizația se revarsă în Egipet, și Egipetul prin coloniĭ o trimite Europeĭ. Greciĭ și Latiniĭ desbracă acea civilizație de fășurile copilărieĭ, o prefac după spiritul lor, și așa omenirea legănată de un șir de împrumutărĭ prefăcute după locurĭ și epohe, constituează unitatea eĭ și moștenirea propășireĭ. Ceea ce înțelegerea dreaptă a istorieĭ ne spune despre despicarea întîĭ a familieĭ omeneștĭ și nașterea limbilor vechĭ, urmează a ne lumina asupra limbilor din zioa de astăzĭ. Studia Istorieĭ neamuluĭ romîn ne va spune de unde vine limba noastră și ce trebuĭe să fie după logică acea limbă; și așa numaĭ vom rămânè în înțelesul cuvintelor luĭ Petru Maĭor.

VI.

Să ne oprim puțin în calea grunzuroasă a limbeĭ, simțind nevoĭa de a tăĭa de o cam dată șirul ideilor din urmă, pentru a ne uĭta la urieșiĭ, cariĭ clădesc temelia eĭ. Cînd în *Romîniea literară*, ce aŭ luat drept steag «limba înțeleasă de la Tisa la termurile Măreĭ», aŭ picat cuvîntul de pedant, mulțĭ s'aŭ întristat de răsboĭnica amenințare, mulțĭ nu aŭ înțeles cuvîntul, ĭar mulțĭ aŭ gîndit

saŭ gîndesc la resbunare. Vremile însă de resbunare aŭ trecut; este nevoïe de a întemeïa critica, și de a cumpăni de acum înainte bunătățile scrierilor și tăria sistemelor. De doŭă-zecĭ anĭ încoace, de la zilele de pe cînd strigam cu toțiĭ: «scriețĭ, scriețĭ, bine saŭ răŭ, dar scriețĭ», de pe cînd Romîniĭ însetațĭ de cărțĭ privïa o carte ca jidoviĭ mana în pustietate, și, în bucuria lor, primïa bunul și răul fără osebire, cărțile aŭ ploat, scriitoriĭ aŭ resărit ca cïupercile, și *scrierea*, care începuse cu limba romînească, s'aŭ prifăcut în meserie, întrată în concurs cu toate meseriile hrănitoare ale viețeĭ, precupind astăzĭ o limbă străină. Pe atuncea critica putea fi o personalitate; acum critica e dritul obștesc de a adeveri bunătatea mărfeĭ. Nu de astăzĭ aŭ simțit neamul romîn alunecarea limbeĭ din matca eĭ; de pe la 1834 urechile pedantismuluĭ se arătaŭ cu vînarea cuvintelor. Un om ce scrie frumos romînește în proză și în versurĭ, adăpat în inspirațiile sale de isvoarele și obiceïurile limbeĭ, de și deprins cu învățătura și cunoștința literaturilor i a limbilor străine, înseamnă primejdia într'o scrisoare ce va rămîne nemuritoare. Acest om, Logofătul Conachi, are neologisme, dar hultuite pe tulpină romînească, saŭ cum zice singur el «pe teapa noastră»[1].

Să tălmăcim dar ce înțelegem prin pedantism, căcĭ ar fi mare durere ca Romîniĭ să'șĭ închipuïască că pedantismul și învățătura, știința și erudiția sînt tot-una. Pedantismul pentru noĭ nu este nicĭ gramaticile ce ar da regule de ortografie și de țesătură, nu este nicĭ lecsicoanele ce ar fi arhiva limbeĭ, pedantismul nu este nicĭ silința de a îmbogăți limba cu cuvinte noŭă de lipsă, căcĭ am zis din început că ideĭ, vremĭ și nevoĭ noŭă, cer și gîndurĭ și cuvinte noŭă; pedantismul nu este nicĭ crederea că limba trebuïe a rămînea în limba hronicarilor, —limbă epică ce îșĭ dă mîna cu limba cîntecelor populare; știm că veacurile prefac limbile din epice în sîntetice, din povestitoare în învățătoare, precum aniĭ prefac copilul nebunatic în omul cu mintea coaptă; dar nicĭ omul, nicĭ

[1] E vorba de «Scrisoare adresată către Mitrop. Veniamin de Logof. C. Conachi», publicată în *România Literară*, 1855, pag. 213.

limbile nu cresc într'o zi și nu'și pot schimba firea fără a peri sau a nu maĭ fi. Pedantismul este vroința de a statornici prin logică gramaticală, cursă din regulele gramaticeĭ latine, tîlcuirea și forma cuvintelor vechĭ și noŭă; pedantismul este de a lega limba noastră de modul declinațiilor uneĭ limbe străine de noĭ prin țesetura și regulele eĭ ; sunetul și forma pînă și noĭma, adecă sufletul cuvintelor, este dreptul scriitorilor și a neamuluĭ, marele plămăditor de limbĭ și de cuvinte, iar nu a gramaticilor, ce sînt numaĭ arhivistĭ. Prin pedantism și pedantism anti-romîn, ințelegem ĭarășĭ cercarea de a împărți neamul în doŭă limbĭ, cînd dimpotrivă încercările ar trebui țintite la înrudirea limbeĭ obșteștĭ. Este serios de a rosti oare că nu se poate scrie în limba țeranilor și a întreba dacă Schiller și Pascal etc. etc., aŭ scris în limba populară? Și Schiller și Pascal aŭ scris în limba populară, însă limba lucrată, înmulțită, îmblînzită, întinsă și întrebuințată de o mie de scriitorĭ ce aŭ fost înaintea luĭ Schiller și Pascal, încît nicĭ odată Germanul saŭ Francezul nu ș'aŭ perdut mintea din ochĭ ; neînțelegerea între țeranĭ și Schiller este numaĭ în știință și neștiință; în ideĭ, ĭar nu în cuvinte; căcĭ nicĭ la Franțezĭ nicĭ la Nemțĭ gramaticiĭ nu aŭ întemeet gramaticile lor pe gramaticile streine, nicĭ s'aŭ îngrijit mult din ce declinație le vin cuvintele și ce ascuțire cer acele cuvinte; toate idiomele, toate dialectele germane, celtice, latine, care cu vreme s'aŭ amestecat și înrudit și aŭ concurat a forma limba Franțezilor, aŭ întrodus cîte un cuvînt, cîte o zicătoare; urechea obștească aŭ prifăcut cuvîntul latin după auzul noŭ, aŭ sucit fără regulă hotărită cuvîntul celtic saŭ german și așa cu veacurile și cu cărțile, s'aŭ format limba de astăzĭ, limba diplomatică, cum ziceaŭ Unguriĭ la 1848. Pentru noĭ dovezile istorice ne îndeamnă a crede că de bine ce avem norocul de a fi numaĭ o limbă, pentru că toate spițele noastre s'aŭ resumat de una mie de anĭ într'un singur neam, nevoĭa ne-ar fi de a mări, ĭar nu a schimba, de a ne uni în limbă ca și în gînd, ĭar nu de a ne deosebi, a adăogi, ĭar nu a lepăda. Ce înțelegem prin limba poporală?... Doară luăm de limbă oare-care alterațiĭ a cuvintelor întrebuințate, dar conjugația, articulul și țesetura țeranuluĭ în cît se osebește de a *sapientuluĭ*?... Sim-

plicitatea țeseturei romîne putea să ne deie nădejdea că osebirea între limba scrisă și limba zilnică nu ar fi fost nicĭ odată mare. Din nimică D-zeŭ aŭ zidit lumea; cu cevașĭ, gramaticiĭ romînĭ aŭ agĭuns la caos, călărind pe gramaticile latine. Credem că astăzĭ pentru a scrie romînește nu trebuĭe gramaticĭ, trebuĭe rîvnă, ideĭ și gĭudecata dreaptă a lucrurilor; după înmulțirea avuțieĭ, gramaticiĭ vor veni și vor zice: cutare aŭ scris frumos, bine după rîndul limbeĭ, și firea neamuluĭ, și vor zidi gramaticile romîne, iar nu latine. Fost'aŭ, mă rog, oamenĭ vrednicĭ aĭ romînimeĭ, Ureche, Costineștiĭ, Clain, Șincaĭ, Mitropolitul Dosofteĭ, Petru Maĭor, etc., etc.? In ce limbă scriea?... în limba poporuluĭ? Ni se pare că este greșală; toțĭ aceștia aŭ scris în limba obștească ; de aceea și sînt marĭ, nemuritorĭ și vrednicĭ, pentru că toțĭ îĭ înțeleg, micĭ și marĭ, neștiutorĭ și învățațĭ. Ceea ce pedantismul numește limba populară e numaĭ o rè deprindere, o osebire mică de ținuturĭ și de laturĭ, dar nu e limba ce obștească ce se scrie și se aude pretutindene, unde sînt Romînĭ; limba aceasta în care se contopesc toate idiotismile nu se priface cu sisteme latineștĭ. «Conștiința fie-căruĭa, zice D-l Victor Cousin, prenăscută și «aruncată în neamul ominesc întreg, se chĭamă gĭudecată «dreaptă (le bon sens); gĭudecata dreaptă este care aŭ făcut, «care susține și care mlădește limbile, credințile fireștĭ «de-apururea stătătoare, societatea și așezămintele fonda- «mentale. Nu gramaticiĭ aŭ iscodit limbile, nicĭ legislatoriĭ «societățile, nicĭ filosofiĭ credințile fondamentale; cine aŭ «făcut aceste toate? nu este nimine și este lumea întreagă, «duhul omenireĭ».

VII.

Pe lîngă pedantismul sistemelor care se îndeletnicesc a propune pînă și copiilor din fașe, în loc de ideĭ probleme limbistice ca: *Inonorificabilitudinaționalitate,* probleme ce aduc aminte nevroind de ***Rabelais*** și de ***Molière,*** maĭ înțelegem încă prin pedantism țipătul de aristocrație și de rusolatrie aruncat asupra celor ce doresc înfrumusețarea, înavuțirea limbeĭ, după firea ce ĭ-aŭ dat o plămădeală de una mie de anĭ ; acestia dar resping schim-

bările scolastice; fie-care parte a Romîniei astăzi aŭ înfiet o limbă păserească înțeleasă numai de adepți. Prefața celei întîi psaltire tipărite în limba romînească zice. «Cine grăește în limbi streine numai pre sine se întrămează, nu pre adunare, unde pre ei nime nu'l înțelege, iar noă ni se cade toate să le facem spre întrămarea adunărei»[1]. Din inimă poftim pe Ardeleni să priceapă limba *Bibliotecei literare*, ce se tipărește în Bucureștĭ; poftim pe Ardeleni și pe Munteni a se dumeri în oda d-luĭ S. un Moldovan! (No. 14 din *Foaia pentru minte)*[2], precum dorim Moldovenilor înțelegerea odeĭ seculare, la încheierea seculului (pleonasm) gimnasiului din Blaj, numărul 8 tot din această foaie[3]; cred că mulți Ardeleni, și vorbind de aceĭ îmbătrîniți în cărți latine, de ceĭ ce aŭ întrebuințat pentru a învăța limba mameĭ trudă și vreme, ce nu întrebuințează alții pentru a învăța limbile moarte saŭ străine, vor fi stînd în uimire. Aceste treĭ pilde viĭ, nu sînt treĭ limbĭ? Și care din ele e romîna?... Dintre oda d-luĭ S, Moldovanul, și oda seculară, noĭ alegem altă limbă din Ardeal, la care respund toate glasurile.

«Stilulu e omulu a disu Buffon, acelu mare bărbatu al «Frantiei. Stilul romănului este însă romănul, putem și tre«buie să zicem asta fie-care dintre noĭ. Tocmaĭ așa se maĭ «zice cu tot dreptul: limba este naționea și prin urmare «limba română este naționea română. Acum vine străinul «și ne întreabă, care și unde este națiunea voastră? Noi «până să-ĭ deschidem tablele istorieĭ noastre, luăm amînă «maĭ înlesnire, o gramatică, un vocabular, și'ĭ răspundem: «Vezĭ aceasta e limba, aceasta e națiunea noastră. Acum «streinul merge maĭ departe, se amestecă printre popor, «ascultă sunetul limbeĭ; el vine și pe la cetățĭ; ascultă «asemine, poate fi că le și învață. Ferice de noĭ dacă în

[1] Vezĭ Psaltirea (nota lui Russo).

[2] In *Foaia p. minte* din 1855, no. 14 (6 Aprilie) se găsește o poezie, «Mirele cătră logodnică», semnată «—b—nu».

[3] E vorba de «Oda seculare la încheierea seclului gimnasiului din Blasiu dedicata de Jacobu Muresianu. an. 1855», care începe cu aceste versuri:

Descende din coru musa, imbracate 'n porfire
Adunati corulu pindicu, grabesce vin'la noi.

(Foaia p. minte, 1855, 2 Martie, pag. 39).

«primirea acestor vizite ale străinuluĭ limba din cartea ce
«i-o detesărămŭ noĭ amînă, mi se va părea ca un alt dia-
«lect, diferitor maĭ preste tot de dialectul cel viŭ; norocul
«nostru, dacă pe la cetățĭ nu va afla o limbă ca urmă-
«toarea; astă-zi, m'am vorgestellt la d-l Vorsteher, sunt
«neugierig să știŭ ce Bescheid voiŭ căpăta pe Gesuchul meŭ.
«Am un Brennereĭ cu Dampfu, l'amŭ vinde dacă mi-ar veni
«un Kundschafft bun. — Saŭ ca următoarea cunoscută încă
«și în forma de anecdotă: Me, nu lasa sertașul tău în *cer-*
«*tyul* meŭ, că voiŭ lăsa zeysza și i-oĭ tăia laba; saŭ și ca
«aceasta: Despre cele ce-mĭ istorisești, m'am pleroforisit
«pe deplin, dar să'țĭ spun drept că am parapon pe mata
«pentru calabalicul ce mi-aĭ pricinuit, însă tot aseminea de
«compătimit sunt și aceĭ latinĭ toțĭ, care limba românească
«ș'o cunosc numaĭ din locul nașteriĭ lor, și aceea încă abia
«învățată de la părințĭ până în vrăstă de 9—10 anĭ de când
«fuseră dușĭ între streinĭ; carta acestor literatorĭ, filologĭ,
«gramaticĭ, și ce maĭ știŭ eŭ cum să le maĭ zicem, aflu un
«metod de minune înlesnitor de a inavuți limba, nu a na-
«țiuneĭ, ci aceea ce ș'aŭ făurit'o eĭ. Aceștia adecă, în loc
«de a'șĭ pune cea maĭ puțină osteneală ca să-șĭ învețe
«dînșiĭ deplin limba națională, pentru ca apoĭ să împru-
«mute de la Antica latină numaĭ atâtea cuvinte, cât ne sânt
«de neapărată trebuință, întocmaĭ ca și la celelalte limbĭ
«romanice, depreadă și despoie dicsionariul latin cu atâta
«lăcomie, ca și cum s'ar teme că va veni un tiran oare-
«care și va decreta dintr'odată totala stărpire a limbeĭ la-
«tine cu toțĭ clasiciĭ și neclasiciĭ eĭ. Atâta nu e destul și
«d-lor mi'țĭ introducŭ miile de latinisme îmbrăcate, încălțate
«în tocmaĭ așa, precum fuseseră aceleșĭ îmbrăcate pe tim-
«purile cele din urmă ale republiceĭ și sub primiĭ cesarĭ.
«De aicĭ, apoĭ rezultă o limbă aristocratică atât de comică,
«încât e preste putință să nu o asemenĭ cu Badaranul
«boierit al luĭ Molière.

«Așa, limba aristocratică, e ceea ce nĭ s'aŭ imputat nu
«odată, zicându-se adecă, cum că româniĭ cărturarĭ ar fi
«pornit pe calea de a schimosi limba poporuluĭ și a o
«preface până și în formele eĭ, pentru că așa să'mĭ facă

«o limbă pe care să o înțeleagă numaĭ eĭ între eĭ, etc., «etc.»[1].

Aceasta este pedantismul anti-romîn, acesta este pedantismul de care proroceşte psaltirea. Oamenii de talent şi de viitor, de giudecată şi de gust nu pic în asemine copilării, şi le ceartă. Nu numaĭ broaştele Bahluĭuluĭ aŭ rădicat glasul, nu numaĭ prorocii Iaşenilor aŭ cuvîntat, ce[2] şi Vulturul ardelenesc[3] îşĭ scutură aripa.

Adevărat, cînd cvestiile şcoalelor aŭ îngrijăt pe Moldo-Romînĭ, preocupaţia politică ĭ-aŭ îndemnat la cercetarea limbilor neolatine şi la limba latină; ca toate revoluţiile în lucrurile saŭ ideile omineştĭ, goana cuvintelor ce se părea străine începu cu furie, eruditia maĭ mult patriotică decît socotită aŭ răspîndit răsboĭul şi curăţirea limbeĭ, dar nimine nu gîndĭa la schimbarea eĭ; ştiea învăţaţiĭ romînĭ că filologia este numaĭ o ştiinţă de ĭubire, o ochire vie de înfrăţirea popoarelor, o dovadă de înrudirea neamurilor, şi a veacurilor, învăţătura prifăcăturilor şi împrăştierea limbilor, a credinţelor şi a institutiilor fireştĭ pururea stătătoare, de care vorbeşte D-l Cousin. Alteraţiile uneĭ limbĭ, născătoare de limbă noŭă, nu purced din o sistemă hotărîtă, în cît să se poată aplica regule radicale. Capriţul, împregĭurările vieţeĭ unuĭ popor, nasc limbile şi cuvintele; cu precizie matematicească nu se îngrădeşte limba şi inima. Logica, dar o logică greşită, a oare-care ideĭ bune aŭ adus pe Romînĭ în urmă la consecuenţile de astăzĭ: «Mare slujbă ar face literatureĭ noastre, ceĭ «care ne-ar da un articol cuprinzetor de numele tradu«cătoruluĭ fie-căria cărţĭ bisericeştĭ. Ceĭ maĭ mulţĭ dintr'înşiĭ, «îndrăsnesc a zice, aŭ fost Moldavĭ şi Ungurenĭ, care ne-aŭ «creat o limbă pe o scară aşa de mare, după cum se va «vedea în «Paralelismul între limba romînă şi italiană» şi «ne-aŭ legĭuit nişte tipĭ, de la care din nenorocire în zioa «de astăzĭ se depărtează mulţĭ din fraţiĭ noştri de dincolo «de Carpaţĭ, întrebuinţînd ungurisme, germanisme şi la-

[1] Vezĭ *Foaia pentru minte*, no. 44 din 1854. — Pasagiul e din articolul «Puţine aieptarĭ pentru latinirea limbeĭ noastre» al luĭ Uitirab (Bariţiu).

[2] ci.

[3] aluzie la Bariţ, supranumit de unii «Vulturul Ardealului» (a se vedeà mai departe articolul lui Russo, «Contra Ardelenilor»).

«tinisme în fraze și perioade. Numele acestor nemuritorĭ «traducătorĭ ar ațița ĭubirea de sine, ambiția și slava fie«căreĭa provinciĭ romîne, și ar face pre mulțĭ din scriitorĭ «a se rușina să nu amploĭeze și să'șĭ degenereze limba. «Nu este aicĭ vorba ca fie-care să'șĭ scrie dialectul săŭ. «Un dialect avem toțĭ, și aceĭa aŭ scris bine romînește, «cîțĭ aŭ cercetat limba în natura eĭ. Noĭ avem scriitorĭ «moldavĭ, și aŭ fost și sînt dragĭ în toate provințiile ro«mîne; scriitorĭ ungurenĭ, și aŭ fost și sînt primițĭ și «plăcuțĭ peste tot locul unde se vorbește limba noastră; «scriitorĭ muntenĭ, și aŭ avut aceeașĭ plăcută soartă, pentru «că aŭ înțeles și aŭ cunoscut limba, fără de a o împestrița «cu străinismele împrumutate saŭ de la noroadele cu care «am avut aface, saŭ din cărțile ce am cetit. Idiomele deose«bite ce vedem în cărțile cele maĭ noŭă nu sînt atît idiome «provințiale, cît împestrițăturĭ de străinisme saŭ dovezĭ «de ne[de]prindere încă a scrie curat limba Romînuluĭ». Autorul cuvintelor acestora este acel autor cu dreptul vestit, carele aŭ scris despre învățătură la înființarea școalelor din Valahia, și aŭ găsit în *limba Romînuluĭ* destule bogățiĭ pentru a putea tălmăci ideĭ nalte și filosofice; din nenorocire deducțiile greșite ale unor analoghiĭ[1], aŭ alunecat prin scînteierea patriotismuluĭ talentul și inima vrednicilor oamenĭ, din care unul este autorul acesta; ne place în treacăt a mărturisi că dacă limba scriitorĭuluĭ aŭ alunecat pe urmele uneĭ ideĭ, omul însă nu ș'aŭ crutat nicĭ ostenelele, nicĭ vieața, nu pentru limbă, dar, ce este maĭ bine, pentru neam.

VIII.

Să trecem cu viderea acum schimbarea ĭute a literilor; în această schimbare, carea negreșit va aduce prefacere serioasă în ortografie, am uĭtat noĭ dascaliĭ deprinșĭ cu literaturile streine, că ucenicii noștri, adică milioanele de Romînĭ, îmbătrînise cu az . . . buche . . . și c. l., și prin urmare radicala schimbare bucureșteană și maĭ cu seamă

[1] vezĭ *Paralelismul.* (Nota lui Russo). — A se vedeà și pag. 39.

cea ardeleană are un miros de streinătate și o grea înțelegere ce resping răbdarea celor mulți cetitori; dacă literile cirilice sînt pecetea slavonismuluĭ, să nu uĭtăm însă că instituțiile întemeĭete pe obiceĭurĭ vechĭ, se înlocuĭesc temelnic numaĭ cu răbdare și vreme: ideĭ și învățătură trebuĭe Romînuluĭ maĭ cu dorință decît buchea și cuvîntul.

Cît despre limbă, pentru autoritate morală, să ne maĭ întoarcem și să ne sprijănim încă odată pe Petru Maĭor, autoritate ce trebuĭe a plăcea fraților de peste Carpațĭ. Petru Maĭor, știutor de gramatică ca nicĭ unul dintre noĭ, nu numaĭ aŭ scris în limba obștească a luĭ Clain, a luĭ Șincaĭ, a Hronicarilor, a traducătorilor bisericeștĭ, — cu deosebire că fraza și perioadele luĭ sînt maĭ grele la citit—nu numaĭ că'și aŭ redus scrierile la strîmtile regule gramaticale, dar, cu toate aplecările sale către Latinĭ de care este hrănit, cu toată îndrăsneala sa în întrebuințarea și introducerea cuvintelor noŭă, nu aŭ gîndit de fel a îmbrăca limba romînă în haĭne latine, a tipi slobodul îmblet și armonia limbeĭ pe vr'o sistemă, nu aŭ gîndit a înregimenta cuvintele, cum se înregimentează batalioanele, după declinațiĭ și arme. Suindu-se cu cercetările luĭ pînă la principul lucrurilor, Petru Maĭor ne spune că limba latină *corectă* (se învățăm și să înțelegem bine cuvîntul *corect*), vine din limba latinească sau italienească ce s'aŭ vorbit pururea în Italia; că limba romînă curge *nu din latina corectă*, ce[1] dirept din cea latinească a obștieĭ. Pe acest princip istoric, Petru Maĭor ne îndeamnă a fi cu luare-aminte în lepădarea cuvintelor, căcĭ sînt cuvinte ce nu se află nicĭ în limba latină corectă, nicĭ în dialectele italice, nicĭ în limbile gotice și slavone, și sînt totușĭ a noastre (vezĭ fața 306 — 309 în *Istoria pentru începutul Romînilor în Dakia*, Buda, 1812). Dar această comoară a limbeĭ înlăturată din nesocotința legislatorilor nuoĭ — comoară care dovidește putere ziditoare în sufletul neamuluĭ, și menire de a trăi de vieața sa însușĭ,—nu este de agĭuns pentru a întemeĭa dispărțirea noastră de Latinĭ: între limba noastră și limba luĭ Ciceron este țesetura ce ne leagă de limba obștească italienească, precum sînt legate și cele-

[1] ci.

lalte limbĭ surorĭ de astăzĭ. Știința gramaticală îndatoria pe Romînii învățațĭ a'șĭ ocîrmui scrierile, și, prin urmare, a lucra la edificarea coduluĭ viitor a gramaticeĭ romîne; dar de la știința gramaticală la aplicarea uneĭ gramatice speciale latină la o limbă alta, este o meșteșugie ghibace, de care ne putem cu dreptul mira. Părintele Petru, cum îl chĭem cu dreptate Romînii, era om cu multă gĭudecată, de și de mare învățătură, își ĭubĭa prea mult neamul ca să 'șĭ schimbe limba; căcĭ el zicea că «limba e neamul», și maĭ zicea încă cu dovezĭ că Romînii nu sînt pogorîtorii limbeĭ luĭ Ciceron; latina și romîneasca sînt doŭă pîrae ce se nasc dintr'un singur isvor, dar nu seamănă una cu alta. Ne măgulim a crede că părintele Petru nu gîndĭa la concluziile ucenicilor săĭ, și la sîlnicia ce ne va face limba latină corectă. Pentru noĭ concluzia ar fi aceasta: limba latină corectă e înfrumusețarea și regulamentarea limbeĭ latineștĭ a obștieĭ; limba romînească corectă trebuĭe a fi regulamentarea și înfrumusețarea limbeĭ romînești a obșteĭ, — limba ce se suge cu laptele de la mamă,—adecă codul ortografieĭ și a sintacseĭ, a prosodieĭ și a vorbeĭ. «Cuvîntul este al Domnuluĭ, sau al conștiințeĭ neamuluĭ întreg», zice curat D. Cousin, care pare-ni-se, este tot într'un gînd cu Petru Maĭor. Nicăĭurea Petru Maior nu impune sisteme de cuvinte, ci din contra le aduce cînd în *ție* ca Moldovenii, cînd în *înt* după placul urecheĭ, cînd le lasă în forma primitivă la înmulțit sau la singuratic, fără îngrijere de declinațiile de unde vin; astfel de împrumutărĭ sînt legĭuite și înavuțitoare, nu îndăreptnicesc nicĭ auzul nicĭ mintea: sistemele ce s'aŭ iscat, ne aduc limbĭ noŭă în loc de a rodi pre a noastră. Rugăm pe frațiĭ noștri din or-care lature a proceti cu minte umilită «Istoria pentru începutul Romînilor»; nu stă în acea disertație[1] elementele filosofieĭ limbistice din zilele noastre. Unde e nălucirea înșălătoare ?. . . In Ardeal, ce din zi în zi se desparte de familia romînească prin limbă cum e despărțit prin istorie ? saŭ în Valahia și Moldova unde sînt multe caprițiĭ limbistice negĭudecate, dar unde

[1] „Disertație pentru începutul limbeĭ romîneștĭ", unul din capitolele finale ale cărții lui Maior „Istoria p. început".

încaĭlea gîndul, ținta și șirul scriitorilor este de a rămînea în elementele romîne, pentru că aceste elemente sînt carnea și sîngele, trecutul și viitorul neamuluĭ. Critica dar e o faptă romînă astăzĭ și de nevoĭe; cînd pîraĭele se îmflu de apele glodoase a ploilor de toamnă și ameninț cu înecare casele de pe malul lor, gospodariĭ îșĭ număr odoarele, le strîng și strig de la un mal la altul sosirea primejdieĭ. Poate că în treacăt critica vatămă vr'o iubire de sine maĭ tare decît dreapta gĭudecată; dar cine scrie, cine se pune în fruntea națiilor, cu adevărată saŭ închipuită misie, acela se face proprietatea publiculuĭ; mișcarea, sufletul luĭ, toate sînt a discuțieĭ, pentru acela ființa i se șterge; din om rămîne numaĭ numele. Cum să criticĭ sistemele de limbă, bunăoară, dacă nu veĭ arăta care gramaticĭ aŭ făcut întunericul? Cum veĭ însemna gramatica, dacă nu veĭ numi făptuitorul eĭ? Cum veĭ deștepta cetirea, dacă nu 'ĭ spune[1] autorul cărțeĭ?— căcĭ numele în literatură și în foncțiĭ sînt titlurile ce ațiță recunoștința, ĭubirea saŭ desgustul și desprețul publiculuĭ. Multe lucrurĭ și multe cuvinte sînt încă în lume ce Romîniĭ nu înțeleg: porneala limbeĭ, și noĭma criticeĭ sînt doŭă din aceste lucrurĭ încă neînțelese..

IX.

Ar fi de prisos a stărui în contra-dicția ce înfățisează sistemele limbistice cu firea limbeĭ și a neamuluĭ; să ne mărginim a spune că, în orĭ-ce parte a Romînieĭ, autoriĭ, de proză saŭ de versurĭ, cetițĭ, ĭubițĭ sînt aceĭa cariĭ aŭ rămas maĭ aproape de noĭma națională; e de prisos a spune numele știute; dar să facem și partea Ardealuluĭ în aceste nume, între aceștĭ oamenĭ. Deși sistemele radicale aŭ luat născare în Ardeal, totușĭ are și Ardealul ficĭorĭ sdravenĭ, ce'șĭ pot da mîna cu noĭ înpotriva pedantismuluĭ. Am reprodus în cugetările aceste[2] gĭumătate numaĭ a articoluluĭ: *Puține arătărĭ pentru latinirea limbeĭ noastre.* Iată cum urmează d-l *uitiraB,* rară de nu

[1] nu vei spune.
[2] v. pag. 54.

singură eccepţie a Ardealuluĭ... «Vezĭ, în contra acesteĭ clase de literaţĭ citase şi d-l Ţipar, la anul 1838, cunoscutele versurele:»

«Dracul negru s'aŭ văzut
«Puĭu de raţă potcovit
«Cĭocîrlie cu rochie
«Şoarece cu pălărie».

«Aşa, pentru noĭ cărturariĭ de a doua, a treĭa şi a patra «clasă, nu ne sfiim întru groasa noastră neştiinţă, a gră«mădi pe această vergură frumoasă şi blîndă cu or ce «trenţe şi petece antice, maĭ noŭă, moderne, maĭ în scurt «de toată plasa, fără ca lenea să ne lase a ne deschide «ochiĭ a cerceta cu deamăruntul cu care costum ar sta maĭ «bine fecĭoareĭ noastre în veacul al 19-lea, ce croĭală «(formele) cere statura eĭ.

«Uniĭ ne punem toată osteneala ca să scăpăm de sclavia «slavonismelor. Ce facem însă? în loc să alungăm numaĭ «pe slavonismiĭ care ne staŭ în capul meseĭ, precum zice «D-l Eliad, ne apucăm şi smulgemŭ o gramadă de pene, «cu trebuinţă fără trebuinţă, pînă lăsăm păserea golană, «pentru ca să o clanţie toate celelalte. Ba nu o lăsăm, ci «curînd o coperim cu toate petecele rămase din toga con«sulară a luĭ Cicerone, care dacă ar învie şi ar vedè ce «bajĭocură facem atît limbeĭ sale celeĭ maĭ aristocratice «decît toate limbile pămîntuluĭ, cît şi nevinovateĭ strene«poate, nu mă îndoĭesc că nu ne-ar bate cu vergele, ĭar «un Horaţiu ne-ar saluta cu un «imitatores servum pecus.»

«Nicăĭurea şi nicĭ odată comoditatea şi lenea noastră a «cărturarilor romînĭ nu se dă maĭ pe faţă decît cînd noĭ «ne formăm dreptul absolut de a pune mîna pe toată limba «latină şi a o face de servitoare prea plecată la a noastră. «Insă nicĭ este mijloc maĭ sigur de a ne vădi în ochiĭ «străinilor serăcia limbeĭ noastre, decît cînd lenevindu-ne a-ĭ «aduna toată avuţia eĭ la un loc din toate ţările locuite «de Romînĭ, răpim fără sfială de acolo, de unde aflăm maĭ «îndămînă.

«Nu încape îndoĭală, noĭ sîntem şi am fost siliţĭ a îm«prumuta o parte oareş-care de termine dela limba latină, «nu avem însă dreptul de a lua maĭ mult decît numaĭ pe

«cît ne lipsiră pînă acum cutare ideĭ, pentru care nu găsim «nicĭ decum cuvinte în limba romînească, cu atît maĭ puțin «ne este ĭertat a trage dunga peste 1700 anĭ, a nu ști «schimbările prin care a trecut limba noastră, a nu res- «pecta presintele eĭ, auzul, eufonia maĭ în scurt legile «gramatice și estetice care s'aŭ învăscut în limbă.

«Eŭ neg că limbă noastră ar fi seracă; limba nu ne e «maĭ seracă decît altele însorătoare ; sîntem însă noĭ înșine «seracĭ de dînsa, o maĭ și sărăcim cu caprițiul nostru.»

D. *ŭțiraB,* deneagă sărăcia limbeĭ, în acest articol ce ne-aŭ câștigat inima, și deschide toate orizoanele întunecate de gramaticele a felurĭ de autorĭ și de sisteme. D-luĭ, în acest articol, care numaĭ în înfățișarea sa străină de ortografie[1] ne aduce aminte de Ardeal, deneagă dreptul de a despoĭa limba latină; ĭar noĭ cariĭ mărturisim că făptuitoriĭ feluritelor gramatice sunt toțĭ absoluțĭ, ba încă și filosofi absoluțĭ, noĭ denegăm că vre'o dată Romînia va putea urma pe căile criticate de D-l *ŭțiraB,* pre căile alese de unanimitatea concetățenilor săĭ. Avem convicția dureroasă că Ardealul pe mult timp încă nu este menit a prinde loc în mica literatură romînească, de nu va părăsi sistemele cu care o înădușă acum pedantismul latin.

X.

In istoria limbeĭ franceze doĭ oamenĭ ar putea să ne slujească Romînilor de povățuire și de comparație vie a lupteĭ între neo-galimatio-latinĭ, și ceĭ ce cred că nicĭ istoria neamuluĭ, nici radicalismul, nicĭ gĭudecata dreaptă nu ne poate îndemna a strămuta temelia limbeĭ ce s'aŭ născut cu neamul. Argumente latineștĭ nu dovedesc nimica în contra *rezonuluĭ* romînesc. *Exponere, Expositio, Expositionis* nu dovedesc, că Romîniĭ cariĭ aŭ *spunere* sînt datorĭ a zice *spusăcĭune* maĭ bine decît *ecspoziție,* saŭ ecspoziție decît ecspozicĭune ; dovedesc numaĭ o eufonie, ce este maĭ presus decît urechile gramaticale, o eufonie aplicată de cel întîĭŭ Moldo-romîn, la cuvinte luate din limbĭ străine, eufonie sfințită prin scrierĭ ce aŭ un veac de traĭŭ;

[1] intenționat Russo n'a reprodus citatul cu ortografia *Foii p. minte.*

trebuĭe a fi un ce maĭ pe sus decît regulele, în acel instinct de *ție*, decît logica ablativuluĭ saŭ a altuĭ mod.

Aceștĭ doĭ oamenĭ vestițĭ prin cercările lor, unul cu ideĭ, cu foc, inimă și talent, aldoile cu gĭudecată dreaptă numaĭ și conștiința natureĭ limbeĭ, sînt ***Ronsard*** și ***Malherbe***; nicĭ unul nicĭ altul nu aŭ iscodit sisteme, nicĭ unul nu aŭ creat gramaticĭ, dar amîndoĭ aŭ întrebuințat materia ce aveaŭ subt mînă după ideea ce'ĭ împingea; publicul și posteritatea aŭ mers, nu după teoriĭ fantastice, deși sprijinite de talent, dar aŭ mers după cela carele respundea la conștiința întreguluĭ neam.

Romîniĭ încă nu aŭ luat bine sama ce aŭ vrut să zică, cînd aŭ vestit și descoperit că Ardealul în veacul trecut aŭ restaurat limba; propăveduirea aceasta nevoĭește o respicare și o tălmăcire. Cine zice restaurat nu zice creat; restaurat se înțelege a se întocmi un lucru ce aŭ fost, saŭ a se întoarce la principiile nemuritoare. Care oare eraŭ principiile nemuritoare ale Romînilor amenințate de peire, care aŭ trezit pe Ardelenĭ ? Era limba romînească ce din zi în zi grecismul și slavonismul o înfășura în prejitoarea morțeĭ; grecismul și slavonismul mînca limba hronicarilor, limba romînă pretutindene, limba ĭubită a luĭ Klein, a luĭ Șincaĭ și a luĭ Petru Maior. Dacă Ardealul urma a fi ***moderatorul*** neologismuluĭ noŭ, cum aŭ început cu veacul, dacă combătea aplecările către străinism orĭ din cotro venia, fără a introduce alt străinism, și încă un străinism radical, Ardealul merita de a fi capul limbeĭ, areopagul literatureĭ; dacă Ardealul ar fi avut viață și mișcare în lume va putea încă să impuĭe și o limbă. Gîndim însă că limba acolo îșĭ are temelia, unde aŭ trăit maĭ slobod neamul, unde limba aŭ prins rădăcinĭ în legĭ, în instituțiĭ, în istorie, în monumentele scrise, în mișcarea zilnică, în suflarea obștească, în obiceĭurile sale, și aŭ agĭuns a produce macar comedioare[1]. Să îndreptăm dar

[1] Aluziune la următoarea notă din *Foaia p. minte*:

«Noi încă reproducem aici acei din articuluți din *România Literară* ca unu ce cuviosu din care se cunoaște de nou cu ce ușurătate se tradéză de către unii oameni înșiruiri de acelea ale limbei noastre asupra cărora filologii altor națiuni nu s'ar îndoi întru nimic a ține sfătuiri și conferențe serioase și mature (articolele acelea ridiculizau terminațiile—*ciune* și—*ŭ*); e

propăveduirea, și să spunem adevărul ce 'l avem toțĭ în minte, că principatele aŭ scăpat Romînia. Cînd restaurația începu, adică reacția în contra rătăcirilor străine, nemuritoriĭ ardelenĭ ce deschid restaurația aveaŭ ochiĭ nu la turma năcăjită de Sașĭ, de Ungurĭ și de Sîrbĭ, dar la ceĭ Romînĭ de la poalele Carpaților ce sta în picĭoare cu steagul și sabia Romîniei în mînă ; aceĭ Romînĭ cariĭ aŭ făcut tradiția romînească revandicată de veacul al 18-lea, și aŭ prelungit'o pînă în zilele noastre, dînd vreme și Ardelenilor a se trezi, a se cunoaște și a aduce sprijinul lor frățesc. Propovăduirea restaurațieĭ acestiĭ aŭ ademenit multă tinerime a crede că Romînia începe cu gramaticile, de care s'aŭ vorbit fără a se pătrunde de istorie cu maĭ multă ferbințeală decît cumpănă; elevĭ ce cunosc numaĭ slova școaleĭ cearcă a îndemna pe Romînĭ a uĭta limba cea de 1700 anĭ. Un jurnal cu titlul frumos în no. 22 publică subt cuvînt de limbă un panegiric a sistemelor limbistice; jurnalul acesta e prea dedat cu politica, ca să se poată serios ocupa de speculațiĭ filosofice și limbistice; dar putem spune cetitorilor *Patrieĭ* că cine zice sistemă zice *presupunere*, nu *temeĭŭ*; toate sistemele îșĭ așază o idee bună saŭ rea de la care pornesc, dar nu sînt adivărurĭ necontestate. Nu denumirea de *reacționarĭ* poate mîhni pe Romînĭ, dar greșelele ce împestrițează acel panegiric. Una, greșeala este că începe neamul cu școalele Ardealuluĭ, și nu cu școala limbeĭ hrisoavelor, limba publică; cu școala limbeĭ cînticilor populare, limba inimeĭ neamuluĭ: cu școala limbeĭ traducătorilor cărților bisericeștĭ, limba credințeĭ; cu școala limbeĭ hronicarilor, limba istorieĭ, care școale îșĭ daŭ mîna din veac în veac, pînă la scoala ardelenească de astăzĭ, ce nu seamănă nicĭ cu una și nu se leagă în nimică cu tradițiile scrise și orale. Aldoĭlea, greșeala este de a propăvădui că limbile *se reformează*, cînd din potrivă limbile se formează zi pe zi. A treĭa pată este acri-

ar fi prea departe de a tracta proprietățile limbei ca și unu sugetu de comedioară ori farsă de la Sadagura, ori din mahalalele Iașilor, numai și numai pentru ca să ne facem rîs de vreo doi trei, literați români, carii își consfințiră toată vieața lor națiunii și limbei, fără interes, fără folos în parte, afară numai dacă asemenea bajocuri, ca cestea reproduse, nu le vom lua de o răsplată cuvenită unui Eliade, Laurian, ș. a.» (1855, Aprilie 27, pag. 90).

monia către «nenorociţiĭ hrăniţĭ cu literaturĭ străine, ce nu sînt nicĭ bunĭ străinĭ, nicĭ bunĭ Romînĭ». Cunoaştem însă o epocă, unde maĭ că Romîniĭ găsiseră forma cea bună a limbeĭ, o epocă în care inteliginţa pretutindene era deşteaptă, în care din toate părţile şi într'o unire de glas, de spor şi de ţel, acel al *naţionalităţiĭ*, se da la lumină numeroase jurnale şi publicaţiĭ, în care aŭ eşit la ivală colecţiĭ istorice ca *Letopisiţele*, s'aŭ adunat *cîntecile poporale* etc. etc. Această epocă aŭ fost pe la 1840; şi aceĭ ce eraŭ în capul acesteĭ mişcărĭ intelectuale eraŭ tocmaĭ de *aceĭ Romînĭ rătăciţĭ, de străinĭ*, precum îĭ califică neofitul din *Patria!* In literatura adivărată nu se zice: scrieţĭ ca să învăţăm şi noĭ cum se scrie; dar fie care scrie, şi critica alege. Ar fi fost mare nenorocire pentru Romînia să se fi înăduşit toate inimile în cărţile latineştĭ; ar fi crezut toţĭ Romîniĭ că Romînia începe cu şcoalele din Blaj, cum zice tînărul neofit, şi în loc de o înmulţire de ideĭ, de o deşteptare a duhuluĭ am avea o ochire mărginită, un duh micşurat şi o îmmulţire de pedanţĭ. Dela cine aŭ învăţat a scrie Dante? Nicĭ Rabelais, nicĭ Malherbe, nicĭ Pascal nu aŭ cerut muştriĭ (modele), dar eĭ aveaŭ talent şi . . . gĭudecată.

Ar trebui istoria critică a limbeĭ de la formarea neamuluĭ romîn, spre a putea reduce la drepte proporţiĭ propăveduirea de restauraţie ardelenească. Pe adiverirea şcoalelor moderne şi a neofiţilor ĭuţĭ, de şi nu iscusiţĭ, Romîniĭ nu pot pune temeiŭ. Cine maĭ mult decît Romîniĭ sînt plecaţĭ a slăvi oameniĭ lor, ce se îndeletnicesc cu lucrurĭ ale obştieĭ? Care neam altul slăveşte, fără alegere şi critică, orĭ-ce nume de aĭ săĭ ce pluteşte în istorĭe, în literatură saŭ în funcţiĭ civile şi religioase? Dacă de pildă în trăitoriĭ de astăzĭ sînt oamenĭ vrednicĭ, de talent, de inimă şi de gĭudecată, cariĭ cu dreptul sînt preţuiţĭ, cîţĭ alţiĭ trăĭesc numaĭ din fala Romînuluĭ, ĭar nu din meritele lor? Dacă sînt oamenĭ cu ochiĭ deschişĭ şi înaintiţĭ peste orizonul mic al uneĭ gramaticĭ şi al uneĭ şcolĭ, cîţĭ alţiĭ trăĭesc de prietenia măgulitoare a unor micĭ pedanţĭ redactorĭ de jurnale, redactorĭ şi disciplĭ umiliţĭ, ce fac din o sistemă o dogmă, şi din propagatoriĭ dogmeĭ nişte feticĭ literaţĭ şi politicĭ? In umilinţa lor, eĭ ameninţă de urgia foculuĭ re-

acționar pe necredincioșĭ; critica se chĭamă batjocură, iș cer conferințe mature despre limbă; nu pot lua aminte că lumea e sătulă de conferințe și că decadința limbilor, a artelor, aŭ început cînd s'aŭ rîdicat sisteme, gramerianĭ și retorĭ, ce aŭ stîrnit și iscodit pedantismurile felurite, de aŭ rătăcit cugetul și gĭudecata dreaptă a neamurilor. Dacă sistemele sînt rele, și consecuințile ridicule, trebuĭe oare neamul orbește să le urmeze, pentru că doĭ treĭ saŭ o mie de oamenĭ șĭ-aŭ jărtfit vieața lor a produce acele sisteme? Căinăm oamenii, iĭ prețuim pentru gîndul bun, și credem că cu cît sînt maĭ de inimă Romînĭ, cu atîta maĭ mult se vor pune la muncă de isnoavă; errare humanum est.

Critica nu are vreme a respica mărimea restaurațieĭ din veacul trecut, dar poate în treacăt înregistra faptele și datele tradițieĭ romîneștĭ. Găsim într'un jurnal aducerea aminte a adunăreĭ de la Blaj, zioa cea mare de 15 Maiŭ 1848, sărbată de pribegiĭ din principate la Paris la 15 Maiŭ 1851, în care serbare se închinaŭ cu entusiasm înaintea fraților ardelenĭ, carĭ nu aŭ primit decorațiĭ ruseștĭ și ziceaŭ[1]. «Ardealul este matca Romînieĭ; în munțiĭ săĭ «trebuĭe să punem altarele patrieĭ noastre. Maĭ mult de «orĭ care, Ardeleniĭ sînt atașațĭ la pămîntul lor; eĭ cu «anevoĭe peregrinează: ĭubesc ca oasele lor să se odih-«nească în pămîntul părinților lor, și aceasta le dă o mare «virtute de resistință; eĭ cînd se rîdicară și eșiră din «cuĭburile lor, trecură munțiĭ și formară geminile princi-«patelor. Să nu ne îndoim, și la noĭ în principate simti-«mentul național este în adîncul inimilor, tot așa de înră-«dăcinat ca în Ardeal. Ideea unitățiĭ romînă, înainte de a «fi propăveduită de scriitoriĭ romînĭ aĭ veacululĭ acestuĭ de «deșteptare, aŭ fost în inima căpitenilor și a Domnilor vitejĭ «și în neobosita muncă și străduință a țeranuluĭ. Din începu-«tul deosebireĭ și al despărțireĭ în provințiĭ, Romîniĭ noștri «căutară tot de o dată de a le lăți și întinde spre ripile Dunăriĭ «cătră Marea de o parte, și de alta de a nu se deslipi și a se «înstrăina de cuĭburile, de locurile lor de întîĭa ocupare. «Așa mișcarea literară veni tîrziŭ în urma atîtor stră-

[1] Vezĭ: *Junimea Romana*, No. 2. Paris, Iunie 1851 (nota luĭ Russo).

«duinţĭ eroice făcute în Ţara Romînească şi Moldova pentru «necurmarea tradiţiunilor istorice. Aşa înainte de părintele «Petru în Ardeal, Logofătul Miron în Moldova priveşte pe «Romîniĭ toţĭ de la o laltă ca o singură familie; şi maĭ «înainte de eĭ Mihaĭ Vodă viteazul voieşte să unească pe «Romînĭ într'un singur stat; maĭ înainte de Mihaĭ chiar «Petru Rareşĭ, bastard al Mareluĭ Stefan, reclamă moşia «părintească în Ardeal. Şi de ne-am afunda maĭ înainte în «istorie spre a căta simtimentele de frăţie romînă, am «vedea că Ioaniţiu cerea de la Papa coronă pentru el şi «urmaşiĭ luĭ, intemeĭat numaĭ pe titlul de Romîn. Intr'un «cuvînt cu cît vom desluşi maĭ bine şirul faptelor romî-«neştĭ de la început, cu atîta maĭ tare ne vom încredinţa «că aĭ noştri s'aŭ luptat pentru ideĭa unităţiĭ maĭ înainte, «chĭar de a fi sîngura ideĭe fecondă, şi adevărat sublimă «în literatură».

Ostaşiĭ marĭ aĭ Moldoveĭ şi aĭ Ţăreĭ Romîneştĭ încearcă unitatea politică prin putere, poporul prin sunetul bucĭu-muluĭ ce resbate peste codri şi peste dealurĭ; hronicariĭ, stîlpiĭ literatureĭ, aţiţă unitatea morală, prin aducerea aminte a legătureĭ limbeĭ şi a sîngeluĭ, şi uniĭ domnĭ prin şcoale înflorite deschise tot neamuluĭ. Unitatea şi tradiţia în Ardeal se desvălesc prin durerea luĭ Şincaĭ, a luĭ Klein, a luĭ Petru Maĭor; încotro şi cînd îşĭ întorc Romîniĭ ochiĭ şi gîndul lor, daŭ de principate, centrul vieţeĭ neamuluĭ. In zadar ar vra fraţiĭ ardelenĭ să respingă influinţa vechĭe şi noŭă a principatelor. Ezistinţa politică a ţărilor, cît de mică este saŭ aŭ fost, era şi este un punt strălucitor; şi inimile Romînilor nu puteaŭ fi aĭurea; de aceea după aspiraţiile politice aŭ venit înfluinţa ideilor şi a civilizaţieĭ. Veacul al 18-lea, fiind un timp de decadinţă pentru principate, Mariĭ Ardelenĭ ce ştieaŭ Moldova şi Valahia maĭ bine decît Banatul şi Ardealul opun străinismuluĭ, ivit subt forma grecească, scriirile lor scrise cu pana picată a hronicarilor şi a traducătorilor. Astăzĭ cînd principatele trăĭesc în şirul ideilor franceze, astăzĭ cînd limba umblă şovăind între multe sisteme, astăzĭ cînd forma vechĭe a stiluluĭ este uĭtată şi rătăcită fără întoarcere, ĭar forma noŭă romînă încă scriitoriĭ nu aŭ nimerit'o, totuş şcoala ardeleană nu are putere de a trăi nicĭ de tradiţiile

restaurației, nicĭ de vieața eĭ însașĭ. Sub sistemele latine prin care schimbă limba nu poate mistui stilul franțuzit al principatelor; deosebirea este că Bucureștenii puțin, Iașenii maĭ mult îșĭ adapă înspirația la vițile viĭ ale neamuluĭ, caută a-șĭ ascunde străinismul macar subt cuvinte romîne saŭ învechite în romînie, pe cînd Ardelenii, seracĭ ca și țeranii de stilul limbeĭ, cearcă a'șĭ ascunde sărăcia cu mitologia și cuvinte latinisate. Mulțĭ Ronsard avem, dar Malherbiĭ întîrzîie a sosi. — Știm că gîndul aŭ fost bun, știm în Bucureștĭ, în Iașĭ și în Blaj că oamenii ce aŭ pornit pe calea latinireĭ aŭ fost și sînt pătrunșĭ de mizeria neamuluĭ nostru, de viitorĭul ce ne este pastrat; știm că din eĭ mulțĭ ar muri și mulțĭ aŭ suferit pentru mărirea și mărturisirea Romînieĭ, știm încă și vedem că orĭ cînd scriitorii vor a pătrunde la inimă, la auzul și la văzutul Romînuluĭ, uĭtă sistemele. Răul este că pe lîngă dascălii noutăților carĭ aŭ cumpănă în aplicația sistemelor, vin ucenicii carii îșĭ pun silința și fala nesocotită și neștiutoare a întrece pe dascalĭ. De la gîndul restauratorilor de a întemeĭa gramatica romînă am venit la gramatica latină, de la gîndul de a stîrpi cuvintele de estracție străină am agĭuns a schimba tot glosarul. Ezagerațiile școalelor combatem, nu școalele, nu munca, nu îmbunătățirea. Sînt o seamă de oamenĭ carii se sprijină pe scriitorĭ vechĭ spre a zidi temelia sistemelor esclusive; dar dacă de pildă este carte în *ĭune*, sînt alte cărțĭ tot de o vechime, ce sună alminterea; nicĭ una nicĭ altele nu dovidesc nimică, de nu că limbile aŭ regule și escepții, că nimică în lume nu este noŭ, și s'aŭ aflat visurĭ și cercărĭ limbistice romîneștĭ și în veacul al 17-lea. Și noĭ am vrà să clădim o sistemă de limbă, dar de unde să pornim? — De la Traĭan Impăratul cum zice *Patria* în No. 26, de maĭ sus, saŭ de la Hronicarĭ? Care'i limba neamuluĭ romîn? Limba luĭ Ciceron și a luĭ Traian, saŭ limba soldaților luĭ Traĭan?...

Pînă ce *Patria* va deslega publiculuĭ romîn această cvestie, socotim că sistemele nu aŭ temelie, pentru că rezultaturile nu sînt în armonie cu neamul; și rămînem în încrederea că limba romînă e o limbă deosebită acum și aŭ fost osăbită pururea de limba latină, că cuvintele

eĭ s'aŭ format și se formează după regule încă necunoscute, ce îșĭ aŭ logica în istoria noastră.

XI.

Incercările noastre de a ne convinge de temeĭurile sănătoase ce ar fi ademenit pre Romînĭ a părăsi limba strămoșească, am rămas nehotărițĭ dacă aceste provin din prea mare știință, saŭ numaĭ din fantazia novatorilor, după școalele de unde es, bucureștene saŭ ardelene. In maĭ multe rîndurĭ, vorbind de sistemele limbistice, am zis *radicale* saŭ *radicalism*; sîntem datorĭ a ne îndrepta zicerea și a respinge și acest temeĭŭ, pentru că cuvîntul radical a D-lor stă în contradicție cu istoria neamuluĭ, cu tradiția romînească și cu scrierile restauratorilor; uniĭ din radicaliștĭ, raționaliștĭ, și ce vor maĭ fi, aŭ pornit fără să ne spuĭe de unde pornesc; alțiĭ pornesc de la o limbă latină depravată, ce o socot limba luĭ Ciceron; după aceștia, colonistiĭ romanĭ aŭ urmat de la dascălicatul întîĭŭ a vorbi și a scrie latinește, și numaĭ cu vremea, cu megieșia și amestecarea bulgaro-slavonă s'aŭ șters dintre eĭ limba și literile latine. Din nenorocire, pentru aceștĭ utopiștĭ istoria lumeĭ și un monument viŭ, mare de opt milioane de suflete, le staŭ dinpotrivă. Istoria mărturisește că în lumea romană, pe lîngă limba oficială latină, trăĭa cot la cot și *dialecte compuse de latineasca cea obștească ce nu aŭ perit nicĭ odată în Italia*, zice Petru Maĭor. Aceste dialecte duse de soldațiĭ romanĭ răsplătițĭ cu pămînturĭ în țările biruite, s'aŭ întrulocat cu limbele acelor țărĭ biruite și aŭ produs modernele limbe, zise neo-latine. Cu decadența romană, limba latină oficială pică și ea; dialectele provinciale întră la rînd și se rîdic la grad de limbe; asemănarea limbelor romîne, franțeze, spanioale și italiene nu vine de la limba latină, dar de la cea latinească a soldaților. — Cu cît cearcă cineva analoghiile, suind șirul veacurilor, cu atîta asemănarea între limbele surorĭ e maĭ mare în construcție, în cuvinte și în ideĭ. Pe cînd limba latină este uĭtată ca limbă vie, și rămîne numaĭ o legătură a canțeleriilor, a învățaților și limba bisericeĭ, limbele noŭă se încerc a scrie și a crește. Greutatea întîmplări-

lor istorice, tendințele religioase ne săliră pe noĭ Romînii a trăi în înrîurirea slavonă, ca înrîurire preponderantă; în lipsă de dovezĭ vechĭ, sîntem datorĭ a crede că limba romînească scrisă aŭ început cu literile cirilice, despărțită cum era de arta civilizațieĭ neamurilor latine, care neamurĭ luaseră literile latineștĭ nu ca o moștenire a limbeĭ luĭ Ciceron numaĭ, dar ca un avut a civilizațieĭ italiene din stre-vechime, civilizația aceea ce aŭ respins litera grecească.

Multă vreme dialect popular numaĭ, restrîns în întrebuințarea casnică și în relațiile private, dialectul putea să peară, de perea ființa politică a neamuluĭ; dar micile privilegiĭ feodale a Maramoroșuluĭ și a Făgărașuluĭ, neobicĭnuința pe atuncea a crăiilor de a amesteca neamurile și a constitua omojeneitatea țărilor, și maĭ ales întemeĭerea domniilor romîne a Valachieĭ și a Moldoveĭ, întăresc dialectul. Cu privilegiile micĭ, cu rîdicarea politică a prințipaturilor, dialectul se rîdică și se impune dregătoriilor, începe a se scri prin acturile publice și se priface în limbă. Cum ne-aŭ părăsit limba latină oficială cu stingerea Romanilor, asemine și limba slavonă ne lasă cu înființarea staturilor romîne. Un evenement religios, reformarea, ce desparte omenirea de astăzĭ, veni cînd Romînia era în cumpănă de a se topi în oceanul slavon, și goni limba slavonicească de tot din lumea romînă, și începe adevărata și singura tradiție a limbeĭ romîne.

XII.

Depărtarea Romînilor de apus, de unde era origina lor, îĭ aruncase nu numaĭ în catolicismul răsăritean, dar și în slavonism, slavoneasca fiind limba politică, oficială și religioasă a Dunăreĭ. Cercările luĭ Racoți de a trage pre Romînĭ la dogmele luĭ Calvin, într'o țintire politicească, îl îndeamnă a poronci tălmăcirea cărților bisericeștĭ din slavoneștĭ, și a întemeĭa slujba bisericeĭ în limba romînă pentru a-șĭ cîștiga numeroasa poporație romînă din Ardeal și din comitaturile ungureștĭ și a nu o lăsa nicĭ catolicismuluĭ răsăritean, nicĭ catolicismuluĭ roman, carele, după cum este știut, nu îngăduĭe sărbarea leturghieĭ în altă limbă

decît în limba latinească. Unul din cele maĭ vechĭ titlurĭ a limbeĭ romîneştĭ este:

«Psaltirea ce se zice: cîntarea a fericituluĭ Proroc şi Im-«părat David, cu cîntările luĭ Moĭsi, şi cu summa şi rînduĭala «la toţĭ psalomiĭ, izvodită cu mare socotinţă din izvod ji-«dovesc pre limba rumînească, cu agĭutorĭul luĭ Dumnezeŭ «şi cu *îndemnarea* şi *porunca*, denpreună cu toată chel-«tuĭala a măriei sale Gheorghĭe Racoţĭ, Craĭul Ardealuluĭ «i proce[1]. Tipăritus'aŭ întru a măriei sale tipografie dentîĭ «noŭă, în Ardeal, în cetatea Belgraduluĭ[2].»

Şi maĭ departe:

«Cinstitul şi luminatul semn al Măriei sale Craĭul Ar-«dealuluĭ, şi al Domnuluĭ părţilor Ţăriĭ Ungureştĭ, şi a «Şpanuluĭ Secuesc, oşteşte i proce : I. Corinth[3]. *In soborul «creştinilor maĭ voesc a grăi cu înţeles, ẽ[4] cuvinte, în-«văţînd pre alţiĭ, decît zece miĭ de cuvinte în limbĭ streine»*.

Cuvintele aceste ce seamănă a fi critica sistemelor lim-bistice de astăzĭ a Romînilor, sînt o lovire făţişă în contra bisericiĭ latine. Predoslovia către Măria Sa Craĭul Ar-dealuluĭ este[5] un curs de istorie a schimbărilor politico-religioase a vremeĭ, şi o dovadă că limba scrişă aŭ început cu tălmăcirile aceste. Pretutindene unde să află suflare romînească, limba slavonă părăseşte altarele şi oficialitatea ; revoluţia se face într'o clipeală şi fără contestaţie, pentru că era în inima neamuluĭ de a vieţui din puterile toate ale luĭ, pentru că era în natura drepteĭ gĭudecăţĭ a Romînuluĭ, şi pentru că întemeĭa şi maĭ tare duhul neatîrnăreĭ a neamuluĭ şi împrospăta antipatiile de seminţie, amorţite acum de mult, cu legăturĭ politicĭ şi religioase. Dar tălmăcirile poroncite de Racoţĭ cu scop politic aţiţa îndată luare-aminte a staturilor romîne ; luînd din reformă ceea ce era după înţelesul şi folosul neamuluĭ, limba vie în sărbarea bisericeĭ, bisericiile din Ţeara Romînească şi din Moldova maĭ cu seamă, din Moldova unde clerul avea

[1] etc.; [2] 1651; [3] în text «A. Koriz»; [4] în text «ê», Russo n'a observat că erà slavonescul ẽ (=5); [5] în text: «Predoslavia către Măria Sa Craĭul Ardealuluĭ *a luĭ Coriz* este...»; Russo a luat pe ã, Корн (I, Corinth.) ca numele unui personaj care ar fi scris precuvânţarea cărţii.

mare nume de învățătură și de evlavie, spun la acele tălmăciri alte tălmăciri, compun Cazanii și evanghelii comentate, anti-calviniste, și păstrează nejîgnită credința religioasă a prințipaturilor ce era puterea lor, întărind prin influența lor și credința îndoită a Romînilor de peste Carpați.

Incercarea de propagandă politico-religioasă a Craiului Ardealului avu de urmare pentru Romînî a da născare unităței romîne în toată întregimea eĭ, a întări naționalitatea prințipaturilor cu înaugurarea desăvîrșită a limbeĭ, și desbîrnarea ĭar desăvîrșită a credințeĭ ce putea să le atîrne de Ungaria saŭ de Polonia, primejdia noastră de atuncea.

Precum tot din epoha reformeĭ religioase pornește și întemeĭerea unor limbĭ apusene ca limbele frančeză și germană, asemine și la noĭ tradiția limbeĭ pornește dela lupta luĭ Racoțĭ și reacția prințipaturilor în contra propovăduireĭ calviniste.

După titlurile istorice a neamuluĭ, ce nu le recuză nimene, după analele pozitive a limbeĭ, înzădar am maĭ cerca vre un temeĭŭ școalelor moderne, care toate înlătureazā și pomenirea chĭar a tradițieĭ, ca oamenii ceĭ noĭ ce 'șĭ tăgăduĭesc părinții, neștiitoare toate aceste școlĭ că analele noastre răspund la epoha cea mare europeană zisă *renașterea*, adică epoha în care popoarele de toate vițele s'aŭ găsit forma desăvîrșită în limbĭ, în naturĭ, în poziția politică, și aŭ plecat pe calea cea largă a știinților și a civilizațieĭ.

Am zis că școalele *limbistice* aŭ cuĭbul lor în Bucureștĭ și în Ardeal. Acele din Bucureștĭ care aŭ luat de organ *Patria* sînt școale de fantazie ce umblă după teoriĭ artistice, croind o limbă dramatică, de nu romînă, pe formele școaleĭ ultra romantice frančeze de la 1830, școală cu părul lung, cu antitesa în cap și în picioare, cu manta pe umăr, cu ghitara aninată de gît și cu spada în mînă, școlĭ de geniŭ necunoscut în ingrata Romînie, școlĭ ce nu aŭ nevoĭe de a ținea seama de istorie, și chĭamă tradiția o *coterie*. Adevărat că scrierile ce es din aceste școlĭ sînt netrebnice pentru mulțime ; adevărat că propășirea ideilor se întinde la numărul fericiților ce le pot înțelege; adevărat că aceste școlĭ aŭ de scop a învăța și a convinge pe ceĭ învățațĭ și convinșĭ numaĭ. Curioasă coterie este

tradiția, de o pot înțelege și mulțimea și învățatul și școalele bucureștene.

Seama Ardealuluĭ în istoria noŭă a limbeĭ e maĭ grea. Ardealul ce are tradiția calvinistă, Ardealul care în veacul trecut s'aŭ luptat cu acea tradiție în contra năduhuluĭ străin, purcede și el însă din radicalism, și radicalism latin. Multă știință, multă erudiție e[1] în Ardeal; prin urmare logica istorică nu aŭ putut fi neștiută și neînțeleasă ca în alte școlĭ.

XIII.

Această contradicție viderată a tradițieĭ cu fapta învățaților ce leapăd tradiția ascunzînd'o subt pretecst de baștină latină, ne-aŭ adus a cerceta dacă nu cumva vr'o idee maĭ departe nu stă ascunsă în sistemele latineștĭ ce înfloresc în Ardeal cu cuvînt de romînie? Ardealul nu este ca prințipatele o întregime de credință și scoalele latine, școala de la Blaj e scoala Romînilor unițĭ. Nu doară că credem că căpiteniile ar putea vr'o dată falsifica dreapta gĭudecată a Romînuluĭ în cît, ca Sf. Petru, să se lepede de romînie, dar ideea religioasă fiind o putere asupra popoarelor, am văzut cu oare-care îngrijire și îndoĭală latinirea neobosită și sistematică ce vine din aceste școale, cu atîta maĭ mult că catolicismul roman este foarte îndrăzneț la prozelitism. Pentru Romîniĭ țeranĭ primejdie nu încape; de și toleranța religioasă aŭ fost un act pururea cunoscut, în faptă de nu în drit, de guvernele țărilor, unitatea credințiĭ nu s'aŭ clătit, și este de adiverit că nu se va clăti vr'o dată; dar propăveduirea catolicismuluĭ ce să face, agĭutată de latinirea limbeĭ, ar tăĭa în doŭă unitatea morală ce leagă deosebitele familiĭ romîneștĭ, acea unitate care ne-aŭ mîngîĭet veacurĭ și aŭ făcut puterea sufletuluĭ nostru. — Statornicia prințipaturilor în patimile istorice aŭ produs rodurile dorite; mîntuirea aŭ sosit astăzĭ! dar osebițĭ de vițile vie a neamuluĭ prin hotare politice, Ardeleniĭ de vor aluneca pe calea propagandiĭ se osîndesc a pĭere, slăbind tot odată mij-

[1] în text „sînt".

loacele neamuluĭ de a se rîdica la poziția la care îl chĭem astăzĭ prefacerile politice a lumeĭ. Zile de frăție ca a Blajuluĭ din 15 Maiŭ 1848 se rîdic rare orĭ în istoria unuĭ popor împărțit în credința sa. Spuĭe căpiteniile a uniților și a neuniților cu cîtă muncă sufletească aŭ putut pe treĭ zile impune tăcere pismilor religioase?

Biografia latinitorilor, începînd de la Petru Maĭor și de la restauratorĭ, ar putea să ne puĭe pe urmele uneĭ propagande de care nu credem să fie bucuroșĭ Romîniĭ, și ne va modera în ĭutele prefacerĭ limbistice întemeĭete pe limba latină.

Pentru o scăpa Romînia de panslavismul ce o cotropea în minutul unde venĭa panslavismuluĭ, pe nouriĭ Norduluĭ, agĭutoriul înarmat, înavuțit și năvălitor al Moscalilor, se rîdica limba scrisă ce isgonĭa slavonismul și din biserică; acea limbă, scoasă din aplecările întreguluĭ neam, în zioa primejdieĭ, întărită de hronicarĭ, s'aŭ luptat pînă astăzĭ și aŭ făcut singură unitatea și tradiția romînească. De potopul slavonismuluĭ ne-aŭ scăpat *reforma*; de Calvin ne-aŭ scăpat conștiința Romînuluĭ, carele aŭ luat limba fără a-șĭ da credința; de potopul latinireĭ, ce și cine a scăpa Romînia?

PARTEA A DOUA.

I.

Simțul firesc a Romînuluĭ seamănă a fi amenențat de întreagă stîngere. Sisteme se rîdic în contra sistemilor, școalele se rîdic una asupra alteĭa, și se întreb în furia polemiceĭ strînită de cîteva lunĭ: Cine aŭ dat nascare *Jargonuluĭ*?... Tu... eŭ?... Bucureștiĭ saŭ Blajul, saŭ Jargonul nu ar fi oare limba reacționarilor, aristocraților, slavonilor și rusolatrilor Moldovenĭ, care după concluziile neconcluzînd a D-luĭ B...[1] aŭ slăbăcĭunea *absurdă* și *retrogradă* de a crede și a propăvedui, că instrumentul cu care s'ar putea cînta romînește este bun, dar că meșteriĭ nu sînt vrednicĭ. Noĭ care credem că glasul a opt mili-

[1] Vezĭ *Patria* No. 30. (Nota luĭ Russo).

oane de suflete are mare putere în cumpăna logicăĭ, și putere maĭ mare decît logica sistemilor ce se întemeesc pe gramatice străine și pe ure politice fără ființă astăzĭ, noĭ care credem că glasul acestor opt milioane de suflete este mult maĭ mult decît o *coterie*, cuvînt maĭ mult artistic și glumeț decît drept, aruncat de D-l B... cu *desînvoltura* știută a limbagĭuluĭ bucureștean, ne-am încredințat după pătrunzătoare cercetare a lecsicoanelor, că *coterie* însemnează societățĭ micĭ, (romînește: adunărĭ), saŭ prietiniĭ literare i[2] altele, saŭ școale sistematice, ce se încerc a trăi afară din vieața obșteĭ, și a se deosebi de traĭul tuturor, bunăoară *cŭacăriĭ* și pedanțiĭ.

Cît de frumoase sînt sistemile și rodurile lor, sînt Romînĭ nătîngĭ, convinșĭ că o limbă, fie ea turcită, grecită, franțuzită și slavonită, cînd vorbește de neam și s'aŭ născut cu el, cînd spune de trecutul, de patrie, și în fie care cuvînt stă o tradiție istorică, o durere, o fală saŭ o simțire, e o limbă neperitoare, și cu anevoĭe de a stîrpi. Propăveduirea calvinistă aŭ produs vietatea Romînieĭ; ea, precum s'aŭ zis, aŭ scapat neamul de ofițialitatea slavonismuluĭ în stat și în biserică, care ofițialitate, ne mîna în adivăr a nu maĭ fi nație și reduce limba la un *patoa* desmoștenit, precum e cel *patoa* romînesc de pe șesurile Tiseĭ. Dar propoveduirea calvinistă și reacția romînească în contra ne aduce forma desăvârșită, forma concretă a neamuluĭ nostru. Pentru a tălmăci ideĭa noastră maĭ cu pătrundere, am zice că Romînia aŭ eșit înarmată de toate puterile vĭețuitoare din revoluția religioasă, ca Minerva din fruntea luĭ Jupiter, ne scăpînd din videre că neamul nostru este rodul a lumeĭ romană și a lumeĭ barbară pe malul Dunăreĭ, cum Franțujiĭ, Italieniĭ, Spanioliĭ sînt rodurile în alte proporțiĭ a civilisațieĭ vechĭe și a sălbătăcimeĭ; moderna ură politică a Moscalilor, de care poate frațiĭ de peste munțĭ ca maĭ departațĭ nu eraŭ și nu sînt pătrunșĭ ca noĭ, ne-aŭ aruncat în italienism, în franțuzism și în alte *isme*, ce nu eraŭ și nu sînt romînism. Insă primejdiile politice, în cît privește robirea sufletuluĭ romîn, aŭ trecut, adevăratul romînism trebuĭe a-și rîdica capul.

[2] și

Deosebitele școale despărțitoare lumeĭ romînă se unesc în socotința lor despre puțina știință a limbeĭ Slovenilor, și prin Sloveniĭ aceștiĭ ne măgulim a crede că se întălege reacționariĭ moldovenĭ a «Romîniеĭ literară». Ce vror să zică școalele cu cuvîntul de știință a limbeĭ, nu se pre pricepe, căcĭ țesătura, legătura părților uneĭ frase, singularul și pluralul sînt astăzĭ științĭ a copiilor și nu se cere nicĭ barbă nicĭ anĭ pentru a lor învățătură. Purechetul uneĭ virgule, lipsa uneĭ vocale, greșul uneĭ periode sînt lucrurĭ serioase, mărturisim, și vrednicesc refutațiĭ și noptĭ de neodihnă a capetelor învățate, dar să fie îndurare și ĭertare, cînd cetitorĭul va putea culege ideĭa prin greșălile limbeĭ.—Nu corectura scrisuluĭ face cărțile bune... în deosebĭ pentru limba romînă, unde să căutăm regulele eĭ? In școale?... Dar școalele se deosebesc toate prin sistema de țesătură și de ortografie, și toate pornesc de la analoghiĭ străine, unele italiane, altele latinește, altele franțuzește.—In cărțile bisericeștĭ, în hronicarĭ, în pildele luĭ Șincaĭ, luĭ Clein, luĭ Maĭor, a puținilor cărturarĭ în urma acestor, în poețĭ ca Cîrlova și Scavinski?... Dar școalele ca să fie logice, trebuĭe să respingă și pe uniĭ și pe alțiĭ, că eĭ sînt barbarĭ, și nu sînt Romînĭ, după Blaj saŭ după Bucureștĭ[1].

Dacă cărțile și manuscrisurile cele maĭ vechĭ nu ne daŭ altă limbă decît acea ce îmblăm a lepăda astăzĭ, putem oare să presupunem regulele, rădăcinile, terminațiile și schimositurile combinate și complicate ce ne impun școalele, și putem crede ca cuvînt de Evanghelie, că Ieșul, Blajul saŭ Bucureștiĭ aŭ găsit Romînia prăpădită?

Nu.—Cărțile cele întîĭŭ eraŭ izbucnirea duhuluĭ neamuluĭ, ce îșĭ găsisă întregimea luĭ după frămîntarea nevoită a veacurilor, eraŭ revoluția învingătoare a ideeĭ Romînieĭ, ce se mișcă în sfîrșit în veacul al XV, și vin la lumină în veacul al XVI, cu limba, cu aplecările, cu civilizația, și presimțirea de tărie a eĭ. Pînă a nu luci la soare, naționalitățile mocnesc veacurĭ, și odată resar cu toate armele lor, credință religioasă, credință politică, civilizație și limbă.

[1] Barbarus ego sum quia non intelligor illis (nota lui Russo).

Ideïa Romîniei, născînd în veacul al XVI, se preface în revoluția politică și pornește regulat analele naționalităței prin tipărire de cărți; dar temelia acelei revoluții este tradiția orală.

Tradiția orală a neamuluĭ nostru cuprinsă în cînticele vechĭ, zisă astăzĭ Balade, ne dă tot romînismul cărților bisericeștĭ și a Hronicarilor, iar nicĭ cum romînismul noŭ. Astă tradiție orală, ne ținută în seamă de școale, astă tradiție pe care este zidită naționalitatea romînă împrăștietă într'o minunată asemănare și unire pe toate laturile romîneștĭ e limba. Cîtă osebire ar fi între provințialismurile moldo-ardealo-romîne, am avut și maĭ avem încă o limbă maĭ presus, o limbă cu care ne putem înțelege de la olaltă, Moldovanul cu Tisanul, Ardeleanul cu Craĭoveanul.

Decît vom discuta și argumenta latinește despre sisteme negăĭoase, care ostenesc,—sîntem în încredere,—și pe dascalĭ și pe ucenicĭ, ne închipuim maĭ bine că Romîniĭ nu știŭ nicĭ latinește, nicĭ franțuzește, nicĭ italienește; și se mulțumesc a spori înainte, în rod și în frumusețe, limba acea care le-aŭ făcut veacurile, pentru care ĭ-aŭ hulit, năcăjit, chinuit Ungurii și Slavoniĭ.

Nicĭ Racine[1], nicĭ Pascal, nicĭ Schiller[2], nicĭ Omer, nicĭ Dante, nu aŭ făcut gramatice; uniĭ din eĭ aŭ scris pînă a nu fi gramatică în limbele lor, și scrierile lor aŭ slujit de a face gramatice, și fac podoaba neamurilor lor și a omenireĭ. Naționalitatea nu stă nicĭ în gramatică, nicĭ în rădăcine, nicĭ în terminațiile uneĭ limbĭ, dar în limba uzuală; Romînilor numaĭ le-aŭ fost dat a începe vieața cu cărțĭ ne potrivite și a slăbi naționalitatea cu sisteme și cvestiĭ înoite din gîlcevirile retorilor picăreĭ Grecilor și a Romanilor și din sfezile scolastice a veacului din mjloc.

De unde aŭ pornit împotrivirea biruitoare în contra calvinismuluĭ, de acolo trebuĭe să porniască și reacția mîntuitoare în contra școlasticăĭ latineștĭ ce ne duce la apostasia naționalităţeĭ. Uităm că latinismul și neo-latinismul aŭ fost un steag politic, ce nu maĭ prinde loc acum; între Romînĭ, Mol-

[1] în text «Rasin».
[2] în text «Șiler».

dovenii; și între Moldoveni colaboratorii «Romîniei literare» sînt singuri ce nu aŭ impus Romînilor nicĭ gramatice, nicĭ altă scriire după iscodirile închipuireĭ lor; singură Moldova, ca și în lupta naștereĭ, aŭ sprijinit tradiția scrisă și tradiția orală. Este ĭertat dar Moldoveĭ a cerceta titlurile necontestate vechĭ și a cumpăni temeĭurile noŭă; este ĭertat Moldoveĭ care aŭ pus maĭ multe pĭetre la zidirea veche a naționalitățeĭ a se convinge dacă lmibele noŭă fac cît limba veche, cît de frumoase și armonioase sînt ele, dacă substituția lor este putincĭoasă, de nevoĭe, și conformă cu țălul la care sînt chĭemate limbele de a fi un organ de înțelegere nu a unor oamenĭ, dar a oamenilor, și a se încredința că *latinirea*, saŭ *franțuzirea*, saŭ *talienirea* Romînieĭ vrednicește truzile ce am putea întrebuința în cercetărĭ și lucrurĭ maĭ serioase.

II.

Nicĭ o pricină personală nu ne-aŭ îndemnat a pune pe hîrtie micile observațiĭ ce aŭ tipărit «Romînia literară» subt nume de «cugetărĭ», nicĭ nume, nicĭ profesie de cărturar nu avem. In călătoriile silite, uneorĭ primejdioase, între Romînĭ la 1848 am avut prilej a videa și a ne dovedi ne potrivirea doctrinelor noŭă a limbeĭ cu firea duhuluĭ, cu nevoĭele și cu obiceĭurile neamuluĭ; cum zicea D... B.[1] pe cîmpul libertățeĭ de la Blaj de sîlnica legătură a Ardealuluĭ cu Țara Ungurească, că Unguriĭ: puneaŭ la cale de Romînĭ fără Romînĭ, am putea să zicem și noĭ că gramerianiĭ aŭ pus la cale limba fără a întreba pe limbă. Un lucru necontestat că limbele se prefac, dar se prefac ele singure cu întrebuințarea zilnică, cu sporul ideilor și nevoile civilizațieĭ; însă prefăcătura adusă de anĭ și de trebuință, măsurată pe noĭma aplecărilor și a naravurilor neamurilor e nesimțită la auz și la videre. Tulburare în limbĭ cum aŭ fost revoluția noastră, pică în baltă, dar nu pică pînă a nu aduce confuzie în ideĭ, desfrînare în condeĭ, cacofonie și stavilă în inspirație. Cînd revolațiĭ de aceste năpăstuĭesc neamurile, saŭ neamurile

[1] Simeon Bărnuț.

pĭer, saŭ oamenii de gĭudecată vin din cotrova și se opun potopuluĭ stricătoriŭ.

Priveala uneĭ polemică aprică, ce aŭ picat într'o îngĭosire de ideĭ și de cuvinte neĭertate, ne-aŭ fost întrerupt șirul ideeĭ noastre istorice. Să o urmăm de aice înainte după cum faptele și viderea Romînilor ne-aŭ arătat-o în cîmpul Blajuluĭ, a Filaretuluĭ, pe șesurile Tiseĭ și pe malurile Prutuluĭ.

Un lucru dovedește polemica, că toțĭ Romînii nu sînt poliițĭ și cĭoplițĭ ca Atenienii, dar că aŭ mult din firea Beoțianilor; maĭ dovedește polemica încă, că pedanții sînt ĭuțĭ, și îndeosebĭ că o samă de învățațĭ a Ardealuluĭ apără limba născută din sisteme ca limba ardelenească. Poate să fie ardelenească, dar nu este romînească, gĭudecata dreaptă nu ne îndeamnă a scrie franțuzește și nicĭ un Moldovan nu aŭ propoveduit aceasta; Moldovenii zic că predicile politice de pe cîmpul Blajuluĭ de la 1848 s'aŭ ținut într'o limbă necunoscută celor patru-zecĭ de miĭ de Romînĭ adunațĭ, și că acea adunare fără Iancu, fără Buteanu și fără alțĭ ficĭorĭ asemine, ce nu vorbea după gramaticile și lecsicoanele Blajuluĭ, ar fi fost o mare mistificație. Facem chĭemare la mărturisirea celor ce aŭ fost față, ĭar dacă mărturisirea ar putea lipsi, ne îndreptăm la gazetele din acea epocă și la protocolul adunăreĭ din Maĭ 1848. — Sîntem convinșĭ că însușĭ învățații Ardealuluĭ sînt astăzĭ uĭmițĭ de rodurile și confuzia produsă; simțim aceasta la moderația temeĭurilor a criticilor din No. 21, 22, din «Foaĭa pentru minte», unde cunosc[1] că sistemele aŭ întrecut hotarul lucrurilor ertate. Nu vom ridica ce este greșit în apreciația d-luĭ G. C.[2], despre autorii franțujĭ și limba franțuzească vorbită în Paris, de și se pare cĭudat că Eșul și Blajul să discute aceste obĭecte, cînd e vorba de Romînie; însă dacă în Franția ecsistă academia, și academia folositoare, aceasta vine pentru că în Franția nu sînt, nicĭ aŭ fost miĭ de sisteme și de școlĭ, miĭ de gramaticĭ, lecsicoane și opere, după acele școale și sisteme felurite în consecuințe. Are Franția academie, pentru că Franția în vreme

[1] recunosc.

[2] textul dă greșit „No. 22 și 23". A se vedeà articolul lui G. C. în *Anexe*.

aŭ înlăturat pedanţiĭ, pentru că gramatica s'aŭ mărginit a da numaĭ regule organizătoare a graĭuluĭ uneĭ limbe ce se vorbĭa şi se vorbeşte, ĭar nu codul uneĭ limbĭ închipuite. Nu este drept ce zice fratele G. C. de fraţiĭ moldovenĭ, că nu pricep că limba se schimbă cu vreme. Moldoveniĭ aŭ pus schimbarea ca un acsiom de cele ce nu aŭ nevoĭe de demonstrare; ne pare răŭ de a-l îndrepta la No. din «Romînia literară»; dar acum zicem că de se schimbă limbele, gramatica însă nu critica din No. 23. a. «F. p. m.[1]» se ocupă mult de alteraţiile şi pronunţiaţiile provinţiilor; şi aice ne pare răŭ de înţălesul criticuluĭ că provinţialisme nu sînt limba; dar cînd oameniĭ din osebitele provinţiĭ ca hronicariĭ, Klein şi cărţile biserіceştĭ şi maĭ tîrziŭ Şincaĭ s'aŭ tălmăcit tot într'un felĭŭ, fără a pica în *hĭere*, fără a mînca *şapă* şi fără a-şĭ pĭerde *pşenea* etc., sîntem siliţĭ a crede că este o limbă. Am crede chĭar într'o gramatică, ce s'ar face pe documentele ce avem, dar nu pe documente ce ne închipuim că am avut. Gramatica ce se complichează, şi pentru a vorbi maĭ drept, care porneşte de la filologie, nu dă ecstrasul limbeĭ viĭ, ci produce teoriĭ ingenioase cîte odată, dar tot deauna împocişătoare realităţeĭ. —Romîniĭ aŭ dat prea mare însuşire filologieĭ, saŭ maĭ bine cuvîntologieĭ, care e o ştiinţă de anticar, şi aŭ rîdicat'o pînă ce aŭ făcut din ea temelia uneĭ limbĭ; dar nicĭ academia franţeză, nicĭ gramaticile franţuzeştĭ nu pornesc de la filologie. Lecsiconul aŭ înscris cuvintele vechĭ saŭ noŭă orĭ de ce baştină, întroduse de practică, de amestecarea dialecturilor provinţiale şi străine, de inspiraţiile şi talentul scriitorilor. Grameriauiĭ pornind de la realitate aŭ cules şi statornicit regule organice a ţăsetureĭ, singura misie şi datorie a gramaticeĭ. Cînd practica leapădă un cuvînt, academia se mulţemeşte a însemna noĭma şi etimologia luĭ şi a spune: cuvînt vechĭŭ ce nu se maĭ întrebuinţază; cînd practica aŭ făcut un cuvînt, saŭ aŭ împrumutat unul, academia îl înreghistră ĭarăşĭ cu noĭma şi etimologia sa. Polemica însă, cît nu va agĭunge în necuviinţă, nu poate fi nefolositoare şi ne-a deştepta într'o zi calea adevărată, precum fraţiĭ ardelenĭ cărora le cunoaştem multă ştiinţă latinească, sînt greşiţĭ în apreciaţia lor despre autoriĭ şi limba franţeză,

[1] Foaei p. minte.

aseminea le este greșită propunerea despre D. Eliad, ca cap de școală în Moldova. Moldova e o țară rece, unde entusiasmul, fie politic, fie literar, nu prinde în clipeală; nicĭ teoriile italiene și romantice a vestituluĭ revoluționar, nicĭ sistemele ardelene nu aŭ prins rădăcină. Ceĭ din rarĭ și respectabilĭ Moldovenĭ ce s'aŭ încercat în nevinovate *forme*, aŭ avut puținĭ imitatorĭ, rămîindu-le lauda numaĭ, că aŭ dat semnul mișcăreĭ intelectuale, și dîndu-șĭ laudă maĭ mare încă, nu ca sisteme gramaticale, dar cu cercetărĭ istorice, cu cercărĭ de poesie și alte aseminea, ce aŭ ațițat publicațiile și scrierile moldoveneștĭ de pe la 1840.

Dar și apreciația criticuluĭ despre romînismul prințipaturilor e greșită; romînismul pînă în veacul al XVI era numaĭ în colț și staturile romîne se mișcaŭ în rotirea slavonismuluĭ, care, am maĭ zis-o odată, era civilizația preponderantă. Slavonismul era Dunăreĭ ce aŭ fost apusuluĭ latinismul; Ardeleniĭ ne avînd ființă legală, nu aveaŭ nevoĭe de a se ținea de tradiția politică a vremeĭ; dar dacă arhiva oficială și biserica aŭ fost slavonă la noĭ, să nu uĭtăm că relațiile dregătoriilor cu lăcuitoriĭ aŭ fost romîneștĭ, că cărțile domneștĭ cătră dregătorĭ eraŭ romîneștĭ, că transacțiile scrise și gĭudecățile se făceaŭ romînește; și dacă în Ardeal este colecția de doŭă sute diplome toate slavone, în Moldova avem sute de miĭ de zapise, cercetărĭ, titlurĭ de proprietate și hotarnice originale romîneștĭ. Eraŭ așa de Romînĭ, că toate hrisoavele sună: «Inaintea noastră și a boĭerilor noștri moldoveneștĭ...» Tălmăcirile uricilor slobozite odată cu acturile oficiale slavone, sînt încă dovezĭ a romînieĭ și titlurĭ a limbeĭ.

Studia istorieĭ nu este numaĭ în cărțĭ tipărite; cartea vie a poporuluĭ, adică năravurile, obiceĭurile publice și private, portul, muzica și limba ne va da poate soluția ce o căutăm, soluție ce o simțim cu toțĭ, învățațĭ și ne învațațĭ, și care uniĭ o vînează pe pămînturĭ străine; nu îndelungat poate orbirea sistemelor să întunece mintea unuĭ neam.

Este în obiceĭul criticilor, ce simt pămîntul înfundîndu-se supt greutatea unor sisteme, a sări din un obĭect în altul, și de a pune în causă efectul. Așa și D. G. C. de la gramatică aŭ sărit la frumusețile stiluluĭ, de la Blajĭŭ la Atena și la Roma; și de la frumusețile stiluluĭ la clasiciĭ

lumeĭ, de la clasicii lumeĭ la cînticile populare... D. G. C. şi toate şcoalele noastre trebuĭe să urmeze tocma din contra... să pornească de la cînticile ce le huleşte, ca să agĭungă la clasicĭ!... Prin cîte fasurĭ şi prifacere aŭ trecut toate limbele pînă la clasicĭ !... Numaĭ noĭ am avut pretenţiĭ de a ne face clasicĭ pînă a nu începe, de aceĭa sîntem legaţĭ în felĭurite sisteme care aŭ prefăcut toată Romînia într'o arenă de pedanţĭ. Fie care fază în esistenţa limbelor aŭ avut o epocă de mărire, aŭ produs o operă ce aŭ determinat faza următoare; dar propăşirile nu aŭ venit cu sistemele; nu sistemele aŭ înfiet pe *Ennius Rusticus*; nu sistemele aŭ înfiet pe *Horatius*. Clasicii se chĭem clasicĭ, pentru că rezumă în eĭ cu talentul saŭ cu geniul civilisaţia şi calităţile veaculuĭ lor. Dar numaĭ prin gramatică nu se fac clasicĭ; Vaugelas nu e numărat între clasicii franţuzeştĭ, şi nu avem nădejde că Romînia viitoare va putea pune în rîndul clasicilor gramerianĭ de astăzĭ. Sînt autorĭ, carĭ aŭ scris după toate regulele gramaticale şi nu sînt clasicĭ; sînt alţiĭ plinĭ de greşălĭ anti gramaticale, dar sînt clasicĭ, pentru ce?... Cea întîĭ nevoĭe a omuluĭ este a înţălege şi a fi înţăles. Cît de clasic ar fi un om ne înţăles, munca luĭ e netrebnică şi cunoaştem multe opere de aseminea în bĭata Romînie.

Faceţi-ne o gramatică a limbeĭ după limba, nu ce ar trebui să avem, dar după limba ce avem, şi lăsaţi-ne să începem de la început, lăsaţi-ne să ne rugăm luĭ Dumnezeu; ĭar nu luĭ *Dominus Zeus*, care este un Domn păgîn lăsaţi-ne să lucrăm în voĭa sa limbuşoara asta turcită grecită, ungurită, slavonită şi ce a maĭ fi, ce o înţălegem toţĭ, şi vom agĭunge şi noĭ de cînd în cînd a naşte cîte un clăsicişor. Noĭ Moldoveniĭ din potrivă sîmţim că mare avuţie, inspiraţie şi limbistică este în cînticele despreţuite[1] în Ardeal, şi cu ele şi voĭa criticuluĭ vom urma înainte

[1] Aluzie la următoarele rânduri din articolul lui G. C.: „au de nu, vei se te multiemesci cu Baladele lui V. Alexandri, de care si la noi in Ardealu canta orbii pre la toate podurile si tergurile, si in Tiera romanesca lautarii cigani. Ce clasici! Paguba numai că i-au întrecutu Serbii cu *Urasiu* si *Marcu Cralevicíu*, care cu epopeele romane semena ca ou cu ou". — A se vedeà în *Anexe* întreg acest articol.

cercetările retrospective. Și Omer aŭ fost orb, și gramerianiĭ de pe vremea luĭ l'aŭ hulit de barbar și ne clasic, cu părere de rĕŭ videm pe Ardelenĭ maĭ mult dedațĭ litereĭ lucrurilor, decît duhuluĭ, multă erudiție moartă, dar nicĭ cum spiritul filosofic a lucrurilor.

III.

Gramatica, aŭ zis oare cine, este un mijloc, iar nu un țel; la Romînĭ ambiția gramerianilor aŭ prefăcut mijlocul în țel; cu pericolul de a stînge în noĭ închipuirea, slobozenia gînduluĭ, volnicia stiluluĭ, armonia, firea și folosurile scrisuluĭ, domniĭ gramerianĭ ne-aŭ adus, într'un timp în care popoarele s'aŭ scuturat de vrăjbele școalelor, și la un neam mîndru ca al nostru, în care conștiința sîngeluĭ aŭ fost vie în cele maĭ grele vremĭ a istorieĭ sale, a concentra înțelepcĭunea neamuluĭ în *cuvîntologie,* alfa și omega științeĭ și a rîvneĭ Romînilor de dincoace și de dincolo de Carpațĭ. Primejdia înghițireĭ slavone, frica și visul rĕŭ a gramaticilor și a politicianilor noștri, aŭ petrecut'o de mult Romîniĭ, și aŭ petrecut-o pînă a nu fi pe lumea romînă gramaticiĭ și politiciĭ. Cine ĭe pană în mînă astăzĭ, nu gîndește ce va scrie, ce carte de folos va da la lumină pentru inima, mintea și învățătura Romînuluĭ, dar gîndește pe ce mod va scrie, pe care logică gramaticală; pe logica italienească, pe logica ardelenească, pe fantasia franțuzească, saŭ pe alte logice nebotezate încă, ca foĭele Blajuluĭ, ca «Patria» din Bucureștĭ, ca «Zimbrul» din Iașĭ; nimine nu scrie ca să'l poată înțălege frațiĭ și părințiĭ săĭ... patrioțiĭ scriitorĭ, gramerianiĭ, ziditoriĭ de temelie a limbelor[1] nu văd gloata, *poporul ĭubit* pentru care se fălesc că *lucrează,* saŭ socot acea gloată deprinsă cu latinească, franțuzească și italienească; nicĭ unul nu'șĭ aruncă ochiĭ peste logică și nu se întreabă cînd și cînd: oare logica lungită, tot lungită și întinsă ca o ață, din deducție în deducție nu cumva duce drept la neputință și la groapa *absurduluĭ,* dacă ne este ĭertat a întrebuința acest cuvînt

[1] Vezi No. 62. *Patria,* foaĭe politică literară și industrială.—Bucureștiĭ. (Nota lui Russo).

străin, tălmăcit romînește prin cuvîntul «neghĭobie». Logica este de a se opri la pontul unde un princip se lovește cu alt princip, și pentru noĭ este de a ne opri în analoghiile stîrnite la pontul unde limba noastră răspinge limbele străine, la pontul unde aceste analoghiĭ vatămă nu numaĭ armonia, dar ființa organică a limbeĭ.

Romînia știe acum de discoperirea manuscriptuluĭ *moldovenesc* din 1427 în bibliotica de la Ocsfort[1]; acest manuscript dă dreptate «Romînieĭ literare» în privirele sale istorice asupra limbeĭ scrisă. Nu ne fălim de această discoperire ce ne întărește în apreciațiile noastre, pentru că adivărul isvorea pentru noĭ din însășĭ vieața neamuluĭ; simțim că toate sistemele ș'aŭ trăit veacul și oameniĭ serioșĭ, ca să prindă la putere, se întorc și se vor întoarce, ca urieșul din mitologie, la doctrina sănătoasă, adecă la tradiția istorică, în picĭoare, tradiția care ne-aŭ făcut și ținut Romînĭ, și care tradiție, ĭe numaĭ ne va da putințele de a produce literatură însuflețită și trăitoare și ne va pune pe calea civilizațieĭ adivărat națională, de care ne depărtează năluciri.

De a greși prin mult patriotism este o greșală frumoasă; de a greși cu trudă, cu erudiție încă nu este nefolos; din frămîntătura minților, din scaparatul ideilor ĭes priceperea și adivărul; sistemele, gĭudecate de însușĭ rodurile sale, sînt în cumpănă de a opri întinsele lor deducțiĭ; mulțĭ scriitorĭ se alăturează de tradiție; și acestĭ scriitorĭ sînt ceĭ bine primițĭ de cetitorĭ; este de prevăzut că în curînd școalele și tradiția se vor uni într'un ecletism, unde ne amînă sporĭul ideilor, desvoltarea civilisațieĭ, și de care ne leagă baștina noastră, căcĭ Romînul s'aŭ născut prin eclectismul politic; gramatica se va reduce la misia sa, și scriitoriĭ după învățătura, talentul și aplecările lor vor întrebuința, alege, lepăda și romîniza cuvintele. De a face din limbă o chestie de naționalitate se înțălege; dar de a înturna și răsturna o limbă înpotriva trasuluĭ eĭ este altă chestie: chestie de pedanțĭ, de neștiitorĭ, de șarlatanĭ saŭ de mișăĭ, cînd nu este cumva o neguțitorie de sentimente patriotice. *De a vorbi de așezarea limbeĭ pe niște baze maĭ solide,*

[1] *Evangheliarul lui Radu Grămăticul*, scris nu la 1427, ci la 1574.

de baze cerute de regulile ce constitue o limbă[1], este o frazeologie strălucitoare pentru ochiĭ slabĭ, îngînfătoare pentru cel ce o scrie, deşartă pentru înţălepţĭ. Cînd se naşte o limbă în lume se naşte cu organismul eĭ, se naşte negreşit pe o bază solidă, pe baza alteraţiilor saŭ a decompoziţieĭ altor limbĭ, pe condiţiile vĭeţuireĭ a poporuluĭ ce o înfie, saŭ care se naşte cu ea, precum Romîniĭ, pe condiţiile climeĭ, a vecinătateĭ, şi o mie de alte condiţiĭ ce alcătuĭesc istoria. Nu doară să căĭnăm Romîniĭ, că surzĭ şi muţĭ, ne mişcătorĭ şi ne sîmţiţĭ doŭă miĭ de anĭ, nu aŭ avut răbdare a aştepta zilele noastre pentru a li se face o limbă *solidă*. Dacă cititoriĭ «Romînieĭ literare» ştiŭ muzica, ar putea asemăna cuvintele însemnate cu oare care întorsăture: urlate[2], nepotrivite cu noatele şi acompanemîntul.

Pînă la zioa dorită a înfrăţireĭ sistemelor, «Patria» eroică din Bucureştĭ, *un corp* ager, *ce respiră* ca un *torrent liber un aer de viaţă vegetală*, spînzurată cu *sfforţu pe vîrfurele* antitezeĭ, ca o *pasăre pe bolta ceruluĭ*, va[3] urma a sprijini sistemele, ba încă va maĭ naşte vre o sistemă ce se iscăleşte *i grec:* singură buche sistematică de care scăpasă bĭata Romînie. De ce rădăcină să fie acest i grec ruşinos, ascuns în coada «Patrieĭ» noastre ca alt i grec ce se ascunde în coada rîndurelor de pe urmă a emigraţieĭ romîne de la 1848?... Nu este ardelenesc, căcĭ Ardealul, şi cînd se înbracă latineşte tot vorbeşte romîneşte. Moldo-Romîn?... dar Romînul de mult s'aŭ dispărţit de Grecul; nu ar fi oare acest i grec din acele neamurĭ înţălepte, care ştiŭ, zice D-l Voĭnescu, a pregăti în opt-sprezece felurĭ cartofele[4], dar nicĭ într'un fel a vorbi romîneşte?... Crescăture ibride ce stîrpesc pămîntul romîn, de care s'aŭ maĭ vorbit odată în Moldova[5].

[1] Vezĭ: *Patria* No. 62 (nota lui Russo). [2] Intorsetură pentru aciea ce nu ştiŭ romîneşte: roulade (nota lui Russo). [3] Tot *Patria* No. 62 (nota lui Russo). [4] Vezĭ *Romînia literară* No. 37, Primblare la băile din Pireniĭ (nota lui Russo). [5] Vezĭ *Dacia lit.*, faţa 412, 1840. Eşĭ. (nota lui Russo).—La pag. 412 se găseşte a cincia pagină din articolul lui M. Kogălniceanu «D. A. Demidoff în Moldavia». Intre altele se spune: «Ocrotit-a el (un anume boĭer) vr'o dată pre vre un Romîn carele sfiit nu'şĭ va arăta în gura mare meritele, şi nu va fi deprins a linguşi patimile altora, cum fac şarlataniĭ ce vin în tot anul şi

IV.

Roma crește, se întinde, se revarsă peste lumea întreagă prin soldații și coloniele eĭ; pînă în veacul al IV, în care năvălirele noroadelor se prefac în potopul omenesc ce aŭ înecat puterea Romanilor, vorba în provințiile romane se împărțea în limba oficială a dregătoriilor și a școalelor, adecă limba latină, și într'o limbă populară alcătuită după fiecare provinție de limba romană a soldaților și a colonistilor și de dialectele orĭ de ce baștină a aborigenilor. Dachia maĭ mult, ca cea de pe urmă și maĭ mare colonie, s'aŭ colonizat cu o mulțime de oamenĭ și soldațĭ din toată imperia, și maĭ ales de Italienĭ, de Spaniolĭ și de Galĭ, în scopul politic de a încinge Europa și Italia de sînge credincĭos, unit cu patria numaĭ în tradițiĭ, în religie, în interesele afinităţeĭ; se înțălege lesne că nămolul de oamenĭ așezațĭ în Dacia aduse în noŭa patrie dialectele micste ce începuse a se întocmi la dînșiĭ, și tot odată tradițiile, credințele și naravurile lor; amestecarea lor năștea limba și naționalitatea romînă sau romană a noastră, în care elementul roman trebuiea să domnească în proporție mare, dar fără a înlătura alte ramurĭ nevoite.

Greșeala noastră aŭ fost, de cînd am intrat în desbaterile limbeĭ, că am urmărit numaĭ asemănările noastre cu limba latină și cele lalte limbĭ neo-romane, dar nu ne-am bătut capul cu neasemănările—și tocmaĭ neasemănarea informează duhul — saŭ cum se zice astăzĭ geniul

ca lăcustele se lasă pe țările noastre? Și să nu gîndească cineva că aceștĭ străinĭ cariĭ se arată atît de gata a lăuda ce este de ocărit, a sui pîn la cer ce este de scoborit pîn la ead, sunt în ceva podoaba patrieĭ lor, și că dacă vin la noĭ, vin înzestrațĭ de vr'o însușire bună.»

Paranteză : la 18 Iunie 1855. *Cugetările se văd iscălite;* D-l i Grec la 17 Septembrie încă nu aŭ văzut numele: nume care poate nu este D-sale cu totul necunoscut. Datele dovidesc că D-l i Grec are nevoĭe de cîteva lunĭ pentru a *calambura* cu o grație un à propos, o înlesnire și o ușurătate volteriană, ce îl chĭem în literatura «Patrieĭ» din Bucureștĭ la redacțiea coloaneĭ de pe urmă, și dă pe față pămînturile regeștĭ din Siebenbürg. Se știe în istorie că lăcuitoriĭ din pămînturile aceste trăĭescŭ de *anticele*, adecă de vechele bunătățĭ străine. Nu se va mfera dar nimene că D. i Grec se cunoaște în antice; mĭerarea este cum aŭ putut săĭ agĭungă D-sale numaĭ triĭ lunĭ pentru a tăcè reviul «Romînieĭ literare.» («parenteza» e a luĭ Russo).

limbelor — și desparte o limbă de alta: Singurul Petru Maĭor aŭ presimțit aceasta[1].

Dovadă că neamul nu vine din Roma de a dreptul nicĭ din Italia numaĭ, ci din provințiile europene a imperiuluĭ: Italia, Galia, Spania, Grechia mare, staŭ cele multe obiceĭurĭ pastrate astăzĭ de Romînĭ, care se găsesc unele numaĭ în Galia, ĭar altele în Spania, și altele în Italia; dovadă că limba nu este latină staŭ: țăsătura și cuvintele cele numeroase care lipsesc în latina, dar se găsesc în limbele noastre, și tradițiile ideiĭ naționale trăitoare la noĭ, ce îșĭ aŭ părechea în unele din țările țitate; și în sfîrșit numirea de haĭne, de lucrurĭ, de sate și de locurĭ, care numirĭ deslușite deaproape ne-ar agĭuta a descoperi pricina deosebireĭ Romînilor în pronunțiație, în florele haĭnelor, și ne-ar aduce poate a specifica gheograficește în care lature s'aŭ așezat de pildă colonistiĭ veniți din Spania, saŭ ceĭ veniți din Galia și Italia.

De la al IV veac lumea romană se sfarmă; tîrgurele, coloniile, provințiile se despart: care se stăpînesc de sineșĭ, care se cuprind de barbarĭ; limba latină se retrage pe vîrfurile societățeĭ, ĭar limbele și dialectele năvălitorilor se întorloc, se mistue, se topesc cu dialectele romane; dialectul italian rămîne maĭ roman, de și nu maĭ latin, ca unul ce din capul loculuĭ se alcătuĭa de maĭ puține părțĭ eterogene, și ca tradiție vie a limbeĭ obșteștĭ veche a Italieĭ; dialectul romano-galic se modifică cu limba gotico-arabică, și dialectul nostru, cel maĭ de pe urmă născut din toate clementele ce avea rădăcină în Galia, în Spania, în Italia, în Grechia mare se combinează cu influența slavonă.

V.

Intrebuințând porecla dată de d-l M. Kogălniceanu unor Colombĭ literarĭ de astăzĭ, am zice cu temeĭŭ că, Petru Maĭor osebit, toțĭ novatoriĭ din timpul nostru aŭ fost și sînt Tatarĭ în limbă și în istorie, cînd s'aŭ silit a ne

[1] Vezĭ: «precuvîntarea și dialogul pentru începutul limbeĭ romînă»: lecsicon romînescu-latinescu-ungurescu-nemțescu, 1825, Budae. (Nota lui Russo).

încredința că sîntem fiiĭ Romanilor de pe malul Tibruluĭ și ne-aŭ îndatorit a vorbi latinește. Nicĭ un purist neolog nu poate întuneca adivărul istoric, pentru că adevărul acesta este vieața ce ne mișcă. Pe lîngă isvorul istoric trebuĭe să maĭ ținem în seamă, că norodul alcătuit din colonistiĭ și legionariĭ trezindu-se într'o țeară cu pădurĭ întinse, cu felĭurite zidirĭ a natureĭ necunoscute lor, cu climă osebită, cu vecinĭ dușmanĭ înarmațĭ și străinĭ de haĭne, de limbă, de naravurĭ, silit de a-șĭ preface în totul vieața înlesnicĭoasă a Italieĭ și a Galieĭ în vieața aspră, muncitoare, aŭ căpătat alte ideĭ, aplecărĭ și impulsie, și-aŭ prăpădit accentul dulce; prin urmare dialectele felĭurite întrunindu-se aŭ maĭ sporit cu cuvinte noŭă. Ce fac neologiĭ de cuvintele născute odată cu Romînia... cuvinte ce nu sînt nicĭ latine, nicĭ grece, nicĭ celtice, nicĭ slavone?... ce vor face de rădăcinele pelasge ca: *ĭorum, hora, miros*?... cu ce dreptate vor svîrli saŭ opri cuvîntul *codru*, cuvînt nelatin, dar ce se găsește în limba franțuzească veche?... *glod*, în limba spanioală[1] și alte multe? Bucureșteniĭ și poețiĭ din Moldova zic astăzĭ: *parfum*... Ardeleniĭ aŭ osîndit și pe Petru Maĭor de Slavon, și ne-aŭ dat lecsicoanele ce le știm.

Aceste sînt temeliile istorice a limbeĭ și a neamuluĭ; fapta logică nu poate fi alta, decît o limbă compusă de maĭ multe elemente; toate aceste elemente aŭ conlucrat a o produce, prin urmare nicĭ unul nu e străin, și slavonismul este o nevoĭe istorică pentru limba noastră, precum germanismul, arabismul aŭ fost nevoĭele istorice a celorlalte limbĭ neo-romane pentru a se întregi. Scoate din limba romînească ramurile străine... unde e limba... unde e originalitatea eĭ?... Orĭ ce vom face, mirosul slavonesc are să rămîĭe; doară să ne hotărîm a adopta ex abrupto limba latină, saŭ alta în loc. Slavonismul e strigoĭul cu care ne sparie reformatoriĭ, dar ni se pare că reformatoriĭ nu aŭ învățat rolul slavonismuluĭ în limba noastră; Ardeleniĭ și Bănățeniĭ leapădă slavonismul, pentru că le-aŭ fost urîțĭ Sîrbiĭ ce le disputa dijmele bisericelor; noĭ lepădăm slavonismul pentru că urîm astăzĭ pe Rușĭ... însă cu toate aceste ure,

[1] Originea cuvintelor e dată greșit.

slavonismul nu ne va lepăda, şi el zice ca Domnul Moldoveĭ: «Dacă voĭ nu mă vreţĭ pe mine, eŭ vă vraŭ pe voĭ[1]»: Precum în rînduĭala psicologică asemine şi în rînduĭala materială a lumeĭ şi a faptelor istorice sînt principurĭ ce se împoncişesc la întîĭe videre, dar aceasta este orbirea duhurilor micĭ şi a viderilor scurte, ce nu văd maĭ departe decît la gardul lor, şi îşĭ uĭmesc mintea şi priceperea a citi un lucru saŭ o cvestie numaĭ pe o parte.

După[2] socotinţa me, rolul adevăraţilor învăţaţĭ ce se vor îndeltnici cu filologhia, va fi să se mărginească în definiţia rînduelilor limbeĭ, statornicia sintacseĭ şi a ortografiĭ; ĭar alcătuirea, întrebuinţarea, iscodirea saŭ dipartarea cuvintelor trebuĭ să rămîe proprietatea urechiĭ, a buneĭ judecăţĭ a scriitorilor. Codul limbiĭ nu poate fi maĭ aspru de codul politicesc. Cuvîntul fie slav, fie turc, fie latin, ce se va romîni, are drit de împămîntenire şi numaĭ obşteasca frămîntare şi nevoĭa poate să'ĭ dee indijenatul, ĭar nu autoritatea fabricanţilor de sisteme. Oare elementul fodamental gherman a limbeĭ engleză îĭ necinstit, de şi limba englezească cuprinde multe cuvinte franţeze, italiene, latine?

Oameniĭ seriozĭ ce privesc literatura ca complementul naţionalităţiĭ sînt datorĭ să se opue pohoĭuluĭ de sisteme *cuvîntaşe* şi a combate tendenţia literaturiĭ cu cuvinte verzĭ şi stacojiĭ, ca frunzele copacilor cînd le aŭ bătut bruma toamna, în loc de ideĭ bune... Idea bună aduce cuvîntul... deşertăcĭunea subt cuvinte sturlubatice ce nu se leagă unul cu altul[3] îĭ cangrena noastră... Le faux goût est toujours le faux goût.

Intîĭ şi întîĭ, pînă a nu se arunca în bolboacele etimologhiĭ şi a purismuluĭ, făcut-am deamăruntul catagrafia bogăţiĭ saŭ a sărăciĭ limbiĭ? şi al doile, cîţĭ ne am îndeletnicit cu cvestiĭ gramaticale şi *cuvintale* avut-am

[1] In C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanu.* [2] A se vedeà lămuririle din prefaţă. In text (ms. 311) partea aceasta e precedată de următoarele rânduri, făcând parte din capitolele pierdute ale «Cugetărilor»: «...s'aŭ departat de istorie, de judecata cea dreaptă, şi s'aŭ încîlcit în faşurile pedanţilor. Noroc însă că pedanţiĭ trec şi să uĭtă, şi va vini vremea unde adevărul ne va deschide ochiĭ şi ne va priface judecata» (fila 122). [3] în text. «una cu alta».

deplinile științĭ cerșute de asămine obiect...? Să nu rușinăm fudulia nimăruĭa, dar subt chip de învățațĭ multă neștiință se ascunde, mulțĭ aŭ svîrlit în sistemele lor cuvinte osîndite streine care ar putea dovedi de o baștină mult maĭ romînă, decît baștina osînditorilor.

Când Romîniĭ vor întorloca o societate serioasă spre așezarea și disbatcrea cvestiilor limbiĭ, cînd vor pune pe izvod tot ce aŭ, cînd societatea acea va încheea jurnal de toate cuvintele primite, indijenate, lepădate, înnoite saŭ învechite din țările unde se vorbește romînește, cînd se va așeza sentaxa și ortografia nu după placul fieștecăruĭa, dar după duhul istoriĭ și a originurilor neamuluĭ, atunce literatura îșĭ va lua sborul și va fi ecspresia neamuluĭ. Insă, ce va fi și maĭ de folos încă pînă atunce, ar fi să vie în cĭuda pedanților un soĭŭ de Pascal, Racine să scrie în limba romînească, fie acea limbă *pură* saŭ pe slavonie în *ții*, în *io*, în *în*, în *iune*, o carte de inimă și de duh romîn... In acea zi pedanțiĭ se vor șterge ca umbrele, că nimică nu omoară pedantismul, ca o carte frumoasă, simplă, de gust și de ideĭ.

Reacsia în contra apucăturiĭ literaturiĭ de astăzĭ, trebuĭ să vie; judecata și gustul[1], se vor isca în ziua aceea în care vom înțălege că literatura este pîĭnea zilnică a unuĭ neam. Intr'acea zi se va rîdica fortuna împrăștiitoare a pedantismuluĭ; puține scrierĭ vor scapa; acele scrierĭ sînt a oamenilor cariĭ s'aŭ oprit pe marginea prăpastiĭ novatorilor, fără însă să se îmbrace cu totul cu mantaoa limbeĭ poporale, tocmaĭ ca oameniĭ ce înot între doă ape...[2]. Uniĭ, de și numaĭ tălmăcitorĭ a ideilor și a scrierilor streine, și aŭ pus încale silința a le traduce într'o limbă limpede și înțeleasă, în care sistemele nuoă îșĭ arată urechile cînd și cînd ca o pată neagră pe o pînză albă. Sînt însă câteva scrierĭ care dovidesc o presimțire de misia literatureĭ, și se deosebesc de operile pedanților prin o mișcare slobodă, o aducere aminte de obiceĭurile limbeĭ, și

[1] Pe marginea ms., în dreptul acestor rânduri, stau scrise cu creionul de mâna lui Russo următoarele: «dire que c'est l'éloge des Moldaves de ne pas donner dans ces billeveséees». [2] Pe margine: «objecter Schiller et qui n'écrivent pas en populafre—qu'est-ce que le populaire ?»

prin urmare aŭ o acsie morală pe cetitorĭ[1], dar sînt rarĭ... Totimea literaturiĭ samănă o mozaĭcă a căria pĭetricele, nepotrivite în florĭ și mărime, nu sînt unite cu ipsos, toate literaturile cunoscute s'ar putea scula și zice: «Pagina aceasta'ĭ a me; ideĭa aceasta schimosită și desfrumusețită o cunosc; fraza cutare îĭ furată din operile luĭ Lamartine, luĭ Dumas, luĭ Hugo, luĭ Biron, fila atîta, rîndul al 5-le saŭ al 6-le».

Departe de a înpĭedeca studia antichitățiĭ și maĭ ales acea latină, noĭ am îndemna din tot sufletul, căcĭ acea studie îĭ baza drituluĭ nostru istoric. Insă de la studia literală, la aplicația eĭ la starea noastră este o prăpastie de șepte-spre-zăce veacurĭ... Sînt mulțĭ oamenĭ dintre Romînĭ care știŭ latinește și chiar numaĭ latinește; asta nu'ĭ de ajuns. Pe lîngă latinească maĭ trebuĭ tactul care întorloacă trecutul cu ceasul de față, ca să le tălmăcească și să ințăleagă duhul lucrurilor și frămîntarea lumeĭ. Invățațiĭ noștri latinĭ s'aŭ uĭtat în lumea nuoă prin ochĭana lumeĭ vechĭ. Răvărsarea popoarălor nuoă aŭ prefăcut pămîntul, hristianismul aŭ prifăcut civilizația; rămîne numaĭ a despica în interesurile și civilizația de astăzĭ înrîurirea vechimeĭ și măritișul ideilor, interesurilor popoarălor nuoă cu tradițiile și vieața veche.

Decĭ, pentru romînie Tacit, Ovid, Virgil, sînt Cițeroniĭ ce ne vor tălmăci vieața romană și ne vor întroduce în vieața romînă... din eĭ să luăm ce este dreapta clironomia noastră, ca să o adăogim la avutul nostru; ĭar restul nu'ĭ a nostru, îĭ un legatum a omeniriĭ întregĭ, un muzè unde toțĭ intrăm fără a putea lua nimic.

VI [2].

Cer ertare de descrierea aceasta lungă, cer ertare pentru nevoea în care m'am aflat de a spune de treĭ și patru orĭ tot acele lucrurĭ și acele ideĭ, și cîte odată într'un *limbagiŭ* ce'l hulesc. Așa de nenorocită este plecarea literaturiĭ romînă și așa de întunecată mintea noastră, că aceste prințipiĭ elementare ce sînt în alte țărĭ o faptă

[1] moralizează pe cetitori. [2] XIII, în *România Literară*.

viderată de care nu se maĭ vorbește, ca și de mișcarea pămîntuluĭ, samănă a fi pentru noĭ lucrurĭ din ceea lume; aĭurea ar fi pedanterie să zicĭ că limba, literatura și poezia sînt treĭ cuvinte identice a uneĭa și singură formulă... naționalitatea. Pentru noĭ înecațĭ în pedantism este o noutate îndrăsneață de a le rosti, vrednică de hula învățaților și legislatorilor Parnasuluĭ. După pilda luĭ Galileĭ, ce strigă din închisoarea unde'l pusese pedanțiĭ vremiĭ dupe atunce: «pururea să mișcă», voĭ striga din Moldova ca să se audă peste Molna, peste Milcov, peste Carpațĭ: limbile Domnilor I., L., P.[1] și altora nu sînt limba romînească, și literatura de astăzĭ nu'ĭ literatură romînească.

O mare mîhnire sîmt; neologhismul nesocotit așa ne-aŭ învălătucit încît nu maĭ putem zice cele maĭ simple lucrurĭ și maĭ obicĭnuite fără amestecare de vorbe streine; deprinderea noastră de limbĭ și lecsicoane streine ne-aŭ tăet la rădăcină cuvintele și idiotismul adevărateĭ limbiĭ noastre, încît ne este mult maĭ ușor de a scri și vorbi franțuzo-romînește și italiano-romînește, decît sadè romînește; ne mĭerăm cînd un cuvînt romîn, saŭ o locuție pămînteană pică din condeĭul nostru. Cuvintele sînt țărușile, idiotismul este marca, iar stilul este naționalitatea uneĭ limbĭ. Mărturisesc neputința me, de și am cercat a arăta rana noastră, rămîind cu nădejde că Pascaliĭ, Volteriĭ, Corneliĭ, Raciniĭ[2] romînĭ viitorĭ vor găsi și limba și stilul romîn, care le-am prăpădit.

VII [3].

Am zis că studia înțeleaptă a vechimiĭ este de neapărată nevoe și o maĭ zic odată. Doă influențe a sosietățiĭ anticĭ subt chip de doĭ oamenĭ deosebițĭ ce se cheamă Virgilie și Ovid sînt temelia caracteristică a aplecărilor Romînilor; de și prifăcuțĭ de veacurĭ după duhul nouluĭ popor romîn, aceștĭ doĭ oamenĭ înriuresc poezia, obiceĭurile, legislatura și vieața curată plugărească a neamuluĭ nostru. Științele, artele, religiile, precum și limbile aŭ eșit din sînul noroadelor; în urmă aŭ sosit poețiĭ, îmvățațiĭ,

[1] I. Eliad-Rădulescu, Laurian, Pumnul. [3] XIV în *Rom. Lit.* [2] în text «Rasinii».

ce nu sînt alta decît culegătorii, păzitorii și lățitorii iscoadelor[1] obștești... Așa păstorii aŭ descoperit rîndul stelilor și a vremilor; așa păscarii aŭ început plutăria, așa babele s'aŭ îndeletnicit cu burienile de leac; așa limba noastră făcută de popor s'aŭ păstrat de el... Odată cu răsipirea Romii se stînge civilizațiea în colonii; legioanele se rîdică, îmvățații care's fricoși ca și alți oameni, de și filosofi, părăsiră Dacia, și rămîne numai poporul cel mic din sînge roman, împrumutat în Italia, Galia și Spania, cu o limbă felíurită ca și sîngele lui... Părăsirea Dacii de Romani dădu noul popor pradă vărvării[2]; de la a treilea pînă la a unspre-zăcilea veac, în carele să mai liniștesc năvălirile popoarălor și răsăritul Europii își ea o așăzare mai statornică, neamul romîn să mistue, saŭ de abia se zărește în istorie cînd și cînd. Insă în loc de a peri, nenorocirile politice slujăsc a întări neamul. Ele disvoltesc în urmașii colonilor o civilizație casnică ce nu'i nici civilizația Romii, nici vărvăria Hunilor, și nasc limba, năravurile, duhul și naționalitatea nuoă romînă pe răsipurile agricole și religioase a sosietății vechi; un element nuoŭ, înprumutat oamenilor din Azia[3], adică păstoria, element prăpădit în Grecia și Italia după pravila nevoită a propășirii sivilizații, să adaoge și se tipărește în aplecările sivilizații nuoă a Romînilor. Aceste elemente se căsătoresc și produc o ființă nuoă trecută prin botezul hristianismului.

O căutătură răpide în obiceíurile, tradițiile și idiomul Romînilor ne a întări ideea și de a statornici adevăratele prințipii istorice. Istoria limbii noastre îi cuprinsă în perilips[4] în răsboaele neamurilor din țara ungurească și din Ardeal în 1848 și 1849. Mai mult decît noi care sîntem interesați de adreptul în disbaterea pricinii acestor sîngeroase întîmplări, îmvățații streini aŭ cercat a se sui pînă la pricina pricinilor, însă unii numai aŭ presimțit adivărul, alții, mai ales Franțujii, după obiceíul lor de a lega toată mișcarea omenirii de înrîurirea franțeză, n'aŭ văzut alta în cîmpiile ungurești decît o urmă a

[1] izvoadelor? [2] barbariei. [3] ? [4] La Odobescu expresiunea este înlocuită cu *prescurtă (Rev. Rom.* 1863, pag. 359).

gîlcevirilor filosofice și revoluționare a Parisuluĭ. Nicĭo cvestie de la 48—la 49 n'aŭ fost maĭ încurcată, maĭ sucită și maĭ împleticită de jurnalismul și învățațiĭ franțujĭ ca cvestia naționalităților. Pe vremea aceea eșise la ivală o gheografie ș'o istorie[1], în care toate limbile, toate povestile se lovè în capete, fără ca Romîniĭ, Slaviĭ și Maghĭariĭ să'șĭ poată cunoaște idioamele, năravurile, numele și țara.

Știința ofițială ca și jurnalismul înneca fortuna noastră în fortuna apusuluĭ, tot după acea fală franțeză nemărginită ce vede Franția în tot și piste tot.

Limbile, numele popoarălor răsărituluĭ, dușmăniile ce le dispărță, precum și istoria lor, sînt necunoscute apusuluĭ. De aceea jurnaliștiĭ, îmvățațiĭ și diplomațiĭ să rătăciră; iar un Romîn, un Maghĭar și un Slav, care'șĭ cunosc țările lor și inima neamurilor, vor găsî în eĭ însușĭ cauza acestor răsboae; întinderea ideilor moderne îĭ mărginită pe țărmurile Dunăriĭ în puține capite din treptele de maĭ sus; ĭar lupta aŭ pornit din bordee. Doă rîndurĭ dintr'un cîntec din Ardeal ne îndreaptă la isvorul întîmplărilor de la 48:

Hora [2] be și veselește
Țara plînge și plătește.

Răsboaele neamurilor sînt cuprinse în aceste doă rîndurĭ. Nu am nevoe a face Romînilor monografia cînteculuĭ acestuĭa; feciориĭ acelor ce cînta pe la 1782 «Hora be și veselește», cĭobaniĭ de la Abrud, plugarĭ și feciorĭ de popĭ, începură la 1848 răsboĭul tot cu acest cîntec. Cîntice de asămine fire să cînt de 15 veacurĭ pe malurile Tisăĭ, a Draveĭ și a Dunăriĭ și sînt prințipul necunoscut a Apusuluĭ.

Toată ideea politică și sosială a luĭ Coșut de a amesteca toate naționalitățile Ungarieĭ în singura naționalitate maghĭară pica înaintea îndărăpniciĭ întemeetă pe poezie și pe obiceĭurĭ a Romînilor și a Slavilor. Coșut îșĭ sprijinea

[1] De la guerre des idiomes par *Mr. Bourgoing*, ancien ministre de France 1849. (nota lui Russo). [2] In *Rev. Rom.* «Horĭa».

sistema ca toţĭ făcătoriĭ de sistemă pe o logică ce i se părè dreaptă şi tot odată cu putere administrativă, cu tunurĭ şi cu standarurĭ, adică spînzurătoarea. La logica luĭ Coşut, Romîniĭ şi Slaviĭ opunea altă logică şi zicea: «dovideşti-ne că limba ungurească îĭ maĭ frumoasă decît a noastră şi om vorbi ungureste; dovideşte-ne că copiĭ nu's fiiĭ părinţilor lor, şi vom fi Ungurĭ; dovideşti-ne că'ĭ maĭ cinstit a se chema Ianoş în loc de Ion saŭ de Ivan, şi ne vom chema şi noĭ Ianoş».

VIII [1].

Aşa dar fără a depărta în totul înriurirea apusuluĭ în întîmplările lumeĭ noastre, începutul lor este în noĭ. Legătura politică şi sosială a Romînilor, Slavonilor şi Maghĭarilor, aŭ fost ura şi dritul istoric. Nimică nu poate tălmăci puterea urăĭ neamurilor, decît studiile năravurilor, idiomilor, tradiţilior şi muziciĭ fieştecăruia neam; această studie cuprinde toată istoria, originile popoarălor, psicologiea, literatura; prifacerea ideilor dintr'un neam în altul şi de la un neam la alt neam, întemeind şi născînd deosebirea naţionalităţilor. Acea studie înscurt să cuprinde în poezie, în muzică şi în idiom; cu cît popoarăle sînt maĭ departe de sivilizaţie cu atîta obiceĭurile, tradiţia şi poezia aŭ maĭ multă putere. Neamul romîn încă îĭ în faza tradiţiilor. Să ne uĭtăm la formele sivilizaţiĭ; întîĭ este familia ce să statorniceşte, al doilea familia ce să priface în neam, şi al treilea neamul în popor; cu neamul se începe limba şi poezia. In zioa cînd istoria se preface în hronică[2], poezia îşĭ întinde aripile şi sboară, saŭ se preface în poezie literală[3]. Spre a găsi dar temeĭurile limbilor, îĭ de nevoe de a se întoarce înapoĭ şi a lua limba în gura celor ce aŭ făcut-o, pentru că atunce este ecspresia a neamuluĭ întreg, şi literatoriĭ subt pedeapsă de a se diparta cu totul de originile limbeĭ, sînt siliţĭ la o asemene studie. Să luăm de pildă un cîntec vechĭŭ. Tradiţia loculuĭ saŭ tradiţia omeniriĭ, trecut din

[1] XV în *Rom. Lit.* [2] de sigur invers. [3] literară.

neam în neam, cîntat spre ajutorința aducerii aminte, cîntecul acela trece din veac în veac, încărcîndu-se în călătoria sa de fapte și de ideĭ nuoă, păstrînd însă o formă răpide, strînsă, tot odată istorie și poveste; căcĭ limba obștească stă într'o cumpănă cu civilizațiea; poporul în toate treptele sale înfățoșează o totime unde toate nevoile, interesurile și patimile se acufundă. Incet cîte încet neamul se priface în popol saŭ nație; bogățiile particularnice și dignitățile îșĭ fac loc; treptele se deosăbăsc maĭ tare; sivilizațiea, în marșa eĭ progresivă, modifiează limba și năravurile; istoria uĭtă de unde aŭ pornit, nu se maĭ amestecă cu tradițiile și cu năravurile spre tălmăcirea faptelor și stă un minut la punctul acela unde vieața tradițiilor se priface în vieața istorică, și limba, năravurile și aplecările se întipăresc în sufletul unuĭ neam. Tocmaĭ la acel pont sîntem astăzĭ: dacă vom călca sănătos și după logică vom avea limbă și literatură precum și originalitatea noastră; dacă din potrivă vom alerga după visurile pedanților vom rămîne în patosul unde ne găsim.

In îmvățătura năravurilor, muzicii și a poezii, ne vom putea încredința de originile limbeĭ noastre, de nașterea naționalității neamuluĭ romîn, de fireștele noastre aplecărĭ și de luptile ce coloniile romane aŭ pitrecut pînă a se priface însfîrșit din Romanĭ în Romîniĭ de astăzĭ. Dacă acea îmvățătură ne-a dovedi că elementul de baștină latin, elementile seltice și maĭ tîrziŭ mongoale i slave, amestecîndu-să, aŭ dat vieață unuĭ noŭ neam, apoĭ latinismul pur pică de la sine, și vom fi încredințațĭ că literatura trebuĭ să se razime pe toate elementele care aŭ intrat în limbă și în neam. Latiniĭ ne trebuĭ, cum am zis, ca o întroducere în vieața noastră.

AMINTIRI

In *România Literară*, 1855, pag. 159, 171, 435, 442, 506, 527 și 536.—A se vedeà și *Al. Russo*, pag. 65—76.

I.

De ce oare cu cît ceasurile, zilele și anii se înmulțesc asupra luĭ, cu atîta maĭ mult omul se uĭtă în urma sa, și din căutătură în căutătură se oprește cu plăcere la cele maĭ depărtate aducerĭ aminte, aducerile aminte a tinereții și a copilărieĭ. Nu'ĭ soarele frumos și astăzĭ? păsăruĭcele nu cîntă aceleașĭ cîntice voĭoase saŭ jalnice? frunzele nu aŭ acelașĭ freamăt? pădurile nu înverzesc ca odinioară? florile nu aŭ acelașĭ miros, cîmpiile dulcele priveliștĭ duĭoase ce aveaŭ? mișcarea vietăților alinitu-s'aŭ? Nu; dar nicĭ un soare nu lucește frumos, nicĭ o floricică nu are dulce miros, nicĭ un fluer pe coasta dealurilor nu răsbate, nimica în lumea de față nu are asemănare cu florile și cu soarele zilelor văzute prin aducerea aminte. Vîntul ce bătea atuncĭ, lacrimile ce se vărsa, se uĭt; din zilele trecute aŭ rămas în închipuire un soare deapurure cu raza strelucitoare, și un miros neșters. Are dreptate aducerea aminte: nimică nu poate fi pentru om maĭ frumos decît trecutul, căcĭ trecutul e tinerețа și tinerețа este fericire!... fericire de a crede în toată pasărea ce sboară, fericire de a crede în frumosul și în bunul, fericire de a nu se îndoi de cinste și de multe, fericire de a nu gîndi la nimica, de a nu ști ce este vieața și ce neagră prăpastie este sufletul omuluĭ... Cînd se întoarce gîndul spre zilele tinereții, inima stă nehotărîtă ce va povesti de odată; bătaĭa eĭ dintîĭŭ simțită, îmbătătoarele șoapte, primblarea încîntătoare umăr de umăr pintre florile ce nu se zăria în acele minute, dar care acum resar și împodobesc suvenirul, voĭniciile ce își

făgăduĭa, patriotismul înflăcărat, visul măririlor căpătate prin osteneală, vrednicie și fapte marĭ, bine-facerile ce se pregătĭa a revărsa pe lume, ca un soare luminos și roditor ? — lucrurĭ ce se schimb toate încet cîte încet în cevașĭ cu totul de'mprotivă; la uniĭ, bătaĭa luĭ Dumnezeŭ !... nicĭ nălucirea visurilor acelora nu maĭ este !

Din multele dulcĭ ochirĭ a tinerețiĭ și a copilărieĭ doŭă s'aŭ tipărit în inima mea, verzĭ și vioae, crescînd ĭarășĭ, an cîte an, ca mlădițele copacilor; primăvara mi le aduce, pe cînd dă frunza, pe cînd fluturiĭ încep a se gĭuca, cînd trandafiriĭ îmbobocițĭ se deschid, cînd soarele încă dizmeardă și nu arde, cînd de pe porumbeĭ pică ninsoarea mirositoare. Una din ele, zimbind în cerĭul trecutuluĭ, cine nu o știe?... cine nu aŭ avut opt-sprezece anĭ, cine nu s'aŭ uĭtat la lună și nu aŭ vorbit cu stelele?... A doŭa aducere aminte ce ĭarășĭ, ca toate aducerile aminte, dulce lucește între florĭ și raze aurite, este un sat frumos, rășchirat între grădinĭ și copacĭ pe o vale a codrilor Bîculuĭ, cu un păr mare în mijloc. De sînt mulțĭ și nu știŭ poate de codriĭ Bîculuĭ, (căcĭ de lungă vreme nu să maĭ vorbește în Moldova de eĭ !) și maĭ mulțĭ vor fi care nu știŭ ce însămnează părul din mijlocul satuluĭ. Codriĭ era odată așezare de apărare ca plăĭeșia munților, salbă de zmarand a Besarabieĭ, precum Besarabia era cuĭbul rescoalelor din țară, moșia celor Novacĭ de răul cărora urdiile tătăreștĭ nu se putea înturna în Bugeag cu prada din Țara Leșească, și cuĭbul voĭnicilor din cînticele vechĭ. Codreniĭ era mîndri și nu purta numele nănașilor lor. Cînticul zice:

S'aŭ aflat la Movilăŭ,
De Codreanul cela răŭ !...

Părul din mijlocul satuluĭ era odinioară: cînd divanul unde sfătuĭa satul, cînd locul unde poposĭa voĭnicelul străin pînă a nu'șĭ găsi gazdă, cînd locul gĭocurilor ale băĭeților, cînd spitalul unde zăcea bolnaviĭ nevindicațĭ, părăsițĭ în sărăcia lor de toțĭ și de neamurĭ! Balada luĭ Doncĭu spune:

Sub cel *păr* mare din sat,
Zace Doncĭu într'un pat;
Și de mult zace, măĭ frate;
Nouă anĭ și gĭumătate,

Şi noŭă zile de vară,
Şi noŭă de primăvară;
Pe de-o parte carnea-ĭ cade,
Pe de-o parte vermĭ îl roade.
Neamurile l'aŭ uĭtat,
Toată lumea l'aŭ lăsat!
Numaĭ soră-sa Stăncuţa,
Numaĭ soră-sa drăguţa,
Nicĭ l'aŭ uĭtat, nicĭ lăsat,
Noŭă anĭ că l'aŭ cătat.
Pernele că ĭ-aŭ mutat,
Cînd la umbră, cînd la soare,
Cînd la cap, cînd la picĭoare,
Cînd la dalbe brăţişoare.

De ce vorbesc de părul satuluĭ? Vîntul primăvereĭ aŭ bătut; peste dealurĭ, peste văĭ, peste anĭ, dorul leagănuluĭ mă agĭunge; spre codru mi se întorc ochiĭ, şi zăresc umbra păruluĭ copilărieĭ mele, care îşĭ întinde ramurile ca nişte braţe şi îşĭ scutură florile pe inima mea ca o ploiţă recoroasă. Părul, cu locul bătut pinpregĭurul de vitele satuluĭ luĭ ce singure astăzĭ maĭ ţin Divan; curtea boĭerească, opcină stremoşească ce nu se maĭ află, albind pe[1] troscotul verde al ogrăzîĭ marĭ, marĭ şi întinsă; livada din dosul curţeĭ, biserica cu ţinterimul pestrit de earbă lungă, de sulcină aurită, şi de crucĭ negre; cumpăna fîntîneĭ de la poartă, aninată de răchita crengoasă; toate trec dinaintea mea, viĭ şi în mişcare... Eată pădurea unde alungam merle, cireşul sălbatic unde mă băteam cu ţerănaşiĭ; eată colo, colo în depărtare, în zarea lunceĭ, pe deasupra pîrlazuluĭ, ţiganca cu desagiĭ, o stahie uscată prietenă cu *mama păduret*, ce vine să ĭee băĭeţiĭ, umbre ce mă fac să resar şi acum de şi îmĭ rid încet şi cu ĭubire. Cît de dulcĭ sînt amintirile bătăilor de inimă, cît de învăpăĭoase sărutările tinereţiĭ înflorite... însă nu desfătează inima, nu descînt durerile lumeĭ, nu mîngîĭe de înşelăcĭunile vieţiĭ ca dulcele soare a copilărieĭ, alinit prin depărtare, ca soarele ce se vede prin ceaţă subţire. Dar serile satuluĭ meŭ, cînd luna se rîdica asupra păruluĭ, şi cumpăna fîntîneĭ se părea

[1] de?

un cocostîrc cu pliscul întins... ce sărĭ sănine! Intr'amurgul se apropiea cîrdurile, aducînd miroasele cîmpurilor cu ele, turmele de oĭ sbĭerînd cu cĭobaniĭ fluerînd; focurile se aprindea dinaintea caselor; fumul stuhuluĭ se împrăștiea în văzduh cu mirosul teilor ce venĭa de la pădure; moșnegiĭ spunea de Turcĭ și de tătarĭ, de moșul Adam cu barba pînă în brîŭ, ce ținea plăghiile pe genunchĭ, de Ileana Cosinzana, de frațiĭ din lună, de lupte și de năvălirĭ: vedeam în lună chip de om rănit, culcat pe un pat frumos de scoarțe și de lăĭcere, și sîngele bolborăsînd îĭ pica alăturea într'un cĭubăr spart; ĭar pe fratele ucigaș, osîndit din poronca luĭ Dumnezeŭ, pînă se va umplea cĭubărul, a bea sîngele nevinovat ce nu încetează a curge de la începutul lumeĭ... Auzĭam picătura sîngeluĭ; zărĭam frațiĭ amîndoĭ, unul lungit, al doĭle cu capul plecat și cu părul sburlit. De atuncea nu m'am uĭtat la lună vre odată fără a-ĭ vedea.—Bătrîniĭ spunea de aceste, fetele și flăcăiĭ vorbĭa de Măriuca... Măriuca! șese-spre-zece anĭ, fată de trandafir și de spumă de lapte, ochĭ de mură, cămeșuĭcă de omăt cu altițioare supțirĭ ca o creastă de rîndunică, și inimă de lăcrimĭoară; mult ĭubită, mult sărutată de un nufăr frumos de pe ĭaz; ea era drăguliță tot satuluĭ!... dar nuferiĭ sînt înșelătorĭ ca unda mirătoare în care se nasc! Al nostru se duse la moscălie cu fagadă de întoarcere; lăcrimĭoara se veștezi... părințiĭ o alungară... Un an, doĭ, treĭ anĭ, de sub părul satuluĭ, Măriuca se uĭta la drumul mare bătut de ochiĭ eĭ; drumul aducea numaĭ dorul; într'o zi, Măriuca clăti din cap ca o frunzuliță vîntuită, se culcă la picĭorul păruluĭ, cu ochiĭ la drum, și adormi pentru tot-deauna!...

II.

Pe lîngă umbra Măriucăĭ, pe lîngă vîntul ce bate prin păr, pe lîngă chipurile trecutuluĭ ce se învîrtesc în ochi-mĭ și în inima mea, de-asupra satuluĭ aud rîdicîndu-se un huet; alte huete respund și clocotesc pe dealurĭ și prin văĭ; huete vesele de fete și flăcăĭ ce vin cu florĭ și cu cordele; zi întîĭ-Maiŭ aŭ sosit în sat și bate la toate ușele, la bordeĭe, la case și la curte; zioa Armindineĭ în care

pelinuluĭ se dă cep!... De aşĭ fi avut noroc să fiŭ şi eŭ din ceĭ învăţaţĭ ce scriŭ în limbă frumoasă, de nu aşĭ fi simţit în cutrieratul lumeĭ că cea maĭ mare nevoĭe a omuluĭ este de a fi auzit cînd strigă, de a fi ascultat cînd cere, de a putea plînge cînd îl doare, de a vorbi, de a se mîngîea şi a-şĭ aduce aminte în dulcea limbă a mameĭ, în dulcea limbă a povestilor care aŭ întipărit icoane drăgălaşe şi poetice în închipuirea copilărieĭ, aşĭ fi putut spune că povestea din lună: e *tonnella Danaidelor, tradiţiune ovidică, aŭgmentată de tradiţiunea ebraică a resbeluluĭ fratricid, Capitul al IV din Opera prima a celebruluĭ Moze, reformatorul şi legislatorul inspirat al Evreilor;* v'aşĭ spune ĭarăşĭ că serbarea zileĭ—întîĭ-Maĭŭ—se leagă cu serbătoarea uneĭ zine a cîmpiilor latine, de pe vremea stremoşilor nostri Romaniĭ, şi a stre-unchĭuluĭ nostru, bunul Evandru, care Evandru era un fel de Papură Vodă latin; v'aşĭ spune cum se jărtfia pe altare în acea zi mĭeiĭ fără pată, fruntea turmelor! gĭunce albe, mîndria imaşelor! şi cum să dăruĭa zineĭ colive de mĭere şi de făină, de treĭ orĭ cernută, de grîŭ spălat; dar nu sînt învăţat şi spun în limba ce am dobîndit odată cu lumina, odată cu auzul, odată cu vederea soareluĭ, a codrilor, a cîmpiilor şi a florilor. Cîtă trudă, cîtă vreme pune omul a învăţa limba neamurilor străine! dar acea străină nu'ĭ vorbeşte de ţară, nicĭ de părinţĭ, nicĭ de fraţiĭ ca braziĭ, nicĭ de surorile ca florile, nicĭ de primăvara cu verdeaţa eĭ şi turmele de oĭ cu cĭobaniĭ în capul turmilor, lăsîndu-se pe gurĭ de raĭŭ, nicĭ de plugurile cu şese boĭ, nicĭ de copiliţe bălae şi fete de împăraţĭ, cum vorbeşte limba ce o învaţă şi o suge omul cu laptele vieţeĭ!

In acea zi dar, părul satuluĭ păzĭa numaĭ el casele; cîţĭ flăcăĭ, cîte fete marĭ şi codane, toţĭ şi toate se împodobĭa cu florĭ şi cordeluţe, care la pălărie, care la codiţe. Cu liliecĭ în mînĭ, cu garofe pe cap, cu busuĭoc verde în sîn, fetele şi flăcăiĭ părea florĭ mişcătoare; de cu seară fetele se la, flăcăiĭ se pĭeptăna; ĭar în zorĭ de zi, cînd se deschid lăcrimĭoarele, viorelele şi toporaşiĭ se scutură de roua nopţeĭ, văile se umplea de chiote; codriĭ clocotĭa de pocnite de frunze, de hohote, de cimpoae; telingile

resuna în toate părțile de doïne; mese numeroase se întindea pe sub copacĭ.

Curțile boïereștĭ locuite pe atuncea earna și vara, se gătïa, se pospïa, înalbïa la apropierea zilelor marĭ ca și casele săteștĭ; serbătoarea se primïa cu aceeașĭ bucurie de boïer și de țeran, fiind unițĭ în credință, în limbă și în obiceïurĭ: strigoiĭ, stihiile urzitoare de rele, naïba, năbădaïca și urletul cînilor noaptea îĭ umplea de spaïmă d'eopotrivă pe amîndoĭ. Pare că văd încă acea icoană a trecutuluĭ: Mare sgomot și sbucïumală este prin curțĭ; țiganiĭ pînă și bucătarïul se fudulesc în cămeșĭ curate, oameniĭ în mintenĭ, cu mînicile suflecate, cu cordele la pălăriĭ filfîind în vînt, se păunesc prin ograda măturată; rochiile roșĭ și tulpanele galbine de la paștĭ ale țiganilor se zăresc earășĭ; totu 'ĭ plin de mișcare; toate fețele pline de veselie: gïupînesele de la camară sînt pîrjol de amețeală, cucoana țipă! După mult vălmășag a nenumăratelor slugĭ, amețite de alergătură, trăsurile cu caiĭ împodobițĭ trag la scară; în una se suïe cuconul și cucoana, în capră un arnăut cu cïubucul încălîfat în mînă, și cu pistoale la brîŭ; în a doŭa, gïupîneasa cu vutcile și dulcețile; în alta sofragiul și țigănașul săŭ nedespărțit, cu tacîmurile; în alta stolnicul cu vinațele, cafeaoa, pînea și pelinul maĭ cu seamă, fără care nu este zi-întîĭ-Maïŭ! apoĭ vine bucătarïul cu merindele, ș'apoĭ gloata din casă, slugele, femeile și *cuconașiĭ*. De se întîmplă vecinĭ, adunarea nu se maĭ numără; drumul se acopere de trăsurĭ și de călărețĭ; strînsura, cu recnite, chiote și împușcăturĭ, seamănă o nuntă de cele huïoase, precum obicïnuïa părințiĭ nostri de toate treptele, călărețiĭ, balcoanele cu ficïoriĭ boïereștĭ la obloane, brașovencele (de care ne-aŭ scutit astăzĭ Dumnezeŭ pentru odihna cïolanelor noastre), căruțele și alaïul agïung într'o poïană mare și frumoasă, în mijlocul codruluĭ, unde earba-ĭ netedă ca un covor, nu departe de un izvor rece în care steclesc fedeleșele. Mesele se întind: masa boïerească, masa gïupîneseĭ și a ficïorilor, masa oamenilor și masa țiganilor. Sub poalele codruluĭ verde se vede un foc urieș, împregïurul foculuĭ muncesc bucătariĭ; mïeiĭ întregĭ se întorc în țepe de lemn; pîrpălacul umple pădurea de miros. Benchetul începe cu glume late; pelinul curge prin pahare,

după pelin vutca, fala gospodăriilor! vutca ce se taie cu cuțitul! vutca se schimbă cu vișinapul: vinul și lăutarii întart boierii, paharele se umplu des, fesurile sbor în văzduh. Sînt manèle dulci, sînt manèle mîngîioase, sînt manèle dureroase ce rup inimile; bătrînii închin, tineritul bea în papucii cucoanelor și se sărută cu lăutarii, ear cucoanele cu ochii înecați în amor, cîntă versuri frumoase de se răsun codrii și se trezesc păunașii. Pe marginele poenii, arnăuții daŭ din puște și din pistoale, slugele huiesc ca roii rătăciți, surugiii se îmbată. Porneala'i o amestecătură nespusă: de abie prin mijlocul nopții mai încep earăși a cînta privighitoarele spăriete de huet și de glasul lăutarilor!...

Am văzut multe zile-întîi de Maiŭ de atuncea în Iași și la țară, dar nu seamănă cu zi-întîi a mea; în loc de veselie am simțit dor și amărăciune.

III.

Dar anii trec... vine vremea ca copilul cel vesel și slobod ca o căpriță să lesă cîmpul cu flori, povestile nesfîrșite, cuibul și șezătoarele satului, și să între în vieața chinurilor prin cartea de învățătură... Nu este Romînul din acele neamuri fericite, ce aŭ hrana minței la ușa părintească; multe veacuri s'aŭ primblat el cortul de pe șesuri pe dealuri, de pe dealuri pe alte dealuri căutîndu-și pămîntul strămoșesc... acum încă e pribeag pe lumea înțelepciunei, și trebuie în neagra străinătate să-și agonisească putere, pentru a mărturisi și sfinți patria mult iubită, dar mult năcăjită, patria asta ce se clatină, ca o luntre ușoară în toate părțile, și se întoarce cînd la apus, cînd la răsărit, cînd la miază zi, cînd la miază noapte, ca frunza vîrtejită de furtunele toamnei... departe trebuie să cîștige inimă și pînea sufletească, ce susține în zilele nedreptăților și înfrumusețează zilele sărine... căci pînea sufletească și inima sînt un rod scump și rar a pămîntului romîn, ist bogat de roduri... Intr'o zi, copilul care îl chiemăm cuconaș, și se va chiema mai tîrziŭ, Neamț, Franțuz și mai în urmă bonjurist, copilul crescut în hazar, în bumbac și în toate dragostele mamei trece într'o caretă...

careta se mişcă... se tot mişcă... merge şi tot merge peste noŭă ţărĭ şi nouă hotare... icoană tristă a vieţeĭ politice a bĭetelor ţărĭ... Dar lumea are sfîrşit... careta s'aŭ oprit... unde?... se trezeşte copilul între feţe ce nu aŭ maĭ văzut, aude o limbă ce nu o ştie!... Inimĭoara i se sfîşie... multe zile lungĭ gîndul i sboară a casă... dar casa... călătoria, oameniĭ şi lucrurile noŭă se amestec în închipuirea sa, vieaţa luĭ ĭe alt curs, trecutul se şterge... şi de Romîn i rămîne numaĭ o scînteĭe în fundul inimeĭ, o scînteĭe ascunsă, fugară, înăduşită, neînţăleasă de bĭetul copil, acea scînteĭe ce se priface într'un ceas în focul mare şi luminos a Romînieĭ!...

Ferice de aceĭa ce nu aŭ părăsit pragul părinţesc cît de mic cît de mare... eĭ nu aŭ simţit durerea de a fi muţĭ, durerea de a videa cum se şterge întîĭŭ plînsul despărţireĭ, şi apoi cîtinel cîtinel toate amintirile copilărieĭ lor... Eĭ nu aŭ simţit durere şi maĭ mare cum să duce şi limba, de te înăduşă cuvîntul: ţară, şi nu'l poţ[ĭ] spune decît pe limbă străină!... Dar dorul, dorul al doilea suflet ce aŭ dat Dumnezeŭ Romînuluĭ, pentru a răsplăti cu durere rălele ce făptuĭeşte şi are a făptui pe pămîntul romînesc, dorul numaĭ nu se şterge!... Văzut-am în străinătate Romînaşĭ uĭtaţĭ de numele lor şi de limba leagănuluĭ lor, răsărind la auzul unuĭ sunet romîn, ca calul de soĭŭ ce nechează la auzul trîmbiţeĭ! Gura e prinsă... dar ochiĭ învie... trupul tremură... şi inima se bate cu ĭuţeală!.. auzitu'ĭ-am neştiitorĭ de gîndul lor şŭerînd doĭne, sorbînd miroasele ce vinea pe aripele vîntuluĭ despre ţărĭ, şi uĭtîndu-se cu jeale în nopţile steloase la calea cea cerească pe care strămoşiĭ urma [pe] împăratul cel mare, mare şi luminat ca un soare... Fericiţĭ aceĭa care nu aŭ pĭerdut din ochĭ pragul caseĭ... aŭ crescut în sărutările soareluĭ, în toată volnicia cîmpiilor înflorite, în dismerdările limbeĭ şi în toate bucuriile copiluluĭ... Sînt care arunc pĭetre asupra celor crescuţĭ de străinĭ şi între străinĭ... Va veni şi gĭudecata aceĭa... şi se va face parte dreaptă tuturor; şi se va ţine în seamă celor ce aŭ fost mucenicĭ din pruncie, dacă aŭ purtat departe numele de Romîn... dacă nu aŭ ĭubit Romînia ca nealţiĭ!... Şi ochiĭ lor s'aŭ umplut de lacrămĭ, cînd aŭ văzut zarea depărtată a ţăreĭ... şi inima

lor aŭ plîns, cînd după anĭ și ĭar anĭ, aŭ cunoscut în sunetele de pe dealurĭ doĭnele jalnice ce șuĭera odinioară; și sufletul lor s'aŭ amărit de amărăcĭunea tuturor... și toțĭ străiniĭ nu le sînt plăcuțĭ.

Bine și frumos este în străinătate, noroade îmbrăcate și voĭoase, școale și tîrgurĭ mîndre, podoabe, mărirĭ, steagurĭ și oaste fudulă, legĭ și gĭudecătorĭ bunĭ, vieață și mișcare... dar Romîniĭ nu s'aŭ rușinat de țara lor, și aŭ ĭubit-o și în sărăciea și în golicĭunea eĭ.

IV.

Pe cînd copiiĭ iștĭ din urmă se făceaŭ marĭ, pe cînd universitățile Ghermanieĭ și școalele franțeze trimitea îndărăpt copiiĭ Romînieĭ, pe cînd școalele astăzĭ roditoare a Bucureștilor și a Ieșuluĭ staŭ încă în proĭecte în reglementurile organice, o epohă mare și luminoasă se rîdicasă, o epohă ce trezisă omenirea prin huĭetul tunuluĭ: 1830, anul ce se numește în istorie anul slaveĭ. Cu o presimțire maĭ pre sus decît conștiința obștească de atuncea, părințiĭ moldovenĭ și romînĭ umplură lumea cea mare de copiiĭ lor, spre a-ĭ adăpa la isvoarele de învățetură, de care cea maĭ mare parte din iĭ, dar nu toțĭ, fuseră lipsițĭ... Nĭ-am deprins a crede, noĭ generațiile de filosofĭ, de profesorĭ, de învățațĭ și de cărturarĭ din acest timp, că pretutindene moșiĭ și strămoșiĭ noștri aŭ fost neluminațĭ de la olaltă și neștiitorĭ de nimĭca. Multă știință aŭ fost odată semănată în ogorul romînesc... multă carte, multă știință istorică, politică, finanțiară[1] se iveşte[2] icĭ cole, dar plutind de-abĭe în răsîpile aduse de veacul al XVIII; multe și crude rane nevindecate încă astăzĭ aŭ lăsat acest veac, dar din caosul grecesc, din descălicatul obiceĭurilor răsărituluĭ, o stea nu s'aŭ putut mistui nicĭ odată pe cerĭŭ... Steaoa Romînieĭ:—Stea lucitoare în inimile părinților noștri, stea ce se părea că apune cîte odată, dar care ĭ-aŭ îndreptat de-a pururea și fără greș la școalele și legăturile apusuluĭ. De la Costineștĭ crescuțĭ în Țara Leșească, și pînă la noĭ, tot drumurile apusuluĭ sînt bătute de pruncii romînĭ. De nu ar fi teamă de învățațiĭ nŭoĭ, care ne învață

[1] în text «finanțială» ; [2] în text «ivesc».

astăzĭ că părinţiĭ nostri nu aŭ fost Romînĭ, şi ne îndeamnă a lepăda limba lor ca o limbă străină, pentru ca nesămănînd lor să fim Romînĭ, am îndrăzni a zice, că Romînia de va peri vre odată, va peri de mîna Romînilor: în potriva străinismuluĭ, Romînia aŭ stat, stă şi va sta nestrămutată, ca biserica luĭ Dumnezeŭ zidită pe stîncă. Romînia este ca Dunărea cea lată, mare şi adîncă, în care se cotropesc apele deosebite din a dreapta şi din a stînga; cu cu cît maĭ multe pîrîie, pe atîta şi Dunărea creşte; valurile străine s'aŭ cotropit în romînie, nicĭ un val nu nĭ-aŭ putut îneca... de multe orĭ un val ameninţător de peire nĭ-aŭ întărit, de multe orĭ acel val nĭ-aŭ înpins spre o propăşire.

Lucisă dar pe lume 1830, an prevestit prin cutremurul popoarelor de la Pindul pînă la Alpele italieneştĭ; lumea romînă, încă sfîşîietă de pĭerderea Besarabieĭ, plîngînd cruntele zile a anuluĭ 1821, netămăduite de răsipile răsboĭuluĭ din 1828, sta nehotărîtă între instituţiile noŭă, ce nu se înţălegeaŭ încă, şi vieaţa moale, venită de o sută anĭ cu Domniĭ străinĭ; vieaţă prelungită cîteva zile de Domnia luĭ Ioan Sturza.

Pe atuncea drumurile eraŭ pline de călătorĭ de bună vroinţă, cu nedejdele deschise, inimele aprinse, ce se întorceaŭ după anĭ pe la casele părinteştĭ, cu limbe, haĭne, simţirĭ alte decît limba, haĭna şi simţirile ce le aştepta.

V.

Multe neamurĭ s'aŭ schimbat în caracter, aşa Englezii rîd şi gĭoacă astăzĭ, pe cînd din contra voĭoşiĭ Franţujĭ de odinioară se fac serioşĭ ... In cetatea Ţarigraduluĭ, tabără noŭă a Francilor din care nu maĭ este nevoĭe săĭ scoaţă

Măcelarul Turcilor,
Tăĭetorul Frîncilor[1].

[1] Vezĭ cînticul «Badĭuluĭ» partea II, din *Balade*, V. Alecsandri (nota lui Russo).—La Alecsandri, ed. I-a (1852—3):

Tăetorĭul Frîncilor
Măcelarul Turcilor (pag. 90).

în ed. II-a (1866):

Baş-Agaoa Turcilor
Măcelarul Frîncilor (pag. 124).

A se vedeà şi nota 3 pe pagina următoare.

Inglezii îșĭ pun turbanurĭ, fesurĭ peste coĭfurĭ, mătăniĭ la gît, și huĭesc de trezăsc morțiĭ, vechiĭ cruciațĭ... Franțujiĭ staŭ subt arme și subt uniforme, nemișcațĭ și liniștițĭ ca liniștea turcească. Prin vălul hronicilor am împărțĭ lesne Romînia în doŭă trăsăturĭ:—Romînia ce se întinde de la descălicăturile din urmă a țărilor, și Romînia ce începe cu răsăritul luceafăruluĭ moscălesc în Petru cel mare și se încheĭe cu răsboĭul din 1828. Oameniĭ din epoha din tîĭŭ, epoha cea mare, cea făloasă, seamănă a sta pe voĭnicie numaĭ, călărețĭ îndrăznețĭ, gĭucînd caĭ ne învățațĭ luațĭ fără de plată din cîmpiile tătăreștĭ, ungureștĭ și leșeștĭ, cuțitul în brîŭ, sabia, și sabie tăĭetoare, în mînă; gata tot cu acea mînă a scri o gĭudecată și a răspinge cînd Leahul, cînd Turcul, cînd Tătarul, Ungurul, cînd Cazacul. Boĭeria lor era o muncă, cinstele o nevoĭe, vieața o lungă trudă, ce se împărțea între răsboaĭe și adunările țăriĭ... pe atuncea Romîniĭ nu aveaŭ madame și cucoane, ce[1] gĭupînesele ocîrmuind vitejește casele și avuțiile, cum bărbațiĭ lor ocîrmuĭaŭ vitejește țara:

Cică, mări, că de atuncĭ
Cînd vin cete de haĭducĭ,
Drumul lor nicĭ că greșesc!
Nicĭ că, zăŭ, maĭ nimeresc
La perdeaoa Șalgăiĭ[2],
Sus pe malul Dunăriĭ[3].

Era o rochie grea de catifea cusută de mîna gĭupîneselor, odor scump ce trecea de la mame la fete și pre-

[1] ci;
[2] în text «șangăiĭ».
[3] Vezĭ: V. Alecsandri, *Balade*, partea I, fila 73 (nota lui Russo). — E interesant să relevăm acest pasaj din ediția II-a a colecțiunii lui Alecsandri, publicată (1866) după moartea lui Russo (1859):

. . . .
Nicĭ că ḑeŭ mai nimerescŭ,
La perdéoa cu cânĭ reĭ
A Șalghiĭ a vădaneĭ
De pe malul Dunăreĭ (pag. 60).

A se vedeà și: *Al. Russo*, pag. 104—112 și *Anexele*.

făcute într'o zi de evlavie în veșminte, se pot videa și astăzĭ pe la unele bisericĭ, în toată bogăția cusutuluĭ și a isvoduluĭ bizantin[1]: Umbrele lor sînt nalte, fețele sînt triste, gîndind poate la nevrednicia urmașilor; ochiĭ lor țintițĭ pe cîmpiĭ și pe dealurĭ căŭtînd vr'un dușman de alungat saŭ un frate de închinat.

Acestia sînt urieșiĭ istorieĭ, și însuflătoriĭ povestelor ce se zic la capra podurilor și în adunările crîcĭmelor.

Epoha a doŭa este epoha cădereĭ, dar și a slăbăcĭuneĭ, în care oameniĭ sînt aproape de a uĭta că sînt Romînĭ, și se prefac cînd în Moscalĭ, cînd în veneticĭ; epoha de streang, de foamete, de lăcuste, pe aripele cărora Dumnezeŭ are scrisă pedeapsa noroadelor, dar lăcuste maĭ puțin pustietoare decît cămărașiĭ, ĭedecliĭ, goștenariĭ, oĭeriĭ, vădrariĭ, fumărariĭ, zapciiĭ, panțiriĭ, ceaușiĭ. In astă epohă înourată de colbul ce se rîdica subt caiĭ Bugĭaculuĭ, țipetele auzite nu sînt țipetele vitejilor de la Dumbrava Roșie, de la Vadul-Turculuĭ, de la Baĭa, dar urletile Tatarilor voĭoșĭ de pradă și a Ienicerilor bețĭ de sînge... miros de pîrjol a satelor și a orașelor ĭese din anale. Cînd în răsipele aceste se vede cîte o faptă strălucită, cîte un om maĭ bărbat, cîte un cap maĭ puțin plecat, inimele[2] împĭetrite de durere se desfac în plîns.—De abĭe în istoria asta de sînge și de lacrămĭ, de birurĭ și de rușine se zărește o luminĭoară.

Culmele societățeĭ nu aveaŭ conștiința de întunericul și prăpastia în care arunca neamul «cel ales», cum zice frumos unul din rariĭ Domnĭ vrednicĭ de pe acea vreme[3]. Ațĭ auzit în scripturĭ despre petrecaniile Babilonuluĭ, cînd moartea și puterea vecĭnică staŭ la porțile cetățeĭ:—Așa și părințiĭ noștri, prefăcuțĭ în Grecĭ îmbabușețĭ și înșalvarațĭ pitreceaŭ zile dulcĭ și vesele, cînd urgia dumne-

[1] La biserica triĭ sfințĭ se găsesc veșminte cusute de Doamna luĭ Vasili Vodă; desenul (isvodul) e după școala zisă bizantină (nota lui Russo);

[2] în text «în inimele».

[3] Vezĭ hrisovul luĭ Grigori Alecse Ghica V.V. din 1765 Avgust 13, hărăzînd Galațuluĭ pentru înființarea de școale averea Monast. Mavromoluluĭ. *Uricarĭul* Domnuluĭ T. Codrescu, 1852. Tomul I, fila 113 (nota lui Russo)—Poporul este în adevăr lăudat de Domn în acest document, dar chiar expresiunea «cel ales» nu se găsește.

zeĭască se apăsa pe Romînĭ. Patria și Romînia nu murise în eĭ, dar ele se treziră, crudă trezire, cînd Țarigradul nesățios cere pungĭ și ĭar pungĭ... de nu maĭ putea rîdica gloata ostenită!... jeluirile boĭereștĭ se înalță atuncea pînă la poezia patriotică.

«O Moldovă! de ar hi Domniĭ tăĭ cariĭ stăpînescŭ în tine toțĭ ințăleptĭ, încă n'aĭ peri așa lesne. Ce domniile neștiitoare rîndul tăŭ[1] și lacomĭ, sînt pricină peireĭ tale, că nu caută să agonisească șie nume bun la țeară, ce caută, desfrînațĭ, numaĭ avere să strîngă, care apoĭ totușĭ se răsîpește, și încă și cu primejdia caselor lor; că blăstămul săracilor, cum se zice, nu cade pe copacĭ, cît de tîrziŭ»[2].

Eteria, visul Fanaruluĭ pe malul Dunăreĭ, ce Moldoveniĭ auzisă, «jalnica tragodie»[3], despărțenia jacașă și vecĭnică a Grecilor de Romînĭ, nu deștepta molătatea vĭețuireĭ; Romîniĭ grecițĭ vroĭa să moară în antereĭ și calpace, precum Sibarițiĭ, o leacă moșiĭ lor, vroĭa să moară în disfătărĭ și pe paturĭ de trandafirĭ; în bejănie, ca și înainte pre cum și în urmă, taifetul, egoismul, și nepăsarea fură statornice; cu taĭfetul, chĭeful adunărilor, amorurĭ nesfîrșite, stihurĭ pestrițĭ de inimă, «chaulieu» și «anachéreon», lăutarĭ, primblărĭ pe lună, bencheturĭ... și țeremoniile curțeĭ, țeremoniĭ maĭ amplificate decît țeremoniile curțeĭ craĭului celuĭ mare a Franțeĭ. S'ar putea asemăna acea societate cu o adunătură vesălă de oamenĭ din toată lumea, cîntînd și mîncînd pe o corabie frumoasă, ce ar trece pe lîngă niște malurĭ cĭumate.

In societatea aceasta nu lipsà nicĭ învățătura, une orĭ nicĭ talentul... dar ințălepcĭunea era deșartă, inima seacă.

VI.

Triste și jalnice ar fi hronicele romîne, dacă din timp în timp nu s'ar arăta pentru mîngîĭerea făloasă și susținerea

[1] de rândul tău.

[2] Vezĭ *Litop.*, Kogolnic. Miron Costin, Tom. I (Russo citează «al III»), fila 236 (nota lui Russo).

[3] *Romînia literară* in No. 5 aŭ tipărit o bucată din poema luĭ Beldiman: Jalnica Tragodie (nota lui Russo).

neamuluĭ cîte un soare luminos ce se chĭamă Stefan, Petru, Vlad, Mihaĭ, Besarab, Alecsandru, Vasilie, cîte un om care îșĭ răpune capul, cîte un scriitor duĭos, care se pare a plînge cînd strigă din fundul inimeĭ: «a lăsa ĭarășĭ nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitorĭ, este inimeĭ durere[1]». In puținele aceste liniĭ nu stă numaĭ frumuseța stiluluĭ, care străiniĭ la scritoriĭ lor o prețuĭesc ca gĭuvaerurile scumpe, și pe aceĭ scriitorĭ îĭ îndumnezeesc subt nume de Froissart, Montaigne, Rabelais, dar stă un poem întreg, un cîntic de lăcrămĭ, vărsate de oamenĭ ce se lupta în dregătorie mare și grea cu răsipa neamuluĭ și a țăreĭ. Melancolia biblieĭ stă pe deasupra neamuluĭ, țara se sfîșie între liniile plîngătoare a hronicarilor și cînticele dureroase a poporuluĭ, că numaĭ neamurile necăjite aŭ cîntice triste ca a noastre de rup[2] inima.

Cît de resipos aŭ fost veacul al 18, și pentru noĭ veacul acesta merge pînă la 1821, încă tot se nasc oamenĭ de aceĭ vrednicĭ, rîdicîndu-se nu se știe de unde pe deasupra ticăloșieĭ și a vaĭetelor dușilor în robie, și înfățoșază în eĭ trecutul și viitorul unuĭ neam: luptătorĭ neobosițĭ ce mor uniĭ de cuțitul calăuluĭ, alțiĭ de cuțitul dușmanuluĭ, alțiĭ de otrava scîrbeĭ; cu toate ranele, moșia și durerea neamuluĭ aŭ avut moștenĭ, care nu ne-aŭ lăsat să perim.

Era Grecilor începuse cu vărsarea sîngeluĭ moldovan; Fanarul boĭerit avea mînele pline de avuturile și de sîngele născut odată cu numele și neamul romîn, Costineștĭ, Bogdăneștĭ, Cuzăștĭ, și alte jărtfe a ureĭ politice și a jăfuireĭ. Dar acest sînge, din carnea și plămîile țăreĭ nu perise.

Pe lîngă societatea cea veche și egoistă, născută din nădirele Fanaruluĭ și din corciturele sîngeluĭ romîn, acea societate care nu era nicĭ greacă nicĭ romînă, dar un cancer îngrășat, trăĭa în ură, în atipatie, în apasare și în gîndul resbunăreĭ fiiĭ și coborîtoriĭ vitejilor ce îșĭ cîștigase boĭeria cu sîngele vărsat pe cîmpiile vestite a Romînieĭ... Iată istoria... orĭ ce inimă bate, orĭ ce cap pică,

[1] M. Costin în precuvîntarea «Cărțiĭ p. descălecat».
[2] în text «rupe».

orĭ ce pană scrie durerile și ticăloșiile, are nume romînesc. In această societate, saŭ treaptă muncită, săracă de mijloace, dar înavuțită de inime, se moșteni ura străinilor și sămința dragosteĭ neamuluĭ; în ea încolțea legul politic a luĭ Stefan, precum în ceĭaltă societate se visa îndeplinirea testamentuluĭ a luĭ Petru cel rusesc. Pe cînd Sibarițiĭ noștri cînta după modul luĭ Anachreon, poporul cînta voĭniciile trecute, voĭniciile drumurilor marĭ și a codrilor și surgunul Besarabieĭ, ĭar boĭerimea mică și înlăturată, ficĭoriĭ de neamurĭ și hrănițĭ cu durerea, cu rușinea și răsipa strămoșășteĭ strălucirĭ, se deda cu doctrinele filosofice și respîndea satira, duh ce nu s'aŭ maĭ stîns încă, epopeĭe politică din care triĭ cîntice ne sînt foarte cunoscute: *Scrisoarea ce aŭ trimes un boĭer din Moldova către D. Logofăt G. S. la Cernăuțĭ... Sfatul de la Cristeștĭ... și jaloba Vrîncenilor...* adecă 1821, 1847, 1855... triĭ crize a vieţeĭ Romînieĭ.

Cînd se apropie de națiĭ întîmplările marĭ ce aŭ a strămuta condiția lor, se arăt și oameniĭ cerșuțĭ pentru a înțălege, a înlesni, a sfinți saŭ a mărturisi acele întîmplărĭ; dacă nu cumva se prevestesc saŭ le fac eĭ însușĭ.

Sfîrșitul Fanaruluĭ, care vruse a rîdica oligarhia veneticilor pe răsipele țăreĭ și înfundarea numelor naționale, se încheĭe în doĭ oamenĭ, născuțĭ amîndoĭ din vițele ce le surpa Greciĭ. Unul din eĭ, Vladimirescu, saŭ cum îĭ zic cînticele de pe Olt, Tudur, îșĭ are numele și locul făcut în istorie; al doĭle așteaptă încă recunoștința și răsplătirea: Ionică Tăutu, comis de boĭerie, inginer de meșteșug, Romîn de suflet, născut la 1798 era fiĭul luĭ Gheorghi Tăutu, nepot de fiĭŭ Vorniculuĭ Tăutu bătrînul, și aŭ murit la 1828, la Țearigrad. Ionică Tăutu e Romînia reînviată, mișcată de toate patimile patriotice și gĭucînd tot acelașĭ rol prin condeĭŭ și stăruințĭ în politică, care îl gĭuca Vladimirescu cu pușca plăĭeșască. Panfletist călduros și convins, în corespondențe cu toate partizile și căutat de toate căpiteniile partizilor, gĭudecîndu-le toate, și ĭar singur de o partidă . . . partida țăreĭ, Tăutul se poate asemălui numaĭ cu un om în istorie: cu I. P. Courier. Precum I. P. Courier se fălește că e un simplu vier, asemine și Tăutu se mîndrește că este numaĭ Moldovan; și unul și

altul se luptă pentru aceleaşĭ principurĭ, unul în contra emigraţieĭ de la Coblenz, ce se aruncasă peste Franţia cu furia nesăţioasă de putere şi de averĭ a fanarioţilor, celalalt în contra bejănieĭ ce rîvnea pivileghiĭ care nu se pot înţălege macar astăzĭ, aşa sînt de disbracate de dreptate şi de cumpănire. Tot cu acea ĭuţeală, cu acel duh muşcător, şi tot într'o vreme scriŭ, şi pentru întreaga asemănare, dacă hronica este adivărată, amîndoĭ mor de moarte sîlnică politică, unul prin mrejele uneĭ dragoste veninoase, ĭar Courier împuşcat.

VII.

Sîntem la Cernăuţĭ... Domnia coaşi naţională a luĭ Ioan Sturza aŭ început. Ambiţiile domnieĭ sînt în fĭerbere, partizile se şoptesc, constituţiile şi proĭectele ploŭă, prietiniile politice se disfac, transacţiile şi rădările se lovesc, se înţăleg şi se prifac ziŭă pe ziŭă. Eteriste[1] şi Turciĭ nu maĭ sînt în ţară; dar retraşĭ pe culmea Cernăuţuluĭ, ca pe muntele Aventinuluĭ, Arhondolog a cea de frunte, ce se numeşte însuşĭ *Proh*, nu se întoarce a casă... că nu frica eterieĭ, nicĭ a Turcilor aŭ adus bejănia... dar glasul străbătător a luĭ Vladimirescu, ce deşteptase politica noŭă a Romînilor. Nu frica Eterieĭ maĭ ţinea în pribegie boĭerimea, dar ambiţiĭ înşălate: tîrguĭe cu ţara preţul întoarcereĭ: — scutirea întreagă — acea scutire ce se uĭt însuşĭ de Domniĭ străinĭ în vremile grele. Ca toţĭ oameniĭ care se trec, Cernăuţeniĭ zicea... ce va face oare ţara fără stîlpiĭ săĭ? Convulziile intrigelor nu se ast mpăr: Ioan Sturza scrie la Cernăuţĭ: *Scrisoarea Măriei Sale luĭ Vodă către boĭeriĭ din Bucovina:*

«Boĭerilor, nu mă îndoĭesc că n'aŭ agĭuns la auzul Dv. mişcările unora din boĭeriĭ de aice, şi cred că pentru Dv. aŭ trebuit să fie de deşanţare; însă în bunele plecărĭ ce eŭ păstrez pentru Dv. nu mă pot apăra de a nu vă maĭ mări încă mirarea, înştiinţîndu-vă că aicea boĭeriĭ nu v'aŭ cruţat nevinovăţia, cu carele vă cred îmbrăcaţĭ, publicarisind atît aicea, cît şi în drumul lor în

[1] Eterişti.

gĭos pînă la hotar, cum că ar fi într'o legată unire cu Dv la pasul ce aŭ pornit. Dacă acest pas are o necuviință, Dv. vețĭ gĭudeca, încît vă răpune numele ce vi l'aŭ înflorit oamenii și ostenelele Dv. și dar eŭ mă grăbesc a vă face știut această comprometarisîre, ca unul ce tot deauna am fost și sînt a Dv. ĭubitor: I. S. V. V. D. 1824, Fev. 7».

Pentru a da seamă de revașul acesta și de toată mișcarea sufletească a Romîniei, numaĭ vieața, corespondenția și hîrtiile luĭ Tăutu ne pot slugi; corespondenția și documentele politice găsite la el sînt, la cunoștința noastră, singurele documente ale aceĭ mișcărĭ ce se înfundă în trataturile de la Acherman și Andrianopol, și ne daŭ ponturile și tălmăcirea reglementuluĭ organic; fără Tăutu istoria nu se poate înțălege.

Așa dar pentru a ne tălmăci cartea măriei sale luĭ Vodă, să întrebăm pe Tăutu de cuprinderea sa. Din mormîntul luĭ, Tăutu ne va arăta, că această carte aŭ fost o mare ispită, de care să ținem minte, capitul din mijloc a unuĭ roman politic: hîrtiile luĭ Tăutu cuprind tot romanul . . . și ce roman! Și vom zări în acest roman și unele din cvestiile capitale ce ne împing astăzĭ.

Eteria aŭ jăfuit țara, dregătoriile și domniile greceștĭ aŭ dat mîna cu jăcuitoriĭ; prada, focul și dislocația principaturilor s'aŭ făcut; cine are să rîdice neamul, cine are să'șĭ aducă aminte de pămîntul acesta? de *independență*, de vechĭ driturĭ?.. că ocîrmuire nu'ĭ . . . Turcul stă gata a preface umbra țărilor în pașalicurĭ, și abutoriĭ pămîntuluĭ . . . stîlpiĭ patrĭoțĭ . . . aŭ fugit, pare că nu aŭ lăsat nimică în urmă. In urma lor însă era maĭ mult decît pămîntul gol, era norodul romîn, apăsat, dar ne uĭtătorĭŭ de trecut, acel norod care se vede numaĭ cînd sosește primejdia și greul. Boĭerimea nu trecuse hotarul, că un țipet groaznic striga de la o margine la alta:

«Aŭ fost vremĭ să lăsațĭ pentru un minut tot felĭul de interes particularnic, și să vă țintițĭ gîndirea și îngrijirea la interesul obștesc, să lăsațĭ prigonirea și dihonia ce avețĭ între Dv. și cu o unire să lucrațĭ cele de folosul patrieĭ; *să lăsațĭ ura ce purtațĭ către toțĭ ceĭalalțĭ* . . . Dar protivnicia urmăriĭ din partea Dv. face pe obștie ca să'șĭ rîdice glasul

său *acel amorțit de atîtea veacurĭ*. — Acest pămînt, odinioară ocîrmuit de ***independenții*** săĭ voevozĭ aŭ avut hotarele sale în întindere, așăzămînturile sale în datoriĭ, privilegiile sale în urmare, și pravilele sale în îndatoriele unuĭ om cătră altul. S'aŭ văzut boĭeriĭ (a cărora scaune Dv. țineţĭ astăzĭ) ***rîvnind domneștĭ cununĭ***, neînvoindu-se între dînșiĭ, și întrecîndu-se unul cu altul, se îndesa să o răpească.

«Dintru acesta aŭ născut puternica pricină de orĭ ce între dînșiĭ: ***legĭuita pricină a apărăreĭ Domnilor*** și sfînta ***datorie a preputerniceĭ Porțĭ***, ca să se puĭe în lucrare liniștirea:

«*Toate aŭ venit la un pont, și ne învoĭala între boĭerĭ nu s'aŭ putut ostoi, decît numaĭ cu punerea pe scaun a națieĭ greceștĭ*».

Strigarea obștieĭ este doprosul și gĭudecata regimuluĭ trecut în care nimic nu e uĭtat, de la vechile privilegiĭ pînă la școale, și în care videm că, vorbind de dările răsboĭuluĭ, se mĭară norodul de întrebuințarea banilor hotărițĭ de plată.

«De unde dar curge oprirea vînzăreĭ ceĭ de bună voĭe, și în locul eĭ prețurĭ hotărite și păgubitoare? Nevoit a lua aminte, el (norodul) n'aŭ trecut încă în uĭtare, că în vremea răsboĭuluĭ trecut, Măria sa Monarhul Rosieĭ aŭ slobozit înaltă poroncă, ca să se plătească în banĭ tot ceea ce se va lua din pămîntul acesta. Apoĭ norodul dînd tot ceea ce i s'aŭ cerut, poate arăta un număr mare de dărĭ, pentru care nu aŭ luat nicĭ cea maĭ mică plată; și în vreme ce știe, că împărăteasca haznè aŭ plătit pentru toate acele fără cruțare, rămîne în prepusul său fără eșire, că plățile acele rînduite pentru folosul obștieĭ aŭ alcătuit în pămîntul acesta numaĭ cîteva folosurĭ în parte».

Lungul rechizitorium acest a obștieĭ ce ne dă a crede că numele oamenilor se schimbă, dar naravurile foarte cu greŭ, lungul rechizitorium în care se propune Porțeĭ toate îmbunătățirile ce se așteaptă și astăzĭ, dar înlătura boĭeria ca sfîrșită saŭ moartă, dădu a gîndi boĭerilor. Era prea lungă strigarea, prea ascuțit țipetul, prea vie durerea, ca pribejiĭ să nu o audă; afară de *pruha*, fruntea, ceĭ mulțĭ se întoarseră pe la casele lor. Educația politică a obștiilor nu se face într'o zi; în capul celor maĭ mulțĭ era o amestecătură a cvestiilor din lăuntru cu cvestiile din afară —

faza de reforme în care se părea a întra Moldova cu mișcarea strigăreĭ, se prefăcea într'o combinație maĭ bună decît starea de maĭ înainte negreșit, dar unde elementul desorganisăreĭ se susținea. — Istoriea va aprecia rodurile aceĭ combinațiĭ statornicită sub numele de reglement organic și folosurile aŭ tras fie care treaptă moldovană, — urmărim numaĭ duhul mișcăreĭ aicea.

VIII.

S'aŭ văzut neamurĭ perind de odată pentru un princip saŭ pentru slobozenie, dar castele și privileghiețiĭ se îndoĭesc, tîrguĭesc cu cvestiile generale și inevitabile și caută a scăpa cevașĭ; așa urmară și boĭeriĭ cu obștea de la 1821. Subt umbra măgulireĭ duhuluĭ romîn, învieat prin reacția în contra Grecilor, prin oare care concesiĭ morale cerșute de veac, boĭeriĭ rămasără totușĭ oligarșia de maĭ înainte, dînd în spinarea cîrmuireĭ greutatea și respunderea stăreĭ sociale, o tactică ce s'aŭ înoit în oposițiile din urmă, și se arată încă și astăzĭ. Sîntem fiĭ oamenilor de la 1821, știm ce e dar duhul acelor concesiĭ, și înțălegem logica horțișă, ce șovăĭește între mărturisirea dreaptă a adevăruluĭ și a cugetuluĭ și între sofisme. Așa dar boĭeriĭ pribegĭ începură a cumpăni, a socoti și prinde la inimă; constitutiĭ și proĭecte ploŭă, curierĭ trieră țara, Țarigradul și Petersburgul maĭ cu seamă Fanarul e în picĭoare, mezatul opiniilor și a sufletelor se începe.

Toate proĭectele seamănă unele cu altele în principurĭ, și toate sînt într'o conglăsuire: «a restrînge putrea ocîrmuireĭ, a pune țeara subt epitropia boĭerieĭ». Fie care taraf își face o constituție. Avem maĭ multe constituțiĭ subt ochĭ, *otografe*[1]. Strigarea zice: «Nimică altă nu era cunoscut de pravilă statornicită în toate decît interesul, mila și părtinirea ce pretutindene nu purta alte rodurĭ decît nerînduĭele, jacurĭ, asuprirĭ și impilare, care pe mulțĭ din dreptĭ supușiĭ pre putemiceĭ Porțĭ aŭ silit a alerga să se facă sudițĭ străinĭ, pentru ca să poată apăra dreptățile lor.—Acest fel era ocîrmuirea, cînd Moldovenii

[1] autografe.

obosiți de jacurile ce în strîmtoare de maĭ înainte aŭ fost siliți să maĭ sprijinească și tulburările Grecilor, care aŭ făcut vîrf ticăloșiilor lor, pentru care obștia într'acea bănuește numaĭ boĭerilor celor marĭ.—Căcĭ acestia eraŭ începătoriĭ țăreĭ, acestia eraŭ stîlpiĭ patrieĭ, la îngrijirea acestor toată obștia era rezămată, cînd fără veste s'aŭ văzut căzută în prapastia ce aŭ sepat împărecherea apostaților. Către aceasta, strîngerea maĭ înainte a oamenilor luĭ Ipsilant subt privirea începătorilor nostri, întrarea între aceĭ oamenĭ a Arnăuților ce slujea prela boĭeriĭ ceĭ marĭ, și, după venirea luĭ Ipsilant, poroncile date din Visterie către dregătoriile țăreĭ, spre înlesnirea strîngereĭ oamenilor de oaste, încingerea cu arme a luĭ Ipsilant făcut prin Mitropolitul țăreĭ, și agĭutarea de banĭ, caĭ și altele făcute de mulțĭ dintre boĭerĭ, sînt destule pricinĭ, care fac a crede că aceĭ maĭ puternicĭ dintre boĭeriĭ ceĭ marĭ, aŭ știut maĭ înainte de împărechĭerea Grecilor, și aceĭ prin vicleșugul lor aŭ uĭmit dintr'un tîĭŭ pre toțĭ ceĭlalțĭ». Boĭeriĭ opunea, că frîul țăreĭ nu era în mîna lor. Asta aŭ făcut gîlcevirea de a pururea în țările noastre: țara în contra boĭerilor și boĭeriĭ în contra Domnilor. Stefan cel mare statornici cu temeĭŭ în Moldova temeĭul aristrocatic. El nu simți greul instituțieĭ sale, că avea brațul greŭ și mîna ĭute; dar fiĭul săŭ Bogdan cu anevoĭe cîrmuĭește, și al trielea fiŭ a luĭ Stefan, Rareș, plătește cu surgunul săŭ și sbucĭumarea zilelor sale gîndul de a reduce și mărgini însușirile aristocraticeștĭ.

Eată principurile proĭecturilor: Deși lungĭ pentru un articul ca al nostru, prescriem maĭ multe §§, pentru că sînt pline de actualitate, pentru că trecutul trebuĭe a ne povățui, și pentru că unele din dispozițiĭ sînt întreaga noastră istorie:

«Shedion de reformăluirea stăpînireĭ țăreĭ Moldavieĭ».

1. Stăpînirea să fie monarhicească, dinpreună însă lucrătoare cu șese și opt familiĭ cele întîĭŭ a pămîntuluĭ, ce se numesc în limba grecească: «Pruh». Această alegere a stăpînireĭ din preună cu un DOMN tot din neamul moldovenesc să fie pe vieață.

2. Budjetul Domnuluĭ.

7. Chiftul căldărilor să fie pentru toţĭ de obştie slobod fără de plată, afară de vama legĭuită, care toţĭ de obştie să o plătească, fără deosebire de obraze, şi nicĭcum alt fel, subt orĭ ce fel de nume de bir pe această made să nu se poată pune. Şi la oraşe şi tîrgurĭ velniţe să nu poată fi, ci numaĭ la moşie, şi de vechĭŭ şi cu anul ce va ţine. Iar holercă de peste hotar nicĭ cum să nu fie volnic a se aduce, şi această oprire să se facă cu suirea vămeĭ, ca la toată vadra să plătească zece leĭ.

Articulile 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, ca şi acel al 7, sînt tot dispoziţiĭ generale ce se ating de birurĭ şi de regule poliţieneştĭ.

11. Ocna şi vama să se vînze pe triĭ anĭ cu chizeşia celor întîĭ fruntaşĭ boĭerĭ, şi baniĭ toţĭ să între în soma ĭaraturelor statuluĭ.

12. Poştele să se vînze în mezat, bucăţĭ bucăţĭ la particularnicĭ cu bună chizăşie, fără a da cel maĭ mic agĭutoriŭ statul cumpărătorilor.

3. Mitropolia, episcopiile şi toate celelalte mănăstirĭ greceştĭ şi pămînteştĭ să fie cu leafă de însuşĭ lăcaşurile aceste cu de agĭuns, şi cheltuelile bisericelor tot aseminea ştiute şi hotărite, şi «prisosul» să fie a statuluĭ, şi Mitropolitul şi Episcopiĭ să nu aĭbă voĭe în diastimă de cincĭ-sprezăce anĭ de a maĭ hirotonisi preut saŭ diacon saŭ dascalĭ, ca să nu se immulţească catahrisul de acum.

14. Tagma bisericească, afară de cele duhovniceştĭ să nu fie volnică a se amesteca, şi nicĭ cum Divanurĭ şi gĭudecăţĭ mireneştĭ la Mitropolie să nu se facă.

16. Boĭeriĭ să aĭbă toate a lor privilegiĭ vechĭ, fără însă a întra întru aceste privilegiile şi catahrisurile urmate în urmă.

17. Boĭerĭ să se numĭască cu *caftan* numaĭ aceĭ făcuţĭ de Domnul Calimah, ĭar ceĭlalţĭ toţĭ să fie socotiţĭ fără caftanurĭ, şi să nu fie «volnic Domnul cu boĭeriĭ rînduiţĭ» de a cinsti cu caftan, fără socotinţa Divanuluĭ politicesc şi *răsboesc.*

Art. 18, 19 şi 20 reglementează oastea mărginită în 3000 oamenĭ aleşĭ şi cu chizăşie, darea biruluĭ, şi spînzurarea tîlharilor de pe drumul mare, de va agĭunge furtişagul la un leŭ.

21. Fără de bir, lăcuitorii să nu se afle nicĭ cum, măcar și străin de va fi, și nu va fi cinstit cu caftan, și va fi așezat în acest pămînt, și acest bir de 18 leĭ să se numească birul capuluĭ.

Articulele 22, 23, organisează statul civil și hotăritura moșiilor.

24. Răzășĭ să nu poată fi în toată țara cu moșie maĭ gĭos decît 50 stînjinĭ moșie. Boĭeriĭ ce sînt cinstițĭ cu caftane să nu fie supușĭ la birul capuluĭ, și lăcuitoriĭ să fie datorĭ a le lucra două zile pe săptămînă tot gospodarĭul, «însă în măsurĭ putincĭoase de a le lucra lăcuitoriĭ fără asuprire, ĭar maĭ mult visteria țăreĭ să nu sufere a se urma asuprire».

28. Afară de știutele și ispititele familiĭ, și aceĭ cu știință și pracsis[2] de a oblădui, alțĭ netrebnicĭ și de neam prost și fără moșie maĭ vîrtos, saŭ altă stare să nu poată întra în slujbele orĭ și care a țăreĭ, măcar și un ocolaș.

Proĭectul acesta în 30 articule corijeate de o mînă ce nu s'aŭ răcit încă, poate sluji ca document istoric a dovedi «strigarea» și a ne da o ideĭe despre greutățile pămîntuluĭ nostru ; dar tot odată ne dă și măsura a triĭ ponturĭ ce aŭ cîștigat conștiința obștească de astăzĭ. Nimenĭ astăzĭ nu s'ar feri de un bir, chĭar și birul capuluĭ, ca o dare rușinoasă, căcĭ am învățat acum că rușinea este de a se înlătura de sarcinele publice. Progres, nu s'ar găsi astăzĭ un singur om, ce ar cere două zile din săptămînă unuĭ lăcuitor. Progres, știutele și ispititele familiĭ aŭ ispitit că învățătura e altă unsoare maĭ prețuită, și fiiĭ acelor familiĭ și fiiĭ neamurilor proaste s'aŭ cufundat și răsbotezat subt numele de Romîn. Progres.

IX.

Alt taraf, altă constituție. Proĭectul de față e foarte laconic și este cunoscut sub numire de ponturile Popilor.

Pontul 1. Mitropolitul și Episcopiĭ să fie de a pururea numaĭ din pămîntenĭ, și mănăstirele greceștĭ subt epitropia arhiereilor și a pămîntenilor.

[2] în text «practis»,

2. Mitropolitul și Episcopiĭ aseminea subt epitropia pămîntenilor, și fără știrea epitropilor să nu se poată împrumuta.

4. Pronomiile și privilegiile de maĭ înainte să rămîĭe nestrămutate.

5. Ocîrmuirea țăreĭ să fie de Domn împreună cu *Gherusie* alcătuită de opt boĭerĭ din ceĭ dîntîĭŭ, care se vor schimba la «toțĭ triĭ anĭ», și aceștia vor fi din fie care neam cîte unul din cele opt neamurĭ.

6. «Neamul boeresc nesupus nicĭ uneĭ dărĭ».

7. Domnul să nu poată osîndi vre un pămîntean fără cercetarea și hotărirea Gherusieĭ.

9. Cinurile să nu se deĭe la proștĭ și maĭ ales fără hotărîrea acelor 8 boĭerĭ.

10. Greciĭ să fie silițĭ a se desface de averile din Moldova.

11. Numaĭ Greciĭ negutitorĭ să fie primițĭ.

12. Cinurile Domnuluĭ Suțo cu toate să se strice.

13. Nicĭ într'un cin a pămîntuluĭ, Grec să nu se întrebuințeze.

14. Privilegiile scutelnicilor să se întărească.

19. «Cărțile mazililor și a postelnicilor să nu se maĭ înoĭască».

21. Asedosie pe triĭ anĭ.

23. Holerca să fie oprită a maĭ veni de peste hotar, și velnițile să fie slobode și fără plată, însă numaĭ la pămîntenĭ.

25. Boĭeriĭ să aĭbă slobodă voĭe a trimete arsurĭ la poartă la vre o «nemulțămire» despre Domn, saŭ și din eĭ a trimete, însă numaĭ pentru obșteștĭ interesurĭ».

In proectele aceste este o curioasă amestecare de ideĭ economice bune de monopol, și preste tot gîndul de a înghiți obștia în boĭeriĭ pruhistĭ, și a cîrmui pe deasupra Domnuluĭ o oligarșie vențiană. Maĭ găsim încă un al treilea proect, care se deosebește de cele doŭă, de și întemeĭază constituția sa pe boĭerie privilegietă.

Art. 2 : «Domnia se meargă în moștenire la fiĭul cel maĭ mare, orĭ lipsînd el, apoĭ la neamul cel maĭ aproape de acelaș sînge».—Dar proectul acesta ĭarășĭ ca celalalt restringe ocîrmuirea. Este curios că oligarșiele se apropie de anarhia D-luĭ *Proudhon*.

Al patrulea proect e proectul luĭ I. Tăutul; și preambulul deschide îndată orizonul național: Cererile cele maĭ însemnătoare ce se fac din partea «obștieĭ Moldavieĭ» «în întocmire cu cele cuprinse prin obșteasca jalbă, trimese cătră pre înaltul Devlet, și în temeĭul sfîntuluĭ înalt împărătesc ferman, ce s'aŭ slobozit, ca să fie obștește sfințite aceste cerirĭ, spre a sluji pămînteștilor ocîrmuirĭ, pînă ce se va înființa «Pravila țăreĭ» într'o desăvîrșită alcătuire»:

Pontul 1: Norodul Moldoveĭ ca un norod ce din învechime și pînă astăzĭ aŭ avut și are sfințit privilegiul slobozenieĭ și acela de a se oblădui cu ocîrmuitoriĭ săĭ etc..

Pontul 18. Inaintea pravileĭ să fie socotițĭ toțĭ de o potrivă, și fără deosebire, avînd a fi și pravila una și tot aceeaș pentru toțĭ, saŭ pentru de a ocroti saŭ pentru de a pedepsi. In pravilă nu poate să se hotărască, de cît aceea ce este drept și folositor, și nu poate să se oprească decît ceea ce este nedrept și de stricăcĭune.

Pontul 19. Norodul spre a i se ocîrmui trebile sale cele din lăuntru în chipul cel cuviincĭos, ca să se poată folosi cu dreptățile, vechile sale privilegiĭ, cere ca să i se întărească și legĭuirea aceea a sfatuluĭ obștesc, ce aŭ avut pămîntul acesta ĭarășĭ din învechime, legĭuire după care «puterea ocîrmuireĭ și a împlinireĭ să fie în singura mînă a Domnuluĭ, ĭar puterea hotărireĭ să fie pururea în mîna Domnuluĭ împreună și a sfatuluĭ obștesc».

Pontul 46. Toate fețele ce alcătuesc sfatul obștesc, afară de șase-sprezece vechilĭ a ținuturilor, toate fețele alcătuitoare Divanuluĭ și celelalte să se aleagă toțĭ acestia după socotința Domnuluĭ cu a sfatuluĭ obștesc, urmîndu-se alegerea numaĭ după «meritul bunelor fapte, și după puterea și vrednicia fiecăruĭa, pentru slujba ce este să i se încredințeze etc. etc. etc.»

Și proectul acesta, din care se vede că Tăutul era versat în scrierile politice a vremeĭ, unde întîĭa dată în Moldova s'aŭ așternut principul împărțireĭ putereĭ, multe definițiĭ de drit se găsesc; dar este de mirare că proectul tace cu totul în privința sătenilor. — Orĭ dă a înțălege, că dreptățile politice și țivile eraŭ a se întinde preste tot, fără prejudețul legăturilor și contraturilor[1], ce leagă

[1] în text «contraturile».

proprietatea de locuitoriŭ, și locuitorĭul de proprietate? Se poate crede și aceasta, fiind că loc deosăbit în constituția sa nu este dat boĭerimeĭ ca uneĭ caste, dar alegerea poate chĭema cu încrederea Domnuluĭ tot pămînteanul vrednic la slujbe; saŭ că Tăutul maĭ aștepta vreme, spre a-șĭ spune toate ideile sale de reformă.

Proĭecte și constituție nu eraŭ de agĭuns boĭerimiĭ ce îșĭ venise în fire din spaĭma strigăreĭ. Domnia se așezase; dar din nenorocire Moldova poate da o Domnie numaĭ, și postulanțĭ se găsĭa din toate părțile; cu constituțiile, și cu făgăduințĭ de credință și alte, o sută de postulanțĭ stăruĭa și boĭeriĭ din Cernăuțĭ ca și ceĭlalțĭ, ba încă și maĭ mult, ca uniĭ ce aveaŭ ramificație cu Ipsilant, Cantacuzineștiĭ și Eteristiĭ și sprijin mare în Fanar; pînă și sîngele Măriei Sale luĭ Vodă îșĭ făcea partizĭ și rîvnea bĭata Domnie a luĭ I. Sturdza.

Huĭetele de Domnie și intrigele ce nășteaŭ din toate părțile făcură pe I. S. V.V. a scrie scrisoarea din 7 Fev. 1824. La 22 Fev. plecatele slugĭ a Măriei Sale în număr de șesesprezăce iscăliturĭ respund:

«Pre înălțate Doamne! Nu poate fi alta maĭ străină și deșanțată priveleşte astăzĭ, decît aceasta numaĭ, că fiiĭ ceĭ adevărațĭ a patrieĭ noastre, bătrîniĭ boĭerĭ și moștenitoriĭ familiilor celor din învechime «pre credincĭoase și supuse» pre puterniculuĭ îndurătoruluĭ și hrănitoruluĭ nostru Devlet, și maĭ ales cunoscuțiĭ întru vechime jărtfirilor ale prețuitelor slujbe către pre puternica înpărăție, prin carele chelarĭul său veacurĭ întregĭ s'aŭ păzit ne clintit din stejarul drept, și ne prihăniteĭ supunere. Acĭea astăzĭ în tot chipul prigonită, apoĭ uniĭ și înstînjănițĭ de a se apropiè încă de maĭca lor, patria noastră, ba încă nevoițĭ cu jale și lăcrămare a păzi o crudă tăcere, o aspră neamestecare, și o desăvîrșită neînpărtășire cu toată suflarea «sîmbatrioticească din lăuntru, pentru ca să ne depărtăm și de clevetirile cele formalnice pornite din patrie, și din întunericul scornirilor propoveduite în lume, că adică ceĭ din lăuntru patriotĭ nu ceĭ din afară ar fi avînd însoțire ne priincĭoasă. Această oprire a comunicațieĭ păzită de noĭ ceĭ înstrăinațĭ întru sfințenia cugetărilor, ĭată ne dă tot creditul și la înălțimea ta și la toată lumea

acum, că nu am putut avea înpărtășirea uneĭ științĭ formalnice maĭ de înainte, pentru cuvintele călătorieĭ către pragul îndurăreĭ Devletuluĭ, a unor boĭerĭ deputațĭ. Nicĭ dacă iĭ particularnic saŭ prin știința a maĭ multor sîmpatriotĭ merg să puĭe lacrămile patrieĭ la picĭoarele praguluĭ milostivireĭ, acum și din luminata carte a înălțimeĭ tale Doamne, însemnată din 7 Fev., care ne-am învrednicit a o primi după o îndelungată încontenire, întru aceĭașĭ vedem a ne însemna aceasta, cum că sunetul vorbelor în călătoria lor poate aduce comprometație, propoveduind eĭ unire cu noĭ. Se disleagă această întrebare, că dacă aŭ lipsit comunicația, n'aŭ putut fi hotărirea maĭ de nainte și a unireĭ; ĭar dacă este obștesc bine apoĭ, eĭ în noĭ și noĭ în eĭ, precum urmează a se crede că eștĭ și nălțimea ta, și ĭată pentru că am primit luminată cartea voastră, tăind nodul tăcereĭ cu patrioticesc cuget, respundem cu plecăcĭune că sîntem neunițĭ cu toată suflarea a acelora carele se plac în nenorocirele și obida patrieĭ și a sîmpatrioților și sîntem unițĭ în duhul nostru cu aceĭ care pentru binele patrieĭ arată jărtfire; însă lucrare, îndemnare[1], corespondenție nu am avut; de am fi fost și noĭ in patrie, ĭarășĭ nimică alta nu am fi putut face la o pĭerzare mărturisită în lume a țăreĭ noastre, decît a năzui și noĭ la limanul mîntuireĭ milostivireĭ pre înălțatuluĭ Devlet, stăpînitorul nostru. Așa dar și pentru aceștĭ deputațĭ, dacă merg pentru binele patrieĭ, datoria urmează a fi și Înălțimea ta într'o sufletească unire».

Respunsul ista, foarte lung — nu s'aŭ putut reproduce tot — plin de fraze îndoite, unde cimilitura gĭoacă, adivărul pică în mîna luĭ Tăutul.

«Măria Sa Vodă, carele are un suflet bun, strigă Tăutul în «scrisoarea ce aŭ trimes un boĭer din Moldova către D-luĭ Log. G. S. la Cernăuțĭ» poate să fi crezînd, dar eŭ carele știŭ, vă mărturisesc că în potriva științeĭ nu pot crede, și mă rog mă ĭertațĭ, scriitorul Dv. spornic în florile fandasieĭ, în cît și praguluĭ de putea iĭ da picĭoare—măcar că ar fi bine către celelalte pragurĭ să'șĭ crute dărnicia ca să nu ne fugă ușile—scriitorul Dv. aŭ știut să presoare și să

[1] în text „îndemînare".

poftească în toate frazurile scrisorii lacrimele pătimireĭ, ne obijduițĭ sîmpatrioțĭ, obida patrieĭ, perzarea eĭ, ticăloșia, nenorocirele și alte asemine».

«Scrisoarea unuĭ boĭer Moldovan» e un pamflet în 32 pagine manuscrise, în care Tăutul se rîdică uneorĭ la o înălțime de ideĭ nespusă, cu un foc, cu o ură necruțătoare și crudă, care face din acest panflet nu numaĭ un monument istoric, dar și un document literar. Cernăuțeniĭ, ca și boĭeriĭ veniți pe acasă, iscălise jaloba și cererile obștieĭ. Domnia luĭ I. Sturza era rezultatul a tuturor, dar slaba ideĭe a naționalitățeĭ reînviată, și Tăutul nu ĭerta fățărnicia și ambiția tulburătoare a Domniilor, care amenința ĭarășĭ acest prințip cîștigat cu atîtea durerĭ. Scrisoarea ĭa la răspicat răspunsul boĭerilor din cuvînt în cuvînt subt închipuirea unuĭ boĭer ce ar fi fost din taraful Cernăuțenilor.

CÎNTAREA ROMÎNIEI

In *România Literară*, 1855, pag. 445, 456, 471, 487, 520, 1533.—A se vedeà şi : *Al. Russo*, pag. 112—152, *Arta şi Literatura română*, 1903, pag. 174—177 şi *Anexele.*

Dacă duşmanul vostru va cere legăminte ruşinoase dela voĭ, atuncea maĭ bine murițĭ prin sabia luĭ, decît să fițĭ privitorĭ împilăreĭ şi ticăloşieĭ țăriĭ voastre. Domnul părinților voştri însă se va îndura de lacrămele slugilor sale, şi va rîdica dintre voĭ pe cineva, carele va aşeaza iarăşĭ pe urmaşiĭ voştri în volnicia şi puterea de maĭ înainte.

(Hronică moldovenească).

1.

Domnul Dumnezeul părinților noştri înduratu-s'aŭ de lacrămile tale, norod nemîngîĭet, înduratu-s'aŭ de durerea plămîilor tale, țara mea?.. Nu eştĭ[1] îndestul de smerită, îndestul de chinuită, îndestul de sfîşiată? Văduvă de fiĭoriĭ ceĭ vitejĭ, plîngĭ fără încetare pe mormintele lor, precum plîng şi jălesc femeile despletite pe săcriul mut a soților.

2.

Neamurile auziră țipetul chinuireĭ tale; pămîntul se mişcă. Dumnezeŭ numaĭ să nu'l fi auzit?... Răsbunătoriul prevestit nu s'aŭ născut oare?

3.

Care e maĭ mîndră decît tine între toate țările semănate de Domnul pre pămînt? Care alta se împodobeşte în zilele de vară cu florĭ maĭ frumoase, cu grîne maĭ bogate?

[1] in text «este».

4.

Verzĭ sînt dealurile tale, frumoase pădurile și dumbrăvile spînzurate de coastele dealurilor, limpede și senin cerĭul tăŭ. Munțiĭ se înalță trufașĭ în văzduh; rîurile ca brîĭe pestrițe ocolesc cîmpurile; nopțile tale încîntă auzul, zioa farmecă văzutul... pentru ce zîmbetul tăŭ e așa de amar, mîndra mea țară?...

5.

Pe cîmpiile Tenechieĭ răsărit-aŭ florile? Nu aŭ răsărit florile, sînt turmele multe și frumoase ce pasc văile tale: soarele înrodește brazda: mîna Domnuluĭ te-aŭ bucurat cu bunurĭ felurite, cu pomete și cu florĭ, cu avuție și cu frumusețe... Pentru ce gemĭ și țipĭ, țară bogată?...

6.

Dunărea bătrînă, biruită de părințiĭ tăĭ, îțĭ sărută poala și îțĭ aduce avuțiĭ din ținuturile de unde soarele răsare și de unde soarele apune; vulturul din văzduh caută la tine ca la pămîntul tăŭ de naștere; rîurile cele frumoase și spumegoase, pîraĭele cele răpede și sălbatice cîntă neîncetat laŭda ta... O, țară falnică ca nicĭ una, pentru ce fața țĭ-e îmbrobodită?

7.

Nu eștĭ[1] frumoasă, nu eștĭ[2] înavuțită?... N'aĭ ficĭorĭ mulțĭ care te ĭubesc? N'aĭ cartea de vitejie a trecutuluĭ și viitorĭul înaintea ta?... pentru ce curg lacrămile tale?...

8.

Pentru ce tresarĭ? trupul ți se topește de slăbăcĭune, și inima ți se frămîntă cu ĭuțeală... Cetit-aĭ oare în cartea ursiteĭ?... Aerul mișcă turburat... vîntul dogorește...

[1], [2] în text «este».

Ingerul peireĭ arătatu-ţi-s'aŭ? Nopţile tale sînt recĭ, visurile turburate ca valurile măreĭ bătută de furtună... ce'ţĭ prevestesc?

9.

Priveşte la mĭază zi, la mĭază noapte, popoarele îşĭ rîdică capul... gîndirea să iveşte luminoasă pe deasupra întunericuluĭ... Gîndirea, duhul dumnezeĭesc, ce zideşte, şi credinţa ce dă vieaţă... lumea veche se prăvăleşte şi pe a eĭ dărîmăturĭ slobozenia se înalţă!... Deşteaptă-te!

10.

Mucenicii sîngeluĭ tăŭ n'aŭ zis oare: şi Domnul va scula pe unul dintre voĭ, care va aşeza pe urmaşiĭ voştri ĭarăşĭ în volnicia şi puterea lor?... Uitat-aĭ sîngele ce cură prin vinele ficĭorilor tăĭ?... Mult eraĭ mîndră odinioară cînd strigaĭ «ura» în bătăĭ!... pĭeptul tăŭ era tare ca de oţel, paloşul se tocea pe dînsul... soarele se întuneca de nori de pulbere ce rîdicaŭ răsboĭniciĭ tăĭ.

11.

Poporul tăŭ era îndrăsneţ ca vulturul, răsboĭnic şi trufaş ca taurul neîngĭugat... Rămasu-ţ'aŭ oare numaĭ umbra puteriĭ şi aducerea aminte a vitejieĭ tale?...

12.

Cum aŭ slăbit pĭeptul tăŭ de oţel... mîna ta cea tare cade de oboseală... şi molăşirea aŭ întrat în lăcaşul voĭnicilor!

13.

In vremea veche... de demult, de mult... cerĭul era limpede... soarele strălucea ca un fecĭor tînăr... cîmpiĭ frumoase împrejurate de munţĭ verzĭ, se întindeaŭ maĭ mult decît putea prinde ochĭul... pădurĭ tinere umbreaŭ

dealurile . . . turmele s'auzeaŭ mugind de departe . . . și armasariĭ nechezeaŭ jucîndu-se prin rariște . . . pe o pajiște verde, slobozenia, copilă bălăioară cu cosițe lungĭ și aurite, se gĭuca cu un arc destins. Ferice de oameniĭ din cîmpie, ferice de ceĭ de la munte! . . . Era vremea atuncea cînd tot omul trăea fără stăpîn și umbla mîndru fără să'șĭ plece capul la alt om; cînd umbra văilor, pămîntul și aerul ceriuluĭ era deschișĭ tuturora; ĭar vieața se trecea lină ca un vis; și cînd agĭungea pe om nevoile bătrîneților și moartea, el se ducea zicînd: «mĭ-am trăit zilele», și era sigur că vieața luĭ se va prelungi în copiĭ și moștenirea luĭ. . .

Dar ĭată aerul se turbură . . . Ceriul cel limpede se îmbrobodește cu norĭ întunecoșĭ . . . un nor de prav învăluĭe cîmpia și ascunde munțiĭ . . . se aud vaĭete . . . dobitoacele se învîrtesc cum se învîrtesc în nopțile vijălioase, cînd lupiĭ urlă în pădurĭ . . . caiĭ nechează jalnic . . . mulțime de glasurĭ se aud strigînd . . . vădesc cînd primejdie, cînd nădejde, izbîndă, cînd perdere, turbare, desnădejduire; vîntul suflă și norul se împrăștie puțin . . . Doamne, fă'țĭ milă . . . se vede amestecul uneĭ bătăliĭ! . . . Ceĭ ce aŭ năvălit sînt îmbrăcațĭ în fer . . . segeata alunecă pe pavăză, și paloșul cu doŭă ascuțite taĭe în carne vie . . . dar pepturile goale staŭ în potrivă . . . se luptă cu furie . . . se plec săbieĭ . . . inimele slăbesc . . . fug . . . țara slobodă aŭ perit! . . . Stațĭ . . . izbînda'ĭ în mîna Domnuluĭ . . . arcul se întinde din noŭ . . . luptătoriĭ se amestec și se isbesc . . . pepturile goale de pavezile . . . capetele descoperite de coĭfurile . . . departe pe cîmpie se văd arcurĭ sdrobite, fășiĭ de steagurĭ, apoĭ un cusclug[1] mare, mare se rîdică, și o pară grozavă înfloriază ceriul . . . focul jărtfeĭ se înalță în văzduh . . . învinșĭ și învingătorĭ cad în genunchĭ, și la lumina flacăreĭ îșĭ daŭ dreapta și se ĭaŭ în brațe . . . fiĭ cu inima bună . . . țară binecuvîntată! Tu fusășĭ altarul rudireĭ crivățuluĭ cu pustia, a bărbățieĭ cu mintea, a slobozenieĭ cu puterea. Din această rudire frămîntată cu sînge și sfințită prin foc se naște un popor noŭ.

Astfel povestesc bătrîniĭ.

[1] în text «cuschĭug».

14.

Orașele se întemeïază și se înfrumusețează din noŭ... oamenii cresc în îndestulare și se înmulțesc ca năsipul măreĭ... pămîntul se acopere de holde aurite... volnicia domnește ca maĭ înainte, dar nu acea volnicie pruncă, floare plăpîndă a pustietățiĭ, ci slobozenia cea bărbată și luminoasă, saŭ puternică și cu rădăcină țeapănă și adînc înfiptă în pămînt... sabiea acum nefolositoare a răsboĭnicului stă în coliba sa spînzurată... femeile zîmbesc dulce la pruncii lor... chipul sbîrcit al bătrînilor se întinde de bucurie... pacea aduce legea care chizășuïește, ïar nu asuprește... legea rol al slobozenieĭ... legea care apără pe cel slobod de nedreptate, și nu apasă pe sărmanul în folosul bogatuluĭ... și multă vreme era numaĭ oamenĭ fericițĭ, de și se aflaŭ bogațĭ și maĭ săracĭ... căcĭ nelegïuirea nu era cunoscută; și ceĭ bogațĭ și ceĭ maĭ tarĭ nu făceaŭ eĭ singurĭ legea după cum le vinea lor maĭ bine, și nu puteaŭ călca dreptul altuïa, și juniĭ ziceaŭ, închinîndu-se către bătrînĭ: cinste fie părinților noștri, cari s'aŭ luptat vitejește și nĭ-aŭ lăsat de moștenire moșie și slobozenie.

15.

Cel ce nu cunoaște nevoïa legeĭ, nu cunoaște ce e slobozenia, căcĭ nu poate fi slobozenie fără lege... și acel ce nu se ține de duhul legeĭ se leapădă de slobozenie.

16.

Pămînt chinuit te-aŭ ïubit legea... cînd te va ïerta Domnul?

17.

Slobozenia e îndoită... cea din lăuntru și cea din afară... ele sînt surorĭ, una fără alta nu pot trăi... Slobozenia din afară este neatîrnarea moșieĭ în care naștem și care ne hrănește, moșia dela care tragem numele nostru și

dreptul de om, de subt biruirea orĭ căriĭ alte țărĭ și împărățiĭ. Pentru sîngele ce ne dă, sîntem datorĭ cu sîngele nostru. Pentru aceasta aŭ fost bătăliele neamuluĭ nostru și a neamurilor, bătăliele cele vestite scrise cu movile și mănăstirĭ pe șesurĭ și pe dealurĭ. Slobozenia din lăuntru este legea, icoana dreptățiĭ dumnezeĭeștĭ, legea așezată prin învoirea tuturor, și la care toțĭ deopotrivă se supun. Acolo unde nu e lege, nu e nicĭ slobozenie, și acolo unde legea e numaĭ pentru uniĭ, și ceĭlalțĭ sînt scutițĭ de subt ascultarea eĭ, slobozenia aŭ perit... și fericirea e stînsă... căcĭ atuncea asuprirea, nevoile, necazurile și sărăcia izvorăsc în lume; atuncea lumea se împarte în săracĭ și bogațĭ, în stăpînĭ și robĭ, flămînzĭ și îmbuĭbațĭ... atuncea lumea stă în cumpănă de peire... căcĭ dreptatea dumnezeĭască e vecĭnică; ea urăște și blastămă pe omul și pe neamul ce alunecă în calea nedreptățeĭ... străbuniĭ nostri aŭ fost blăstămațĭ de Domnul pentru strîmbătățile lor, și blăstămul aŭ trecut din neam în neam pînă în zilele noastre... Privegheţĭ asupră-vă ca la candela ce arde, ca nu copiiĭ vostri și copiiĭ copiilor vostri să zică de voĭ: blăstăm asupra părinților nostri, care aŭ făcut strîmbătate... strîmbătatea izvorește din siluire, din pizmă, din jefuire și din neștiință... legea dreptățeĭ e frăția, și ce frăție poate fi între uliŭ și prada luĭ, între răpitul și răpitor, între dreptul și nedreptul?... pînă cînd maĭ puteți, voĭ ceĭ ce ațĭ călcat dreptatea grăbițĭ a întra în calea Domnuluĭ, căcĭ va sosi zioa izbîndireĭ, zioa cînd vrabia se va lupta cu uliĭul și'l va birui... și într'adevăr zic voŭă, acea zi s'aŭ apropiat.

18.

Tot lucru lasă semînța sa prin care din noŭ se naște: din tulpina bătrînă și putredă a faguluĭ încolțesc vlăstare tinere și vioae; așa din robie se naște slobozenia, din neorînduială [ĭese rînduĭala...] [1], jugul aduce mîntuirea precum furtuna liniștea... Rîdică capul, țară bîntuită de vijăliile lumeĭ, țară legată de jugul durereĭ!...

[1] Din textul lui Bălcescu.

19.

Furtuna mîntuireĭ straşnică are să fie . . . aveţĭ grijă de zioa aceĭa şi grăbiţi-vă a vă îndrepta din vreme. Tîrziŭ va fi atuncĭ a plînge şi a se căi; căcĭ suferinţa îndelungată împetreşte inima omuluĭ şi ucide mila şi o smulge dintr'însa . . . Ceĭ marĭ şi puternicĭ aŭ toate zilele spre a a se îngrăşa din asupririle creştinilor . . . Norodul are un ceas numaĭ, un ceas în care îşĭ izbîndeşte, şi cu acest ceas răscumpără veacurĭ de chinurĭ . . . Deşteptaţi-vă . . . că vine groaza . . . n'aţĭ auzit prin somn ţipetele şi vaetele megieşilor? . . . blăstemele văduvelor sărace, sudoarea oamenilor aruncată ca pleava, hrana sărimanilor mistuită, moştenirea copiilor răpită; adunate la loc cresc furtuna omenească şi ĭuţesc răsplata cumplită a dreptăţiĭ Domnuluĭ. Ceĭ ce prin siluire fac nelegĭuirĭ, prin siluire pĭer . . . şi sabia Domnuluĭ e în mîna noroduluĭ . . . . şi sabia atuncĭ mănîncă carne şi nu cruţă pe nimine de la sugătorĭul pînă la cel desăvîrşit bătrîn. Şi sîngele curge ca un izvor, căcĭ sîngele îmbată mintea ca spirtul şi ca vinul . . . şi în acea zi se vor auzi maĭ multe vaete de cum s'aŭ auzit de cînd lumea . . . şi sîngele vărsat va cădea peste capul celor ce fac strîmbătate şi îşĭ spală mînile, peste capul celor ce zic acum : nu este dreptate dumnezeĭască . . . cariĭ precupesc dreptul văduveĭ şi vînd cugetul lor şi sîngele fraţilor lor.

20.

Lumea întreagă are tot o poveste... strîmbătatea care se lăcomeşte la bunul altuĭa, şi sărmanul care sfarmă funea cel strînge. Grea e strîmbătatea... şi răsplata eĭ cumplită este!..

21.

Şi era vieaţa dulce şi pacĭnică... subt aripele slobozenieĭ legea înflorea... toţĭ fiiĭ ţăriĭ trăĭaŭ în bine, căcĭ unirea şi dragostea domneaŭ cu eĭ... bogatul ajuta pe sărman; sărmanul nu pizmuĭa pe bogat... fiecare om avea

dreptul săŭ și era moștean în țara sa... legea era dreaptă și tare; ea nimiccea în lăuntru pe ceĭ cu inimă vicleană, și era un zid de apărare de către dușmanul din afară... fruntea ta, o țară mult dragă, nu se pleca atuncĭ rușinoasă înaintea străinilor, și cînd grăĭaĭ, glasul tăŭ se auzĭa de departe... numele străinilor nu te îngroza, și deși ziceaŭ eĭ între eĭ: haĭ să punem în fĭare pe ficĭoriĭ vulturilor și să domnim asupra lor.... căcĭ noĭ sîntem tarĭ și maĭ mulțĭ la număr... și turmele lor vor fi a noastre... vom necinsti femeile și fetele lor, și vom batjocori periĭ căruntĭ aĭ bătrînilor lor. Dar tu rîdeaĭ de laudele sălbaticilor... că vulturiĭ aveaŭ aripĭ și căngĭ tarĭ... cînd cătaĭ la dînșiĭ eĭ pereaŭ, cum pere un nor de graurĭ cînd vulturul se leagănă prin văzduh... greŭ era de a repune ficĭoriĭ tăĭ.—Fiecare om era slobod și plătea cît o sută de oamenĭ, căcĭ se lupta pentru dînsul... slobozenia însutește puterea... numaĭ ceĭ mișeĭ și ceĭ răĭ țin cu străiniĭ și cu apăsătoriĭ...

22.

Vîntul dela mĭază noapte bate cu furie... Cerĭul se întunecă... pămîntul se cutremură... în patru unghĭurĭ ale lumiĭ se văd înălțîndu-se stîlpĭ de flacără învăluită în nourĭ de fum... se aud armasariĭ nechezînd, turmele mugind, sgomote de cară și o larmă îngrozitoare de glasurĭ de tot felĭul; limbele se amestecă și oameniĭ nu se maĭ pot ințălege... popoarele se grămădesc și se îndeasă unele peste altele... d'abĭa urma unora de pe pămînt s'aŭ șters, altele aŭ năvălit în locul lor... pare că zioa d'apoĭ a lumeĭ ar fi sosit... scîrșnirĭ de dințĭ, gemete și țipete de moarte se maĭ aude... noroadele daŭ năvală peste noroade și oamenĭ peste oamenĭ... pustiirea pășește înainte și în urma lor... dreptatea stă în jaf... legea în sabie, noaptea cu beznele sale aŭ cotropit omenirea... sîngele curge pîraĭe... focul mistuĭește ce scapă din sabie... și moartea săceră pămîntul... întunericimea se îndeasă și maĭ mult... tot neamul omenesc se frămîntă și se struncenează... urgia Domnuluĭ... dreptatea dumnezeĭască trece pe pămînt pustiind!..

23.

Viscolul siluireĭ se întinde și maĭ mult și jaful se întocmește . . . ceĭ maĭ voĭnicĭ dintre voĭnicĭ cer să supuĭe șie pe soțiĭ lor și pe ceĭ maĭ slabĭ . . . sîngele curge mereŭ. . . sabia domnește în acea vreme. . . setea de a stăpîni cuprinde pe oamenĭ . . . Domniĭ și boĭeriĭ neamurilor se rîdică ca niște urieșĭ și caŭtă a sdrumica popoarele . . . o luptă mare și îndelungată se începe între om și om, popor și popor, și între popoare cu căpiteniile lor cele hrăpitoare . . . oameniĭ de răsboĭ se unesc toțĭ din toate părțile între sine . . . slobozenia se învinge . . . pustierea se întinde peste tot locul.

24.

Din această frămîntare a popoarelor se naște o feară . . . Robiea.

25.

Inima și tăria sufletelor bărbate! . . . temelia dreptuluĭ și ale slobozenieĭ nu per în vecĭ. . . în orĭ ce inimă rămîne un gînd ascuns, un loc unde sămînța bună încolțăște. . . popoarăle îșĭ perd sfaturile și rătăcesc din calea dreaptă saŭ adorm în durere, dar nu per.

Lumea revășită se întocmește ĭarășĭ, dar cu încetul și cu durere mare; neamurile trec prin ispite și cercărĭ, pînă ce întră priceperea într'însele și se înțăleg, așa și ferul numaĭ prin foc se îmlădie, se netezăște și se face strălucitor.

26.

Se zice în carte, că Domnul pre ceĭ fără de lege cînd voĭește a-ĭ prăpădi îĭ orbește și le însuflă cugete nebune și ne înțălepte de mîndrie. . . Domniĭ și boĭeriĭ neamurilor ziseră între dînșiĭ: să nu lăsăm popoarele noastre în odihnă, căcĭ odihna deșteaptă gîndirea, și gîndirea mînă la faptă. . . să rîdicăm stavilĭ, să semănăm zavistia și ura, și să în-

suflăm lăcomia cuprinselor și a prăzilor, și să împingem neamurile unele asupra altora, ca astfel să întindem domnirea și puterea noastră... și neamurile se dușmăniră și se pizmuiră între dînsele luptîndu-se mereŭ ca să slăbească pe cele maĭ tarĭ, ca să înghită pe cele maĭ slabe nu spre folosul lor, ce[1] spre folosul asupritorilor pămîntuluĭ... astfel popoarele se făcură părtașe la nelegĭuirile și nedumnezeirea căpiteniilor lor, sleiră sîngele și topiră carne după oasele lor în luptă, pînă cînd, rănite și sîngerate și dîndu-șĭ sufletul, cunoscură în sfîrșit rătăcirea lor, și cum că toate limbele pămîntuluĭ sînt surorĭ și fiĭce ĭubite ale Domnuluĭ... și vremea neînțelegereĭ trecu!..

27.

Neamurile toate s'aŭ cunoscut între sine... limbele toate s'aŭ îmbrățoșat... Numaĭ pe tine, țară de jărtfă, pămînt de sînge și de durere, nu te cunosc... mare ț'aŭ fost fala... dar amară îțĭ este răstignirea... Doamne depărtează paharul...

28.

In mijlocul viscoluluĭ ce făceaĭ tu, pămînt desmoștenit?.. Pămîntul ce acoperea cenușa strămoșilor era frămîntat de lavă... vîrtejul furtunos învăluĭa cîmpiea... talazurile aceluĭ ocean fără marginĭ de neamurĭ prăvălindu-se din toate părțile lumeĭ spinteca cu durere coastele tale... Mumă fără copiĭ, ficĭoriĭ tăĭ rătăcițĭ în vijelia omenească pribegea în toate laturile ducînd cu dînșiĭ numaĭ limba și dorul tăŭ... moșia e cel maĭ dintîĭŭ și cel maĭ de apoĭ cuvînt al omuluĭ; într'însa se cuprind toate bucuriile... simțirea eĭ se naște odată cu noĭ și e nemărginită și vecĭnică ca și Dumnezeŭ. Patria e aducerea aminte de zilele copilărieĭ... coliba părintească cu copacĭul cel mare din pragul ușiĭ, dragostea mameĭ... plăzmuirile a le inimeĭ noastre... locul unde am ĭubit și am fost ĭubițĭ... cîĭnele care se gĭuca cu noĭ, sunetul clopotuluĭ bisericeĭ satuluĭ ce ne

[1] ci.

vestește zilele frumoase de serbătoare... sbĭeratul turmelor cînd se întorceaŭ în amurgul săriĭ dela pășune... fumul vetriĭ ce ne-aŭ încălzit în leagăn înălțîndu-se în aer... barza de pe streșină ce caută duĭos pe cîmpie... și aerul care nicăĭerea nu este maĭ dulce!..

Și subt cortul pribegieĭ, bătrîniĭ ziceaŭ copiilor:... colo... în vale... colo... departe... maĭ departe... unde soarele se vede așa de frumos... unde cîmpiile sînt strălucite și pîraele răcoroase... unde cerĭul e dulce, unde pămîntul e roditor și gĭuncele sînt albe... copiĭ acolo e țara!.. și la aceste cuvinte voĭniciĭ prindeaŭ armele... pruncíĭ tresereaŭ în leagăne... femeile cîntaŭ patria depărtată și durerea pribegieĭ... ceĭ slabĭ se înbărbătaŭ. Și tu eraĭ mîndră atuncĭ, o țară nemîngîĭetă!.. fecĭoriĭ tăĭ eraŭ un neam barbat... numele tăŭ era vestit noroadelor... răsboiniciĭ tăĭ eraŭ vitejiĭ vitejilor... dragostea moșieĭ întărea ca o zea de oțel latele lor pepturĭ și brațele lor eraŭ tarĭ... cîțĭ căŭtaŭ la tine te pizmuĭaŭ, și dușmaniĭ tăĭ însușĭ îțĭ daŭ laudă... cînd din nărĭ sforăind și din ochĭ scînteind, taurul clătina coarnele, groaza se respîndea în toate laturile...

29.

Lupta întărește pe cel slab, și primejdia mărește pe cel tare... tot bunul are nevoile sale. Ghimpul se ascunde sub floare... așa și slobozenia mulțĭ vrăjmașĭ are... pentru că este partea cea maĭ frumoasă, cea maĭ roditoare din moștenirea părințească. Nu aurul este bogăția neamurilor, nu neavutul este sărăcia oamenilor.—Avuțiile de aur sînt peritoare, sărăcia harnică e o bogăție ce nu se răpește; munca e bogăție vecĭnică.

30.

Noĭ săraciĭ de legĭ, ca să păstrăm moștenirea aceasta, saŭ ca să o luăm înapoĭ cînd ni s'aŭ răpit, trebuĭe: o mare stăruință și privighĭere, jărtfe necurmate și o unire strînsă între oameniĭ din acelașĭ sînge... astfel ca toțĭ să stea pentru unul și unul pentru toțĭ.

31.

Maĭ odihneşti-te pămînt al luptelor!... precum muncitorĭul stă de se resuflă. Fruntea ta e plină de sudoare şi de pulberea bătălieĭ... maĭ resuflă puţin... căcĭ aĭ duşmanĭ mulţĭ la număr... şi soartea ta e o luptă necurmată. Fosta-ĭ multe veacurĭ volnică ca pasărea văzduhuluĭ, pînă cînd o seminţie ĭubitoare de cuprinderĭ rîvni după patria ficĭoară a slobozenieĭ. Vulturul leghioanelor sdrobise lumea în ghĭarele sale... ca să te poată cuprinde în braţe, fu silit a te lua de soţie!... seminţiea pustieĭ cu seminţiea ce năvălise peste dînsa s'aŭ amestecat... acum slobozenia maĭ bărbată are arc şi sabie spre apărare... Ascute'ţĭ sabia ca fulgerul şi încoardă'ţĭ arcul o, ţara mea!... duşmanul se găteşte şi tu eştĭ straja lumeĭ... lumea te-aŭ părăsit şi s'aŭ sculat asupră-ţĭ; noroadele s'aŭ legat între ele, pentru a te batgĭocuri şi a stînge dintre noroade pomenirea ta... o patriea mea, jărtfeşte-te!

32.

Grăbeşte a maĭ prinde putere... ĭată se maĭ apropie o furtună... De abĭe vijeliea omenească se maĭ potoli şi o întunerecime cît un grăunte se zereşte despre răsărit... De ce merge maĭ creşte... şi ca un noŭr se îndeasă şi se întinde... Cerĭul se întunecă, viscolul isbucneşte... norul se varsă pe pămînt ca un rîŭ întărîtat, şi ca o mare fără margine înghite şi îneacă tot ce'ĭ ĭese înainte... Spaĭma a cuprins toate neamurile... slobozeniea şi legea popoarelor se sdrumică... potop de sînge este... pămîntul se umple de dărîmăturĭ... răsboinicïĭ o ĭaŭ la fugă... voĭnicïĭ sînt cuprinşĭ de frică... semiluna străluceşte.

33.

Pentru ce salţĭ, Dunăre bătrînă?.. un biruitor îndrăsneţ venit-aŭ oare ca în zilele strămoşilor să calce cu amîndoŭă picĭoarele pe amîndoŭă malurile tale?.. leghioanele înviat-aŭ şi maĭ vin să întemeĭeze de a doŭa oară patria?... apele tale se umflă, sar în sus şi vîjie îngrozite... nu...

un turban se vede pe mal... armasariĭ Anadoluluĭ nechează sărind în doŭă picĭoare de nerăbdare... pala pustieşte ţermul din a dreapta... popoarele de la mĭază zi la mĭază noapte, de la răsărit la apus plec capul lor sabieĭ şi se leapădă de legea părinţilor lor ca să'şĭ scape vieaţa, şi cred Coranuluĭ... Mahomet ĭa locul luĭ Hristos... Sabiea şi Coranul duc robiea după dînsele...

34.

Pe riurĭ plutesc dărîmăturile palatelor şi a bisericilor... cu sîngele se scurge rămăşiţa neatîrnăreĭ a doŭăzecĭ de popoare... Valurile isbesc spumegînd valurile, şi spuma lor e sîngerată. Pe lucĭul Dunăreĭ merge şi se întoarce, se afundă şi se rîdică un ĭatagan scînteitor... şi valul înfiorat asvîrle pe ţermurile înspăĭmîntate pe ficĭoriĭ proroculuĭ... Alah! strigă eĭ... aice e pămîntul făgăduit celor credincĭoşĭ!...

35.

Dacă duşmanul nostru va cere legăminte ruşinoase de la voĭ, atuncĭ maĭ bine murițĭ prin sabiea luĭ, decît să fițĭ privitorĭ împilăriĭ şi ticăloşieĭ ţăriĭ voastre... Domnul părinţilor voştri însă se va îndura de lacrimile slugelor sale şi va rîdica dintre voĭ pe cineva, carele va aşeza íarăşĭ pre urmaşiĭ voştri în volniciea şi puterea de maĭ nainte.

36.

Pustiirea se întinde pe cîmpiĭ... codriĭ clocotesc de o fîşiĭre duĭoasă... pe coastele dealurilor se văd numaĭ sate arse şi turme de femeĭ rătăcind cu pruncíĭ la ţiţă... o, ţara mea? unde sînt acum voĭniciĭ tăĭ ceĭ cu inima vitează şi cu braţul tare... N'aud eĭ răcnitul tăŭ... vaetele femeĭlor... plînsorile copiilor... rugele ficĭoarelor?... leiĭ făcutu-s'aŭ mĭeĭ?.. Paloşele crunte ruginitu-s'aŭ în mînele răsboĭnicilor tăĭ?.. şi femeile ziceaŭ: vaĭ noŭă... vaĭ!.. bărbaţiĭ ş'aŭ prăpădit inima... moştenirea copiilor noştri

o să cadă în prada vrăşmaşilor . . . şi copiiĭ vor agĭunge robiĭ lor . . . şi eĭ se vor purta cu dînşiĭ sărmăneiĭ ca stăpînul cel răŭ cu cînele săŭ . . . şi vom rămîne de risul şi de batjocura neamurilor . . . şi mumele ziceaŭ la ficĭoriĭ lor: cel ce fuge dinaintea duşmanuluĭ este mişel . . . şi mişeiĭ nu sînt de sîngele nostru . . . duceţi-vă de muriţĭ maĭ bine slobozĭ decît să trăiţĭ în robie şi ocară.

37.

Vîjie crivăţul . . . se clatină pămîntul! răsun bucĭumele . . . oameniĭ se isbesc cu oamenĭ . . . zalele cu fĭerul . . . pĭepturile cu oţelul . . . vitejiĭ cad morţĭ în ţărină . . . sîngele desfundă pămîntul . . . leşurĭ plutesc pe riurĭ . . . pîrjolul se învîrteşte în toate părţile. Strigările luptătorilor şi clăncăirea paloşelor încrucesîndu-se resun cu huet . . . ce te-aĭ făcut, mare Vizir? . . . unde-ţĭ sînt voĭniciĭ, paşă cu treĭ tuĭurĭ? Vîntul împotrivireĭ sfărimă zabalele armasarilor tăĭ . . . năvala se trase înapoĭ spăĭmîntată de pĭepturile goale a vitejilor! . .

Cine fuge colo în vale cu brîul descins . . . cu turbanul desfăcut . . . cu pala sdrobită? . . Sultanul cel fălos . . . Sultanul groaznicul! . . Fugĭ . . . şi eraĭ împăratul împăraţilor . . . numele tăŭ îngrozea maĭ mult decît o oştire . . . Paşiĭ [1] tremuraŭ cînd te vedeaŭ trecînd . . . Unde sînt cetele cele numeroase ca şi ţările tale, ostaşiĭ tăĭ maĭ mulţĭ la număr decît stelele ceruluĭ? Trăsnitul pică din mînile tale . . . numele tăŭ nebiruit peri . . . Fugĭ . . . şi în goana fugeĭ, căpitaniĭ tăĭ nu maĭ cunosc pe voĭnicul înfricoşător ce încura armasarul înnaintea bătălieĭ. Caŭtă în urmă, vezi'ţĭ comorile prădate . . . Haremul pîngărit . . . caiĭ nechezind în cîmpie fără călăreţĭ . . . cîte mume te vor blăstema o, Sultane fulgere . . . credincĭoşiĭ proroculuĭ zac ne îngropaţĭ pe cîmpurĭ . . . Dumnezeŭ s'aŭ fost îndurat de lacrimele slugilor sale, şi aŭ rîdicat pe acela ce le-aŭ aşăzat ĭarăşĭ în volniciea şi puterea de maĭ înainte.

[1] pluralul dela «paşă».

38.

Eştĭ frumoasă, eştĭ avuţită... o ţara mea... aĭ copiĭ mulţĭ la număr care te ĭubesc... aĭ cartea de vitejie a trecutuluĭ şi viitorĭul înaintea ta... pentru ce curg lacrămile tale?...

39.

Tresarĭ, pare că trece pe zare năluca văĭelor... inima ţi se frămîntă cu ĭuţeală... cetit-aĭ în cartea ursiteĭ, orĭ că îngerul peireĭ ţi s'aŭ năzărit?..

40.

Pentru ce staĭ înmărmurită o, ţară romînă? nu'ţĭ maĭ aducĭ aminte de zilele cele vechĭ?.. trăsnetul se sdrobea în mînele celor nebiruiţĭ... turbanul se restogolea în ţărină... străinul fugea ca de moarte, cînd vedea amerinţătorul tăŭ steag, un semn de dreptate, putere şi slobozenie... Turcul cuprins de spaĭmă, alerga să se ascundă între cadîne în harem... şi Tatarul în fuga caluluĭ lua îndărăpt drumul pustieĭ!

41.

Subt poalele unuĭ munte se întindea o cîmpie mare, şi un soare strălucitor lumina acea cîmpie... Doĭ inşĭ se preumba prin trînsa... staŭ ades în loc... şi apoĭ pornea maĭ departe... precum spicurile în vremea secereĭ zac unele peste altele, aşa şi oase peste oase de morţĭ acoperea pămîntul... petice sfîşiete şi acăţate de prăjina lor plecată, de abîe se maĭ mişcaŭ de vîntul ce dogorea... un nour de corbĭ fîlfîĭa pe deasupra croncăind, vulturĭ marĭ se învîrtejea în văzduh, s'apoĭ de odată se asvîrlea cu ĭuţeală peste oasele înălbite... nicĭ o lăcuinţă nu se zărea în acea vale a morţeĭ... icĭ cole movile semănate fără rînd încreţeaŭ ca nişte valurĭ luciul cîmpieĭ... şi pe fiecare din acele movilĭ era cîte un semn deosebit... pe una o cruce roşie plecată... pe alta un turban sîngerat

cu semiluna înfiptă pe dînsul... maĭ departe o suliță tătărească sfarmată... și acolo staŭ mormane grămădite după semințiĭ și lege, oasele neamurilor care se întîmpinară pe acest cîmp de bătaĭe... fie care la un loc, ca un semn de isbîndă pomenitoare... La marginea cîmpieĭ era o pădure, ĭar din fundul pădureĭ se auzea o fîșiire neînțăleasă... o plîngere ce semăna cu vaetele sufletelor chinuite... Copaciĭ eraŭ împestrițațĭ de frunze felĭurite, pline de o roŭă roșie... și în vîrful unuĭ stejar bătrîn un vultur alb fîlfîĭa și scutura din aripĭ... și la fie care din acele mormane ceĭ doĭ oamenĭ îngenunchea și ziceaŭ împreună... «Fală și mărire ție, țara noastră, bine cuvîntată și cuvîntătoare de Dumnezeŭ.. fecĭoriĭ Hunilor s'aŭ încumătat să te supuĭe... și tu aĭ fost peștera cĭolanelor lor... potopul Asieĭ aŭ vrut să înghită lumea... și tu aĭ fost stavila lumeĭ... un neam de vitejĭ aŭ rîvnit la turmele tale și la grînele aurite ale holdelor tale... și tu aĭ legat pe vitejĭ doĭ cîte doĭ... și aĭ arat cu dînșiĭ țarina [1]... și aĭ semănat cu sîngele și cu sudoarea lor Dumbrava roșie, pădurea sîngeluĭ!

42.

Cum de te-aĭ veștejit floare a faleĭ și a slobozenieĭ?... Intr'o zi vruseșĭ să te odihneștĭ ca omul obosit de muncă... și fecĭoriĭ tăĭ ceĭ viclenĭ făcură sfat între dînșiĭ... cugetul nedreptățeĭ și al domnieĭ intra în sufletul lor... și rîvniră la armele și avuția fraților lor. Zavistia semăna semînța gîlcevelor și a împerecherilor... fecĭoriĭ tăĭ te mușcară la inimă, o, țara mea, și îțĭ făcură rană mare... Străinul puse picĭorul pe peptul tăŭ ca să te înădușă... și dete în mînele voĭnicilor tăĭ furca în locul paloșuluĭ de odinioară... și tu, mușcată, te lăsașĭ de bună voĭe în mîna celor ce nu putuse a te birui!...

43.

In șesurile tale dușmaniĭ corturele ș'aŭ întins... mîndriea numeluĭ tăŭ aŭ căzut precum cade de pe deal stejarul cel îmbătrînit, și nu-țĭ lăsară de a resufla fără numaĭ

[1] în text «țărina».

atîta aer precît se îndurară eĭ... Domniile și boĭeriile tale îngenunchĭară înaintea lor.

44.

Eraĭ un trup cu vieață; și aĭ agĭuns umbra morțiĭ... răsboĭniciĭ tăĭ s'aŭ făcut muĭerĭ, boĭeriĭ tăĭ robĭ a dușmanilor, și steagul tăŭ peri dintre steagurele neamurilor!... Pentru ce te frămînțĭ oare? Ițĭ este dor de vremea veche... vr'o rază din fala trecută venit'aŭ să lumineze fruntea ta?... Nu, ce[1] frămîntarea e de durere!

45.

Mîndră și vitează eraĭ în bătălie, o, țară romînă... cu greŭ și cu anevoĭe era a te birui.... Ca să'țĭ sugă sîngele, fecĭoriĭ tăĭ ceĭ blestemațĭ te deteră în prada dușmanuluĭ. Neamurile ce pizmuĭa puterea ta și numele tăŭ cel falnic se legară între ele, și ziseră: haĭ să sdrobim acest cuĭb de volnicie... ele te orbiră de ură și de zavistie, puterea ta se toci pilită de trupul tăŭ însușĭ... urieșiĭ se aruncară asupra trupuluĭ tăŭ, și îl tăĭeră în bucățĭ, și împărțiră între sine ca pe niște turme pe fecĭoriĭ tăĭ: «și aruncat'aŭ la sorțĭ haĭnele luĭ Hristos», zice psaltirea.

46.

Mult maĭ înainte păgînul zisese: Ca să sdrobesc acest trup ce mă îngrozește și cînd nu se mișcă, să daŭ drumul asupră'ĭ nemernicilor meĭ... și veneticĭ, lepădațĭ de Domnul, ca un nor de lăcuste trecură mările, și se asvîrliră peste tine, o, pămînt a grelelor durerĭ și supseră sîngele măduveĭ tale! eĭ aruncară pe copiiĭ tăĭ în besnele întunericuluĭ... și numele lor peri cu tine... Eraĭ slobodă... și te puseră în obezĭ... eraĭ avută... și se înbuĭbară de carnea ta, ca niște lupĭ flămînzĭ... eraĭ vitează... și înfipseră mișăliea în inima ta... eraĭ vrednică și lăudată... și agĭunseșĭ

[1] ci

defăĭmată... eraĭ curată... și te pîngăriră cu tîlhăria și nelegĭuirea!

47.

Sîngele fecĭorilor tăĭ s'aŭ stricat, și inima lor aŭ putrezit... cînd eraĭ tare, era și eĭ mîndri de tine... dar de cînd s'aŭ amestecat cu ceĭ mișeĭ și cu ceĭ viclenĭ, s'aŭ făcut și eĭ viclenĭ și mișeĭ!....

48.

Tu eștĭ ca corabiea fără cîrmă bătută de furtună... și vîslașiĭ ceĭ răĭ care s'aŭ însușit de a fi cîrmacĭ te duc dintr'o nevoĭe într'alta și maĭ mare, din fără de lege în fără de lege, din păcătuire în păcătuire... că sînt orbĭ de strîmbătate... ĭarba se usucă pe unde călcăm... înțălepcĭunea noastră e mincĭuna... istecĭunea noastră, jăfuirea... faptele noastre, faptele ĭaduluĭ... și am supus [în] robie pe frațiĭ noștri, am robit clăceĭ sîngele nostru, și am ofilit fruntea ta... stîns'am candela cu suflarea noastră de fără de lege... ce veĭ zice, o, țară de necazurĭ, Rahilă nemîngîĭetă... cînd îĭ grăi?... ce veĭ face cînd va veni ziŭa dreptățeĭ și a curățireĭ?

49.

Jalnic e cînticul tăŭ, Romîncă copiliță!... ce zicĭ? Eniceriĭ trecut'aŭ Dunărea?... Tatarul pustietor împrăștie oare spaĭma de-alungul țăreĭ?... Leahul călăreț venit'aŭ să'șĭ isbîndească de răsboaele pĭerdute și Ungurul să'șĭ adune oasele răsipite ale ostașilor săĭ?... Logodnicul cins'aŭ paloșul strămoșesc? cîntă-țĭ cînticul...

50.

Doĭna și ĭar doĭna!... cînticul meŭ e versul de moarte a poporuluĭ la șăzetoarea priveghĭuluĭ... pămîntul îĭ e de lipsă... și aerul îl îneacă... văzut'am flăcăiĭ scuturîndu-șĭ pletele... și fruntea lor a se încreți fără de vreme... flo-

rile de pe capul copilelor a se veşteji... şi poporul căŭtînd în beţie uĭtarea necazurilor... Trist e cînticul în serbătorile satuluĭ: «Birul îĭ greŭ, podvoada e grea!...» Bătrîniĭ îşĭ ascund ochiĭ plinĭ de lacrimĭ, bărbaţiĭ staŭ obidiţĭ... cînticele se sfîrşesc în blăstămurĭ... şi copiiĭ căĭnează naşterea lor. Poporul e stîlpul ţăreĭ... fiecare părticică de pămînt e văpsită de sîngele luĭ... şi într'o zi ni s'aŭ zis: Munceşte, Romîne, de dimineaţă pînă în seară... şi rodul munceĭ nu va fi al tăŭ!... tatăl tăŭ ţĭ'aŭ lăsat de moştenire o ţarină[1] şi arme... şi nu te veĭ bucura de dînsele... şi tu veĭ trăi vecĭnic robind... trupul şi sufletul tăŭ vor fi străinĭ pe pămîntul înrodit de tine... veĭ plăti aerul ce resufli... veĭ plăti soarele ce te încălzeşte şi locul unde zac oasele mameĭ tale, veĭ plăti dreptul să creştĭ vaca ce hrăneşte pe copiiĭ tăĭ şi boul ce'ţĭ agĭută la muncă... trupul tăŭ se va gîrbovi subt bătaĭe, şi partea ta în lume va fi ocara! Veneticiĭ zisu-ne-aŭ în limba lor: Al nostru e pămîntul şi aceĭ ce locuĭesc pe dînsul... a le noastre cîmpurile... a le noastre dealurile... a le noastre cotunele, satele şi tîrgurile, colibele şi curţile, toată mişcarea şi toată suflarea... Tu aĭ fost puternic şi viteaz în luptă... dar puterile tale s'aŭ tocit de sărăcie şi de stricăcĭune... şi noĭ am cules rodul vitejieĭ tale...[2] vor veni fecĭorĭ cu mîngîĭerĭ mincinoase de ţ'or povesti că eştĭ şi tu un popor... noĭ sîntem păstoriĭ... tu eştĭ turma chinuirilor... toţĭ îşĭ bat gĭoc de vieaţa, munca şi sărăcia ta, şi slugile slugilor calc peste trupul tăŭ... ceĭ ce zic că sînt aleşiĭ tăĭ cresc în mărirĭ şi avuţiĭ, şi ţie'ţĭ este frig şi copiilor tăĭ le este foame!... Eĭ fac legĭ, dar nu pentru dînşiĭ, ci pentru împovorarea ta!... Doĭna şi ĭar doĭna!... sîntem pribegĭ în coliba părintească... şi străinĭ în pămîntul rescumpărat cu

[1] în text «ţărină».

[2] Cf. următorul pasagiu din *Idee repede de istoria Prinţipatului Ţării Rumîneşti* de F. Aron, Bucureşti 1835: «orĭ care altă naţie poate să-ĭ zică cu despreţuire: «Inceputul ce aĭ este necunoscut, numele ce porţĭ nu este al tău, nicĭ «pămîntul pe care lăcueştĭ; soarta ta aşa a fost ca să fiĭ tot după cum eştĭ: «leapădă-te de începutul tău, schimbă-ţĭ numele sau primeşte pe acesta ce «ţi'l dau eu, ridică-te şi du-te din pămîntul pe care lăcueştĭ, căcĭ nu este «al tău, şi nu te maĭ munci în zadar căcĭ tu nu poţĭ fi maĭ bine decît eştĭ». Aceste vorbe pline de ruşine, de descurajare şi de dăsnădăjduire ca un trăsnet ar cădea asupra aceleĭ naţiĭ...» (tom. I, pag. VI—VII).

sîngele nostru!... Dar în cîmpie crește, și pe deal ĭarăși crește o floare pentru popoarele chinuite... Nădejdea!

51.

Era odinioară un neam de frațĭ născuțĭ tot dintr'o mumă și dintr'un tată... și veni acel neam într'o țară lată și mănoasă pe căĭele cerĭuluĭ de se pomenește și astăzĭ... și frațiĭ se ĭubeaŭ între sine și cresteaŭ în avuție și fericire... turme nenumărate ca stelele păsteaŭ în cîmpiĭ întinse... veciniĭ și hoțiĭ pizmuĭaŭ unirea, puterea și bogăția lor, dar le era teamă de dînșiĭ, căcĭ bărbăția lor îĭ îngrozea... și astfel acestĭ frațĭ trăĭaŭ fericițĭ, și copiiĭ lor în moștenirea cea mare rămasă de la părințiĭ lor... Cînd vr'o nevoĭe vinea dintr'o parte, eĭ alergaŭ cu toțiĭ într'acolo... cădeaŭ cu toțiĭ împreună cînd vijeliea mare îĭ doborea, dar se rîdicaŭ ĭarășĭ cu toțiĭ împreună și isbîndeaŭ... astfel se pleacă și se rîdică la timp de viscol vîrfurile codrilor.

După ce trăiră într'acest chip vreme multă, nepoțiĭ ziseră într'o zi între dînșiĭ: Pentru ce să maĭ trăim amestecațĭ uniĭ cu alțiĭ, maĭ bine să împărțim moștenirea părințească, și fie care să ĭe partea sa... Atuncea trasără cu funiea și'șĭ împărțiră moșiea în maĭ multe părțĭ: una la mĭază zi, alta la apus și alta la mĭază noapte... separă șanțurĭ și puseră riurile și munțiĭ hotare între dînșiĭ... și de atuncea frațiĭ nu se maĭ puteaŭ vedè între eĭ... și veciniĭ se umplură de bucurie... Nu trecu mult, și fie care șezînd închis în moșiea sa, agĭunse că copiĭ din aceĭașĭ părințĭ uĭtară de tot uniĭ de alțiĭ, și de [și] vorbeaŭ tot o limbă... dar nu se maĭ înțălăgeaŭ... și cînd unele din ramurile aceluĭ neam se strîngeaŭ de pe fața pămîntuluĭ înecate de vecinĭ, ceĭlalțĭ frațĭ nu simțeaŭ nicĭ o durere... căcĭ acum eraŭ străinĭ și dușmanĭ între dînșiĭ, și se rîdicaŭ cu dușmaniĭ înpotriva sîngeluĭ lor!...

Și aceste neamurĭ care încă se numesc între sine Romînĭ, în ochiĭ celoralalte popoare sînt numaĭ semințiĭ rătăcite, al cărora isvor s'aŭ stins din ținerea minte a oamenilor!...

52.

Domnul Dumnezeul părinților nostri induratu-s'aŭ de lacrămile tale, țară romînă?... Nu eștĭ în destul de smerită, în destul de chinuită, în destul de sfîșiată?... Văduvă de feciorii ceĭ vitejĭ, plîngĭ fără încetare pe mormintele lor, precum plîng și jălesc femeile displetite pe secriul mut a soților.

53.

Neamurile auziră țipetul chinuireĭ tale... pămîntul se mișcă... Dumnezeŭ numaĭ să nu'l fi auzit?... Răsbunătorĭul prevestit nu s'aŭ născut oare?

54.

Care e maĭ mîndră decît tine între toate țările sămănate de Domnul pe pămînt? Care alta se împodobește în zilele de vară cu florĭ maĭ frumoase, cu grîne maĭ bogate?

55.

Deșteaptă-te, pămînt romîn! Biruește-țĭ durerea.... E vreme să ĭeșĭ din amorțire, seminție a domnitorilor lumeĭ! aștepțĭ oare spre a înviè ca strămoșiĭ să se scoale din morminte?... Intr'adevăr eĭ s'aŭ sculat și tu nu ĭ-aĭ văzut... eĭ aŭ grăit și tu nu ĭ-aĭ auzit... Cinge-țĭ coapsa ta, caută și ascultă... zioa dreptățeĭ se apropie... toate popoarele s'aŭ mișcat... căcĭ fortuna mîntuireĭ aŭ început... Vezĭ! cu cît maĭ mult plecĭ capul, cu atîta ceĭ nelegĭuițĭ îșĭ bat gĭoc de tine, și sug sîngele tăŭ... Din a dreapta și din a stînga piticiĭ și urieșiĭ rîvnesc la tine, orĭ cît de slabă și sdrumicată eștĭ.

56.

Sfîrșitul ispitelor s'aŭ apropiet... căcĭ vremea trece ĭute... și semne s'aŭ arătat pe cerĭŭ... și blestemul aŭ covîrșit

măsura... oamenii sîngiurilor ț'aŭ mistuit inima și plămîiele... Eĭ înălțară trufia lor pe tîlhărie, avuția lor pe foametea ta... mărirea lor pe sdrențele tale... puterea și strălucirea lor pe sîngele ce aĭ vărsat într'o sută de bătăliĭ, unde părinții lor nu se aflară!... ține minte numele lor, o, țară a grelelor durerĭ, și numele străinuluĭ!

57.

Aurică copiliță, cîntă frunză verde, cîntă floarea cîmpuluĭ,cîntă floarea munteluĭ, cîntă nădejdea... nădejdea e glasul Domnuluĭ! Norocul trebuĭe să se ispășească și să se curețe de păcatele sale, și prin ispitele suferințeĭ numaĭ se curăță noroadele... cele ce am făcut în vremea trecută nu sînt ispite... căcĭ dacă ne-am luptat și am fost vitejĭ, rodul lupteĭ și al vitejieĭ ne-aŭ fost volniciea și numele nostru... ispitele sînt strîmbătatea gĭudecătorilor... despoĭerea și mișăliа, mincĭuna și lăcomiea, sgîrceniea și impilarea Domnilor și a boĭerilor... cumpăna nepotrivită a dreptățeĭ... uciderea proslăvită... robirea pentru uniĭ, și desfrîul pentru alțiĭ... toate acele fapte grozave, pentru care s'aŭ cotropit Sodoma și Gomora, orașe și țărĭ urgisite de Domnul Dumnezeŭ pentru blăstămățiea lor!... și toate aceste ispite le aĭ cercat, pămînt romîn;... paharul fără de legiĭ s'aŭ umplut peste margine și palaturile de strîmbătate se prăvălesc surpate de blăstămul noroduluĭ! Făptuitoriĭ de tîlhăriĭ se spăĭmîntează însușĭ de faptele lor!... Domnul ș'aŭ întors cu scîrbă fața de la dînșiĭ, și îngeriĭ s'aŭ depărtat cu groază de eĭ. Eștĭ searbădă și slăbănogită... aĭ suferit toate... o, țară de chinurĭ!... Ridică-țĭ capul strivit și caŭtă de vezĭ... semne s'aŭ arătat pe cerĭŭ... furtuna mîntuireĭ aŭ început!...

58

Să nu ne scîrbim de vremea trecută, cînd bătrîniĭ povestesc bătăliile cele urieșe și ne arată dărîmăturile cetăților; cînd ne spune lupta, sgomotul, sîngele vărsat și cîmpiile acoperite de morțĭ, cĭuma și văpaĭa foculuĭ, foametea și răsboĭul, și pe cîmpiile pîrjolite cetele tătăreștĭ, tîrînd în

fuga mare, legațĭ de cozile cailor, pe femeĭ, copiĭ și bătrîniĭ!... Era acea vreme a lupteĭ... era vieață, bărbăție și putere, vitejie și jertfe... ceĭ ce făceaŭ faptele marĭ aveaŭ o moșie... și eraŭ umărul drept al moșieĭ. Și rîdicaŭ stîlpĭ de biruințĭ și țara era o țară de falǎ și zidĭul cel tare a credințeĭ!...

59.

Orașele s'aŭ întemeĭat din noŭ, dărîmăturile turnurilor și a curților nu se maĭ văd... alte curțĭ și alte turnurĭ s'aŭ înalțat în locul lor... copiiĭ robițĭ întorsu-s'aŭ ĭarășĭ... dar oameniĭ sîngĭurilor nu-țĭ deteră înapoĭ volniciea... pămînt al grelelor durerĭ!... și copiilor tăĭ le-aŭ rămas robiea... Pe cîmpul de bătaĭe se văd oamenĭ cu brațele goale, cu pepturile desvălite, zvîrlindu-se peste ascuțitul paloșelor... și în locul orĭ căruĭ om ce cade, în locul orĭ căruĭ pept ce se despică, alt pept și alt om se pune în rînd... carnea tocește ferul... bătrîniĭ robițĭ cîntă... femeile blastămă pe ceĭ mișeĭ... Dar în orașele cele noŭă a tale, o, țară romînă, nu se maĭ aude de vitejie... ci de lăcomie și nedreptate! Pe cîmpiile tale și pe drumurĭ trec fețe serbede și veștede fluĭerînd doĭne dureroase!

60.

Viscolul pustiireĭ aŭ suflat pe acest pămînt... sîngele părinților în vinele strimte a strănepoților aŭ secat!

61.

Viforoase eraŭ vremile cele vechĭ... dar oameniĭ se nășteaŭ tarĭ!... pămîntul era acoperit de dărîmăturĭ și de trupurĭ moarte... dar din acele cîmpiĭ, ce fumegaŭ de pîrjol și de măcel, se înălțaŭ strigărĭ de biruințĭ și de slobozenie... Ticăloșiea și moartea sînt și acum... dar unde sînt slobozeniea și biruința... și strigătele ce se înalță sînt numaĭ a dureriĭ!... ce ar fi agĭuns pămîntul acesta, dacă strămoșiĭ noștri ar fi dormitat și eĭ!...

62.

Deșteaptă-te, pămînt romîn! birue-ți durerea, e vremea să ĭeșĭ din amorțire, seminție a domnitorilor lumeĭ!... aștepțĭ oare spre a învie ca strămoșiĭ să se scoale din morminte?... într'adevăr, într'adevăr eĭ s'aŭ sculat și tu nu ĭ-aĭ văzut... Eĭ aŭ grăit, și tu nu ĭ-aĭ auzit... Cinge-țĭ coapsa ta, caŭtă și ascultă... Zioa dreptățiĭ se apropie.... toate popoarele s'aŭ mișcat... căcĭ furtuna mîntuireĭ aŭ început!..

63.

Nu ți s'aŭ zis oare prin gura mucenicilor tăĭ: «Și domnul părinților vostri se va îndura de lacrămile slugilor sale, și va scula pe unul dintre voĭ, care va așeza pe urmașiĭ vostri ĭarăși în volniciea și puterea lor de maĭ înainte?»

64.

Decĭ timpul sosit'aŭ... semne s'aŭ ivit pe cerĭŭ... pămîntul s'aŭ clătinat de bucurie... blestemul înfricoșat s'aŭ auzit despre apus... și toate popoarele s'aŭ deșteptat.

65.

Cinge-țĭ coapsa, țară romînă... și-țĭ întărește inima... mĭază noapte și mĭază zi, apusul și răsăritul, lumina și întunerecul, cugetul disbrăcător și dreptatea s'aŭ luat la luptă... Urlă vijelia de pe urmă... duhul Domnuluĭ trece pre pămînt!...

[POETUL DĂSCĂLESCU.]

In *România literară*, 1855, pag. 515, sub titlul de «Hronică literară».— Reprodus în *Steaua Dunării*, 1855, no 24 (Joi, 24 Noemvrie), pag. 96.— A se vedeà în *Anexe* răspunsul lui Dăscălescu.

Romîniu Literară, Zimbrul, în urmă *Steaoa*—carele are toate simpatiele noastre pentru călduroasa și folositoarea sa redacție, de și limba eĭ bate pre[1] în franțuzie— și maĭ mult o broșură tipărită în Iașĭ în anul acesta, aŭ făcut cunoscut publicul cu talentul d-luĭ Dăscălescu—un talent drept și adevărat național, că se tălmăcește cu limba, naravurile și durerile Romînuluĭ. De la ivirea broșureĭ d-luĭ Dăscălescu aŭ trecut vr'o șase lunĭ, și în zadar am așteptat ca maghistrațiĭ și areopagele să'șĭ deĭe socotința spre a opri saŭ a îndemna publicul; dar areopagele aŭ fost mute și critica aŭ tăcut pînă astăzĭ. Prin critică nu înțălegem numaĭ aceĭa care bate fără cruțare frazeologhia, sărăcia ideilor, pedanteria și obiceĭurile literaturelor străine întroduse cu patos în pămîntul romîn, dar critica sănătoasă ce răspîndește bunul, cînd vine ca acuma subt chipul poesieĭ d-luĭ Dăscălescu, romînă pînă în cap; și pentru că poesia asta e romînă și nu vra să fie alta, nicĭ lamartiniană, nicĭ bironiană, nicĭ hugoniană, de aceia este tot odată și frumoasă de limbă, limpede de ideĭ și adîncă de gîndire folositoare, precum înțălegem și este de dorit să fie tot ce se scrie și se cugetă la noĭ.

Dar Romînul e astfel: rîvnește strălucirile străine, aleargă după umbrele și fluturiĭ streinĭ, și, ca fluturul firesc, se prinde de momițeriile unora ce aŭ punturĭ . . . și esclamațiĭ multe!!!!! Nicĭ puntul, nicĭ ecsclamațiea nu ascund vr'o ideĭe, și cînd s'ar putè găsi cevaș, limba o ascunde supt o mreją încîlcită. Maĭ are Romînul, că așteaptă să'ĭ

[1] prea.

vie de aĭurea gĭudecata a oamenilor și a lucrurilor sale; calare pe doŭă-triĭ nume ce s'aŭ vestejit de cînd se pomenesc, puterea criticeĭ și disvoltarea gustuluĭ sînt adormite în el.

Ne pare bine că sîntem ceĭ întîĭ a vorbi de D-l Dăscălescu, și dorim ca publicul să se pătrundă de dulceața și modestia talentuluĭ acestuĭa, ce se arată cu așa miros de naționalitate, o floricică romînească ce se ivește lîngă tufele de buruĭene străine; dorim ca D-luĭ să rămîĭe poetul celor neștiitorĭ de franțuzie, poetul răzășilor, «pĭatra ce nu se duce cu[1] apa» și D-l Dăscălescu va fi nu numaĭ un poet, dar va fi poet romîn. Aŭ dreptate «Mijloacele»[2]. Romînul aŭ avut mulțĭ oamenĭ marĭ, dar în loc de a le rîdica statue, spre a-ĭ cunoaște, se duce să vadă în depărtare chipul oamenilor marĭ; Romînul are vitejĭ în istorie, are mucenicĭ aĭ neamuluĭ săŭ; dar de nu ar fi vîntul să ne șoptească de iĭ, nu am ști că aŭ fost, că pămîntul și inimile nu aŭ ținut numele, nicĭ chipurile lor; Romînul aŭ avut scriitorĭ marĭ; dar sînt uitațĭ—Romînul are și va avea poețĭ, ĭar Romînul nu știe a prețui ce e bun și ce e trebnic, decît într'un tîrziŭ, cînd răceala și descurăgĭarea aŭ amorțit sufletele. Trebuĭe să caștĭ gura în Bucureștĭ ca să fiĭ poet în Iașĭ, trebuĭe să daĭ din coate în Paris și în Berlin ca să fiĭ proroc[3], trebuĭe să fiĭ pedant saŭ neînțăles ca să fiĭ cunoscut în Romînie:—. Domnul Dăscălescu nu vrednicește a fi nicĭ poet, dar nicĭ profet, nicĭ cunoscut. — Să se mulțemească a scrie cum vorbește și a ne spune povestile și durerile sale care sînt și a noastre, în limba ce le aŭ auzit; pe vremea de astăzĭ este lucru rar de a vorbi și a scrie ca Dl Dăscălescu.

[1] în text «ca».

[2] Poesia D-luĭ Dăscălescu «Mijloacele», vezĭ *Rom. Lit.* No. 43. (Nota lui Russo).

[3] Poetul Dăscălescu zisese între altele:

> La Berlin am căscat gura, la Paris am dat din coate,
> Dar degeaba, căcĭ în țară tot nimic n'am căpătat.
>
> (*Rom. Lit.*, pag. 504).

MIHAI CUCIUREANU.

Romînia Literară la deschiderea eĭ aŭ început cu o notiță tristă despre o pĭerdere mare ce aŭ făcut neamul romînesc cu Neculaĭ Bălcescu[1], nu numaĭ ca un cercetător de istoria neamuluĭ, dar ca o inimă aprinsă de rîvna neamuluĭ. Astăzĭ maĭ trecem încă o pĭerdere, și *Romînia* își va face o datorie sfîntă a deschide coloanele sale la toate biografiile oamenilor și tinerilor ce aŭ lucit ca stele luminoase cu fapta saŭ cu nădejdea pe cerĭul ist întunecat încă a deșteptăreĭ și a faleĭ romîneștĭ. Fără a schimba nimică, dăm publiculuĭ notița luĭ Mihaĭ Cucĭurean ce ni s'aŭ împărtășit de familia luĭ, în următorĭul chip:

Mihail Cucĭurean născut în 5 Noemvrie 1819 în Botoșenĭ. Părinții săĭ, boĭerĭ cinstițĭ și prețuițĭ în opinia publică, aŭ sădit cu înlesnire în primitoarea inimă a prunculuĭ și a juneluĭ prințipiile religieĭ creștine și ĭubirea de neatîrnare de care eĭ înșușĭ eraŭ cu preferență stăpînițĭ. După ce primisă pe bazele acestor prințipiĭ, în casa părintească, pregătirea elementară, asupra căria răposatul acum pedagog *Ch. de Du-chet,* barbat pre ĭubitorĭŭ de neatîrnare aŭ avut o priincĭoasă înriurire, el aŭ fost primit la Gimnaziul din Pesta, unde se găsĭa sub privigherea maĭ vrîsniculuĭ săŭ frate (Dr. Cucĭurean) și sub povățuirile prețuituluĭ literator Dr. Pavel Vasicĭ; dar pustiitoarea coleră asiatică, care la 1831 săcera acolo maĭ cu asprime crudele ramurĭ a le societățiĭ, îndemnară pe moșul săŭ Baron I. Crîstea (ce se afla la Buda la băĭ) de a-l lua cu sine spre a-l duce la casa părintească.—După încetarea epidemieĭ tînărul aŭ fost ocupat cîțiva anĭ la Cernăuțĭ spre săvîrșirea studiilor gimnasiale, de unde era să por-

[1] în text «Bălșescu».

nească la 1837 cătră Germania pentru învățăturile maĭ nalte, cînd boala părinteluĭ săŭ îl nevoi a se întoarce ĭarășĭ la Botoșenĭ spre a-șĭ deplini cătră acesta cele din urmă datoriĭ.

Cu talent pentru poezie, căŭtînd și prețuind relațiile cu tineriĭ literatorĭ din patrie: Hrisoverghi, Negruțĭ, Ralet, Kogălnicean, Alecsandri și alțiĭ, junele aŭ publicat la 1839 o broșură sub titlul: «Poetice cercărĭ», căria în curînd aŭ urmat și o a doŭa ediție sporită, și care aŭ fost bine primită de public[1].

La acest prilej prințul atuncĭ stăpînitorĭŭ Mihail Sturza cunoscînd maĭ de aproape bunele sentimente acestuĭ june, aŭ voit a-l trece în ramul funcțiilor judecătoreștĭ, orînduindu-l asesor la tribunalul ținutuluĭ Neamțu; fiind însă că acolo postul acela era ocupat de un tînăr cu asemine prințipiĭ și amic al Cucĭureanuluĭ, acesta s'aŭ apărat de a primi funcția, presimțînd paguba ce ar suferi prin asemine schimb poetul și caracterul săŭ.

Maĭ tîrziŭ primi un așa post în tribunalul pentru Suceava, unde în scurt timp aŭ desvălit o întregime de caracter care aŭ îndemnat pe marele logofăt a dreptățiĭ DD. Stefan Catargiu de a-l recomendui Domnitorĭuluĭ, în privirea căria s'aŭ și înaintit atuncea prin decret foarte măgulitorĭŭ la rangul de Comis.

Dar o recealä pătrunzătoare primită la întoarcere de la o escursie făcută la prințiĭ Cantacuzineștĭ, care prin a lor deosebite calitățĭ îl trăgea foarte mult și pe care și el îĭ prețuĭa din inimă, ĭ-aŭ prilejit o inflamație serioasă, din care i s'aŭ tîmplat și moartea în Fălticenĭ la 5 Maĭŭ 1844 în vîrstă de 24 anĭ și 6 lunĭ.

La această notiție vom agĭuta, noĭ care am fost aproape prietin[2] a tînăruluĭ poet săcerat fără de vreme, noĭ care sîntem acel amic pentru care nu aŭ primit el funcțiile gĭudecătoreștĭ la Pĭatră, că Miluță Cucĭurean era un suflet

[1] «Poetice cercărĭ a luĭ Mihail Cuciuran, Eșiĭ, 1839» dedicate Domnitorului Mihai Sturza.—La un an, au apărut «Poezii a lui Mihail Cuciuran, Iași, 1840», cari nu trebue socotite ca o nouă ediție a primului volum, întru cât majoritatea bucăților nu fusese publicate acolo.

[2] prieten de aproape.

gingaș și dulce, îndatoritor, blînd cu micii, vrednic cu ceĭ marĭ, un suflet ales, ĭubitor de florĭ, de natură și de frumusețele zidireĭ; lucrul ce inima luĭ ĭubea maĭ mult decît vieața, decît prietiniĭ poate, decît natura, decît florile, decît poezia însușĭ era... Romania. Cercările poetice, tipărite la 1839 sînt pline de sentiment patriotic, precum și scrierile ce s'aŭ maĭ găsit netipărite. El avea doŭă-zăcĭ și patru anĭ cînd aŭ închis ochiĭ. Aceste doŭă țifre spun că cercările eraŭ niște făgăduințĭ frumoase, de care literatura este astăzĭ lipsită, făgăduință ce Cucĭureanu ar fi ținut, că făgăduința luĭ era sfîntă. Pentru prietiniĭ luĭ, moartea sa aŭ fost o mare durere, dar asta este mîngîĭerea că aducerea aminte a sa nu s'aŭ șters și nu se va șterge de curînd din inimele lor.

[DESROBIREA ŢIGANILOR]

In *Steaua Dunării*, 1855, no. 28 (Sâmbătă, **3** Decemvrie), articol-prim, şi no. 30 (Joi, 8 Decemvrie), pag. 118 (în acest număr cu titlul «Disrobirea»).

Iasiĭ, 3 Decemvri.

Toată presa romînă aŭ lăudat proĭectul Măriei Sale Domnuluĭ Stăpînitor pentru desrobirea ţiganilor, o desrobire credem ce ne va aduce la alte desrobirĭ ce staŭ în naravurile noastre, de şi supt alte numirĭ. Publicistiĭ emeriţĭ, după talentul lor fiecare, şĭ-aŭ dat glasul laudeĭ asupra mareĭ acesteĭ cugetărĭ, ce'şĭ are locul eĭ făcut lîngă datinele frumoase nu numaĭ ale pămîntuluĭ Moldoveĭ, dar ale omenireĭ — 1749—1844 — zicem. Aceste datine sînt frumoase, pentru că sînt venite cu linişte, şi eraŭ pregătite în inima obştieĭ, cînd legea aŭ venit de le aŭ pus în lucrare şi în faptă! Laudă mare cîrmuitorilor, ce ştiŭ a auzi şi a asculta inima obştieĭ în minutul cuviinciŏs, precum aŭ auzit'o şi aŭ ascultat'o acum Măria Sa.

Insă toată mişcarea omenească are întorsetura medalieĭ, turaua în dosul pajureĭ, zic Franţujiĭ. Robiea în pămîntul nostru este un drit a coduluĭ, şi driturile nu se stîng, nu se prefac fără oare care tulburare a interesurilor materiale; maĭ mulţĭ din obştie, ce aŭ chĭemat din tot sufletul desrobirea, staŭ a se resgîndi la perderile ce vor face.

Dacă ofisul Măriei Sale rămîne strălucit într'o pomenire, pentru că aŭ apipăit inima noroduluĭ romîn din Moldova, neuĭtarea interesurilor materiale nu este puţin de lăudat, căcĭ inima naţiilor are aspiraţiĭ fără margine; dar cîrmuirilor le este dat a cumpăni acele aspiraţiĭ cu căinţele pungeĭ a fie căruĭa particular. In cît se poate, ofisul 1166 din 28 Noemvri face această parte sgîrcenieĭ omuluĭ, şi chĭamă la conlucrare pe toţĭ compatrioţiĭ.

Proiectul desrobireĭ în curînd va întra în desbatere, şi ne măgulim a crede, că de şi această faptă a naţieĭ nu va fi mărturisită cu aceeaşĭ mărime de fisionomie naţională de la 1749 în biserica Triĭsfetiţilor[1], resultatul va fi tot acelaşĭ. Nu este îndoieală că se va încuviinţa şi despăgubirea, dacă cumva adresurĭ numeroase ale interesaţilor nu ar ĭerta de istov acea despăgubire. Pînă la promulgarea legeĭ, care vom fi datorĭ a o primi orĭ cum, publicul este chĭemat de Măria să a o conlucra cu ştiinţa şi opinia. Despre opinie o conoaştem... Ear pentru ştiinţă, rămîne a o propune, discuta şi răspîndi presa pînă la zioa hotărireĭ.

Cît de mărginit mic este, un cetăţean are datorie a aduce contribuţia glasuluĭ şi a precugetărilor sale în cvestiĭ de asemine; de aceea, de şi nemărginit mic în rîndul cetăţenilor, ne credem dator a vorbi şi ţînti luarea aminte a publiculuĭ asupra chipuluĭ despăgubiriĭ.

Hotărirea obştească leĭ 7257 Aprilie 6 nu rosteşte despre despăgubire. Dar putem crede oare că o despăgubire saŭ o răsplătire nu aŭ urmat?... Oare privilegiile date boerilor de N. Mavrocordato nu sînt vreo răsplătire a vecinătăţiĭ... şi oare baştina scutelnicilor, prefăcuţĭ cu vreme în alte îndatorirĭ, nu se leagă de desrobirea lăcuitorilor?... Multe numirĭ din istorie se sterg, dar trebuĭe anĭ şi ĭar anĭ, ca urmările unor instituţiĭ să se nimicească de tot. Scutelnicie nu se maĭ poate şi subt orĭ ce nume ar maĭ trăi, trebuĭe a cădè.

Răsplătirea ce se poate aştepta astăzĭ, sîntem încredinţiaţĭ, va fi numaĭ o răsplătire bănească. — Dar vine întrebarea, cum va urma acea răsplătire, foarte însemnată, orĭ cît de mic ar fi preţul despăgubiriĭ. Ştim toţĭ că greutăţile ţerilor sînt mijloacele băneştĭ; ştim că drumurile de fer, şoselele, canalurile, spitalurile, temniţile, scoalele, amploiaţiĭ, soldaţiĭ, artistiĭ, uliţile, monumentele, etc., etc. se fac şi se ţin cu cheltuĭele marĭ. Putea-va oare Visteria scoate pungĭ...? Saŭ fi-va ea silită a alerga la vre un greŭ împrumut, pentru a plăti Moldovenilor, ca zarafiĭ şi neguţitoriĭ din piaţă, preţul uneĭ marfe cu suflet şi creştină..? Dar plata unuĭ împrumut se poate sminti de vre o întîm-

[1] A se vedeà în urmă, p. 11 şi 13.

plare neprevăzută, căcĭ budgeturile cît de regulate, tot vor da deficiturĭ; și sminteala ar fi datorĭ a o plăti Moldovenii, cariĭ nu aŭ avut robĭ. Nu cumva s'ar socoti, pentru întîĭa dată în Moldova, a se întroduce creditul Statuluĭ pe alte baze decît creditul neguțitoresc, nu se va lua oare hotărirea de a se preface despăgubirea într'un venit (rente), ce ar representa capitalul despăgubireĭ hotărite, un venit potrivit de șese, șepte saŭ opt la sută, ce ar avea o înriurire folositoare asupra oborireĭ dobînzilor de astăzĭ? Acel venit, înscris în condicile însărcinătoare ale budgetuluĭ, va putè fi vecînic saŭ cu amortisație.

Sîntem pentru acest mod de despăgubire; el ar avea folosul de a crea creditul public, a pune în circulație valore necontestate și ușor de a se negocia, ar maĭ deschide noŭă căĭ duhuluĭ speculațieĭ, și ar aduce maĭ strînse relațiĭ și legăturĭ între țară și ocîrmuire, decît acele ale biruluĭ. Și cu amortisație saŭ fără amortisație se înțălege că dările desrobiților aŭ a sluji venitul hotărit. Pentru amortisație va fi menit prisosul și sporul dajnicilor noĭ și a copiilor. Fără amortisație sporul și prisosul va întra în lăzile Visterieĭ pentru a contribua la cheltuĭelele Statuluĭ.

Pentru ceĭ dedațĭ cu cvestiile economice, consecuințile se văd. Ear proprietariĭ de astăzĭ pot să'șĭ realiseze marfa din dată, marfa asta omenească representată prin valorele Statuluĭ saŭ ale Visterieĭ... Chipzuința cîrmuiriĭ va fi în înțălepcĭunea sa, de a cumpăni prețul despăgubireĭ ca un capital saŭ ca venit. Credem că acest princip, întrodus în țară, ne va înlesni alte cvestiĭ marĭ, care se văd în zarea politiciĭ. —

Dînd astăzĭ drumul discuțieĭ presiĭ asupra moduluĭ despăgubireĭ, socotim a fi de un folos obștesc, și toate înțălepcĭunile finanțiale ale noastre ar trebui să se puĭe la număr a lumina cvestia și a pătrunde pe spăriĭațĭ că dreptul lor nu li se ĭa, decît se preface în altă proprietate, ce nu le va cere hrană, îmbrăcăminte, răspunderea cugetuluĭ și îngrijirea de a o stringe de pe drumurĭ în cătușĭ, cînd fuge împinsă cîte odată de bataĭe, chinurĭ, ear de multe orĭ de glasul slobozenieĭ, ce'ĭ strigă rușinea și degradația luĭ, și nedreptatea noastră.

Cînd se nasc cvestiĭ de căpitenie de cele ce aduc strămutare în rînduĭelele economice a uneĭ ţerĭ, misia preseĭ este de a deştepta publicul şi a-l convinge de folosurile ce i se daŭ, în contra altor folosurĭ ce i se ĭaŭ. Jurnalistiĭ în de obştie aŭ acea misie, maĭ ales în ţerĭ neînvaţate, unde obiceĭurile şi driturile sînt întemeĭete pe aşezeminte seculare, ce nu se potrivesc cu noŭăle aşezeminte ale omenireĭ şi hristianismuluĭ. In asemine casurĭ, presa are de datorie nu numaĭ a lumina, a discuta, dar a consilia, a întări şi a disvăli acea scînteĭe a sufletuluĭ oamenilor ce'ĭ îndeamnă la fapte marĭ şi la jertfe, şi se zice *Mărinimie*. Toţĭ ceĭ ce scriŭ nu înţăleg astfel, şi se prefac în moralistĭ de şarivari, pepelĭ sentimentalĭ, în loc de a îmbărbăta jărtfa şi dovedi folosul prefacereĭ. Intr'o polemică vestită a răposateĭ *Romînie literare* D-l Mihail Kogălnicean presimţĭa pe reiĭ moralistĭ în cvestiĭ de finanţe şi averĭ.

Sîntem de şcoala aceĭa ce zice cîrmuirilor cînd prefacerile vin: Driturile capatate aŭ sfinţenia lor relativă, şi în cumpăna strămutărilor trebuĭe a se arunca alte driturĭ: de acele ce nu vatămă nicĭ esistinţa ţerilor, nici vrednicia personală a omuluĭ.

De a purta morala pe principĭul robieĭ numaĭ, ar fi un curs de retorică maĭ mult, în acele miĭ de cursurĭ făcute pînă astăzĭ, frase, logică, simţire, toate maĭ frumoase decît frasele, simţirile şi logica noastră, dar mustrarea în deosebĭ asupra foştilor îndrituiţĭ a robieĭ este maĭ mult decît o mustrare zadarnică, este o sgîndăreală la patimile îndărăpnicieĭ individuale, şi slăbeşte porneala obştească.

Necumpăna pepelilor nu trebuĭe a ne departa de discuţia serioasă a interesurilor materiale, şi a ne convinge că prefacerea robieĭ în banĭ este un folos maĭ simţitor pentru îndrituiţĭ decît robiea.

Să luăm condicile de vînzarea ţiganilor de 15 anĭ în coace. Ele ne vor dovedi că încrederea în cumpărarea lor lipsea, şi că muştereiĭ se depărtasă din zi în zi. Vînzările aŭ fost pe *micĭ some de suflete*, şi în contradicţie cu un articol ce aŭ huit în zilele aceste, cumpărătoriĭ nu sînt de aciĭ proprietarĭ de miĭ şi sute de ţiganĭ. Cu cît o proprietate e maĭ mică cu atîta e maĭ esploatată; şi folosurile cele multe şi abusive, le aŭ avut proprietariĭ de ţiganĭ pu-

ţinĭ la număr. Dacă vreo dată s'ar provoca o cercetare în condicile gĭudecătoriilor, şi o cercetare despre soarta trecută a vieţuireĭ desrobiţilor, aceste doŭă facte economice s'ar putè uşor dovedi.

Convicţiea de greutatea ce se întimpina a se vinde ţiganiĭ ne aduce la altă convicţie, anume că proprietariĭ de ţiganĭ aveaŭ un capital ce nu le da toată dobînda ce dă banul, un capital greŭ de a preface. O mare parte din ţiganiĭ boereştĭ nu plătea nicĭ o dajdie, o parte sînt netrebnicĭ la munca pămîntuluĭ, ca salahorĭ se văd rarĭ, şi un grădinărit nu plătea de multe orĭ hrana şi îngrijirea lor.

Putem astăzĭ resuma proectul supus hotărireĭ:

8 şi 4 galbenĭ sufletul de vatraşĭ şi lăeşĭ fără osebire de vrîstă şi de secs, se scot numaĭ nevolniciĭ.

Ear modul dispăgubireĭ se încheĭe în următoarele cincĭ articole:

1. Obligaţiile dispăgubireĭ vor fi nominative.

2. Aceste se vor împărţi în doŭă seriĭ după valora lor. Seria *a)* va fi de la 200 pînă la 900 leĭ, ĭară *b)* de 1.000 leĭ.

3. Ele se vor trece în condicile ce vor purta numirea de registrul *datorieĭ publice*, în rînd după ordinul numeraţieĭ.

4. Creditoriĭ statuluĭ vor primi atîte obligaţiĭ, cîte se cuvin spre a acoperi suma datorită de stat, şi vor fi înscrişĭ la registru pe numărul obligaţiilor ce vor primi.

5. Pentru primirea proţentelor creditoriĭ statuluĭ vor înfăţoşa obligaţiile la sfîrşitul fie căruĭ an, şi pe lîngă acvitarea de primirea proţentelor în dosul obligaţiilor, vor slobozi şi adeverire de primire supt a lor iscălitură.

Proĭectul legĭueşte după pilda altor staturĭ. Ecsoflesirea obligaţiilor (capite şi dobînzĭ) prin glasul sorţilor, precum se urmează cu datoriile Eforieĭ Parisuluĭ, adică din termine în termine obligaţiile după numeraţiea lor sînt chĭemate a trage la sorţĭ ecsoflesirea lor. Cele ce nu ĭesă se amînă la a doua vadè, şi din vadè în vadè, după mijloacele date crediltuluĭ într'un timp hotărit, toate obligaţiile se găsesc stinse.

Operaţia dispăgubireĭ este aşa: de pildă D-l S. are una sută suflete ţiganĭ de categoria întîĭŭ, adică de ceĭ cu cîte

8 galbinĭ, și una sută cîte de 4 galbinĭ, peste tot ce i se cuvine 1.200 galbinĭ, saŭ în leĭ de pĭață 44.400. Pentru această somă statul sloboade d-luĭ S. atîtea bucățĭ (sineturĭ) cîte de 1000 leĭ și de 900 leĭ și de 200 leĭ, cîte vor acoperi soma întreagă de 44,400 leĭ, cum se socoate în cursul pieței: ĭar bucățile toate poartă dobîndă cîte 10 la sută. La a doŭa tragere bunăoară, numerile ne eșite la tragerea dintîiŭ concurează cu obligațiile numerate 2. In alte țerĭ obligațiile nu se fac pe capital, dar pe venit numaĭ, care reprezentează capitalul; dar într'o țară de spărieţĭ, obligațiile vor cuprinde și rostirea capitaluluĭ, pentru odihna duhuluĭ încă neînțălegătorĭŭ de aceste operațiĭ.

Ce cîștigă țara, și ce cîștigă îndrituițiĭ prin acest mod?... Țara cîștigă, că fără a avea comorĭ în monedă, nu are nevoĭe de a înmulți birurile, saŭ a se împrumuta cu milioane de pe aĭurea, care milioane trebuĭe ĭarășĭ a se duce de unde aŭ venit, ba încă și cu un sporĭŭ de dobînzĭ. Țara cîștigă, că ne deprinde a avea încredere în însușĭ noĭ, și ișĭ poate pregăti mijloace pentru toate marele înbunătățirĭ ce așteptăm; țara cîștigă, că vom avea mîndria faptelor noastre și mîndria de a susține creditul ce ne dăm, și ne va stringe împregĭurul eĭ cu noŭă legăturĭ maĭ viĭ...

Dar proprietariĭ, oare pĭerd ceva? Videm că prețul hotărit e un preț foarte însemnat, și care nu se găsește chĭar în transacțiile urmate de bună voĭe. Dacă ideĭa pĭerdereĭ ar putè prinde vre un loc, ar fi numaĭ că baniĭ nu se numără odată. Astă ideĭe îĭ dreaptă după codul țivil, dar dritul coduluĭ țivil trebuĭe să slăbească înaintea drituluĭ omenireĭ și a vețeĭ publice; căcĭ națiile, adunate în staturĭ, aŭ dreptul de a le modifica cînd trebuința o cere. Sila morală a noroadelor abrogează cîte odată puterea drituluĭ particular de a dispoza după plac de un lucru... dritul cunoscut în ĭurisprudență, user et abuser, ***jus utendi et abutendi.***

Insă, în viața privată, sînt oare un fenomen transacțiile pe termine lungĭ, și cu condițiĭ de plată din vreme în vreme?... Nu sînt zapise, prin care se daŭ banĭ în împrumut pe cincĭ, șase și zece anĭ, plătitoare de capitale și dobînzile lor din vadèle în vadèle?

Aceste zapise nu trec din mînă în mînă, și escontul lor nu se suĭe și se coboară după nevoile partizilor? 8.000 galbinĭ în obligațiile Statuluĭ se vor vinde, ca și toate sineturile și vecselile ce se vînd în piață, cu osebire că, amaneturile și siguranțiile private aduc prelungirĭ, protesurĭ; ĭar obligațiile Statuluĭ se vor privi ca banĭ gata, cu atîta maĭ lesne, că sînt micĭ și pot ușor întra în toate transacțiile.

[CONTRA ARDELENILOR]

In *Steaua Dunării*, 1856, No. 5 (Sâmbătă, 14 Ianuarie), cu semnătura A. R.— Articolul face parte dintr'o interesantă polemică dusă de Gh. Bariț de o parte, de Kogălniceanu și de Russo de alta.—A se vedeà *Anexele* și *Vieața Nouă*, IV, 6—9.

Iasiĭ, 14 Ianuari.

Steaua Dunăriĭ în No. 33 anul trecut aŭ reprodus din *Gazeta de Transilvania* apologia Ardelenilor emerițĭ, ce luminează principatele cu flacărea limbeĭ manualuluĭ de filosofie, de care *Romîniea Literară* aŭ vorbit în No. 10[1], și citează tot odată *opiniunea* corespondentuluĭ Gazeteĭ din Zerneștĭ[2] despre *națiunele* lumeĭ alergînd toate după *uniune*, ĭar numaĭ *națiunea* romînă, și ce parte din națiunea romînă? . . . un milionaș de Moldovenĭ, prin *Romîniea Literară*, prin *Steaua Dunăriĭ* și prin *Zimbrul* se împotrivesc *misiuneĭ* ce destinul a împărțit Romînilor.

Romîniea Literară, pentru odihna pedanților aŭ încetat; dar principurile literare și limbistice, dar colaboratoriiĭ eĭ tot trăĭesc, și astăzĭ eĭ revandică partea lor în hula gazeteĭ, și se mîndresc de truda ce și-aŭ dat în cercetarea titlurilor Ardelenilor noĭ a regenta înțălepcĭunea noastră cu pensumurĭ latineștĭ.

Romîniea Literară aŭ zis: Petru Maĭor, Clain, Șincaĭ, Maĭorescu, Costineștiĭ, Urechi, Mihaĭ Viteazul, Stefan cel mare sînt Romînĭ, D-l Uitirab[3] aŭ *fost* Romîn . . . Ear Gramerianiĭ de astăzĭ sînt numaĭ Muntenĭ, Moldovenĭ, Blăjenĭ, Brașovenĭ și Ardelenĭ, da nu Romînĭ . . .

Romîniea Literară aŭ zis: Păsăreasca aŭ venit din Ardeal, și Ardealul s'aŭ făcut o carte latinească moartă; principatele sînt și aŭ fost vietatea romînă.

[1] A se vedeà pag. 46 din publicațiunea de față.

[2] *Gazeta Transilvaniei*.

[3] Bariț.

Romînìea Literară aŭ zis: Ardealul pe lîngă o mare erudiție nu are nicĭ cum filosofia lucrurilor lumeĭ, nu are saŭ aŭ prăpădit conștiința tradițieĭ istorice, nu are, nicĭ aŭ avut ispita educațieĭ neamuluĭ; de aceĭa erudiția Ardealuluĭ este seacă, stilul săŭ o repetiție desflorită de retorica știută și înoită din respectabila, dar moarta vechime, și rodul o secătură pedantă ce aŭ născut barbarismul latinesc al scoalelor.

Romînìea Literară aŭ zis: Ardealul nu aŭ înțăles pre reformatoriĭ veaculuĭ trecut, și Petru Maĭor nu aŭ visat comedia politico-limbistică de la 1848, Maĭŭ în 15:—Domnul B.[1] I. vorbĭa o limbă, domnul B. II. vorbia altă limbă, domniĭ B. III și IV etc. etc., vorbĭaŭ limba manualuluĭ, domnul Ț.[2] limba *Organuluĭ*[3], domniĭ ceĭlalțĭ vorbĭaŭ limba «Foĭeĭ pentru *minte, animă* și etc».

Romînìea aŭ zis: Limba scrisă aŭ început la Romînĭ ca reforma religioasă, și cînd limba se găsĭa formată și înfășurată cu limbele megieșilor slavonĭ.

Romînìea după Petru Maĭor aŭ zis: limba romînă e deviță *romană* ĭar nu *latină*, și este maĭ mult decît o greșeală a predica latinirea: este un anahronism; prelungit, anahronismul este un pedantism ridicul, și predicatoriĭ anahronismuluĭ se chĭamă pedanțĭ.

Romînìea aŭ zis: De cînd latinirea limbeĭ, s'aŭ lățit și dispărțirea religioasă a Romînilor; și toate ideile marĭ ale Romînilor aŭ isvorit din principate . . . precum de a adopta limba romînă în trebile statuluĭ și ale Bisericeĭ, fără a strămuta legea . . . Prin ea s'aŭ mîntuit naționalitatea: limba în Biserică ne-aŭ depărtat de slavonism, credința neclintită ne-aŭ despărțit de puterile amenințătoare de atuncea.

Ce aŭ a face cu chestiile aceste de căpitenie micele umbre de micĭ dascalașĭ? . . . Orĭ din ce unghĭerĭŭ a Romînieĭ ar veni un dascalaș, chĭemat saŭ nechĭemat, prețuim ostenelele și meritul, dacă îșĭ dă osteneală și are merit. Dar ceĭa ce nu se prețuĭește în Moldova maĭ cu seamă, sînt sistemele pedantice și eronate, anahronismele

[1] Bărnuț?
[2] Țipar (Cipariu).
[3] *Organul Luminării*, ziar, Blaj, 1847—8.

care se impun în numele științeĭ. Dacă dascalașiĭ predică pedanteria și anahronismele, vina este oare a Moldovenilor? saŭ a școalelor care aŭ însuflețit pe dascalașĭ?... Pentru mîndriea Ardealuluĭ, osîndi-s'ar milionașul de Moldovenĭ a se hrăni de latineasca de bucătărie, ce ne trimete milionașul de Ardelenĭ?... Cînd Moldoveniĭ se vor hotări a vorbi latinește, vor alege altă latinească decît acea a Ardealuluĭ. S'ar osîndi oare milionașul de Moldovenĭ, care de optzăcĭ de anĭ trăiește de ideile filosofice a le lumeĭ civilisate, a se pune subt jugul scolastic a coteriilor pedantice, orĭ subt ce nume romîn să înfățoșează?...

Mîndriea că aŭ conlucrat vr'odată Ardealul la educațiea principaturilor trebuie a fi ștearsă din închipuirea romînă; silințile saŭ ostenelele unor ficiorĭ a Ardealuluĭ, aruncate în ogoarele principaturilor nu sînt titlurĭ la acea mîndrie; fapta ar dovedi maĭ curînd, că aceĭ oamenĭ neavînd cum întrebuința în Ardeal învățătura lor, s'aŭ îndreptat în părțile Romînieĭ, unde puteaŭ fi auzițĭ, înțălešĭ și întrebuințațĭ.

Desunirea nu aŭ sepat-o jurnaliștiĭ și criticiĭ Moldovenĭ, aŭ sepat-o sistemele Ardelenilor, aceste închipuirĭ singuratice, care în lipsă de realitățĭ s'aŭ aruncat în ideologiĭ. Jurnalistiĭ moldovenĭ aŭ strigat: «frate Ioane, vorbește să putem înțălege și noĭ, poate că vorbițĭ bine pe la d-voastră; scrie să pricepem și noĭ bunătățile și frumusețele ce gîndițĭ...» Jurnalistiĭ și criticiĭ aŭ zis: «Vă rătăcițĭ, și rătăcițĭ inimele și mințile Romînilor cu cimiliturĭ fără noĭmă; ne facețĭ din noŭ Trisotiniĭ și Vadiușiĭ veaculuĭ al XIX. Și d-voastră respundețĭ cu o cvestie păcătoasă de persoane și de dascalașĭ, o cvestie de negoț. D-voastră ațĭ dat drumul pe calea pedantismuluĭ cailor neînvățațĭ ce îșĭ zic literatorĭ, de calcă fără frîŭ peste toate lecsicoanele lumeĭ și peste logică, pentru a îmbogăți sistemele d-voastre. D-voastră ațĭ întrodus în Romînie patosul declamațiilor recĭ, argumentația pentru un pahar de apă, tomurĭ pentru discoperirea uneĭ regule de gramatică latină aplicată la gramatica romînă; d-voastră nu maĭ dațĭ voĭe să zicem tată, ci pater, d-voastră ațĭ da foc lumeĭ întregĭ, pentru că lumea nu pricepe frumuseța, practica și patriotismul sistemelor.

De a face din cvestiĭ ca a noastre cvestiĭ de persoane, de a face din aceste persoane fenomene naționale, cînd persoanele ne sînt prietine saŭ sînt tot dintr'un sat cu noĭ, este o slăbăcĭune cunoscută a coteriilor politice, științifice și literare. Dar tocmaĭ pentru că toată Romîniea aŭ început de odată a fi o coterie, pedantismul s'aŭ încuĭbat între noĭ, și ne-am proclamat toțĭ scriitorĭ marĭ, moraliștĭ, oamenĭ de stat și de capacitate. Moldova se dislipește de această coterie și proclamă doctrina: că dascalașul fancționar, plătit saŭ ne plătit, are a da seamă publiculuĭ de știința sa, de învățătura sa și de duhul acestiĭ învățăturĭ. Pe parola sătenilor săĭ nu'l putem primi de om mare. Pentru dascalașiĭ și autoriĭ cariĭ iscălesc, publică și vînd cărțĭ, după censură vine censura jurnaliștilor și a criticilor. Orĭ ce se publică, gramatică, istorie, manuale, poesie saŭ filosofie este proprietate nemărginită a criticeĭ, orĭ de unde vin, și fără osăbire de laturile unde sînt născuțĭ; jurnaliștiĭ și criticiĭ moldovenĭ nu vor lipsi a întrebuința dritul lor de proprietate asupra scrierilor în toată întinderea drituluĭ roman, care latinește, ca să ne înțăleagă Ardealul, se zice «jus utendi et abutendi».

Cu aceasta nu credem a fi Romînĭ răĭ, nicĭ cariĭ cearcă neunirea. Naționalitate și patriotismul nu staŭ în numele unora și al altora, nu se slăbesc cu critice literare și nu se întăresc cu feticismul persoanelor. Norocîre că în Moldova se găsesc criticĭ, adică oamenĭ cariĭ se uĭtă înapoĭ, să vadă ce aŭ făcut pedanțiĭ, și se uĭtă înainte, să vadă ce vor maĭ face pedanțiĭ, și în care ripă de ridicul ne vor arunca; fără dînșiĭ Romîniea ar fi o adunătură de pedanțĭ de tot soĭul ce s'ar socoti oamenĭ marĭ, cariĭ s'ar sui în toate zilele la capitol să se ureze uniĭ pe alțiĭ, că aŭ scapat Romîniea: Se aude gîgîitul gîștelor . . . dar Camiliĭ nu se zăresc!

Corespondentul din Zărneștĭ se întreabă, de ce Moldoveniĭ nu se apuc de ceĭ ce șăd de una sută cincĭ zăcĭ anĭ în fruntea mesiĭ, sau de fiiĭ luĭ Israil . . .? și s'aŭ apucat de dascalașiĭ din Ardeal. Romîniĭ din Zărneștĭ nu știŭ ce sînt instituțiile țerilor, pînă acum eĭ nu aŭ avut prilej a se ocupa de aceste cvestiĭ, și cred că se suflă pe ele cum nu s'ar sufla în borș. . . . Nu știŭ iubițiĭ nostri frați,

că fruntășiea supt o numire saŭ alta e plecarea sufletului omenesc, și că numaĭ nenorocirea posițieĭ fraților noștri ĭ-aŭ ferit pînă astă-zĭ de fruntășie. Moldoveniĭ și Munteniĭ nu sînt mîndri de fruntașiĭ lor, că e un rod a vieții politice și comerciale de cincĭ sute de anĭ?[1] duhul fruntășiilor se poate preface, dar fruntășiea nu poate peri de cît cu societatea, și de aceĭa am zis că Ardealul e o închipuire moartă, pentru că aŭ trăit afară de societate și s'aŭ luat în dragoste cu sisteme afară de viață. Dar oare Zerneșteniĭ nu caută astăzĭ cum ar rîdica și eĭ o fruntășie să o opuĭe fruntășieĭ Ungurilor și fruntășiilor altor neamurĭ; oare ilustrațiile literare de acolo nu fac o fruntășie ce va rîdica fruntășia socială, oare Zerneșteniĭ nu sînt mîndri într'atîta că cinstesc în preuțiĭ lor deșărtăcĭunile lumeștĭ care nu le dorim în preuțiĭ noștri?

Pentru fiiĭ luĭ Israil mărturisim că este o faptă înțeleaptă a nu se apasa; sîntem de aceĭa cariĭ chĭemăm pentru dînșiĭ îngrijirea, dreptatea și dreptățile toate... Orĭ supt ce chip și pretecst se arată apasarea în lume, tot strîmbătate se chĭamă; aceĭ cariĭ rîdică la sarcinele țăreĭ trebuĭe să aĭbă locul lor la bunurĭ și la folosurĭ — precum Romîniĭ se despart în Romînĭ ortodocsĭ și în Romînĭ catolicĭ, vor fi și Romînĭ Israelițĭ; și patria va cîștiga fiĭ maĭ mulțĭ. Ecsclusia nu are simpatiile noastre, și am văzut cu părere de răŭ, că, în organisarea uneĭ societățĭ, pentru îndemnarea și agĭutorul învățăturiĭ tinerimeĭ, societatea îșĭ păstrează baniĭ și simpatiile numaĭ pentru tineriĭ romînĭ, ce'șĭ dovedesc baștina. Am fi dorit ca agĭutorul să se întindă la tot pămînteanul fără osăbire de lege saŭ de viță. Educațiea, ocrotirea obștească, egalitatea morală și civilă, împărtășirea la toate sterg baștina și daŭ lăcuitorĭ bunĭ și îndatorițĭ. Principatele aŭ a mulțămi cîrmuitorilor lor, că toleranța, gĭumătate înscrisă în codurĭ, aŭ fost întreagă în aplicație; și ne mirăm că Ardeleniĭ emancipațĭ de abĭa să nu cunoască principul evangelic al toleranțiĭ și să strige răsboĭul!

[1] în text semnul întrebării lipsește.

[DESPRE „STEAUA DUNĂRII"]

In *Steaua Dunării,* 1856, No. 23 (Sâmbătă, 3 Martie), pag. 91. — E o scrisoare trimisă lui Kogălniceanu, probabil din Piatra. Kogălniceanu a publicat-o precedând-o de o notiță. — A se vedeà *Anexele.*

Ostenit de furtunoasele cîșlegĭ ale acestuĭ an, carele nu seamănă a ține toate frumoasele făgăduințĭ ce bucurase inimele și nădejdele Romînilor la începutul luĭ, m'am dus spre țară, pentru a resufla, și pentru a zice ca cel cîntic, cîntic maĭ moldovenesc decît toate cînticele:

Vară, Vară, muma noastră,
Ie bruma de pe fereastră,
Și zăpada de pe coastă,
Și o fă ĭar rotăgoală,
Să mă maĭ daŭ icĭ de vale,
Să maĭ clănțăĭŭ[1] din pistoale;
Să[2] văd soarele lucind,
Să maĭ văd ĭarba dînd,
Codriĭ înverzînd;
S'aud copilașiĭ chiuind,
Cĭobănașiĭ fluerînd.

Din acest humor carnavalesc, primblat douezecĭ și patru ceasurĭ într'un tîrg de munte, unde odinioară în cinstea patrieĭ am fost lăcuitor, am făcut maĭ multe discoperirĭ, ce simt nevoĭea de a ți le împărtăși.

I. Că numerul abonaților la *Steaoa Dunăriĭ* ar fi mare... de și mare... dacă...! Pot oare spune acest dacă...? Nu te veĭ mîniea și supăra ca alțĭ redactorĭ... cariĭ nu se mulțumesc a fi numaĭ redactorĭ, dar vor a fi scoală,

[1] în text «clănțăĭesc».
[2] » » «să maĭ».

saŭ cel puţin unŭ eho al scoalelor muncite de *Romî-niea Literară*, moartă precum ştiĭ pe cîmpul bătălieĭ, şi nu fără cinste. Iubite Redactore! «Ce a fi a fi», zice eroismul nepăsător romîn. Aşa dar, acest *dacă* este... dacă s'ar putè rosti maĭ moldoveneşte cele scrise, carele pentru noĭ poliglоţiĭ sînt negreşit foarte frumoase, dar pentru mulţĭ moldovenĭ de prin ţară şi de prin munţĭ unde resbate *Steaoa* sînt moarte. Adă'ţĭ aminte de *Patriea* ce nu o înţălegeam nicĭ tu nicĭ eŭ, de şi scrisă pe hîrtie frumoasă, cum nu se fabricează la Piatră. Munceşte-ţĭ pana şi pune o zăbală străinismuluĭ. În adevăr străinismul ne aŭ deşteptat odată, dar începe de o vreme şi supt toate chipurile a ne înăduşi, întocmaĭ ca aceĭ făcătorĭ de bine, cariĭ scot pe nas binele, ce aŭ avut noroc de a putè face. Eştĭ înţălept, îndatoreşte pe corespondenţiĭ D-tale la înţălepciune.

II. Altă descoperire, ce nu este noŭă, este neregulata espediţie a Iaşilor.

III. Greutatea ce simte Romînul de a plăti, şi placul luĭ de a prelungi creditul săŭ, fie moral, fie personal, fie cu amanet, pînă la sfîrşitul lumeĭ, se poate, de nu ar fi gĭudecătorĭ la Berlin, adică Vorniciea de Aprozĭ, şi Divan de întăriturĭ. Cumpăneşte şi disleagă, cum se poate uni astă greutate cu fala vestită, cu mîna darnică şi inima cea deschisă a Romînuluĭ...

IV. Altă descoperire am făcut, că reul e lipicĭos ca cĭuma şi ca rapăna; sînt cîţĭva anĭ lăsasăm tîrgul de supt munţĭ liniştit, străin de alte gîlceve decît gîlceve de cherestè şi producte; străin de Bucureştĭ, străin de Blaj şi de Iaşĭ. Astăzĭ... Oare cine aŭ fost apostolul babiloniilor putregăĭoase...? Copilandriĭ înfăşuraţĭ în Ardelenismul, Sarsailismul şi alte isme ale Academieĭ...? *Profesoriĭ scoalelor săteştĭ*, vreŭ să zic *primare*...? Colonistiĭ Grecĭ, Turcĭ, Nemţĭ, Leşĭ ce împoporează acest tîrg...? *Zimbrul*... *Steaoa*... *Romînia Literară*... saŭ cel nămol de rele tălmăcirĭ, ce le vînd Iaşul şi Bucureştiĭ...? Adevărul este că şi aicea încep oameniĭ a nu se maĭ înţălege, acum că este nevoĭe de înţălegere; şi neuniţĭ în vorbă sînt toţĭ uniţĭ a cere, ca *Steaoa* să scrie pentru obştie, obştiea cea nepoligloată, nelatină, nefranţuscă, ca să poată bĭeţiĭ oamenĭ

avea o legătură, un locușor pe pămîntul moldovenesc unde să se vorbĭască moldovenește. Știŭ că de ți-ar cere o jărtfă mare acest tîrg, saŭ alt tîrg, saŭ și țara întreagă, aĭ face jărtfa. Jărtfește dar pentru cetitorĭ o filă, o coloană saŭ un capăt de coloană unde frumusețele stiluluĭ și a cuvîntologieĭ să lipsĭască cît maĭ mult se poate. Dă-ne ideĭ multe și bune în limbă proastă, și cetitoriĭ te vor binecuvînta, și *Steaoa* va crește de s'a face un soare. Hristos nu aŭ spus oare că vorbește pentru proștĭ și lipsițĭ, și oare slut vorbĭa Hristos? De și vorbĭa nu în limba Fariseilor și a Cărturarilor, ci în limba luĭ Petru pascarĭul. Cu a doŭa scrisoare țĭ-oĭŭ împărătăși a cincea discoperire, dacă aceste îțĭ plac. Discoperirea este o călătorie în Moldova la 1817 făcută de doĭ ofițerĭ din garda luĭ Napoleon, în urma desființăreĭ armieĭ franțeze zise: L'armée de la Loire. Urmărițĭ de patimele reacționare ale vremeĭ, hăĭtuițĭ de polițiea franțuzească în Franciea, în Svițera, în Germaniea toată, la Varșava, în Cracoviea, Moldova fu un liman pentru dînșiĭ; impresiile lor tipărite la 1822 ne pot da o știință de maĭ multe naravurĭ moldoveneștĭ a aceeĭ vremĭ.

[OFIŢERI FRANCEZI IN MOLDOVA]

Articolul este o continuare a celui anterior şi se păstrează în original în pachetul 13 din manuscriptele lui Kogălniceanu dela Academia Română (fila 313). Fusese trimis lui Kogălniceanu pentru *Steaua Dunării* şi aveà formă de scrisoare; începe cu «iubite redactore». E semnat A. R. şi promite continuare; continuarea însă, sau nu s'a dat, sau n'o cunoaştem. — A se vedeà şi lămuririle din «Prefaţă».

Intovărăşiţĭ de Doamna Baronesa D. . . ., ofiţeriĭ din No. 23 a *Steleĭ*[1], amăgiţĭ de un huiet răspîndit că Moldova vrea a organiza o armie, porniră din Cracoviea, şi după multe întîmplărĭ, precum se întîmplă nenorociţilor fugarĭ, ne învoiţĭ a se odihni în Cernăuţ maĭ mult decît un ceas, apucară drumul spre Moldova. Iată din cuvînt în cuvînt călătoriea lor:

După ce făcusem pe tovărăşiţa noastră a înghiţî o litră de pîne de făină de popuşoĭ muĭet într'o buţelcă de vin, duşĭ de un ţearan ce ne sîlisă poliţiea a lua cu plată, pornirăm la noă ceasurĭ seara spre a întra în Moldova. Vremea era frumoasă, dar noapte întunecată şi ***drumurile grele***. Fratele meŭ da braţul baroneseĭ mergînd din apoĭa trăsureĭ; eŭ eram înainte cu călăuzul nostru arătîndu-ĭ vîrfurile pistoalelor, căcĭ mărturisesc că cugetam că sîla făcută noă de a porni noaptea era pentru a ne prada la graniţă. Mergem de maĭ multe ceasurĭ de a lungul Prutuluĭ, picînd de osteneală, cînd calul nostru pică în năsip. Zadarnică fu truda de a-l maĭ scula, calul peri îndată. Nu ştiŭ în vieaţa me să fi pitrecut un ceas maĭ greŭ. Eram pe un drum neştiut, prin o noapte întunecată straşnică, cu un călăuz ce nu ne putè înţălege. Lucrurele noastre, vrînd a rîdica trăsura, fură răsturnate. Călăuzul plîngè vita luĭ, baroneasa ţipa cît o ţînè gura,

[1] al *Stelei Dunării*.

ĭar frate-mio într'o disperație cumplită ocără drăgătoriile austriace, care putè încă să ne audă și să ne tragă în vr'o tevniță. Pentru maĭ multă neliniște, călăuzul nostru se făcu nevăzut!! Ne hotărîm a tăbărî pînă în zio în loc: cu perinele de paĭ a trăsureĭ, un oghial în ră stare și o prostire, ne îndeletnicem a face un pat, ferit de frig, pentru nenorocita noastră tovărășîță, cînd auzirăm în apropiere tropotul unor caĭ și glasul a maĭ multor oamenĭ. «Antone, strigaĭ la fratele mio, ieţĭ arme, aŭ să ne lovească». Huietul apropiindu-să, strîgaĭ cu un glas tare și poroncitor:

— Stăĭ, cine e acolo!»

— Un prieten și ĭubitor de Franțujĭ, carele vă vine în agĭutor.

Adivarat, acest era un boer moldovan, vorbind pre bine limba noastră, pe care călăuzul nostru fusesă să-l roage a ne veni într'un agiutor în pozițiea desnădăjduită unde eram. Boerul poronci slugelor ce îl întovărășă de a înhama doĭ caĭ la trăsura noastră, ne duse în casa sa nu depărtată de drum, și căută prin toată îngrijirea a ne face să uităm chinurele polițieĭ austriace, și rălele închipuirĭ în care ne aruncase întîmplărele călătorieĭ noastre și care semena[1] a ne dischide calea în Moldova.

Mărinimosul Moldovan carele venisă cu așa inimă călduroasă în agĭutorĭul nostru, și ne primi cu atîta bunătate la dînsul, ne îndrepta încă pînă la Eșiĭ, capitalia Moldoveĭ, unde agĭunserăm în 22 Iune 1817 (16 Iune al nostrul).

Ne știind unde ne îndrepta, scoborîsem în cel întîĭ han ce văzurăm, așteptînd ca întîmplarea să vie a ne lămuri și a agĭuta în scoposul călătorie[ĭ] noastre. Prînzul fu văsăl pre cît noapte[a] de pe Prut fusesă urîtă; baroneasa, încîntată de a agĭunge la țălul călătorie[ĭ] sale, primi mulțămirile noastre pentru năcazurele ce i pricinuisem; iea se mulțămi cu atîta pentru cheltuelele trăsureĭ, ĭertîndu-ne numaĭ a da călăuzuluĭ nostru un ce pentru a'șĭ cumpara alt cal, lucrul ce din norocire nu ne costisă foarte. Visurele de o nedejdă, multă vreme deșartă, ne ferici toată

[1] păreau.

noapte aceasta; mă videm în capul unuĭ batalion de Grecĭ saŭ Turcĭ, învățațĭ de noĭ în tactica evropenească; gradurele, baniĭ, cinstele, nimică nu ne lipsă; nălucirea era întreagă, cînd în zorĭ de zi fu[ĭ] trezit de un ofițer a Domnuluĭ, carele ne poronci a-l urma la Spatariul[1], maĭ marele slujbaș a poliţieĭ și a putereĭ armată. Intrebațĭ ce vroem în Moldova, ne lămurirăm îndată de trista noastră înșălăciune: nicĭ gînd nu era de organizație militară în Moldova.

Opresc, ĭubite redactore, aicea călătoriea și las la gĭudecata și inima ta doă dislegărĭ: Ce este acest miros de primire a Moldovenilor, această inimă pe palmă deschisă ce se înduĭoșăște la orĭ ce nenorocire, acest miros [pe] care pătimașiĭ îl sîmt încă pînă a nu agĭunge la graniță...? Oare pentru că și noĭ sîntem fără de noroc, și că numaĭ nenorociţiĭ lumeĭ gîcesc durerea nenorocireĭ? Al doielea este a gĭudeca despre huĭetul organizăreĭ militare a Moldoveĭ pe atuncea: huĭetul era oare nedejdele patrioților ca Tăutu, a republicanilor ca Dimitrie Sturza, saŭ o cercare a rezmeriţeĭ greceștĭ ce izbucni la 1821, dar care clocè maĭ de mult, precum istoriea noastră o mărturisește?

[1] Ofițerul cunfundă «hătmănia» cu «spătăria» din Valahiea, unde vom vidè că aŭ călătorit, precum cunfundă Moldoveniĭ cu Greciĭ. (Nota lui Russo).

DECEBAL ŞI STEFAN CEL MARE.

STUDIU ISTORIC.

In *Foaia Soc. p. lit. şi cult. rom. în Bucovina,* IV (1868), No. 6—7 (Iunie şi Iulie), Cernăuţi, pag. 158.—Reprodus în *Albina Pindului,* I (1868), No. 2 (Iulie), Bucureşti, pag. 38.—Republicat în *Conv. Lit.*, VI (1873), No. 12 (Martie), Iaşi, pag. 445.

Strălucite şi mult mărețe figurĭ sînt ale acestor doĭ eroĭ în cadrul istoric al Dacieĭ vechĭ şi al noueĭ Dacie! Inchipuirea se perde în sbor, cînd cearcă a se urca pînă la înnălţimea lor, şi însă numele unuĭa dintre aceştĭ bărbaţĭ legendarĭ este în toate gurele, pe cînd celalalt este acoperit cu vălul uĭtăriĭ.

Fanatismul patriotic şi ignoranţa atribue luĭ Stefan tot ce i se pare minunat, tot ce-ĭ este necunoscut: orĭ ce zidire veche, un pod de pĭatră dărîmat, o movilă de pămînt rîdicată în mijlocul unuĭ şes întins, o ruină de cetate, bisericĭ, schiturĭ etc. . . . tot, zice Romînul, este făcut de Stefan Vodă.

Dar istoria este maĭ nepărtinitoare; ea ne arată imaginea maĭestoasă a luĭ Decebal strîngînd cu o mînă rana deschisă în pĭeptul săŭ şi cu cealaltă chemînd popoarele în contra poporuluĭ-rege.

Stefan e un luceafăr luminos; Decebal este un soare întunecit; însă umbra luĭ Decebal se întinde maĭ departe decît lumina luĭ Stefan.

Stefan este un om gigantic ce împle ochiĭ; Decebal se înnalţă în zarea trecutuluĭ ca o zeitate nevăzută şi neînţeleasă.

Şi unul şi altul aŭ avut acelaş ţel, aceeaş idee sublimă: neatîrnarea patrieĭ lor! Amîndoĭ sînt eroĭ, însă Stefan un eroŭ maĭ local, un eroŭ moldovan, cînd Decebal este eroul lumiĭ!

In vălmășagul seculelor trecute nu e rar de a vedea unele staturĭ[1] micĭ susținîndu-se și mărindu-se chĭar prin ajutorĭul politiceĭ. Astfel Stefan amenințat din toate părțile de oardele sălbatice ale Tatarilor și de nenumăratele fieare asiatice ce năvăliseră în Europa la glasul luĭ Mahomet al II-lea și al luĭ Baĭazid, poreclit ***Fulgerul;*** atacat fără răgaz de Leșĭ și de Ungurĭ sub pretext de oare carĭ drepturĭ fictive, Stefan zic se opuse dușmanilor cînd cu puterea, cînd cu dibăcia uneĭ ingenioase diplomațiĭ. El se uni cu Leșiĭ ca să bată pre Ungurĭ, cu Unguriĭ ca să alunge pre Leșĭ și cu amîndoŭă aceste neamurĭ ca să resiste Turcilor.

Ințelept, viteaz, neadormit, el isbuti a face dintr'o țară de păstorĭ o țară de răsboinicĭ spăĭmîntătorĭ, și cu sîngurele luĭ mijloace el fulgeră pre Baĭazid ***Fulgerul***, combătu cu succes pre Matias Corvinul, smulgîndu-ĭ o parte din Ardeal, mătură Leșiĭ de pe pămîntul romînesc luînd Podolia și Pocuția și puse stăpînire pe șesurile goale ale Bugeacuլuĭ și chĭar pe o parte din cîmpiile Valachieĭ (Țăriĭ romîneștĭ).

In mijlocul tăceriĭ de moarte în care lumea era cufundată pe timpul luĭ August, se vede rîdicîndu-se de o dată în fața imperiuluĭ roman un om noŭ și un popor noŭ, pre care vechiĭ cetățenĭ aĭ Romeĭ îĭ numĭa barbarĭ.

Insă șeful barbar se numește Decebal; el are o inimă ce ar putea cuprinde lumea întreagă, el se sprijinește cu mîndrie pe arcul libertățiĭ. Popoarele staŭ în mirare cu ochiĭ țintițĭ asupra acestuĭ barbar care se măsură cu împăratul, găsindu-se de o potrivă cu dînsul, și care umilește Roma silind-o să-ĭ plătească tribut. Domițian Dacicul, Particul etc., seacă comorile sale ca să cumpere pacea de la Decebal, însă Decebal sgîlție puternic colosul roman fără a-l putea răsturna; el combate cu neîncetare influința romană, mărirea romană, domnirea romană și în fine cade glorios sub brațul divuluĭ Traĭan.

Moartea luĭ este ultimul sacrificĭŭ ce-l face poporuluĭ săŭ; el se ucide pe ruinele patrieĭ sale!

[1] state.

Decebal e ca stelele acelea călătoare ce se zăresc pe cerĭŭ fără a se ști de unde vin și unde se duc. Necunoscuțĭ pe lume, el și poporul săŭ, pînă în momentul cînd încep lupta cu Roma, eĭ dispar în curînd și de abĭa numele lor rămîne înscris în unele paginĭ de ale luĭ Tacit.

Stefan și Decebal aŭ fost oamenĭ de aceĭa cariĭ nu aŭ nicĭ strămoșĭ, nicĭ moștenĭ.

Decebal mort, Dacia cade, fecĭoară încă, în trista condiție de provință depărtată. Stefan coborît în mormînt, Moldova pre care el o rîdicase la culme se întunecă încet, încet, pĭerde rangul săŭ, drepturile sale, hotarele sale cele vechĭ și nu maĭ conservă decît numele săŭ și suvenirile Domnuluĭ Stefan.

Remarcabilă asemănare de destinurĭ ale țăriĭ la două epoce atît de depărtate, după moartea acestor doĭ oamenĭ!

Stefan și Decebal aŭ lăsat testamenturĭ patriotice. Testamentul luĭ Decebal aŭ fost moartea luĭ. . . Stefan prevăzînd moartea ce amerință patria sa aŭ dictat cu limbă de moarte povățuirĭ isvorîte din durerea inimeĭ și din luciditatea cugetăriĭ celeĭ maĭ înnalte.

După unsprăzece secule, Stefan aŭ rîdicat spada sîngeroasă care căzuse din mîna luĭ Decebal. Cine oare va fi chemat a rîdica spada purtată cu atîta glorie de Stefan cel mare?

Și cînd?. . .

STUDII NAȚIONALE.

(1840)

In *Foaia Soc. p. lit. și cult. rom. în Bucovina*, IV (1868) No. 6—7 (Iunie și Iulie), Cernăuți, pag. 160. — Republicate în *Conv. Lit.*, VI (1873), No. 12 (Martie), Iași, pag. 445.

Toate națiile în decădere saŭ în stare încă necultă aŭ avut și aŭ hoțĭ pre care poețiĭ și romanțieriĭ ĭĭ idealisează. Spania, Sicilia, Italia, Calabra sînt chĭar astăzĭ cutrierate de bande înarmate, ce se țin la drumurĭ, vĭețuesc în codri și sînt groaza călătorilor. Grecia aŭ avut *clefțiĭ* săĭ, cariĭ sub pretest de a se răsbuna asupra Turcilor trăĭaŭ maĭ mult din jacurile făcute asupra crestinilor, și însă numele de *cleft* este sinonim cu numele de brav!

De unde vine această influință magnetică, pre care o simțim cînd se pomenește de aceĭ oamenĭ eșițĭ din calea dreaptă? Pentru ce sîntem dispușĭ a da simpatiile noastre acelor prigonițĭ de asprimea legilor? Ne place oare traĭul lor svînturat? Am vrea ca dînșiĭ să dormim prin pădurĭ cu capul răzimat de rădăcina unuĭ stejar, cu mîna pe oțelele pistoalelor? Am vrea să stăm de pîndă pe vîrful uneĭ stînce, să ne espunem zilele necontenit la trude, la pericule, la lupte? Ne încîntă ideea unuĭ om ce are curagĭul a se revolta în contra soțietățiĭ întregĭ și a o combate cu sîngurele luĭ mijloace, saŭ însfîrșit esistă în sufletul nostru un glas taĭnic, care îndeamnă a lua partea celuĭ maĭ slab în contra celuĭ maĭ tare?

Orĭ cum să fie, popoarele aŭ o admirare plină de dragoste pentru uniĭ hoțĭ și chĭar un cult pentru vitejiile lor, căcĭ tot curagĭul națiilor căzute se concentrează în aceĭ oamenĭ energicĭ.

Uniĭ din acestĭa aŭ fost împinșĭ în calea hoțieĭ prin vre-o nedreptate, de care eĭ aŭ voit să-șĭ răsbune; alțiĭ aŭ fost

conduşĭ de spiritul lor neastîmpărat, de natura lor activă, alţiĭ de farmecul codruluĭ care îl atrage pre Romîn cu o putere neînvinsă. Cine ştie dacă născîndu-se în alte timpurĭ, în alte locurĭ şi în alte condiţiĭ, eĭ n'ar fi ajuns oamenĭ însemnaţĭ prin fapte mărețe!

Moldova are şi ea analele sale scrise pe frunzele codrilor; şi ea are eroiĭ săĭ de drumul mare, ale cărora balade sînt *cu drag* cîntate de popor, căcĭ poporul vede în eĭ pe nişte apărătorĭ menițĭ a restabili cumpăna dreptăţiĭ.

Ţara Muntenească *(numită astfel în glumă, căcĭ cea maĭ mare parte din ea nu este decît un şes)* aŭ avut asemenea hoţĭ înfrățițĭ cu poporul. La anul 1830 aŭ fost prins şi esecutat în Bucureştĭ unul din eĭ. Lume multă asista la acel crunt spectacul, ĭar cînd drama fu săvîrşită pentru satisfacerea soţietăţiĭ, un ţăran se puse în genunchĭ lîngă trupul mortuluĭ şi începu a plînge amar.

— Ce aĭ? îl întrebară ceĭ cari-l încungĭurară.

— Ce să am? mă doare sufletul, căcĭ ăsta mĭ-a fost binefăcătorĭul meŭ.

— Cum?

— Acum e o lună, îmĭ aram ogorul; unul din boĭ căzu mort de osteneală şi de căldură!.. începuĭ a-mĭ smulge părul de desnădăjduire, cînd omul ăsta, Dumnezeŭ să-ĭ erte păcatele, îmĭ zise: «Ţine, sărmane, şi nu te maĭ căina; cumpără-ţĭ alt boŭ..» şi îmĭ dete 12 galbenĭ fără a aştepta măcar să-ĭ mulţămesc [1].

Or fi vreo patruzecĭ de anĭ, de cînd o bandă de treĭ hoţĭ vestițĭ domina Moldova; pe atuncĭ nu esista poliţie, şi comunicaţiile între ţinuturĭ eraŭ foarte grele, prin urmare acel triumvirat prăda ţara în zioa mare fără grijă de potirĭ. El era compus de Bujor şi de doĭ boerĭ din cele maĭ întîĭe familiĭ!

Prinşĭ însfîrşit de Arnăuţiĭ hatmanieĭ, Bujor, *mojicul,* fu spînzurat, ĭar nobiliĭ privilegiaţĭ pînă 'n momentul morţiĭ, fură descăpăţînaţĭ în cîmpul Copouluĭ. Cu toate acestea cronica pretinde că doctorul Gall ar fi cumpărat scump capul luĭ Bujor pentru ca să-l studieze, şi că n'a dat nicĭ o leţcae pe tidvele boereştĭ.

[1] A se vedeà Alecsandri, poezia «Groază».

Acest Bujor șĭ-aŭ primblat vitejia prin Valahia, prin Bucovina și prin Basarabia fără frică de catane saŭ de Cozacĭ, ĭar cînd se arăta în Moldova, poporul zicea:

S'aŭ ivit Bujor în țară...
Pe cĭocoĭ mi-ĭ bagă 'n feară[1], etc.

Și atuncĭ boeriĭ mergeaŭ la drum cu cîte doĭ, treĭ Arnăuțĭ plinĭ de arme din cap pînă'n picĭoare.

Cuconul A... ducîndu-se la Băcăŭ cu nevasta d-sale, care dormĭa în trăsură, se văzu de odată oprit în mijlocul drumuluĭ. Bujor cu șase tovarășĭ îĭ ațineaŭ calea.

Arnăutul de pe capră vru să se posomorească, însă nu-ĭ dete vreme unul din hoțĭ, căcĭ îl smunci de sus și-l culcă în țărînă sub genunchĭul săŭ.

— Ce vrețĭ? întrebă boĭerul.

— Ca să știĭ ce vrem, cucoane, află că eŭ sînt Bujor.

— Bujor?

— Bujor!

— Am înțeles, adăugi boĭerĭul.—Iată punga, însă vă rog să nu-mĭ trezițĭ nevasta.

— N'aĭ grijă, noĭ nu spăriem femeile... Cîțĭ galbenĭ aĭ cu d-ta?

— 150.

— Numaĭ?

— Numaĭ!

— Cu zimțĭ?

— Impărăteștĭ.

— Pre bine.. Mulțămesc... Unde mergĭ?

— La Băcăŭ.

— Să spuĭ ispravniculuĭ închinăcĭunĭ din partea mea. Haĭ, încalecă flăcăŭ și călătorie bună.

Surugiul de cuvînt, se asvîrli pe cal ; Arnăutul se acăță pe capră cu sprîncenele posomorîte și boerĭul răsuflă maĭ ușor.

— Stațĭ, răcni Bujor..

— Ce maĭ este, întrebă boerĭul îngrijit.

[1] La Alecsandri :

«Frunză verde de năgară
Aŭ eșit Bujor în țeară!
Bate, pradă, nu omoară...
Pe ciocoĭ iĭ bagă 'n fere».

(ed. I-a, partea I-a, pag. 77 ; ed. a II-a, pag. 156.)

— M'am răsgîndit, că poate să aĭ nevoe de parale la drum; ĭată zece galbenĭ dela mine.

Zicînd acestea, Bujor aruncă galbeniĭ în trăsură; caiĭ plecară cu fuga, ĭar cucoana trezindu-se și văzînd monedele de aur împrăștiate pe perne, începu a rîde întrebînd dacă aŭ căzut vre-o ploae cu banĭ, în vreme cît dormise.

— Da[1], răspunse bărbatul eĭ; mĭ-aŭ căzut din senin niște Bujorĭ de gălbănașĭ.

Lăutariĭ țiganĭ, ca vechiĭ rapsozĭ, cîntă poporuluĭ baladele sale strămoșeștĭ pe un ritm monoton și melancolic. Poporul le ascultă din copilărie pînă la adîncĭ bătrînețe, fără a se sătura de ele, precum nu se satură de apa limpede a isvoarelor, căcĭ poesia e pentru dînsul o apă răcoritoare, care-ĭ îndulcește inima.

Carĭ sînt însă autoriĭ acelor balade? Poporul însuș, poporul întreg!... De aceea poesia luĭ cuprinde atîte frumusețe, care încîntă și minunează auzul. Un singur om nu ar avea o comoară așa de bogată în imaginĭ poetice, în ideĭ mărețe, în simțirĭ duĭoase.

Cîte o dată se întîmplă ca hoțiĭ să fie și poețĭ; eĭ atuncĭ își fac cîntecul după plac și îl răspîndesc în țară prin gurele lăutarilor. Ioan Petrarĭul din ținutul Neamțuluĭ a compus însuș balada luĭ cu cît-va timp înnainte de a muri.

Cine trece Lunca mare?
Ioan Petrarĭul călare
Cu celmaŭa despre soare...
Cu treĭ rîndurĭ de pistoale... etc.

La anul 1834 o brișcă înhămată cu treĭ caĭ venĭa despre Siret cătră pădurea Strungeĭ. In brișcă se vedea un om cărunt, desbrăcat de surtuc și cu toate acestea aburit de căldura atmosfereĭ: el era maĭorul Bacinschi.

Maĭorul Bacinschi aŭ fost un tip în soțietatea noastră, însă un tip original și plăcut. Polon de naștere, el fusese de tînăr înrolat în oastea rusească, făcuse campaniile Franțeĭ[2] și ale Italieĭ sub comanda luĭ Suvarof, și la 1834, după

[1] în text «dar».
[2] în text «Francieĭ».

încheĭerea păciĭ între Turcia și Rusia, el se așeză la Moldova în calitate de staroste rus.

Cîțĭ-va anĭ maĭ în urmă, maĭorul fu numit șeful corpuluĭ pompierilor, pe care el îl organisă pre bine. Cine nu-șĭ aduce aminte de maĭorul Bacinschi alergînd la foc, cînd călare pe calul săŭ roĭb, cînd călare pe o saca, cînd în uniformă, cînd în halat, după cum îl apuca vremea. Adevărul este că pompieriĭ noștri făceaŭ minunĭ sub direcția luĭ.

Maĭorul Bacinschi era un *bon vivant*, și avea un bogat repertoriŭ de anecdote variate, pe care le povestĭa într'o limbă moldo-ruso-leșească de multă originalitate. Toțĭ îl ĭubĭaŭ în soțietatea Iașilor și toțĭ voĭaŭ să-l aĭbă la petrecerile lor, căcĭ el aducea pretutindene acea veselie plăcută ce izvorăște dintr'o inimă bună.

Ajungînd în deal la Strungă, maĭorul se opri puțin ca să se răsufle caiĭ și privi cu mulțămire întinsa panoramă, ce se desfășura sub ochiĭ luĭ! *Precrasnaĭ!* zise el după obiceĭul săŭ, și lăsînd brișca pe deal, începu a se coborî singur în vale cu pușca în mînă. Pasările ciripĭa în umbra copacilor; cimbriĭ răspîndea în aer un miros plăcut, însă soarele era nesuferit; maĭorul se puse gĭos sub un tufar de măciaș, așteptînd ca să viĭă trăsura. De o dată tufarĭul se deschise și dete drumul la vr'o 12 indivizĭ, cariĭ încungĭurară pre vechĭul militarĭŭ.

— Domnule! îĭ zise unul din eĭ, nu cumva se întîmplă să aĭ vre-o pungă de prisos?

— Șto? întrebă maĭorul.

— A! eștĭ Rus? *No davaĭ rubla*, căpitane!

Maĭorul înțelese și scoase din busunarĭŭ vr'o cîțĭ-va sorocovețĭ.

— Par' că aĭ și un ceasornic, observă hoțul ... adu'l încoace ... Nu'ĭ vr'un lucru ... o ceapă... al meŭ e maĭ boeresc. Hoțul scoase din sîn un *breguet* de aur.

— Vreĭ să schimbĭ cu mine? întreabă maĭorul.

Hoțiĭ începură a rîde, ĭar căpitanul lor zise:

— Eștĭ maĭorul Bacinschi, te cunosc eŭ de la Iașĭ ... aĭ scăpat de foc casa unuĭ neam al meŭ din Păcurarĭ. Na-țĭ o carboavnă de drum.

— Dar cine eștĭ d-ta?

— Eŭ sînt Ion Petrarĭul!

— A, *precrasnaĭ !* D-ta hoț, dar om cinstit !

Banda aceasta fu prinsă peste cîte-va lunĭ. Unul din eĭ primi să devie călăŭ, pentru ca să scape de moarte, însă el era Țigan !

Romînul se face hoț, se face ispravnic, se face judecătorĭŭ, dar călăŭ nicĭ o dată ![1]

[1] Cf. următorul pasagiu din *Poeziile populare* ale lui Alecsandri: «Inceputul baladeĭ luĭ zice :

Cine trece'n Lunca mare?
Ioan Petreanul călare
Cu celmaoa despre soare
Cât o roată de car mare,
Cu treĭ rândurĭ de pirtoale
Și-un baltag legat de șale.

... Hăituit de o poteră ca o fiară sălbatică și prins de a doua oară, el fu spânzurat în câmpul de la Frumoasa, de însușĭ tovarășul săŭ Gavril buzat, țigan de soiŭ carele primi a se face calăŭ pentru ca să-șĭ scape viața.

Aci e locul să facem o observație că nicĭ odată un Român nu s'aŭ dedat la trista meserie de calăŭ». (Ediția II-a pag. 260; în ed. I-a lipsește).

CUGETĂRI

SCRISE IN INCHISOAREA DE LA CLUJ.

In *Foaia Soc. p. lit. și cult. rom. în Bucovina*, IV (1868), No. 6—7 (Iunie și Iulie), Cernăuți, pag. 155.—Republicate în *Conv. Lit.*, VI (1873), No. 12 (Martie), Iași, pag. 448.

Fie-care revoluție trebue să nască un adevăr pe lume, și fie-care crisă prin care aŭ trecut omenimea aŭ produs un bine saŭ germinul unuĭ bine, dar nimic pînă acum nu a putut să desființeze falsul patriotism.

Falsul patriotism este masca egoismuluĭ în timpurile de tulburare.

Aceĭa cariĭ speculă libertățile popoarelor, cariĭ nu aŭ alte principie decît interesul personal, alt Dumnezeŭ decît pre sine însișĭ, altă profesie de credință decît ***noĭ prin noĭ și pentru noĭ;*** aceĭa cariĭ nu cred nicĭ în popor, nicĭ în libertate, nicĭ în sacrificĭurĭ, nicĭ în devotament[1], se acopăr cu haĭna patriotismuluĭ în zile de lupte, în zilele cele marĭ ale popoarelor. Eĭ parcă fac sacrificĭurĭ, dar nu sacrifică nimică, ci pun la dobîndă.

Frasele sunătoare ale acelor ce grăesc mult ascund adese orĭ precugetărĭ urîcĭoase. Adevărațiĭ oamenĭ aĭ poporuluĭ, aceĭa cariĭ gîndesc ca dînsul, vorbesc puțin, lucrează cît pot și plîng, cînd alțiĭ tot grăesc! Poporul sufere și geme; poporul lucrează, poporul nu grăește decît prin tăcerea luĭ.

Cînd adevărațiĭ oamenĭ aĭ poporuluĭ aŭ grăit și cu umărul poporuluĭ aŭ răsturnat o lege despotică, un rege, o instituție nedreaptă, falsiĭ patrioțĭ se îndeasă la paradă, apucă

[1] în text «devotamînt».

partea cea maĭ mare . . . și atuncĭ advin lucrurĭ neauzite, de carĭ națiile se rușinează maĭ pe urmă.

Sub cuvîntul de *adevăr* și de *bine comun*, falsiĭ patrioțĭ sună în toate părțile, și în sînul gloatelor se găsesc oamenĭ bunĭ, însă slabĭ de minte, cariĭ se ecsaltă la vorbele lor, se răspîndesc prin țară și tulbură conștiința concetățenilor.

Gloatele sînt îndurătoare, căcĭ ele sîmt puterea lor.

Toate popoarele aŭ asemănare între ele, căcĭ aŭ aceleașĭ suferințe; ele aŭ instincturĭ generoase.

Hulă și blăstăm asupra celor ce înșală popoarele !

Oameniĭ libertățiĭ sînt pentru respectul și neviolabilitatea omuluĭ ; falsiĭ patrioțĭ sînt pentru măsurile de sînge, de incuisiție, de turburare[1].

Libertatea nu poate tot odată să fie binele suprem și să sufere arbitrarĭul.

Arbitrarĭul ucide libertatea, și adese-orĭ el se naște din escesul libertățiĭ, din licință.

Adese orĭ aceĭa cariĭ strigă în contra aristocrațieĭ, sînt niște aristocrațĭ ascunșĭ în stremțele demagogieĭ, niște falsĭ patrioțĭ.

Aceștĭ aristocrațĭ de uliță, de noroĭŭ, de patimă sînt ceĭ maĭ aprigĭ dușmanĭ aĭ libertățiĭ. Eĭ decretează legile de proscripție, eĭ măsură și vînd libertatea ca o marfă; eĭ aruncă pĭetre oamenilor de pace și de onoare[1]; eĭ acusă de tradare pre cine nu vrea să scoboare în rîndul lor.

Adevărațiĭ patrioțĭ sînt seninĭ, căcĭ adevărul este senin ca cerĭul zilelor frumoase; sînt îndurătorĭ, căcĭ libertatea este mizericordioasă; sînt dreptĭ, pentru că libertatea este însășĭ dreptatea.

Evanghelia este cartea libertățiĭ. Hristos nu a zis: «Ucidețĭ pre aceĭa cariĭ nu vreŭ să creadă în mine» ; Hristos aŭ zis: «Cuvîntul este pentru toțĭ aceĭ care vreŭ să'l asculte».

[1] în text «turbare».
[1] în text «onor».

Dacă Hristos s'ar coborî astă-zĭ pe pămînt, falsiĭ patriotĭ l-ar răstigni în numele libertăţiĭ.

O, libertate, tu eştĭ strigătul lumiĭ, dar nu eştĭ încă credinţa sa!

Nu bunele legĭ, dar buniĭ judecătorĭ apără altarĭul libertăţiĭ.

Judecătoriĭ carĭ discută legea, aceĭa cariĭ gîndesc la înnaintirĭ şi sînt muşcaţĭ de şerpele ambiţieĭ, aceĭa cariĭ consideră legea ca un mijloc folositorĭŭ pentru sine, sînt maĭ periculoşĭ decît plagele Egipetuluĭ.

Judecătoriĭ cariĭ gîndesc la siguranţa soţietăţiĭ, la suferinţele omeniriĭ, la mărirea sacerdoţĭuluĭ ce sînt chĭemaţĭ a esercita, aceĭ judecătorĭ însămnaţĭ pe frunte cu degetul luĭ Dumnezeŭ sînt adevăraţĭ stîlpĭ aĭ templuluĭ Dreptăţiĭ; eĭ sînt gloria uneĭ naţiĭ.

Naţia lucrează pentru toţĭ, judecătorĭul trebue să lucreze pentru fie-care.

Cînd judecătoriĭ vor înţelege caracterul sacru al misieĭ lor, atuncĭ numaĭ libertatea va domni în lume!

Zelul degeneră în patimă şi patima în nedreptate. Judecătoriĭ estra-ordinarĭ, tribunalele esceptionale, puterile discreţionare, etc., nu fundează libertatea, ci terorismul.

Dacă sînt oamenĭ de bună credinţă, cariĭ cred în asemenĭ mijloace, plîngeţi-ĭ! dar maĭ cu samă plîngeţĭ popoarele carĭ îĭ sufăr!

Terorismul naşte despotismul în numele libertăţiĭ! Despotismul naşte o suferinţă surdă, ce deschide în inimĭ isvoare nesecate de ură şi de răsbunare.

Interesele leagă pre oamenĭ, dar interesele trebue să fie reciproce.

Fundaţĭ programul libertăţiĭ pe această basă simplă şi nu va maĭ esista duşmănie între naţiĭ, nicĭ ură între oamenĭ.

Nu ziceţĭ «fie-căruĭ partea sa»; dar ziceţĭ: «tuturor aceaşĭ parte»!

Cînd șefiĭ națiilor se vor gîndi serios la fericirea popoarelor și vor înțelege că mărimea lor adevărată consistă în binele comun, atuncĭ eĭ vor fi ceĭ întîĭ cariĭ vor proclama libertatea, căcĭ prin libertate mijloacele fie-căruĭa se întind, puterile-ĭ se înzecesc, dorințele nobile îșĭ ĭaŭ sbor și inimile se unesc într'o sinceră frăție.

Insă a îngĭosi pre uniĭ pentru a înnălța pre alțiĭ, nu este un act conform cu principiele fraternitățiĭ, nicĭ cu principiele dreptățiĭ.

Șefí aĭ națiilor, judecătorĭ, patrioțĭ! voĭ toțĭ cariĭ aspirațĭ a fi marĭ în lume, gîndiți-vă în actele voastre că nu este maĭ sfînt, maĭ simplu, maĭ dumnezeesc adevăr decît acesta: *Nu face altuĭa ceea ce n'aĭ voi să ți se facă ție!*

Dacă aș avea să'mĭ fac testamentul politic, aș zice concetățenilor meĭ:

«O, fraților, alegețĭ judecătorĭ bunĭ!

«Oprițĭ birocrația de a deveni o putere despotică; căcĭ ea nu trebue să fie decît ***servitoarea*** publiculuĭ care o plătește.

«Astupați-vă urechĭa la glasul falsilor patrioțĭ.—Astfel țara va fi scăpată de trădătorĭ și de călăĭ.

Cu cît dobîndesc esperiență prin studiul omeniriĭ, mă conving că libertatea absolută este cu neputință în lume fără o deplină transformare a neamuluĭ omenesc.

Printre instituțiile moderne, garda națională este una din cele maĭ frumoase și tot o dată maĭ periculoase.

O gardă națională inteligentă, serioasă, lipsită de fanatism politic reprezintă siguranța [1] publică, ordinea, respectarea legilor, libertatea individuală și nedependința patrieĭ.

O gardă națională neinteligentă devine instrumentul orb al falsilor patrioțĭ. Ea poate să puĭe în pericul libertățile publice, înlocuind despotismul tronului prin despotismul ulițeĭ.

---

[1] In text «securitatea».

Dintre toate despotismele nicĭ unul nu e maĭ urît decît acel ce cată prin fereastră înlăuntrul familiilor, se amestecă în afacerile private și face a depinde siguranța, liniștea și chiar vieața concetățenilor de la protegearea indivizilor, ĭar nu de la scutul legilor.

Libertatea în mîna mulțimiĭ este o armă cu doŭă tăișurĭ.

Acolo unde principĭul egalitățiĭ, de și consacrat prin lege, nu aŭ prins încă rădăcină în moravurĭ, minoritățile vor fi adese victimele majorităților, căcĭ gloatele sînt mefiante (neîncrezătoare), neluminate și lesne de a pleca urechĭa la mincĭunile și la perfidia celor răĭ.

In așa stare de lucrurĭ ades libertatea este înlocuită prin brutalitate, și egalitatea prin silnica reducere a tot ce este mare la o măsură mică și degrădătoare!

Lumea aspiră a se reînnoi! Cine poate însă prevedea toate daunele, toate suferințele, ce sînt rezervate lumiĭ!... Numaĭ atuncĭ omenimea va hălădui în bine și în pace, cînd caritatea evangelică îșĭ va relua locul ce i se cuvine în organisarea soțietăților!

POESIA POPORALĂ

STUDIU LITERAR.

In *Foaia Societății p. lit. și cult. rom. în Bucovina*, Cernăuți, IV (1868), No 8—10 (August-Octomvrie), pag. 189—195.—Reprodus în *Albina Pindului*, București, I (1868), No. 59 (Octomvrie), pag. 215—218.

I.

Datinele, povestile, musica și poezia sînt arhivele popoarelor. Cu ele se poate orĭ cînd reconstitui trecutul întunecat.

Din studiul lor ne vom lămuri despre originea limbeĭ noastre, de nașterea naționalitățiĭ romîne, de plăcerile naturiĭ cu cariĭ este înzetrat poporul, și de luptele ce le-aŭ susținut coloniile romîne pîn'a nu se priface în locuitoriĭ de astă-zĭ aĭ vecheĭ Dacie.

Intre diferitele neamurĭ răspîndite pe malurile Dunăriĭ nicĭ unul nu are ca neamul romînesc o poesie poporală atît de frumoasă și atît de originală, atît de variată și atît de strîns unită cu suvenirile anticitățiĭ.

Născut din sînge meridional, strămutat de sub un soare ferbinte într'o țară noŭă, neamul romîn aŭ păstrat o închipuire fecundă, vie, grațioasă, o agerime de spirit care se traduce în miĭ de cugetărĭ fine și înțelepte, o sîmțire adîncă de dragoste pentru natură și o limbă armonioasă care exprimă cu gingășie și tot odată cu energie toate aspirările sufletuluĭ, toate iscodirile mințiĭ.

Să luăm de esemplu aceste versurĭ dintr'o baladă:

Vieața omuluĭ
Floarea cîmpuluĭ!
Cîte florĭ p'acest pămînt
Toate se duc la mormînt;

Insă floarea lacului
Stă la ușa raĭuluĭ
De judecă florile
Ce-aŭ făcut miroasele?

Mult am cerceta în literaturile cele maĭ înnaintate și în operele poeților celor maĭ eminențĭ, fără a găsi o idee atît de minunată și așa de frumos zisă. O asemene idee este resumatul cuminţiĭ omeneștĭ, relevarea simțuluĭ de nemurire, esprimat prin glasul poporuluĭ. *Vox populi, vox Dei!*

II.

Poesia poporală este întîĭa fasă a civilisațieĭ unuĭ neam, ce se trezește la lumina vieţeĭ; ear cînd acest neam cade din vechĭa sa civilisație, poesia poporală devine *paladium* al limbeĭ și al obiceĭurilor strămoșeștĭ. Pentru noĭ ea este și o fasă și un paladium.

De vom deschide pre Virgil și pre Ovid, ne vom găsi, pot zice, acasă la noĭ. Virgil, istoricul didactic și poetic al vieţeĭ agricole, autorĭul *Georgicelor*, descrie însășĭ vieața cîmpenească a Romînilor de astă-zĭ. Ovid este isvorul credințelor mitologice, ce sînt răspîndite între noĭ prin poveștĭ și tradițiĭ. In el găsim, ca și în gura poporuluĭ nostru, fete și flăcăĭ schimbațĭ în brazĭ, în păunĭ, în dafinĭ, dobitoace carĭ grăesc, paserĭ măestre etc. etc.

Pe lîngă acești doĭ creatorĭ de poesie antică s'aŭ adăogit un al treile poet, *păstorĭul* cîmpiilor și al munților noștri, care aŭ produs cea maĭ frumoasă epopee păstorească din lume: *Meorița*. Insușĭ Virgil și Ovid s'ar fi mîndrit cu drept cuvînt, dacă ar fi compus această minune poetică.

III.

Poporul e un mare neolog, cînd îĭ face trebuință; el răstoarnă sistemele învățaților, cînd ele nu sînt întemeĭete pe logică, și îșĭ formează o limbă curată, espresivă, armonioasă, căcĭ îĭ place armonia. El cată a cuprinde în puține cuvinte o lume de ideĭ, fiind *vorba lungă sără-*

cia omuluĭ, adecă sărăcia gînduluĭ; prin urmare tocmaĭ în forma fraselor luĭ descoperim rudirea limbeĭ noastre cu limba latină.

Poporul împarte poesiile sale în *cîntice bătrîneştĭ*, în *cîntice de frunză*, în *doĭne* şi *hore*.

Cele maĭ multe balade, ce le-avem, datează de la seculiĭ XVI, XVII şi XVIII precum: Toma Alimoş, Gruea Grozovan, Codreanul, Ghimiciŭ [1], Novac, etc.

Soţietatea de pe atuncĭa era răsboinică; toţĭ oameniĭ eraŭ înarmaţĭ şi în picĭoare, toate ideile pornite spre luptă cu duşmaniĭ ţăriĭ. Principatele noastre de-abĭa ştiaŭ că aŭ tractate cu ţările vecine; lovirile eraŭ zilnice cînd cu Leşiĭ, cînd cu Unguriĭ, cînd cu Tătariĭ, cînd cu Turciĭ şi, ce e maĭ trist, cînd chĭar cu Romîniĭ. Arăturile se făceaŭ cu o mînă pe coarnele pluguluĭ şi cu una pe pală, căcĭ Tatarul sta la pîndă în marginea ţăriĭ. Cînd Tatarul prăda în ţară, Romînul găsĭa cu drept să-şĭ întoarcă paguba cu dobîndă; aşa el era maĭ mult prin Bugeac decît pe acasă.

Cînticele bătrîneştĭ adeveresc cronicele, însă cînticele aŭ un ce care te mişcă pînă'n suflet; nu poţĭ sta în neuĭmire, cînd auzĭ pre Gruea Grozovan zicînd:

Aleĭ! tu Ghiraĭ bătrîn,
Lasă cel hamger la sîn,
Că eŭ sînt puĭŭ de Romîn
Şi nu-mĭ pasă de păgîn! [2]

Nu poţĭ să nu admirĭ calul luĭ Codrean, care cînd fugĭa: *văile se limpezĭa!* [3]

Nu poţĭ să staĭ nesimţitoriŭ în auzul armonieĭ limbeĭ poporuluĭ, cînd Toma Alimoş zice murguluĭ săŭ:

[1] La Alecsandri, ed. II-a «Ghemiş»; în ed. I-a nu se găseşte.

[2] La Alecsandri, primul vers are forma: «Aleĭ Doamne, Han bătrân» şi cel din urmă «nu'mĭ pasă de-un păgân» (ed. I-a, pag. 24 şi ed. II-a, pag. 78).

[3] Cf. Alecsandri, nota 5 dela pag. 93, ed. II-a.

«Astfel murgul meu fugĭa
Văile se limpezĭa

Imagină minunată de repezimea caluluĭ». In ed. I-a această notă lipseşte.

Aşterne-te drumuluĭ
Ca şi ĭarba cîmpuluĭ
La suflarea vîntuluĭ! [1]

Frumoase timpurĭ de vitejie aŭ fost acelea unde Romînul intra în doĭ ca în doĭsprăzece şi unde Hanul Tatarilor trimitea *jalobă* către Domniĭ Moldoveĭ cu rugăminte ca să poroncească Grozovenilor de pe atuncĭa *de a nu le maĭ opri calea, cînd se întorceaŭ cu pradă din Ţara leşească!*

Insă roata noroculuĭ se întoarce! Starea Principatelor se schimbă; neatîrnarea lor pĭere; poporul sufere, vitejia luĭ amorţeşte şi trece de la gloate la cete, de la cete la indivizĭ, şi prin urmare baladele strămoşeştĭ sînt înlocuite prin *cîntice de frunză*, cîntice hoţeştĭ.

IV.

Poesia poporală este nu numaĭ espresia cea maĭ vie a caracteruluĭ naţional, dar ea aruncă şi o lumină asupra comerţuluĭ din timpurile trecute:

Măiculiţa tot mă 'ntreabă,
Care muncă mi-ĭ maĭ dragă?
Un cal bun de călărie
Şi arme de *Veneţie* [2].

Nicĭ Miron, nicĭ Neculcea, nicĭ Urechĭe în cronicele lor nu pomenesc de comerţul Veneţianilor şi al Genovenilor

[1] Cf. Alecsandri, nota 10, dela pag. 76, ed. II-a.
«Aşterne-te drumuluĭ
Ca şi iarba câmpuluĭ
La suflarea vântuluĭ.
Icoană vie şi admirabilă de fuga caluluĭ». In ed. I-a această notă lipseşte.

[2] In ed. I-a a «Poeziilor populare» ale lui Alecsandri aceste versurĭ nu se găsesc. In ed. II-a au forma:
«Taica maica tot mă'ntreabă
Care muncă mĭ-e maĭ dragă?
Munca cea de haĭducie
Pistoale de Veneţie
Şi cal bun de călărie». (pag. 290).

cu țările noastre; însă cînticul poporal îndeplinește acea lacună cu doŭă cuvinte.

El asemene arată dragostea nemărginită a Romînuluĭ pentru frumusețele naturiĭ, ca o moștenire virgiliană.

Primă-vară, mama noastră,
Ia zăpada de pe coastă,
Earba verde să maĭ crească
Sufletu-mĭ să-mĭ răcorească;
Să-mĭ aud ceriul tunînd,
Să maĭ văd turme păscînd! etc.

Este dar nevoe de a maĭ analisa simțirea esprimată în aceste rîndurĭ și poetica lor frumusețe?

Este oare vre-o întroducere maĭ minunată în literatura modernă, un tabloŭ maĭ omeric de cît această strofă care începe un vechĭŭ cîntic haĭducesc?

Sub poale de codru verde
O zare de foc se vede,
Și 'mpregĭurul foculuĭ
Staŭ haĭduciĭ codruluĭ!... etc.

Este maĭ simplă, maĭ colorată, maĭ frumoasă descriere de cît aceasta din balada Badĭuluĭ?

Pe lucĭul Dunăriĭ
La scursurile Gîrliĭ,
La cotitura măriĭ,
Ean, mări, că mi-șĭ venĭa...
Un caic lung, șinuit,
Pe dinuntru poleit,
Cu postav verde 'nvălit
Și 'n caic ședea lungit
Tăĭetorul Frîncilor,
Măcelarĭul Turcilor!.. etc [1].

[1] La Alecsandri, în ed. I-a:
«Pe luciul Dunăriĭ,
La scursurile gîrliĭ,
La cotitura măriĭ,
Ean mări, că și venĭa
Tăetorul Frîncilor
Măcelarul Turcilor».

Poesia poporală se maĭ deosebeşte şi prin o cunoştinţă psihologică, care denotă spiritul observatoriŭ al poporuluĭ. De voeşte să arate cochetăria femeeascǎ, cînticul zice:

Puica trece şi zîmbeşte
Şĭ-a mă zări nu voeşte, etc.

In balada: «Păunaşul Codruluĭ» femeea privind lupta pe moarte a doĭ voĭnicĭ, cariĭ o ĭubesc, zice cu mîndrie:

Din doĭ care-a birui
Eŭ cu dînsul m'oiŭ iubi,
Bărbăţel voĭos mĭ-a fi etc[1].

La notiţele preţioase despre relaţiile (referinţele) noastre politice şi comerţiale, poesia poporală maĭ adaogă o largă prescriere de starea morală, de obiceĭurile vieţeĭ intime şi de organisarea soţială a Principatelor; prin urmare poesia poporală trebue să fie obĭectul studiilor noastre serioase, dacă vrem să aflăm cine am fost şi cine sîntem.

(partea II-a, pag. 90); în ed. II-a:

«Pe luciul Dunăriĭ
La scursurile gîrleĭ.
La cotitura măreĭ,
Ean că să zărĭa plutind
Cu lopeţile vîslind,
Cu pânzile fîlfîind.
Un caic mare, bogat
Cu postav roş îmbrăcat,
Pe'n afară zugrăvit
Şi pe marginĭ poleit.
Da'n caic cine era!
Era Căpitan—Paşa
Baş Agaoa Turcilor,
Măcelarul Frîncilor»... (pag. 124).

[1] La Alecsandri, în ed. I-a

«Şi orĭ care-a birui
De bărbat eŭ l-oiŭ priĭmi» (partea I-a, pag. 55).

în ed. II-a:

«Şi orĭ care-a birui
Eŭ cu dînsul m'oĭu iubi» (pag. 25).

V.

Albia literatureĭ noastre e atît de îngustă, că de aşĭ zice că maĭ nicĭ o scriere noŭă nu posedă condiţiile uneĭ scrierĭ nemuritoare, aşĭ zice un adevăr supărătorĭŭ pentru tagma literaţilor, şi adevărul de cînd lumea îmblă cu capul spart; însă mărturisesc, că privind babilonia linguistică din zilele noastre, mă îngrijesc pentru viitorĭul nostru literarĭŭ şi mă mîngîĭŭ numaĭ cu credinţa că acest viitor îşĭ va găsi loc de scăpare în poesia poporală!

Imĭ închipuesc că sînt un străin sosit în Moldova saŭ în Valahia cu dorinţa de a studia istoria, datinele, natura şi geniul neamuluĭ romînesc. Cumpăr o bibliotecă întreagă de cărţĭ scrise în felĭurite jargonurĭ, istorie, poesie, jurnalistică, etc.

Deschid o carte istorică, şi văd în ea nume, date, pomenirĭ de răsboaĭe, însă nicĭ o idee de mişcare soţială, de instituturĭ, de gradul civilisaţieĭ diferitelor epoce. Nemulţămit mă duc să visitez monumentele, dar nu voĭŭ descoperi un vestigĭŭ din lumea trecută: monumentele lipsesc! Mă întorc decĭ la limba şi la literatura de astă-zĭ!. Aicĭa mă cuprind fiorĭ de ghĭaţă!

Gramaticele îmĭ par nişte secĭ disertaţiunĭ de linguistică latină, francesă, italiană... însă nu adevărate gramaticĭ romîneştĭ.

Cercetez literatura şi daŭ de o amestecătură indigestă de limbile neolatine, de o sumă de iedĭ luate fără nicĭ un sistem de la străinĭ, şi prin urmare nu-ĭ găsesc nicĭ un caracter original.

Unde este dar romînismul? Unde să-l caut pentru ca să-mĭ fac o idee esactă de geniul romîn?

Din întîmplare mă primblu într'o zi printr'un ĭarmaroc, şi de odată mă cred în altă lume. Văd oamenĭ şi haĭne, ce nu văzusem în oraşe; aud o limbă armonioasă, pitorească şi cu totul străină de jargonul cărţilor. De unde eram la îndoeală, dacă Romîniĭ sînt o naţie saŭ o colonie cosmopolită modernă, un soĭŭ de Algerie franco-italiano-grecească, încep a intrevedea adevărul.

Iată un om cu fisionomia veselă! El întră într'o colibă de frunze, scoate de sub suman un instrument, ce-ĭ zice

lăută, și se pune a cînta. Mulțime de oameni se îndeasă împregiurul lui și îl ascultă cu dragoste, căci el zice balade strămoșești! . . . Ochii mi se deschid; o naționalitate întreagă se desvălește în graiul, în hainele, în tipul antic, în cîntecele acelor oameni.

Lăutarul cîntă:

Pe cîmpul Tinechiei,
Pe zarele cîmpiei,
Răsărit'aŭ florile
Odată cu zorile?
N'aŭ răsărit florile,
Și-aŭ scos badea oile
De-aŭ implut văile . . . etc.[1]

Și dinaintea mea se desfășură un tabloŭ care mă încîntă; mai pe urmă lăutarul, vrînd să mă aducă în estas, începe balada Meoriței:

Pe-un picior[2] de plaiŭ
Pe gură de raiŭ
Iată vin în cale,
Se cobor la vale
Trei turme de miei
Cu trei ciobănei . . . etc.

[1] La Alecsandri:

«Pe câmpul Tinechiei,
Pe zările câmpiei
Răsărit-au florile!
N'au răsărit florile
Ş'au aşezat stinile
Pe toate movilele!

(ed. I-a, partea II-a, pag. 81.)

Pe câmpul Tinechiei
Pe zările câmpiei
Resărit-au florile
Odată cu zorile?
N'au răsărit florile
Ş'au dus Costea oile
De-au aşezat stinile
Pe toate movilele.

(ed. II-a, pag, 50.) – A se vedeà şi *Cântarea României*, vers. 5.

[2] în text «pecior».

Și cînd el sfîrșește, toată nedumerirea s'aŭ șters din minte'mĭ; rămîn convins de naționalitatea romînă, de geniul romîn, de adevărata literatură romînă.

Ințeleg dragostea Romînuluĭ pentru țara luĭ; îl înțeleg de ce zice el:

In neagra străinătate
Dorul m'apucă de spate.

Ințeleg puterea legăturilor de familie, cînd el suspină în modul cel maĭ poetic:

Bate vîntul pintre brazĭ
Și-mĭ aduce dor de frațĭ;
Bate vîntul pintre florĭ,
Imĭ dă dor de la surorĭ;
Bate vîntul printre munțĭ
Imi dă dor de la părințĭ... etc.

Iată poesie! Iată adevărata literatură, de care se pot mîndri Romînii!

Fie forma versurilor une-orĭ defectuoasă, ele îmĭ par mie poleite cu razele geniuluĭ. Priveghĭetoarea nu e frumoasă, dar cînticul eĭ este din raĭŭ.

PALATUL LUI DUCA-VODĂ

Columa lui Traian, V (1874), No. 1, pag. 1.—A se vedeà și *Anexele*.

luĭ V. Alecsandri
Maĭŭ, 1842.

Amice, îțĭ scriŭ dintr'o ruină care odinioară a fost palat domnesc; de pe o înălțime unde odinioară veghĭaŭ cete de ostașĭ vitejĭ, țintind ochiĭ în calea Tătarilor, și unde astă-zĭ se îngrașă dormind cîțĭ-va călugărĭ în compania buhnelor. Am venit să visitez palatul luĭ Duca-Vodă în Cetățue, și ĭată ce-am găsit:

Acest fost palat, rîdicat spre partea zidulŭ din față cu Ĭașiĭ este întreg de pĭatră cu bolțĭ de cărămidă. El nu întrunește proporțiile arhitecturale care daŭ uneĭ clădirĭ aspectul de monument, dar posedă un ce misterios care spune multe imaginațieĭ. Ferestrele, prea micĭ, sînt împrăștiate fără nicĭ o simetrie pe fațada luĭ, însă pe timpul luptelor, atuncĭ cînd Romînul era totdeauna cu zilele în mînă, locuințele aveaŭ nevoĭe maĭ mult de metereze decît de ferestre largĭ.

Inălțimea luĭ e ca de doŭă rîndurĭ, dar numaĭ unul, adică cel de sus, apare ochilor, căcĭ partea mijlocie cuprinde taĭnițe întunecoase, ĭar sub aceste vin becĭurĭ săpate în pămînt. O scară de vr'o 12 lespezĭ, strîmtă și lipită de păretele din afară a palatuluĭ, duce pe un balcon mic, sub care se deschide ușa becĭurilor.

Pe acest balcon de pĭatră o altă ușă, rotundă, îngustă și scurtă, dă pas în o tindă boltită, pardosită cu cărămizĭ ecsagonale, și luminată prin o fereastră din fund. In dreapta și în stînga tindeĭ, doŭă ușĭ daŭ întrare în doŭă micĭ apartamenturĭ: cel din stînga cuprinde o sală destul de mare cu treĭ ferestre spre ogradă, boltită și pardosită cu cărămizĭ. In unghĭul de-a stînga, cum întri, se vede lo-

cul uneĭ sobe ce s'a dărmat. Acea sală servĭa pentru primirĭ și sfaturĭ; ea comunică cu o cameră luminată prin 2 ferestre, tot despre ogradă, aseminea boltită și pardosită cu lespezĭ de cărămidă. In unghĭul din fund, în dreapta, se vede o ușe mică ce, se crede, că ar fi comunicat prin o scăricică săpată în zid cu tăĭnițele de desupt.

Celalalt apartament, din dreapta tindeĭ, se compune ĭarășĭ de doŭă camere, însă maĭ micĭ. Cea dintîĭ are doŭă ferestre spre ogradă, boltă și pardoseală de cărămizĭ. In unghĭul de-a dreapta ușeĭ se găsește încă o sobă ce samănă cu vetrele țărăneștĭ, de și maĭ bine lucrată, maĭ elegantă și maĭ rîdicată. A doŭa cameră, numită *Odaĭa luĭ Vodă*, primește lumina din partea orașuluĭ Iașiĭ. Pe părețĭ apar niște florĭ roșiĭ zugrăvite cu puțină artă; însă aceste vestigĭurĭ arată că apartamenturile aŭ fost acoperite cu frescurĭ, peste care s'a lățit maĭ în urmă varul vandalismuluĭ călugăresc.

In unghĭul din fund, în dreapta cameriĭ din fund, este o ușă foarte îngustă și scurtă care se deschide în zidul despre ogradă. O scăricică săpată în acel zid, și luminată numaĭ prin o ferestuică rotundă, duce în o cameră numită *Etacul Doamneĭ*, și care se găsește sub *Odăĭa luĭ Vodă*. Acea cameră misterioasă, boltită cu pĭatră, puțin rîdicată și luminată prin doŭă metereze, are în fund un soiŭ de scobire în zid, ce servĭa de vatră. Ferestrele eĭ privesc în partea Prutuluĭ.

Așa dar, rîndul de sus al palatuluĭ se compune din cincĭ camere, dintre care una taĭnică și *sub-așezată*.

Intrarea în becĭurĭ este pe din față, adică din partea ogrăziĭ. Ele sînt săpate în pămînt, boltite și zidite de-a curmezișul palatuluĭ în număr de cincĭ sau șese, dar nu aŭ rimic remarcabil.

Iar intrarea în taĭniță se găsește în păretele palatuluĭ care privește spre oraș. O ușă mică, rotundă, și rîdicată de la pămînt ca de vr'o doĭ coțĭ, duce într'un felĭŭ de tindă îngustă, în a căriĭ fund se deschide o vizunie ce are multă asemănare cu un cuptor de pităriе ; nivelul eĭ e maĭ rîdicat decît acel al tindeĭ. In stînga se vede o cameră boltită, tupilată, întunecoasă, în al căreĭ colț, de-a stînga, se arată o gaură prin care deabĭa încape omul, pentru ca să

între în o altă cameră aseminea întocmaĭ ca cea dintîĭ. Amîndouă sînt zidite pe aceeaş linie cu *Etacul Doamneĭ*. Care a fost menirea acestor taĭniţe ?.. Las această întrebare pe seama arheologilor ; eŭ constat numaĭ că bolţile sînt lucrate cu multă măestrie, că forma ferestrelor este rotundă, şi că arhitectura palatuluĭ, de şi străină regulelor arhitecturale, are un sigil de originalitate, şi poate să ne facă a întrevedè în trecut soĭul locuinţelor adoptate de strămoşĭ pe timpul periculos în care trăĭaŭ.

In prevazurile uşeĭ balconuluĭ se cunosc încă bortele scobite în zid pentru capetele druguluĭ ce servĭa a întări uşa pe dinuntru, cînd era închisă noaptea ; obiceĭŭ care s'a păstrat pînă astă-zĭ în casele ţărăneştĭ.

In *Odaĭa luĭ Vodă*, la îmbele colţurĭ, în partea ferestreĭ, sînt doĭ stîlpişorĭ de pĭatră, puţin rîdicaţĭ, care ţineaŭ loc de picĭoare pentru un pat. Asemine se obicĭnuĭeşte şi la ţăranĭ, cu deosebire numaĭ că stîlpiĭ sînt de lemn.

Din dosul palatuluĭ, se găseşte o cĭşmea seacă, făcută în zidul ce încungĭură Cetăţuea.

Poarta Cetăţueĭ se deschide în partea ziduluĭ ce cată spre dealul Petrărieĭ. O clopotniţă se înalţă pe dînsa, însă nu are nimic maĭ însemnat decît toate celelalte clopotniţe de pe la mănăstirĭ. In fruntea porţiĭ, pe din afară, este săpată în pĭatră stema ţăriĭ : cap de zimbru, purtînd o coroană pe coarne şi între coarne o stea ; de desupt o cruce şi prin pregĭur o inscripţie încă bine păstrată. Grăbească-se arheologiĭ să o copieze, căcĭ timpul macină.

In stînga porţiĭ se înşiră nişte case marĭ cu două rîndurĭ, ce par a fi maĭ moderne ; ĭar de acestea se ţin un rînd de case vechĭ care aŭ o sală lungăreaţă de o frumoasă arhitectură. Proporţiile sînt bine chibzuite, ĭar maĭ cu seamă bolţile, de stil gotic, sînt demne de admirat. Sub ea, se află pivniţe lungĭ, largĭ şi traĭnice.

In dreapta porţiĭ, lîngă zidul Cetăţueĭ, despre Prut, este o zidire de formă rotundă, a căreĭ boltă este o adevărată minune de eleganţă şi de măestrie. Lumina o primeşte pe deasupra, ca domul Panteonuluĭ. Ce păcat că acel unic cap de operă de arhitectură servă, precum se spune, de bucătărie !

Biserica se rîdică maĭ în mijlocul ogrăzeĭ. Ea seamănă cu biserica Golieĭ din Iașĭ. Pe zidul din lăuntru, deasupra ușeĭ, sînt zugrăvite portreturile luĭ Duca-Vodă și a familieĭ sale. Domnul ține în mîna dreaptă planul bisericeĭ.

N.B. — Se zice că o parte din dealul Cetățueĭ s'ar fi dărmat — nu știŭ cînd... și că în acea dărmare ar fi disdărut și un palat cu două rîndurĭ... (?)

Pe zidul Cetățueĭ este un foișor luminat cu treĭ ferestre marĭ, din care turistul se bucură de o minunată panoramă. Lîngă acel foișor se deschide în zid o portiță ce dă drumul afară din Cetățue... Cîte scene romantice s'ar putè clădi pe acel foișor și acea portiță misterioasă!...

[SCRISORI, FRAGMENTE, CUGETĂRI]

I.

In 1846, după reprezentarea piesei sale *Jicnițerul Vadră* sau *Provincialul la Teatrul Național*, Russo a fost exilat în munții Vrancei, la schitul Soveja. Inainte de a pleca, a lăsat lui Alecsandri, care se găsia la București, scrisoarea de mai jos. — A se vedea *Foaia Societății p. lit. și cult. rom. în Bucovina*, IV, (1868), No. 6—7 (Iunie și Iulie), Cernăuți, pag. 150.—Reprodusă în *Albina Pindului*, 1868, No. 2 (1 Iulie), pag. 36. —Republicată în *Conv. Lit.*, IV (1873), No. 12 (Martie), pag. 437.

Iubite!

Nu-mĭ rămîne decît timpul necesar ca să-țĭ vestesc că guvernul și-a pus în minte să facă din mine un om important și demn de exil. I s'aŭ năzărit guvernuluĭ, precum se năzare cailor cu nărav, și dar el aŭ găsit de cuviință a mă aresta și a mă condemna, ca să capăt sîmțirĭ religioase în fundul uneĭ mănăstirĭ. O! guvern părinte! el nu are alt vis decît fericirea noastră, nu are alt țel decît a ne face demnĭ de împărăția ceruluĭ. Iată pentru ce el ne înfundă așa de des în sînul săhăstriilor.

Peste un ceas plec cu *nepusă masă*, cum zic Romînii, și întreprind un voĭagĭŭ gratis, mulțămită îngrijiriĭ guvernuluĭ; așa dar, ĭubite, tu nu mă veĭ găsi, la întoarcerea ta, lungit pe divanul tăŭ și dîndu-mĭ aer de pașă. Cînd te veĭ revedè cu plăcere sub cerĭul patrieĭ și sub tavanul apartamentuluĭ tăŭ, veĭ sîmți un mare deșert în suflet, căcĭ amicul tăŭ Russo îțĭ va lipsi. Ah! această idee m'ar face să vărs lacrămĭ amare, dacă nu mi-ar plăcea *maĭ bine să rîd în fața prigoniriĭ!* Mîngîĭe-te, frate, căcĭ toțĭ ceĭ ce poartă numele de Russo sînt destinațĭ a fi persecutațĭ; omonimul meŭ Jean Jacques aŭ pătimit mult în vieața luĭ! Ce asemănare măgulitoare pentru mine!

Lucrurile mele sunt în *boccea;* căruța de poștă mă așteaptă în curtea ministrului din lăuntru, de unde am să plec; aga fumează ciubucul său de iasomie și mă îndeamnă să mîntuiŭ această scrisoare, în vreme ce fratele tăŭ îmi cîntă din vioară aria francesă: *Partant pour la Syrie.*

Alea jacta est! aŭ zis Cesar cînd aŭ trecut Rubiconul; eŭ am să trec Bahluiul! prin urmare voiŭ zice: amice! gîndește la bietul esilat și declamă ades versul celebru: *L'amitié d'un grand homme est un bienfait des cieux.*

Adio! mă duc să gust plăcerile vieței contemplative a sfinților apostoli și mă despart de lume fără amărîme în contra oamenilor, fie Domni, saŭ... creditori!

Singura mustrare de cuget, ce cearcă a mă munci în acest moment este că bieții actori împărtășesc osînda mea. Teatrul romînesc la mănăstire! Ferice de țara al cărei guvern luminat produce asemenea deșănțate întîlniri!

Adio! încă odată; spune amicilor că îi scutesc de a se îmbrăca în haine negre... etc.

II.

Russo intreprinzând în 1848 o călătorie prin Transilvania, a fost surprins cu câteva exemplare din *Deșteptarea României*, poezia lui Alecsandri, și închis la Cluj. Din închisoare a scris două proteste și două scrisori: un protest în franțuzește (v. capitolul, «Scrieri franceze») către consiliul de răsboiu și altul, de sigur tot în franțuzește dar publicat de Alecsandri în românește, către contele Vay, comisarul din Cluj; scrisorile sunt adresate, una lui Alecsandri, cealaltă altor prieteni — din amândouă ni s'aŭ păstrat fragmente:

a)

Domnule Conte! — Refugiat de trei luni în Ungaria, am asistat ca un simplu spectatoriŭ la evenimentele acestei țări, bucurîndu-mă de *ospeția* ce-o primisem, și dorind în fine ca să mă întorc în patria mea, am luat drumul cel mai drept, adică pe la Dej; se vede însă că în Ungaria drumul cel mai direct nu-i nici cel mai scurt, nici cel mai sigur, căci de o dată m'am trezit arestat, despoiat de lucrurile mele, cercetat pînă la piele, și întemnițat!.. Trist și neașteptat efect al ospeției maghiare!

In zadar am protestat, în zadar am cerut să mi se spuie motivul unei asemeni maltratări; nici un membru al au-

torităţiĭ nu aŭ găsit cu cale să-mĭ răspundă oficial. Iată însă prepusurile zeloşilor impiegaţĭ, cariĭ mĭ-aŭ deschis porţile închisoriĭ:

1-ĭul prepus. — O femee m'aŭ văzut făcînd semne misterioase în Dej!... Cuĭ?

2-lea prepus. — Sînt Romîn!

3-lea prepus. — Corespondenţa găsită în valisa mea este în limba francesă!

4-lea prepus. — In acea corespondenţă nicĭ nu se pomeneşte numele de Ungaria!

5-lea prepus. — Trebue să fiŭ emisarĭŭ rus!

6-lea prepus. — Trebue să fac parte din Comitetul croato-slovaco-sîrbo-valaco-sacson format contra Ungarieĭ!

Pe temeĭul acestor grave prepusurĭ domniĭ judecătorĭ îşĭ frecară mînile cu mulţămire şi mă întemniţară cu convingerea naivă că şi-aŭ salvat patria!

Domnule Conte! veţĭ găsi negreşit că am tot dreptul să protestez în contra unuĭ asemene act arbitrarĭŭ al autorităţilor subalterne din Dej, carĭ, după ce aŭ pus mîna pe mine, şi-aŭ apropriat totodată şi valisa mea *ca una, ce* după socotinţa lor, *conţinea destinul şi vieaţa Ungarieĭ!* Protestez dar în numele legilor, în numele libertăţiĭ individuale, în numele dreptuluĭ gintelor şi cer o satisfacere deplină în contra agenţilor cariĭ aŭ atacat în persoana mea principiele cele maĭ sacre ale dreptăţiĭ, etc. etc. etc.

Această protestare a mea va părea poate cam lungă, domnule Conte, însă nu cred să vă pară atât de lungă, precum mĭ-aŭ părut mie lungĭ aceste opt săptămînĭ de captivitate, etc.

b).

Iubite A...., In Ungaria liberă mĭ-am pĭerdut libertatea! Strigătul maghĭar: *Ellyen sabacĭag*[1] însemnează *lanţurĭ pentru Romînĭ.* Ergo, am fost arestat la Dej, şi chĭar acum mi se pregăteşte un alaĭŭ de *naţionalistĭ-gardistĭ* ca să mă ducă la Cluj; însă nu fiĭ îngrijit, dragul meŭ, căcĭ am o taĭnică şi sigură presimţire că nu mi se va întîmpla

[1] Vivat libertatea. (Nota lui Alecsandri).

nimică. Această siguranță îmĭ vine din credința că Romînul nu pĭere cu una cu doŭă . . . Furia ungurească e atît de deșănțată și de comică; lungimea pintenilor și a mustăților maghĭare e atît de esagerată, în cît departe de a mă înspăĭmînta, ele îmĭ inspiră un rîs nebunesc, etc. . . .

c).

Fraților, nenorocirea care prigonește țara noastră mă apasă și pre mine. De săptămînĭ întregĭ staŭ închis fără a cunoaște culpa mea. Am așteptat dreptatea și dreptatea nu vine!

Iubițiĭ meĭ! Socotiți-mă de azĭ ca mort, căcĭ de nu voĭŭ muri de mîhnire saŭ de boală, pĭerderea libertățiĭ mele mă oprește de a fi țăriĭ de folos . . . și dar, eŭ mă consider ca un om șters din cartea vieței.

De treĭ zile cînt necontenit aceste versurĭ din balada luĭ Toma Alimoș; să fie oare o presîmțire?

Inchinare-aşĭ şi n'am cuĭ
Inchinare-aşĭ murguluĭ;
Dar mi-ĭ murgul cam nebun
Şi de fugă numaĭ bun.
Inchina-voĭ ulmilor
Uriaşiĭ culmilor
Că sînt gata să-mĭ răspunză
Cu freamăt voĭos de frunză:
Ulmiĭ că s'or clătina,
Frunza că s'a scutura,
Trupul că mĭ-a astupa.

III.

Nu e nimic maĭ dulce pe lume decît o duşcă de aer liber.

(citat de Alecsandri, *Foaia Soc. din Bucov*, IV, 153).

IV.

Prefer de o mie de orĭ *cărarea* dela munte decît *cariera* deschisă din naintea mea.

(citat de Alecsandri, *Foaia Soc. din Bucov.*, IV, 153).

SCRIERI FRANCEZE

LA PIERRE DU TILLEUL

LÉGENDE MONTAGNARDE

FRAGMENT D'UN VOYAGE DANS LA HAUTE MOLDAVIE EN 1839.

Ms. 311 dela Academia Română, filele 93—121—cf. și *Catalogul manuscriptelor românești* (Biblioteca Academiei Române), tom. II, Buc. 1906, pag. 12.—O descriere a *ms. 311* în *Al. Russo*, pag. 29.

I.

Plusieurs de nos compatriotes ont voyagé, voyagent et voyageront encore problablement à l'étranger. C'est une belle et bonne chose qui nous initie, bien plus que ne peuvent le faire les livres, à la vie intime de la civilisation. Il en est fort peu qui n'aient mesuré géometriquement la longueur du Prater, depuis la dernière maison du Jägerzeile jusqu'à la rotonde; qui n'aient senti involontairement, quelque récalcitrant qu'il fût, leur tact musical, leur jambe droite battre la cadence en écoutant sur le Wasser-glaus, par un beau clair de lune, une de ces délicieuses valses de Lanner ou de Strauss qui bercent dans une molle somnolence l'antique et nonchalante Vienne.

Beaucoup de nos jeunes gens de retour dans les foyers paternels s'entretiennent des incidents que l'Italie a semé sur leurs pas, et ces souvenirs sont encore comme un pâle reflet de parfum de son beau soleil. Qui de nous n'a pas à sa disposition quelque anecdote ramassée à Paris, une aventure à Vienne, un coup de stylet à Venise, une amourette à Florence, une belle promenade sur le golfe de Naples au gré d'une voile latine qui se balance capricieusement à la lueur de mille flambeaux de la voluptueuse ville scintillant comme les étoiles suspendues à la voûte céleste, électrisé par une de ces belles Napolitaines à l'amour ardent comme le siroco de leur pays et dont les yeux lancent des flammes souvent aussi sinistres que celles du Vésuve! Puis une course à travers les débris, les tron-

des arcs de triomphe de la désolée Rome! Qui n'a pas çons épars des colonnes de marbre, des fontaines taries, trempé sa main, penché sur sa barque, dans cete limpide nappe du beau Léman, aux contours gracieux comme le col d'un cigne, aux fraîches villas riantes sur ses bords heureux; ce beau Léman qui sert de miroir au Mont Blanc, comme à une vieille coquette, grand et poétique par lui-même et plus grand depuis que dans son enthousiasme de poète Voltaire disait: «Mon lac est le premier»! Qui n'a pas inséré dans ses notes de voyage l'effet du soleil sur la cascade de Giessbach, admiré, décrit un couchant sur le Rhigi, pas senti le néant de l'humanité et la petitesse de l'homme en présence de ces géants des Alpes aux cimes neigeuses, à la ceinture sombrement verdoyante, comme un symbole inexplicable.

Bien plus, nous, hommes heureux, surgis à peine à la surface de la terre, nous avons été promener notre oisiveté ou nos malheurs jusque dans les forêts vierges du Nouveau-Monde, et après avoir parcouru une partie du globe, accumulé des noms de villes et des positions géographiques, nous ne connaissons pas notre pays qui, d'après une gazette[1] du jour, aurait 500 milles carrées. A quoi cela tient-il? En ma qualité de Moldave et pour mon pauvre amour-propre, je ne voudrais pas être compris dans la solution du problème posé...

Aurait-on l'injustice de dire ou de croire que la Moldavie soit un pays de steppe, où le soleil se fatigue sur un horizon sans bornes, où la végétation faible et décolorée attriste? Non, elle renferme toute espèce de sites, de gais, de sombres, de champêtres, enrichis par le luxe de la nature. Elle a de plus un caractère indéfinissable de suave mélancolie, comme le parfum d'une fleur délicate. Elle a je ne sais quoi de primitif dans l'abandon de ses collines qui vous fait oublier la vie et ses misères de chaque instant et vous endort dans une langoureuse et muette contemplation. Il y a de la rêverie de l'âme, de celle qui fait sommeiller la douleur sous un voile d'oubli, dans les coteaux solitaires, ses prairies désertes, dans ces

[1] pe deasupra acestor rânduri e scris: «nous le parcourons sans le regarder».

bois qui ne chantent que pour eux; il y a dans l'ensemble des paysages[1] un sublime cantique de regret et de résignation, d'amère pitié, puis de sourire plus amère encore! Dans le silence de ces campagnes on sent[2] la poésie d'un chant plaintif[3]; puis les larmes longues et tristes de celui qui se pleure seul[4]; c'est la démarche d'un mourant qui tourne ses yeux languissants vers le soleil, joyeux pour d'autres, mais pâle et sans rayons pour lui. Il y a dans ces paysages l'agonie de la jennesse, la mélancolie d'un rayon de lueur sur un lac tranquille[5]. Il y a dans cette nature isolée un sentiment profond de découragement, un monologue perpétuel d'un regret avec ellemême et d'une douleur, puis un regard timide à travers un horizon vaporeux vers l'avenir! Il y a dans cette complainte silencieuse, eternelle[6], des élancements d'espoir, des néants de doute, des hymnes mélodieuses, une poésie sans nom et sans traduction, qu'on sent, qu'on respire avec l'air, mais qui ne sait se traduire dans aucun langage humain et que le grand poète appelle: «Voix intérieures», correspondant entre elles, se parlant une langue inconnue et dont la nôtre ne fournit qu'une pâle copie.

Les souvenirs historiques, les légendes des châteaux qui sont le charme des voyages en Suisse, par exemple, où sont-ils? Ceci encore ne manque pas: fouillez les vestiges épars, vous aurez à secouer la poussière de quelque cité romaine; vous trouverez quelque flèche d'un arc dace ou le tronçon d'une épée de Trajan, une tour, un pont, quelques rocs avec leurs vieilles inscriptions latines, seules annales que nous ont transmis les vieux âges; souvenirs grands et simples comme la nature qui les entoure, silencieux, à la pensée grave, isolés et dispersés aux vents de tribulations qui ont balloté notre pauvre patrie. Vous avez des lieux sanctifiés par les os des ancêtres ou leurs exploits. Faites un itinéraire de vos pensées, ou jetez en

[1] scris deasupra în loc de «le tout».
[2] » » » » » «il y a».
[3] » » » » » «funèbre».
[4] toate cuvintele, începând cu «puis», sunt uşor şterse cu creionul.
[5] idem, începând cu «la mélancolie».
[6] idem.

passant une admiration et une larme à Niamtzo, et une autre larme dans cet endroit au nom poétique de Vallée Blanche, où errent les ombres des guerriers d'Étienne!

Que me font à moi, Moldave enrouillé, vos scènes d'Italie, vos soirées de Paris, vos souvenirs de l'étranger, vos fantômes allemands, *vos comédies imitées, vos contes traduits et adaptés?* Tracez-moi plutôt un paysage du pays, racontez-moi une scène locale semée de sel ou de poésie, une petite scène improvisée, car le bon et le mauvais, le simple et l'emphatique, le vrai et le ridicule se rencontrent à chaque pas. Vous avez dans les naïves croyances populaires toutes les fictions à portée. Vous avez dans les mœurs mixtes des classes élevées belle étoffe, et au lieu de faire promener à Iassy un personnage à la Balzac, qui s'empêtrerait dans notre bonne boue, donnez à votre héros un ample *zubé*[1], un *antériou* du bon vieux temps, à la naïve emphase dans le langage, de la brusquerie dans ses mœurs toute naturelle, déroulant à sa suite cette existence orientale composée de despotisme domestique et de patriarchalisme. Puis sur un divan, ou en *caroutz* de poste, ou en *berline,* si ses moyens le lui permettent, faites rouler ce Moldave dans son pays, faites-le agir. L'imitation irréfléchie nous gâte l'esprit et le cœur, et peu à peu elle sapera le patriotisme, si patriotisme il y a....! L'imitation qui nous porte à mépriser le national et le sol encombre notre cerveau d'idées impossibles à coordonner avec les choses de la vie journalière.

S'il parvenait par hasard à Iassy une brochure imprimée à Paris ou même à Cernowitz intitulée: Tour en Moldavie, Voyage en Moldavie, Esquisse ou tout autre chose où l'auteur dirait à peu près dans une grande et ronflante phrase: «Dans une contrée ignorée de l'Europe «ou imparfaitement connue, j'ai trouvé un peuple bon et «naïf encore, poétique par ses traditions d'origine et jusque «dans sa sauvage ignorance, un peuple de bon sens, apte «à tout ce qu'on voudrait en faire, impressionable, ha«bitant un pays que le destin semble s'être plu à embellir «et à enrichir; c'est une magnifique exploatation de ta-

[1] giubeà.

«bleaux neufs que ce peuple et que ce pays vierges où «les hommes sont encore comme au jour où la nature «brise le moule qui servit à les créer, avec la bigarrure «de ses races distinctes, de ses idiomes, de ses costumes «et de ses mœurs...» Alors, comme réveillés d'un songe, nous trouverions aussi notre pays supportable!

Moi qui parle, moi qui censure, j'ai été longtemps aussi non pas à censurer ce pauvre pays, mais à le négliger. Je médisais parfois en lorgnant, de la plaine de Copou, l'horizon; «Je voudrais bien être près de cette masse gigantesque rougie des feux mourants du soleil qu'on voit dans le lointain suspendu au ciel», mais ce n'était qu'un de ces vagues désirs, comme il vous en vient quelquefois au milieu de cette indolence qui tisse la durée de notre existence iassienne et en fait le charme.

II.

Voilà donc qu'un jour je laisse par nécessité [1] les bruits confus de notre ville, bourdonnant comme une ruche prête à essaimer, étalant sa splendeur, sa boue, ses fumiers et son luxe, ses Juifs crottés, ses prétentions ridicules; et, certes, en quittant la barrière, en adressant de l'exil mon [2] adieu à cette ville que j'aime et déteste, en voyant disparaître son dernier clocher, j'éprouvais un singulier sentiment, non pas de regret, non pas de plaisir, mais de tout cela mêlé de curiosité et de l'envie fantastique d'avancer, et cependant d'être au courant de ce que feraient mes bons amis; ou plutôt pour présider invisible à cette vie de tranquille agitation, observer les rouages de cette vie de petits riens, de petites dissimulations, de petits cancans, de petites médisances, de ces petits secrets qu'on se dit à l'oreille et que la ville entière connaît, toutes ces petites choses qui forment le fond des occupations et des plaisirs de notre capitale. Et vraiment il n'y avait rien de tout cela dans ce massif Dace, sur son cheval, comme une tour et dont on ne voyait

[1] ca judecător la Piatra.
[2] scris cu creionul peste «un dernier».

que les bras se mouvoir et dont le cri sauvage ne ressemble guère aux voix de nos dandys.

Tenez-moi quitte de mes réflexions, observations, paysages, pensées pour le moment, car j'ai assez de peine sans cela à conserver mon équilibre dans ces gentilles *caroutzas*. Chaque cahotement menace de me faire voyager en l'air: c'est très agréable. Jusqu'à Pïatra le postillon ne m'a renversé que deux fois. J'ai fait des études minéralogiques approfondies et d'immenses progrès dans la psychologie des hommes[1].

4. Septembre. Je suis venu très vite, et c'est étonnant quand on considère les chevaux qui font le service. Me voilà à Pïatra, ou mieux au-dessus de Pïatra. En voilà les premières maisonnettes suspendues pittoresquement aux flancs de *Kétrichica* comme des chèvres capricieuses. Arrête, Dace, ne sais-tu pas que cette brise de vie qui souffle de la montagne a séché les pleurs de mon enfance, caressé mes rêves d'adolescent et vient me retrouver, après une longue séparation, jeune vieillard au front ridé, au cœur brisé, désenchanté. Que les jours d'illusions passent vite! Qu'ils étaient beaux mes rêves et gracieux comme ces légers ricochets que ma pierre dessinait sur les flots du Rhône! Laisse-moi respirer! O, je te reconnais, belle brise. Que tu remplis bien une poitrine! Sur quels sommets as-tu recueilli ces parfums? Souffle, va, joue-toi dans mes cheveux, rafraîchis mon front brûlant! Je te salue comme un ami fidèle que j'ai cru perdu, comme un souvenir des beaux jours qui est venu me sourire...! Il y a bien longtemps que nous ne nous sommes vus...!

7. Septembre. Une promenade au pont sur la Bistritza. Je me suis échappé de ce nauséabond trou appelé Pïatra. Prenons l'air ici. Oui, la Bistritza pure et majestueuse vient briser ses vagues contre les piliers en amenant avec elle l'air frais de la montagne. Le soleil à son déclin joue avec les flots. Le voilà qui les dore comme des écailles, le voilà, le voilà en belle gerbe qui s'abandonne à la dérive, et chaque fois que le flot bat le rivage, il y dépose un rayon. Entre les montagnes qui l'encaissent, la rivière glisse

[1] dela «et d'immenses...» adaus cu creionul.

sous un léger radeau qu'un enfant gouverne en chantant ce refrain renaissant, modulé, comme la complainte de la fauvette, énigme douloureuse de doute et d'espoir, de longue tristesse à la note prolongée et que le montagnard siffle en même temps qu'il bégaye le nom de mère! Sombre et couverte de vieux sapins aux flancs sillonés de ravins qui sont pendant les fontes autant de torrents furieux roulant avec fracas, réveillant dans leur course désordonnée les échos, se prolonge à gauche la chaîne du *Tscher Negoura* (brouillard)[1], nommé ainsi dans le langage figuré du pays, parce que sa pointe principale est le plus souvent enveloppée de vapeurs; à droite, entre la Cozla et la Kétrichica qui semblent deux sentinelles commises à la garde de la ville dont la faction date de l'enfance de la création, débouche Pïatra[2]. Peu à peu tout bruit se tait, si ce n'est le clapotement de la vague que la brise plus forte pousse contre la rive, et ces bruits inconnus fendant la nuit, l'effroi des pâtres qui se répondent d'une montagne à l'autre.

Itinéraire. Pïatra, qui a enlevé à Néamtzo la prérogative que semble accorder à celle-ci son droit d'ancienneté d'être le chef-lieu du district, est importante par rapport à son commerce. C'est l'échelle des bois de construction qui descendent des Carpathes sur la Bistritza: mais, vilaine ville, peu revenante, sale, mal bâtie, [peuplée] considérablement de Juifs. Pour un homme habitué à la Capitale, qui n'aurait rien à faire à Jassy, un séjour de deux trois jours n'est pas désagréable. Les étrangers de considération sont très bien acueillis, fêtés et — drôle de chose — honorés. Les femmes de Pïatra ont passé en proverbe pour la beauté. Il paraît que le climat est favo-

[1] baromètre naturel vers lequel matin et soir le pâtre et le citadin tourne l'œil pour y lire le temps.

[2] «qui s'avançant jusqu'au bord de la rivière, puis se repliant de côte à d'autre sur elle-même, allonge deux ailes le long de la base de ces deux pics. Quand les pics, les maisonnettes des bords, les radeaux se sont assez mirés et que le soleil vers le soir s'enfuit avec les flots du côté de Rosnov sur la pente qu'ils se sont frayée entre les montagnes, alors la scène prend un caractère de grandeur impossible à décrire».

Aceste rànduri sunt tăiate cu cerneală.

rable à ses développements. En fait de bon genre, il n'y a que la maison de Mr. le préfet et de Mr. le président du tribunal judiciaire. On se trouve en pays de connaisance, et cela fait plaisir, car on s'ennuye à la fin de rire des ridicules des femmes, de leurs costumes de bal masqué, de leur affectation à singer les modes et le grand genre, et de se moquer des gens qu'on ne connaît pas.— Mœurs de province délicieuses à traiter.—On est fort à Pïatra sur l'étiquette.—Curiosités.—Le pont sur la Bistritza appartenant à Mr. le général Lascesco—promenade magnifique.—La tour et l'église de St. Jean, bâties par Etienne, le protée populaire de la gloire nationale. Parties de plaisir au monastère de la Bistritza, où se voit le tombeau de son fondateur, Alexandre dit le Bon. Quand je me trouvais à Pïatra on ne parlait pas encore du projet d'établir une papeterie. Nous souhaitons du succès à Mr. Assaky, que je n'ai pas le plaisir de connaître, pour cette œuvre patriotique.

Poésie. Quoique jusqu'à présent Pïatra ne se soit pas précisément distinguée dans les beaux-arts, un vieux dicton du pays se plaît aux étrangers:

Bistriţă, apă dulce,
Care bè nu se mai duce[1].

C'est de la poésie primitive, où je ne m'y connais pas! Et vraiment, je ne sais si c'est l'influence de l'eau ou la réception qu'on y reçoit qui attachent à Pïatra. Pïatra doit rester dans mes souvenirs car c'est ici que j'ai revu, touché, senti les montagnes.

11 Septembre[2]. Ici l'on entre en plein mont. A gauche on ne voit que des flancs couverts de sapins; et des pointes aigües le plus souvent cachées dans les nuages. A droite sur la rive, où est pratiqué le chemin, un bras de

[1] Aceste versuri au fost şterse de Alecsandri, care a avut la el manuscriptul după moartea lui Russo, şi înlocuite cu următoarele: «Bistriţă apă de munte, Intre ape tu eşti frunte!»

[2] «Je crois que le mauvais temps m'a donné de l'humeur contre Pïatra. Aujourd'hui je pars. La pluie qui a duré trois jours avec violence a cessé pendant la nuit. Un soleil ardent s'est levé, j'en ai profité. En sortant de Pïatra, saluant à droite et à gauche sa bonne population toujours émer-

montagne s'abat du côté du Midi et laisse libre quelque portion d'un terrain avare où le cultivateur ensemence son maïs, le lin et le chanvre, seule richesse de ces contrées. A $^{1}/_{2}$ lieue de Pïatra les montagnes s'élargissent brusquement et forment une gorge pittoresque où l'on aperçoit le célèbre monastère de Bistritza qui sert de lieu de pélerinage et de partie de campagne aux bons habitants de Pïatra. Non loin du monastère les deux chaînes s'approchent progressivement et ne laissent près de l'endroit nommé Viichoara qu'un passage étroit encombré de roches énormes, où la rivière passe en grondant sourdement. Ici nous avons deux chemins à choisir: le premier en traversant la Bistritza. A gauche est un monument éternel du voyage que S. A. le Prince régnant fit en. . .[1] dans les montagnes. A cette occasion il fut levé des corvées d'hommes de tous les villages qu'arrose la Bistritza. Il est bien certain qu'il s'y est commis des vexations, que chaque coup de pioche a coûté plus d'un de ces énergiques jurons que les Moldaves ont toujours à leur disposition; mais aujourd'hui que les vexations ont cessé et que (ce qui ne s'était vu de mémoire d'homme dans ces contrées agrestes) les voitures, les chariots peuvent tant bien que mal y circuler, les jurons ont fait place aux bénédictions et, ce qui est mieux, à l'activité des communications. La Viichoara (ou petite vigne) est un cabaret misérable, situé sur un monticule rapide dont le pied est battu par les flots agités. Ce nom lui vient de ce que dans un moment de loisir un bon vieux moine du monastère de Bistritza planta un cep de vigne qui prit racine et donna du raisin, luxe ignoré à Pïatra et dans la montagne. Par la suite des temps ou faute de soin, la vigne sécha, périt, mais le nom resta à l'endroit et restera probablement toujours.

Le sentier à pic est juste de la mesure des deux pieds du cheval. Il y avait de la volupté dans le sentiment indéfinissable que j'éprouvais en me voyant suspendu aux flancs

veillée, le chemin longe la Bistritza qui s'est frayé un passage large entre la chaîne Tscher Negoura et le prolongement du pic nommé Kozla.»

Rânduri tăiate cu cerneală.

[1] data lipsește.

d'un abîme qui n'a de fond que la Bistritza dont les flots verdâtres étaient recouverts d'écume. Comme un dernier coup au tableau, la nature de sa main puissante a lancé des rocs à fleur d'eau qui semblent, comme le Charybde et le Scylla des anciens, attendre une proie. A chaque effort du cheval je me disais: un faux pas maintenant et adieu le monde; adieu les plaisirs et les amis et ces réunions, ces bals d'hiver que j'idolâtre, où la musique vous étourdit, où l'on étouffe dans les salons, pendant que dehors la neige tombe à gros flocons, que le vent fouette les carreaux cristallisés, où, comme dans une serre, les essences vous montent à la tête, enfin ses sourires de femmes, peut-être adressés à d'autres, mais n'importe, et mes observations silencieuses qui en suivant le jeu des phisionomies des principaux acteurs viendraient prendre leur place à côté de tant d'autres dans mon portefeuille—tout cela me dédommagerait de mes fatigues de voyage.

Bonheur, plaisir, joie ne consistent que dans le contraste! Quel prix attacherais-je à ce vain bonheur dont jusqu'à présent je ne connais que le nom, si j'en jouissais. La douleur seule sait ce que c'est que la joie; et ce doit être une vie bien fade qu'une vie de plaisirs sans cesse renaissanats. Aussi après la petite émotion involontaire qui m'avait saisi en escaladant le sentier de la Viichoara la récompense fut magnifique. A droite les monts s'élargissent de nouveau et forment une plaine arrosée de plusieurs filets d'eau et bornée par des bois entremêlés. A gauche une longue et haute chaîne de montagnes des sommets desquelles se versent des torrents rocailleux. A nos pieds la Bistritza, toujours grondant, roule des vagues écumeuses sous un bac agité. Puis, balloté soudain, quelque radeau avec un enfant le gouvernail en main se montre au détour d'une roche avancée. En queue la caravane qui s'avance à la file vers le sentier, les plus paresseux ou les moins poltrons à cheval, d'autres tirant leur bête par le licou, les plus ingénieux empoignant la queue du cheval, se faisant traîner pour s'épargner les fatigues de la montée. C'est une description entière à faire. La première fois que je me trouvais dans ces paysages, c'était par un temps abominable; on aurait dit l'avant-chaos; une pluie battante,

de la boue, des brouillards à ne pas se voir; toute cette nature aujourd'hui si belle, si fraîche, n'était qu'une toile indistincte. On entendait bruire sinistrement les flots agités de la Bistritza. Le vent sifflait dans les forêts, et de temps en temps la voix de quelques bateliers amarrant un bateau surgissait par-dessus la voix de la tempête avec un éclat sauvage. Ce qu'on raconte des fureurs de la Bistritza dans ses mauvais moments fait frémir: ponts, maisons, moulins, bétail, arbres séculaires, elle entraîne tout; puis, quand reviennent les jours de calme, les rivages sont couverts de débris, de radeaux, de blocs énormes, de corps mutilés de bateliers.....!

Le sentier de la Viichoara est terminé par un plateau aride, semé de quelques rares bouleaux et de petites huttes; le chemin masqué par un accident de terrain conduit à une fontaine excellente, abritée par un petit pavillon. Sur le frontispice, au-dessous d'une image grossière de la Vierge on y lit quatre vers moldaves qui n'ont d'autre mérite que la poésie de circonstance: le fondateur, un moine, y invite les passants à se désaltérer et à prier pour son âme!

D'ici le chemin suspendu à une grande élévation au-dessus de la Bistritza se faufile à travers des bois de frênes qui cachent la rue et ne s'éclaircissent brusquement qu'à cette descente rapide nommée *Skerichika,* ou petite échelle. Le coup d'œil dont on jouit est unique. Le sentier est resserré à droite par un talus aride, couronné d'un bouquet de bois, à gauche par un précipice perpendiculaire, au fond duquel mugit le flot bleuâtre de la rivière, en face, les montagnes en fumant agrandissent l'espace, et le soleil qui perce à travers les sapins de leurs cimes argente l'écume des vagues. Une indicible poésie règne dans ce paysage. L'azur foncé des monts, des torrents bondissants qui se penchent de leurs flancs contraste avec une plaine large et verdoyante, calme et souriante aux nombreux champs de maïs qui balancent leurs chatons au gré d'un vent léger. Un radeau solitaire passant rapide, accompagné de l'écho répondant à l'air montagnard du rameur. Au fond de l'horizon dans le lointain, appuyé contre le Pic de la Kétrichika, brille pour la dernière fois la flèche argentée de la tour de Saint-Jean; en face, la ville arrêtée d'abord

par la masse détachée d'une longue ceinture de montagnes qui s'abattent du côté opposé s'étend sur la plaine spacieuse au fond de laquelle on aperçoit les premières maisons de Pengaratz [1] et, plus près, au-delà de la Bistritza le village des Vadouri. Le sentier étroit a souvent été le théâtre des catastrophes tragiques, et il n'y a que fort peu de temps qu'on s'est décidé à planter des parapets le long du précipice. Trompé par l'obscurité, un jeune négociant se rendant dans les montagnes, étant parti tard de Piatra, tomba dans ce grand trou qu'on voit à côté du chemin et qui le mine chaque jour; son heureuse étoile fit que ce n'était qu'un éboulement tout frais du terrain sablonneux et qui amortit une chute de trente pieds. Les endroits sont encore célèbres par les coups de main, et il serait difficile de choisir un endroit plus convenable pour ce genre de spéculation.

La Skérichika (Scăricica) mérite ce nom par la raideur de sa pente, son peu de largeur et les précipices qui l'environnent. Le chemin a été depuis peu pratiqué; je ne puis comparer l'ancien qu'au sentier de la Filia qui descend du Montouvert aux sources de l'Arvéron; mais c'est une comparaison qui n'en donne pas l'idée; quelque rapide que soit la Filia, elle côtoye au moins les flancs de la montagne, tandis que celui-ci descend en droite ligne un môle consistant en sable et en gravier qui roule sous vos pas. Aussi... si jamais j'ai connu les vertiges... ce fut en montant l'échellette. Du pied de l'échellette arrosée par un petit ruisseau clair et glacial qui dépose entre les cailloux un limon noir semé de pailletes d'argent on chemine sans plus de fatigue en sens invers du cours de la Bistritza. Ici l'on dit adieu jusqu'au revoir à l'Arve moldave qui débouche de droite d'une gorge étroite, on lui tourne le dos en entrant dans Pengaratz situé dans un ravin où coule à petit bruit le torrent qui lui donne son nom. Pengaratz n'offre rien de curieux, si ce n'est son couvent pittoresquement assis aux flancs d'une pente escarpée. Entouré de vieux frênes, ses petites tourelles, ses murs élevés et épais lui donnent l'air d'un petit castel. Pengaratz est aussi la première station; on compte deux bonnes

[1] Pângăraţi.

heures jusqu'à Pïatra. Ici l'on commence véritablement à être dans les montagnes. Le sentier rocailleux devient de plus en plus rude. Les monts de resserrent, les sapins secouent leur parfum résineux, des vautours battent les rochers de leurs ailes, et la caravane chemine silenciense. Tout change, homme et langue, costume et mœurs. A $^1/_2$ heure du village on se trouve devant le *Crocotiche,* pic escarpé qu'on doit escalader. Aussitôt on met pied à terre en commençant une ascension pénible, sur un terrain mouvant, où les pieds s'embarrassent dans la boue et les pierres. Puis ajoutez un paysage sombre, des traces d'éboulements, des accidents de terrain sévère. Il y a bien le chemin du Prince qui cotoye la montagne, mais il faut six heures de temps pour faire parvenir au haut de la montée un chariot à 6 boeufs, de sorte que les cavaliers préfèrent le sentier.

III.

J'ai bien souvent entendu des personnes comparer nos Carpathes aux montagnes de la Suisse, quoique cependant ces personnes n'aient jamais vu, pas même en rêve, la belle Helvétie. Que dirai-je? Ce sont bien des montagnes, belles, majestueuses, offrant mille sites pittoresques, mais isolées, qu'on n'aime que lorsqu'on est sincèrement amateur, empreints de ce voile nébuleux de mélancolie qui est le cachet de nos paysages ; sites, et non pas de larges échappées de vue; points tantôt serrés et cadrés comme exprès, tantôt se déroulant au loin avec leurs gras pâturages, tels que la nature les a semés en Suisse. Il y a du grandiose et du sublime dans les cimes élancées couronnées de sombres sapins, aux flancs travaillés par des torrents qui couvrent les vallées de roches et de trous, mais ce n'est pas le grandiose alpestre. Devant les premiers l'œil s'étonne, la raison se trouve impuissante. En présence de nos monts l'âme s'abandonne à la rêverie: c'est une élégie incessante. On dirait des grandeurs déchues, ou des âmes meurtries par le contact du monde, qui ont vu les déceptions de la vie.

J'ai cru longtemps avec bien des gens que les voyages, les courses égaient. Aujourd'hui je pense au contraire

qu'ils impriment je ne sais quel sentiment d'indéfinissable et attrayante tristesse. En voiture, penché sur un côté, j'aime à fixer mes yeux sur l'horizon. Avec son mouvement cadencé tous mes souvenirs me reviennent un à un. Je me plonge dans le passé et je rêve à mes jours écoulés. Tous ces petits incidents qui composent la vie d'un homme se déroulent lentement. C'est un charme que cette vie de fatigue et de paresse, de mouvement et de sommeil qui réalise le système de Xavier de Maistre, où le corps ne se sent plus qu'à quelques secousses plus fortes de la voiture, où l'homme doucement bercé respire avec volupté de l'air, s'ouvre aux impressions que lui envoye le paysage: un site riant le fait rire; un roc balancé sur un abîme, un sapin séculaire que le bras de la tempête a déraciné et qui étend ses branches à terre comme un athlète vaincu, le rend à la mélancolie.

Les voyages en Moldavie et surtout dans les montagnes, — car dans la plaine la civilisation s'est mêlée à tout, — ressemblent aux pélerinages de la Mecque, ou à ceux que faisaient jadis les pieux chrétiens à la terre sainte. C'est toujours en caravane nombreuse, les chevaux chargés de provision, les hommes armés de fusils et de pistolets, de sabres ou d'yatagans. De temps en temps vous voyez quelque voyageur attardé côtoyant le flanc d'une montagne, g impant à la cime d'un pic, ou tirant son cheval par le licou à une descente. Puis les gens de la caravane gais, causant, riant, fumant tout en chevauchant se renvoyent de main en main une grande gourde remplie de cet excellent cordial qu'on appelle eau-de-vie, si nécessaire et si usitée dans les montagnes. Une remarque bien vraie et dont le principe dénote un fonds de patriarchalisme ou des mœurs des vieux temps qui semble inné à la nature du Moldave, c'est je dirai presque l'égalité qui règne en chemin entre les maîtres et leurs gens. En voyage les inférieurs ont chez nous, comme avaient les esclaves chez les anciens pendant les Saturnales, le privilège d'entamer la conversation, de faire des observations, de rire, de placer leurs bons mots ou leurs jurons à côté de ceux de leurs maîtres avec une confiance d'enfants gâtés. Retournés à la maison, tout rentre dans l'ordre habituel,

sans que cette liberté bonhomme ait porté atteinte au respect ou à la subordination. Expliquez à votre volonté d'où provient cela.

La caravane arrive-t-elle à une source... chaque cavalier met pied à terre et cette fois dans l'ordre hiérarchique de la société, les bêtes d'abord, les maîtres ensuite, enfin la suite se désaltèrent. Rencontre-t-elle quelque joufflue montagnarde, rose comme un rhododendron, enfourchant sans embarras un petit bidet, la bande joyeuse lui rend son amical salut accompagné d'un franc quolibet.

Dans ces contrées agrestes et sauvages l'homme est différent aussi; ce ne sont plus ces tailles épaisses aux dos courbés du laboureur, ce n'est plus l'indolence abrutie du paysan de la plaine. Le montagnard est élancé, bien pris dans ses proportions, plus de muscles que de chair, le caractère gai et railleur et plein de pénétration. Les mœurs sauvages s'allient à son costume pittoresque; il est violent, tapageur, récalcitrant jusqu'à l'émeute, et grand amateur de l'eau-de-vie contre laquelle il donne aux Juifs le fruit de son travail et plus qu'il ne peut travailler. D'une énergie farouche, il est cependant facile à manier quand on le prend par son faible. Les montagnards ont toujours joui en Moldavie de la réputation de turbulents. Aujourd'hui que le gouvernement les a serrés de plus près, ils sont encore loin du calme des habitants de la plaine. Un avantage qui leur accorde toujours plus de latitude c'est le voisinage des frontières. Le propriétaire d'un bien veut-il punir quelqu'un, ce quelqu'un, pendant la nuit, poussant son bétail devant lui, a passé la ligne! Aussi traitent-ils d'égaux à égaux avec ses petits sous-préfets de cantons. Ils trinquent avec les Cosaques dont les galons rouges et le sabre leur en imposent plus. Hors le propriétaire, toute autre espèce de monde qui vient chez eux est traité sous le nom générique de *laquais*, exception faite aux habits moldaves qui ont beaucoup d'effet non seulement auprès des montagnards, mais chez le reste des paysans du pays. Ils ont pour ces habits du respect, des égards: le souvenir de ces habits est encore vivant, et, de plus, un préjugé qui entraîne avec lui l'idée de la véritable noblesse.

Généralement le montagnard est beau, un regard hardi, pas de cette soumission bestiale des laboureurs, grand harangueur; du reste, comme dans toute la Moldavie, chaque village est une municipalité. Quoiqu'ils soient passablement philosophes à l'égard des prêtres, ceux-ci possèdent cependant dans les affaires publiques la plus haute influence. Sauvages, comme les Américains, la foule de ces montagnards n'ont jamais perdu de vue leurs forêts, et leurs cimes nébuleux, et, dans la simplicité de leur langage, désignent notre Capitale sous le nom de Village du Prince. «Vous autres parvenus (laquais),—disait un vieillard à longue barbe à un speculateur en pantalon et en redingote, — vous arrivez dans nos montagnes nous tromper et nous dépouiller pour vous retirer ensuite dans le village du Prince et vous y bâtir des huttes si hautes qu'il semble que de dessus on doit atteindre le ciel».

Le montagnard est grand amateur des longues orgies, des baptêmes et noces. A chacune de ces solennités, pendant trois jours, les cruches de vin et les mesures d'eau-de-vie, détestable eau-de-vie, deux tiers de tabac et de poivre, circulent de main en main dans une cohue serrée d'hommes, de femmes et d'enfants. C'est dans le laisser-aller de ces orgies qu'il faut étudier le montagnard. Quand la jeunesse a assez dansé ses pittoresques danses nationales, elle entoure le joueur de chalumeau ou quelque barde de la montagne au vieux violon ébréché, à l'archet de son industrie et qui, comme les troubadours de jadis, s'en vont de village en village, de cabaret en cabaret, de réjouissance en réjouissance, pour un abri, un verre d'eau-de-vie et un maigre salaire chanter les ballades des brigands célèbres. Il y a sympathie entre les airs héroïques et la foule attentive; bien souvent, dans les moments d'inspiration, des sons sublimes de grandeur et de mélancolie se prolongent sur les cordes usées, comme un écho dans un vallon, une larme roule des yeux sournois de l'artiste. C'est que cette poésie vierge de nos ballades populaires est vraiment sublime; et c'est dans ces airs et dans ces histoires rimées qu'on respire la brise du pays, qu'on peut sentir le parfum antique qui est répandu sur le sol de la Moldavie, ses mœurs antiques et l'indi-

cible charme de son deuil. La ballade la plus en vogue aujourd'hui est celle de Pétrarou. Au passage si grand et si naïf, où un voyageur demande:

Qui traverse là-bas à cheval la grande plaine,
Trois pairs de pistolets pendus à l'arçon de sa selle
Et luisant au soleil?
C'est Kétrarou du district de Niamtzo[1]

l'auditoire où, au besoin l'on trouverait cent Kétrarou, fait chœur à voix basse. Le violon vibre plus mélancolique, l'artiste laisse retomber les longues mêches de ses cheveux sur le front et cadence doulourensement la monotone complainte. Entre tous les paysans de la montagne, les habitants de Hango se distinguent par leurs richesses, leur probité et leur tranquillité. Les nombreux villages, groupés des deux côtés de la Bistritza, son étendue, le nombre de ses habitants ont acquis une grande célébrité à cette terre, et le nom de Hangan ou habitant de Hango est devenu un nom générique qui s'accorde à tous les montagnards et même aux Transylvains qui viennent hiverner dans nos plaines. Le Hangan, au contraire de ses autres frères, est calme, paisible, lent dans sa parole et sûr dans son commerce. Ce qui est dû à la sage administration du Prince Cantacuzène. Hors le $4^1/_2$ ou 5, je ne suis pas bien certain, de tête, que la municipalité repartit suivant le bien de chacun, et quelques corvées fort insignifiantes, le paysan est libre de faire ce que bon lui semble, avec la clause cependant que le [procureur] fondé du pouvoir du Prince ait connaissance de tout contrat qu'il pourrait faire, afin que jamais il ne s'embrouille. Aussi le Prince est-il en même temps la police et l'administrateur de ses vassaux; l'Ispravnic ne se mêle de rien

[1]Alecsandri a introdus în text o filă cu forma românească a acestor versuri:

Cine trece'n lunca mare
Cu trei rânduri de pistoale
Care strălucesc la soare?
Ion Petrarul călare,
Din ținutul Neamțului... etc.

(Cânticul lui Ion Petrarul.)

avec les paysan. C'est le procureur fondé qui arrange tout.

Quand on demande à un paysan:

— A qui êtes-vous?

il répond avec certain orgueil:

— Au Knés[1].

— D'où êtes-vous, mon brave?

— De Hango

qu'il vous répond fièrement.

Le Prince Cantacuzène c'est le dieu tutélaire du Tschahléou. Le nom Knés est en vénération d'un bout de la montagne à l'autre. C'est le patriarche du Tschahléou.

Les montagnards décèlent la race primitive du pays; il y a du sang scythe chez eux. La taille, les traits hardis du visage, le front petit, la rudesse du langage et une foule de mots qui n'ont cours que chez eux et dont l'origine est perdue. Beaucoup d'habitudes différentes de celles des laboureurs, des mœurs plus poétiques, foule de superstitions et de légendes qui remontent dans l'antiquité et qu'ils mêlent avec les pratiques et les idées du christianisme.

IV.

C'est un bel et agreste aspect que celui de cette longue plaine qui débouche de Bouchalnitza et se perd au-delà du village de Hango aux contours de deux montagnes entre lesquelles coule la Bistritza. Plus large ou plus resserrée à mesure que les monts s'éloignent ou se rapprochent davantage, la Bistritza en suivant les instincts de ses mille caprices, tantôt se brisant contre un roc, rejette en gerbe argentine ses flots pleins d'écume, tantôt suivant une pente moins rapide, roule au dos d'écailles écumeuses sa nappe scintillante, puis majestueuse, battant mollement de ses vagues les rives fleuries, fuit en baignant les accidents des côtes, à travers des champs, des prairies ou des clairières réveiller ailleurs d'autres échos. Sur quelque roche, égarés au milieu de son sein, ou sur le rivage qu'elle arrose, des milliers de ces petits oiseaux au plumage noir luisant,

[1] Cneaz.

à la gorgerette blanche que les riverains appelent *pascar* (pêcheurs), plongent et replongent et reparaissent bientôt battant des ailes.

Roi entre tous les pics, qui forment autour de lui une garde d'honneur, le Tschahléou majestueux qui a retenu son nom de baptême dace[1], connu à peine dans quelques coins obscurs de la géographie moderne sous celui de *Mont Pion*, élève sa tête chauve vers le soleil et jette ensuite avec amour les richesses de ces vieux flancs verdoyants à cette plaine qu'il semble chérir entre toutes: c'est sa fille aînée.

Bizarre destinée des choses: il en est des objets inanimés comme des hommes. Parce que les sites n'ont point eu de peintre, ni de poète, parce que de mensongers itinéraires n'ont point indiqué à l'artiste amateur des sentiers inconnus et des sites sauvages et vierges, frôlés seuls par les daims timides, des cerfs farouches ou des pâtres à la longure chevelure, ni artiste, ni poète, ni peintre, ni voyageur ne les ont point salués!...

Belle de fraîcheur et de jeunesse, se détachant insensiblement de la base du Tschahléou, cette large plaine de Hango se déroule au milieu de riches champs, de vergers verdoyants, de hameaux pittoresques, entrecoupée ça et là de faibles filets d'eau au sourd murmure qui font grossir de leur murmure les flots transparents de l'Arne moldave. A sa gauche s'élève à la coupe gracieuse un mamelon verdoyant, premier échelon de Tchahléou, et cache à la vallée sa tête chenue qui, vue de 80 lieues, ressemble aux murs de la fabuleuse tour de Babel ! A droite de la Bistritza s'élève par degrés des collines couvertes de pâturages où paissent des milliers de troupeaux et faisant place à de profonds ravins, lits ordinaires de torrents furieux qui laissent souvent pour traces des décombres arrachés aux montagnes et aux forêts, se rattachent au-dessus de Hango à la [hanteur] du passage dit ***Dialou Doamnei*** (Montagne de la Princesse) nommée ainsi par la même raison qui a fait donner au seul chemin praticable aux voitures dans ces contrées le nom du Prince, en souvenir de l'ex-

[1] greşeală; cuvântul «Ceahlău» e unguresc.

cursion que leurs A. S. y firent. Nonchalante et parfumée, comme une fresque, bercée par ses torrents la rive gauche de la Bistritza entoure de ses bras voluptueux les larges bases du Tchahléou, et groupe capricieusement à un détour avancé le village de Repchuni[1] dont quelques maisonnettes blanches s'abritent à l'ombre des sapins qui les ont vu s'élever. La rivière reflétant les sommets qui l'environnent, comme un large ruban bigarré lui ceint la taille. Puis léger, comme une flèche, quelque radeau, fruit décharné des vieux flancs de montagnes, bondit en ricochets sur la pente liquide, et l'écho des vagues et l'écho de la voix rude du pilote qui gouverne le radeau vont se perdre au loin. Puis, quand le soleil surplombe ses feux dans la vallée, lorsque champs et près, flancs boisés, aiguilles arides, lorsque le zinc de la flèche d'un humble hermitage étincelent et que l'horizon se confond et répand sur la montagne son voile vaporeux, on croit assister à l'un de ces rêves d'imagination où l'âme doucement assoupie se laisse aller à je ne sais quelle volupté paresseuse où l'âme seule jouit.

Si l'on ne veut pas suivre la grande route, mais traverser le pont hardi jeté sur la Bistritza presqu'en face de la maison seigneuriale, on chemine par le joli village de Repchuni souriant de fraîcheur; et après avoir laissé à gauche dans un enfoncement obscur l'hermitage de Hango, que dans ce siècle tout positif on ne visite plus que par une sacrilège curiosité, on côtoye les bords de la Bistritza, parallèlement avec la grande route qui monte et descend, se perd ou reparaît suivant les accidents des montagnes arides, où elle est pratiquée. L'aspect change, et quand on a passé à gué la Bistrichoara boueuse et rapide qui nous charrie ses flots de la Hongrie, et laissé derrière soi le petit village de Kalugéraini [2] le sentier ne présente plus d'un côté qu'un abîme profond qui ne s'arrête qu'à la rivière, silencieuse et froide, ici large et verdâtre et de l'autre, au talus rapide. Ici encore, par un caprice, la montagne boisée de la gauche se retire lentement en formant

[1] Răpciuni.
[2] Călugăreni.

une demi-courbe régulière, et la Bistritza se jetant brusquement à côté avec un sourd grondement achève la circonférence avec les parois élevées de sa rive droite.

A trois portées de fusil en face d'un enfoncement, où de nouveau les deux rives rivales se rapprochent, on aperçoit debout, chenu comme une tour solitaire, un gigantesque roc qui semble sortir de la plaine et s'élève audacieux vers le ciel. Une branche amaigrie de tilleul que le vent agite rampe sur sa tête. Haute de quarante pieds, posée sur une base sphérique égale, plus d'un voyageur comme moi, à son premier tour la prendra de loin pour quelque construction hardie des anciens temps; mais quand on considère son emplacement sur une plaine distante de quelque élévation, que ce soit de plus de 500 pas, quand on a touché de sa main son compact stylex dans les enfractuosités duquel le temps a jeté une mousse jaunâtre, on reste silencieux et petit devant l'énorme géant, on dirait un de ces rocs échappés des mains des Titans foudroyés, ou un Titan lui-même menaçant encore l'Olympe sous sa nouvelle forme. A trente pieds du sol à l'occident, un avancement prononcé du roc figure une terrasse audessus de la quelle s'élève le sommet, tant soit peu recourbé et couronné d'un rejeton penché de tilleul dont la pierre a pris le nom, pour faire oublier un plus terrible que les bergers ne prononcent à voix basse qu'en faisant le signe de la croix, comme de bons chrétiens.

En véritable touriste qui a exploré la Suisse, le pays des tours, et comme un homme qui sait par cœur son Dumas, je me jetai à bas de mon cheval et tirant un couteau de la poche, au grand étonnement de ma suite et d'un paysan qui s'était joint à nous, je gravai sur ces parois vierges un nom inconnu.

— Seigneur[1], s'écria le paysan, en jetant son gros bonnet de mouton en l'air, ne voyez-vous pas près de la racine du tilleul quelque chose comme le manche d'une cognée?

— Où ça, mon brave? Là-haut... je ne vois rien.

— Impossible, monseigneur, car il existe.

— Eh bien, qu'a de si remarquable ce manche?

[1] adaus deasupra peste «Domnoulé», şters

Le paysan me regarda avec une espèce d'ironie sous le respect qu'ils ont l'habitude de montrer aux classes élevées et cette ironie fit explosion par le titre qu'il me donna dans la suite.

— Domnoulé[1], reprit-il, c'est une histoire en deux mots que celle de ce manche, que moi et tous les montagnards voient. Il y avait une fois dans les montagnes un brave entre les braves, terreur des frontières, que les administrateurs des districts, les sous-préfets, leurs Cosaques et les parvenus (ainsi nomment les montagnards toute espèce d'aristocratie nobiliaire et financière) appelaient «brigand» et les pâtres «Basile le Grand». Lorsque le Grand Basile, dont la tête valait 1.000 galbéni[2], avait échangé quelque coup de carabine avec les préfets, pillé quelques riches moines, saccagé quelques villages hongrois sur la frontière, forcé des couvents, assommé de sa bonne hache quelque Cosaque récalcitrant, il venait avec des compagnons au pied de la pierre, s'amusant à qui jetterait plus haut la hache. Un jour sa hache resta à la tête du géant... dans les branches du tilleul; depuis, elle est toujours là. Je fis semblant de la voir, mais mon cicerone continua à me garder rancune.

— Mon brave, repris-je après un long silence et en regardant toujours la pierre, après avoir rempli ces formalités,—d'où vient à la bonne terre de Hango cette pyramide qui l'écrase, car, si j'en crois mes yeux, ce n'est pas toi qui l'as transportée.

— Dieu m'en préserve, s'écria le naïf Dace, en se signant.

— D'où vient elle?

— Vous verrez sur le Tchahléou, quand vous y monterez, la place d'où elle a été arrachée par un autre poignet que le mien.

— Mais ne sais-tu rien de plus?

[1] Le mot «Domnoulé», dérivant de «dominus», seigneur, s'applique généralement en Moldavie aux étrangers et aux personnes qu'on croit inférieures, mais cependant pas assez pour les traiter trop cavalièrement; c'est un terme essentiellement aux services des aristocrates. Le mot *koukon*, introduit par les Grecs chez nous, est réservé aux boyards de pur sang moldave. (Nota lui Russo).

[2] în text, «#», semnul pentru galbeni.

—Si fait, domnoulé, si fait, mais.... et le montagnard se gratta l'oreille.

— Eh bien.... après....

— C'est que c'est une histoire sacrilège et que le «préoute» nous défend de dire.

— Ah! Eh bien, mon ami, je suis très curieux de savoir ce qu'il vous défend de dire; tiens cette pièce que tu donneras à ton pope pour lire une prière, et celle-ci pour que tu t'en souviennes en vidant un bon verre d'eau-de-vie.

— Permettez que je me signe d'abord, car, voyez-vous, c'est une histoire terrible à raconter pour un chrétien, pour un habitant de la vallée que cette bonne Bistritza nourrit.

— Fais toujours, mon garçon, mais dépêche-toi.

Je m'allongeais sur l'herbe la tête appuyée sur la pierre, la pipe en main et les yeux dirigés sur le pittoresque cabaret de la Goura Largoului (l'embouchure du large), torrent large et furieux pendant les fontes, qui débouche d'une gorge sombre, hanté pendant la nuit, disent les montagnards, par de mauvais esprits qui apparaissent aux voyageurs attardés.

Le Daco-Roumain, car maintenant il est décidé que nous sommes un mixte pittoresque des descendants de Romulus et des descendants de Décébale, porta la main à son bonnet légèrement incliné au sommet, comme on les voit dans un tableau de Mr. Asaky, reçut les deux pièces, les mit soigneusement, en les regardant sur les deux faces, dans un large ceinturon et s'apprêta debout à faire son récit.

C'était un beau jeune homme que le montagnard, à la taille élancée, à la poitrine velue toute découverte: son œil étincelait de vie et de hardiesse; de sa tête rasée de trois doigts au-dessus d'un front petit et légèrement froncé, s'échappaient de longues mèches de cheveux châtains tombant sur de larges épaules. Sa physionomie sauvage exprimait cette franchise innée aux hommes de la montagne, avec un amer sourire qui paraît sur les traits non seulement des montagnards, mais de tous la paysans de la Moldavie. C'est un instinct ou un souvenir qui le leur imprime. Une large

ceinture en peau de daim renfermant tout ce qui est indispensable au montagnard: un beau couteau, une pipe, sa petite bourse et un long briquet retenu à la ceinture par une lanière ou une chaînette en fer, serre autour de ses reins une longue et large chemise brodée au cou avec de la laine bigarrée retombant sur des caleçons grossiers, aux amples manches. Un sac contenant des provisions pend à sa tête, des sandales, une hache et un court manteau d'une étoffe grossière mais imperméable qu'ils fabriquent eux-mêmes, jetée négligemment sur une épaule, achève son costume. N'est-ce pas là un costume primitif, pittoresque et commode et qui fait l'objet de l'étonnement de quelques rares voyageurs qui nous visitent? C'est que tout est naïf et simple et pittoresque dans ce peuple inculte; lui-même et ses habitudes franches et hospitalières; ses croyances et ses superstitions des temps païens mêlées aux mystères du christianisme; sa vie âpre et aventureuse; son bon sens à l'expérience raissonnée que lui donne ses mœurs patriarchales à défaut d'instruction; ses traditions des meilleurs temps et ses mœurs sauvages. N'est-ce pas une honte que des étrangers aient été les premiers à jeter leur coup d'œil sur notre population, tandis que les nationaux s'amusent à copier les étrangers et foulent inaperçue une mine si riche?

Il est impossible de rendre l'énergique simplicité du langage du Daco-Roumain dont les longs cheveux rejetés en arrière se jouaient au gré d'une brise légère venant de la Bistritza. La langue moldave est concise comme sa mère latine, et hardie et pittoresque avec ses mélanges d'idiomes scythiques. Essayer de traduire d'une langue c'est détourner un ruisseau de son lit de mousse; dans son bassin symétrique l'eau n'a plus son murmure d'autrefois, ni ses brises solitaires.

V.

Quand le soleil rougit cette roche sombre, quand un oiseau insouciant vient se poser sur la branche chétive du tilleul et chante le réveil du jour, nous passons en sifflant près d'elle; mais lorsque l'ombre envahit peu à peu

la vallée, lorsque la montagne dans sa langue à elle raconte aux vieux sapins des histoires mystérieuses, que la Bistritza avant de s'endormir entonne ses prières du soir, alors des flancs du colosse maudit s'échappent des sons caverneux, des voix confuses, des imprécations horribles comme au milieu d'une orgie, et des grincements de dents qui épouvantent la montagne; le Tschahléou lui-même répond sourdement; d'affreux ricanements, comme ceux des damnés en enfer réveillent en sursaut la création, et aux lueurs de leurs feux nos pâtres tremblants voient s'élever un fantôme gigantesque; les eaux de la rivière bouillonnent et battent en frémissant leurs rives d'une écume sanglante, les vents mugissent, les sapins inclinent leur tête altière, les bêtes fauves hurlent, et la lune pâle va se cacher derrière l'horizon. «C'est que voyez-vous, Domnoulé, cette pierre c'est la pierre du diable».

— Comment du diable? Mais pourquoi l'appelle-t-on du tilleul?

— Pourquoi? C'est qu'un pâtre, nu hardi montagnard, comme il s'en trouve beaucoup chez nous, conçut le projet de l'arracher au démon. A cet effet, un jour il plaça sa bonne hâche sur l'épaule, dans sa «glougue» des provisions pour une semaine et se rendit dans une forêt de la plaine; de là il rapporta un rejeton de tilleul[1] dont on ne trouve pas de véstiges dans les montagnes; et ayant abattu de vieux sapins qui entouraient alors la pierre maudite, il monta courageusement sur son échafaudage. S'acrochant aux branches, s'aidant des pieds et des mains, il planta son tilleul, mais ne redescendit plus. Le rejeton prit racine, mais depuis des siècles il resta aussi chétif que vous le voyez.

— Mais que devient le berger?

— On l'ignore, Domnoulé.

Il y a de ça bien longtemps, quand les hommes, dégénérant de la simplicité et des vertus primitives, abandonnaient le service de Dieu, vivaient dans la débauche et l'impiété, oubliant même la punition qui leur avait été

[1] arbore sfânt.

infligée. Le Diable rendit visite à Dieu. Il fut reçu avec toutes les marques de déférence et d'attention que sont convenus de s'accorder entre eux les puissants, car si Dieu est le maître du ciel et de la terre, Satan lui dispute avec succès cette dernière, et, l'exploitant à son profit, n'en laisse à Dieu que le vain titre de Souverain, avec le droit de régler la marche des saisons, où le diable cependant s'y mêle bien souvent. Chaque puissance portait sur ses traits leurs intérêts et caractères propres: Dieu, le front rembruni par les forfaits journaliers et croissants des hommes, l'œil encore plein de bonté et prêt à pardonner, Satan les lèvres pincées, l'œil arrogant et le sourire sardonique, car ses affaires prospéraient plus que jamais, son empire fourmillait de préfets, sous-préfets, parvenus et gens de toute espèce et de tout ordre. On se mit à table et, tout en vidant quelques verres de vin d'Odobesti et de Cotnar, les fronts se dérident et on commença à deviser de choses et d'autres.

— Sire, dit le Diable, en se remplissant un quatrième verre, le pays qui produit de ce bon Cotnar doit être un heureux pays.

— Mais pas trop, fit Dieu; il commence à peine; ça ira, je l'espère.

— L'Odobesti choisi n'est pas mauvais non plus; un bouquet délicieux.

Ils sablèrent encore quelques bouteilles et revenant insensiblement sur la politique, texte aimé de ceux qui sont à table, Dieu déplora l'aveuglement des hommes, la corruption de toutes les classes, le mensonge, la fainéantise, l'hypocrisie que les hommes désignent sous le nom de politesse, l'impudeur des femmes, l'avarice et la débauche, la suffisance orgueilleuse qui s'appuye pour tout mérite sur les écus. Satan, au contraire, soutint et pour de bonnes raisons que tout était au mieux et que le chef-d'œuvre de Dieu, avouait-il dans son humilité, était la société. Or l'humilité, comme chacun sait, n'est pas tout à fait la vertu favorite de Satan, et la tête moulée par un coup de trop:

— Parbleu, Sire, s'écria-t-il, comme péroraison de sa longue dissertation, votre Majesté est bien bonne de se mettre tant en peine pour ces gredins!

— Oui, gredins tant qu'il vous plaira, maître diable, mais ce sont mes enfants!

— Fameux, par exemple! Ils sont bien plus les miens, car malgré vos déluges, vos dispersions et les archanges, ils suivent de meilleure grâce mes conseils.

Dieu tressaillit, puis ajouta tranquillement:

— C'est ce qui me peine le plus.

Le diable ne répondit pas d'abord, mais ses yeux brillèrent sinistrement, et d'une voix pathétique il reprit:

— Après tout ce sont des ingrats et des gueux que ces hommes. Voyez le train du monde, les églises tombent en ruine, les moinillons s'en vont, les prêtres sont libéraux et il ne monte presque plus d'encens vers le ciel le dimanche. Si j'étais que de vous, je leur infligerais encore une de ces petites corrections paternelles des temps bibliques pour les rappeler à la raison. Sire, vous savez que j'aime à vous rendre service; si vous le voulez bien, je me charge de punir les hommes.

Satan, combinant la haine qu'il porte au genre humain avec la douleur tacite de Dieu, voulait assouvir cette haine en détruisant les hommes. Il avait une grande opinion de ses moyens.

— Eh bien, Sire, reprit le Diable en voyant le silence de Dieu, qu'en dites-vous? Acceptez-vous l'offre?

— J'accepte, répondit Dieu, mais à une condition...

— Voyons toujours, quelle est-elle?

— C'est que vous n'aurez pas recours à moi en cas d'insuccès.

Satan sourit dédaigneusement:

— Je le jure.

— Par quoi, maître Satan?

— Par moi-même, Sire....

Le diable était sublime en ce moment; son insolence s'en augmenta.

— Bien plus, je m'engage à punir seul ses marauds, et sans employer mes grands moyens.

Il appuya sur ce mot.

— Sais-tu, maître Satan, que tu es diablement fat aujourd'hui?

— Possible, mais je persiste!

— Je t'en défie....
— Hein?
— Quels sont tes moyens que tu comptes employer?
— Un seul, le déluge....
— Cest usé, mon cher, les hommes ne craignent plus l'eau depuis l'invention des bateaux à feux[1].
— Je le rajeunirai.
— Encore une fois, je t'en défie, tu y perdrais tes peines....
— Parions que non...
— Parions que si....
— Soit, que gagnerais-je?
— Ecoute, je suis généreux, moi, et pas du tout rancunier, parce qu'enfin chacun a ses faiblesses, la tienne a été l'insolence et un orgueil hors de mesure. Si tu perds, tu resteras comme ci-devant; si tu gagnes, j'oublie tout ce qui s'est passé entre nous et je te remets à la tête du bataillon sacré.

Horreur! Un long éclat de rire de Satan se prolongea sous la voûte de l'empire, et les hommes en bas crurent entendre le tonnerre.

— Par mon nom, maître Satan, tu es insolent.
— Pardon, Sire, mais voyez-vous, en enfer on oublie les bienséances.
— Eh bien, souviens-t'en dorénavant.
— Excuse encore une fois, Sire, mais à quand le jour fixé?
— D'ici à trois jours.
— Très bien, c'est deux jours et 24 heures moins quelques minutes, plus qu'il ne me faut.

A ces mots accompagnés d'un satanique sourire, Satan prit congé de Dieu et déployant d'immenses ailes s'élança dans l'espace pour aller négocier avec quelques philosophes sans sous, qui voulaient de toute force ramener sur la terre les vertus des premiers temps et surtout l'égalité des biens.

La nuit du troisième jour était une de ces nuits orageuses où les montagnes semblent chanceler sur leur

[1] Il ne faut pas s'étonner d'entendre un montagnard parler des bateaux à feux, car leur métier et gagne-pain est de descendre l'été avec les radeaux du bois de construction à Galatz.

base, où la voix de la vallée se mêle aux grondements du tonnerre, aux lueurs des éclairs rapides et larges, la pluie tombant à verse; les torrents crûs subitement se précipitaient des entrailles des montagnes, furieux, entraînant dans leur course desordonnée et vagabonde des fragments de rocs et des sapins entiers que l'orage avait déracinés; et, roulant dans les forêts de sinistres échos, les sapins craquaient comme sous les coups redoublés de vingt haches, et le vent sifflant à travers ce chaos mugissait avec une violence forcenée.

Enfin peu à peu l'orage se calme, la pluie cesse. Mélancolique et pensive, comme une délaissée, en mouvant lentement au-dessus du Tchahléou son disque argenté, la lune se perdait derrière quelque nuage, dernier débris de la tempête qu'une brise légère chassait au Nord. Les fleurs secouaient comme des perles les gouttes de pluie, en répandant ce parfum délié, si délicat et si suave après un orage; les branches se relevaient lentement et la voix lointaine des torrents se taisait par intervalles. L'ombre gigantesque du vieux Tchahléou se projetait sur la vallée, mais avec un frémissement surnaturel; çà et là quelques pâles rayons de la lune échappée aux nuages blanchissaient pour quelques instants les flots fuyants, puis rentraient sous leur enveloppe aérienne. Toute cette nature si belle, si pittoresque, si fraîche d'ordinaire, si parfumée et si gracieuse avec ses souris ou les pleurs qui dégouttent encore après l'orage de chaque feuille, de chaque branche, semblait, cette nuit-là, sous l'influence d'une stupeur indicible comme un homme qui passerait froid à côté d'une jolie femme.

Cependant sur la rive droite de la Bistritza, au-dessus de *Bouhalnitza*, au sommet du *Crocotiche* un pâtre réveillé par l'orage rallumait son feu et séchait ses sandales, quand le chien de la bergerie, furieux, commence un concert lugubre de hurlements en proie à une terreur panique; brebis, moutons et chèvres courraient à l'entour de l'enclos. Le pâtre poussa ces cris aigus et sauvages — *Hou, Hou* — qui éloignent les bêtes fauves. L'écho tremblant de la montagne les répéta; de ravin en ravin le bruit se prolongea; mais au lieu de s'élancer dans la forêt, le chien,

le poil hérissé, la gueule écumante se pressait contre lui ; les chèvres et les brebis couraient toujours. Le berger se signa trois fois, en pensant en lui-même que ce n'était pas une chose claire (lucrou courate), et promenant ses regards autour de lui les arrêta insensiblement et comme fasciné sur le Tchahléou. La lune descendant peu à peu derrière un pic avait plongé la vallée dans les ténèbres et le front chauve du Tchahléou seul éclairé se détachait en blanc sur l'ombre de la nuit qui régnant à sa base entourait déjà ses flancs et s'élevait machinalement jusqu'à lui. Du côté de la vallée sur le rebord à pic du tertre qui couronne le Tchahléou était assise une masse noire à grandes proportions. Nonchalamment penchée sur une hanche, sa main droite s'appuyait à un roc saillant que la nature avait probablement planté là pour servir de parapet au tertre. Ses yeux étincelaient comme deux feux égarés sur la montagne et plongeaient dans la vallée avec un air de méchanceté infernale; son ombre se dessinait sur les rochers supérieurs qui ceignent le tertre en face de la Hongrie, grandissant et diminuant à mesure que la forme faisait un mouvement; le murmure monotone de la source limpide et glacée, qui réjaillit d'une des roches, semblait la bercer complaisamment dans ses silencieuses méditations. La nuit était très avancée, l'aurore pointillait.

Un bruit extraordinaire se fit entendre, et la main toujours appuyée sur le rocher la masse se releva d'un bond : «Allons, dit-elle, l'heure est arrivée, le pari gagné; à moi le monde. Et peut-être — un sourire d'enfer erra sur ses lèvres, — et peut-être qu'il ne m'offrira plus une place à la tête de archanges».

A ces mots, Satan (car c'était lui) déploya ses ailes et enlevant d'une secousse le roc plana un instant au-dessus du Tchahléou et se dirigeait vers l'embouchure de la Bistritza, quand un cri aigu retentit de la vallée. C'était le chant vigilant du coq. Or vous savez, Domnoulé, que la nuit est toute au diable, depuis le soir jusqu'au chant du coq. C'est comme cela. Le diable surpris desserra les griffes et le roc que vous voyez tomba lourdement.

Trois jours et trois nuits il plut avec fureur. Les torrents furieux emportaient au loin sur la Bistritza débordée des débris de maisons, de sapins défigurés, d'énormes hêtres, des corps mutilés. La pierre seule résista, et elle brave encore la foudre quand elle éclate sur la tête. Le diable avait conçu l'infâme projet de boucher l'écoulement de la Bistritza, afin qu'en montant de minute en minute les eaux puissent déborder et innonder le monde.

Dans les mauvaises nuits on le voit assis sur la pierre; alors comme par enchantement tout se tait, tous les feux s'éteignent.

Le Daco-Roumain avait fini son récit; je demeurais encore quelques instants en contemplation devant le géant, et tout en fumant ma chibouque favorite je lui envoyais au nez de pacifiques et majestueuses bouffées de tabac; puis, après avoir encore une fois repassé le couteau sur le nom que je venais d'incruster de peur qu'il ne s'effaçat trop vite, je m'élançais sur mon cheval en le recommandant au diable.

— Vous avez fait là tout de même une drôle de chose, domnoulé, me dit mon paysan, pendant que nous traversions à gué la Bistritza pour aller faire connaissance au cabaret de la Goura Largouloui avec l'eau-de-vie du Prince Cantacuzène.

— Et laquelle, mon brave?

— Que faisiez-vous avec votre couteau qui est un excellent couteau?

— Je gravais mon nom...

— Et pourquoi faire?

— Pour que d'autres voyageurs qui viendront après moi, l'y voient.

— Peine perdue, domnoulé, ou vous voulez rire. Depuis vingt-cinq ans que je connais la Pierre du Tilleul, quoiqu'il passe chaque jour quantité de seigneurs et de parvenus, je n'en ai jamais vu un seul s'arrêter et encore moins écrire son nom.

Lecteur et respectable public, puisque la destinée qui arrange de si drôles de choses quand elle s'en donne la peine a voulu que les souvenirs d'un voyageur, enfouis dans son portefeuille et qui ne sont beaux vraiment qu'en souvenir, devinssent un objet de publication[1], je déclare — tout amour-propre à part — retirer mes épingles du jeu, et je laisse le diable s'accommoder avec vous, comme il le pourra. C'est son affaire et la vôtre.—J'ai dit.

[1] Cu toate acestea nu ştim să se fi publicat.

IASSY ET SES HABITANTS EN 1840

Ms. 311 dela Academia Română, filele 6—46.

Iassy a commencé depuis quelque temps à exciter la curiosité du public européen, non pas excentriquement par elle-même, mais parce que, comme capitale de notre principauté, c'est aussi un point de la grande question d'Orient.

Jusqu'en 1830, cette ville, si intéressante au point de vue des mœurs de tous les peuples qui ont foulé le sol des deux principautés depuis le Dace errant et sauvage, depuis le Romain du Tibre, depuis toutes les hordes émigrantes qui s'étaient frayé à travers la vieille Dacie perdue une route sanglante pour fondre sur le cœur de l'Empire, jusqu'au Musulman[1], au Polonais, au Hongrois, jusqu'au Grec, enfin jusqu'au Russe moderne qui se prétend notre régénérateur politique, mœurs inconnues adaptées à des mœurs inconnues, coutumes barbares greffées sur les coutumes antiques, le patriarchalisme pastoral au servage féodal, les mystères du christianisme incrustés aux mythes païens, les superstitions poétiques du moyen âge à l'incrédulité désséchante du siècle, le vieux et le nouveau, l'Occident et l'Orient, fondus en un tout indissoluble, cimentés par les temps et les circonstances de manière à ce que l'édifice croulerait si l'on en détachait une pierre, Jassy, disons-nous, jusqu'en 1830 n'était guère connue dans le monde que par les bulletins des armées impériales de Russie, et dans les cercles littéraires par les relations courtes et peu exactes de quelques voyageurs, le Baron Trott et autres. Un Italien[2], dont le nom m'échappe,

[1] în original urmează «farouche», dar închis cu creionul în parentez.

[2] Sestini (Domenico), *Viaggio curioso-scientifico anticuario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Viena*, Firenze, 1815 ? (a se vedeà Pompiliu Eliade, *De l'influence française*, Paris, 1898, pag. 415).

qui avait séjourné en Moldavie avec le vain espoir d'y réaliser une prompte fortune, mêle dans ses récits l'aigreur de ses mécomptes particuliers; le consul Wilkinson[1], à part quelques généralités, est inexact; un seul, un Allemand nommé Wolf[2], a, dans un ouvrage, résumé avec discernement et goût mœurs, histoire, caractère, gouvernement; mais ce livre est déjà vieux, et hors un certain vernis de localité, le reste a changé. Wolf était bon pour le temps où il écrivait; aujourd'hui que l'on juge et l'on voit les choses sous un autre point de vue, il induirait en erreur, malgré lui, le lecteur qui n'est pas à même de le comparer avec sa propre expérience.

Cependant, depuis le traité de Boucharest en 1812, depuis la lutte de la liberté et de l'émancipation hellénique dont la première étincelle partie des bords du Prouth fit éclater l'immense volcan de l'Hétérie, enfin depuis la dernière guerre contre la Turquie, Iassy sortit un peu de sa profonde obscurité d'où ne put la tirer la mort de Potemkin.

Les traditions populaires, les fragments informes et épars de quelques anciens chroniques se contredisent sans cesse, et surtout avec un reste d'inscription trouvé récemment sur un marbre mutilé dans les fouilles de l'ancien fort romain *Caput Bovis* à Galatz. Les traditions rapportent sa fondation à des temps très reculés; Cantemir, qui fait autorité en ce qui concerne la Moldavie, attribue son origine à Etienne V le Grand, et s'exprime ainsi au chapitre 4 *(Description de la Moldavie)*:

«Iassy, capitale du pays depuis que le Prince Etienne y eut «transféré le siège du gouvernement auparavant établi à «Soutschava, afin que d'ici, placé plus au centre de ses États, «il fût mieux à la portée de les défendre contre les inva«sions des Turcs et des hordes tartares. Avant cette trans«lation, Iassy était un petit hameau sans conséquence «où s'élevaient à peine trois on quatre chaumières avec «un moulin dont le vieux propriétaire s'appelait Ioan, ou

[1] *Tableau historique, géographique et politique de la Valachie et de la Moldavie*, trad. de l'anglais par M., Paris, 1821.

[2] Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürtenthums Moldau*, Hermanstadt 1805.

«suivant le langage corrompu, *Iaccie;* le Prince baptisa du «nom de cet homme sa ville où tout d'abord il bâtit une «église à l'honneur de St. Nicolas; ensuite des palais pour lui «et ses seigneurs; le Prince Radou l'entoura de murailles».

Aujourd'hui on ne voit aucune trace des murailles et des autres embellissements dont Cantémir parle, à l'exception des ruines imposantes du palais de nos Princes, mais d'une date très postérieure et brûlé en 1827 dans cette incendie qui détruisit presque la ville entière. Entre les églises, celle des Trois-Saints mérite l'attention par sa structure hardie et gothique, les sculptures bizarres dont sont ornés ses murs extérieurs, d'autant plus que de semblables monuments sont rares ici. On cite au sujet de cette église un fait assez curieux:

La piété des Princes et des boyards avait orné les Trois-Saints avec une sorte de prédilection. Les murs intérieurs étaient richement peints et dorés. Lors de la révolution grecque, les Turcs ayant pénétré de vive force dedans, y mirent le feu, croyant dans leur ignorante cupidité que les murs étaient d'or massif; mais voyant que l'or ne ruisselait pas ils éteignirent le feu eux-mêmes.

Voici maintenant sur quoi se base la dernière opinion attribuant aux Romains la fondation de notre ville, et qui semblerait prouvé par ce fameux reste d'inscription trouvé dans les ruines de *Caput Bovis:*

. . . . HOC GRAT . . . .
. . . . NVNTIA . . . .
. . . . (LEG: ESSENS) . . . .
. . . . QVARES HAN . . . .
. . . . C. ROG . . . . . .

Un patriote éclairé, Mr. Séoulesco, professeur au collège de Iassy, a démontré que la légion *Iacii* ayant cantonné en cet endroit, il s'y forma une ville qui peu à peu, comme d'autres cités daces, obtint de Rome le privilège d'être reconnue ville municipale sous le nom de ***Municipium Iassiorum.*** Le sentiment de Mr. Séoulesco et celui de Cantémir, si éloignés qu'ils paraissent l'un de l'autre, peuvent cependant se concilier très bien. C'est un fait connu que lors de l'émigration des peuples les légions

daces et danubiennes furent retirées et que le pays resta sans défense. Iassy, comme tant d'autres villes, subit la destinée et, placée aux confins de l'Empire et de la Dacie sur le chemin des Huns, des Slaves, des Tartares, elle s'éclipsa entièrement. Ainsi Etienne en put devenir le fondateur. Vu le manque d'historiens, les ténèbres de l'ignorance et de la barbarie, il n'est pas étonnant qu'il soit resté dans la tradition confuse le nom *Iaccie,* attribué à un meunier, et qu'Etienne donna à sa ville, sans se douter probablement que c'était son nom depuis des siècles. Lorsque le héros polonais Sobiesky saccagea Iassy dans sa retraite de 1687, on y voyait encore des vestiges de murailles.

Quoiqu'il en soit des diverses opinions sur la fondation et l'origine de Iassy, qu'elle ait ou non subi les effets des vicissitudes des siècles auxquelles sont soumises les choses humaines par la loi éternelle, jetons un coup d'œil sur sa situation, ses mœurs, ses populations et le mélange d'innovations entées sur les vieilles coutumes qui en font un juste milieu pittoresque entre les mœurs asiatiques et les mœurs de l'occident. Il en fut de Iassy comme de ces machines compliquées dont il faut connaître les détails et les ressorts cachés sans en saisir l'ensemble.

Les nouveaux statuts qui régissent la Moldavie, le contact des armées russes qui ont sillonė ces Principautés, les visites de quelques voyageurs, cet essaim de jeunes gens qui ont séjourné dans les cités européennes au milieu d'une vie et d'habitudes diamétralement opposées aux habitudes et à la vie tranquille et posée de leur patrie, ont changé la face de Iassy en y introduisant d'autres vues, d'autres idées et une autre façon de voir les choses. Comme dans tout pays qui se régénère, il y a chez nous deux principes qui luttent, quoique sourdement, lutte gigantesque, incessante entre le vieux et le jeune, entre la coutume caduque et flétrie et l'innovation hardie, pleine de force et de vie, lutte à mort entre le nouveau et l'antique, où la victoire laborieuse restera au dernier venu. C'est à mon avis un grand sujet de méditation pour l'observateur philosophe que le génie d'un siècle qui ne se soutient que par le souvenir du passé et le génie vigou-

reux, nerveux d'un siècle de nouvel avenir bien qu'emmailloté encore dans les langes de l'enfance et de l'imitation irréfléchie. C'est le point où nous en sommes aujourd'hui. Je laisse à un plus habile que moi à trier les nuances et à en déduire les conséquences nécessaires et naturelles. C'est au moment de notre régénération tant intellectuelle que politique qu'apparut parmi nous Mr. *Girardin*. Ses lettres ont donné à l'Europe des notions précises, éloquentes, mais pas assez étendues. Mr. Girardin a fait preuve d'un grand tact d'observation fine, claire, rapide comme la pensée et vraie, mais il a séjourné trop peu de temps pour qu'il ait pu voir le contraste de notre ville bizarre. Nos mœurs, nos usages, notre caractère ou celui que nous donnent les circonstances serait une matière neuve, originale; quoique jusqu'aujourd'hui il n'ait rien paru, il ne faut pas désespérer qu'il ne vienne un jour un Roumain qui s'en ira par le pays, fouillant chaque pierre, chaque monastère, interrogeant les souvenirs enfouis, retournant dans les pans de la redingote et de *l'antéréou, le béniche* et le gilet, *le calpac* redondi et la culotte moderne pour leur demander le secret de leur fusion et le sort qui les attend.

Il est fâcheux pour nous d'avoir reçu après Mr. Girardin la visite de Mr. La Battu; le peu de mots qui concernent la Moldavie sont — nous sommes fâchés de l'avouer — inexactes. Il paraîtrait que les huit chevaux qui traînaient rapidement Mr. La Battu à travers les Principautés l'ont empêché de rien observer, et la crainte de la fièvre l'ayant chassé de Iassy, au bout de quelques jours, lui déroba le vouloir de retoucher ses notes de voyages; du reste c'est la manière de bien des voyageurs; les proverbes ont du bon sens quelquefois.

Jassy s'étend mollement sur le revers doucement incliné d'une longue colline, plonge sa ceinture dans le petit ruisseau Bahlouï, aussi bourbeux dans son cours qu'il l'est à sa source, et se prolonge jusqu'au faubourg nommé Tatarache où la ville s'arrête brusquement pour laisser former

[1] M. Saint-Marc Girardin, *Souvenirs de voyages et d'études*, Paris, (1852), I, 107 («Le Danube jusqu'à la Mer Noire»).

au terrain une ravine profonde traversée d'un filet d'eau jaunâtre et sale, souvent à sec. Rien de plus pittoresque au printemps que le coup d'œil qu'offre de loin ce Tatarache, célèbre entre tous les faubourgs de la ville par des raisons qu'il serait inutile d'insérer ici; de petits groupes de maisonettes blanches et coquettes sont jetées ça et là, entourées de pelouse de verdure, de jardins, d'arbres; quelques églises, contrastant avec la chétive dimension des habitations, élèvent leurs flèches argentées; au-dessus de la crête opposée, un bosquet d'arbres planté dans un champ de verdure domine le tout; s'il y avait un pont de fil de fer par-dessus tout cela, ce serait Fribourg du côté du Nord, moins la sauvage et limpide Sarine. Toute illusion cesse dès qu'on s'aventure dans le dédale de ces soi-disant prétendues rues.

Iassy elle-même est un monstrueux amalgame de constructions massives ou élégantes, de palais et de bicoques entourés d'immenses cours; ses rues fourmillent d'attirails de campagne, de luxe à profusion, d'équipages fringants, de livrées, de toilettes parisiennes ou viennoises, de haillons franco-moldaves, de physionomies, plaisantes, rébarbatives, originales, pittoresquement encostumés comme pour un bal masqué. La population de plus de 60.000 âmes est aussi diverse que ses costumes, et un observateur de mœurs aurait, de sa fenêtre, en une demi-heure assez à observer pour faire connaissance avec dix peuples et voyager en France, en Allemagne, en Orient.

Ici l'on distingue le Juif à la soutane noire et dont l'étoffe est nommée dans le langage populaire: peau du diable, collée à son corps, au bonnet fourré variant dans ses formes, aux deux boucles de cheveux indispensables descendant le long de ses tempes et s'embarrassant d'ordinaire à une barbe crasseuse qu'ils ne rasent jamais; des culottes de nankin retenues à mi-jambes par des attaches pendantes; des souliers et des bas qui ont jadis été blancs complètent le Juif, à part ses friponneries, ses ruses, ses tricheries qui semblent leur caractère national. Cependant le Juif, cet être dégradé et errant, repoussé de partout et se fourrant partout à force d'importunité, cet être à l'index de la société et qui lui est nécessaire (chez nous, s'entend),

fait pitié; il est maltraité et est le jouet de la populace; leur bassesse rampante, leur avilissement court au-devant de l'intolérance et du féroce préjugé de la multitude, ils n'ont pas l'amère dignité des races déchues; leur poltronnerie est proverbiale. Les Juives sont connues dans toute la chrétienneté pour leur beauté; seulement ayez soin de les laver, baigner, parfumer; pas d'illusions sans cela.

Là c'est l'Arménien, vrai enfant du mol Orient, grave et taciturne comme un Turc, qui reste les jambes croisées sur son comptoir; il a conservé le précieux chalvar où l'on pourrait au besoin cacher dix de nos Parisiens, son ample *ierbé* et *l'antéréou* élégant et léger; allongé d'un air gauche et raide sur le divan de la boutique, si le nivellement des innovations a envahi son arrière-magasin, et, tout en fumant, vendant pacifiquement son tabac turc dont la consommation est énorme.

Ici sont les Lipovans, anciens sectaires fugitifs de la Russie [1]), dont une branche nombreuse émigrante sous le nom de *Rusenacs* ont peuplé la Galicie, hauts de taille, l'air farouche; ils ont conservé leur costume, c'est-à-dire une blouse quadrillée descendant sur un large pantalon connu sous la désignation de «pantalons à la Cosaque», et la barbe moujique; ils sont cochers, jardiniers, maçons, très ivrognes, comme le témoigne un dicton moldave.

Voici plus loin le patient et industrieux Allemand travaillant en conscience à sa paire de bottes et qui faute de bierre de Ratisbonne aime tout de même à tracer des plans de guerre sur la table humide et argumente les campagnes de Napoléon en vidant son verre de vin moldave. Pour lui, chacune de ses pratiques est: *Votre grâce, votre Honneur*, ou *Mr. le Comte, Mr. le Baron;* il a une grande prédilection pour les comtes et les barons quoiqu'il n'en existe pas chez nous.

Par ci par là sont semés des milliers d'individus, Grecs, Serviens, Bulgares, races croisées, qui sont épiciers, boulangers, aubergistes ou plutôt taverniers-cuisiniers, entremetteurs, se disputant à mort avec les Juifs qui se mê-

[1] Les Lipovans font le signe de la croix avec les 5 doigts réunis; ils sont persécutés comme de raison.

lent de tous les métiers, en costume bizarre, empruntant à un peuple une calotte, à un autre une veste, ici un *antéréou* sur un pantalon à sous-pieds.

Viennent les fils de *Pharaons*, les énigmatiques Egyptiens ou *Bohémiens* en français, *Gitanos, Zingari* en espagnol, *Ziganes* en moldave, qui ont essouflé un jeune lionceau de notre littérature nationale; hâlés, mélangés avec le sang indigène ou d'autres races pures, noirauds parfaits avec leur langage nasillard, leur poitrine découverte, ne portant de vêtement que ce qu'il faut pour ne pas outrager les permiers principes de la décence, avec leurs femmes effrontées et hideuses de saleté, peuple bizarre avec lequel nous vivons depuis des siècles sans le connaître encore, le démêler, misérable et nu, et vivant cependant gaîment et sans souci sous la tente nomade, maraudant, jouant du violon dans les cabarets, connaissant de religion et de patrie la tente et le ciel. Quoique réduits à un esclavage souvent plus fictif que réel surtout, les Bohémiens errants, vrais bédouins du désert, sont moins méprisés que les Juifs qu'ils méprisent. L'épithète flétrissante de Zigani qui entraînait avec lui tout ce que l'imagination des castes orgueilleuses voulait exprimer de bas, n'est plus de nos jours si redoutée. Ils se rapprochent insensiblement de la population; la plupart de ceux qui habitent la ville sont maréchaux ferrants, cuisiniers, domestiques dans les maisons de leurs maîtres et musiciens excellents; si l'on en croit sur parole Mr G. — péférables aux *Couna*, aux *Schulzer*, aux *Verner* etc., qui font les délices de Jassy. Ces bohémiens établis ont perdu leur langage.

Le bonnet incliné sur l'oreille, à l'énorme et robuste carrure, avec son langage franc, pittoresque, énergique, vient le Daco-Roumain qui a gardé de ses pères les Daces son costume, et des Romains son idiome; il dédaigne le repos de la ville, l'aisance de la boutique; il lui faut de l'air; enfant de Cincinatus, il lui faut le chaume du village, il lui faut des bœufs, des vaches, des brebis, de mugissants troupeaux et la charrue nourricière. Une forêt de longs cheveux châtains, rasés ou coupés court au-dessus d'un front de moyenne dimension, ombragent une tête expressive, sur un cou petit mais dont les muscles ressortent en reliefs

saillants, enté lui-même sur un buste proportionné. Il est lent dans ses mouvements, patient, mais implacable, brutal, sauvage comme un torrent débordé quand il connaît son droit et qu'il s'insurge; agneau, quand on le sait mener; ignorant, non par sa faute, mais par une longue chaîne de circonstances, conservant dans son ignorance un bon sens précieux et un raisonnement juste, souvent philosophe, d'autant plus surprenant qu'on s'y attend le moins; cachant sous cette enveloppe qui paraît au premier abord épaisse, un sentiment de l'injustice de son sort; d'ailleurs, libre dans sa critique, il exprime hautement sa plainte. Rendons justice au gouvernement actuel; c'est sur la connaissance qu'il a eu du caractère et des sentiments de la population moldave qu'il a stipulé les conditions entre les propriétaires et les colons, et comme chez nous le paysan n'est pas une propriété et qu'il peut se transporter où bon lui semble, le propriétaire qui entend ses intérêts a toujours soin de ménager les cultivateurs. Le costume du Daco-Roumain est aussi simple que ses mœurs pastorales; une chemise longue à amples manches lui descend au-dessus du genou, recouvrant en été un large caleçon, et en hiver, un pantalon étroit plissé indéfiniment autour de ses jambes, le tout retenu par une large ceinture en peau de daim, garnie de plaques de métal aux formes diverses suivant les goûts; un énorme couteau fait partie essentielle de son costume; une petite pipe, une bourse pendante en sont les accessoires; les premières chaussures qu'aient inventées les cordonniers terrestres, les sandales antiques, protègent ses pieds. Par la pluie et le mauvais temps ils jettent négligemment sur leurs épaules un manteau court, étroit, d'une étoffe de laine imperméable qu'ils fabriquent eux-mêmes. L'hiver ils ont en commun avec les paysans russes le *cojok* qui n'est autre qu'une toison de brebis confectionnée, bariolée de rouge et de jaune.

A côté du Daco-Roumain se traîne sa femme, d'après une coutume qui nous vient sans nul doute des dignes matrones romaines, la tête enveloppée dans un immense essuie-main que leur impose l'église au moment solennel où elle va enjamber le seuil nuptial et qui cependant ne cache pas toujours aux amateurs un teint blanc, frais, des

joues rosettes, des yeux vifs, l'émail intact des dents et le sourire pudiquement coquet des villageoises; les filles vont à la tête découverte, privilège qu'ils brûlent de perdre. L'habillement consiste chez les unes et les autres en une longue chemise bien propre, tombant jusqu'à la cheville du pied; une écharpe, en faisant rebondir des...[1] élastiques, leur ceint la taille, retenant un large tablier de couleur foncée drapé avec art et serré si étroitement autour des reins qu'ils dessinent parfaitement leurs formes riches. Un pied tantôt mignon, tantôt large, suivant le caprice de la nature, d'ordinaire nu, s'emboîte dans un soulier. Des boucles d'oreilles, des colliers de verre entremêlés de pièces de monnaie forment partie de leur parure. Je vous assure qu'il y a telle de ces petites au tablier serré qui font regretter qu'en Moldavie, où cependant il existe tant de bons usages et de beaux privilèges, le peuple n'ait jamais voulu reconnaître le gentil droit du seigneur.

Tout ce mélange de population parle son langage à lui: russe, allemand, grec, polonais, idiomes estropiés et barbares de toutes les langues et de tous les temps, surdominés par le roman, la langue des langues pour le peuple. Les seigneurs de la haute volée ont impatronisé le français dans les salons et les correspondances intimes; le moldave leur sert aux tribunaux ou avec leurs gens; le grec est réservé pour ceux qui n'entendent ni le français ni le moldave. A l'exemple des dames élégantes et fashionables, la noblesse de seconde classe ne parle que Balzac et Soulié, Lamartine et Hugo, Kok et Dumas; Paul de Kok surtout! ils l'adorent. Marchant sur les traces de la seconde noblesse, la troisième, la quatrième, la cinquième etc., car je ne sais pas au juste combien d'échelons à l'échelle nobiliaire n'en sont encore qu'aux classiques, si bien que vous entendez à Jassy tout le monde parler français sans y comprendre un mot. Les amateurs d'équivoques ont beau jeu à Iassy. Superbe langage pour le grammairien aux inversions poétiques, aux constructions hardies, inouïes, lardé d'allemand, de grec, de russe et de moldave. En général nous sommes ennemis du *purisme*. L'accent

[1] indescifrabil.

grotesque et la défiguration de mots des Allemands et surtout des Zigains et des Juifs sont mis à contribution journellement, et une multitude d'anecdotes locales, expressives, mais intraduisibles se rattachent, avec leurs plaisants quiproquos, à ces deux espèces. Ce sont nos Anglais.

Entre tous ces gens se mêlent, qui en haut, qui en bas, une foule de professeurs et d'artistes de toute sorte et de tout pays, apportant aussi leurs figures et leurs costumes parmi ces costumes et ces figures hétéroclites; gens dont fort peu retournent dans leurs pénates, parce que, insensiblement, ils prennent l'air du pays et le pli national. Enfin en dernier article, entouré de tous les prestiges de l'aristocratie de naissance, de richesse, de dignités, d'emplois, plane la race noble, race éminemment amphibie qui passe la moitié de son temps en *drosky* et le reste nonchalamment sur un moelleux divan.

Figurez-vous un peu le pêle-mêle de toutes ces races, peuples, castes, avec leur couleur locale, leurs costumes bigarrés, leurs mœurs particulières, leurs physionomies tranchantes dans un contact journalier, se rencontrant, se saluant dans la rue, se coudoyant dans une antichambre, se serrant la main dans un salon sans étonnement et curiosité; le cosaque au large pantalon à passements rouges trinquant avec le bohémien demi-nu, le grenadier de la milice avec un paysan, un fashionable moderne roulant en voiture à côté d'une antiquité dont l'habit est une rêverie d'imagination pour les autres peuples; un seigneur *à* . . . ,[1] donnant une audience intéressée au Juif ou à l'Arménien; castes, peuples, races aux traits distinctifs qui mériteraient chacun un livre à part! Dommage que la littérature indigène n'exploite pas la mine féconde qu'elle a sous les yeux, et s'amuse à étriquer les productions étrangères! C'est peut-être ici le moment favorable de glisser quelques lignes d'un des *Dumas* de la littérature moldave; c'est une traduction *littérale* et rien de plus:

«Rien, dit Mr. N. dans une spirituelle critique de la «société iassienne, rien n'est plus ennuyeux que la ville «de Iassy pour un voyageur étranger qui n'aurait pas

[1] indiscifrabil.

«un nom en *de* et qui serait surtout encombré d'affaires «qui ne pussent lui permettre de cultiver les habitants «demi-civilisés de cette capitale. Mais s'il voyage en poète, «en artiste, s'il a en l'avantage d'être collaborateur d'un «des vaudevilles monstrueux qui s'est joué sur le Théâtre «des Variétés de Iassy, si son nom s'est trouvé imprimé «à la queue de quelques petits vers dans un recueil ou «dans un feuilleton du *Journal des Débats*, c'est un heu-«reux mortel! Pour lors il est bien reçu, fêté, promené, «soigné; il trouve du plaisir dans ces sociétés semi-euro-«péennes; il s'accoutume à prendre le café turc, à fumer «d'une longue chibouque, voit même beaucoup de poésie «dans la forme du *schlic* (qu'un Russe, homme d'esprit «appelait *l'éteignoir du bon sens)* et dans l'habillement «antique, faisant chorus avec les vieilles barbes grises pour «appeler *vandalisme* la manie désastreuse des innovations «qui l'attaquent; enfin s'il est jeune et pas précisément «laid, il ne pourra se défendre d'avouer que les rues des «villes d'Europe, tracées au cordeau, ont beaucoup de «monotonie, tandis que Iassy, créant de nouveaux points «de vue de dix en dix pas montre une variété admirable; «après avoir marché dans la poussière jusqu'à la cheville «du pied au risque d'être écrasé par les voitures et les «drosky, il s'échappe dans une petite rue détournée d'un «faubourg, arrive à une maisonnette connue, où il était «attendu, ôte ses galoches au bas de l'escalier, rentre «fatigué, éreinté et voit qu'on lui présente des confitures. «O, la bonne habitude!

«A peu d'intervalles, trois feux terribles ont détruit «Iassy. On aurait pu la rebâtir sur un plan neuf et ré-«gulier, mais personne ne s'en est soucié, et à notre «avis on a bien fait. «Quoi! me bâtir une maison sur «une ligne droite, afin que le bruit des voitures et des «badauds m'empêchent de dormir après dîner!» Les Ias-«sois aiment la tranquillité et un nonchalant *far niente* «qui compose la plus grande partie de leur existence; la «fatigue les tue. Pourquoi irai-je à pied si j'ai une voi-«ture! — Quelle réponse trouver à une raison si bonne?

«Quoi qu'il en soit, la bonne ville commence cependant «à changer sa toilette orientale; véritablement nous en

«sommes fâchés, car elle est vilaine, habillée ainsi demie en «habits, demie en chalvars rouges, juste comme cet offi«cier que j'ai vu lors de la formation de la milice, portant «des éperons, la casquette rouge et le sabre ceint sur «une fourrure rongée de martre».

C'est tout ce que j'ai trouvé dans le répertoire indigène qui ait un rapport de localité.

Si par hasard vous faites une tournée sentimentale sur les collines qui ceignent Iassy à l'occident, si vous vous donnez la peine de monter jusqu'aux différents monastères et surtout celui de Galata, relevant, avouons-le avec humilité, du St. Sépulcre, si vous vous arrêtez quelques pas au-dessous des mines du palais Ipsilanti, tombé à son aurore comme ses maîtres, votre surprise égalera le superbe panorama que déroule Jassy—poète, taille ton crayon; artiste, prépare ton pinceau... Rapproché du talus rapide de la colline, le regard plonge sur une large et immense vallée au tapis de gazon, encombrée à son extrémité supérieure de vastes marais sur la surface desquels la brise fait ondoyer les panaches élégants aux chatons dorés d'une forêt de roseaux; de temps en temps des volées de canards et de solitaires oies sauvages, effrayés mal à propos par quelque chasseur allemand, s'élèvent en s'appelant rauquement. Bourbeux, le Bahlouï sortant du marais qu'il a formé traverse lentement la plaine, baignant à droite et à gauche des prairies, des pâturages où paissent des troupeaux de brebis, de vaches, de hideux buffles vautrés toute la journée dans la bourbe; puis rase, en s'enfuyant, le bas fétide de la robe de Jassy. Couché nonchalamment sur sa colline, s'élevant en amphithéâtre, molle et voluptueuse dans une pose de courtisane, l'orientale Jassy sourit coquettement de loin à ses admirateurs,—sourire bien perfide quand on la connaît de près,—et reflète sans autre symétrie que le caprice du hasard les flèches de ses nombreux clochers aux rayons de son soleil; les murs blancs qui se dessinent au haut de l'amphithéâtre dessinent l'horizon; les sombres et pittoresques ruines de l'ancien palais sur une esplanade escarpée, au bas de laquelle s'abritent d'humbles chaumières, contrastent avec la fraîcheur juvénile des habitations qui l'entourent. Puis à

votre droite s'allonge comme un serpent, en replis tortueux et de fantaisie une file de collines dont les flancs et les sommets sont occupés par des monastères isolées des vignes et de petites maisons aristocrates. Entre ces collines, adossée à une hauteur sombre brusquement détachée de la chaine et s'avançant en promontoire, se dessine gracieuse et riante la *Villa Princière*. Insensiblement le plateau incliné de Iassy et ces collines se rapprochent ici et retrécissant la vallée ne laisse plus qu'une échappée de vue sur le ciel bleuâtre et lointain de la Russie. Mais tous ces alentours ne présentent aucun de ces jardins riants, de ces pavillons pittoresques, de ces quinquets réjouis qui font apprécier aux promeneurs les environs de Vienne, attirant la foule naïve des bourgeois; tout y est sauvage, agreste, inculte. Rarement l'on y aperçoit quelque flégmatique Allemand avec son pantalon blanc et son vieil habit, qui croit retrouver son Hitzing ou son Brigitenau.

Généralement les peuples enfants sont peu portés à jouir des beautés de la nature; il en est de même des Iassiens placés plus près de la nature que de la civilisation. Par une manie aussi sotte que ridicule, les Moldaves (la noblesse) détestent tout ce qui sent le pays, manie qu'ont apportée en contrebande, je le soupçonne fort, avec beaucoup de bonnes choses d'ailleurs, quelques-unes de nos sommités voyageuses. Comment voulez-vous que je me promène? Nous n'avons pas de promenades. — Blasphème! Mais tout ce qui vous entoure n'est-il pas beaux sites, points de vue, tantôt sauvages, tantôt égayants; puis des bois aux doux mystères, il est vrai, sans art, sans allées ratissées et sablées, mais réduits ombragés par le chêne, le tilleul odoriférant, embaumés par l'aubépine et la violette. Et le ravin terminé par l'étang dit du Métropolitain, si poétique, si agrestement suave, si mélancolique au coucher du soleil, lorsque ses rayons tremblants y éteignent leur dernier feu! A grands frais le gouvernement a planté un jardin régulier avec des bosquets, des bancs, des pavillons, avec de petits sentiers soigneusement entretenus, que les pieds délicats de nos dames peuvent effleurer sans se faire mal. Eh bien, la dernière fois que j'y suis allé j'y ai trouvé un pauvre

Allemand qui, tout en fumant du tabac turc, se désespérait de n'avoir pas du *Drei König*, la cuisinière d'un de mes voisins et deux trois de ces petits fashionables employés dans les bureaux—autre race aux instincts particuliers entre les races et demi-races de notre singulière ville. Le prince a ouvert au public son jardin de Socola, jardin frais comme une rose, avec des serres, avec des jets d'eau rafraîchissants, des fontaines murmurantes, des ruisseaux en cascades. Les premiers jours il y avait cohue et toute la richesse fantastique de costumes se promenait gravement en groupes bariolés dans ses allées détournées; maintenant on y rencontre la bourgeoisie masquée en *cazaveïque* de renard et en pantalon collant suivant d'un œil ébahi les allures des beaux cygnes; les rares sommités qui le fréquentent y portent un visage morose et ennuyé et cela plutôt par politique que par goût. Est-ce peut-être la permission qu'on y a affichée de ne le fréquenter que deux fois par semaine qui a relenti l'ardeur commutative du public? C'est possible. Il est encore de notre nature de paraître indifférent sur les objets souvent désirés, mais dont on nous prescrit de jouir seulement à jours ou à heures fixes. D'ailleurs un jardin, quelque grand qu'il soit, renfermé dans des limites, exposerait notre orgueil aristocratique à piétonner et à se mêler avec des êtres accoutumés à nous regarder de bas; en touchant nos habits nous sentirions froisser notre superbe dignité et, comme on sait, il ne faut pas donner occasion à *la canaille* aujourd'hui respectueuse de nous considérer de près. Aussi la noblesse a préféré au jardin public, au jardin de Socola, Copeau, l'aristocratique Copeau, qu'ingrate cette même noblesse couvre d'un ridicule qui doit retomber sur elle-même, puisqu'elle en jouit sans le comprendre. Copeau c'est une pelouse insensiblement inclinée, suspendue entre le Ravin du Kerlique[1] et la spacieuse vallée du Bahlouï qu'elle domine magnifiquement, arrêtant la vue sur la ville, les collines environnantes, avec leurs monastères isolés comme des grandeurs déchues et l'entonnoir obscur de Socola, formé des revers verdoyants des montagnes. Plus longue

[1] Cârlig.

que large, cette pelouse tient à la haute ville, puis s'étend d'abord nue, stérile et se perd dans les bois touffus. Copeau, comme ces gloires en ruine ou plutôt comme les générations caduques de notre société qui ne vivent plus que de souvenirs délabrés, Copeau n'a ni ombrages majestueux, ni bosquets solitaires, ni allées détournées, mais c'est un long champ au tapis fané et où les roues aristocratiques impriment vers le soir de nombreux sillons; et malgré cette simplicité, Copeau, au déclin du jour, quand les habitués se promènent en groupes isolés et que la brise vous apporte des parfums de fleurs et d'essences, en passant entre les cheveux de nos belles dames, quand la lumière déjà douteuse se confond avec l'azur sombre des montagnes et répand cet air indicible de bien-être et de poésie impossible à exprimer, semblable à l'énergie d'un agonisant—dont les forces redoublent au moment où elles vont se taire pour jamais—, surgit sa voix et murmure déjà des hymnes nocturnes au lent mouvement de la calèche viennoise qui mesure sa marche d'après celle des promeneurs; Copeau, qui distribue sur sa plaine ses vanités, ses prétentions, ses ridicules antiques et modernes, ses grands hommes et sa noblesse, ses femmes à l'âme ardente ou ses célébrités du jour, est tour à tour poétique, suave, tableau de mœurs, accoutré du costume bizzarre qui peut servir de clef au caractère national. Mais pour la plupart, Copeau c'est le théâtre où le jeune homme débute dans le monde, couché sentimentalement dans une élégante locomotive de plaine, le cigare convenu au bout des dents, la main appuyée d'un air indolent sur le rotin fashionable et montrant aux voitures qui se croisent son premier pantalon de Mr. Ortgier, tailleur de Paris, son chapeau viennois du magazin Mécouli et Comp. ou de celui des frères Bogus, soi-disants chapeaux venus de Paris sur commande expresse. Copeau c'est encore la lice où nos dames, grandes et petites, jeunes ou vieillies, laides ou jolies rivalisent de toilette, d'éclat. Enfin c'est les Tuilleries, les Champs-Elysées, le Bois de Boulogne, les boulevards de Jassy. Que de fraîches toilettes, que de jolis visages, que de gracieuses femmes, que de coquettes, ô que de carricature!!! bon Dieu!

L'habitant de Jassy est profondément — du moins il le croit—blasé sur tout, sans connaître ce qui l'entoure et sans se connaître lui-même; le mal de l'ennui l'obsède ! Et quelle en est la raison? Je la trouve : 1. dans la vie turque, vie toute d'oisiveté, de paresse, où l'intelligence dort éternellement, vie qui ne sait pas aiguiser par l'activité et le travail ses plaisirs et ses jours uniformes. Nous ne vivons pas, nous végétons dans une léthargie engourdissante entre de faciles emplois et des rentes suffisantes pour nous entretenir dans le fatal *dolce far niente*. 2. Je la trouve dans le désastreux ridicule de dédaigner ce qui *sent le pays*, ce qui nous fait sacrifier le plaisir à l'amour propre de dénigrer. 3. L'ignorance de notre société qui arrête énergiquement tout mouvement involontaire de la pensée, de la machine. Procédons maintenant. L'ignorance est une lèpre honteuse qui entache toute l'échelle sociale du pays et, mêlée à l'amour insatiable de l'argent, devient une plaie incurable. Cette ignorance profonde, répandue, générale, accompagnée de tous ses préjugés routiniers, de ses cancans saugrenus, de son ridicule pédantisme, étouffe la voix de quelques peu d'hommes et de ces quelques jeunes gens qui ont amassé à l'étranger des richesses intellectuelles. Par respect pour l'amour propre ou les cheveux gris d'un parent l'on se tait; pour ne pas manquer aux premiers principes de la politesse on n'a que le libre sourire sardonique de celui qui s'estime, quand il échappe des incongruités réitérées de la bouche d'une connaissance honorée ou d'une personne qu'un lien intime vous conseille de ménager. Aussi les jeunes gens qui ne peuvent se résoudre à passer pour des cerveaux détraqués—ou, suivant le terme technique de Iassy, pour des *berbanti*— se trouvent nécessairement dans une fausse position ; cachant leurs sensations, leur mode de voir les choses, déguisant leur ton, falsifiant leurs mouvements, il finissent peu à peu par aller au courant, finissent par perdre une à une ses nobles croyances qu'ils avaient sucé avec l'instruction et au bout d'un certain temps, en se scrutant, ils sont surpris de ne plus se reconnaître. Insensiblement ils s'avarient; leur instruction s'use par elle-même, puisqu'elle ne trouve pas d'écho, et ils donnent le change à leur

goût. Avec l'air on respire la paresse et la léthargie; les facultés s'endorment et l'on devient comme les autres: des machines qui marchent, mangent, boivent, dorment, *médisent,* mais c'est tout. Enfin, si malgré toutes ces métamorphoses, chez les uns lentes, chez d'autres opérées à vue d'œil, comme les décors de l'Opéra, il échappe à un de ces jeunes gens quelques signes de dégoût, quelque bévue contradictoire aux mœurs locales, quelques mouvements involontaires contre les absurdités existantes, s'ils enfreignent des coutumes répugnantes pour qui n'y est pas habitué, ils tombent dans le mépris de l'opinion publique; l'ignorance, comme toutes les petitesses avec des idées bornées, étroites est tracassière; piquée dans son tenace amour-propre sa susceptibilité revêche se guinde et devient précieuse; elle leur donne le coup de l'âne, avec un mot perfide par le sens qu'elle y attache et qu'elle croit la quintessence de la fine ironie: *Franzous*—le Français, ou bien encore *Niamtzo*—l'Allemand!—Ce qui veut dire littéralement qu'ils sont mal élevés, parce que, à 600 lieues de Iassy on ne leur a pas appris à rester debout, raide comme un caporal, devant leur père, leur mère, tantes, oncles, etc.; parce qu'on ne leur a pas appris à appliquer les lèvres sur la main de tout venant — propre ou sale, n'importe—; parce qu'on ne leur a pas défendu d'avoir une opinion, un avis à eux; parce qu'on n'a pas étouffé en eux la franchise et développé la finesse, la dissimulation qui est chez nous le savoir-vivre et l'éducation. Enfin pour dernier coup de massue, ils répètent emphatiquement aux fils et aux neveux, qu'ils ne comprennent pas: «Parce que tu sais quelques mots de français tu te crois bien savant!», tout cela monté sur le ton d'une dignité de grand seigneur; et, bizarre contradiction, ces gens cependant font consister l'instruction dans le plus ou moins de langues qu'un individu parle; pour eux la science et l'art, la pensée et le sentiment sont des choses inconnues. Que dire en présence de tels faits? Se taire, se replier en soi-même. Mais voir froisser tout ce qu'on a cru grand, noble, se voir mépriser par l'ignorance et la stupidité, n'est ce pas un martyre?

Il n'y a pas de vie à Iassy. Les nouvelles idées, acceptées involontairement, introduites comme par surprise, l'empreinte encore forte des anciennes mœurs forment un chaos confus où tout est embrouillé. Nous avons des pères, des parents qui ont eu un autre temps que le nôtre, et nous devons les respecter ; il y aurait injustice à briser d'un seul coup les affections de tant d'existences. La société européenne repose d'abord sur la familiarité affectueuse et la réciprocité des sentiments qui existent entre les membres d'une famille, source première d'où ils puisent le caractère de douceur, de légère insouciance, de politesse facile et dégagée et le goût de la sociabilité qu'on ne connaît pas dans les contrées plus rapprochées de l'Orient. Or nos pères ont été élevés dans les maximes turques, c'est-à-dire que le fils n'est pas l'ami de son père, mais son premier esclave qu'il doit d'autant plus tenir en bride qu'un jour il lui échappera. De là ces respects contraints, ce silence imposé, cette raideur impossible imprimée sur les fronts, qu'on exige des enfants ; ils deviennent faux ou stupides—funestes extrémités. Par une réaction qui est dans la nature l'esclave devient à son tour tyran ; l'effet de cette éducation est d'isoler les individus. Devenus grands enfin, n'ayant pas formé de ces liaisons si douces à 16 ans, n'ayant jamais réveillé l'intelligence ou l'imagination, le cœur vide, ils ne contractent que des rapports d'intérêts; ces gens sans enfance n'ont ni souvenir, ni avenir, seul le présent, mais un présent matériel, désenchanté et tout positif. «Faites comme a fait votre père», c'est la phrase banale. Ils tiennent à ces respects forcés: «je veux que mes enfants me craignent ; ils m'aimeront après si bon leur semble», me disait une mère de famille, «pourquoi ne feraient-ils pas comme nous et comme nos ancêtres ? Nous ne sommes pas en France, monsieur». Ces mots résolvent le système d'éducation domestique et peuvent servir d'explication au caractère général de nos citadins.

Partant de là, cette monotonie, cet isolement, ce vide affreux qu'on ressent, vide d'autant plus profond que les innovations ont jeté leur ridicule sur les réjouissances du vieux temps, où nos aïeuls à cheval se rendant à la cour

ou aux tribunaux s'arrêtaient au coin de la rue pour vider bravement un petit verre d'eau-de-vie au cābaret. En aucune ville du monde on ne pourrait mieux appliquer le *chercher à tuer le temps!* Ce sont les jeunes gens venus de France et d'Allemagne qui imprimèrent le premier mouvement à notre société et ont cherché à répandre une vague première étincelle de lumière. Mais une société que des siècles ont consacrée ne se transforme pas si vite. Les vieux boyards, monde à part, tiennent aux anciennes coutumes comme nous aux nouvelles idées, avec force, avec le désespoir d'une cause menacée d'une prochaine et inévitable décomposition. Les boyards puinés se sont réveillés avant la réorganisation sous l'influence de l'ancien état des choses; ils y tiennent quoique plus faiblement; nous-mêmes, fils d'une époque de civilisation, qui nous sommes réchauffés aux foyers de l'Europe, nous ne sommes pas libres de nos préjugés de rang, de droits, d'intérêt, de petite vanité, oubliés à l'étranger, mais qu'on est bien aise de retrouver au retour; nous trouvons encore bien des charmes dans les vieux abus qui lèsent autant la justice que la raison, et nés avec la civilisation, nous avons un admirable refuge dans les us et coutumes du pays contre ce qui pourrait gêner notre bon plaisir. Tous tant que nous sommes, Parisiens pincés, républicains Suisses, farouches étudiants de Heidelberg et de Stutgarten, nous sommes de grands réformateurs en paroles, en attendant que nos actions y répondent. Les vieux boyards et leurs partisans regardent dédaigneusement la jeunesse comme si elle n'était pas appelée à jouer son rôle.

Il n'y a pas de vie publique chez nous. La sphère des plaisirs est très limitée en hiver, sans conséquence en été. Les vieux boyards, hors les tribunaux, la partie de whist et la banque bien-aimée, où ils ruinent leurs familles en se caressant complaisamment leur longue barbe, et les moins âgés en frisant leur moustache, sont nuls pour la société; pourvu qu'ils fument force chibouques, prennent le matin et après la sieste les confitures (excellente coutume) et hument régulièrement leur café turc, en grondant avec toute l'énergie moldave ses bohémiens et ses valets. Les jeunes gens, s'ils arrive qu'ils se rassemblent

parfois deux ou trois, s'asseyent méthodiquement autour d'une table de jeu et suivent les traces de leurs papas, ou bâillent en maudissant l'innofensif Jassy qui ne leur offre aucune distraction. C'est encore à ajouter aux nombreux ridicules de nos beaux esprits celui d'accuser le pays de son peu d'entrain, sans faire attention qu'eux-mêmes en sont la première cause. La morgue aristocratique trouve tant de jouissances secrètes dans cet isolement! Par une fatalité aveugle et très convenable, puisque toutes les familles influentes sont apparentées par des degrés plus ou moins rapprochés, la concorde est bannie de la ville. Chaque maison est un fort hérissé de toutes les langues acérées de leurs partisans, tant féminins que masculins. La frivolité et les cancans sont l'occupation des dames, et le *rien-faire,* ouvert aux bruits des rues et aux nouvelles de la chronique de mœurs, le partage des hommes. Quelques personnes douées des charmes de la figure et de l'esprit, qui ont voyagé dans les grandes capitales, ont voulu introduire à Jassy le bon ton, les manières élégantes, former des salons choisis. Mais dans une société mesquine, tracassière comme la nôtre, oser se distinguer des concitoyens—ou, ce qui est pire, des membres de cette vaste famille qui par ses ramifications plus ou moins rapprochées forme la haute noblesse—, oser répudier les anciens us et coutumes, vouloir créer une réunion choisie, c'est rompre en visière au beau public. C'est ce qui a eu lieu. Ainsi un de ces salons [1], aussi célèbre que digne d'être connu et fréquenté par les Jassiens, salon qui s'est déclaré le champion du bon ton et de l'élégance européenne, où l'on reçoit, dit-on, avec toute l'amabilité et les grâces requises pour faire les honneurs d'une noble maison, a été et est journellement en but aux traits impuissants d'une envie bien niaise, j'en réponds, surtout pour qui s'inquiète peu des commérages. Les haineux, les rivaux, les calomniateurs intéressés, ou ceux qui le sont par la seule raison de bavarder, ont tenté de le démolir par le sarcasme. Les partisans au contraire ne jurent que par lui. Enfin entre les deux partis, le tiers, composé de vieillards et de quel-

[1] Le salon de Madame Hélène Stourza.

ques-uns de ses esprits indifférents sur le lieu, pourvu qu'ils passent leur longue soirée, ou qu'ils fassent une bonne rencontre, de ces gens qui vont partout sans épouser les querelles d'aucune coterie, l'ont sanctionné tacitement. Les hommes de *l'ancien régime*, c'est-à-dire les boyards, s'en sont moqué d'abord, car les bonnes gens ne comprenaient rien à la coupe d'un habit, à la forme du talon, ou d'une pointe de bottes, à la couleur d'une paire de gants, eux qui s'enfoncent si complaisamment dans leur fourrure d'Orient, le *calpac* historique sur leur tête rasée, le pied dans les brodequins de maroquin jaune contrastant avec ce rouge écarlate de leur fond de culottes turques; ceux qui préfèrent des gants de gendarme aux gants de Jacquemart, par la seule raison qu'ils sont plus durables. La seule chose qu'ils ne pardonnent pas au salon par excellence c'est qu'il est en guerre franche et déclarée contre la fumée de chibouque qui pourrait ternir l'éclat de ses lambris dorés et contre les vieux jurons nationaux qui en sont exclus; eux qui sont de bons Moldaves, de bons patriotes, tous ronds et sans façon, il leur est impossible de dire avec grâce: «diable» ou «morbleu»; ce n'est pas assez ronflant, ni assez logique. C'est un incovénient, il faut l'avouer; car le juron est aussi nécessaire au Moldave que l'eau au poisson, l'air à l'oiseau, le pain à tous les hommes. Nos ancêtres nous ont légué la Moldavie avec son énergie héroïque et nous, en qualité d'héritiers, nous tenons beaucoup à remplir les clauses du testament en l'appliquant aux jurons.

Ce salon est peut-être de trop bon ton, s'il est permis de s'exprimer de la sorte, pour un pays où certain *laisser-aller* sans gêne et certaine vieillerie de patriarcalisme forme le fard des mœurs; mais après tout, c'est notre école d'élégance, et son existence doit faire époque dans l'histoire des transformations de notre société[1].

[1] Pour nous qui sommes avant tout patriote, nous trouvons que ce salon est par trop aristocrate, par trop choisi, a trop peu d'initiés admissibles; il peut dégénérer en coterie; un salon qui voudrait s'imposer au public doit être non populaire, puisque vous n'en voulez pas—ce qui ne serait pas un grand mal — mais plus étendu, plus libre; qu'on y retrouve tous les représentants des classes élevées du pays, toutes les opinions, tous les costu-

A l'instar de ce salon il s'en est formé d'autres, quoiqu' en des proportions moindres, mais dont les succès ou la vogue ont duré bien peu. Il en à été de ces salons comme des hommes: ceux trempés au coin d'une marque forte et géniale, s'élèvent malgré les clabaudages; les gens irrésolus, marchant à tâton, se heurtent à chaque borne de la vie. Trop timides pour se créer une position indépendante, pas assez hardis pour s'élever au-dessus des plats ridicules et des plaisanteries encore plus plates, tombées devant les succès croissants et l'influence parfumée du fameux salon, les déesses de ces demi-temples ont vu leur cour se disperser peu à peu. Car, pour attirer les amateurs, ce n'est pas tout que d'ouvrir un salon et de dire: entrez, messieurs; il faut ce je ne sais quoi qui captive et entraîne, il faut qu'un joli timbre de voix, un sourire aimable et fin, distribué sans partialité, un gracieux mouvement de tête vous engage. Bien recevoir son monde est un grand art sans doute, mais le contenter c'est, je crois, du talent uni à un tact très délicat qu'il faut. Dans beaucoup de ces salons, quelque bien qu'on reçoive, la réception n'est pas égale, et la maîtresse du céans semble vouloir dispenser ses sourires ou ses demi-grimaces équivalentes suivant la place que chacun occupe dans l'échelle hiérarchique de la société, grand moyen de s'ennuyer là ou à la maison, grand manque de savoir-vivre qui dénote un défaut de cœur ou d'éducation, dans ces procédés délicats, ces attentions gracieuses et naturelles qu'on est accoutumé à regarder comme l'attribut de la femme. Je crois qu'il y aura beaucoup de bon ton à Jassy, quand les salons seront salons et non pas des bureaux de généalogie ou des maisons de change.

La diplomatie la plus raffinée, celle qui dégénère en intrigue de ménage est le code usuel et adopté non seulement dans les affaires qui demandent de la tête et du tact, mais dans les moindres relations, jusqu'à l'abandon

mes et leur contraste, tous les noms, toutes les célébrités, enfin qu'il n'ait pas l'air raide et compassé qu'on reproche à celui-là; croyez-moi, les bonnes manières se gagnent, mais peu à peu et non brusquement.

entre amis et en famille. Aussi notre grand régénérateur politique, le général Kisseleff, disait-il souvent que: «s'il est bon d'aller à Vienne ou à Paris pour s'instruire, il fallait venir à Jassy pour achever son éducation et apprendre à vivre dans le monde“. Que ceux qui nous ont visités ou ceux qui vivent parmi nous démasquent cette assertion s'ils le peuvent, car elle est vraie. Au premier coup d'œil cette ville semble composée rien que de bons frères; mais analysez-la et vous m'en direz des nouvelles.

Il y a trois ans que je cherche un problème assez important: *quel est l'honneur* des Moldaves, mes compatríotes? Le procédé algébrique ne m'a jamais rien donné d'honorable. J'ai bien une petite idée là-dessus, mais je la garde pour plus tard, car pour en venir à une conclusion il faudrait remonter à une époque antérieure à la nôtre; il faudrait aussi scruter la conscience et les principes de bien des gens, si conscience il y a encore et des principes. Et, certes, étant Moldave et connaissant le code diplomatique et ses suites, je n'aurais garde de me vanter de mon secret. A Jassy, quand on parle ou qu'on agit, depuis le plus insignifiant petit être jusqu'au grand seigneur se carrant dans son fauteuil de président, on se dit d'abord: «Voyons, soyons conséquent, je ne serais pas assez sot d'aller me brouiller avec le monde!» phrase si vraie, si bien mise en pratique à l'extérieur, si généralement répandue et imprimée sur les lèvres de toutes les castes, de tous les hommes, que je l'entends répéter par des enfants de 10—12 ans; car à Jassy on apprend à l'enfant qui naît à bégayer diplomatie, comme ailleurs on lui épelle le suave nom de mère! Aussi a-t-on des diplomates depuis l'emmaillotage jusqu'à la décrépitude. Qu'on ne s'étonne pas de la sécheresse de nos seigneurs qui estiment leur molle existence et veulent se donner le plaisir de se voir tirer de profonds et réitérés coups de chapeaux. Pour ne pas commettre une bévue compromettable, ils se rabattent à pleine voile sur les saisons, sur le variable des signes du beau, sur le mauvais et le bon temps, les plus hardis équivoquant ce temps parfois, sur les froments, le blé de Turquie, sur la coupe

d'une forêt projetée, finalement ce sont des thermo-baromètres agricoles de salon ou des gobe-mouches de nouvelles de vieilles digérées de *l'Abeille moldave* [1], journal politique, commercial et littéraire, autre sottise imperturbable entre les sottises au milieu desquelles nous vivons comme dans un élément nécessaire à notre hygiène.

Résumez maintenant les lignes que vous avez parcourues, regardez, comme à travers une lanterne magique, défiler un à un ces peuples, ces races, ces castes, ces classes mêlées toutes ensemble dans leur costume particulier, depuis les riches fourrures d'Orient jusqu'au pantalon à sous-pieds, depuis la botte à pointe jusqu'au cothurne turc en maroquin rouge ou jaune, jusqu'aux sandales grossières du Daco-Roumain; depuis la jupe flottante de l'Albanais jusqu'au caleçon de toile et la chemise du paysan, et vous croirez asister à une fantasmagorie ou à la scène du jugement dernier, quand chacun se lèvera avec le langage et le costume de sa tribu. Chacun suivant ses moyens, son origine ou ses affaires, roule comme un éclair sur le pavé aigu ou chemine gravement, le colporteur dont le nombre est considérable criant sa marchandise et attirant à sa suite de rue en rue, de cour en cour, de maison en maison une meute de chiens qui semblent avoir voué aux Juifs particulièrement le même préjugé féroce et brutal que possède notre population à leur egard. Ici le barbier étuviste en habits franco-moldaves, les manches de son *antéréou* retroussées, la cuvette d'airain posée sous un bras, un ample essuie-main brodé dans le style turc dans une main, et plein un étui en cuir garni de clous cuivrés contenant rasoir, ciseaux, peignes, qui se rend chez une pratique arrivée de la campagne ou chez un de nos grognards qui rasent encore leur tête. Si *l'européanisme* (mot technique à Jassy) a porté des coups aux vieilles mœurs, les plus sensibles sont supportés par les barbiers; aussi ont-ils surnommé une invention du diable, une invention misérable, indigne de jeunes seigneurs, bonne tout au plus, ajoutent-ils pathétiquement, pour les bergers et le peuple, la mode des longues chevelures et la manie dégradante

[1] Journal rédigé par Mr. G. Assaki.

de promener soi-même le rasoir sur le visage; les mœurs du barbier moldave sont pacifiques et contre l'ordinaire de ses confrères de tous les pays, si l'on excepte le barbier viennois, sobre de paroles. Quand il a posé le rasoir, il attend phlegmatiquement sur le seuil de la porte en fumant. Un seul barbier, l'enfant gâté et le favori des vieilles barbes qu'il lave depuis bien des années soutient la réputation de la bavette. Ses naïves plaisanteries et ses jérémiades sur les bons temps passés n'en finissent pas. Dans ses bons moments: «Seigneur, demande-t-il au patient, voulez-vous que je vous fasse la barbe à la turque?» Et Pétraki, le doyen des barbiers, vous roule entre ses mains la tête de sa seigneurie et passe le dos de son rasoir sur son cou.....! des gentillesses de fort bon ton, dont nos vieux se pament de rire, aujourd'hui qu'ils n'ont plus peur des Turcs. De là souvenirs touchants, familiarité presque égale entre le boyard et le barbier. «Pétraki se souvient-il du temps que j'étais jeune et que je courtisais la Vornitchessa..? tu me rasais tous les jours la tête, car elle était bien belle et bien coquette», et ici un juron pour exprimer l'admiration! «Si je m'en souviens, seigneur, c'était le bon temps alors; oh! quand reviendront-ils?...»

Puis, par ci par là, en haut, en bas, dans tous les sens se faufilent le Grec avec son immense réchaud sur la tête offrant aux amateurs des pâtés; de petits Juifs, criant de la bière à la glace ou des fruits; de petites filles, avançant des paniers de pain d'épice; des Roumains se rendant lentement dans leur chariots au marché; l'Allemand les bottes à la main; le Français, ses redingotes et pantalons; quelques débris de ces Albanais aux souvenirs héroïques et sanglants, le turban sur l'oreille, le yatagan et les pistolets ciselés à la ceinture; quantité de fiacres se croisant, de dames élégantes s'arrêtant aux magasins de modes, parées, enfoncées dans la calèche à quatre chevaux, jetant à droite et à gauche de gracieux sourires, de petits signes de main ou un simple salut; tout cela accompagné du bruit confus de voix des gens qui se disputent, des voitures qui roulent, enfin au bruit fiévreux de la ville d'une grande cité; grillant sous le soleil, s'essuyant le visage de poussière et rafraîchis, par intervalles,

quand un souffle de vent agite les arbres dont la plupart des maisons sont garnies. Priez Dieu, si vous êtes dévôt, ou donnez-vous au diable, que le vent ne s'arrête par trop longtemps, car vous seriez emporté dans un tourbillon de poussière qui aveugle et dérange la frisure, entache votre redingote et détruit l'artifice de vos favoris. Au-dessus des toits de toutes les formes de palais, de cabanes, de huttes — comme celles des montagnards du Caucase —, palais sans autre symétrie que le goût ou le caprice du propriétaire, se balancent les banderolles bigarrées des puissances, tricolore, anglaise, russe, autrichienne, prussienne.

Cependant, vers les deux heures de l'après-midi, les bruits s'apaisent, plus que de rares voitures qui sillonent les rues, l'épicier rentre chez lui, le seigneur de même, le marchand ferme sa boutique et tous vont dîner et faire la sieste accoutumée. Le sommeil de l'après-dîner entre dans tous les systèmes de bonheur que se forme un habitant de Jassy. N'allez pas chez un ministre le jour, s'il n'a pas dormi ; ne réclamez pas au service d'un boyard, votre ami en toute autre circonstance, car il lui faut trois jours pour réparer le temps perdu et remettre en équilibre les esprits ; le négociant même ne vous vendra que de mauvaise humeur et en bâillant.

Mais quand le soleil s'abaisse vers l'horizon, quand un air plus tiède a succédé aux chaleurs étouffantes de la journée, quand quelques épiciers, moins par philantropie que pour la conservation des produits exposés à la rue, arrose le devant de leur porte, alors Jassy change de robe Les voix, les bruits s'apaisent peu à peu ou est couvert par le roulement continu et indéfini de deux longues files de voitures qui se saluent, s'accrochent et s'embrouillent : c'est la ville qui se rend à Copeau pour prendre l'air et écouter la musique. Ici le jockey d'une calèche à quatre chevaux crie gare à la voiture qui vient au sens contraire ; là, deux voitures se sont touchées à la grande terreur des dames, les maîtres et les cochers jurent et se font un point d'honneur de tenir la place ; là, des fashionables de deux jours marchandent un fiacre et finissent la conversation en moldave quand le français ne leur suffit plus ; puis les bourgeois dans leur demi-costume européano-orien-

tal, si pittoresque dans son contraste, naïfs dans leur dédain ou leur ignorance de notre bon goût ; puis le bohémien nomade en haillons, les cheveux huileux et en désordre, la poitrine découverte et velue, se battant au milieu des rues avec un acharnement féroce ; leurs femmes, dignes compagnes, les poignets sur les hanches, rivales marquées au coin d'une supériorité incontestable des nobles dames des halles, adressant aux passants malencontreux ces énergiques compliments dont notre langue est armée et qui frise de près le sublime.

Quant à ce dernier article, j'en appelle aux Moldaves poliglottes, aux Allemands studieux, aux Italiens artistes, aux Parisiens voyageurs qui nous connaissent. Si notre littérature est pauvre d'expression et d'énergie, et si cela ne suffit, écoutez ce postillon, vrai Dace, élancé, musculeux, à la phisionomie hardie et sauvage, aux bras nus, laissant flotter au gré du vent sa longue chevelure et les larges manches de sa chemise, se levant sur ses étriers et claquant de son fouet en cadence à travers les rues de manière à pouvoir étouffer le bruit des cordes de cinquante musiciens.

Plus loin des Bulgaro-Serviens accroupis à la grecque, sur l'oreille l'immense callote rouge appelée fez [1], les larges chalvars troués, rapiécés, à couleurs équivoques, suivant la boue ou la poussière, reconstruisent flegmatiquement le pavé dans le chaos des voitures, qui se croisent avec une rapidité inconnue partout ailleurs ; enfin tous ces tableaux de la vie bourgeoise et élégante, de mœurs contraires avec le pittoresque du contact de toutes les nations encostumées à leur manière, qui font de notre ville une chose idéale pour qui ne l'a pas vue, pépinière florissante de mœurs orientales molles, abandonnées, combinées étroitement aux idées de commandement, d'infériorité, de despotisme et d'avilissement, d'aristocratie et de subordination. Ainsi, par exemple, le Bohémien cède le pas au Dace, le Dace à l'épicier, celui-ci au petit boyard ou au commis, le petit commis et le

[1] în text: «*fesse* (mot qui dans la langue originale n'a pas le même sens qu'en français).»

petit boyard cèdent le pas à un plus grand boyard, et celui-ci s'incline jusqu'à terre devant un plus grand encore; le Juif seul cède à tout le monde; et, chose originale, chacun flaire un plus puissant que soi, sans confusion de l'air du monde le plus simple et le plus naturel. Cependant, depuis quelques temps, l'égalité semble avoir pris pied sur le pavé. Comme dans tous les pays, les parvenus sont insolents; le peuple dans son bon sens et son antipathie prononcée contre eux les appelle *ciokoi* (laquais); le plus souvent c'est ainsi qu'ils commencent: peu à peu par la protection de leur maître et l'habileté qu'on contracte chez nous, en naissant, de ramper, de flatter, de servir, ils obtiennent quelques menus emplois; dès lors vis-à-vis de leurs maîtres ils s'appellent: hommes de la maison. Ils font tout doucement leur chemin, assez doucement pour s'embrasser avec lui au bout de quelque temps, ou de protéger les fils au bout de quelques années. Suivent encore des Allemands endimanchés, des Juifs, des Bohémiens sur le seuil de leur porte devisant des choses et d'autres. Pour achever le tableau, s'avancent des *droskys* rapidement, le boyard allongé et le laquais tenant en guise de lance d'un air vaillant la chibouque.

Dans tous les pays ce sont les femmes qui sont le mobile des révolutions et dans celle surtout de la mode. Aussi ce sont nos matrones qui ont changé le riche et pittoresque costume grec, beau, magnifique. De même parmi nos Juifs, si rigides à l'égard de leur uniforme dont ils font un article de la foi, les Juifs qui veulent mourir comme ils sont nés, avec la crasseuse petite calotte en velours à l'attirail du moyen âge décrit plus haut, les Juifs qui ne veulent pas comprendre qu'en reformant leur costume ils s'exposeraient moins à la boue et à l'injure populaire, les Juifs subissent aussi une révolution. Les sectatrices de Moïse se sont séparées en deux camps: les femmes, généralement très jolies, de la juiverie aristocrate qu'on pourrait appeler sans inconvénient notre finance, qui a su se donner à force de travail et d'économie et, conséquemment, de ducats une certaine égalité vis-à-vis de la grande noblesse, ont franchement adopté les nouvelles toilettes. Cependant, d'après une loi du Tal-

mud, les femmes mariées sont obligées de raser leurs cheveux. Pour remédier à cet inconvénient, elles se coiffent si artistement avec du taffetas qu'on ne découvre l'artifice qu'en y regardant de près. Par-dessus du taffetas elles attachent au-dessus du front, avec des épingles, un fichu, n'importe la couleur, mais du tissu le plus fin et le plus délicat, qui flotte en caprice, insoucieux, se jouant avec le vent ou carressant une nuque admirablement contournée, blanche et coquette, et leur prête je ne sais quoi de fantastique. S'il est vrai que les races, et surtout les races émigrées, dégénèrent plus ou moins, il faut avouer — par ce que l'on connaît — que les Philistins et leurs confrères avaient de grandes raisons pour tenir en captivité la race hébraïque; au moins est-il que quelque déchues que soient dans l'opinion les vierges de Sion, on est assez tenté de composer quelque paraphrase modernisée du Cantique des Cantiques.

L'autre moitié se compose des matrones de la Juiverie étagées plus bas, qui ont conservé le costume qu'on voit dans les vieux tableaux des écoles flamandes: le corsage rouge à bordures d'or, la jupe courte, le tablier, le diadème de perles variant dans ses formes et sa richesse, que les mères léguent à leurs filles de génération en génération, depuis des temps immémoriaux. Quand la femme est jeune et jolie, ce costume lui sied bien, mais il carricature étrangement la laideur, la vieillesse; et je crois plus à ce costume étrange et bizarre dans ce pays que sont dues les superstitions populaires de sortilèges, d'enfants chrétiens que les vieilles juives dérobent et dont elles extraient le sang goutte à goutte avec des épingles et des aiguilles aux fêtes de Pâques. Cette classe a je ne sais quoi de répugnant, fortifié de la malpropreté puante dont elle est imprégnée. Il faudrait un grand homme aux Juifs polonais et moldaves, assez fort pour les porter à régénérer leur costume; il amènerait indubitablement nos peuples à revenir à des sentiments moins hostiles.

Parmi les curiosités ne perdons pas de vue les *Harabas jidovesti* (ou chariots juifs). Dans les autres villes, chez d'autres peuples ce sont moins les hommes que les édifices qu'on désigne à la curiosité publique; chez nous il

n'y a que des hommes; l'architecture et tous les beaux arts n'ont pas encore pris racine. Dans un immense et haut chariot, dont la longueur compose en même temps l'élégance, la beauté et la commodité, recouvert á moitié d'une toile grise, attelé de quatre chevaux de front contre l'usage du pays, de bons chevaux qu'un coup de poing de moyenne force abattrait, s'entassent dans le fond, sur le devant, sur le siège, sur les rebords, assis, couchés, accroupis, debout, par dix, vingt, trente et quarante individus, puant l'ail et l'oignon, de tout âge et de tout sexe, crachant, gesticulant, parlant tous à la fois, dans un barbare baragouin, composé de tous les idiomes, mais où le tudesque prédomine; crasseux, défaits, déchirés, priant avec une volubilité étonnante et se donnant de furieux coups sur la poitrine en signe d'humilité ou de douleur. Le Juif est l'être le plus priant qu'il soit possible de trouver; il prie dans sa maison, sur le seuil de sa porte, il prie dans la rue en se promenant, tandis que le conducteur de cette Arche de Noë à roues fait tourner la courte courroie attachée à un long bâton qui lui sert de fouet, agite les maigres rênes de corde et excite ses bidets d'une voix aigüe; tandis qu'un Juif fatigué, placé sur le bastingage du chariot, les pieds en dehors et appuye sa tête pour dormir sur la toile vacillante qui abrite de la pluie ou du soleil ceux qui sont dedans; tandis que les uns bâillent, les autres crachent ou se mouchent avec les pans de leur soutane, imperméable à force de crasse. Le Juif qui n'a pas fait sa prière du matin se lève droit, sans faire attention qu'il pose le pied sur une jambe ou une tête, se tourne lentement vers l'orient en s'inclinant trois fois, en se frappant trois fois la poitrine. Ces préliminaires terminés, il passe derrière son cou, comme ferait une dame d'un boa qu'elle n'entortille pas, un châle de lin très fin uni avec de la soie et des fils d'or, dont les extrémités se terminent par des attaches nombreuses, qui sont autant d'amulettes que tout bon Juif doit rouler entre ses doigts et baiser après les avoir noués. Cela fait, il tire de sa poche deux petites boîtes carrées, qu'il commence par baiser dévotement à différentes reprises et dont il attache une au front et l'autre, retenue par

deux lanières étroites, minces en maroquin noir, il les pousse par-dessus la chemise, tout en priant, jusque sous l'aisselle du bras gauche. Autant j'ai pu comprendre d'un gros Juif avec lequel je me trouvais côte à côte dans une de ces *brichkas*, la boîte du front serait un symbole du tabernacle; quant à la seconde, il m'a été impossible d'en découvrir l'emblême; je présume cependant qu'elle contient le nom des douze tribus. Souvent interrompue, une fois sa prière terminée, il détache la première boîte, retire la seconde de dessous la manche, les baise encore des courroies attenantes dans un ordre réglé, puis les passe à un autre qui recommence, et ainsi les boîtes et le châle font le tour de la cargaison; le conducteur les prend à son tour et cède sa place à un autre. Le vendredi soir la ville resplendit de lumière comme dans une illumination et un bruit sourd comme le bourdonnement d'une ruche prête à essaimer s'échappe de toutes les rues, de toutes les maisons. Tout ce que l'artisan ou le manœuvre gagne pendant six jours, le septième s'en va en bonne chère et en chandelle; chaque ménage possède le chandelier à sept branches.

Si quelqu'un avait l'intention de faire un livre sur Jassy, même deux, l'étoffe ne manquerait pas. Ce que nous avons dit ici ne sont que les traits saillants, les angles du bâtiment. Si, à force de ne rien faire, j'avais le loisir de m'en occuper, il n'y a pas de rue, pas de maison, tant noble que bourgeoise, il n'y a pas d'individu qui ne me fourniraient un ridicule ou un côté poétique, une vertu ou une absurdité, un roman sérieux ou des farces, un drame ou une élégie. J'ai confiance en Dieu que je m'escrimerai un jour, que je pourrai relever les ombres de ce tableau, par trop assombri, où l'on pourrait croire qu'il y entre de la misanthropie ou du fiel. Chaque ridicule, chaque sottise qui s'y voit a son côté poétique, et si je ne l'ai même pas marqué, ce sont les bornes posées de nos pages qui en ont été l'obstacle.

Mais si après cette confidence, il se trouvait parmi les lecteurs un seul qui pût démasquer la vérité de mes remarques, si le publique avait envie de s'en scandaliser et de conclure quelque chose de désobligeant contre l'auteur,

si l'on voulait y voir des personnalités ou des allusions, je lèverai la main contre le jugement et je dirai, fort de mon innocence, au public d'abord: Où tu vois personnalité ou un scandale, cela n'est pas. Un aperçu général des caractères qui peuvent s'appliquer à mille individus ou à une totalité ne saurait être des personnalités, conséquement pas de scandale. Mais la critique est trop amère, trop âpre; soit, mais si elle est vraie, n'est-ce pas un service que je vous rends?

Bon et honorable public que j'estime, sois complaisant cette fois, et inculqe-toi de cet axiome du sage : que celui qui sait entendre la vérité sans se fâcher est déjà sur le chemin de la sagesse. Je te promets le contraste de toi-même bientôt. Tu recevras bien quelques chiquenaudes encore, mais elles ne te feront pas souffrir à travers le tissu de poésie, les temps primitifs, les fourrures de zibeline, la mollesse orientale et tout le fatras dont je veux l'envelopper.

Si tu juges, sois juste et rappelle-toi que dans le procès tu seras cause et partie et que, quel que soit l'arrêt, l'effet en réjaillira sur toi.

SAUVÉGEA.

Ms. 311 dela Academia Română, filele 52—92 — «Sauvégea» a fost pu-plicată în traducere românească de Al. Odobescu *(Revista Română*, 1863, pag. 426—452) sub titlul: Manuscripte franceze postume — Soveja, ziarul unui exilat politic la 1846».

Me voila donc coffré... et seul. Mon geôlier est parti aujourd'hui pour Jassy.... Je suis donc seul.... C'est-à-dire séquestré dans un trou, sans horizon, où le soleil perce à regret à travers quelques sapins rabougris.... Le vent siffle toute la journée, la neige couvre d'un triste linceul les flancs arides des montagnes, les hommes sont enveloppés d'immenses toisons à l'envers, on dirait la Sibérie. D'autant plus la Sibérie, que j'y suis en vertu d'une loi qui n'existe pas.... J'ai beau jeu... me voilà à bon marché devenu victime politique... endurant la privation, l'exil et l'arbitraire.... Qui m'empêcherait de me poser en grand homme persécuté....? Sauf le principe, qui est un peu risqué, tout cela me paraît un peu ridicule.... Et n'était-ce le manque des livres, n'était-ce le secret, et des superfluités : le linge, les habits, l'ennui, le manque d'une figure de connaissance, je suis tout aussi bien ici qu'à Jassy...!

N'ayant rien à faire, je fais des réflexions de toutes les couleurs ; au milieu de toutes ces formes saillantes, plates, bigarrées, qui se jouent dans ma tête, mon point de départ, mon voyage, mon arrivée ici me paraissent autant de rêves; pour les dissiper et pouvoir dormir, je fume, non comme un Turc, mais comme quatre... car dans ma position d'éxilé, on doit avoir plus de force. Puis, quand malgré la pipe et la fumée, l'ennui me gagne, je regarde par la fenêtre, et mes yeux s'arrêtent sur une humble église, qui depuis deux cents ans a vu bien des choses... et qui, hier et aujourd'hui, a vu des enterrements...

hier un vieillard... aujourd'hui un jeune enfant...! l'un souriait, comme disent les poètes, à l'existence, l'autre avait passé par toutes les fatigues... et quelles fatigues... du pauvre! Pauvres orgueilleux que nous sommes... nous nous croyons éternels... nous enfantons des projets... nous pensons faire du bruit... une pellée de terre recouvre ce qui fut, et tout est dit...! Je n'ai jamais pu analyser les deux mots: mort et néant!

Je vois peut-être au voisinage de cette vieille église et de ces deux enterrements le calme de la plupart de ces réflexions... pas un regret, pas un cri de rage, pas une plainte n'a encore passé sur mes lèvres.

Mon geôlier vient de partir à l'instant même. C'était une grande ressource pour moi.... Conteur infatigable dans le genre des mille et une nuits, chacun de ses récits est puisé dans sa vie aventureuse et résume la morale des Orientaux. Le premier jour de notre entrevue, en fumant une pipe, il me disait en matière de consolation:

«Ne vous chagrinez pas, ça passera. Cela ne sert de rien à se désoler... dans de pareils cas, il faut tâcher de se faire oublier.... Lors de la révolution grecque [1], un Turc soupçonné d'avoir trempé dedans fut exilé sur les côtes de la petite Asie. Trois années s'étaient écoulées dans l'exil, et le Turc attendait de jour en jour la nouvelle de la destitution du Vizir, son ennemi. Contre les habitudes des Sultans, le Vizir exerçait toujours ses fonctions et le Turc se morfondait.... Enfin les parents, après de longues démarches, parvinrent à approcher le Vizir et lui présentèrent une plainte, demandant la grâce et le retour du condamné.... Par Mahomet, s'écria le Vizir, est-ce que ce chien existe encore? Qu'on aille lui couper la tête! Chez les Turcs, ce qui est dit est fait. Trois jours plus tard, le Vizir céda sa place à un autre. N'est-ce pas que la consolation est bonne et de saison...?»

Je n'ai absolument rien à faire, je ne puis même me promener, le temps est par trop mauvais.... La distraction consiste à fumer, à manger beaucoup et surtout à dormir. Mais, hélas! on se lasse de tout, même de dormir. Je pro-

[1] 1821.

fite d'une feuille de papier que j'ai escamotée à mon brave homme de geôlier, et d'une mauvaise plume que je ne puis tailler, faute de canif, pour m'amuser à barbouiller. Entre le choix de mille sujets, j'ai pris l'épisode qui m'a amené ici. Il y a je ne sais quelles tendances qui ramène toujours l'homme à ce qu'il souffre ou à ce qu'il a souffert.... Est-ce pour se consoler? Je ne crois pas... Est-ce pour captiver l'attention ou s'attirer l'admiration, la pitié, ou la curiosité des autres?... Je le crois presque, quand je pense à la dose de vanité et de gloriole dont est doté chaque homme, et surtout un homme qui a manié jamais bien ou mal la plume.... Aussi je ne crois pas aux motifs désinteressés de ceux qui ont écrit sous les mêmes auspices qu'est écrit ce journal. Je m'abstiens de toutes réflexions politiques... par la raison que je ne trouve pas qu'il y en puisse entrer sans ridicule dans une affaire comme celle-ci. D'ailleurs toutes les réflexions, conséquences et suites se trouvent dans les «Lettres de cachet» de Mirabeau, auxquelles je renvois tous ceux qui désireraient avoir mon opinion là-dessus.

Je reprends les choses de haut:

Le 25 du mois de février, le soir, fut joué pour la première fois *Le Provincial au théâtre national*[1]. La salle était pleine... il y a eu des applaudissements, il n'y a que l'auteur qui n'applaudit pas... d'abord par modestie, puis parce qu'il n'était content ni de la pièce, et surtout des acteurs qui pour la plupart ne savaient pas leurs rôles, ni de la censure qui avait *effacé* le tiers presque de la pièce.

Le sujet, si on veut le savoir, est tout bonnement une scène de brigands moldaves, dans leurs costumes et leur langage, avec ballades dans leur genre, et qui finissent par se tuer tous; l'auteur voulait en faire une épigramme contre les drames dont on inonde la scène. L'épigramme devait se changer en drame véritable, comme vous voulez le voir, pas pour les spectateurs, mais bien pour les héros et l'auteur. C'est la première fois, je crois, qu'il arrive que les acteurs et les héros des pièces jouées se soient si bien identifiés.

[1] A se vedeà prefaţa acestei ediţii.

26 Février. Le matin je reçois la visite du directeur du théâtre.. il me félicite d'abord sur le succès obtenu hier soir... je lui réponds qu'il n'entend rien aux affaires du théâtre et que ma prochaine pièce ne sera plus jouée sur ses tréteaux[1]. Sur ça j'avale mon café et Mr. le directeur avec ordre du ministère à son adresse me prie de lui prêter la pièce... Je n'y vois pas d'inconvénients. Je sais que la pièce est censurée, je sais surtout que les acteurs ont omis la moitié de ce que la censure n'a pas effacé, je sais enfin que la loi est juste, et que là où il y a une censure, consentie ou acceptée, il ne peut y avoir de responsabilité pour l'auteur... Je remets la pièce et je sors... ne pensant à rien.

A 11 $^{1}/_{2}$ je rentre pour me coucher. J'apprends que Mr. l'Aga m'avait cherché et invité à passer chez lui. Je venais de passer une soirée causante, de poésie, de littérature, une soirée comme on en passe très peu dans les beaux cercles de la belle capitale, et je tombe sur une invitation du préfet de police ; le contraste était drôle... n'importe... je remonte en voiture, je me rends chez Mr. le préfet, quoique sachant n'avoir rien à démêler avec les suppôts[2] de la police... je ne le trouve pas. Pensant que ce pouvait être ce jour-là la fête de Mr. le préfet, je remets une carte au suisse, me disant: mieux vaut tard que jamais, et je rentre.... Quelques amis se trouvaient là et une partie d'échecs m'attendait.... La partie était à peine engagée, que Mr. le préfet entre par la porte... On fait toujours quelques honneurs aux employés.... On servit des pipes, des confitures... je jouais toujours, il n'y eut pas d'échec, ni de mat, la partie finit par un roi dépouillé. On se lève. Mr. le préfet me prend par la main et m'invite à passer avec lui chez le ministre pour donner quelques éclaircissements. Je ne connais pas ce monsieur, mais puisqu'il veut être éclairci, je suis à son service, et je prends mon chapeau, des gants et une cravache. La compagnie était attentive, la curiosité se peignait sur les figures et, en sortant, je crie qu'on mette mon couvert pour le souper. J'étais gai comme un pinson.

[1] La Odobescu: «prăvălia lui de pehlivani».

[2] La Odobescu «pristavii».

— Rousso, me dit un ami, en me retenant par la manche de mon habit; sois prudent sans t'avilir; sois ferme, sans être brusque ; les extrêmes se touchent : il ne faut être ni fanfaron, ni bas.

— Bien, que je réponds, je connais le truc. S'il s'agit de la pièce, je ne sors pas de mon dilemme: il y a, ou il n'y a pas de censure?

Et je monte avec Mr. le préfet dans sa propre voiture, à la droite! Quel honneur! Je ne me rappelle plus les mots décousus que nous échangeâmes avec Mr. le préfet. J'étais à deux cents lieues de la chose et surtout de l'endroit ou je devais écrire ces lignes, je ne crois pas l'avoir jamais vu sur aucune carte géographique.

Nous arrivons chez Mr. le ministre. Les vestibules sont remplis de laquais, de gensd'armes—appelés ainsi, parce que la plupart d'entre eux n'ont jamais manié sérieusement une arme,—de commissaires et autres fractions du gouvernement chargés de maintenir l'ordre public. Ce monde ne me donne pas le mot de l'énigme....

J'entre. A la clarté douteuse d'une lampe je distingue deux ministres et un directeur assis autour d'une table, des employés, le directeur du théâtre debout, et entre les mains du ministre une brochure que je reconnais.

Je m'avance, en saluant, jusqu'à la table. Le colloque suivant s'établit entre moi et le ministre :

— Monsieur, vous voulez révolutionner le pays?

— Moi, Mr. le ministre? Je ne vous comprends pas.

— Vous avez fait une pièce qui attaque l'ordre public et les institutions du pays. Vous ne voulez donc pas, Messieurs, vous tenir tranquilles et vivre sans troubler le bon ordre?

— Pardon, Mr. le ministre, chacun de nous ne désire que ça, le bon ordre et la justice... Mais je ne sais pas au juste pourquoi l'on m'a appelé ici. Est-ce pour donner des éclaircissements au sujet de la pièce, ou comme accusé?

— Vous êtes accusé d'avoir ordonné, sous votre responsabilité, aux acteurs de réciter certains passages de la pièce, rayés par la censure.

Le directeur du théâtre. Voyez, Mr. Rousso, ce que vous nous avez fait!

Moi. Qui m'accuse?

Ministre. Les acteurs.

— Voyons.

— Greffier, lisez.

Ici un drôle exhibe une feuille de papier contenant le témoignage de messieurs les acteurs. Il y est dit que sous ma responsabilité je leur ai enjoint de citer quelques passages, mais eux, craignant les suites, les avaient omis. (Je crois bien, ils ont omis toute la pièce).

Je reponds à ça que je considère le papier comme non avenu, extorqué d'abord par la peur, s'annulant ensuite par lui-même, d'après le contenu, et puis comme ne pouvant en rien me charger.

— Si Mr. le ministre me permet, je lui prouverai que les passages dont font mention les acteurs, sont des contresens de la censure, et les passages effacés se retrouvent intacts dans le cours de la pièce....

Et je tourne et retourne les feuillets.

— Dans tous les cas, vous ne deviez pas prendre un pareil sujet... il est incendiaire; et justement dans ces temps-ci....

— Alors ce n'est plus moi qui suis en jeu, Mr. le ministre; c'est la censure. Si elle n'est pas capable de reconnaître ce qui est permis ou ce qui ne l'est pas, la faute n'est pas à moi.

— Le Prince est irrité.

— Ce n'est pas ma faute. Il y a ou il n'y a pas de censure? Si le censeur est un misérable qui n'entend pas son affaire, pendez-le pour exemple. — Je croyais, Mr. le ministre, qu'on m'avait appelé ici pour voir admonester la direction du théâtre qui ne répond pas à la confiance du public, et qui fait jouer les pièces sans être sues et montées comme il faut; mais, puisqu'il s'agit de la pièce elle-même, je me tais, je n'ai rien à dire.

Le ministre qui était très sévère en commençant le colloque s'adoucit visiblement. Ici il plie la brochure et sort avec le 2-ème Ministre, en disant:

— Vous ne devriez pas, messieurs, vous occuper de pareilles balivernes.

L'indignation m'avait cependant gagné. Et pour la calmer je demandai une pipe—on servit des confitures par-dessus,— Resté seul avec Mr. le préfet, Mr. le directeur du Ministère de l'intérieur et Léon, l'aide-de-camp, je fus mis au fait à peu près de ce qui m'attendait. Je ne me rappelle plus les plaisanteries que nous fîmes, moi riant plus fort et pour cause, eux se reprenant pour me plaindre. J'avais une chance... les ministres étaient allés chez le Prince pour tâcher de détourner le coup.... Vers les deux heures, ils revinrent consternés, comme s'ils s'agissait de leur personne.... Je ne sais si c'est le regret de me voir partir sous le coup d'une condamnation politique... ou le remords d'avoir commis un acte illégal. Je ne le crois pas... le Prince tenait plus que jamais à faire un exemple, sauf à reconnaître mon innocence plus tard. Il fallait donc partir. Où?... je n'en sais rien! le décret d'exil était prêt depuis l'après-midi, les papiers prêts, les voitures dans la cour. — Au moment du départ ces Messieurs avisèrent que je pouvais bien périr en chemin de froid, car le gouvernement ne veut pas la mort du pécheur, mais bien son amendement. Je demandais à retourner chez moi pour 5 minutes, les Messieurs refusèrent, nous étions réciproquement dans nos droits: moi de demander, eux de refuser.... Bref, Mr. l'Aga me mit sur l'epaule sa pelisse, Mr. le Ministre son bonnet,ses galoches, pipe et tabac, et chacun de ces Messieurs de l'argent. Je rendrai tout à mon retour, ou bien un autre jour; quant aux dons ministerieles, je les garde— un ministre ne donne pas tous les jours. —Et dire d'un exilé qu'il est parti coiffé par la main d'un ministre! Puis les embrassades à la ronde finies, les protestations de services calmées, les regrets apaisés, les consolations reçues et données avec les poignets de main, je sortis de cette chambre où j'étais entré, il y a moins de deux heures, libre ou tout comme, prisonnier et prisonnier d'Etat. La belle capture!... je m'en flatte.... Je n'étais pas au bout de mes émotions. Dans le vestibule, messieurs les acteurs, prêts aussi à faire une promenade nocturne, me saluèrent d'un concert de sanglots....

— Voyez, Mr. Rousso, ce qui nous arrive à cause de vous!

Je lançai une malédiction à la censure, je montai en voiture, le postillon poussa un cri sauvage qui en cette occurence me parut de fort mauvaise augure, les chevaux prirent leur élan, et une voix que je reconnus s'écria:

— N'oubliez pas ma fourrure... Focchani.... Je partais pour la terre d'exil... que le voyage me soit léger...!

Ici finissent les faits. Les impressions commencent. Nous descendons le pavé au demi-trot. Jai un cosaque avec moi. Nous nous partageons la voiture, et nos pieds se disputent le foin qu'on a eu la bonté de nous donner, pour être assis plus mollement. Une 2-ème voiture me suit chariant encore une fraction de la force armée. Deux cosaques à cheval commandés par un commissaire de quartier chevauchent à mes côtés... la nuit est sombre... une pluie fine tombe, la ville est silencieuse, pas de reverbères, parce que la municipalité comptait sur la lune, le bruit des chevaux, le claquement du fouet est lugubre, c'est une nuit propice aux coups de main, aux conspirateurs dans les romans et aux coups d'état. Je salue à droite et à gauche ces pauvres maisons de la grande rue, qui dormaient du sommeil des justes et ne se doutaient guère de ce qui se passait sur la rue. J'arrive à la barrière. Un homme en chemise ouvre précepitamment la barrière de l'exil, les postillons jurent, le commissaire me souhaite bon voyage... un pas encore... la barrière s'abaisse... le commissaire presse son cheval, afin de gagner son lit. C'était le dernier fil qui me rattachait à la société. Désormais je ne suis plus un homme... mais une chose qui va passer de main en main des surveillants, des geôliers, des cosaques, des préfets...!

Ces réflexions ne me vinrent pas dans ce moment. Je ne pensais presque à rien. Seulement je me rappelle que j'éprouvai un vif sentiment de plaisir de quitter Jassy. A mesure que les chevaux gagnaient du terrain, les idées revinrent en foule, de toute couleur et de toute forme. En passant à Socola, malgré l'obscurité, je distinguai le Petit Séjour; je m'inclinai dévotement espérant dans la justice des hommes, des lois et des autorités. Je me rap-

pelai deux promenades faites quelques jours plus tôt et instinctivement je me signai. Dans tout le cours de la soirée jusqu'à la première [poste] je ne me permis qu'une plaisanterie : ce n'est pas trop d'une quand la matière abonde. Elle est un peu usée, mais je vous la dirai tout de même, et quand même; d'autant plus que les choses usées sont toujours bonnes; exemple : les Romains et les Grecs, qui sont très vieux, exilaient; les modernes exilent aussi ! Donc je me permis l'innocente plaisanterie des voyages au frais du gouvernement... et celle plus innocente encore qu'apparemment le ministère voulait savoir mon idée sur le degré de la température en Moldavie pendant les nuits de février.

Arrivé tout trempé à la première poste, j'obtins à force de prière, de menaces,—les cosaques se mêlant de la partie, et surtout, moyennant un $^{1}/_{2}$ ducat—quatre aunes de toile d'étoupes, contenant une pincée de paille hachée, le tout comme coussin.... Les voitures que met le gouvernement à la disposition des exilés exigeraient des os en fer. Les fabricants ou charrons qui les confectionnent n'ont pas encore adopté les ressorts.

D'ici jusqu'à Waslouï je ne sais plus rien; j'ai presque dormi, si «dormir» s'appelle le cahotement perpétuel qui vous fait sauter à une toise sur place. En me débarassant à Waslouï de mon capuchon, il faisait grand jour.

27 février. En attendant qu'on attelle, je descends à la poste. En entrant, je trouve une espèce de demi-capitaine de poste, bâillant et se frottant les yeux. Il a envie d'apprendre des nouvelles; et, avec ce certain sans-gêne de ces messieurs qui jugent l'homme d'après son manteau de voyage, il entreprend sur les : que fait-on ? Je lui réponds que je suis sourd. Il hoche la tête et continue à s'habiller en marmottant.

On ne fait pas cinq postes par la pluie tout d'une haleine et avec une condamnation politique sur le dos, sans sentir le besoin de se restaurer. C'est pour ça qu'on arrête dans une petite ruelle au *Hanul Bogdănesci,* où l'on me sert d'excellent café à la turque, des confitures, de l'eau-de-vie, pour soixante paras de cartes ! J'y trouve deux Turcs fumant gravement....

Il y avait longtemps que je désirais essayer les chevaux de postes dont on a tant parlé. L'occasion m'a prouvé qu'il étaient bons, et que la réputation des postillons n'est pas usurpée. Je l'ai toujours pensé et toujours dit. Nos postillons demandent une histoire à part et il est à espérer qu'on fera quelque jour la phisiologie du postillon, comme on a fait celle d'un tas d'autres types qui sont beaucoup moins intéressants et plus souvent bien plus intéressés. J'avais envie de les mettre en scène.... En diraient-ils sur les personnages qu'ils on conduit!... mais la leçon profitera. J'ai horreur du théâtre désormais... la carrière est épineuse... et si elle ne mêne pas à la gloire, à coup sur elle mêne à l'exil !

J'avais couru déjà sept heures au grand galop, quand en passant près d'un véhicule je reconnus un visage ami.

Nous faire signe, faire arrêter, fut l'affaire d'un moment.

Je ne dirai pas son nom: il est blond, mal [noté] dans les livres de l'autorité, porte souvent le bonnet roumain.

— Où vas-tu? fut la demande.

— En exil, fut la réponse...!

— Bah!

— Regarde l'escorte....

— Où?

— Par delà le Danube.

— Pourquoi?

— Réaction des événements du 25 janvier.

— Mais tu n'y a pas pris part.

— C'est égal. On vous punit en moi....

— Autre chose.

— D'abord celle-ci serait assez, je le pense. Ensuite on fait des arrestations à chaque moment. Cette nuit tous les chevaux de poste ont été mis en réquisition.

— Y a-t-il encore des exilés?

— Douze....

— Tu ne badines pas?

— Je le voudrais. Bon voyage. Apropos, où vas-tu?

— J'allais à Bârlad, mais maintenant j'ai changé d'avis. Je retourne à Jassy.

— Tiens-toi bien, on te coffrera.

— Bon voyage.

— De même.

— Vivent les événements du 25 et la réaction!

— Les formes ont été observées? Le procès long?

— Le temps de monter en voiture.... Comme tu y vas, mon ami!...

Mon éclat de rire, l'exclamation de mon radical se perdirent dans le cri du postillon, en vue du relai. Nos mains s'agitèrent en l'air, comme deux télégraphes.

27 février. L'aspect du pays que je parcours est triste, nu, désolé ; ce sont des plaines brunies par la bise, entrecoupées çà et là de petites collines ou des accidents du terrain qui ne dérangent en rien l'uniformité. Le long du chemin pas une maison, pas un village. A droite et à gauche dans le lointain on aperçoit quelques chaumières, honteuses, dirait-on, de se montrer. Le temps est couvert et au froid, je fourre mon nez dans la fourrure et je crie aux postillons de filer plus vite encore.... Je retarde une heure à Bârlad, un quart d'heure pour acheter du pain, avaler un verre d'eau-de-vie, désaltérer l'escorte, et trois quarts à la poste pour donner au capitaine le temps d'achever sa sieste et de fumer sa pipe. C'est un homme qui aime ses aises. Jusqu'à Técoutche le temps tourne tantôt au vent, tantôt à la pluie, la poussière et la boue me disputent à tour de rôle—je n'ai rien à dire sur les deux villes. Elles me paraissent si malpropres, si déguenillées que ça ne vaut pas la peine d'en parler. Exception cependant, on trouve à Téchoutche d'excellents *covriges*. D'ici à Focchani la pluie continue à tomber. A la dernière poste il fait nuit entièrement, je ne sais plus où nous en sommes et quel pays l'on parcourt. Arrivé chez Mr. le préfet, il m'est impossible de descendre de la berline. La boue qui s'était entassée sur moi mettait un obstacle invincible. Je ne savais plus ce qu'il y avait dans la voiture, il fallut une lumiére pour me reconnaître dans le tas, et huit bras pour me désembourber. Mr. l'Ispravnic lit les dépêches, mon escorte me remet entre ses mains, on délivre un reçu, tout comme pour un ballot de marchandise. Je me débarbouille la figure de boue et de poussière et comme il n'est que huit heures et demie, je vais tirer la révérence à M-me l'Ispravnic et à la so-

ciété.... Il y a une demi-douzaine d'individus. Je paye ma bien-venue par quelques nouvelles qui se répètent de bouche en bouche et je vais me coucher dans un bon lit. Tout n'est pas misère en exil; et un bon lit, un verre de thé n'est pas à dédaigner.

28 février. Il est dix heures; à peine réveillé, la porte s'entr'ouvre et une tête de cosaque s'avance. Je reconnais que je lui appartiens. Ne me voyant pas paraître, on pense que j'aurai pu m'esquiver la nuit. Je m'habille à la hâte, à temps pour voir arriver un entrepreneur des postes. Je lui fais mon compliment sur le service et je fais des préparatifs pour Sauvégea, où je dois me rendre. Le plus pressé c'est du linge. J'achète horriblement cher huit chemises — pour un exilé c'est assez, — une demi-douzaine de bas — c'est du luxe, — du tabac — c'est du superflu—et le reste de la journée je la passe à me reposer et à dormir. On allume la chandelle, le beau monde arrive. Je ne vous en ferai pas la description, parce que ce monde-là vous le voyez partout où il y a une bourgade qui s'appelle ville, et voire à Jassy. On parle beaucoup le valaque ici.

La porte s'ouvre, un vieux monsieur qui m'a tout l'air d'être le patriarche de l'endroit entre.... Il est habillé à la moldave et je le considère avec curiosité ou comme une curiosité. Je ne sais pourquoi, mais toutes les fois que je rencontre de ces barbons qui ont conservé le costume, je les observe avec attention; ils me semble qu'ils ont beaucoup de bon sens à leur manière, du pittoresque, et lorsqu'ils parlent, ils ont le langage pittoresque, sinon beau.... Aujourd'hui il n'y a qu'eux qui parlent purement moldave.... Je m'attendais à le voir parler, et je ne me suis pas trompé....

Il n'est bruit dans le district que d'un triple assassinat commis avec des circonstances atroces par sept individus d'un village que je verrai demain. Les individus sont enfermés, et Mr. l'Ispravnic nous montre les armes saisies chez eux. Un couteau effilé avec une lame d'un pied, une paire de mauvais pistolets et un magnifique yatagan avec la poignée en argent ciselé, provenant d'un vol. Le crime servit de thème, chacun récapitule les noms et les

faits des brigands qu'il avait connus. Voicou[1] Pietrano et autres ressuscitèrent et j'entendis plus de cinquante fois le nom d'Olteanu revenir. La basse Moldavie est inclinée au brigandage, soit un reste de l'ancienne humeur belliqueuse et pillarde des habitants, soit autre disposition de l'organisation. Ainsi des villages entiers et des cantons entiers sont reconnus comme ayant une conduite assez équivoque sans tirer à conséquence....

Ce fut le tour du vieux à parler. L'histoire est un peu longue, mais je l'ai retenue, hors ses gestes, quelques jurons et le pittoresque du récit, car le vieux est en même temps farceur. J'ai oublié le nom des bandits, des villages et des pays, mais je rapporte l'histoire dans l'espoir qu'ils se trouveront, si je ne parviens pas à remplir les lacunes.

«En 183... cette bande parcourait le district de Putna en tout sens. C'était l'été, il y avait disette de maïs dans le pays, et les chemins foisonnaient de négociants, de chars, allant dans le haut pays s'approvisionner.... Un jour la bande dont ou parle rencontre le matin dans les environs d'Adjoude deux Turcs voyageant. Les attaquer, les piller, fut l'affaire d'une minute... Ils remontèrent à cheval et longèrent en descendant les bords du Syrète.... Au-dessus de Marachesti ils rencontrèrent une 60 de chariots moldaves et valaques qui s'en allaient acheter du maïs. Au premier mot qu'ils prononcèrent en montrant les pistolets, les conducteurs se sauvèrent à qui mieux mieux: les uns se jettent à plat ventre dans les buissons, les autres prennent la clef des champs. Les bandits tirèrent des coups, la plupart en l'air, et les rouliers en eurent peur des égratignures. Quelques-uns furent quitte pour la peur.... Les brigands récoltèrent 7000 piastres, ce qui est déjà quelque chose pour des bandits et beaucoup pour des paysans.... Non contents de leurs exploits du jour, ils font volte-face aux montagnes et prennent leur chemin en droite ligne à travers les champs. Ils avaient d'excellents chevaux.... Vers le coucher du soleil ils attei-

[1] în text «Boicou».

gnirent Saca [1]. Le seul individu qu'ils rencontrèrent dans la campagne fut un pauvre rézèche des environs qui s'occupait à battre son blé. Tout est bon pour des bandits: ils ne trouvèrent qu'un *béniche* sur les épaules du pauvre diable, dont un d'entre eux s'affuble, et s'acheminèrent vers le village.

«Ce jour-là, pour mes péchés, revenant tout seul dans une *caroutza* à un cheval d'une tournée dans le pays, je m'étais arrêté au cabaret du lieu pour passer la nuit, en compagnie d'une 40 de chariots arrêtés aussi.... Je savais que ce pays était parcouru jour et nuit par des bandes, et je voulais éviter une rencontre fâcheuse.... Le temps s'était troublé, le tonnerre grondait sourdement et de larges gouttes de pluie tombaient.... Impossible d'entrer [dans] le cabaret, il y avait beaucoup de monde.... Je m'enveloppai d'un vieux manteau en drap que j'avais, je me blottis dans la voiture, et le cabaretier me jeta par dessus une natte en paille. J'étais couché depuis dix minutes, respirant à peine, quand je sentis qu'on enlevait le paillasson; une main écarta le manteau, et je me trouvai en présence du chef de la bande.... Je n'eus pas le temps de jeter au diable ma bourse contenant deux cents *usluci*. Je me levai et suivis l'individu dans le cabaret.... Il faisait déjà obscur. Le bandit appela le cabaretier, et lui ordonna du ton de maître d'allumer de la lumière.

— Je n'en ai pas, répondit le vendeur de vin, mais si vous voulez attendre deux minutes, j'irai en chercher chez le Vornik....

«J'entendis le bruit d'un soufflet, puis un de ces messieurs tira de la poche un faisceau de chandelles, battit le briquet, en alluma deux. On m'en remit une avec injonction de la tenir, et me voilà chandelier vivant.» Je trouvais ma dignité de boyard un peu risquée, mais je gardais mon opinion pour moi. La seconde chandelle fut collée contre le poêle.... Je n'ai jamais vu de physionomies plus belles et plus impassibles.... Je me trouvais au milieu de la chambre, en bottes, en chemise et en *antériou*, ayant perdu mon châle dans la première confusion de la bagarre.... Les brigands sortirent.... Au bout de trois minutes

[1] Odobescu: «sosesc la un sat».

je vis entrer tous les paysans, mes compagnons de voyage et d'infortune, un par un, s'asseyant silencieux sur les bancs rangés autour des murs.... Les brigands rentrèrent et commencèrent l'enquête des poches et des ceinturons des paysans.... Je ne puis vous dire avec quel intérêt je suivais des yeux cette scène. Puis, à mesure qu'ils les dévalisaient, on les entassait l'un sur l'autre comme des sacs de farine sur un grand lit situé entre un mur et la cheminée. L'opération finie, deux brigands armèrent leurs pistolets et sortirent. Les six autres appelèrent de nouveau le cabaretier et lui ordonnèrent d'apporter de la cave du vin et un certain baril de caviar qui devait s'y trouver. Ces démons connaissaient les localités, et les caviars étaient pour le ***privighetor***. Le cabaretier apporta sur une table ronde à trois pieds du vin, du pain et le caviar en question. Le capitaine s'adossa contre une meurtrière percée dans la muraille et qui servait de fenêtre; les autres se rangèrent au tour de la table, je m'approchai sur un signe pour les éclairer, et ils commencèrent un copieux repas arrosé très souvent.... Un boyard n'est pas né pour rester debout devant des paysans; je commençais à avoir mal aux jambes, quand un grand bruit s'éleva du côté du village. On y avait appris que les bandits avaient forcé le cabaret, et le monde s'était mis en marche avec des armes et force bruit... Les brigands ne bougèrent pas.... Les clameurs devenaient plus fortes.... Deux voix dominèrent celles de la foule.... «Braves gens, disaient-elles, regagnez vos maisons; que ceux qui ont des femmes aillent se coucher, que ceux qui n'en ont pas aillent en chercher chez ceux qui en ont.... Puis deux détonations retentirent à la fois, et hommes, femmes, enfants se turent... les brigands de la chambre continuaient à manger et à boire. Au bout de dix minutes de nouveaux cris se firent entendre... les fuyards[1] avaient rallié une foule d'individus qui n'avaient pas pris part au premier assaut... et la rumeur devenait effrayante. Les sentinelles crièrent: «Sortez!». A ces mots, le capitaine sauta par-dessus la

[1] In text: «de nouveaux cris se firent entendre... *les coups de fusils*, les fuyards....»

table si brusquement, que je manquai tomber à la renverse.... Avant que j'eusse retrouvé mon équilibre ils étaient sortis et se tenaient sur le seuil de la porte du vestibule. Au moment où les clameurs s'approchaient [et] que je pensais que la foule avait envahi le cabaret, seize feux partirent l'un après l'autre et tout redevint calme. Les brigands rentrèrent tous cette fois, chargèrent leurs armes, et se remirent à table....

— Dites donc, Mr. A*, reprit ici un des assistants, vous nous racontez beaucoup de choses, mais vous ne dites rien des coups que vous avez dû recevoir....

— Il n'y en a pas.... C'est un miracle, je ne dis pas. Mais j'échappai belle... ils n'étaient pas en train, ou plutôt les bandits étaient contents de la journée.... Une demi-heure après, il remontèrent à cheval. Près du village se trouvait un cabaret enfoncé dans la terre, tenu par un Russe nommé Iwan... deux Turcs se trouvaient reposants... Au bruit d'un coup de fusil ils pensèrent, les païens qu'ils étaient, que c'était une noce dans le voisinage, quoique au carême de Saint-Pierre; ils envoyèrent Iwan leur apporter des nouvelles du déhors et s'étaient recouchés, en attendant.... A 200 pas du village, Iwan se rencontre avec les bandits.

— Nous te souhaitons bonne nuit, camarade, dit l'un à Iwan; qui est-tu?

— Iwan le cabaretier.... et je vais au village voir ce qu'il y a....

— Quelles nouvelles chez toi, camarade Iwan?

— Rien, j'ai deux Turcs sous mon abri.

— Retourne-t-en chez toi....

Les bandits donnèrent de l'éperon et laissèrent Iwan continner son chemin ou s'en retourner à son bon plaisir. Ils s'arrêtèrent au cabaret désigné, mirent pied à terre et écoutèrent. Pas le moindre bruit, si ce n'est celui d'un moulin situé à une portée de fusil de là. Un feu brillait au moulin ; du reste silence partout, et une magnifique soirée de juin. Les brigands s'approchèrent de la hutte, dont la porte était entr'ouverte et commencèrent à s'inviter mutuellement à entrer le premier, redoutant une surprise. Enfin Ion, beau-frère du capitaine, l'homme au *béniche*,

s'aventure, puis un second. A la clarté demi-obscure d'une espèce de lampe primitive ils apperçurent deux Turcs, dormant du plus profond sommeil. Un, vieux; le second, tout jeune, 18 à 20 ans à peine, et leurs armes près d'eux. L'homme au *béniche* enleva d'abord les armes; puis prit par l'oreille le plus jeune des Turcs, le remit à son compagnon, qui le passa à ses camarades; et avant que le pauvre garçon se fut réveillé, il avait cessé de vivre sans pousser même un cri. Restait le vieux Turc, qui dormait comme peut dormir un Turc.... Ion employa le même expédient avec lui. Plus fort, plus robuste, le Turc, ayant compris ce dont il s'agissait, se laissa tomber à terre, opposant la force inerte d'une masse à la volonté des agresseurs. Je ne sais si je vous l'ai dit.... Outre les pistolets, poignards que les brigands avaient à leur ceinture, ils en avaient par un encore attaché à un cordon en argent et suspendu au cou, pour les dernières extrémités... Dans la lutte qui s'établit en[tre] l'homme au *béniche* et le Turc, celui-ci rencontra le pistolet balloté dans les mouvements inverses que lui imposaient les efforts des lutteurs, et avec la rapidité de l'éclair le déchargea à bout portant dans le ventre de Ion... le coup fut bon et par ricochet la balle frappa aussi le second bandit. Ion chancela... l'épouvante se mit parmi les brigands et avant qu'ils revinssent à eux le Turc s'était sauvé.... Ion se lamentait de plus belle enveloppé dans son *béniche*.

— Beau-frère Ion, cria le capitaine, retiens la nature... tu seras vengé....

«Il fut fait comme il dit. En effet le Turc épouvanté, ne sachant plus où aller, avait pris sa course vers le feu mentionné, ce qui l'exposait—comme un point de mire—aux coups de pistolets et de fusils que les bandits ne manquèrent pas de tirer après lui.... De plus en plus épouvanté, le Turc voulant gagner le moulin tomba dans le ruisseau et remonta par la roue du moulin, brisé, sanglant, croyant se trouver en lieu de sûreté. Soit frayeur d'une apparition si extraordinaire, soit qu'on l'ait pris pour un voleur, les gens du moulin, réveillés par le bruit, tombèrent dessus et l'achevèrent à coups de bâton....

«Ion mourut une heure après.... La bande continua son chemin. Au point du jour ils franchirent la frontière valaque, où le second bandit blessé tomba mort épuisé de fatigue et par la perte de sang... Le capitaine et sa bande vengèrent les deux morts sur un pauvre homme qu'ils rencontrèrent, et de là continuèrent leur chemin jusqu'à Craïova.... Je ne sais plus ce que la bande et le capitaine devinrent, mais le capitaine était un bel homme.... et vaillant....»

L'histoire était un peu longue, surtout avec certains détails qui m'échappent. Onze heures avaient sonné et la plupart de ceux qui formaient l'auditoire s'approchaient de la porte, les bonnets et casquettes en main (à Focchani on ne connait pas le chapeau, les jours ouvriers). Le conteur prit son bonnet et sur le seuil de la porte la termina ainsi:

«Quant à moi, resté seul, car les paysans avaient filé un à un, je me pris à penser, puis j'allumai le feu, un immense feu, j'étendis un tapis sur le plancher en terre et je m'allongeai dessus. J'étais le seul propriétaire et locataire du local, le cabaretier avait fui aussi. Je regardais pétiller le feu et je faisais mes réflexions. Au bout d'une demi-heure la porte s'ouvrit.... Un marchand ambulant, un pauvre diable d'Allemand entre et s'approche du feu.... Nous nous souhaitons le bon soir....

— Quelles nouvelles, seigneur Allemand?

— A l'entrée du village je rencontre une troupe de cavaliers. L'un d'eux m'a demandé ma pipe.

— Vous la leur avez donnée?

— Hein, j'ai refusé. Et l'on m'a sanglé la figure de deux coups de fouet.

— Remerciez le bon Dieu d'avoir été quitte à si bon marché. C'étaient des voleurs qui viennent de quitter le cabaret, après nous avoir dévalisés.

— Ah! *mein Gott*, et malgré ce que je lui dis, mon Allemand reprend sa hotte, son bâton, et repart comme une flèche....

«Je passai le reste de la nuit fort tranquille.»

A ces mots le vieux [nous] souhaite le bonsoir et sortit.

— Bah, que me dit l'*ispravnic*, c'est un vieux radoteur qui ne dit que des bêtises.

Je n'étais pas tout-à-fait de l'avis de Mr. le préfet.... Mais en ma qualité de condamné politique et d'éxilé, je ne devais pas avoir d'opinion. Je m'inclinai de la tête et eus un sourire aussi en signe d'assentiment, et la tête pleine de ces histoires, j'allai me coucher....

La soirée d'aujourd'hui et le lit d'hier soir restent comme de bon souvenirs.

Mars 1er. C'est le jour du départ.... On prend un déjeûner à la hâte. Le préfet donne encore quelques ordres. et nous partons éscortés de quatre cosaques.... A droite et à gauche, les bonnets en main, le peuple nous salue.... Quand je dis «nous».... je veux parler du préfet et pas même.... C'est de l'escorte et du bruit qu'il s'agit. Le temps, de grand matin beau, tourne au froid.... Un vent glacial souffle.... Je rends grâce à Mr. Catardgi pour sa fourrure, l'ispravnic rend grâce à son ours... qui prend peu à peu toute la voiture.... Je me blottis sans mot dire.... Un vent glacial souffle du côté des montagnes dont on aperçoit les sommets blancs de neige... nous parcourons un pays de plaines qui semblent désolées, pas d'arbres, pas de maisons; par ci par là des torrents à traverser à gué, des villages étiolés, un aspect de solitude et de je ne sais quoi de triste... peut-être ça me parait-il à cause de la position.... Dans quelque endroit de la plaine et près du gué se trouvent quelques méchants cabarets à l'air sinistre, flanqués d'un balcon d'où les brigands dardent leur regard aux beaux jours de l'été pour épier le voyageur ou pour dépister la force armée.... C'est le pays des bandits coupé par des torrents, par la *Putna* et le *Syrète*, tant chantés dans les ballades, et ayant à leur portée la montagne avec les sentiers cachés. A ces retraites inconnues, à droite nous avons la pente des montagnes qui recèlent Vranche [1], ces foyers d'hommes hardis aux mœurs patriarcales qui ont gardé depuis des siècles la frontière contre la Hongrie, et leur liberté contre les tentations des seigneurs. Sur cette pente, nue à l'heure qu'il est,

[1] Vrancea.

demain se redresseront les milliers de vignes, l'orgueil du pays et la richesse de la contrée, car cela s'appelle *Odobeşti*. Le bon vin, la montagne, le voisinage des deux frontières, valaque et hongroise, l'humeur des habitants, les ressources du sol ont fait de la plaine de ***Putna*** la terre classique du brigandage.... Tout ce qu'il y a eu de brigands fameux s'est essayé ici.... C'est le théâtre des exploits de *Voicou* et de ses compagnons.... Je suis à un quart d'heure du lieu où il a été pris après un combat d'une journée; je suis en compagnie et côte à côte avec celui qui dirigeait l'expédition. Rien qu'à voir les bords du *Syrète*, les rives de la Putna, le coup d'œil de la plaine et de la montagne, on sent l'impression que cela doit faire sur des populations nomades, disséminées.... L'aspect des cabarets vous dit déjà tout ce qui s'y est passé et tout ce qui s'y passera.... On entend le cri de l'orgie, les imprécations des bandits, leur gros rire et la plainte des victimes.... Puis, pour compléter le tableau à un pas ou davantage du grand chemin, aux approches des villages on voit sortir de sous terre la fumée de quelque habitation, cabarets d'un autre |genre].... A la population se trouve mêlée une foule de *Serviens* et de *Bulgares* à l'air sinistre, qui viennent on ne sait d'où et dont on ne connait même pas le nom....

Me voici arrivé, après avoir traversé la *Putna*, à un village nommé *Guerlile* [1], misérable et nu, qui a été, il y a quatre jours, la scène d'un horrible assassinat. La plume se refuse à retracer de pareilles atrocités; la maison de la victime est enfoncée, trouée.... Un *Servien*, sa femme, son grand père et un enfant ont été les victimes.... Les coupables sont à la préfecture et nient.... Passons outre.... Le vent continue à souffler avec force.... Nous passons la *Conchitza*, torrent qui prend sa source à une heure de l'endroit de ma destination... je le regarde pour faire connaissance avec lui... et je reconnais à l'impétuosité des flots bourbeux, à son lit rocailleux, un enfant de la montagne.... Je le regarde tant que je ne m'aperçois pas que nous quittons la plaine et que nous nous arrêtons à l'en-

[1] Gârlile.

trée d'une gorge par où débouche la *Conchitza* au pied de *Pantziou* [1].

Nous continuons à louvoyer vers *Conchitza* sur un chemin qui a plutôt l'air d'être le lit d'un torrent.... A peu de distance les uns des autres se suivent les villages de *Warniza*, *Verzin*, *Recoassa*, villages indépendants.... [2] Le pays paraît peuplé.... La rivière que nous côtoyons creuse à fantaisie la montagne, s'élargissant, se retrécissant, ouvrant des vallées spacieuses ou se renfermant brusquement. Malheureusement de gros nuages sillonnent le ciel, un ouragan descend des cimes, et en vue de *Recoassa* le neige tombe à grands flocons. La nuit approche, la neige s'épaissit.... La voiture roule avec peine, le vent enlève nos postillons.... Les arbres se revêtent de blanc, la *Conchitza* bruit sinistrement.... C'est un vrai jour d'exil.... L'*ispravnic* jure... moi je mets la tête hors de la voiture, je ris et je regarde la neige qui tombe, les échancerures des montagnes, je respire l'air et j'ai hâte de faire connaissance avec les lieux où je dois séjourner.... Il fait complètement nuit. Nous arrivons à *Câmpii* (les Champs), d'où commence véritablement la montagne.... Le temps est toujours mauvais. Il y aurait du danger à continuer.... L'*ispravnic* est trop Moldave pour exposer sa peau.... Nous soupons, le préfet expédie un messager au supérieur du couvent, qui se trouve à une heure d'ici, et je commence mon exil en couchant sur un lit sans coussins, sans matelas, sans couverture.... Je commence les jours d'épreuves, ce qui ne m'empêche pas de dormir jusqu'au grand jour.

2 Mars. Le supérieur arrive à cheval. Au premier abord on reconnaît l'homme... il entre dans la chambre avec une plaisanterie et une pipe allemande entre les dents. Il y a quelques formalités... L'*Ispravnic* me remet entre ses mains, comme il m'avait reçu de l'escorte de Iassy... sous quittance... impossible maintenant de me perdre... on peut en tout cas me réclamer... On lit le décret princier : il est dit.

[1] Panciu.

[2] La Odobescu «răzăşeşti».

D'enfermer Alexandre Rousso comme perturbateur de l'ordre public de son pays... de le faire surveiller nuit et jour par deux gens d'armes à l'épreuve et incorruptibles, de le garder au secret le plus sévère, de ne pas lui permettre d'écrire ou de recevoir des lettres et de le mettre au régime des haricots et de la prière pour son amendement et salut...[1]

Je jette un regard d'envie à Mr. le préfet qui s'en retourne chez lui et je prends avec mon nouveau geôlier la route du cachot. Le chemin devient de plus en plus impraticable, le temps se brouille encore... Nous avons les jours de la *vieille*, c'est-à-dire que pendant neuf jours il fera tout à la fois beau et mauvais temps, il pleuvra, il neigera, il ventera, tout ça entrecoupé de rayons de soleil. Nous arrivons par la neige... j'aperçois des sapins et des rochers. L'endroit me paraît triste... Aussitôt descendu, je me couche. On me réveille au souper... je me rendors bientôt sans avoir jeté un coup d'œil sur ce qui m'entoure.

3 Mars. Le temps est variable. Malgré le vent et la neige je me hasarde dehors. Le paysage est triste, le village occupe le fond de la vallée creusée par la *Chouchitza*...

On ne voit pas les maisons, la fumée des cheminées décèle seule les habitations. Le couvent quoique plus élevé que le village est adossé à des montagnes, les unes boisées, les autres nues... quelques-unes de ces montagnes ont l'air malade... Je n'ai pas de livres et je m'ennuie. Mon geôlier part demain. Je regarde par la fenêtre de ma chambre... et j'aperçois les dépendances du couvent et l'église. Il y a un enterrement... tout est triste.

Je ne sais pourquoi je suis de mauvaise humeur. Le Pater a beau me raconter des histoires; elles m'ennuient. Il est venu du monde; ils m'ennuient aussi. Je m'ennuie de tout, même d'écrire. Je vous raconterai une autre fois les histoires du Pater et la phisionomie de mes visiteurs.

5 Mars. Je suis absolument seul... par ennuie, je me fais apporter un livre de l'église que j'ai feuilleté sans

[1] A se vedeà și «Anexele».

avoir le courage d'y lire un seul mot. Je fume et fais quatre repas. On m'annonce qu'il [est] deux heures à la turque... et j'ai déjà soupé. Je me couche; impossible de dormir. Voilà une heure que je tâche d'adoucir Morphée... J'entends du bruit... je me lève... C'est un messager de *Focchani* qui m'apporte du linge et des habits. Je me mets au lit et je fais la lecture.

6 Mars. Ne pas croire aux présages! Hier soir, avant l'arrivée du messager, la mèche de la chandelle pétillait et je me disais... il viendra quelq'un, ce ne seraient pas des voleurs...! ils seraient bien attrapés, un exilé n'a guère quelque chose à perdre. Je n'ai pas le temps d'écrire... je lis... j'ai six brochurês et Théophile Gautier...! Je suis riche !

7 Mars. Le temps est couvert et variable... Je sors au balcon... L'air est printannier, j'entends chanter dans la forêt... Je regarde les montagnes dont j'ai déjà compté les sapins... et je pense à la plaine... Je rentre et je me mets à la fenêtre... Voilà l'église. Le couvent et l'église ont été fondés par le Prince Bassarabe... On vient de badigeonner à la vieille église... Elle est simple et d'un style qui n'a pas de nom... Il y a une vieille inscription qui remonte à l'époque de la fondation... elle est en slavon... du slavon je connais deux mots russes et autant de polonais pour mon usage particulier, de sorte que je ne me suis pas donné la peine de la lire.

Un homme attaché au service du couvent vient d'arriver du *Cacheu,* distant de quatre heures... On me raconte qu'il y a trois boyards enfermés sous la garde du village... Vingt paysans armés *les relèvent*[2] tour à tour, deux font sentinelle nuit et jour à leur poste... Je me doute bien qui c'est. Ça prouve que le préfet de *Bakéo,* que nous connaissons tous, a pris la chose au sérieux et qu'il a donné plus d'importance à ces Messieurs qu'ils n'en méritent. Ce récit m'a fait revenir sur la turlupinade de l'autre semaine que j'ai presque déjà oubliée et je cher-

[1] Din ce povesteşte el mai în urmă reiese că broşurile erau din «Magazinul istoric».

[2] La Odobescu: ce îi păzesc».

che à me rendre compte de deux choses... d'abord le guet-apens dressé par les Ministres et où Mr. le préfet de police m'a si insidueusement si non ingénieusement attiré... C'est un vrai tour de polichinelle... dommage que la ficelle ne soit pas mieux cachée... On dit que les méchants sont soupçonneux... Je ne suis donc pas méchant... puisque je n'ai rien soupçonné!... Puis ensuite je pense à la conduite des messieurs les acteurs ou artistes et je ne conçois pas comment des gens qui ont tour à tour débité tant de belles maximes tirés des drames, des comédies, des tragédies et des vaudevilles n'ont pas eu plus de cœur et n'ont pas compris qu'une attitude noble seule leur convenait, que tôt ou tard ils leur serait arrivé la même chose, et que sans le papier qu'ils ont lâchement écrit, comme avec leur papier, ils eussent été tout de même exilés. Pauvres esprits qui n'ont pas vu et senti que dans l'affaire il n'y a que moi de trop et que je n'ai été que la pierre d'achoppement qui a servi à leur faire payer les événements passés. Enfin qu'on aurait trouvé tout autre prétexte, si celui-là n'était pas venu. Le gouvernement voulait à toute force jouer avec eux à cache-cacho (calembour). La sagesse des Turcs, me racontait l'autre jour mon geôlier, dit [que] le gouvernement chasse le lièvre avec un char à bœufs et il l'attrape... Parabole orientale...

Mon geôlier en sous-chef, le préfet de Focchani, ne m'oublie pas... il vient de m'envoyer du tabac avec trois lignes très aimables.

8 Mars. Il fait un temps magnifique. La vieille[1] a rajeuni... elle nous sourit, mais elle laisse encore entrevoir ses dents ébréchées. Je viens d'assister à un repas en plein des ouvriers et gens de service du couvent.

J'ai fini les livres envoyés de Iassy... C'etait un volume en six brochures du *Magasin historique pour la Dacie* publié en Valachie... Je n'ai rien à dire sur la publication et le but... il est beau, il est grand et il est utile. Il y a beaucoup de naïveté dans les chroniques de Constantin le Capitaine, beaucoup de sarcasmes contre les

[1] La Odobescu «Baba»

Moldaves, mais il est très diffus, très fatiguant et ne vaut pas Miron[1] et autres... J'ai beaucoup lu les morceaux détachés dus aux rédacteurs[2] et j'ai apprécié leurs vues, leurs aperçus historiques... mais cette lecture m'a laissé une triste impression... la voilà... Dans dix ans d'ici il n'y aura plus de langue romane, nous aurons du roman italianisé, francisé et rien autre... A force de vouloir épurer la langue, l'enrichir et la rapprocher de son origine, on a formé une autre langue que le pays ne comprend pas et ne comprendra jamais... Je comprends que les Francs se soient formé une langue du patois latin et des idiomes gaulois, germains, celtes et autres, mais je ne conçois pas qu'on se donne la peine de patoiser le français. S'il s'agit d'adopter des mots et des termes pour remplacer ceux qui nous manquent ou qui sont d'origine slavonne, aux moins prenez les racines latines et donnez-leur la tournure du roman[3]...

En feuilletant Théophile Gautier, je suis tombé sur la page 75, édition de Bruxelles, où il dit: un couvent est un monde. J'excuse Gautier, il ne connaît pas ce que c'est que d'y être contre son gré...

En France on n'exile que les dinasties ou les ministres...

Quand on est exilé, le Paradis vous praîtrait l'Enfer... On n'y resterait pas trois jours sous le verrou... A ce propos le Père Acati me racontait avant son départ l'histoire suivante:

Dans un certain pays dont l'histoire ne dit pas le nom, vivait un homme riche et qui comme tous les riches s'ennuyait beaucoup. Un jour, rassassié du bruit, des cancans, de la politique, des chambres, des plaisirs, il résolut de changer de genre de vie, et sur ça il s'enferma chez lui, ne sortit plus, renonça à la société et n'invita plus personne à venir manger la soupe chez lui.

L'originalité de la chose fit beaucoup de bruit. Comme la ville était petite et très babillarde, cela devient la nouvelle du jour. L'on en jasa tant qu'elle parvient jusqu'aux oreilles du Prince, du Roi, de l'Empereur ou du

[1] Miron Costin
[2] August Tr. Laurian și N. Bălcescu.
[3] roumain.

Sultan — n'importe le nom que nous donnerons à l'heureux qui régentait ce beau pays. L'histoire lui paraît singulière, et pour s'en convaincre il dépêcha un aide-de-camp à notre original, l'invitant à venir manger la soupe avec sa Grandeur. Celui-ci répondit qu'il priait sa Grâce de l'excuser, mais qu'il lui était impossible de quitter sa chambre. Seconde invitation, troisième invitation, même refus... Décidément on y mettait de l'entêtement, cela durait déjà depuis trois semaines. Mais si les particuliers ont de l'entêtement, les Princes ont en revanche une volonté, et—qui plus est—la force de l'accomplir[1]. Si bien que le Prince dont nous parlons, piqué au vif de tous les refus, formula un beau jour par la volonté de son bon plaisir un décret de réclusion contre celui qui avait refusé l'honneur de partager la soupe d'un Prince dans sa propre maison, avec défense au prévenu d'en sortir sous peine capitale... Un ministre, ou un préfet de police, ou un aide-de-camp — l'histoire ne le dit pas au juste — fut chargé de lui intimer l'ordre et de le surveiller. A la lecture du décret notre particulier prit son chapeau, posa ses deux poings sur les hanches et répondit: Je sortirai... Je ne veux pas rester chez moi, puisqu'on m'y force... Je n'ai commis aucun crime... et je vais me promener en dépit de tous... Le souverain n'a pas le droit d'agir arbitrairement, il y a des lois... et il sortit.

Je laisse à la capacité d'un chacun d'en déduire la morale.

9 Mars. Je suis malade. Vers le soir je reçois nombreuse société. C'est le sous-officier, un publicain manchot par accident et trois dames. L'une est une grosse matrone qui paraît avoir des prétentions et se donner du genre, elle porte peigne, quoique mal peignée, robe noire qui fut jadis en soie, châle encore noire. Puis une Valaque qui n'est pas mal, coiffée à la valaque, un peu fardée et chariant sur ses épaules un mantelet en drap de dame... La troisième, demi-costume en antique, demi-moderne, représente au possible cette belle et énergique expression de notre langue qui compare une femme laide à la peste, *ciumă*. Ces dames ont beaucoup causé du pays...

[1] în text «de les accomplir».

elles se plaignent de la difficulté d'avoir des domestiques. Il parait que les indigènes ne veulent pas servir chez les *ciocoi*[1]. C'est pour ça que ceux-ci les appellent imbéciles; mais je les appelle forts. Ici commence la race de ce qui est resté encore d'hommes dans le peuple moldave.

10 Mars. Je me suis donné une *bosse* et du plaisir en masse... C'est excusable, c'est dimanche... le jour du seigneur, où chacun doit se réjouir... même les exilés. Le matin je suis sorti au balcon pour jeter un coup d'œil... Il faisait beau, et je m'amusais à écouter les cris rustiques des coqs, là-bas dans le village. Soudain près de moi j'entends des pleurs et des cris, et j'aperçois sous mes pieds dans un vaste enclos qui sert de pâturage aux chevaux, de verger et de cimetière, une douzaine de femmes sanglotant, fixes, immobiles sur des fosses... C'est un usage du pays... Pendant les dix ou les quinze jours qui suivent la perte d'un parent, d'un mari, ou d'un enfant, les femmes viennent, n'importe à quelle heure du jour, pleurer sur les fosses... Cette scène, placée dans un lieu si agreste, m'a paru étrangement bizárre et sauvage... Je suis rentré pour ne plus entendre ces lamentations et je me suis rappelé un tableau à peu près pareil du *dernier des Mohicans* par Cooper.

La matinée est passée à écouter les chants *olténechti* de l'orchestre du village. Je les ai essayés tous et approfondis. Demain on doit venir me conter plus au long tout ça.

Numéro du programme:

Concert improvisé sur le chalumeau par concertant du pays...

C'est un bel homme de cette race qui s'apelle ellemême *Mocan*, c'est-à-dire Montagnard et qui semble vouloir mettre une certaine distance entre leur origine et celle du peuple du plat pays... Leur accent sans être moldave n'est pas non plus le valaque; il est fort accentué et se rapproche [de celui] des Transilvains. Il me joue toutes sortes d'airs, des moldaves, des montagnards, des ardellen-

[1] In text «jocoi».

nes, puis il en vient à cette épopée si simple, si naïve et si douce de mélancolie et de regret appelée la *doina*... Voici l'histoire en raccourci...

Un berger qui avait déjà blanchi sous la houlette sans quitter la montagne, à force d'épargne et de travail s'était acquis une vingtaine de brebis, autant de chèvres qu'il faisait paître, les veillant jour et nuit avec la sollicitude de celui qui doit son bien à la sueur du front... Il les menait dans les pâturages les plus gras, aux sources limpides et pendant que les bêtes s'abreuvaient ou se nourissaient, il leur jouait de la flûte (ici le conteur interrompt la narration et joue de la flûte un air triste à la note vague et prolongée, puis il reprend. Un jour, fatigué des marches et des veilles, le berger s'endormit si lourdement que pendant ce temps le troupeau tout en broutant s'était écarté sur une ravine lointaine... Une homme passa par là et voyant le berger tout seul et ronflant au soleil, le réveilla... Le premier regard du dormeur fut pour le troupeau, son premier geste celui de mettre la main à la flûte... Désespéré, il se prit à chanter une *ardellène* (il joue ici), puis cheminant et observant de tous côtés s'il n'apercevrait rien, il se disait: «Dieu est bon... s'il m'a donné celles-ci, il m'en donnera encore, oui il me les rendra» et il se remit à jouer de la flûte en marchant un peu triste (le conteur joue encore, et il riait, le brave homme, en me racontant ça). Tout à coup il lui semble apercevoir sur une montagne ses brebis et ses chèvres, il double le pas, et joue de la flûte un air de danse (le narrateur joue comme cela)... Mais illusion vaine!... Ce qu'il avait pris pour des chèvres et des moutons étaient simplement des rochers... Nouveau découragement, nouvel air triste (il joue), jusqu'à ce qu'enfin parvenu sur le sommet d'un mont il aperçoit dans le ravin les moutons broutant. Ici le berger joue et danse (le narrateur ne dansait [pas], mais il en avait envie, on voyait ça à la rapidité des doigts et des mouvements nerveux de ses épaules.

Finale du programme. L'intendant du Père Acati vient d'entrer dans la chambre avec une pierre en main, que je reconnais pour du marbre noir... elle [semble] avoir

été fracturée d'une dalle. Je lui demande si c'est ma soupe, et il me répond en riant: non, mais c'est une histoire...

— Bon, lui dis-je, si c'est une histoire, allume-moi une pipe, et en attendant je m'arrangeais à mon aise sur le divan.

Voici donc l'histoire:

Il y a, je ne sais combien de siècles, un certain *Boucour* (voyez la première livraison du *Magazin historique pour la Dacie,* page 32 [1]), roi de la plaine et de la montagne, avait choisi son lieu de refuge sur les montagnes alors couvertes de forêts, que j'ai dit l'autre jour avoir l'air malade... cette montagne sert aujourd'hui de point de limite à *Sovégea* et à un autre couvent... [2] *Visandi*[3]. Pour plus de commodité il s'était fait sur deux arbres rapprochés, sortant tous deux de la même racine (comme dit le Moldave, comme deux frères de la même mère) un berceau d'où le jour il épiait les voyageurs, et la nuit se reposait... Longtemps après, quelque centaine d'années, pourri de vieillesse, les deux arbres tombèrent un jour, et des pâtres trouvèrent à leur racine un yatagan magnifique ébréché en plus d'un endroit... Le yatagan disparut... Mais depuis les hommes jasèrent de trésors cachés... Il y a une douzaine d'années, le gouvernement instruit des bruits de la contrée fit lever les villages environnants et sur les indications de la tradition on commença des fouilles qui n'aboutirent à rien... Il y eut un ruisseau de détourner, racontant qu'un trou avait été creusé sous l'eau etc. Trois mois furent consommés en travaux inutiles. On planta tout là...

Mais la soif des trésors est grande... L'année passée des habitants d'ici recommencèrent les fouilles d'une autre direction et parvinrent à une immense plaque de pierre... Ils plantèrent entre la pierre et le sol des pieux et voulurent la soulever. Malheurensement le sol céda, un morceau

[1] Aici se găsește «Discursu introductivu la Istoria Românilor» de A. Treb. Laurianu cu următoarele rânduri: «Iară Ducii Daciei Australe s'au numit Ilarii saŭ în limba populară românească Bucurĭ, de unde vine și numele Capitalei *Bucureștĭ*».

[2] neințeles.

[3] Vizantea.

de la pierre se brisa et la plaque se retrouva recouverte. Les moines de *Visandi* ayant entendu parler de l'exploitation qui se faisait sur leur territoire y mirent ordre et l'on est à se demander si la pierre rapportée de là s'est détachée d'un quartier de roc, ou d'une dalle qui couvrirait l'entrée de la trappe...

Le 11 Mars. Il a fait toute la nuit un vent épouvantable. Pour me consoler, on me dit que c'est peu de chose en comparaison du remue-ménage qu'il fait ordinairement. Je n'etais pas bien éveillé encore qu'un autre musicien vient me régaler au lit d'un concert flûtal. L'entrée se paye d'un *Zwanzig.*

La journée finit bien lentement, mais enfin elle finit.

Le 22 Mars. Il est de grand matin et j'ai assisté au service du matin. L'église est petite, nue et refaite à neuf à peu près. Il n'est resté que les dalles à pierre de taille de la vieille église et l'inscription dont j'ai parlé... Je n'ai trouvé dedans que les gens indispensables pour l'office et une vieille femme!

J'ai emprunté à l'église deux volumes. Voilà ce que c'est, sans les avoir feuilletés... L'un c'est un ouvrage que je recommande comme monument d'art et de naïveté qu'on disait composé et imprimé au moyen âge du temps où l'on représentait les mystères:

Оглинда омꙋлꙋи челꙋи дин лѫꙋнтрꙋ ꙟтрꙋ каре фіеще кареле пре сѫне съ веде, кꙋноаще стареа сꙋфлетꙋлꙋі сѫꙋ ши дꙋпъ ачеа поате икономиси ꙟдрептареа ча пꙋсъ ꙟнаинте ꙟ 10 фигꙋри кꙋ арѫтареа лор.

Тѫлмѫчитъ дин че рꙋсаскѫ ꙟ сфѫнта монастире неамцꙋл ши типѫритѫ кꙋ благословенна пре осфенцѫтꙋлꙋи митрополит ал сꙋчевеи ши ал молдовеи кіріꙋ кир веніамин прин осѫрдіа пре кꙋвиосꙋлꙋі архимандрит ши старец ал сфинтелор мѫнѫстири неамцꙋлꙋи ши сꙋчевеи ши сѫкꙋлꙋи кир дометіан ꙟ сфѫнта монастире неамцꙋл—1883 де схимонахꙋл ісаіа типографꙋл.

Il m'est impossible de vous extraire quelque chose et surtout de rendre compte des estampes. C'est si curieux qu'il faut voir. Sur la reliure intérieure du volume se trouve le nom du propriétaire du livre et à la fin la note suivante:

Съ фiи щиꙋт къ ла 1840 генар 25 аꙋ фꙋлџерат ши тꙋнат.

Je viens de recevoir une lettre de Jassy. Mauvaises nouvelles... Cet après-midi je me mets au balcon pour absorber une tasse de café ... il fait beau ... dans la cour une volée de tourterelles blanches comme la neige se becquètent et se jouent.., les poules grattent et les coqs se battent, les ouvriers redoublent d'activité, à deux pas on officie dans l'église: une troupe de jeunes filles viennent d'arriver et j'entends le plain chant qu'on chante depuis deux siècles matin et soir ... Pauvre conspirateur, de quoi que je m'occupe ... Quand Bassarabe mit la première pierre à sa bâtisse se doutait-il qu'un jour un de ses petits-fils y exilerait un des neveux de ses sujets...? Il y a je ne sais quoi de triste dans la monotonie du plain chant, on dirait une plainte eternelle, une souffrance profonde, qui n'a plus la force de jeter un si puissant.

Le 1-er avril [1]. Le temps est au froid, on dirait que l'hiver veut recommencer. Le soir arrivent de *Cacheu* deux individus. Ils apportent la nouvelle de l'affranchissement des prisonniers de là-bas. Ils ont de suite pris leur volée. Je dois aussi m'attendre à quelque chose de pareil d'après la dernière lettre du préfet de Fochani où il m'écrit que bientôt il viendra me voir.

Je feuillette, en attendant mon congé d'ici, la vie des saints. Voici le titre de l'ouvrage:

Кiрiакодромион саꙋ ꙟвъцътоаре каре аре ꙟтрꙋ iе казание ла тоате дꙋминичеле престе ан ши ла празниче домнещи ши ла сфинци чеи нꙋмици акꙋм ꙟтрꙋ ачеста кип типърит ши дiортисит маи лꙋминат ꙟн лимба рꙋмънеаскъ. Ꙟтрꙋ ꙟнтъiол ан ла чеи де Дꙋмнезеꙋ ꙟнълцаци домнии прѣ лꙋминатꙋлꙋи ши ꙟнълцатꙋлꙋи домн нострꙋ Iѡ Константин Николаи Воевод.

Vient la bénédiction du Métropolitain et la date 1732 à Boucarest.

En tête de l'introduction sont placés à la louange du Prince des vers: **стихꙋри политичи асꙋпра стемии пре лꙋминатꙋлꙋи, слъвитꙋлꙋи ши благочестивꙋлꙋи домн Iѡ Костантин Воевод :**

[1] în text «février».

Ѳтрашник ши ꙟфрикошат сꙟмн че саȣ арꙟтат
Мареȣлȣи Константин крещинȣлȣи ꙟнпꙟрат
О крȣче де стеле пре черȣ ꙟнкинȣтꙟ
Ѧсȣпра вржꙟмашилор арме небирȣите
Кȣ слове прецiȣр скрисꙟ ꙟн лимба рꙟмлѣнеаскꙟ
Пре тоци противничи сꙟи ка сꙟи бирȣеаскꙟ.
Ѧкȣма ши корбȣл ꙟн печете е арꙟтатꙟ
Домнȣлȣи Костантин ꙟнкꙟ грꙟїаскꙟ датꙟ.
Ѧтȣнчи лȣи ши пȣтере кȣ нꙟдежде плинꙟ
Царꙟ сꙟ стꙟпꙟнеаскꙟ кꙟи де вицꙟ бȣнꙟ [1]

Les armes de la Valachie sont intercalées entre les vers et le titre dédicatoire.

La préface commence de nouveau avec titres et louanges à l'honneur du Prince Hongro-Valaque, et cite Sénèque et les philosophes.—Sur la reliure on lit cette naïveté:

Ѧчест кириакодромион есте а сф. мн. совежа ши чинне сꙟ ва испити сꙟ л фȣре сꙟ фie блестемат ши афорисит де тоци сфинцiи. 1840 Март ꙟ 15.

Le 4 avril [2]. Je me réveille avec un exprès et des messages. La liberté m'arrive à cheval dans la personne du sous-préfet et de deux cosaques. J'ai remis à demain le départ.

Je fais une dernière visite à l'église. Elle [est] pleine de monde. On est dans la grande semaine. L'église est nue, pauvre, quelques petites bougies éclairent à peine. mais ceux qui sont dedans sont de vrais fidèles.

Allons, à demain. Je ne me suis pas beaucoup ennuyé.

[1] A se vedeà și Bianu-Hodoș, *Bibliografia românească veche*, tom. II, p. 45.
[2] în text «mars».

LE ROCHER DU CORBEAU

LÉGENDE

La Voix de la Roumanie, București, IV, (1863) No. 1 (Joi, 26 Noemvrie), foiletonul. — S'a publicat tradusă în *Foaia Societății pentru literatura și cultura română din Bucovina*, Cernăuți, 1868 (anul al IV-lea), pag. 141—141. — S'a republicat în *Conv. Lit.* Iași, 1873 (anul al VI-lea), No. 12 (Martie), pag. 442. — A fost versificată de V. Bumbac (*Foia soc.*, IV, 211).

En visitant la vallée du Bicaze qui débouche dans celle de Bistritza, notre cavalcade chevauchait dans une contrée accidentée, comme le peut être un pays de montagnes; elle avait pour cicerone la Moldavie, incarnée dans la personne de notre guide. C'était un homme jeune encore, manquant d'instruction, mais en revanche richement pourvu de ce gros bon sens et de l'habileté que les Moldaves apportent dans la vie pratique; naïf, ayant le propos vert et entraînant, ainsi que le laisser-aller d'une langue poétique. Tout en faisant caracoler un beau cheval, il nous racontait sa vie de montagnard, ses chasses aux ours, ses amours; nous sifflait des doïnas avec la perfection que les moatagnards seuls atteignent, et nous désignait les noms des sites, et c'était de beaux sites! Le Bicaze débouche d'une gorge sauvage et étroite formée par les derniers mamelons du Tchahléou[1]. A voir l'ensemble de ces géants, de ces aiguilles effilées, de ces masses informes, bizzares, chauves ou couronnées d'un sapin altier, on dirait voir une de ces immenses convulsions de la nature, que les siècles, tout-puissants qu'ils sont, n'ont pu faire disparaître. C'est le désordre le plus grandiose que je me rappelle avoir vu, avec la fantasmagorie des dé-

[1] în ziar „Echahléou".

corations que fournit ce paysage montagneux; forêts verdoyantes, allées capricieuses, blocs suspendus sur les abîmes. Ajoutez-y le bruit incessant du torrent qui tantôt serpente en fil argentin sur la mousse, tantôt furieux gronde puissamment en se roulant entre les parois des rocs et se précipitant en écume blanche dans les abîmes sans fond. La gorge étroite qui sert de lit à ce torrent est unique dans nos Carpathes. La nature s'est plu à rassembler sur un seul point tout ce qu'elle peut renfermer de gracieux et de pittoresque, d'horrible et de bucolique. Tableau magique! Un soleil à son déclin, quelques montagnards passant dans les sentiers, le bruit lointain de haches dans la forêt et notre cavalcade arrêtée au milieu du courant pour abreuver les chevaux au pied d'une roche perpendiculaire suspendue au-dessus de l'eau du torrent; le pinceau seul d'un Salvator Rosa rendrait dignement la scène. — Remarquez-vous cette sombre forêt qui s'allonge à droite et fait le contraste le plus énergique avec les parois grisâtres qui servent de remparts au Tchahléou[1]? nous disait notre guide; elle forme notre ligne de frontière; ici nous chassons souvent le chevreuil bondissant, l'ours, et souvent encore, l'homme.

— Comment, l'homme?

— Oui, l'homme! De tout temps nos plaèches et nos brigands ont fait le coup de fusil avec les *catanes* autrichiens (gardes-frontière), et beaucoup de ces sombres sapins cachent sous leurs racines un cadavre humain; la terre et la mousse recèlent leur proie, et dans les mille voix qui résonnent la nuit dans les forêts on entend la voix des victimes.

— Et la raison de ces meurtres? nous écriâmes-nous.

— La raison? Une rixe à propos d'un mot lancé d'une rive à l'autre; la haine contre les Schwabes; un chevreuil poursuivi qui passe la ligne et que les deux pays se disputent, que sais-je? l'espoir du pillage...

Le guide racontait avec un enthousiasme naïf et nous écoutions avec le même sentiment ces scènes de meurtres et de violences, en vrais enfants de notre pays, ne

[1] în ziar: Echahleou.

pensant pas plus à la loi humaine qu'à la loi divine, ignorant même, la plupart de nous, s'il en existe une autre que celle de l'instinct qui parle, et bien étonnés quelquefois des entraves qui veut nous mettre notre demi-civilisation. A rien notre peuple ne s'impressionne davantage qu'à ce qui ressemble le plus au courage ou à l'aventureux. Les mœurs primitives, ses habitudes errantes, ses tables frugales, sa belle insouciance sûre de se suffire à tout et partout, la triste deshéritation dont il est frappé sur le sol auquel il donne son labeur et son nom, et surtout les modulations monotones de ses plaintives doïnas, nourrissent en lui un courage assoupi dont il use chaque jour sans s'en douter ; aussi, quand le printemps fait verdir les bois, que les feuilles peuvent prêter un abri aux braves, les forêts se peuplent d'individus nourris du souvenir des ballades et poussés par une impulsion irrésistible. C'est une influence incompréhensible qu'on respire avec l'air et que chacun de nous ressent plus ou moins s'il a tant soit peu de sang roumain dans les veines.

— Messieurs, reprit le guide, regardez donc cette roche qui nous pend sur la tête; elle a une histoire !

— Bah ! une histoire? Y est-il question du diable ?

— Non pas ; c'est l'histoire d'une fille qui a donné son nom à cette pierre.

— Voyons-la donc ? Et en même temps nous jetâmes un coup d'œil plus scrutateur sur la roche. Nos pieds étaient baignés par les flots cristallins du torrent; la roche s'élevait à pic jusqu'à une hauteur de trente mètres ; le sommet était couronné de bouleaux tremblants et de peupliers rabougris, qui ne sont autres que les bouleaux du Nord, et ressemblait à un fort avancé en dehors des fortifications naturelles représentées par le Tschahléou (mont Pion).

— Cette roche a été le théâtre d'un drame, reprit notre guide, et l'héroïne est une jenne fille de ces montagnes. Au temps jadis, un étranger émigrant de l'intérieur des Carpathes du *Délou-Corboului*[1] vint s'établir au Bicaze. Il construisit une maisonnette à l'écart, car chez nous, chaque hameau forme une seule famille et les étrangers

[1] în ziar : «Déalou Corbouchony».

n'y sont pas admis. L'étranger n'avait avec lui que sa fille, et les riverains du Bicaze lui donnèrent le nom de sa patrie: La Corbitza. C'était une belle enfant que Maria[1]; biche à la course, sa bouche était un rayon de miel, et ses yeux, deux flammes qui brillaient comme les feux allumés par les bergers dans les forêts, pendant une nuit obscure. Bien des braves se disputaient son cœur; bien des jeunes montagnards sifflaient des doïnas, le soir, à son intention; mais Maria était sage. Un jeune plaèche, à la longue chevelure, à large ceinture et au bonnet incliné, un de ces braves chasseurs qui tirait au vol les hirondelles d'eau, avait seul conquis le cœur de la fille du Corbeau, et après bien des obstacles et des angoisses, les parents d'accord entr'eux aussi, les fiancèrent.

«Il y a longtemps de ça, de fréquentes invasions de Tartares dévastaient la terre; la terreur volait au-devant d'eux, le sang et le feu marquaient leur trace. Ils mangeaient du cheval et ne connaissaient ni Dieu, ni le signe de croix. Un jour, une horde de ces Tartares, franchissant les montagnes, pénètrent jusqu'à ces paisibles vallées dont l'écho n'avait jamais répété que des voix roumaines. Ils pillaient, massacraient et incendiaient impitoyablement tout ce qu'ils n'emmenaient pas en esclavage. A leur approche, la population s'enfuit. Le Corbeau qui défendait sa cabane, le plaèche qui défendait sa Maria, succombèrent dans une lutte inégale. Maria devait être le prix de leur férocité. Déjà ils tendaient leurs mains, mais la biche bondit échevelée sur la montagne. Des Tartares se mirent à sa poursuite et bientôt les ravins retentirent de cris rauques des barbares et de cris de désespoir. Ce fut une course fantastique, le sol fuyait, les têtes paraissaient et disparaissaient entre les sapins, derrière les roches. La montagnarde plus agile, quoique brisée par une double douleur, fuyait, fuyait toujours, puis s'arrêtait haletante pour reprendre haleine et ses yeux dirigés vers la cabane paternelle n'apercevaient plus qu'un nuage de fumée. Les Tartares plus animés par l'obstacle, la poursuivaient toujours, la lance en avant, suivant de près la jeune fille égarée par le désespoir. Maria

[1] numele adevărat al Corbiței.

sautant de roc en roc, troublée par la peur, prit sa course à travers la pelouse ; les Tartares la poursuivaient toujours. Au fur et à mesure qu'elle gagnait du terrain, le plateau se rétrécissait. Les Tartares la suivaient toujours, se serrant les uns contre les autres, en proportion de l'espace qui leur manquait, ; chaque pas de cette course insensée rapprochait victime et bourreaux des bords de la pelouse. Maria arrivée la première vit la terre lui manquer ; elle s'arrêta devant elle : l'œil dominait un abîme profond où grondait le Bicaze gonflé par les pluies, à droite et à gauche, à ses côtés, des précipices, des gouffres béants ! Retourner en arrière, c'était trop tard; les hideux Tartares avaient envahi le plateau en avançant toujours. Maria ne pleurait plus, le vent en éparpillant sa belle chevelure lui donnait l'air d'une de ces divinités des temps anciens qui habitaient le Tschahléou; elle tomba à genoux ! . . . Ce qui se passa en elle, Dieu seule le sait ! . . . Un cri rauque, comme le cri d'un chacal, la réveilla, elle se cambra de toute la hauteur de sa taille; les Tartares étaient près d'elle, encore un pas . . . Maria . . . Maria les regarda, son œil était sec ! «Maudits païens, prenez-moi si vous pouvez . . .» Un cri de stupéfaction et un bruit sourd retentirent en même temps. Maria s'était précipité du haut de la roche dans le Bicaze. Le corps plongea à plusieurs reprises, puis les flots rougis emportèrent un cadavre brisé.

«La roche fatale prit le nom de la fille du Corbeau, et s'appelle encore aujourd'hui la Roche du Corbeau. Les jours de fête, au temps des fraises, les jeunes filles des hameaux voisins se rassemblent sur le tertre et chantent à la ronde une longue ballade. Les jeunes plaèches souhaitent à leur maîtresse la beauté de Maria et son courage.

«Pendant les pâles nuits du printemps, les pâtres voient souvent une ombre échevelée sur le bord de la pelouse».

Involontairement nous levâmes la tête, et soit illusion, soit réalité, il nous sembla voir quelque chose d'informe se mouvoir au haut de la roche. Je ne dirai pas que nous hâtâmes le pas, ce serait mettre en doute notre courage; mais il est certain que notre sommeil bercé par le vent et le bruit des vagues de la Bistritza fut un sommeil plein

de rêves effrayants. Tantôt c'était une roche qui nous pesait sur la poitrine, tantôt c'étaient des Tartares qui grinçaient des dents; ou bien encore l'apparition d'une femme à l'image de la fille du Corbeau nous tendant la main.

De retour à Piatra, compte fait des trésors amassés, nous étions en possession d'un recueil de doïnas, d'une légende et d'un fonds de souvenirs pour bien du temps.

SCRISORI, CUGETĂRI, FRAGMENTE

I.

Scrisoarea de mai jos e iscălită A. Sauvegea, pseudonim ce se vede că întrebuință Russo de când fusese închis în schitul Soveja din Putna, și se găsește în manuscriptele luĭ Bălcescu dăruite Academiei de D. Mandrea.

Mon cher Balcesco!

Vivat! Victoire! je suis fier de vous autres et la gloire de votre révolution rejaillit sur nous aussi et sur tous les Roumains! Encore une fois, vivat et gloire, l'avenir peut ne pas être pour nous, mais nous ne nous effacerons pas sans laisser un dernier souvenir de nous! Mais quoi! je parle de l'avenir pour en médire! Non, Mon cher! la main n'est pas assez agile pour suivre l'imagination des beaux plans que j'entrevois. Un grand peuple avec une mer pour barricades, deux fleuves qui s'appellent Danube et Istru pour ceinture, du sang romain dans les veines, et plus de Moldavie avec ses filles, plus de Transylvanie ou de Banat, mais une ***terre romaine*** avec une grande capitale qui s'appellera Rome, si tu veux, avec de grandes places nommées Place du peuple, Place trajane, Place d'Etienne, Place de Mihai, Place de Moldavie, Place du Banat, Place de l'Ardeal! et puis force, bonheur, grandeur, gloire! Heureux nos neveux! et nous, heureux d'avoir pu bien ou mal, peu ou beaucoup, contribuer à la chose.

Hier à peine ai-je appris la révolution, depuis quatre semaines je me suis perdu dans la Hongrie et le Banat, où hélas! la liberté n'est qu'un nom! . . . Mon cher! j'ai peu de temps à écrire, car je pars pour la Bucovine rejoindre mes *chefs* et camarades, mais je crois utile à la chose publique de te dire quelques mots sur la Hongrie et ses

libertés ... La Hongrie n'est qu'un vain mot pour qui ne la connaît que par les journaux ou les cartes géographiques, et avec la liberté on a déployé l'étendard martial ... Sois Hongrois ou la mort ... voilà le mot!... Dans toutes les directions où la liberté *magiare* a pénétré le *Standrecht*[1] l'a accompagnée parce que 1.500.000 *magiars* et 3.000.000 autres de rénégats de toutes les nations veulent imposer leur langue, leurs lois, leurs usages à 4.000.000 de Roumains et à 8 à 10.000.000 de Slaves et d'Allemands qui en font fi. Le magiarisme veut devenir une force, une puissance qui s'appuye sur la Mer Noire et sur l'Adriatique, qui veut hériter de l'Autriche et rêve l'empire d'Atila... pour cela il faut que les autres peuples oublient leur origine, la langue de leurs mères, forcent leurs barrières naturelles et leurs habitudes pour se *magiariser*. Malheureusement pour eux leur impuissance dépasse leurs efforts d'imagination et les rêves de grandeur. Ce qui m'a mené à te dire ces choses, c'est la nouvelle qui s'est répandue dans les journaux que votre gouvernement provisoire avait envoyé un agent à Pesth! Mon cher, je sais que c'est à eux à faire le premier pas: avec le Danube ils seront toujours à notre merci; pensez à la dignité de notre jeune et vaillante renaissance. L'impression de cette ambassade a été fort désagréable aux Roumains; d'ailleurs elle est antipathique à notre nation de tous les recoins. Ils ont peur que nous ne nous laissions entortiller dans des relations qui nous seraient à charge. Les Hongrois sont à l'extrême, notre ultimatum doit être: sinon l'indépendance à part ou avec nous des Roumains d'ici, au moins la reconnaissance d'une nationalité distincte du Banat, de la Transylvanie et des Roumains de la Hongrie qui tous se touchent par le territoire, avec langue, institutions, représentations! Les Roumains espèrent en nous! La dislocation de la Hongrie est inévitable ... Aussi en sont-ils aux derniers moyens, le gibet, la violence et le terrorisme. Et où cela! Dans le Banat, la Transylvanie et chez les Roumains qui habitent en deça de la Theiss. N'oublions pas que nous sommes 12.000.000. Plus nous serons fermes, plus ils

[1] legea națională.

accorderont . . . car les Slaves ne pensent rien moins que de les engloutir ou de les anéantir . . .! Pour le moment les Roumains d'ici se débattent dans l'impuissance et la pauvreté. N'oublie pas que la Hongrie se dit reine de l'ex. Valachie . . . Vive la Roumanie! . . .

Adieu, mon bon, mon brave . . . Embrasse le drapeau de ma part . . . Vous vous êtes bien comportés. Embrasse tout le monde. Les nouvelles de chez vous ont été reçues par nos ennemis avec rancune.

Au revoir bientôt à Focchani

A. SAUVEGEA.

Valentiniano, Balachiano, Philipesco et tous salut et fraternité . . .(?) meni pas la fraternité hongroise.

Le 4 Juillet 1848 Hermannstadt.

P. S. Mon cher, par la première occasion envoye-moi à Iassy à l'adresse de Mr. Constantin Duca ma malle et mon sac. Adieu! Quand nous nous verrons je te raconterai bien des choses d'ici et comment après avoir réussi à échapper à Stourdza nous avons manqué être pendu en Hongrie.

La devise ici est:

Liberté . . . fraternité magiare ou la mort!

II

Rândurile de mai jos datează din 1848. Pe când Russo se găsià în închisoare la Cluj, o persoană pe care a descoperit-o mai târziu, dar pe care n'a spus-o niciodată, i-a aruncat într'o noapte următorul bilet într'o franțuzească nu tocmai academică: «demin une conseille de guer vat deçider de votre sort». Atunci el trimese consiliului această întâmpinare.

Messieurs! Je viens d'apprendre que vous allez vous occuper aujourd'hui même de la manière la plus expéditive dont vous comptez me faire passer dans un monde meilleur. Quelques membres charitables de votre conseil penchent pour la potence; d'autres, plus artistes dans leurs goûts, opinent pour le pal. Je comprends combien le spectacle d'un Roumain pendu ou même empalé doit

être doux et agréable aux yeux d'un Magyar, mais je ne proteste pas moins hautement, au nom du droit des gens, et surtout au nom de Kossuth, contre n'importe quel genre d'exécution appliquée à ma personne.

Je n'ai de goût prononcé ni pour le pal ni pour la potence, et, en vous faisant cette déclaration, avec toute la franchise qui me caractérise, je me flatte, messieurs, de l'espoir que vous partagez complètement mes répugnances. En foi de quoi, je signe d'une main ferme:

A. Russo, citoyen libre de la Roumanie, particulièrement connu du grand Kossuth.

III

Le chien est la plus sublime expression de la perfection humaine.

Citat de Alexandri, *Foaia Soc. din Bucovina,* IV, 153.

IV

Pour certains peuples pendards le mot révolution veut dire: pendre les hommes et suspendre la véritable liberté au mât de cocagne de la licence.

Citat de Alexandri, *Foaia Soc. din Bucovina,* IV, 153.

V

O! Vlad Tzepech! Que n'es-tu là pour garnir convenablement tous ces pals fichés en terre roumaine par les ennemis des Roumains!

Citat de Alexandri, *Foaia Soc. din Bucovina,* IV, 153.

VI

On a beau échapper au nœud coulant de la potence, on est à moitié étranglé le premier jour. Est-ce un effet de la gorge? Ah! si l'on n'avait pas le col, comme on rirait de la potence!... Reste le pal, il est vrai...

Citat de Alexandri, *Foaia Soc. din Bucovina,* IV, 153.

GROAZA

ULTIMUL HAIDUC ROMÎN

Osîndit la 7 August 1878 de tribunalul criminal din Bucureşti.

Columna lui Traian, IV, 14 (Decemvrie, 1873), pag, 255—257. — Iată ce spuneam în 1901 despre această scriere: «In *Columna lui Traian*, an. IV (pag. 254), se găseşte o scrisoare din partea lui Alecsandri către Hasdeu, prin care poetul anunţă că a trimis redacţiei zisei reviste «un manuscript francez» ce vorbeşte despre modul cum a fost condamnat unul din cei mai vestiţi haiduci. După scrisoare urmează îndată în revistă şi manuscriptul în cestiune purtând titlul de mai sus. Alecsandri nu spune cine e autorul. Ştim însă că toate manuscriptele lui Russo au fost încredinţate lui Alecsandri — poate şi astăzi vor mai fi la D-na Alecsandri, — ştim că Russo compuneà adesea în franţuzeşte, ştim că el se ocupà de haiduci, deci autorul articolului din *Columna lui Traian* este cu multă probabilitate tot Alexandru Russo».

Hoţia se părea că a părăsit Valahia şi Moldova, adăpostindu-se numaĭ doară în munţiĭ Bosnieĭ şi Albanieĭ, pămîntul săŭ de predilecţiune. De zece anĭ tribunalurile romîne n'aŭ avut a gĭudeca decît pe neşte tîlharĭ şi ucigaşĭ de a doua mînă. Tipul de haĭduc, tinzînd a dispare dela Tractatul de Adrianopol în coace, a re'nviat însă în persoana luĭ Nicolae Groază, în care s'aŭ renăscut Kirgialiĭ şi Jianiĭ de altă dată, ceĭ maĭ ferocĭ dintre teribiliĭ muntenĭ aĭ Oltuluĭ.

Aspectul animat al saleĭ de audienţă arată că drama gĭudiciară ce are să se gĭoace escită cel maĭ viŭ interes. O mulţime de burghesĭ şi de militarĭ se'ndeasă în dezordine, ĭar la locurĭ reservate strălucesc cîte-va frumoase doamne, nobile gĭumătăţĭ ale boĭerilor.

Toate privirile se îndreptează asupra banceĭ marturilor. Acolo se vede maĭ ănteiŭ o săracă bătrînă octogenară, a căriĭ attitudine denoată o adîncă durere. Catrinţa-ĭ şorţul, cele-l'alte particularităţĭ ale costumuluĭ indică o femeĭe dela munte. Ea poartă aninate la gît şapte micĭ medalionurĭ cu icoane de sfinţĭ şi sfinte. Lîngă dînsa şade o femeĭe tînără şi frumoasă, care atrage asupră-ĭ

atențiunea publicului. Cu un prunc în brațe, cu ochiĭ lăsațĭ în gĭos, ea numaĭ din cînd în cînd aruncă cîte o căutătură plină de lacrimĭ asupra copilașuluĭ ce-ĭ zîmbește. Portul săŭ este de asemenea dela munte: o catrință scurtă și de coloare închisă, o cămașă cu altiță albă ca zăpada, un colan roșu strîngînd o talie sveltă, o salbă de mărgean, pe gît, ĭar la cap, în loc de acele caprițioase cosițe ce undulează pe umeriĭ fetelor, figurează grava năframă a nevestelor albă și împodobită, cu capetele lăsate pe spate.

Lîngă aceste două femeĭ stă un băĭat ca de șapte-spre-zece anĭ, purtînd largĭ ițarĭ arnăuțeștĭ, un turban pe cap, o sabie turcească la coapsă, două pistoale în brîŭ, și sprijinindu-se cu mîndrie pe vîrful pușteĭ.

Aceste treĭ persoane sînt toate familia luĭ Nicolae Groază: bătrîna este maĭcă-sa; băĭatul e fiu-săŭ din prima căsătorie; femeia cea tînără este a treia nevastă a haĭduculuĭ, muma prunculuĭ pe care'l ține în brațe.

Ședința se deschide. Tribunalul se compune dintr'un președinte, doĭ gĭudecătorĭ, un procuror și un grefier. Procurorul, a căruĭa funcțiune nu diferă întru nimic de a ministerĭuluĭ public din Franța, este D. Constantin Brăiloiŭ. Ast-fel compus, tribunalul gĭudecă fără asistența gĭuraților, fiind totușĭ în drept de a micșura pedeapsa în considerațiunea circumstanțelor atenuante. In cele-l'alte, procedura este aproape identică cu acea prescrisă de Codul Frances, nefiind în cea maĭ mare parte decît o simplă copie.

Pe masa tribunaluluĭ stă o cruce de ivoriŭ. Doĭ dorobanțĭ introduc în sală pe Nicolae Groază. Este un om ca de cincĭ-zecĭ de anĭ; înalt, capul argintit de cărunțeală, barbă și mustețe negre ca pana corbuluĭ, ochĭ marĭ și exprim o nuanță de ferocitate, oacheș, nas de șoĭm, frunte înaltă, maĭ pe scurt toate trăsurile denunță un amestec de nobleță, vitejie și cruzime. Frumuseța formelor sale, de și ascunsă sub lărgimea haĭnelor, amintește pe un antic gladiator. El aruncă asupra gĭudecătorilor și publiculuĭ o cătătură ca și cînd ar voi să poruncească.

Grefierul se scoală și dă citire următoruluĭ act de acuzațiune:

«Nicolae sin-Petru, poreclit Groază, născut în vechĭul banat al Craĭoveĭ, actualmente Mica-Valahie, în vîrstă de 52 anĭ, fiŭ al Marieĭ Tudoreasca și al luĭ Petru sin-Petru, carele fusese căpitan la Principele Ipsilante și a fost ucis în lupta dela Tîrgoviște.

«După o vĭeață furtunoasă în mijlocul bătăliilor și hoțiilor, fiind acuzat la 1828 de asasinat comis asupra tinereĭ sale neveste,

Groază a fost osîndit pe zece anĭ la ocnă. In Martie 1830 s'a întîmplat că un sub-ofiţer rus, numit Mostenicov, voind să viziteze salinele Valahieĭ, s'a pogorît în galeria unde Groază era singur, căcĭ buna'ĭ purtare de pînă atuncĭ îĭ procurase din partea administraţiuniĭ această favoare de a nu lucra la un loc cu cĭe-l'alţĭ osîndiţĭ. Pe cînd sub-ofiţerul esamina cu atenţiune nişte cristalisaţiunĭ, Groază a profitat de acest moment pentru a'l izbi în cap cu un bloc de sare, l'a trîntit gĭos, ĭ-a umplut gura cu sare pentru ca să nu poată striga, l'a despuĭat cu răpăziciune de uniformă, s'a îmbrăcat într'însa, şi ast-fel travestit reuseşte a eşi din salină şi dispăru fără a fi recunoscut. Abĭa seara garziĭ găsiră scăldat în sînge pe sub-ofiţerul Mostenicov, carele a povestit toate amănuntele evaziuniĭ luĭ Groază. S'a cercetat pretutindenĭ, dar nu i s'a dat de urmă.

«Aŭ trecut după aceea cincĭ anĭ fără să se auză ceva despre Groază. La 1835, în luna luĭ Septembre, pe drumul cel mare dela Piteştĭ spre Craĭova un Evreŭ din Iaşĭ Abraham a fost atacat spre ziua-n'amează de către cincĭ hoţĭ, carĭ l'aŭ legat pe el şi pe surugiŭ, aŭ luat dela dînsul 40.000 leĭ parte în monedă sunătoare, parte în bancnote ruseştĭ, şi apoĭ lăsîndu-ĭ pe amîndoĭ legaţĭ s'aŭ depărtat în direcţiunea Tîrgoviştei. Peste două zile un om îmbrăcat în scumpul costum de magnat unguresc se prezintă la mănăstirea dela Curtea-de-Argeş, şi scomptează acolo dela călugărĭ pe galbenĭ austriacĭ 20.000 de ruble în bancnote ruseştĭ. Bogatul călător, după cum s'a aflat maĭ tîrziŭ, nu era altul decît Groază. In adevăr, un Ţigan numit Chitră, oare-cînd spion în banda faĭmosuluĭ Kirgĭaliŭ, devenind acum clopotar al mănăstiriĭ recunoscu în pretinsul senĭor maghĭar pe Groază, altă dată unul din ceĭ maĭ vitejĭ tovarăşĭ aĭ luĭ Kirgĭaliŭ; dară hoţul îĭ aruncă o ast-fel de cáutătură, încît bĭetul ţigan se simţi mut. La eşire din mănăstire Groază ĭ-a dat în treacăt un pumn de galbenĭ, zicîndu-ĭ: «trage clopotele pentru sufletul răposatuluĭ nostru căpitan şi pentru sănătatea mea.» Numaĭ după cîte-va zile Ţiganul a îndrăsnit să'l denunţe stareţuluĭ. Administraţiunea s'a pus să caute pe hoţ, dar toate fură în deşert. Atîta numaĭ s'a putut constata, prin numeriĭ bancnotelor primite în schimb de către călugărĭ, cum-că ele sînt tocmaĭ cele sustrase dela Evreul Abraham.

«Nu maĭ era îndoĭală că Groază a început vechea'ĭ meserie de hoţ. Din acest moment treĭ-zecĭ şi opt de crime de această natură s'aŭ urmat una după alta pe diferitele drumurĭ din Oltenia...»

Aci grefierul citeşte amănuntele tuturor acelor hoţiĭ, numind persoanele despuĭate, descriind mijloacele stereotipe întrebuinţate pentru a le prinde, şi adăogând că totalul sumelor prădate a fost de 600.000 leĭ.

Urmăm înainte cu actul de acuzaţiune:

«S'a observat că nicĭ o dată n'a fost comis omor, ci numaĭ bătăĭ saŭ rănirĭ. Cele maĭ multe din victimele luĭ Groază recunosc ele-însele că căpitanul bandeĭ esercita toată autoritatea'ĭ asupra hoţilor pentru a nu'ĭ lăsa să maltrateze pe ceĭ despuĭaţĭ.

«Poliţia şi puterea armată n'a fost în stare de a'l prinde, căcĭ ţăraniĭ, căpătînd tot-d'auna generoase darurĭ dela Groază, nu numaĭ că nu'l denunţaŭ, dar încă iĭ servĭaŭ drept spionĭ, prevenindu'l despre primejdiile ce'l ameninţă saŭ înştinţîndu'l despre ocaziunile cele favorabile de a face o bună pradă. Şi apoĭ, ţăraniĭ romînĭ în genere sînt dispuşĭ a considera pe haĭducĭ ca pe apărărătoriĭ lor fireştĭ contra apăsăriĭ.

«Sătul de a hoţi numaĭ în Romînia, Groază într'o zi cu o ceată de treĭ-zecĭ tovarăşĭ trecu Dunărea, atăcînd pe teritorĭul bulgar casa luĭ Soliman-Kara, agă turcesc dela Karaman. Pe lîngă acesta servĭa ca un fel de arnăut fiul luĭ Groază, Ion-sin-Petru. In lupta ce se încinse între Turcĭ şi Romînĭ, maĭ mulţĭ aŭ fost ucişĭ, aga fu rănit, locuinţa-ĭ dată flacăriĭ, lada cu banĭ căzu în mînile hoţilor, precum şi toate femeile din harem.

«După acest act de violenţă, Groază s'a întors în Romînia. Una din cadînile răpite dela aga din Karaman, o tînără Bulgară Maria Hagiŭ, iĭ plăcu până la nebunie. Intrînd în tîrgul Brîncovenĭ, Groază sili pe preotul Pavel să'l cunune cu Maria. După aceea se retrase cu toată prada şi cu fiu-său în munţiĭ Olteniei, şi schimbă numele şi se decise a petrece restul vieţiĭ în linişte la locul naşteriĭ sale, unde maĭ trăia încă bătrîna sa mamă.

«Pe la începutul lui Martie 1838, Groază apare de'naintea mameĭ sale, pe care n'o văzuse de zece ani, de când fusese trimis la Ocnă. Intrând el iĭ zice cu un aer sinistru: «Mamă, recunoşti tu pe fiul tăŭ Nicolae, singurul tăŭ copil...?» Dar pe cînd sărmana bătrână voia să'l îmbrăţişeze cu efuziune, el făcu un pas îndărăt şi arătîndu'i cuţitul scăldat în sînge ce nu se închiegase încă, iĭ strigă: — Nu te apropia, mamă! Afuriseşte-mă! Eŭ am ucis pe fiul meŭ, pe singurul meŭ copil! Du-te de'l mormîntează. Il vei găsi în Peştera ursuluĭ... şi zicând aceste, dispăru.

«Speriată, biata bătrînă alergă la pîrcălab şi'ĭ spuse cele întîmplate. Maĭ mulţĭ oamenĭ au plecat îndată la locul numit Peştera ursului şi după ce luară toate precauţiunile dictate de superstiţiune, căcĭ se zice că dracul locueşte acolo, aŭ intrat în grotă. Inaintînd puţin eĭ auziră de departe gemete, zărînd apoi la lumina faclelor o mare lespede ce astupa o gaură, o deteră gĭos şĭ văzură în fundul peşteriĭ o frumoasă femeĭe plîngînd lîngă corpul unuĭ tînăr muribund. Eraŭ Maria Hagiŭ, nevasta luĭ Groasă, şi Ion sîn-Petru, fiul haĭduculuĭ.

«Rănitul a fost dus şi dat pe seama unuĭ medic. Rana era gravă, dar nu mortală. Fĭerul străpunsese ca o frigare corpul băĭatuluĭ, fără însă a atinge inima[1] şi plămâniĭ. Făcîndu-se interogatorĭul Marieĭ Hagiŭ, ea a mărturisit că pe când se afla încă în haremul luĭ Soliman-aga, se ĭubia cu fiul luĭ Groază, atuncĭ ostaş în garda arnăuţească. Turcul bănuind între dînşiĭ o înţelegere, a bătut pe băĭat. Pentru a răsbunà pe fiu-său, Groază veni să prade casa luĭ Soliman. Căzînd în mîinile haiduculuĭ, Maria nu cuteză să'ĭ spună nimic despre legătură'ĭ de maĭ'nainte cu fiul luĭ. Deprinsă, ca toate femeile turce, a se supune orbeşte stăpânuluĭ, ea deveni nevasta luĭ Groază, şi de atuncĭ, de şi tot ĭubĭa pe fostul săŭ amant şi era ĭubită de dînsul, totuşĭ protesta de a fi întrerupt cu el orĭ ce relaţiune. Amorul însă n'a scăpat de pătrunzătorul ochĭŭ al luĭ Groază. El se făcu posomorît şi tăcut. Intr'o zi Maria şi Ion şedeaŭ unul lîngă altul, vorbind despre timpiĭ trecuţĭ ce le aduceaŭ aminte furtivele lor întâlnirĭ în casa lui Soliman, cînd ĭată intră Groază cu ochiĭ scînteind de furie. Fiul său se scoală. Fără a zice un cuvînt, haĭducul scoate cuţitul şi'l înfige în pĭeptul băĭatuluĭ, care cade...

«Peste două zile după această catastrofă, un oare-cine se prezintă de'naintea coloneluluĭ Solomon, capul miliţieĭ din Oltenia. Era Groază. Intrând, el aruncă gĭos armele şi zice: — Solomone tu eştĭ cel maĭ viteaz dintre Romînĭ, ţie am venit să mă daŭ prins... sînt Groază. Colonelul îl priveşte uĭmit. Atunci, haĭducul adauge cu vigoare: — Nu mă maĭ cunoştĭ oare? Altă dată, adu-ţĭ bine aminte, ne-am luptat amîndoĭ unul lîngă altul pentru ţară sub steagul Domnuluĭ Tudor. Astă-zi eŭ sînt hoţ, ucigaş, omorîtor chiar al fiuluĭ meŭ! — Ia-mă, dă-mă pe mîna dreptăţiĭ omeneştĭ; dreptatea cea-l'altă, va face Dumnezeŭ!... Inchis întîĭ

[1] în text «cordul».

în temnița dela Craïova, Groază s'a adus acum la Bucureștĭ, acuzat de tentivă de asasinat asupra sub-ofițeruluĭ rus Mostenicov, de evaziune din Ocnă, de cele 38 hoțiĭ enumerate mai sus și comise toate peste Olt, de atacul cu asasinat, incendiĭ și rapt asupra caseĭ luĭ agă Soliman-Kașa din Karaman pe teritoriul Maïestățiĭ Sale suveranuluĭ nostru, și'n fine de proaspăta încercare de omor asupra propriuluĭ săŭ fiŭ».

Aci se încheïe actul de acuzațiune.

In intervalul lecturiĭ, Groază conserva o atitudine plină ca de mândrie.

O scânteïe străluci în ochiĭ haĭducului, când grefierul citi cuvintele prin carĭ Groază amintïa coloneluluĭ Soloman că s'aŭ fost luptat amîndoĭ unul lîngă altul pentru țară sub steagul Domnuluĭ Tudor.

Se începe acum următorul interogator:

Președintele: Vîrsta și numele D-tale?

Groază: Nicolae sin-Petru, 52 anĭ.

Președintele: Meseria D-tale?

Groază: Ostaș fără stăpîn care ascultă numaĭ de glasul țăriĭ.

Președintele: Locuința D-tale?

Groază Pretutindenĭ unde se găsește un petec de pămînt romînesc.

Președintele: Eștĭ învinovățit că te-aĭ fost încercat de a omorî pe sub-ofițerul rusesc Mostenicov.

Groază: Nu, n'am voit să'l omor. Dacă aș fi poftit moartea lui, nu erà greŭ unuĭ șoïm de a sfîșia o vrabie. Am voit numaĭ să fac pe Muscal să guste sarea românească, pentru ca să se desvețe odată aceste lăcuste de a se tot încuïba pe pămîntul nostru.

Proședintele: Și totușĭ te-aĭ folosit de această faptă pentru ca să fugĭ din ocnă?

Groază: Apoĭ de, e proastă acea pasăre care poate să sboare din colivie și nu se duce.

Președintele: Ce aĭ făcut după fuga D-tale din ocnă?

Groază: Am umblat cu fruntea sus pe pămîntul romînesc, pe cînd voĭ făceațĭ temenele la Muscalĭ și le mulțumïațĭ că petrec cu nevestele și cu fetele voastre. Eĭ vă despuïaŭ pe voĭ, eŭ îĭ despuïam pe dînșiĭ, fie-care făcea ce știa.

Președintele: Aĭ jefuit pe Evreul Abraham?

Groază: A, era un jidan! D'întâĭ aveam poftă de a'l trimite pe ceea lume, dar apoĭ îmĭ luaĭ seama că tot al draculuĭ o să fie, şi am lăsat să şi'l ĭa dracul fără agĭutorul meŭ.

Preşedintele: Nu tăgăduieştĭ cel-l'alte hoţiĭ, de care eştĭ învĭnovăţit?

Groază: Negreşit că nu. Precum este adevărat că soarele încălzeşte pământul, tot aşa e de adevărat că m'am îmbogăţit şi eŭ din pradă. Ceea-ce s'a citit de logofătul este foarte drept.

Preşedintele: Unde sînt ĭovarăşiĭ D-tale?

Groază: Uniĭ pe pămînt, alţiĭ în ĭad, o seamă poate în raĭŭ, dacă se vor fi popit înainte de moarte.

Preşedintele: Pentru folosul D-tale, dă pe faţă dinaintea dreptăţiĭ numele lor.

Groază: Nu se poate. Voĭ ziceţĭ că sînt hoţ; va fi! dar meseria de trădător n'am învăţat-o.

Preşedintele: De ce aĭ silit pe femeia Maria Hagiŭ ca să'ţĭ fie nevastă?

Groază: Nicĭodată. N'am silit-o. I-am spus curat româneşte: Vreĭ să fiĭ a mea? şi ea s'a aruncat în braţele mele. M'am dus la popă cu galbenĭ într'o mînă şi cu cuţitul în cea-l'altă. I-am zis: «alege'ţĭ una din două — aur saŭ fĭer». El şi-a ales aurul şi ne-a cununat.

Preşedintele: De ce te-aĭ încercat a ucide pe fĭul D-tale?

Groază: Da, aceasta'ĭ o nelegĭuire, e adevărată nelegĭuire! Eŭ nu ştiam că aceştĭ doĭ copiĭ se ĭubesc de mult. Dacă eĭ mĭ-ar fĭ spus'o înainte de cununia mea, eŭ n'aş fi astă-zĭ dinaintea voastră! Dar aşa a fost se vede voĭa luĭ Dumnezeŭ! Eŭ credeam că pedepsesc o fără-de-lege, şi căzuiŭ în fără-de-lege eŭ însumĭ. Nu'mĭ maĭ vorbiţĭ de aceasta... Osîndiţi-mă... nu'mĭ maĭ vorbiţĭ!

Preşedintele (către mama luĭ Groază): D-ta ce aĭ de zis, nevastă sîn-Petru?

Bătrîna: Să'mĭ daţĭ înapoĭ pe fĭul meŭ, atîta'ĭ tot. El a fost totdeauna aşa de bun fĭŭ şi aşa de bun Romîn! Daţi-mi-l înapoĭ, şi Dumnezeŭ o să vă răsplătească.

Preşedintele (cătră nevasta luĭ Groază): Femee Maria Hagĭŭ, spune dacă este adevărat că Groază te-a silit la căsătorie?

Maria Hagĭŭ: Nu, eŭ l'am luat fără să ştiŭ ce fac. Imĭ era stăpîn şi am fost deprinsă a mă supune stăpînuluĭ. L'am ĭubit ca pe un tată şi ĭ-am fost cu credinţă. Acest copilaş, pe care'l

vedeţĭ în braţele mele, este al luĭ Groază. Dragostea mea a fost pentru Ion, dar voĭ rămîne totdeauna credincioasă luĭ Nicolae.

Ion (aruncându-se în braţele luĭ Groază şi plângând): Tată, ĭartă-mă dacă am îndrăznit a ĭubi pe Maria! O să mă duc în lume şi tu veĭ fi fericit!

Groază (zîmbind cu tristeţe): Iubeşte-o, Ioane.

Preşedintele: Ion sîn-Petru, răspunde cum de s'a întâmplat că aĭ fost rănit de tatăl D-tale!

Ion-sîn-Petru: Tata n'a voit să mă lovească; eŭ singur m'am aruncat asupra cuţituluĭ.

Terminîndu-se acest interogatoriŭ, procurorul ĭa cuvînt cerînd condamnarea acuzatuluĭ. Pe cînd el vorbeşte, nevasta şi fiul luĭ Groază se'neacă în lacrimĭ; bătrîna e dusă pe gîndurĭ ca şi cînd n'ar auzi nimic; haĭducul stă liniştit şi mîndru.

Gĭunele Vakaholo, advocatul luĭ Groază, aduce aminte acea parte frumoasă din vieaţa acuzatuluĭ, cînd el combătea pentru libertatea ţăriĭ. Kirgĭaliŭ, Farmaki şi alţĭ căpitanĭ vestiţĭ din 1821 fuseseră şi eĭ haĭducĭ. Pe atuncĭ civilizaţiunea — zice advocatul — nu pătrunsese încă în ţară. Să nu se uĭte, afară de aceasta, că prima crimă a luĭ Groază, omorul neveşteĭ sale din a doua căsătorie, s'a gĭustificat la 1828 printr'o anchetă, constatîndu-se atuncĭ că el o prinsese în flagrant delict de adulterĭŭ cu un ofiţer rus ce era la dînsul în gazdă. Terminînd, advocatul învoacă clemenţa gĭudecătorĭlor pentru acest om în adevăr culpabil, dar plin de rare calităţĭ şi carele făcuse serviciĭ ţăriĭ.

Preşedintele întreabă pe Groază dacă are ceva de adaus.

Nu — răspunse haĭducul — voesc numaĭ să mulţumesc apărătoruluĭ meŭ că a dat la lumină ceea-ce se atinge de omorul neveşteĭ mele, arătînd că nu era vina mea.

Grefierul sună clopoţelul. Publicul se retrage. După doŭă ore de deliberaţiune, şedinţa se redeschide şi grefierul citeşte sentinţa, care declară culpabilitatea luĭ Nicolae sîn-Petru asupra tuturor punctelor de acuzaţiune, dar în vederea unor circumstanţe atenuante, îl condamnă numaĭ la ocnă pe vieaţă. Groază ascultă fără emoţiune această sentinţă şi întreabă pe advocatul său, dacă condamnaţiunea rupe legătura sa de căsătorie. Primind un răspuns negativ, el zice: «atuncĭ o voiŭ rupe eŭ însumĭ, căci voĭesc ca aceştĭ doĭ copiĭ să fie fericiţĭ cît maĭ sînt încă tinerĭ». Inainte de a ĭeşi din sală, Groază strînge la pĭept pe mumă-sa ce'l binecuvintează, pe nevastă-sa, pe Ion şi pe copilaşul cel mic. Citirea

sentinţeĭ şi ultima scenă produce o profundă impresiune asupra poporuluĭ, care nu se poate stăpîni de a nu simpatiza cu acest tip cavaleresc de haĭduc.

Cînd Groază fu recondus în temniţă, administraţiunea se pregătĭa a lua precauţiunĭ pentru ca să nu poată fugi. Oare credeţĭ voĭ că eŭ aş vrea să scap? Zise el. Nu, nu, fiţĭ liniştiţĭ; vă gĭur că de aice nu voĭŭ maĭ ĭeşi!! Peste cîte-va minute, văzîndu-se singur, îşi izbi capul cu atâta putere de fĭarele ferestreĭ, în cît ĭ-aŭ ţîşnit creeriĭ. Transportat la spital, muri...!

2.

Bucata de mai sus e precedată în *Columna lui Traian* de următoarea scrisoare a lui Alecsandri:

Mirceştĭ, Decembre 1873.

Domnule Redactorŭ,

Una din cele ănteĭ poesiĭ ce amŭ compusŭ cîndŭ am începutŭ a scrie în limba românắscă este ballada luĭ *Gróză*, publicată în ediţia «Doĭnelorŭ şi Lăcrămĭórelorŭ» din 1853, ce s'a tipăritŭ la Paris. Acumŭ mĭ-a căḑutŭ în mînă unŭ manuscriptŭ francesŭ care cupprinde diverse incidenturĭ din viuéţa acelluĭ hoţŭ, precum şi gĭudecata prin care a fostŭ ellŭ osănditŭ la Ocnă în annulŭ 1838.

Vă trimittŭ acestŭ manuscriptŭ ca să'lŭ cetiţĭ şi, dacă'lŭ veţĭ găssi interessantŭ, să publicaţĭ traducerea luĭ în «Columna luĭ Traĭanŭ». Istoria luĭ Gróză arŭ puté servi de subiectŭ uneĭ drame care, bine condusă, arŭ produce mare effectŭ pe scenă; ea maĭ cupprinde şi óre-carĭ detaĭurĭ caracteristice de unŭ mare interessŭ pentru studiulŭ moravurilorŭ de maĭ înainte.

Primiţĭ şi cu acéstă ocasiune assigurarea stimeĭ şi înalteĭ melle considerărĭ.

V. Alecsandri.

(*Columna lui Traian*, IV, 14, Decemvrie, 1833, pag. 254—255).

3.

PROCLAMAŢIA PARTIDULUI NAŢIONAL DIN MOLDOVA CĂTRE ROMÂNI

(Foaie vol. Col. D. A. Sturdza)

Această proclamaţie contra lui Mihai Sturza e iscălită şi de Russo. Cine anume dintre cei semnaţi în josul proclamaţiei este autorul; nu ştiu, dar comparaţia «tronul...... se clatină ca frunza bătută de furtună» se regăşeste în *Amintiri* sub forma «patria asta ce se clatină ca o luntre uşoară... ca frunza vîrtejită de furtunele toamnei» (cf. pag. 104) şi în *Cântarea României* sub forma «tu eşti ca corabiea fără cîrmă bătută de furtună» (cf. pag. 142).

Fraţilor,

Dumnezeŭ a auzit plângerile Moldoveĭ şi a ridicat palma sa rĕsbunătoare asupra duşmanuluĭ nenorociteĭ noastre Patriĭ! Acum tronul luĭ Mihail Sturdza se clatină ca frunza bătută de furtună şi în curând acel tron, cuibul nelegiuirilor ce au năvălit pe biata ţeară în timp de 14 anĭ, acel tron sprijinit cu arma conruperiĭ şi cu topuzul tiranieĭ se va preface în pulbere! Nădejde bună dar, fraţilor! Nădejde şi uimire, căci atunci numai Dumnezeŭ va împlini dorinţele noastre, când va domni între toţi locuitoriĭ Moldoveĭ frăţia care ne dă putere popoarelor asuprite şi curăţenia cugetului, care duce pe calea fapteĭ bune a isbândei!

Voi boierilor, care aveţi parte de toate bunătăţile, gândiţi-vă la sfânta datorie ce vă leagă de Patria voastră, care v'a înzestrat cu averi şi cu cinstirĭ. Gândiţi-vă la soarta nenorocită a poporuluĭ şi vă grăbiţĭ a-ĭ da mână de ajutor, pentru ca să dovediţi atât lui cât şi Europei, care vă privesce, că sunteţi îndemnaţĭ de dorul bineluĭ obştesc, iar nu de interesurĭ particulare! Gândiţi că acum a răsărit în lume falnicul soare al libertăţiĭ şi că mare crimă aţi făptui, dacă aţi închide ochiĭ voştriĭ la razele-i mântuitoare astădi, când toate Naţiile se deşteaptă la lumina lui! Nu vĕ lăsaţi dar a fi înşelaţi prin cuvinte de împăcare cu Mihai Sturdza, cu acel vrăjmaş încoronat ce nu ţine la Domnie decât ca la un isvor de îmbogăţiri nelegiuite, căci înseşi acele propuneri de împăcare dovedesc slăbirea lui şi puterea voastră!

Voi locuitorilor săteni, pentru care se pregăteşte un viitor frumos şi fericit, nu vĕ înspăimântaţi de îngrozirile ce cearcă a vĕ mai face ticăloşiĭ vânduţi ocârmuiriĭ. Nu daţi ascultare minciunilor neruşinate ce împrăştie Vodă prin ţeară, pentru ca să vĕ sperie, să vĕ întunece ochiĭ şi să aţâţe în voi patimi rele şi

dușmănesci. Aveți toată nădejdea în Dumnedeu, care vě ocrotesce și care în curând vě va scăpa de nevoile voastre, și de sînteți creștinĭ, de sînteți oameni cu durere, dați mâna cu acei ce au pătimit pentru binele vostru și cari iarăși pentru binele vostru sînt gata a se jertfi!

Voi toți, fraților din Moldova, în care curge sânge de Român, țintiți mințile voastre la viitorul Patrieĭ, la soarta copiilor și a strănepoților voștri cari atârnă acum de voi, și împreunați cu toții glasurile într'un singur glas, ca să diceți cu bărbăție: «Nu ne împăcăm cu Mihail Sturdza, dușmanul Românilor!

«Nu ne împăcăm cu un domn, care ne-a prădat țeara și-a adus-o în ticăloșie!

«Nu ne împăcăm cu un domn, care a călcat legile cele mai sfinte ale Moldovei, în interesul sěu!

«Nu ne împăcăm cu un Domn, care a schingiuit ca un tigru, pe copiiĭ și pe frațiĭ noștri, pentru că ei au cerut îmbunătățirea și ridicarea Patrieĭ noastre!».

«Nu ne împăcăm cu un Domn, care a prefăcut în călăi pe înșiși fiiĭ sěĭ pentru osânda noastră!

«Nu ne împăcăm cu un Domn, care a poruncit uciderea între frațĭ de același sânge, de același nume, de aceeași lege!

«Nu ne împăcăm cu un Domn fără iubire de Patrie, fără respect de omenire și fără frică de Dumnedeu!

«Să cadă dar rěul Moldoveĭ, Mihail Sturdza, pata neamului sěu! Să cadă reîmpins din toate părțile de hula lumii întregi, și să fugă din țeara noastră, alungat de blestemul poporului ce a nenorocit într'un șir necurmat de 14 amari de ani!».

Dar! să cadă căci ceasul sfinteĭ dreptățĭ a sunat! Căci Dumnedeŭ însușĭ a hotărît osânda lui Mihail Sturdza, pentru ca el să slujească de pildă tiranilor! Să cadă fiara încoronată care suge sângele cel mai bun al țereĭ, și să-șĭ pieardă, pentru tot-deauna tronul ce a necinstit prin faptele sale, Patria ce a împins-o fără milă în prăpastie, și averea sa nenumărată ce a adunat prin nenumărate nedreptăți, și care singură îl mai ține încă pe pământul nostru!

«Amar deci de aceĭ orbițĭ trădătorĭ carĭ vîndîndu-șĭ cugetul, ar cuteză să-i deà ajutor în preajma Moldoveĭ întregĭ, care strigă în potriva lui! Amar de aceĭ ce s'ar face mârșavele instrumente ale celor de pe urmă ale lui nelegiuiri și s'ar îndupleca a unelti, sub numele lor, cumpărări mincinoase de moșiĭ domnesci!

Trăsnetul Cerului și brațul puternic al Nației, sînt gata a cădè pe dânșiî ca pe nisce șerpî otrăvitorî, căci acele averi răpite de Vodă sînt ale țĕriĭ, și ale țĕriĭ trebue să rĕmâie!

Fraților, încă odată vĕ strigăm: Unire și bărbăție! Aceste simțiri să vieze necontenit în inimile noastre, pentru ca, sprijiniți unii pe alții, să fim un milion și jumătate de glasuri, carî să putem zice hotărît acelor ce ar cătà să ne piardă: «Noi sîntem Românĭ și ca Românĭ avem drepturile noastre, pe care le vom apără și le vom sprijinì! Avem dreptul de a face îmbunătățirĭ pe pământul nostru!.

«Avem dreptul de a ne uni în potriva uneĭ ocârmuirĭ mârșave și asupritoare, și a scăpà Patria noastră din ghiarele ei!»

Cauza noastră este sfântă! Cugetul nostru este curat! *Dumnedeŭ este cu noi!*

(Iscăliți:) Costachi Negri, Alecu Cuza, Vasile Alecsandri, Iancu Alecsandri, Petrachi Cazimir, Costachi Cazimir, Vasili Cantacuzin, Gheorghi Cantacuzin, Toader Sion, Iorgu Sion, Lascar Rosetti Iorgu Radu, Zaharia Moldovanu, Manolachi Costachi, Alecu Rusu, Ioan Curius, Neculaĭ Ionescu, Grigorie Balș.

(Anul 1848 în Principatele române).

ÎN LEGĂTURĂ CU «CRITICA CRITICII» (pag. 3).

Ceeace urmează e pasagiul care a determinat articolul lui Russo, „Critica Criticii".

Spectaculul s'aŭ început cu *Băcălia ambițioasă* comedie—vodevil într'un act de D. R. Titula acesteĭ piese, după cum prin jocul eĭ s'aŭ arătat, cu dreptul ar trebui schimbat în Băcălița ambițioasă, căcĭ ambiția nu este nicĭ de cum patimă care se însusăște lucrurilor, dară ființelor celor mai sensibile. Așa *Zoița*, fata Matasariuluĭ a unuĭ bacal, ambiționează a căpăta de soțŭ pe un coconaș boer anume Gălușcă, și în această pretenție a eĭ desprețuește meseria familiei sale. Matasariul cu soția sa Paraschiva nu se învoesc la aceasta, cunoscând și eĭ starea ce miserabilă a unor asemine pospoițĭ cuconașĭ, pe cariĭ nu amorul dar nevoea lipsurilor îĭ fățărnicește a-și uita vrednicia ranguluĭ, însoțînd pe fiĭca unuĭ bacal. Căsătoria urmează a se face numaĭ din leșinarea Zoițeĭ, când părintele săŭ îĭ spune că n'o dă după cuconașĭ; o asămîne hotărire se pare a face o sțenă pre pripită, luând aminte la împotrivirea Matasariuluĭ de maĭ înainte, cu toate aceste ea rămâne descoperindu-să scopul cel viclean a luĭ Gă-

luşcă printr'un ravaş în care se vede că avè de gând să pună mâna pe vr'o 15.000 de galbenĭ; el fuge din casa bacaluluĭ, şi privitoriĭ nu văd nicĭ un fel de răsplătire pentru dânsul. Zoiţa prin o aşa urmare este înfruntată şi mâna eĭ rămâne tot pentru un bacal ce'l despreţue. Stilul este familiar, o sinonimitate de cuvinte cam groase se vede presurată în maĭ multe sţene, şi personalitatea este cu totul nerespectată, încât în aceasta se vede maĭ mult a fi fost stăruinţa de a spori meritul pĭeseĭ. — D. G.“ (*Albina Românească*, 1846, No. 5).

5.

ÎN LEGĂTURĂ CU «CUGETĂRILE» (pag. 32).

a).

Anti-cugetărĭ.

Am citĭtŭ cu luare aminte *Cugetările* domnuluĭ A. R., tipărite în România Literară pagina 101, 102, 103 şi 104, în care am aflatŭ multe ideĭ despre limba Română, la care m'am unitŭ şi mă voiŭ uni şi eŭ totŭ-dea-una; însă şi multe care mi se părŭ foarte greşite. Dară de nimica nu m'am miratŭ aşa de tare ca de următorulŭ pasagiŭ.

«Ce este literatura de nu chiar espresia vieţiĭ uneĭ naţiĭ? Inrîurirea Literaturilor, ca să fie dreaptă şi legĭuită, trebue să iasă din gradul civilizaţieĭ, din aplecarea naţională, din înrîurirea stăriĭ morale, soţiale, politice, toate aceste elemente, trebuie să se înşirede la o laltă».

Ideea îmĭ place, cu dînsa mă învoescŭ.

Dară cum poate unŭ scritoriŭ care se luptă în contra pedantismuluĭ şi al Latinismuluĭ, să întrebuinţeze cuvîntuluĭ «*Literatură?*» Aŭ doară acesta nu este unŭ cuvîntŭ latinŭ şi încă pedanticŭ? Aŭ doară îlŭ înţălegŭ ţeraniĭ din Moldova? căcĭ despre ceĭ din Ardealŭ ne-aŭ spusŭ Domnulŭ autoriŭ că nu'l înţelegŭ. De ce nu scrie Domnulŭ autoriŭ «ce este slovinitura, saŭ slovinirea, saŭ slovenismulŭ?» Pentru că îşi va aduce aminte dumnealuĭ că Dascăliĭ de pe la sate numescŭ literele *slove.* De unde aŭ luatŭ domnulŭ A. R. cuvîntulŭ *„espresia?“* Aŭ nu este şi acesta un pedantismŭ latinescŭ? Cu ce dreptŭ se serveşte cu cuvîntul *„naţie?“* De ce scrie *„înrîurirea literaturilor?“* Pentru ce întrebuintează cuvintele *„gradul civilisaţieĭ? aplecarea naţională?“*, *„a stăreĭ morale, soţiale şi potitice?“* Pentru ce toate aceste *elemente* la o laltă?“

Noĭ credemŭ că aceste inconsecuențe în *Cugetările* domuluĭ A. R. iĭ încurcă toată cugetarea și iĭ nimicescŭ toată sistema.

A. FOTESCU.

(*Foiletonul Zimbrului*, Iași, 1855, No. 8 (Martie), pag. 63—64.

b).

O comparație între *Cugetări* și poeziile lui V. Hugo face în treacăt G. Missail în *Columna lui Traian*, 1870, No. 3 (foileton).

c).

In *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, 1855, No. 34 (30 Aprilie) citim:

Bucureștĭ, 23 Aprilie v. (Estractŭ dintru o scrisóre maĭ lungă).... Gazeta nóstră «Patria» se pórtă preabine, ea lucră cu destulŭ tactŭ, fiindŭ cu luarea aminte la împregĭurărĭ și la schimbările lorŭ. Avemŭ mare norocŭ cu acéstă gazetă. Totŭ ce amŭ dori din parte-ne este, ca «Patria», jurnalŭ politicŭ și comercialŭ să se smulgă din mânile poețilorŭ amorezațĭ séŭ ale amanțilorŭ poețĭ, cu purismulŭ lorŭ celŭ bănuitŭ, căcĭ poesiile de *amurŭ* staŭ răŭ în gazete seriόse; să se desrobéscă și de *unii* din aceĭ Foiletoniștĭ, cariĭ ar fi trebuitŭ să maĭ rămînă în Ierihonŭ pînă le vorŭ crește bărbile lorŭ. — Partida ruso-slavónă, care ia parte și în literatura nóstră, adică Drăganiĭ și Voiniĭ D-luĭ Eliade s'aŭ încurăgiatŭ fórte prin «Cugetările» D-lui Rusu din *Romînia Literară* și le-aŭ răstălmăcitŭ precîtŭ autorulŭ lorŭ póte că nici aŭ visatŭ . . . .

d)

RĂSBOIULŬ LIMBILORŬ.

Numeroasele articole consacrate limbii românești pe la 1855 și mai ales forma lor de polemică acerbă a inspirat lui G. Bariț un spiritual articol cu titlul de mai sus, în care s'a ocupat în deosebi de «Cugetările» lui Russo. *Foaia p. minte*, 1855, No. 13 (30 Martie), pag. 66; No. 14 (6 Aprilie), pag. 71; No. 15 (13 Aprilie), pag. 77; No. 16 (20 Aprilie), pag 82; No. 17 (20 Aprilie), pag. 89.

Un răsboiŭ înfricoșatŭ, căruĭ asemenea romănulŭ nu a maĭ cunoscutu, stă să se pornéscă chiarŭ în sînulŭ luĭ. Apără-ne

Dómne de răsboĭul dintre noĭ, așea se rógă bisericaniĭ noștriĭ întru una din «ecteniile» orĭ «molitvele» bisericeștĭ—am și uitatŭ de cândŭ nu maĭ facŭ și eŭ pe cântărețulŭ din «strana» dréptă orĭ stângă. Destulŭ că «neamulŭ» romănescŭ se pare a rămâné surdŭ la rugăciunile biserіceĭ sale și că tóte închinăcĭunile pentru ertarea păcatelorŭ [nu] vom și folosi nimicŭ de azĭ înainte.

Toate limbile din pământulŭ Tîrnăvenilorŭ, Sibienilorŭ, Crișanilorŭ, Timișanilorŭ, Mărășanilorŭ, Bârsanilorŭ îșĭ ridicară capetele lorŭ spre răsbunare și romănulŭ totŭ nu vrea a se supune! Cete de «noróde» au mânecatŭ asupra luĭ, și elŭ, romănulŭ întru orbia sa nu se cutremură!

Iară începutulŭ răsboiuluĭ a fostŭ așea:

Cele 25 «litere», semințiĭ ale Italieĭ vechĭ și nóă, scăpând din robia Eghipetuluĭ au pornitŭ sub «povățuirea» fraților Samuilŭ[1] și Petru,[2] ca să cuprindă pământulŭ părinților lorŭ dela cele 45 semințiĭ ale «slovelorŭ», și aŭ ținutŭ răsboiulŭ anĭ dóă-zeci. Iară cândŭ aŭ fostŭ să intre literele în pământulŭ făgăduințeĭ, au venitŭ asupra semințieĭ literelorŭ și asupra semințieĭ slovelor, neamurĭ multe dela răsăritŭ și dela apusŭ, dela miéză-zi și miézănópte, și s'aŭ folositŭ de răsboiulŭ dintre ele, și aŭ intratŭ în pământulŭ lorŭ, și le-aŭ făcutŭ stricăcĭune mare și aŭ adusŭ multe din ele în robia Vavilonuluĭ, și aŭ fostŭ vaietŭ și plânsetŭ mare în acele semințiĭ; eară cele care aŭ mai rămasŭ în pământulŭ lorŭ s'aŭ trasŭ și s'aŭ ascunsŭ prin munțĭ și plaiurĭ și aŭ stătutŭ pe acolo ani 8. Și aŭ fostŭ leatulŭ mântuiriĭ 28, cândŭ slovele aŭ începutŭ earăș a se așeza pe la șesurĭ și prin văile rîurilor. Iară când a văzutŭ acésta seminția literelorŭ, aŭ părăsitŭ și acelea munțiĭ și aŭ cutezatŭ a eși la șesurĭ, iară în inima lorŭ aŭ adusŭ totŭ ura cea veche asupra semințieĭ slovelor. Eară când s'a încercatŭ puterile, aŭ văzutŭ că amândoă soiurile de semințiĭ slăbiseră fórte forte prin incursele altorŭ semințiĭ, care călcaseră mai multă «vreme» pământul lorŭ; iară semețiile lorŭ, care rămăseseră pe la șesuri, se amestecară și se corciseră cu alte limbĭ dela Elada și dela Turchestan, dela Volga și Rinu, și abia se mai știa începutulŭ lorŭ. Atunci D-zeŭ trimise pe «proorociĭ» săĭ carĭ striga în pustiŭ: «pocăiți-vă că s'aŭ apropiat împărăția ceruluĭ». Eară proorociĭ din pămîntulŭ Bucureștilorŭ aŭ stătutŭ mai multŭ pentru împăcĭuirea semințieĭ slovelor cu seminția literelorŭ și aŭ zisŭ neamuluĭ săŭ, ca să amestece pe fiiĭ acestorŭ semințiĭ și portulŭ lorŭ și obiceiurile

lorŭ, căcĭ aşea este voia tatăluĭ. Şi s'aŭ începutŭ amesteculŭ semințiilorŭ împreună cu limba lorŭ, şi proorociĭ ceĭ dela 28 aŭ zisŭ că este bine aşea.

Eară cândŭ aŭ fostŭ anulŭ 55, s'aŭ ridicatŭ proorociĭ pământuluĭ Iaşilorŭ, şi aŭ adunatŭ totŭ norodulŭ împreună şi aŭ zisŭ luĭ: Proorociĭ mincinoşĭ s'aŭ sculatŭ în mijlocul neamuluĭ nostru, şi stricăciune mare aŭ făcutŭ proorociĭ pămîntuluĭ Bucureştilorŭ, şi ceĭ din pămîntulŭ Tîrnăvenilorŭ[3] s'aŭ abătutŭ mai multŭ din căile Domnului şi aŭ trasŭ în partea lorŭ pe veciniĭ lorŭ şi aŭ amăgitŭ pe mulțĭ din frațiĭ noştri, pentru ca să ne strice limba şi «obiceiurile» nóstre şi să ne ruşineze. Buletinele nóstre şi «Delele» nóstre şi tóte «isprăvile» noastre în ochiĭ norodului.

Eară când a fostŭ luna a doa din anul 55[1] s'a «mobilizat» mulțime de noroade cu «povățuitoriĭ» lorŭ în frunte. Eară povățuitoriĭ lorŭ aŭ fostŭ: articulŭ, substantivŭ, verbŭ, partecipŭ, grozavu şi *ția*, fiica lui *cĭune*, pe care proorociĭ Iaşilorŭ îlŭ osîndira la mórte pentru prepusu că ar fi voitŭ a turbura buna înțelegere a semințieĭ slovelorŭ cu seminția literelorŭ şi l-au ars împreună cu alți doĭ povățuitori *u* şi *ŭ*[2], pontru ca să fie jărtfă bine primită luĭ Dumnezeŭ mai înainte de reînceperea răsboiului.

Era fiind-că obiceiulŭ neamurilorŭ din acelŭ vécŭ era, ca mai înainte de a călca în pămînt străinŭ, să slobózá carte de războiŭ, s'a sculatŭ mai întâiŭ un proorocŭ din pământulŭ Bucureştenilorŭ şi a trimisŭ carte de pace către ceĭ din pămîntul Bârsanilor[3]; eară ceĭ carĭ aŭ citit-o n'aŭ vrutŭ să înțeleagă pentru că era învechițĭ în datinele lorŭ. Atuncĭ aŭ stătutŭ în pămîntul Sibianilorŭ, un bărbatŭ, carele s'a socotitŭ pe sine mijlocitorŭ alŭ păceĭ. Insă proorociĭ Iaşilor nu s'aŭ mulțumit cu acele temeiurĭ de pace, ci ei cerură supunere necondiționată, pentrucă eĭ aşa cuvintézá în cartea lor către Românĭ.

[1] «Cugetările» au început să apară dela 13 Fevruarie. 1855 (*Rom. Lit.*, No. 7).
[2] *Rom. Lit.*, 1855, pag. 28, 40. 56, 164.
[3] *Foaia p. minte*, No. 6, 1855 (nota lui Barit).—E vorba de polemica dintre C. Boerescu şi Gh. Barit pe tema tot a limbii româneşti. A se vedeà şi *Desvoltarea limbii lit. în I-a jum. a sec. al* XIX-*lea*, pag. 258.

Şi graiurile celorŭ din pământulŭ Ieşilor se auziră zicând:

Se reproduc aici din «Cugetări» în întregime cap. I — V şi se continuă:

După acésta pătruns'aŭ graiurile proorocilorŭ din pămîntulŭ Iaşilorŭ în tóte părţile acelorŭ ţărĭ şi până în codriĭ Maramurăşului şi ai Bihoruluĭ, şi auzitus'a glasulŭ lorŭ în şesurile Temişanilorŭ şi ale Lugoşanilorŭ şi ale Verşetenilorŭ şi până în sânulŭ pământuluĭ Severinŭ şi la planurile Mehedinţenilorŭ şi până la Piteşteni şi Rîmnicenĭ şi Argeşenĭ şi Tîrgoviştenĭ şi până în munţiĭ Cîmpulungenilor, străbătută încă şi la auzul cel greu alŭ Mocanilorŭ, Moroienilorŭ, Ţuţuienilorŭ din munţii cei friguroşi şi până pe la şesurile Bârsanilorŭ, Făgărăşanilorŭ, Sibienilorŭ şi până în câmpia cea afumată a Ardealuluĭ. Şi aŭ zisŭ cu toţiĭ întru inimile lorŭ: Domnulŭ puterilorŭ să fie cu noĭ, căci numaĭ întru dînsulŭ nădejdile nóstre, pentrucă acestŭ amestecŭ al limbilorŭ şi aceste răsboielĭ ale lorŭ aŭ purcesŭ dela vrăşmaşulŭ luminilorŭ şi pe întunericime mare s'a vârîtŭ vrăjmaşulŭ între noĭ şi a trasŭ în rătăcire nu numaĭ minţile nóstre, ci încă şi inimile nóstre. Eară când a fostŭ luna a patra din anulŭ 55 se auziaŭ glasurĭ singuratice, profunde şi fioroase, dintre care unele dela Piteştenĭ şi Temişenĭ strigaŭ răguşite: Noĭ nu sîntem Rîmlenĭ şi Rîmulŭ (Roma) nu a fostŭ ţéra strămoşilor noştri[1], ci la Volga este patria nóstră, pentrucă aşea zice prea blagorodniculŭ cnézu din Sfânta Rusie gospodinul Demidof[2] în cartea sa cătră Muscalĭ şi Românĭ, carele va să zică Valahi, Vlahi, Volohi, Volghi, Vplgani; şi numele şi pomenirea celorŭ cariĭ se zicŭ pe sine Romanĭ în pământulŭ Valahieĭ şi alŭ Moldoveĭ s'aŭ ştersŭ cu totulŭ din acelŭ pământŭ şi din cartea vieţei, pentrucă aşea zice marele Neselrode în cartea sa către Europenĭ (Iulie 1481), că pomenirea Românilorŭ din Moldoromânia s'a pierdutŭ cu totulŭ întru întunecimea vécurilor. Déci nóă nu ne trebuesc

[1] *România Literară* 1855, dela 23 Aprilie (No. 5) se deschide cu o continuare a articoluluĭ «Limba noastră» semnat D. R. şi care începe astfel: «Unirea Romînilor cu Bulgariĭ ce ţinŭ mulţĭ anĭ... aŭ restrâns acele noroade ortodoxe prin credinţă... întroducându-se în limba română lor şi cuvintele... precista, duh, slujbă...»

[2] Anatole de Démidof, *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie.* Paris, 1854 — Vezi şi *Vieaţa Nouă*, II, 339—343.

literele în pământulŭ nostru, ci aceleaş să péră din faţa noastră şi să se topéscă ca céra de faţa foculuĭ şi tóte «latinele spurcate» să se depărteze din mijloculŭ nostru şi să nu ne maĭ pângăréscă numele oraşelorŭ şi ale satelorŭ noastre, numele munţilorŭ, dealurilorŭ, văilorŭ, rîurilorŭ, lacurilorŭ, şesurilorŭ, zăpodiilorŭ, obârşiilorŭ, izlazurilorŭ, răstócelorŭ, măgurelorŭ, topliţelorŭ, vistriţelorŭ, care ne-aŭ rămasŭ noă moştenire ohabnică dela strămoşiĭ noştri Volganĭ séŭ Vulgarĭ séŭ Bulgarĭ.

După acestea se auziră alte glasurĭ maĭ înfricoşate decâtŭ acelea, care răcuiaŭ din răsputerĭ unele ca acestea: blăstămatu să fie numele acelora, carĭ amăgiră maĭ întâiŭ pe Românĭ cu primirea seminţieĭ literelorŭ în pământulŭ lorŭ.

Pui de năpârcă şi semânţă viclénă, care a voit să aducă pe românu la rătăcire drăcéscă, să'i ia legea lui strămoşéscă sălu păfuie de tótă blagoslovenia cerului prin încuibarea afurisiteloru de Litere în casa şi în biserica lui şi mai în scurtu, să'lu arunce întru întunerecu şi în umbra morţei şi să'lu dea jărtfă lăcomiei apuseniloru, carii nu sânt botezaţi nicidecum după lege, precum chiar se scrie la feţele din urmă ale «Molitvenicului din Buzău tipăritu la. 35. Şi să se ştiè întru neamul nostru acésta, că cei carii au stătutu până acum pentru încuibarea seminţiei.

«Literelor» în pământulu părinţiloru noştrii şi cei carii se opintescu a ne lătini, frantozi şi tăliăni limba, îşi puseră în cugetulu loru ca să ne vânză neamulu nostru şi pământulu ţerei nóstre, şi averile şi femeile nóstre şi legea nóstră la franţozi şi la nemţi, şi aceştia sânt acei procleţi, carii cu vicleniile loru şi cu obrăznicia lor ne stricară târgulu de vânzare, pe care tocma eramu pe aci să'lu încheiemu, cu marele şi prea pravoslavniculu Ţaru alu tuturoru Rosiiloru. Şi se auziră glasuri turburate care din mai multe ţinuturi răsunau în «văzduhu» încuviinţându-şi şi zicând: «blăstămată să fie partida Litereloru şi a tuturor lătinitoriloru. Să tráiéscă prorocii din Iaşi; de dânşii, numai de dânşii să ascultaţi voi toţi fii ai României.

Eară în contra acestora se primieau dintre Murăşani şi Tărnăveni glasuri cu gemete văditóre de o durere mare; aceleaş însă

[1]Ghenadie Petrescu, D. A. Sturdza şi D. C. Sturdza, *Note şi documente*, II, pag. 6.

semănau mai mult ca o șoptă témadă, dintru care se pricepeau numai cuvintele: Proorocii Iașiloru au lucratu cu vrăjmășie asupra proorociloru, carii au trecutu dintre noi în pământulu loru. Și ce este nóă și vóă, că ați vorbitu cu ură (?) despreţu (?) asupra nóstră și ați smulsu legăturele ranelor nóstre le ați sângeratu pe ele din nou întru mânia nóstră. Păcatulu vostru mare este, că nesocotind ale nóstre suspine și dureri, ați îmbutatu vóă ceea ce nu a fostu în cugetele nóstre și ați zisu nóă: «Unastricătoriloru!» Și nu amu aflatu mângâiere dela feţe vóstre pentru suferinţele nóstre.

Păharulu amărăciuniloru nóstre a fost întreit mai mare și mai amaru decâtu alu nostru, eară voi întru deplina înstrăinare-vă de cătră noi nu ați cunoscutu acésta. Când noi plângeam și ne tânguiamu pe limba nóstră pe care nu eramu suferinţi nici a o vorbi nici a o scrie, pe atunci voi râdeați și vă bucurați în braţele străiniloru și nu vă păsa întru nimicu nici de «Slove» nici de «Litere», nici de «Slovatură» nici de «Literatură». Pe cându noi ne întindeamu mâna cu productele osteneliloru nóstre literarii, voi le aflați reci cugetale; eară din contră voi nu ne întindeţi nóă nici reci, nici calde, ci întru mândria vóstră grecéscă ați uitatu de tótă rudirea și frăţienătatea. Din contră când voi ați cuvântatu și ați zis nóă: «Vino Românţane, vino Vasilie, și tu Fabiane [1] și tu Lazare, pentru ca să facemu înviierea împreună» noi părăsimu căminulu nostru și ne smulserămu din braţele cele duioase ale părinţilor și frăţiniloru noștrii și amu zisu inimele nóstre: Eată prinţii și fraţii noștrii, să mergem pentruca să serbămu ziua învierii împreună cu dânșii. Și amu mânecatu din faptulu zilei și am purcesu și amu ajunsu în pământulu nostru și la vetrele nóstre; eară atunci voi ați zisu nóă: Pământulu acesta este pământu al sfâșierei și alu răpirei și nu este vóă locu întrânsulu și aici nu se mai sărbéză învierea Domnulut, căci idolii neamuriloru au cuprinsu și domnescu peste ţarinele nóstre și aici nu este ertatu vóă a lucra în Viiea Domnului, căci iată sângele o-

[1] Pela 1819 venise D-l G. Asaki în Ardealu trimisu înadisu pentru ca să scóţă câţiva bărbaţi, la Iași, după care au și trecutu Dr. Vasilie Papu, Făbianu nepotul episcopului I. Bobu, eară câţiva ani mai nainte Mitropolitulu Veniamin chemase la sine pe protopopul Ioanu Lemeni din Cluju (mai târziu episcopu); într'aceea sparse revoluţiunea grécă; Pop se reintórce, Fabianu și Ramonţai rămaseră.

menescu se varsă în şuroaie peste câmpiile şi văile noastre şi aici nu mai este locu de mântuinţă.

Earu când au văzutu şi au cunoscutu ardelenii relele acestea în pământulu vostru au plânsu şi s'au tânguitu mai multu, pentrucă ei nu mai avea locu nici câtu o viezuină de féră, întru care să'şi scape alu loru capu nefericitu. Eară când s'au reîntorsu la pământul loru, li s'a zisu loru aşea: să nu mai cutezaţi a lucra în viia Domnului nici cu «Litere» nici cu «Slove» în véculu vécului, căci neamu de robi este neamulu vostru şi petrecerea lui în pământulu acesta e numai o suferinţă până la bunăvoinţa stăpàniloru lui [1].

Atunci proorocii voştrii cu fii noştrii s'au retrasu şi s'au ascunsu prin borte şi prin scorburile arboriloru şi pe la văi adânci pe unde sórele abia lumina întru amiezi, şi acolo ei aprindeau făclióre subţiri şi ea lumina loru se desprindeau cu «Slove» şi cu «Litere».

Eară apoi acumu după vécuri v'aţi ales tocma voi, carii ne mustraţi ca la anulu 48 nu amu vorbitu şi nu amu scrisu româneşte curatu séu româneşte cum vreţi voi, în locu ca să vă bucuraţi că nu amu uitatu tóte sunetele limbei cu litere cu slove cu totu; eară nu să ne ameninţaţi cu răsboiulu limbilor vóstre cele agere.

Din «vremea» acésta răsboiulu Litereloru şi al Sloveloru purcedea a se preface mereu într'un răsboiu alu Limbiloru din care se tragu precum se ştie, atâtu Literele câtu şi Slovele. Şi răulu celu de apoi, era să fie multu mai mare decâtu cele dintâiu; pentrucă după ametecarea limbiloru proorocești începură a se amesteca încă şi ale Leviţiloru şi Eseiloru, şi ale tuturoru celorulalţi cărturari ai acestui neamu cercatu şi pedepsitu; eară înţelegerea cuvinteloru loru nu mai era cu putinţă; cuvinte nóă şi cuvinte vechi străbătea la auzulu poporului şi nimeni nu le mai pricepea. Un singuru cuvântu priceputu de toţii sfâşiia urechile tuturoru şi acelaş era: Răsboiu. Acelu răsboiu va să fie cu atâtu mai sângerosu, cu câtu ştiutu este, ca la neamulu Româniloru mai tótă limba îşi are locuinţa sa în câte o cetate tare, clădită pe manuare albu, iară pământul sub locuinţa loru este subsăpatu atâtu de periculosu, încâtu se poate îndruma după trebuinţă cu cele mai înfricoşate baterii de orice calibru. Preste

[1] Aprobat. Const., ale Ardealului.

acésta pe câtu au decursu certele proorociloru limbile se folosiră de acelu răstimpu şi fiecare dintrânsele înkeieră legătuinţe tari unele cu limbi apusene, eară altele cu cele dela miéză nópte; eară armata Sloveloru şi armata Litereloru stătea dela începutu sua ascultarea şi în şoldulu Limbiloru.

Eara decursulu acestui nou răsboiu a fostu aşea. Limbile luptătóre pentru drepturile şi ţinutul Slovenismului îşi desfăşură tabăra loru în dóă părţi, pe care le numiră una tabăra bisericéscă, în care se află pedestrimea grea a Sloveloru biserriceşti, 45 de căpitănii, eară alta era tabăra Slovelor mireneşti sub 27 căpitănii. Eară limbele apărătóre de drepturile şi de ţinuturile Silabismului se adunară într'o singură tabără sub 25 de căpitănii ale loru. Eară căpitani mari, care în limba Sloveloru se zicu povăţuitori, earŭ pe limba literatorŭ conductorŭ şi comandanţi, au stătut ce anumiţ mai însusu. După acésta limbile eşiră mai la vedere pe deasupra ţăriloru loru. Ci limbile Slovenismului cu armatele loru se aşezară la locuri mai înnălţate, eară ale Silabismului steteră mai devale, se întăriră însă cu şanţuri. Indată după aceea la un semn al Marilor Spătari se auzi dintr'o dată un clănţănitu fiorosu şi toate limbile începură a sălta şi a da cu capetele cătră cerulu roşiu şi înfocat — alu gurii.

Acum se îndreptară taberele Sloveloru şi ale Litereloru una asupra alteia cu o turbăciune, de care nici unu Anibalu nu ar fi pututu scăpa cu viéţă; numai pedestrimea grea a Sloveloru biserriceşti întărzie şi nu luă parte la întăia lovire, căci de se întâmpla acésta, Literele era să fie cu totulu răspinse, măcelate şi şterse de pe faţa pămăntului romănescu, încătu de aci nainte numai Limbile Silabismului ar fi rămasu ca să mai ţină o luptă fórte îndoiósă cu Slovenismulu. Aşea încă Literele înfruntară celu dintăiu asaltu, încătu lupta semăna prea multu cu a Oraţiiloru şi a Curiaţiiloru despre care povestescu «Râmlenii» în «Letopisiţele» loru. Inverşunarea creştea, cămpia se coperia cu morţi şi răniţi fără număru, carii se punea îndată pe cară şi se aşeza prin tipografiile acelui pământu spre înmormăntare séu vindecare; pardonu nu se da, căci mergea okiu pentru okiu, dinte pentru dinte, slovă pentru literă. Bătălia apucase a se întinde pănă cătră tăriile limbiloru şi unele dintru ele începuseră a'şi preface albimea loru în roşélă de sănge. Eată că se apropie şi pedestrimea Sloveloru biserriceşti şi se aşéză în aripa dreaptă, eară pământulu bubuia cumplitu sub tropotele ei. Acum séu nici odată crăncena

bătălie avea să se răstórne la o parte órecare. Ci ursita și provedința voi cu totulu altu ceva.

In acelașu minutu hotărătoru eată se avăntă pe deasupra armateloru o ființă femeiéscă, de o statură naltă, cu față atătu de serióså, încătu unoru limbi li se păru că ar fi însaș mănia ceréscă întrupată. Acea ființă armată din creștetu pănă în tălpi, purtănd coifu anticu pe capu, zea de feru în locu de peptariu, scutu într'o mănă suliță în alta, se lăsă între luptători cu unu sgomotu cumplitu. Limbile proorociloru carii era de față la luptă îndată și cunoscură în aceeași pe ziua, căreia Elinii îi ziseseră Atina seu Pallas, eară «Râmlenii» Minerva eară Românii nu o știu numi decătu «Mintea». După o tăcere de o clipă se auzi unu glasu atătu de Zguduitoru, precum ar fi glasulu contimpuranu alu unei adunări de poporu în număru de patruzeci de ori patruzeci de mii:

Pace voă! poporulu vostru vrea pacea și o va ști stórce dela voi cu armele la brâu. Eu, mintea, îi voiu arăta lui căile păcei. Acum, cănd totu pământulu tremură de ceea ce stă ascunsu în sînulu viitorului, acum cănd lumea se copere de flacări, eară poporulu vostru stă în linia dintăiu, — vóă nu vă este ertatu a perde nici o clipită cu certele școlastice.

La auzirea acestoru cuvinte trăsnitóre taberele se împlură de frică, limbile amuțiră, proorocii se umiliră și se ascunseră; eară ființa străină dispăru. După unu răstimpu óreșcare proorocii își reculeseră perdutele puteri, limba loru se deslegă earăș, însă multu mai dulce și mai blăndă decătu odinióră; apoi se determină a se vorbi în celu mai deaprópe viitoru numai pentru condițiuni de o pace pururea trăitóre într'o adunare ce pe limba «Râmleniloru» se zice conferință.

Proorocii se adunaseră, ființa cea armată reveni și stete în mijloculu loru, ca unu polițianu pururea privegitoru; desbaterile se începură; fieștecare își dete părerea sa fără nici o patimă. Ci mai întei se revăzură tóte lucrările loru produse mai nainte de răsboiu, se cernură prin o sâtă, căreia elinii și râmlenii îi zicu critică, se lăpădă tótă pléva și tóte curăturile fără nici o căutare la fețe; apoi se așezară condițiunile de pace; dintre care însă la auzulu nostru au pătrunsu numai căteva, a căroru împărtășire ni-o pastrămu pentru altădată; eară acum înainte vă spunemu numai atăta că tóte învinuirile câte'și aruncaseră proorocii în față unii altora mai nainte de ziua luptei au purcesu din cea mai

tristă ne'nțelegere, eară mai vărtosu cuvintele proorociloru din pămăntulu Ieșiloru fuseseră cu totulu răstălmăcite într'o parte și în alta, ceea ce mai la urmă s'a și recunoscutu de către cei mai mulți prooroci ai celorulalte pămănturi, din pricină că s'a adeveritu, cumcă cugetulu loru a fostu întru totu curatul și numai înkipuirea loru și nedeplinita cunóștere a trecutului celorulalte seminții din neamulu loru îi amăgiseră pentru ca să numéscă vină ceea ce fusese numai neputință, și să vézá acolo mijlóce de lumini, unde aceleaș lipsiseră însutitu mai multu de cătu în pămăntulu loru.

De aceea pace nóă și vóă.

e).

COMPENDIU DE GRAMATIC'A LIMBEI ROMANE.

de T. C.[1], Blasiu, 1855, 104 pagine în 8 pr. 30 cr. m. c.

I.

A se ocupà cu limb'a romana, și a scrie gramatici in dîlele noastre dupa semnele ce le vedemu scrise cu condeiu de focu în foile romanești de acumu, se pare un lucru temerariu, periculosu.

Unii striga, ca ast'a nu-i de catu unu pedantismu[2], altii ca-i numai ocupațiunea unoru capete seci, care nu sciu produce altu ceva. S'au vediutu chiaru si de acei omeni, carii se temu ca de focu, cá nu cumuva se-i numere si pre densii intre filologi, si se si pierda reputatiunea de oameni copti la mente, care cu atate ostenele siau sciutu-o castigá in fortunele vietiei literarie.

Eri alalta eri inse de tote partile nu mai audiai alt'a, de catu: gramateca! gramateca! Dați-ne gramateca, invetiati gramatec'a limbei romanesci, deca sunteti romani. Si vai de acea scola rom., in care nu se propunea gramatec'a limbei romanesci.

Intru asemeni impregiurari si celu mai preceputu cauta se marmurească de mirare, si se intrebe: Ce va se dica asta confusiune? Unde e adeverulu? De ce parte se se tienia omulu cu mente, asi mai poté adauge: omulu natiunalistu?

[1] Timoteiu Cipariu.
[2] aluzie la Russo.

Unu Vacarescu in seclulu trecutu scrise antai'a gramateca rom. in Tiera romanesca. Ce patriotu ! Ce nationalistu ! strigau de tote partile. Unu Iorgovici scrisese pre la anulu 1799 observatii asupra limbei rom., cetesce curierulu de ambe sexe dein 1836. D. Eliad le retipari de nou si le inaltià pana la ceru. Chiaru si insusi D. Eliad se apuca a scrie o gramateca la 1828, cu o prefatia lunga mai catu gramatec'a, spirituosa cá totu ce a esitu de in pen'á acestui antaiu poetu romanescu. Domnia lui scrise inca s'o gramateca a poesiei!

Nu voiu se mai infiru si celelalte multe rele bune gramateci cate au mai esitu de atunci. Destulu-mi este a insemnà, cá lumea romana, celu pucinu ceea ce se crede a fi singura romana, s'a desgustatu de gramateci, si de ar poté le ar adunà intru o gramada, cá se le pota aduce ecatomba spiritului infuriatu asupr'a gramatecei si a tota filologi'a romana.

De odată cá deintru unu somnu s'au aflatu desceptati unii zelosi romani, carii cautandu cu ochii spaimentati in tote partile nu vediura alta de catu omeni ocupandu-sė cu limb'a rom., taliandu-o, stricandu-o cá vai de omu. Tota regul'a catu de mica, tota schimbarea de vre-o buche seau o titla, li-se parea cá sunt atatea cutite implantate in limb'a romanesca.

Deintre toti inse o patimu mai reu noi Ardelenii. Unii dicu, ca noi scriemu pote mai regulatu, dar scriem unu stil si o limba rea, catu se pazesca D. Dieu. Cu acestia inse totu e de a mai poté trăi. Urmeaza altii si mai aspri, carii punendu tote complementele de o parte, ni-o spunu curatu: Ca nu scium romanesce! Ast'a acuma are intielesu.

De ni-o aru dîce romanii dein Valachia, totu ar trece si noi intorcandune in noi insi-ne si batundu-ne pieptulu amu dîce cu vamesiulu dein Evangelii: Iérta-vei pre noi pecatosii. Cá-ce ce se ascundemu mati'a[1] în sacu, noi cati amu amblatu prein acea tieră, toti cati ne amu indulcitu de melodios'a limba ce o graesce acea frumosa tiera, amu semtitu cu tota convingerea dein laintru de si nu suntemu filologi : cumu cá noi Ardelenii pre lunga romanii dein Valachia mai cà nu scimu romanesce. Bene se inţielegemu cá ast'a va se dica de stilulu limbei. Pentru cá, de te vei uita la form'a gramatica seau la alte secaturi grecesci, turcesci şi altele asemenea de care geme limb'a tierei romanesci cumu

[1] mâţa.

geme limb'a romanului dein partile Ungariei de cuvente ungurescì,—atunci numai se-ti astupi urechile de esti filologu. Ci norocul cá nu toti-su filologi.

Apoi mai este si alta bagare de sema totu asia de insemnata, adeca; cá ast'a se dîce si se pote dîce numai de limb'a vorbita, ear nu si de cea scrisa, ferésca D-dieu. Pentru limb'a ce o vorbésce poporulu dein acea tiera, ori in catrau vei se ambli, asi tramite, candu mier'fi in potere, pre toti romanii acolo, ca la scola, că se o invetie, si apoi lasandu afora ce e de lasatu se o scria. Ear de vei luà amana gazetele loru, poesiele si cartile boerasiloru, ce au inventiatu a parlà la Paris seau airea, poti se juri cá nu le intielege neci unu sufletu de romanu de catu pote vre unu francezu.

Limb'a francesa e o limba frumoasa, seau mai lesne grat̃ioŝa si spirituela, se-mi liertati cuventulu, si nu e acelu omu cultu în lume, care se o pota despreţiui. Ea inse e frumoasa in sfer'a ei, ca si ori care alta limba in elementulu seu. Ci romanii nostri incantati de frumusetiele naturali ale acestei rafinate limbi, cu tota sinceritatea credeau, ca ce e frumosu in limb'a francesa, nu pote se nu fie frumosu si în limb'a rom., si dein asta causa a urmatu ce a urmatu.

Dar Moldovenii? Nu pociu de ei se dicu nemica, cá limb'a poporului de acolo nu o am auditu nece nu sciu deca semenea macar cu cea dein Bucovina. Atat'a sciu, ca cartile vechi tiparite in Moldova sub Vasile si Duca voda, sunt scrise intru o limba atatu de frumosa, catu-mi pare reu ca fraţii Moldovenii o au uitatu, de cumuva in Moldova si poporulu vorbesce cumu scriu invetiatii loru. Am cetitu inse inainte de mai bine de diece ani o drama tradusa de unu Moldoveanu sub titlu: Diece ani jucatoriu in carti, va se dîcca numai am inceputu a o ceti, ci n'am potutu merge mai de parte de doua foi, pentru ce? pote pentru ca togma atuncia veniam dein tiera romanesca, unde o şi cumparasem.

Nu ca dora toti Moldovenii aru scrie ca traducatoriulu acei drame, nece de cumu nu. Io am cititu unele balade totu de acelu Moldoveanu, inse scrise mai de atunci in coce, chiaru in stilulu tierei rom., si le am cetitu cu multa placere, pote ca si acumu numai pentru ce me dedasem cu limb'a tierei romanesci.

Io le insemnezu acestea numai dein partea filologica inse individuale, si poti se me insielu; ci sciu ca de me insielu, me

voru indereptà cei ce sciu mai bene lucru de catu mene, numai de me voru intielege, de ora ce tota lumea scia ca-su Ardeleanu de pre titlulu cartei.

Si apoi mai marturisescu si aceea, ca de-mi va dîce cineva ca-su filologu, nece o dată nu me voiu lapedà, fia aceasta dîsa in nume de lauda, fie macaru si in risu. Cumu-ca dein teneretie m'am ocupatu cu filologi'a multoru limbe, sciu toti cunnscuții, ce se negu. Asi poté se me si laudu, asi cautà prein istorii, cat omeni altu feliu mari s'au ocupatu cu filologi'a, si nu le a detrasu nemica din alte merite ale loru. Inse cu detractorii filologiei n'am ce-mi pierde vorbele, ca ce oamenii amblati in scientie sciu ce va se dîca studiulu limbeloru, si n'au trebuentia de a li-se tiene prelectiuni dela anti-filologi.

Inse a se ocupà cu filologi'a numai cá cu o scientia teoretica, pote fi se o numesca cinevà ocupatiune desierta, chiaru candu si afla cineva tota desfatarea intru ins'a. Ear cu filologi'a limbei sale spre a-si cunosce limb'a nu numai cumu se vorbesce intru unu locu, ci cumu o vorbesc in tota romanimea; a o studià nu numai cumu o vorbimu noi astadi, si cumu o au vorbitu și parentii nostri; a cercà nu numai cumu se vorbeasca in Dacia vechia, ci cumu si in cea noua; a o studià in paraleli cu limbele surori nu numai moderne cumu e cea italiana, ispana, provinciale, francesa etc. ci si in cele vechi, cumu e latin'a dupa tote fasile ei istorice, cercetandu cu seriorisitate monumentele cate ne potu da lumina de ajunsu spre a ne intielege tota originea limbei, desvoltarea și stramutarea ei pana in dilele nostre, si alte asemenea, mi-s'a parutu dein cele mai crude ale mele teneretie unu obiectu demnu de a se ocupà unu romanu cu elu, fora de a incurre titlulu onorificu de pedantu.

Nu am lipsa se mai adaugu, ca intre dialectele limbei rom., am aflatu cea mai regulata a fi cea besereceasca de si cu smentele in unele mai pucine amenunturi, si intre cartile rom. limb'a cu atat'a mai buna și mai curata, cu catu cartea e mai vechia. Parentii nostri de aru mai inviá mai nu ne-aru mai intielege limb'a ce o vorbesce poporulu pre multe locuri, nece macar'a moldoveniloru, ori catu acestor'a se pare ca numai ei sciu vorbi romanesce. De cate ori nu am cetitu amaru plangandu-se literatorii nostri ca limb'a ni e seraca, si sunt siliti a se impromutá de airea carii de unde potea; noi ardelenii din cea latina pentru ca de vreo sutá de ani incepusem a o invetia benisioru, altii dein

limb'a francesa amblandu prein salonele Parisului. O credeamu si credu pana astadi, cá inainte de a ne baga detori la streini se ne cercamu cu scumpetate de ce avemu lipsa si ce aflamu in comor'a nostra. Si ni se pare, ca unu romanu cu tota dreptatea pote mai fora rusine a se folosi cu cuventele curatu romanesci, chiaru de aru fi si dein dîlile lui Bogdan Voda, de catu cuvente scalciate franciosesci. Numesca-o cui place pedantismu ci mie-mi mai place asemene pedantismu de catu voyagurile tablourile si alte schimonosituri fora lipsa dela fratii nostri francesi.

A adunà aceste cuvente rare si unele cu totul uitate, insemnarile loru, formele, si frasile împreuna cu costructiunea barbatesca a betraniloru nostri, mi a fostu desfatare nestimata. Ele sunt în ochii miei ca nesce scumpe reliquie remase dein fortunele acestei natiuni amaru cercetate, carei io si toti romanii cu nespusa amore ne semtimu alipiti. Ele inse sunt vechi si aproape de pierdere totale, multe s'au prepaditu si de la abia 300 de ani si de nu ne vomu grabi a le adunà preste alti 300 de ani nu va remané alta urma de catu de nepasarea si apathi'a nostra. Inca si acumu abia cineva dupa multa osteneala pote se puna man'a pre asemeni vechi monumente; unele inca nece poti se dai cu ochii de ele ori si catu te ai nevoi.

Ci a-le aduna numai pentru sene, si a nu impartesi romanimei spre folosuluĭ ei de acumu seau in venitoriu, au celu pucinu spre pastrare ca se nu pierda de totu, mi sa parea o ocupatiune intru adeveru trista si nedemna de unu romanu. De acea incepu a scrie «Principia-le de limba si scriptura», inca la a. 1847, ci in 1848 inca nu le potui impleni pana in capetu. Cetitorii «Organului» si-voru aduce a mente de ele, si credu ca pre lunga tota greutatea ortografiei latine, cu care s'au publicatu, n'au trecutu fora de a destepta ceva interesu in cititori catra cele scrise acolo.

Ci principia-le erau numai nescari particele rupte dein massa adunata, care dein partea formeloru nu potea a se depune cu cuvenentia de catu intru o «gramateca dupa dialecte si monumente vechi» ear in catu pentru cuvente si cele alalté numai intru unu dictiunariu.

Gramatec'a s'a si publicatu in anulu trecutu, si cercarea care o avutu dein partea publicului rom. se pare a aratà, ca nu i-a fostu indiferente; cu tote ca materialu ce avea de a intrà intru insa erà asia de multu, catu nu potea se incapa in stremptele

margini de treispradiece cole fora indesuire, candu tractandu-se in estensiunea cuvenita pre lesne ar fi ocupat unu numeru indoitu. Ci «Premcipiele» mai susu atense poteau pan'la alta ocasiune se implenesca loculu multoru prescurtari; de unde m'am si determinatu a dou'a ora si acumu completate a le da afora.

Eram inse carii doriam ca acele elemente gramatece se se imbrace intru o forma mai scolastica, ca si celoru mai teneri si inca necunoscutori de limb'a latina se le fia mai usiora de usuatu; si io acei doriri m'am supusu cu tota nevolienti'a dupa ce mi-a fostu cu potentia, pre cumu se vedo in rubric'a acestei prefatiuni, prein care o introducu inaintea onoratului publicu romanescu.

Mai remanea inca Dictiunariulu apromisu care inca numai modalitatea si midilocele tiparirei ascepta ca se vedia lumin'a.

II

Inse inainte de a inchié mai remane unu puntu de a se atinge nu intru atat'a pentru noi Ardeleanii si toti cei ce sciu latinesce; ci mai vertosu pentru cei alalti.

Acestia se mira si ne imputa fora mesura, cà latinizamu; va se dica, ca nu numai intrebuentiàmu multe seau forte multe cuvente latinesci, ci si cumu cà tota form'a cuventarei nostre si a scrierei este intrega latinesca si pentru acest'a cu totulu grea si neintielésa. Unde se nu uitamu, cá asta imputare ne vene mai multu dela cei ce nu sciu latinesce au numai forte pucinu.

Inse si aici vremu se fimu sinceri, si spunemu curatu, cà nu ne e voli'a a negà tota imputatiunea. Sunt carii latiniseze cu cale si fora cale, in lipsa si afora de lipsa, si cu asta lucrare cómpromitu si celu mai adeveratu principiu ca in ori ce altu obiectu. Ci pre acesti neastemperați nu voiu a-i apará, ei se voru apará insii, candu li se va face anumitu imputatiunea. Io voiu numai de principiu pucine se atingu, dupa care am urmatu, si care dupa a mea parere avemu sa urmamu fora indoire.

Limb'a rom., cumu ni-o au strapusu barbari'a seculiloru, prein care a tecutu, e cá si unu paharu de apa turbure si asia dicundu plena de gunoie. Trista marturisire, ci e adeverata, care toti o semtu. Unii vreu se o bea asia cumu este, altii vreu se o limpediesca mai antaiu si se o stracore; dupa cumu e omulu, asia e si gustulu si nu ne disputamu. Ci mie, marturisescu, cá-mi mai place curatu de catu spurcatu.

Apoi limb'a rom., pre lunga ce e seraca cá tote limbele poporului, remane si mai seraca, dupa ce ai curatitu gunoiele deintru ins'a; macar'ca acumu e cam anevolia a le curati tote. Asta seracia o au avutu tote limbele romane; cea italiana, ispana, francesa etc., pana ce nu au începutu a ave literatura. Ci candu italianii si cei alalti au fostu siliti a scrie o limba mai solida, candu ideele, ce scientiele si geniulu omeniloru leau creatu, au inceputu a se lati fora mesura si preste ideele poporului de diosu, au lapedatu fasciele limbei poporului si si-au inavutitu limb'a din cea latinia, si au formatu stilulu dupa stilulu acesteia, in catu numai potea suferì limb'a vulgaria. Ast'a e cunoscuta inaintea tuturoru filologiloru, si mi ar' trebui o carte, ca se o demustrezu dein istori'a acestoru limbi.

Ideele poporeloru suntu restrinse cá si trebuentiele loru, de aceea si limbele vulgarie sunt serace, fora de a-si semti lips'a si seraci'a. In limb'a rom. afara de acesta seracia mai este si amestecarea gunoieloru, care alte si alte se afla in tote partile romanimei, aici turcesci-grecesci, acolo serbesci-unguresci, inse care tote au natur'a buruieneloru care inneca plantele cele bune. De aci atate cuvente rom. s'au inecatu in cele straine, unele cu totulu, altele asia catu numai cotorulu li-a mai remasu.

Ce se facemu acumu noi romanii? Unii ne striga, nu ne curatiti limb'a, lasati-o cumu vi-o au facutu popii cei serbesci, logofetii cei grecesci, solgabiraele cele unguresci: ca almentrea nu ve intielege poporulu cartile de logica, fisica, metafisica și cele alalte. Alții striga: faceți-o franciusesca, cá asta e limb'a cea mai frumoasa in lume, si in Paris numai franciusesce vorbescu si scriu. Si lucru de mirare, ca toti acestia credu, cà numai ei sciu romanesce si de nu vei vorbi si scrie asiá, nu te intielege cá pamentulu. Ast'a ne a spus'o curatu mai eri alalta eri unu Moldoveanu, care a fostu in Blasiu pre campulu libertatei si nece unu cuventu n' a intielesu romanesce, pentru cà toti vorbiam latinesce. Numai candu strigá poporulu: o fi, si vreo doue trei vorbe. . . . ., mai intielegea cate ceva[1].

Mi-se pare cá neci moldoveanulu n'ar sci se ne invetie ce se facemu candu ne vomu apucá se scriemu si noi vreo carte, bunamite din ceva scientia. Cà de nu ne vomu impromutá au de

[1] A se vedeà în urmă, pag. 41—44.

la franci, au de la greci, au de la turci, nu avemu D-dieu se potemu scrie macar'o pagina.

Latinii, cu tota avuti'a limbei loru, inca au semtitu greu seraci'a candu se au apucatu de filosofia au chiaru si de retorica si poesia. Cata sudore a pusu bietulu Cicero, cá se si pota formá unu stilu de Domneajuta, se nu fia rusine romaniloru de greci, carii le strigà, unde aveţi voi unu Demostene, unu Platone? De vei scote ce e grecescu dein limb'a latinesca s'a prepaditu tota literatur'a latina, pre cumu o sciu toti cei ce cunoscu asta literatura.

Noi dar' singuri se stamu se plesnimu de lipsa, si cá Tantalu se ne lasamu se ni se friga buzele de sete, putendu a ne recori limb'a dein apa ce ne prisosesce pan'in gutu? De nu cumu-va bietulu romanu in toti vecii va fi osenditu se caute numai cantece de ale lui Manu-talhariulu, ale lui Marcu şi Mircea ciobanulu şi alte asemenea epopee pre lunga care Omeru si Virgiliu si altii cá acestia voru se fia numai muti. . . . . .

Intru adeveru e de mirare, cata ura incepura unii eroi literari a versá asupr'a limbei latine, si nu e de a se precepe caus'a. Se dicemu, ca si aici romanii au invetiatu asta ura dela greci,— nu ne lasa orgoliulu natiunale; noi romanii se urimu limb'a latina! Ce injuria! Pentru ce nu dicu mai apriatu, ca se ne urimu si in urma se ne lapedamu limb'a romana? Mie-mi se pare, ca mai totu atat'a face un'a catu si alt'a, nu cá si candu limb'a romana ar' fi cea latina, ci pentru ca in temeliulu seu intru adeveru e latina.

Romanii stramosii nostrii, cu tota glori'a numelui loru, nu au cutezatu a si numi limb'a ce o vorbeau romana, ci latina, inse intru adeveru tota intinderea cea mare a limbei latine preste totu imperiulu romanu numai romaniloru fu de a se mulţiemi, si de aci tote poporele cate se trasere dupa origine dein poporulu romanu si limb'a si o numira romana, mai antaiu spre destinaţiune de catra limb'a latina. In seclii evului de midilocu limb'a latina era cea vechia si scrisa, er' romana cea moderna si nescrisà. De aci si tote cartile scrise mai tardiu in limbile moderne romane se numira romane.

Inse limb'a rom. a nostra intru adeveru e latina, nu cá latin'a clasica care érá limba locale a tienutului Romei, ci latina ca unu ramu dein famili'a limbei latine generarie, dein care si cea clasica Sce ordi, precumu de acest'a mai pre largu s'a scrisu in

«Principia». Inca si intru unu intielesu mai strinsu limba ne este latina, pentru ca formele limbei nostre tote suntu forme vechi latine, mai latine inca cu multe parti de catu si cea italiana, cu care impreuna limb'a nostra e cea mai aprope de cea latina. Si deca nu ni-s'ar' crede noue, se va poté crede strainiloru mai alesu celoru ce nu au avutu vreo simpatia catra natiunea nostra.

Literatii nostrii sciu certele ce au avutu P. Major cu marele slavistu Kopitaru, custodelę bibliotecei imperatesci dein Viena. Ei bene, Kopitaru in Analile de literatura marturisesce: ca intre tote limbele romane, cea romanesca a remas mai aproape de cea latina.

Asta mi-se pare destulu de chiaru si la intielesu chiaru și pentru Moldoveanulu ce nu intielege limb'a Ardeleanului. Si deca astea suntu adeveru, cu ce temeiu ne mai potu imputá ca latinizamu? Au nu facemu ast'a cu mai multu dereptu, decatu Cicero si alti romani grecizandu? De care acestia inse numai cu aceea se incercara a se apara, cumu ca si limb'a latina ar' fi fili'a limbei latine. Se pote; inse ori cine cunosce pre amendoue aceste limbi, va marturisi ca limb'a latina cu multu forte e mai diferente de cea grecesca, de cum e limb'a nostra de cea latina. Cu tote astea, cei ce vrua a injurá pre Cicero, i-ziceau: grecu, cumu unii ne dicu noue latini au latinisti. Asia este, domniloru, noi suntemu latinisti seau de vreti chiaru si latini.

Numai mai antaiu se nu uitamu, ca celu pucinu doue limbe latine au fostu, un'a a cetatianilor si alt'a a rusticiloru, de care insii scriitorii latini marturisescu. Ci cea cetatianesca s'a formatu dein cea campanesca. Er' filologi'a ne arata ca limb'a nostra semena mai multu cu cea campiana de catu cu cea cetatiana. Si ore punendu man'a pre cunoscentia, nu semtimu noi nece unu interesu macar' literariu, a face unu paralelismu intre aste limbe?

Neamicii romaniloru, seau cei ce nu ne cunoscu limb'a, pentru ca mai de multu nu scrieamu gramateci, diceau ca limb'a rom. e unu jargon coruptu dein cea clasica, si cu ast'a cei d'antaiu vrea se dica, ca noi nu suntemu romani, ci o adunatura dein tote lapedaturile gentiloru barbare, ce le au supusu romanii pana in tempurile cele mai tardii dein seclulu VI d. Chr.; er' limb'a ne e o amestecatura dein fragmentele limbeloru aceloru popore frante și topite in neamulu romanescu, invetiandu si dein cea latina cate ceva, ci reu si in modrulu barbariloru.

Si cumu va poté respunde romanului la aste decisiuni pronunciate de unu Thunman, Engel, Sulzer et compagnie cu unu tonu decretatoriu, de nu cum va-si va studia limb'a impreunandu cu istori'a pana la cele mai de antaiu urme ale limbei romane? Inse de o va studià, nu me indoescu, ca va ajunge la acelu resultatu, care l'am atinsu mai susu, pren care si originea si istoria natiunei ni se limpediesce.

Inse dupa aste tote in urma se mai adaugemu si acea, ce fratii Moldoveni nu destulu de chiaru se paru a o precepe ; mai antaiu : ca tota limb'a care incepe a se scrie trebue se patia ceva schimbare in forme, in cuvente si in stilu. Inca si limbele cele mai culte vechi si noue numai pre asta cale au venitu la cultura. Inainte de Corneille si Racine cate carti nu s'au scrisu franciusesce, care astadi nece unu francesu nu le pote mai multu ceti fora neplacere ; si in Paris poporulu vorbesce unu jargon care nece unu strainu care nu-i nascutu in Paris nu pote se-lu vorbesca ori catu de bene se scie frantiusesce, si nece unu scriitoriu care-si pretinesce onorea sa nu scrie in acelu jargon populariu. Acestu unu esemplu pote siervi pentru tote cele alalte.

Romanulu inca are se patia asemenea. Cartile de scientia, nu le voru poté intielege neinvetiatii chiaru si se fia scrise in limba prosta cumu ne o titulau jupanii greci. Pentru ca afora de limba mai lipsesce ceva la intielegerea cartiloru, si asta e intielegerea ideeloru. Ci romanulu ca se intielega, trebue se invetie, ca ce de nu va invetia, in desiertu-i voru scrie carti, ca totu nu le va intielege de nu voru fi scrise in limb'a si stilulu Alexandriei si ale patemiloru lui Christosu. La tota templarea si romanulu trebue se se resolva, au se invetie, au se nu cetesca, ca ce cartile nu se scriu pre sem'a leneșiloru.

Ear mai antaiu ce au de a invetia este limb'a nu numai cumu o vorbesce ciocoiulu si tieranulu, greculu si arnautulu, ci cumu se cade a o vorbi. Elu trebue se se plece sub jugulu unei limbe regulate, ca fora acestu temeiu nu e cu potentia neci o literatura, precumu demultu o a cautatu Boileau si dupa densulu D. Eliad.

Adou'a, ca romanulu se se dedé cu mai multe stiluri, usiore si grele, barbatesci si mulierescì, dupa cumu cere trebuenti'a si insemnatatea lucrului. Pentru ca stilulu e feliuritu ca omulu, si nu semenu, cumu nu semena omu cu omu. De e greu, aduca-si amente de unu Tucidide si Tacitu, de e inaltu si barbatescu, de

unu Demostene si Eschine, de e dulce si domesticu de unu Xenofonte si Iuliu Cesare, de e sublime si incantatoriu de unu Platone si Cicerone.

Acestia suntu clasicii a tota lumea si a tuturoru limbeloru civilisate, la carii tote natiunile culte, cate voru se aiba si ele o literatura clasica. Er' cu mustrele de stilu si limba a unui Rabelais, Scarron, Alex. Dumas, Eugène Sue si alții deintre scrietorii vechi si moderni nu vei se mergi prea departe de catu pana la trei dieci de ani jucatoriu in carti; au de nu, vei se te multiemesci cu baladele lui V. Alexandri, de care si la noi in Ardealu canta orbii pre la tota podurile si tergurile, si in Tier'a romanesca lautarii cigani. Ce clasici! Paguba numai ca i-au intrecutu Serbii cu Urasiu si Marcu Craleviciu, care cu epopeele romane semena ca ou cu ou.

Multe inca altele se-aru poté aduce inainte dein filologi'a natiuniloru care-le si sciu pretiui limb'a, si si-o cultiveza dupa unu metodu nobile si intieleptu, ear' nu o lasa a se selbateci seau cumu li-o a datu schimbarile tempuriloru. Richelieu in Franci'a a fundatu academi'a francesca pentru limba, in care nu de multu unu membru episcopu la diu'a solenei primiri vorbi multu de gramatica si dictiunariu si intre altele cumu ca acestea suntu cele doue colume ale societății. Asia ca francesii au pedanti?

Italianii au Academi'a dela Crusca. Ungurii si au fondatu mai eri alalta eri o Academia de scientia si de limba, si pote ca afora de romani neci nu este vre o natiune in Europa, care se pretenda a fi cultivata fora de a avé academie pentru limbele cu dictiunaria, lucrate de acelea. Noi inse dupa dis'a nu sciu cui suntemu mai fericiti, ca ne scimu limb'a si fora gramateca si dictiunaria, ear cei ce se ocupa cu aste dandanele suntu pedanti!

Ci fia destulu aste de o camu data. Io de mi-s'ar primi vorba mai bene asi dice astoru critici fora critica, ce a disu canduva italianiloru unu poetu:

Signor' mirate come'l tempo vola;
Piaceia vi pore giu l'odio e lo sdegno!
E quel che'n altrui pena
Tempo si spende, in qualch'atto piu degno:
O di mano, o d'ingegno,
In qualche bella lode,
In qualche onesto studio si converta!

G. C.[1]

[1] Timoteiu Cipariu.

6.

ÎN LEGĂTURĂ CU «AMINTIRILE» (pag. 98).

Regulamentul n'aŭ eşitŭ din capetele legislatorilor din 1830, deodată format ca Minerva din capul luĭ Joe. Cu mulţĭ anĭ maĭ înainte patrioţiĭ şi din Moldova şi din Valachia simţiaŭ necesitatea uneĭ radicale reforme; cu mulţĭ anĭ înaintea instrucţiilor trimise dela San-Petersburgŭ domnuluĭ de Minciaki, Romîniĭ se ocupaŭ cu proĭecte de reorganisaţie. Dovada o avemŭ ín Amintirile publicate de D. A. Rusu în Romîniea Literară, şi care pentru întîĭaşĭ dată cheamă luarea aminte asupra aceĭ epocĭ de renaştere nu maĭ puţin important de cît aceasta de faţă, epocă care o regăsimŭ descrisă cu cea maĭ mare esactitate în scrierile şi corespondenţile luĭ Ionică Tăutu, a căruĭa biografie sperămŭ că odată vomŭ pute-o comunica publiculuĭ romînesc, pentru ca acesta să nu uĭte memoriea unuĭ bărbat, care pentru ţara sa, în grele împregĭurărĭ, aŭ lucrat maĭ mult decît o întreagă generaţie. Că n'aŭ isbutitŭ nu este greşala luĭ ci a timpuluĭ în care aŭ trăit (urmează o lungă citaţie din «Amintirile» luĭ Russo). *Steaua Dunării*, 1855, No. 25 pag. 99).

7.

ÎN LEGĂTURĂ CU «CÂNTAREA ROMÂNIEI» (pag. 125).

Alecsandri către D-na Polyxena A. Spiro-Paul, sora vitregă a luĭ Russo.

Mirceştĭ, 18 Avril 1877.

Chère Madame,

Conformément à votre désir, je vous envoie, quoique a regret, le seul manuscrit de votre frère que je possède. C'est le poème en prose *Cântarea Românieĭ.*

Cet ouvrage admirable, écrit dans le feu de la première jeunesse par mon défunt ami, A. Russo, a une très grande valeur poétique; aussi nos bons frères d'outre Milcov se plaisent-ils à l'attribuer bénévolement à N. Balcesco.

Il faut donc que le manuscrit soit conservé religieusement comme un document important qui renferme toute la gloire littéraire de votre frère; il ne saurait être mieux placé qu'entre les mains d'une soeur affectueuse, qui saura l'apprécier comme un joyaux de famille.

Veuillez, chère Madame, agréer à cette occasion, l'assurance de mes sentiments les plus amicaux.

Votre tout dévoué serviteur
V. ALECSANDRI.

(*Literatură și arta română,* 1903. pag. 176; originalul în posesiunea D-lui Spiro-Paul fiul).

8.

ÎN LEGĂTURĂ CU «POETUL DASCĂLESCU» (pag. 149).

La articolul lui Russo «Poetul Dăscălescu», poetul a răspuns cu următoarea scrisoare (*Steaua Dunării* 1855, No. 28, 3 Decemvrie):

Domnul meŭ,

Bine-voitoarea D-le aprețuire despre scrierile mele, publicate în «România Literără» și apoĭ reprodusă în «Steaua Dunăriĭ m'a silit, pentru ca să-ți mărturisesc recunoștința mea, să dau la iveală pentru întâia oară proza mea mai mult decât modestă.

Chiar de așĭ voi, eŭ cred, Domnul meŭ, că nu mi-ar ședea bine să încep a face o lungă socoteală de meritele netăgăduite ale mele, pe temeiul cărora cu paguba tuturor confraților meĭ mi s'ar putea împleti numai mie cununi; —încă mă unesc a zice cu D-ta, că decaniĭ literatorilor noștri ar trebui, prin o dreaptă aprețuire, s'aducă puțină încurajare talentului, atunci când inspirația poetică umple închipuirea cu nebunatecele sale arabescuri.

Zicând acesta, D-ta înțelegi, Domnul meŭ, că eŭ nu vorbesc pentru mine, ci numai pentru acele talente viitoare ce, lipsă de încurajare, pot să piară precum domnul știe câte nu s'au nădușit în trecut.

Cât pentru mine, mulțumit în sfera mea, gustând fericirea pe cât numai se poate pe pământ, cu o vie mulțumire mă folosesc de ocasiile ce mi se înfățișează, ca să arăt persoanelor vrednice de stimă recunoștința mea.

Orĭ cât perorăm împotriva veaculuĭ și a relelor ce ne bântuesc, eŭ cu toate acestea cred în existența unui lanț simpatic ce unesc pe oameniĭ de bine; și cu toate că în versurile mele, m'am arătat totdeauna atheŭ de asemine credință, în proză am de fală a zice că recunosc existența lor.

Stârșesc rugându-te, Domnul meŭ, ca să primești mărturisirea recunoștințeĭ mele și încredințarea stimei și considerațieĭ ce'țĭ păstrez.

9.

ÎN LEGĂTURĂ CU «CONTRA ARDELENILOR» (pag. 161).

a)

După o călătorie în Europa de șepte lunĭ de zile închiete, D-sa Aga Tr. Laurianu, Inspectorul Generalŭ al Școalelor din Moldova, s'aŭ întorsŭ în Iașĭ. Sîntem în nerăbdare de a vidé publicatŭ, resultatul observațiilor sale din această îndelungată cutrierare, pe conta fiscului, căcĭ renumitele epistole înșirate în coloanele Foieĭ de Transilvaniea[1] vor rĕmîne nula, dacă escursiunea aceasta nu va produce altă ceva maĭ importantŭ pentru romînĭ. Așa în glumă un amic al nostru ne-aŭ adresatŭ din Francfort, Dresda, Cracovia și Lemberg cîteva epistole ce s'ar puté privi ca capo-d'opere pe lîngă acele din foiele Transilvanieĭ, fiindŭ ele presurate cu notițiĭ istorice și considerațiĭ pre[2] logice, însă din cauză că ele nu erau destinate publicitățeĭ n'am pututŭ a le înșira în *Zimbru*. Acum este timpul ca literatoriĭ noștri să se ocupe cu sugĭete ce se ating de Principate, căcĭ cu descrierĭ de politiĭ se poate însărcina și aceĭ ce științ ceva franțuzește și nemțește, fiind că astăzĭ maĭ fiecare politie din Europa își are publicată descrierea sa Geografică, Istorică și Statistică [*Zimbrul*, Iași, III (1855), No. 243 (Marți, 15 Noemvrie)].

b)

Tot Gazeta de Moldavia ne împărtășește plăcuta noutate că: D. Aga A. Trib. Laurianu, Generalŭ-Inspectorŭ șcólelorŭ Moldavieĭ, s'aŭ înturnatŭ în 11 a curgătoriĭ din călătoria ce aŭ făcutŭ pe la institutele țerilorŭ străine, *în interesul șcólelor naționale* și *a literaturiĭ*. «Luămŭ actŭ de aceste marĭ cuvinte; și dorimŭ să vedemŭ în curândŭ *faptele* adeverindŭ *zisele*. Numai prin chipul acesta D. Inspectorul va putea îndrepta neajunsurile ce s'aŭ causatŭ șcólelor lipsite de presența sa maĭ mult de jumătate de anŭ. Numaĭ în ființa *faptelorŭ*, ne vomŭ socoti datorĭ de a schimba opinia ce amŭ expres'o în unul din numerile trecute despre voiagĭul săŭ, și a recunóște împreună cu scrisoarea D-sale din 19/31 Octomvrie trecutŭ că: «petrecerea sa în Europa cultivată, de și aŭ fost camŭ lungă și peste termenul ce'șĭ ficsase însușĭ, cu tóte

[1] *Gazeta Transilvaniei.*
[2] prea.

aceste nu va fi fără de folosŭ pentru naţiunea Română!» Ziua când D. Inspectorul ne va dovedi aceasta, va fi o zi fericită pentru instrucţia publică, pentru literatura naţională, şi prin urmare şi pentru Stéoa Dunăriĭ; şi noĭ nu dorimŭ maĭ bine de cîtŭ de a vedea în curând această zi frumósă.

Prin aceste observaţiĭ cu totul obiective şi nici de cumŭ subiective, noĭ sîntemŭ departe de a pune în contestaţie meritele D-luĭ Laurianu. Ţiind unŭ juste-milieu între adulatoriĭ şi între detractoriĭ D-sale, voimŭ a nu urma decât adevărulŭ. De aceia şi recunóştem fără restricţie capacitatea şi maĭ ales simţimintele sale naţionale. Orĭ cumŭ săĭ fie defectele literare, D-luĭ Laurianu este unŭ Romînŭ care onorează ştiinţa — [*Steaua Dunării*, Jaşi, 1858, No. 21 (Joi, 17 Noemvrie), pag. 83—84].

c)

La rândurile de sub litera b) *Gazeta Transilvaniei* răspunde cu articoluĭ de mai jos nesemnat:

Zărneştĭ, 13 Decemvre s. n.[1]. Îţi mulţămesc pentru pachetulŭ de jurnale, căcĭ cu citirea aceloraş, maĭ uit de asprimea ierneĭ şi de singurătatea, întru care petrecŭ. Insă politica nu mă maĭ interesézá întru unŭ timpŭ ca acesta, cîndŭ totulŭ se clatină între îndoielĭ, în frică şi speranţă. Însă şi de altmintrea eu credŭ, aşea, că a politica în aerŭ nu ne foloseşte, ci ne strică atuncĭ, cînd noĭ încă maĭ avemŭ o nemărginită trebuinţă de lăţirea ideilorŭ generale. Aicĭ frate 'mĭ aduc aminte, că la an. 1845 unŭ mare bărbatŭ de statŭ din Viena, carele ocupa unulŭ din posturile cele maĭ nalte mă întrebase, ca cîţĭ abonaţĭ avem la gazetă şi ca ce clase de oamenĭ sunt aceia. Îi spusĕm, pentrucă mulţĭ puţinĭ, noĭ totŭdeauna le damŭ pe faţă numărulŭ. «Şi, fie cîţĭ vorŭ fi», îmĭ zise acelŭ bărbat de statŭ, «D-ta şi colaboratoriĭ d-tale să vă siliţĭ a da publiculuĭ Dv. mai întâiŭ o formală educăcĭune politică prin lăţirea de *ideĭ generale*, fără care speţialităţile nu se potŭ înţelege şi maĭ vîrtosŭ prin recomăndarea studiuluĭ istorieĭ, care înţelepţeşte multŭ pe ómenĭ şi nu'ĭ lasă a rătăci nicĭ a se face jucăria partidelor[2], îndréptă şi simţulŭ moralŭ *fără* a împinge

[1] Acéstă scrisóre, precum se póte pricepe din cuprinsulŭ eĭ, nu era destinată pentru publicitate, totuş acum simţim trebuinţa de a o publica (nota *Gazetei*).

[2] Care pe atuncĭ în Ardealŭ şi Ungaria creştea şi se înmulţia (idem).

pe ómenĭ în certe séŭ religióse, séŭ utopistice culese din nourĭ». Nicĭ odată nu voiŭ uita cuvintele aceluĭ mare bărbatŭ, pentrucă de şi totŭ deauna simpatizamŭ numaĭ cu aceea ce este *positivŭ* în viéţa omenéscă, acelaş bărbatŭ însă mă întări întru părerile mele.

Să lăsămŭ jurnalele politice, să terminŭ la ale nóstre cele romîneştĭ politice nepolitice, din care îmĭ trimiseşĭ şi astădată cîţiva numerĭ «Patria», «Zimbru», «Romînia Literară» şi din «Steaua Dunăriĭ» optŭ No. Sărmane jurnale romîneştĭ, ce bucuroase promit ele în programele lor de naştere cîte şi maĭ cîte lucrurĭ folositóre, fericitóre, mîntuitóre, eară cînd este la frângerea pîneĭ mititelele ce puţinŭ potŭ împlini! Se póte ca la unulŭ séŭ altŭ jurnalŭ va fi purtând vină şi comoditatea colaboratorilorŭ, partea maĭ mare însă a sterpiciŭnei lorŭ se trage din împregĭurărĭ între care la loculŭ întîĭu vin după a mea părere: năcazurile preseĭ... apoĭ neştiinţa domnitóre la clasa mijlociă de cetitorĭ în ceea ce numimŭ ştiinţe pregătitoare pentru citirea jurnalelorŭ, precum e istoria, geografia, statistica ş. a. In adevărŭ proştĭ aŭ maĭ fostŭ aceĭ pismaşĭ aĭ Romînilorŭ, cariĭ maĭ în aniĭ trecuţĭ răspândia vorbă, că jurnalistica romînă póte ajunge şi ea peste puţinŭ ca o a patra potestate în statŭ, bunăoară precum în Anglia şi pe airea.

Cînd tóte jurnalele romîneştĭ cîte există ar avea vreo sută miĭ *prenumăranţĭ* şi de cincĭ orĭ atâţĭ cititorĭ, atuncĭ aş maĭ zice şi eŭ: Tăceţĭ că acum lumea va maĭ trage cu urechea încă şi glasulŭ jurnalisticeĭ romîne; însă pînă cînd boieruluĭ şi amploiatuluĭ îĭ vine cu scădere a suferi pe mescioara sa vreo gazetă romînească, pînă cîndŭ neguţetorulŭ nu vrea să pricépă limba cea «întortocată, cîndŭ lătinită şi franţozită, cînd sîrbită şi rusită a gazetelorŭ», pînă atuncĭ nicĭ programele cele maĭ elocvente nu vorŭ fi în stare de a deştepta pe publicŭ din apatia sa.

Apoĭ eată urmarea, că fiecare gazetă romînească, numaĭ cîtŭ vegetează, eară nu trăieşte; pentrucă ce viéţă póte avè unŭ jurnalŭ sprijinitŭ de 4—5 sute séŭ celŭ maĭ multŭ o miĭe de abonaţĭ! Bine a zisŭ cine a zisŭ, că publiciştiĭ romînĭ sunt iobagiĭ publiculuĭ, ómenĭ cariĭ muncescŭ pentru alţiĭ şi trăiescŭ dela sine, adică cum amŭ zice, din aerŭ şi apă sănătósă. Maĭ adaoge la atîtea ticăloşiĭ încă şi acea fatalitate, cîndŭ cîte un jurnalŭ de ale nóstre se maĭ opinteşte şi elŭ să facă partidă.

— A propo! Ce muşcăturĭ pe furişŭ văzŭ eŭ în «Zimbru» şi în «Steaoa Dunăreĭ» asupra luĭ *Laurianu?* Nu cumva D-ta veĭ

fi aflat cevaş maĭ deaprópe despre acea deatribă pornită asupra luĭ? Mie aceste atacurĭ asupra persoaneĭ luĭ Laurianŭ îmĭ veniră atîtŭ maĭ neaşteptate, cu cîtŭ se ştie, că dânsulŭ fu însărcinatŭ deadreptulŭ de către guverniulŭ Moldoveĭ, ca în urmarea spargeriĭ conferinţelorŭ diplomatice dela Viena din primăvara trecută, la care fusese şi elŭ trimisŭ ad latus ministruluĭ Negri, să nu se reîntórcă la Iaşĭ, ci să întreprinză o călătoriă în interesul reformeĭ şcólelor moldovene; de aicĭ ar urma, că acele atacurĭ nimerescŭ maĭ mult în guverniŭ de cîtŭ în Laurianu. Pe tótă întâmplarea purtarea celorŭ două jurnale trebue să aibă nişte motive ascunse, fără care aceaş nicĭ că se poate explica. Eŭ din parte'mĭ pînă acumŭ nu aflaĭŭ în privinţa acésta maĭ multŭ, decîtŭ acea ce se vede în numitele jurnale; earŭ asupra acestora tocma priimiĭŭ opiniunea unuia din bărbaţiĭ ceĭ maĭ stimaţĭ aĭ noştriĭ, precum o veĭ vedea în alăturata.

(Alăturămŭ şi acéstă scrisóre precumŭ urméză.)

— «Averea materială, fundulŭ intelectualŭ şi numerositatea poporuluĭ de acelaşĭ sînge şi de o religie sunt factoriĭ tărieĭ şi mărireĭ uneĭ naţiunĭ, aĭ uneĭ patriĭ.

— Poporulŭ slavonŭ, afară de 21 milióne respîndite în Turcia europénă şi cealaltă Europă răsăriténă, numĕră numaĭ în Rusia la 50 milióne. Şi cu tóte aceste patrioţiĭ ruşĭ nu se opintiră a face nu numaĭ din maghiarĭ, ci însuşĭ şi din romînĭ, décă nu slavĭ încaĭ semislavĭ. Naţiunea franţeză numĕră la 36 milióne, se numeşte la grand[1] nation, şi merită acéstă numire în tótă privinţa. Cu tóte aceste maĭ dăunăzĭ Prinţulŭ Napoleon declară, că Franţa simpatiséză şi iubeşte pe belgĭ, căcĭ belgiĭ aŭ o limbă şi aceleaşĭ datinĭ ca franţeziĭ».

— «Romania literară», «Steaoa Dunăriĭ» şi «Zimbru» nu sunt de acestŭ principiŭ. Mărginite, bornate, de unŭ provinţialismŭ filisticŭ, ele socotescŭ că un milionaşŭ de moldovenĭ sunt de ajunsŭ, ca singurĭ să împlinéscă misiunea ce destinulŭ a împărţit'o romînilorŭ.

— Aceste foĭ nu numaĭ că nu şĭ aŭ pusŭ de ţelŭ spre a îmulţi simpatiile romîneştĭ, ci lucréză sistematice a desbina şi a slăbi pe romînĭ, aruncîndŭ cu tină asupra bărbaţilorŭ celor maĭ meritaţĭ romînĭ, cînd asupra muntenilorŭ cînd asupra ardelenilorŭ.

— O pornire în contra acelora, cariĭ de 150 anĭ aŭ şezutŭ şi

[1] grande.

ședŭ încă în fruntea meseĭ în ambele Principate, o pornire în contra fiilorŭ luĭ Israilŭ, cariĭ n'aŭ trebuință decîtŭ de un Senedu sultănescŭ spre a se face stăpînĭ pe moșiile boereștĭ—o amŭ înțelege. Góna însă în contra a doĭ treĭ dăscălașĭ romînĭ din Ardealŭ nu ni o putemŭ explica.

— Ce bogățiĭ aŭ strâns, la ce posturĭ marĭ s'aŭ avîntatŭ romîniĭ ardelenĭ cîțĭ aŭ trecutŭ *chiămațĭ* saŭ *nechiămațĭ* în Moldova și Valahia?

Romîniĭ ardelenĭ venițĭ în Principate nu aŭ strîns nicĭ o avere; căcĭ eĭ nu s'aŭ făcutŭ arendașĭ posesorĭ de moșiĭ, ca în doĭ treĭ anĭ din bragagiĭ să devină capitaliștĭ; nu, eĭ aŭ venit săracĭ, săracĭ aŭ rămas și săracĭ aŭ părăsitŭ aceste țerĭ. Dăscălia n'a fost și nu va fi nicĭ odată calea pe care ajunge cinevașĭ la averĭ, și eĭ această profesie grea și ingrată aŭ îmbrățișatŭ toțĭ pînă la unulŭ».

— Redactorulŭ «Steleĭ Dunăreĭ» de ce nu a rămas dascălŭ îndată după eșirea din șcólele Berlinului? Nu a rămasŭ căcĭ astăzĭ n'ar fi colonelŭ.

Dăscăliea e apostolie ce cere abnegație, iubire de ostenélă, stăruință; ea nu e unŭ post de *sine cura* cum ar vrea uniĭ să o țină (*Gazeta Transilvanieĭ*, 1855, No. 98 (7 Decemvrie), pag. 382).

d).

La acest articol Kogălniceanu răspunde:

CRITICA.

Gazeta de Transilvania și Domnul Laurianŭ.

Gazeta de Trausilvania earășĭ voește luptă; și redactarul ei earășĭ voește a i se da pretecsturĭ pentru a striga la *personalitățĭ*. Această îndoită plăcere, celŭ puținŭ de la Redacția *Steliĭ*, nu li se va da.

Stéoa este din tóte jurnalele acela, care cu maĭ multă crutare s'aŭ esprimat asupra lipsireĭ de maĭ multŭ de un semestru a D-sale Laurianŭ dela șcólele din Moldova, lîngă care pomposul titlu și marele îndatorirĭ de *Generalŭ-Inspectorŭ* îl lipescŭ îndestul de strînsŭ. Cît pentru curiósele epistole, descriitóre voiagĭuluĭ nouluĭ Argonautŭ pentru aducerea în Moldova a unuĭ velerŭ de aurŭ, ce sîntemŭ încă în așteptare de a-l admira, noĭ ne-amŭ mărginit numaĭ de a le compara cu scrierele luĭ A. Dumas, întitulîndu-le impresiĭ de voĭagĭu Noĭ nu știmŭ că prin această cri-

tică uşóră şi obiectivă să fi atacat în ceva personalitatea D-sale Laurianŭ. Si chïar aşa să fi fostŭ, colónele Steliĭ Dunăriĭ sîntŭ pururea deschise la întîmpinările persónelorŭ mencionate de ea.

Nu aşa s'aŭ privit chestia de *Gazeta de Transilvania*. O critică contra scrierilorŭ, saŭ contra vieţiĭ profesorale a D-luĭ Laurianŭ este un crimenŭ de *lèse-naţiune*; acela care se atinge de pretenţiosul, dar tîrziŭ îndoctoratul filosofŭ, «predică unŭ provincialismŭ filisticŭ, atacă *ardelenismul*, combate simpatiile romîneştĭ, desbină şi slăbeşte sistematiceşte pe fraţĭ, şi este împotrivitorul misiuneĭ, ce destinul a împărţit'o Romînilorŭ!» Eată imputările ce *Gazeta de Transilvania* adresează întru unŭ lungŭ articolŭ redactorilorŭ jurnalelorŭ din Moldova, *Zimbrul*, *Stéoa Dunăriĭ* şi *Romîniea Literară*. Noĭ nu ştimŭ ce să admirămŭ maĭ multŭ din meschinătatea subiectuluĭ, saŭ din esageraţiea învinovăţirilorŭ! Dar ce este deosebitŭ curiosŭ într'această aţiţare la polemică, este fineţa *Gazeteĭ*, patrona D sale Laurianŭ. Ca tóte foile periodice din Francia şi Germania, *Romîniea Literară, Zimbrul, Stéoa Dunăriĭ*, şi *Patriea* din Bucureşti, cîndŭ critică scrierea saŭ viaţa publică a cuĭva, tóte articulele sînt iscălite în toate literile de către autorul lorŭ. Prin urmare persoana atacată ştie la cine a se adresa, ştie cu cine are a face, şi cuĭ are a replica. Nu este aşa şi cu *Gazeta de Transilvania*; de cîte orĭ ea orĭ atacă, orĭ refutează, nicĭ odată ***unŭ nume realŭ*** nu se iveşte; ci pururea esă cîte un ***deus ex machina***, incognito, cîndŭ din fundul Ungarieĭ, cîndŭ de sub Carpaţĭ, cîndŭ de la Tisa etc. etc. Aşa aŭ urmatŭ şi acumŭ. Articolulŭ care pîreşte de criminalistĭ de Statŭ pre redactoriĭ moldovenĭ, cariĭ aŭ avutŭ obrăzniciea de a nu admira pelerinagĭul D-luĭ Laurian întocmaĭ ca Odiseea luĭ Omerŭ, şi cariĭ aŭ fostŭ aşa de nepricepuţĭ spre a nu recunoaşte, că lipsa D-sale de lîngă scoalele publice n'aŭ trebuitŭ să ţie numaĭ şepte lunĭ... ci unŭ anŭ întregŭ, acest articolŭ este ca din Zărneştĭ, cu data şi din 13 Dec. c. n. şi nesubscrisŭ. Ear în notă, D-l redactorul Gazeteĭ adaoge aceste cuvinte: «această scrisóre, precumŭ se póte pricepe din cuprinsul eĭ, nu era destinată pentru publicitate; totuşĭ acumŭ simţimŭ trebuinţa de a o publica». Vra să zică în alte cuvinte, că nu autorul necunoscutŭ al scrisóreĭ este respunzătorŭ, ci Dumniata, Domnule Redactorŭ, eştĭ răspunzătoriŭ, care aĭ simţitŭ trebuinţa de a'ĭ deschide colónele foĭeĭ D-tale. De ce dar să nu procedezĭ *francŭ*, sub însuşĭ numele D-tale, cumŭ facemŭ şi noĭ? Posiţiea ar fi maĭ netedă. Noĭ re-

dactoriĭ Moldovenĭ criticămŭ pre ardeleanul Laurianŭ. Dumnĭata, redactorŭ ardeleanŭ găseştĭ că critica redactorilorŭ moldovenĭ este nedreaptă, că connaţionalistul D-tale este atacatŭ nu ca A. saŭ B. saŭ Y, fără privire de naţie, şi personalitate, ci numaĭ pentru că este *ardeleanŭ* (mare eróre); maĭ găseştĭ apoĭ că D-luĭ Laurianŭ aŭ fostŭ însărcinatŭ deadreptul de către guvernul Moldovieĭ, ca să meargă la conferinţele din Viena ad latus ministruluĭ Negri, şi de acolo să nu se reîntoarcă în Iaşĭ, ci să întreprinză o călătorie în interesul reformeĭ scólelorŭ moldovene, — lucrurĭ pre care noĭ Moldoveniĭ de aice, din Iaşĭ, de la faţa loculuĭ, nu ştimŭ să fie aşa; — de ce dar nu ne refutezĭ francŭ şi directŭ, cu cunoscutul D-tale nume? Prin aceasta aĭ da criticeĭ D-tale o maĭ mare putere, şi responsabilitatea nu'ţĭ ar fi maĭ mare. Lesne pentru tóte aceste aşĭ putea intra în polemică cu *Gazeta de Transilvania*, şi cu redactorul eĭ; dar sînt sigurŭ, că ear ar începe a ţipa că punŭ *personalităţĭ*, etc. etc.; cu tóte că articolul din Zărneştĭ numaĭ literarŭ, numaĭ obiectivŭ nu este! Ce are a face cu impresiile de voiagĭŭ frasa *machiavelică* cumcă *atacurile* adresate scriitoruluĭ mediocru, *nimerescŭ maĭ multŭ în guvernŭ de cîtŭ în Laurianŭ*. Nu este aceasta o conduită nedemnă de un publicistŭ de a voi a ne pune în colisie cu guvernul? Ce are a face rangul de colonelŭ cu dăscălia D-luĭ Laurianŭ, şi cu *vînturile echinocsuluĭ* care 'l-aŭ oprit de a se întórce maĭ degrabă la postul săŭ? Ce are a face cu chestia literară, întrebarea de ce noĭ nu ne-amŭ făcutŭ dascălŭ după eşire din scólele de la Berlin? Apoĭ dacă boiariĭ Moldoveĭ şi Valahieĭ, ş'arŭ meni la *dăscălie*, pre toţĭ fiiĭ lorŭ, cîţĭ aŭ fostŭ la scolile străine, ce ar fi făcutŭ D-l Laurianŭ? Prin aceasta eŭ nu atacŭ *dăscăliea*, spre a mă servi de espresia *Gazeteĭ*. Profesoratul este o nobilă şi frumósă misie; *bine împlinită* ea este unŭ apostolatŭ laudabilŭ. Insă *trebuie împlinită*. Şi aice este chestia, şi totŭ odată şi greutatea.

Ce n'aşĭ maĭ putea zice, şi cum aşĭ avea pe rizitorĭ în partea mea? Şi maĭ c'ar merita-o *Gazeta!* Insă voescŭ şi astă dată a mă ţinea credicĭosŭ mărginiriĭ ce'mĭ am impusŭ.

Ca simplu jurnalistŭ, am putut întra în luptă cu organele presiĭ, şi amŭ arătatŭ că nu mă temŭ nicĭ de polemică, nicĭ de a subscrie articolele peniĭ mele; ca Redactorŭ însuşĭ a unuĭ jurnalŭ, a întra în ceartă cu un altŭ jurnalŭ, spre a nu mi se imputa că o facŭ prin gelosie de meserie. Măcar că n'amŭ nimică, de a

rîvni *Gazetei de Transilvania*, sîntŭ hotărîtŭ a face şi cu această fóie, aceia ce amŭ făcutŭ şi cu *Patriea:* a mă ţinea în *defensivă;* şi dar după proverbŭ eŭ nu pot opri, şi nicĭ voiŭ opri pre coteĭ şi pre mopsĭ de a lătra la lună... şi prin urmare şi la Stea.

Singurulŭ meŭ răspunsŭ este de a publica, precumŭ şi publicŭ articolul din Zerneştĭ în tótă esactitatea sa: (urmează un fragment din articolul publicat — *Steaua Dunăriĭ.* 1855, No. 33 (Jo-15 Decemvrie), pag. 131—132).

e).

După acest răspuns al lui Kogălniceanu, *GazetaTransilvaniei* publică continuarea articoluluĭ ei, dar de astă dată semnat G. B. (Gheorghe Bariţ).

In cîtŭ conoscŭ eŭ stoicismul luĭ Laurianu, anevoie credŭ ca elŭ să'şĭ ia ostenéla de a se apăra de atacurile răpezite asupra luĭ de acea clică moldovénă; măcar că omulŭ ar putea zice cu totŭ dreptulŭ: gubernulŭ care m'a făcutŭ generalŭ-inspectorŭ alŭ şcoalelorŭ Moldavieĭ, acelŭ gubernŭ, care m'a însărcinatŭ a face călătoria ştiinţifică prin Europa, va fi ştiutŭ fără îndoiélă, ca pentru ce omŭ şi cu ce scopŭ a jărtfitŭ o bagatelă de câteva sute galbenĭ. — Maĭ departe nicĭ L., nicĭ orĭ care altŭ omŭ cu minte nu va lua pe o clică, pe două treĭ părechĭ de ómenĭ în locŭ de Moldova întrégă, nicĭ va putea zice în cugetŭ curatŭ, că treĭ patru colaboratorĭ pe la treĭ gazete din Iaşĭ pentru acea s'aŭ sculatŭ cu vrăjmăşie asupra luĭ L., pentrucă moldoveniĭ urăscŭ pe ómeniĭ din Ardealŭ; căcĭ a vorbi astfelŭ ar însemna totŭ ca şi cum ar zice cineva: fiindcă colaboratoriĭ acelorŭ gazete aŭ mîncat şi s'aŭ săturat şi aŭ lăudatŭ pre Domnulŭ, aşea dar numaĭ din atîta pricină Moldova tótă este sătulă şi laudă pe Domnulŭ (séŭ măcar pe redactorĭ). Feréscă Dumnezeŭ, ar fi o cumplită rătăcire a cufunda lucrurile şi a crede, că opiniunea publică a Moldoveĭ în privinţa luĭ L. cum şi preste tótă a Ardelenilorŭ ar fi cît de puţinŭ representată prin treĭ patru numerĭ aĭ gazetelorŭ din Iaşĭ.

— Eŭ frate cunoscŭ pe Moldovenĭ de aprópe din comerciulŭ literariŭ de anĭ 12 şi maĭ multŭ, şi pociŭ mărturisi în cugetŭ curatŭ, că am aflatŭ la dânşiĭ atâta soliditate de caracterŭ, pa-

triotismŭ, cum şi iubire de străinĭ[1] încîtŭ nu m'am pututŭ îndoi niciodată, că precum alţĭ o mulţime de străinĭ, franţozĭ, nemţĭ eară maĭ vârtosŭ grecĭ şi muscalĭ ş. a. ş. a. în Moldova nu numaĭ sunt primiţĭ bine, adică cu ospitalitatea ce caracteréză pe moldovenĭ, ci totŭ odată sunt şi aşezaţĭ în posturĭ bune şi grase, naintaţĭ în rangurĭ boiereştĭ, căsătoriţĭ în familiĭ boiereştĭ, aşea şi romîniĭ ardelenĭ vorŭ fi primiţĭ totŭ deauna măcar cu acea căldură, cu care se îmbrăţişeară totŭdeauna greciĭ şi muscaliĭ.

Intru acéstă a mea opiniune m'a întăritŭ şi acea împregĭurare cunoscută mie încă din părinţĭ şi strămoşĭ, că între ardelenĭ şi moldovenĭ a stătutŭ o ne precurmată comunicăciune atîtŭ prin venirea d-lorŭ în ţéra nóstră în timpurĭ de năpaste şi fugă, cîtŭ şi prin reporturĭ economice ale muntenilorŭ noştriĭ, comerciale prin mulţimea de dughene şi magaziĭ ce aveaŭ maĭ vîrtosŭ braşoveniĭ pe la oraşele Moldoveĭ — pînă la perderea Basarabieĭ, — şi eclisiastice prin acelŭ mare număr de monahĭ ardelenĭ, cariĭ în tóte vécurile îşĭ aflară alŭ lorŭ adăpostŭ şi *scăpare* în monastirile Moldoveĭ pînă în zioa de astăzĭ; în cele din urmă eŭ ştiamŭ, că moldoveniĭ orĭcîndŭ avură trebuinţă de bărbaţĭ cărturarĭ romînĭ, nu numaĭ că îmbrăţişară pe ceĭ cariĭ trecură la dânşiĭ din Ardealŭ, ci le făcură onoarea de a'ĭ chĭema în formă, eară la acésta chiemŭ maĭ deapróре martorĭ pe boeriĭ bătrînĭ din zilele luĭ Mihailŭ Şŭţu şi ale luĭ Ioan Sturza, eară anume pe D. G. Asachi, prin care fuseseră chĭemaţĭ pe acele timpurĭ între alţiĭ D-riĭ de medicină Ramonţai şi Vas. Popŭ, cum şi Fabian poetulŭ (nepotŭ alŭ episcopuluĭ Bobŭ), eară maĭ nainte de aceştia prin Mitropolitulŭ Veniaminŭ Ioanŭ Lemeni, pe atuncĭ protopopŭ în Clujŭ (maĭ tîrziŭ episcopŭ) ş. a. ş. a., toţĭ cu scopŭ de a se aplica în calitate de profesorĭ séŭ directorĭ, care la colegiŭ, care la Seminariulŭ, pe care Veniaminŭ încă din acele zile începuse a-lŭ înfiiinţa, fără ca cumplitele evenimente politice să'lŭ ierte a lucra după voinţa şi dorinţa sa.

Uniĭ din aceĭ bărbaţĭ ardelenĭ aŭ primitŭ chemarea, eară alţiĭ nicĭodată nu avură încredere în evenimentele politice din Principate; preste acésta cam dela 1820 încóce oricîndŭ se întâmpla ceva extraordinarŭ în Principate, partida străină totŭdeauna punea vina pe

[1] Anume la aniĭ 1848/9 Moldoveniĭ cu primirea şi ospitalitatea dată Ardelenilorŭ s'aŭ întrecutŭ pe sineşĭ însuşĭ, în cîtŭ acele zile, de şi altmintrea pline de nevoĭ, în inimele romînilor ardelenĭ aŭ lăsatŭ suvenirĭ neşterse de recunoştinţa cătră moldovenĭ şi bucovinenĭ.

fiiĭ patrieĭ, eară apoĭ pentru aceştia se răstignea bieţiĭ romînĭ ardelenĭ, cariĭ se aflau maĭ vîrtos ca dascalĭ în Pricipate; de acea ardelenĭ cărturarĭ maĭ de frunte niciodată nu avură vreo tragere de inimă deosebită ca să trécă şi să se aşeze în ţerile romîneştĭ. Romînulŭ ardeleanŭ îşĭ are şi elŭ scăderile sale ca tótă lumea, celorŭ învăţaţĭ din trînşiĭ însă nu le vorŭ putea denega nicĭ chĭarŭ vrăjmaşiĭ lorŭ acea însuşire frumósă, că eĭ, cumŭ zice proverbulŭ, umblă cu crucea în sînŭ; tocma pentru acésta însă urăscŭ din sufletŭ intrigele asiatice, prin urmare se îndestulézā cu puţin şi cu sfera de lucrare ce li se dă, mare séŭ mică, dupe voinţa pămîntenilorŭ.

Ci să ne întórcem earăş la amiculŭ Laurianŭ şi la prigonitoriĭ luĭ. Pentruce L. a trecut în Moldova, cîndŭ romāniĭ ardelenĭ astăzĭ caută în tóte părţile după bărbaţĭ învăţaţĭ, cîndŭ şcólele lorŭ parte mare sunt orfane de profesorĭ cum *trebue să fie profesoriĭ*, adică ca unŭ Laurianŭ.

Adu'ţĭ aminte frate de acele óre ale purcedereĭ luĭ L., cîndŭ îĭ ziserămŭ curatŭ, că noĭ nicĭ cumŭ nu voimŭ ca el sa trécă séŭ la Moldova séŭ la Ţara romînească şi că preste totŭ noĭ aicĭ nu avemŭ nicĭ un prisosŭ de bărbaţĭ învăţaţĭ, şi décă ar fi după voinţa nóstră, nu amŭ lăsà nicĭ pe unulŭ ca să trécă din colo, eară anume la Ţéra romînească unde ardeleniĭ romînĭ (şi numaĭ romîniĭ) fuseseră în atîtea felurĭ maltrataţĭ, sub nicĭ o condiţiune. Acestea le vorbirămŭ noĭ la purcederea luĭ L., eară eŭ din partea mea staŭ pe ce am zisŭ, că noĭ nu avemŭ să împrumutămŭ pe nimenĭ cu bărbaţĭ, prin urmare moldavo-romîniĭ să nu crézā — cam precumŭ credea uniĭ alţiĭ, — că d-lorŭ ar face ardelenilorŭ nu ştiŭ ce naltă graţiă, décă i-ar primĭ în posturĭ de «dascălĭ, ce să rózā şi eĭ o pîĭne», precum zicŭ boieriĭ dumnealorŭ. Nu, domnilorŭ nu, decîtŭ franselele albe de Bucureştĭ şi Jaşĭ intrigate şi pismuite, póte şi udate cu lacrăme, de o mie orĭ maĭ bine mălaiŭ şi cépă în Ardealŭ, māncate în deplină odihnă a sufletuluĭ şi a cugetuluĭ.

Apoĭ dar pentruce atîta rîncóre asupra luĭ L. în susŭ numitele jurnale romîneştĭ? Pentrucă luĭ i s'a dat în Moldova unŭ postŭ şcolasticŭ, pe care póte fi că l'ar fi ocupatŭ maĭ bucurosŭ unuĭ altŭ cineva? Nu credemŭ. Aŭ trecutŭ fericitele zile ale consiliariuluĭ Sturza[1] dela Odesa (1842). Pentrucă guverniulŭ i-a datŭ

[1] Alexandru Sturza.

ceva bănişorĭ de cheltuiélă, pe 5—6 anĭ? Poftim economie! Oare miile şi zecile de miĭ de galbinĭ, care până acum se aruncară în şanţŭ sub steamătŭ de reforme ale şcólelorŭ şi de stipendiĭ prin tótă Europa, pentruce nu le suméză «D-lorŭ?» Oare pentru ce antagoniştiĭ luĭ L. nu cugetară, că Ardealulŭ le-a dat Moldoveĭ pe acel bărbatŭ învăţatŭ gata, fără ca dînsa să fi cheltuit o para frîntă pentru procopsirea luĭ?

Pentrucă moldovenilorŭ nu placŭ principiile filologhice ale luĭ L.? Ce nevoie mare! Combată-lŭ cu arme egale, oneste, cu critica cea maĭ sănătósă, convingă-lŭ că omulŭ se află greşitŭ şi atîta e totŭ; numaĭ să vază bine, ca criticeĭ să nu i se încurce iţele, precum o păţiră «Cugetările»[1]. Cea maĭ mare nebuniă a fostŭ şi va rămînea în vecĭ, décă ómeniĭ învăţaţĭ se duşmănescŭ din pricina disputelorŭ şi a criticelorŭ filologhice, cîndŭ tocma acestea trebue să decurgă maĭ fără patimă şi fără iuţélă, prieteneşte, cu sînge rece, cu bună înţelegere şi maĭ vîrtosŭ ferindu-ne de vanitatea, care pe oameniĭ învăţaţĭ îĭ face de rîsŭ maĭ curîndŭ de cîtŭ pe coconaşiĭ scoşĭ din cutiile de modă.

Şi de unde ştiŭ jurnalele, că L. din tótă călătoria sa se cunóşte numaĭ cu epistolele publicate în Fóia dela Braşovŭ? Nu cumva L. era datorŭ să'şĭ dea portfoiulŭ săŭ în revisiunea d-luĭ cutare. Décă L. a publicatŭ acele epistole, causa fu, că l'aĭ *provocatŭ* d-ta ca să scrie cîte ceva din călătoria sa; eară omulŭ nu voi să treacă prin Europa numaĭ aşea, ca prin satulŭ luĭ Cremene, cum aŭ trecutŭ pînă acumŭ o mulţime de alţĭ coconaşĭ de aĭ d-lorŭ, ci socoti să folosească publiculuĭ încă şi între valurile călătorieĭ, ceea ce ar face orĭ care romîn dedatŭ cu munca şi ne dedatŭ cu lenea asiatică.

G(HEORGHE) B(ARIŢ).

[Gazeta Transilvaniei, Braşov, 1855, No. 98 (7 Decemvrie), pag. 382 şi No. 99 (11 Decemvrie), pag. 386].

f).

Kogălniceanu răspunde:

In sfîrşitŭ *Gazeta de Transilvania* ne declară resbelŭ, şi astă dată cu *nume reale*. Noĭ îĭ mulţemimŭ de această hotărîre. Articolul din Zărneştĭ este inscălitŭ de Gheorghe Bariţ. Ne pare

[1] e vorba de articolele lui Russo din *România Literară*.

bine de un aşa adversarŭ; în luptă cu D. Bariţ, chiar de vomŭ fi biruiţĭ, ne vomŭ afla onoraţĭ. Avîndŭ campionŭ, pe vulturul Ardealuluĭ, ce'ĭ maĭ trebuĭa Gazetiĭ *citiceiĭ* şi *porcuşoriĭ*[1] literaturiĭ, ca cîntăreţul luĭ Medarŭ, ca unŭ guidam de pe *malurile Moldavieĭ*, carele însuşĭ în acea Gazetă aŭ declaratŭ, că nu se ocupă de literatură de cîtŭ la zi întîiu Maĭu. Pentru aceştĭ doĭ din urmă vomŭ remînea credincioşĭ proverbuluĭ ce am maĭ citatŭ în No. 33 al *Steliĭ.*

Nu este aşa şi cu D. Bariţ; tăcerea din parte-ne ar fi un semnŭ de neconsideraţie; şi D-luĭ numaĭ acestŭ simtimentŭ nu merită. Iĭ vomŭ răspunde dară, şi cu tótă cuviinţa. Dumnezeŭ să ne fie în agĭutoriŭ! (*Steaua Dunăriĭ*, 1855, No. 37 (Sîmbătă, 24 Decemvrie), pag. 145).

Răspunsul îl dă Russo cu articolul «Contra Ardelenilor».

10.

IN LEGĂTURĂ CU «DESPRE STEAUA DUNĂRII» (pag. 166).

Rândurile ce urmează sunt ale lui M. Kogălniceanu şi au precedat în *Steua Dunării* articolul lui Russo:

Amicul nostru A. Rusu ne aŭ adresatŭ următórea scrisóre. Tóte observaţiile ce sîntŭ făcute în bună credinţă, cu privire către folosul publicŭ, şi maĭ alesŭ cele ce sîntŭ spirituale ne placŭ, chiarŭ căndŭ ele sîntŭ în contra nóstră. Aşa este astă dată şi cu observaţiile amiculuĭ nostru. Dar, elŭ are dreptate. Stéoa de ar fi înţăleasă de toţĭ ar ajunge a fi Sóre. Insă cumŭ să facem ca să plăcemŭ tutulora, atîtŭ în stilŭ, cîtŭ şi în ideĭ. Opiniile săntŭ atîtŭ de diverse! Pănă mai deunăzĭ nu eramŭ numitŭ retrogradŭ? D. Nenovicĭ, fostul redactorŭ al Patrieĭ nu ne aŭ fostŭ calificatŭ limba îmbrăcată cu toga romană, şi purtăndŭ în capŭ o căciulă de cazac Donsski? Bietul omŭ, elŭ nu lua seama că prin această glumă îşĭ arunca o piatră în chiarŭ grădina sa: redactorŭ Patrieĭ Române, şi purtăndŭ unŭ nume cu o terminaţie Donski Neno-vicĭ?

Acumŭ sîntemŭ calificatŭ de progresistŭ; acestŭ nume îl primimŭ maĭ cu dreptŭ; dară, săntemŭ progresistŭ, dorimŭ progresul şi în ideĭ şi în stilŭ. Şi credemŭ că şi publicul nostru—

[1] Soĭurĭ de peşte măruntŭ, ce vieţueşte în pîriĭ micĭ. Vezĭ istoricea naturală a Doctoruluĭ Cihac, partea ihtiologică (nota luĭ Kogălniceanu).

de şi nepregătitŭ, şi unde era să se pregătească?— va progresa cu noĭ şi în stilŭ şi maĭ alesŭ în ideĭ. Săntŭ atîte ideĭ care, dacă arŭ fi să nu întrebuinţăm cuvintele străine ce le esprimă, şi să ne slujimŭ numaĭ de circonlocuţiĭ româneştĭ, ar remăne maĭ neînţelese încă de cîtŭ rostindu-le prin termine astăzi străine, dar maĭ împămîntenite. Săntŭ apoĭ alte ideĭ, care deosebite împregiurărĭ ne silescŭ póte de a nu le esprima prea lămuritŭ; acelŭ ce are ochi vadă; acelŭ ce are minte înţăleagă! Vie libertatea tiparuluĭ care sperămŭ, că potrivitŭ ofisuluĭ domnescŭ vomŭ avea în curăndŭ, şi atunce făţişŭ, fără întorsăturĭ, fără cimiliturĭ vomŭ căuta a vorbi într'un chipŭ spre a fi înţeleşĭ de toţĭ. Insă şi atunce, totŭ credemŭ, că de multe orĭ nouele ideĭ vorŭ cere neapăratŭ şi noue cuvinte.

11.

ÎN LEGĂTURĂ CU «PALATUL LUI DUCA-VODĂ» (pag. 210).

«Palatul luĭ Duca-Vodă» este precedat în *Columna lui Traian* de următoarea notiţă (anul al v-lea, 1874, No. 1):

Trămiţîndu-mĭ epistola postumă a neuitatuluĭ Alexandru Russo despre ruinele palatuluĭ luĭ Duca-Vodă de lângă Iaşĭ, D. V. Alexandri o însoţeşte de următoarea observaţiune:

«In curînd acele ruine vorŭ dispăré poate cu totulŭ; e bine dérŭ a se conserva măcarŭ suvenirul lorŭ».

E bine — vomŭ adăuga şi noĭ din parte-ne — maĭ cu seamă cândŭ acestŭ suvenirŭ este legatŭ de numile unuĭ Alexandri şi alŭ unuĭ Russo:

Suntem déră fericiţĭ de a puté începe cu dînsulŭ anulŭ noŭ alŭ «Columeĭ luĭ Traianŭ», alŭ cincilea de cândŭ apare.

Redacţiunea.

12.

ALEXANDRI DESPRE RUSSO.

a)[1]

Cât pentru scrierile lui A. Russo sunt de ideie că fiind traduse, ele ar figura maĭ bine în coloanele Revisteĭ de cât în foiletonul ziaruluĭ francez din Bucureştĭ[2].

[1] dintr'o scrisoare către Odobescu (*Manuscriptul 311* dela Academia Romnă).
[2] E vorba de *La Voix de la Roumanie* a luĭ Ulyse de Marsillac.

Russo avea obiceiŭ pentru înlesnirea compunerii, a scrie în limba franceză şi apoĭ a traduce scrierile sale pe româneşte. Astfel aŭ făcut cu o mare parte din articolele publicate în *România Literară*, ast-fel negreşit ar fi urmat şi cu cele-l'alte compunerĭ ale sale, dacă moartea i-ar fi lăsat timp. Ceea ce el n'a apucat a săvîrşi, alţiĭ pot să facă pentru dânsul maĭ cu seamă că scrierile luĭ A. Russo se deosebesc maĭ mult prin ideĭ de cât prin stil. Ele aŭ un caracter de originalitate locală, fiind nişte tablourĭ ale epociĭ de la 1840. Opiniunea mea este dar că maĭ bine ar fi să se traducă într'un stil simplu şi înţeles şi tipărite sub titlul de: *Manuscripte francese ale luĭ A. Russo descoperite după moartea luĭ.* In adevăr a fost un miracol că am putut eŭ găsi o parte din acele manuscripte şi crede-mă că aşĭ fi foarte fericit de a le vedea păstrate prin mijlocul tiparuluĭ. A. Russo mi-a fost un bun prieten; el avea un spirit ager, cultivat şi cât pentru talentul săŭ, cât pentru frumoasa şi poetica luĭ închipuire, îţĭ voĭ descoperi o mare taină literară: *Cântarea Românieĭ publicată în jurnalul meŭ*[1] *a fost compusă în limba franceză de A. Russo şi tradusă în româneşte de N. Bălcescu.* Am la mine manuscriptul săŭ original.

Iţĭ trimet două articole de ale sale: Un fragment dintr'o călătorie prin Moldova la 1839 şi jurnalul exiluluĭ săŭ la schitul Soveja în 1846 sub domnia luĭ Mihail Sturza Vodă. Bine traduse, ele vor figura bine în revistă. Asemenĭ partea de cugetărĭ ce v'am trimes, ar putea fi publicată sub titlul de fragment, orĭ cum veĭ socoti de cuviinţă a urma, însă te rog să'mĭ păstrezĭ manuscriptele.

Adio şi prietenie
V. ALEXANDRI.

b)[2]

Mercurĭ, 14 Septembrie 1863.

Scumpul meŭ Domn,

Vă trimet în acest plic două manuscripte ale luĭ Russo, unul în limba românească, şi altul în limba francesă. Cel d'întâĭ e urmarea cugetărilor sale asupra limbiĭ, tipărită în *România Literară* şi întrerupte cu suspendarea acesteĭ nenorocite publicărĭ:

[1] *România Literară.*
[2] Scrisoare către Odobescu (*Manuscriptul 311* dela Academia română).

cel de al doilea este un tabloŭ foarte interesant al Iașilor și al societățiĭ sale la anul 1840. Dacă acestea s'ar traduce, ele ar fi citite cu plăcere în revistă și ar servi ca o schiță istorică în viitor pentru studiul epoceĭ noastre. Vă îndemn prea mult să puneţĭ pe cine-va a-l tălmăci în românește și a-l publica împreună cu *urmarea cugetărilor*.

Alecu Russo este unul din aceĭ tinerĭ, carĭ aŭ început și susţinut lupta generaţieĭ nouĕ în contra obiceiurilor ruginite a societățiĭ vechĭ, el avea mult spirit, mult talent, dar din nenorocire scria maĭ bucuros în limba franceză, pe care o cunoștea bine. Am găsit o mare parte din manuscriptele luĭ, precum *călătoriĭ la munţĭ, legende*, jurnalul exiluluĭ seŭ la schitul Sovejeĭ sub domnia luĭ Mihaĭŭ Sturdza etc., și sunt sigur că fiind acele articole bine traduse, ar forma o serie de materiĭ foarte plăcute pentru cititoriĭ revisteĭ.

Bine voițĭ a-mĭ face îndată cunoscut dacă primițĭ a le publica, și cu multă plăcere le voiŭ expedia la Bucureștĭ.

Al. Russo mi-aŭ fost un bun și scump prieten și așĭ fi prea fericit de a-l face cunoscut compatrioţilor precum și merită. Cât a fost el în viaţă nu s'a gândit a cerca să iee loc între autoriĭ modernĭ din Principate, de și avea destule cunoștințĭ și talentul ca să se poată ridica cât de sus.

Te rog să-mĭ ajuțĭ a nu lăsa uităriĭ memoria unui om carele aŭ fost în stare să jertfească pentru interesurĭ de înaltă cuviinţă, dreptul seŭ de părinte asupra minunateĭ poeme intitulate *Cântarea Românieĭ*.

Aștept răspunsul D-vóstră. De va fi afirmativ voĭ trimete manuscriptul ce posed, de va fi negativ vĕ rog să dațĭ jurnaluluĭ d-luĭ Marsillac articolul *Iassi et ses habitants*, pentru-ca să-l publice în foiletonul sĕŭ.

Sănătate și prietenie
V. ALEXANDRI.

c).

Iubite A.,

Ca un pescar cu noroc, ce'și trage năvodul încărcat de pește pe malul apeĭ, astă-zĭ am undit între hârtiile mele pentru «Foaia Societățiĭ» o culegere de poeziĭ isvorîte din pene măestre . . . . . Am trimis redactoruluĭ «Convorbirilor literare» din Iașĭ un extract

din zisul manuscript și pentru ca să fac parte dreaptă, îți comunic rodul pescuituluĭ meŭ de astăzĭ. El se compune de :

. . . .

Piatra Corbuluĭ, legendă culeasă în Carpațĭ de răposatul A. Russo.

Acest amic al meŭ care 'mĭ-a ajutat la culegerea *poesilor poporale*, avea un spirit original și o imaginare colorată, care ar fi produs roade frumoase și demne de admirare, dacă moartea crudă nu l-ar fi secerat atît de timpuriŭ.

El a scris cele întîĭe ale sale impresiĭ în limba francesă, pre care o cunoscea prea bine, fiind crescut într'un institut din Elveția, și a debutat ca scriitoriŭ romîn în foaea «Romînia literarie»[1], unde a publicat un minunat poem în prosă «Cântarea Romînieĭ» precum și o serie de «Cugetărĭ» și «Amintirĭ» foarte interesante. «Revista romînă» din Bucurescĭ a tipărit în coloanele sale : «Jurnalul unuĭ prisonier» scris de A. Russo la mănăstirea Soveja, unde el fusese exilat sub Domnia luĭ Mihail Sturdza. Causa acesteĭ prigonirĭ a fost o mică piesă de teatru «Zicnicerĭul Vadră», în care un țăran cîntă următoarele două versurĭ :

Din Focșanĭ la Doroboĭŭ
Țara-ĭ plină de ciocoĭ.

Acestea sunt singurele versurĭ romînești, ce le-aŭ făcut A. Russo, însă le-aŭ plătit cu o sihăstrie de două lunĭ, căcĭ ast-felŭ se încuragĭa literatura sub regimul «Reglementuluĭ». — Al tăŭ amic, V. Alecsandri. (*Foaia Soc. p. lit. și cult. rom. în Bucovina*, Cernăuți, IV (1868), No. 5 (Maiu), pag. 124—126).

13.

Pasagiul ce urmează este un fragment din decretul domnesc care trimeteà pe Russo în exil la Soveja. A se vedeà *Foaia soc. p. lit. și cult. rom. în Bucovina*, IV (1868), pag 155—cf. și nota dela pag. 291 din această ediție.

Încredințându-ne, că Alecu Russo aŭ urmat prin ale sale îndemnări de a se pune în tulburare liniștea obștieĭ, îndemnînd maĭ ales și pe actoriĭ Teatruluĭ național la rostirĭ scandaloase pe scena teatruluĭ, Noĭ am hotărît a se închide pe această față spre înfrînare în mănăstirea Sovegeĭ; decĭ poroncim Ispravniculuĭ de Focșanĭ, ca îndată ce numitul va sosi acolo, să-l întovărășească însu'șĭ cu paza cuviincĭoasă pînă la locul însămnat, unde încre-

[1] Afirmare greșită.

dinţîndu-se Egumenuluĭ mănăstiriĭ, să puĭe la cale de a se ţinè cu cea maĭ de aproape priveghĭare pe post şi rugăcĭunĭ în toată vremea cît se va aflà acolo. Se va regula tot o dată ca numitul A. Russo nu numaĭ să fie cu desăvîrşire oprit de a eşi din cuprinsul mănăstiriĭ, dar şi de a corespondui saŭ de a se întîlni cu nime. Ear dacă se va aşeza aceasta prin înţelegere cu Egumenul apoĭ se vor rîndui doĭ şi deşteptĭ slugitorĭ spre pază, poroncindu-li sub aspră răspundere a fi cu neadormită priveghiare ... etc.»

14.

TABLOU.

REGULAREA AVEREI MASEI EREDALE A DEFUNCTULUI ALECO RUSSO, ÎNTRE CREDITORII CE AU RECLAMAT ÎN TERMINUL EDICTULUI ŞI AU CÂŞTIGAT DREPTUL A SE ÎNDESTULA DIN EA DUPĂ CLASE.

Sumele încasuite		PARTEA I ACTIVUL	Anul şi No. condicei depositelor	
Leĭ	Par.		Anul	No.
2,760		Primiţĭ de la Tribunalul Romanŭ cu adresa No. 9369, adunaţĭ din vândarea avereĭ imobilă.		
9,482	10		1859	110
21,784	7	Idem cu adresa No. 435.	1860	11
52,540	26	Idem cu adresa No. 1544.	1860	12
		Primiţĭ cu adresa Curţeĭ de Intăriturĭ No. 979.	1860	18
1,078	26	Primiţĭ cu adresa D. Supleante, adunaţĭ din vânzarea avereĭ mobile	1862	123
241	10	Idem cu adresa No. 849	1861	110
13,031	39	Adunaţĭ din dobândile produse din capitalurile maĭ susŭ arătate.		
100,918	12	Suma totală.		

Starea de astădĭ a activuluĭ

Leĭ	Par.	
48,081	13	Vărsaţĭ la Casieria Generală în contul caseĭ de depunerĭ şi consemnaţiunĭ cu bilansul pe 1864 şi 1865, No. 15, 29, 46.
34,938	8	Dobândaţĭ la diferite persoane, şi pentru care s'aŭ luat măsurĭ de încasuire.
17,898	31	Avansaţĭ în timpulŭ concursuluĭ la uniĭ din Domniĭ creditorĭ privilegiaţĭ.
100,918	12	Suma totală.

Clironomilorŭ Russo, s'aŭ avansatŭ a conto 6660 leĭ de la No. 133 pe 1865, din averea falituluĭ Gherasim Haldă, care banĭ urmează a se încasui din baniĭ ce clironomiĭ Russo aŭ a lua de la masă.

PARTEA II

PASSIVUL

	Sumele după creanse		Procente pe 2 anĭ		Sumele în totalŭ	
	Leĭ	P.	Leĭ	P.	Leĭ	P.
Creditorĭ licvidațĭ						
1. D. Majorŭ Aleco Fotino, pentru cheltuelile înmormântăreĭ defunctuluĭ Russo, s'aŭ așezatŭ la clasa I-a, § 1995 litera A.	9,668	20	330	20	9,999	
2. D. Doctorŭ Glicŭ, plata pentru curarisire, s'aŭ așezatŭ la clasa I-a, § 1995; această datorie aŭ trecut cu cesie cătră D-luĭ Aleco Apostolo	2,960				2,960	
3. D. Iancu Deliu, pentru spițerul Carl Tornburg pentru medicamente, s'aŭ așeḑatŭ la clasa I § 1995.	1,236				1,236	
4. D. Alexandru Șumleanu, pentru D. Ioan Jora, salarĭulŭ pentru serviciŭ, s'aŭ așeḑatŭ la clasa I-ea § 1995.	666				666	
5. D. Panaite Cristea, pentru D-luĭ Mihalachi Dimitresco, salariŭ pentru serviciŭ, s'aŭ așeḑatŭ la clasa I-ea, § 1995. . . .	3,237	20			3,237	20
6. D-na Caliopia Pastiea, salariŭ pentru serviciŭ, adecă 200 galb. după adeverința din 28 Ianuarie 1859 și 140 galbenĭ fără titlu; s'aŭ licvidatŭ numaĭ pretenția de 200 galbenĭ, și s'aŭ așezatŭ la clase I-ea, § 1995.	7,400				7,400	
7. D. Stavarachi Gheorghiu, leafa pentru serviciŭ, s'aŭ așezat la clasa I-ea, § 1995.	1,221				1,221	
8. Orfaniĭ defunctuluĭ Iancu și Mariea Russo, după hotărârea Curțeĭ de Apel No. 226 și a Înalteĭ Curțĭ de Casație, aŭ câștigatŭ dreptulŭ a se îndestula din averea epitropuluĭ lorŭ Aleco Russo, la clasa II-a, § 1997, lit. B, cu capite și procente după § 1998 pe doĭ anĭ; ear dobânda de la 1857 Octomvrie 21, înaintea acelor doĭ anĭ când s'aŭ deschis concursul, s'aŭ așezat la clasa V-a, § 2005	63,094	22	12.618	20	75,713	2
9. D-na Paulina Duca, după sinetulŭ din 21 Octomvrie 1856, s'aŭ așezatŭ la clasa IV-a, §§ 2003 și 2004 litera B, capite și procente.	37,000		7,400		44,400	
Suma . . .	126.483	22	20.349		146.832	22

	Sumele după creanse Leĭ	P.	Procente pe 2 anĭ Leĭ	P.	Sumele în totalŭ Leĭ	P.
	126.483	22	20.349		146.832	22
10. D. Dimitrie Prunco, după sinetul din 20 Dechem. 1857, s'aŭ așeḑat la clasa IV-a, §§ 2003, 2004.	20,276		4,055	2	24,331	2
11. D. Cristieanŭ Virtŭ Peĭsterŭ, după contă, pentru obiectele date, s'aŭ așezatŭ la clasa IV-a, §§ 2003, 2004.	1,210	20	242	4	1,452	24
12. D. Dimitrie Morfo, cu dreptățile DD. Roza Becher, I. Mauguşŭ şi Sima Haea Laiter, după hotărârea cu No. 99 din 22 Octomvrie 1860, s'aŭ regulatŭ ca pentru 362 galbenĭ, să se așeḑe la clasa . . .[1] § 2000, lit. B, procentele după § 1998, ear cu suma de 460 galbenĭ la clasa IV-a, §§ 2003 și 1998.	30,414		6,082	20	36,496	20
13. D. Panaite Bostânescu, după creansa din 24 Iulie 1857, s'aŭ așezat la clasa III, §§ 2000 și 2002.	3,330		666		3,996	
14. D. Hristiean Reinic, cu 200 galbenĭ după sinetul din 1856 Noemvrie 1, și cu 84 galbenĭ după registrul magasineĭ, s'aŭ așeḑat la clasa IV-a, §§ 2003 și 2004, adecă cu 200 galbenĭ D. Reinicŭ și cu 84 galbenĭ D-luĭ Chetnerŭ.	10,508		2.101	8	12,609	8
15. D. Dimitrie Buznea, pentru luminările date la înmormântarea defunctuluĭ Russo, s'aŭ așeḑatŭ la clasa I-ea, § 1995, litera A.	487	20			487	20
16. D. Alecsandre Poadven du ·ă contă, s'aŭ așezat la clasa IV-a, §§ 2003 și 2004.	1,162		232	4	1,394	4
17. D-na Rucsanda Morțun, după un sinet ce zice că 'i s'aŭ furat de talharĭ, maĭ pretinde încă niște documente și 2 petre brilant, licvidându-se numaĭ datoria bănească, s'aŭ așezat la clasa IV, §§ 2003 și 2004.	2,664		533	20	3,197	20
18. D, Dimitrie Chașul, după un sinetŭ asiguratŭ în alt sinetŭ de 5000 galbenĭ a D. Aslanŭ, s'aŭ așezatŭ la clasa IV-a, §§ 2003 și 2004.	92,500		18,500		111,000	
19. D-luĭ Bancheriŭ Maĭer-Hofferŭ cu dreptățile D-neĭ Emilia Cihacŭ, după sinetulŭ din 26 Octomvrie 1856, s'aŭ așezatŭ la clasa IV-a, §§ 2003 și 2004. . .	18,500		3,700		22,200	—
Suma . . .	307.555	22	56.531	18	363.997	

[1] lipsește și în original.

	Sumele după creanse		Procente pe 2 anĭ		Sumele în totalŭ	
	Leĭ	P.	Leĭ	P.	Leĭ	P.
20. D. Iordachi Hermeziu, după sinetul din 26 April 1857, s'aŭ aşezat la clasa IV-a, §§ 2003 şi 2004.	37,000		7,400		44,400	
21. D-na Paulina Sechingŭ, după trata, din 20 Septemvrie 1858, s'aŭ aşezatŭ la clasa III-ea, §§ 2000 şi 2002.	11,100		2,220		13,320	
22. D. Avram Candel cu dreptăţile D. I. Docan, s'aŭ aşezatŭ la clasa IV, §§ 2003 şi 2004.	35,224		7,045	30	42,269	30
23. D. Iancu Leĭb Vaizer după sinetulŭ din 11 Maiŭ 1858 şi 6 Iunie 1858, s'aŭ aşezatŭ la clasa IV-a. §§ 2003 şi 1998 . . .	5,989		1,197	30	7,186	30
24. D-na Rucsanda Ventura după sinetulŭ din 22 Noemvrie 1857, s'aŭ aşedatŭ la clasa IV-a, §§ 2003 şi 2004. Dacă însă sinetul din 7000 galb. a D. Iorgu Sigara, din care curge aceasta, va fi valabil. . .	55,500		5,550		61,050	
25. D. Gustavŭ Borcŭ, după sinetulŭ din 1858 Noemvrie 12, pe suma de 627 galbenĭ 22 leĭ, şi după contul curentŭ suma de 74 galbenĭ 63 leĭ 20 parale, s'aŭ aşedatŭ la clasa IV-a, § 2003, numaĭ cu suma de 74 galbenĭ 63 leĭ 20 parale.	2,801	20	560	10	3,361	30
26. D. Vasile Alecsandri, după scrisorile repos. Russo, s'aŭ aşezat la clasa II-a, §§ 1997 şi 1998, lit. M, cu suma de 151 galb. 8 leĭ 15 par., pentru că de şi pretenţia aŭ fost de 877½ galbenĭ, însă s'aŭ scăzutŭ cu 726 galbenĭ 10 leĭ 5 parale, ceea ce aŭ priimitŭ de la Russo.	5,595	15	1,119	30	6,715	5
27. D. Anieşŭ Hiler, după contă, s'aŭ aşezat la clasa IV-a, § 2003.	2,656				2,656	
28. D. Iancu Docan, după sinetul din 20 Noemvrie 1857, s'aŭ aşezat la clasa III-ea, §§ 2000 şi 2002.	55,500		5,550		61,050	
29. D. Gheorghie Petrini, după conta de magasin, s'aŭ aşezat la clasa IV-a, § 2003.	5,544				5,544	
30. D. I. Darme, după sinetŭ, s'aŭ aşezatŭ la clasa IV-a, §§ 2003 şi 2004 . .	11,614		2,322	4	13,936	4
31. D. M. Finchelştaĭn, după trate, s'aŭ aşezatŭ la clasa III-ea, §§ 2000 şi 2002. .	3,188		638		3,826	
32. D. Fridiricŭ Orge, după contă, s'aŭ aşezatŭ la clasa IV-a, § 2003.	6,286				6,286	
	—	—	—	—	—	—

	Sumele după creanse		Procente pe 2 anĭ		Sumele în totalŭ	
	Leĭ	P.	Leĭ	P.	Leĭ	P.
33. D. Vitnerŭ A. Raişerŭ, după 2 trate, s'aŭ aşezatŭ la clasa III-ea, §§ 2000 şi 2002.	9,620		1,924		11,544	
34. Banca Moldoveĭ, după maĭ multe creanse, după hotărârea din 5 Septemvrie 1864, s'aŭ aşezatŭ la clasa IV-a §§ 2003 şi 2004.	221,852		44,370	4	266,222	4
35. D. Saschesŭ, recomandatŭ de Consulatulŭ Prusescŭ cu nota No. 96 din 1859, fără a se cunoaşte suma saŭ a se presenta creansa spre licvidare.						
Suma totală . . .	777,005	17	136,359	6	913,364	23

Creditoriĭ escluşĭ de la masă pe temeĭul Ofisuluĭ No. 104, aflat în Colecţia a II-a pagina 224.

1. D-luĭ Iosepŭ Raĭşerŭ, pretenţia închisă după încheĭerea din 5 Octomvrie No. 14.

2. D-luĭ Helŭ Haĭmŭ Gherberŭ, idem după încheĭerea din 20 Dechemvrie 1860 No. 17.

3. D-luĭ Ghemusŭ Caracaşŭ, idem după încheĭerea din 1860, apozată pe adresa Poliţieĭ No. 8627, prin care se arată că D. Caracaşŭ a declarat că nu are pretenţie.

4. D-luĭ Emanoilŭ Iorga, respinsă de D. curatore neavândŭ titlu.

5. D-luĭ Gatino et Compania,
6. » Isacŭ Şorŭ,
7. » I. Mauguşĭ,

{ Aceste pretenţiĭ s'aŭ închisŭ după încheĭerea din 20 Septemvrie 1860 No. 11.

8. D-na Sevastiţa Buhuşĭ,
9. D-luĭ Iorgu Pruncu,
10. » Costachi Dimitriu,
11. D-na Cleopatra Aslan, născută Russo,

{ Aceste patru pretenţiĭ în a cărora categorie intră şi acea de la No. . . .[1] din pasivŭ, precum şi a luĭ Iosepŭ Reişer, fiind curgătoare din sinetul de 7000 galb. reclamat de D. Iorgu Sigara, sunt oborâte după hotărârea Curţeĭ Princiare din 28 August 1859 No. 3, după cum se lămureşte în oficia Curţeĭ de Întăriturĭ No. 300.

12. D-luĭ Panaite Cazimirŭ se esclude, fiindcă aŭ reclamat pentru D-na Rucsanda Ventura, a căreia creansă este licvidată.

13. D-luĭ Iorgu Sigara se esclude, fiindcă sinetul de 7000 Galbenĭ, după cum s'aŭ arătat, este oborâtŭ de Curtea Princiară.

[1] lipseşte în original.

14. D-luĭ Iancu Fâtulŭ se esclude, fiindcă aŭ reclamatŭ în numele D Caşul şi clironomiĭ Russo, a cărora drepturĭ sunt licvidate şi trecute la passivŭ.

PARTEA III

Distribuirea activuluĭ pe creditoriĭ licvidațĭ după clase	Sumele după creanse		Sumele după repartiție		Sumele ce aŭ primit	
	Leĭ	P.	Leĭ	P.	Leĭ	P.
§ 1993 litera B.						
Cheltuelile maseĭ, pentru publicațiĭ, tacsele procesuluĭ şi plata curatoruluĭ după actul sub No. 8541, din 1859 August 17, eliberat pe temeĭul legĭuireĭ din Colecția II pag. 537, câte 20% din totalul avereĭ.	20,183	24	20,183	24		
Clasa I-ea § 1995.						
1. D-luĭ Majorŭ Aleco Fotino.	9,999		9,999		9,999	
2. » Dimitrie Buznea.	487	20	487	20	481	
3. » Alecsandru Apostolo.	2,960		2,960		1,480	
4. » Alecsandru Şumleanu.	666		666		471	30
5. » Panaite Cristea.	3,237	20	3,237	20		
6. » Iancu Deliu.	1,236		1,236			
7. D-na Caliopia Pastiea	7,400		7,400			
8. D-luĭ Stavarachi Gheorghiu	1,221		1,221			
Suma pentru clasa I-ea . . .	47,390	1	47,390	12	12,431	30
Clasa II-a, § 1997.						
9. Clironomiĭ defunctuluĭ Russo, § 1997 litera B.	75,713	2	53,527	28	6,660	
10. D-luĭ Vasilie Alecsandri, § 1997, litera M.	5,595	15				
Suma totală . . .	128,699	25	100,918	24	19,091	30
Una sută miĭ, noue sute, opt-spre-zece leĭ, doue-spre-zece parale cuprinde activulŭ maseĭ, care urmează a se împărți între creditoriĭ de clasa I-ea şi II-a, după scăderea cheltuelelor maseĭ.						
NB. Dobânzile produse de capitalurile date la casa de consemnațiĭ şi a capitalurilor împrumutate, de astăzĭ şi până la încasuire, se vor numera clironomilor Russo, pentru acoperirea dificituluĭ ce aŭ la capitalulŭ după repartiție.						

Fiind că activul n'aŭ ajuns niciĭ la plata creditorilor de la clasa II-a, nu s'aŭ putut face împărțala şi pentru creditoriĭ celor-l'alte clase.

Tabloul presentŭ formându-se de sub-scrisul Judecătoriŭ Comisariŭ, ajutat de D. Grefier sub-scris, conform cu lucrările de dosariŭ, se ve presenta Tribunaluluĭ Secțiunea II-a.

Judecătoriŭ Comisariŭ, **Neii** Grefier, **Marinofschi**

BIBLIOGRAFIE CRITICĂ

V. ALECSANDRI, *Alecu Russo*, în *Revista Română,* 1862, pag. 314—316.

Este cel dintâiu articol despre Russo. Incepând să publice în revista sa «Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul», Odobescu cere lui Alecsandri un articol despre autorul ei. Alecsandri scrie atunci biografia rămasă celebră prin dovezile de adâncă şi durabilă prietenie manifestate de marele poet către Nicolae Bălcescu. In cursul biografiei, venind vorba despre Maiorul C. Filipescu, Al. Russo şi Coradini, Alecsandri consacră fiecăruia câte o notă mai desvoltată.

Informaţiunile despre Russo nu sunt numeroase, dar presărate pe un fond de o rară căldură. Alecsandri vorbeşte de prietenul său în termeni plini de o adevărată dragoste. El a ţinut atât de mult ca Russo să nu fie uitat, încât a pus să se reproducă nota în *Foaia Societăţii din Bucovina* (1868, No. 6—7), în *Albina Pindului* din Bucureşti (1868, No. 2), iar cu cinci ani mai târziu în *Convorbiri Literare* (1873, No. 12) din Iaşi. Nota a trecut apoi în volumul de proză al poetului.

AL. ODOBESCU, *Revista Română,* III, (1863).

Odobescu s'a ocupat de Russo provocat de Alecsandri, care i-a trimis câteva manuscripte de ale fostului său prieten, ca să le publice în revista ce conduceà. Odobescu a scris cu ocaziunea aceea câteva rânduri despre Russo: «Manuscripte inedite ale lui A. Russo, la cetirea cărora publicul român poate găsì un îndoit interes, prin seriozitatea cugetărilor şi prin originalitatea spritului acestui scriitor, răpit aşà de june literaturii române» (pag. 355, notă). In altă parte (pag. 361-362), se ocupă de «Cântarea României» şi de «Amintiri». Cu privire la cea dintâi, reproduce pasagii din cele două scrisori ale lui Alecsandri (v. pag. 362) şi admite pe Russo ca autor. Despre cea de a doua zice:

«Arareori, întro scriere românească, s'a revărsat mai mult din acel spirit național cules din priveliștea naturii pitorești a României, din traiul simplu și primitiv al plugarului și al plăiașului român, din poveștile vitejești ale letopisețelor vechi și ale basmelor bătrânești, din graiul mlădios și expresiv al poporului român».

GR. TOCILESCU, *Nicolae Bălcescu*, București 1876 (extras din *Columna lui Traian*, acelaș an).

Se ocupă de Russo cu ocaziunea autorului «C. R.» și citează textual părerea lui Obobescu. Se îndoește însă că Russo ar fi autorul. Contra acestei îndoeli protestează Alecsandri, în *Conv. Lit.* X, 142.

TEODORESCU GH. DEM., *Poezii populare*, București, 1885.

Vorbește în prefață despre Russo ca folclorist, punând data de 1835-9 studiului «Poezia poporală» și afirmând că manuscriptele lui Russo cu culegeri de poezii populare au fost publicate de Alecsandri. Discut aceste păreri cevà mai jos, cu ocaziunea articolului D-lui Bogdan-Duică.

ION GHICA, *Scrisori*, București, 1888.

Amintește de Russo în scrisoarea despre Bălcescu și tot în chestiunea «C. R.», înclinând spre istoricul lui Mihai Viteazul. Alecsandri scrie atunci lui Ghica, ca să-l convingă de adevăr (*Ms.* 805 dela Academia Română și *Noua Revistă Română*, 1901, pag. 305).

N. IORGA, *Schițe din literatura română*, București (extras din *Revista Nouă*, 1891).

Atribuind lui Bălcescu «C. R.», vorbește despre Russo ca de un necunoscut: «trebue să ne resemnăm odată a lipsì pe bietul Russo, care numai astfel de scriitor nu pare să fi fost în vieața lui obscură, de această glorie uzurpată» (pag. 102).

DR. RUDOW, *Geschichte des rumänischen Schrifttums*, 1892.

Dă la pag. 90 câteva informațiuni biografice luate din Alecsandri. Interesant este că pentru întâia oară i se dă lui Russo un loc de scriitor într'o istorie a literaturii române. Obiceiul însă nu s'a continuat, fiindcă toate scrierile de acelaș fel anterioare anului 1901 nu mai consacră lui Russo un capitol aparte.

GH. ADAMESCU, *Noțiuni de istoria limbii și literaturii române*, București 1896 (ed. II, 1899).

Amintește pe Russo cu ocaziunea poeziei populare (pag. 69), repetând după Teodorescu Gh. Dem. deosebita lui însemnătate în această direcție. Il mai amintește cu ocaziunea chestiunii «C. R.», reproducând pe Odobescu, (pag. 255).

PETRE V. HANEȘ, *Cântarea României* (studiu), București 1900.

Este un studiu literar asupra frumoasei poeme, cu specială atenție la chestiunea autorului ei. Modificată și completată, broșura aceasta a trecut în monografia consacrată lui Russo.

N. IORGA, dare de seamă despre broșura de mai sus în *Noua Revistă Română*, 1901, No. 1.

Se recunoaște că Russo este autorul «C. R.» și i se judecă cu multe laude activitatea: «Ni se descopere, supt acest nume, care nu spuneà nimic decât o ipoteză literară, un patriot călduros, un spirit drept, care înțelege, prevede și recomandă, un meșteșugit scriitor (în franțuzește și românește).» Darea de seamă se sfârșește recomandându-mi un studiu complet asupra lui Russo și o ediție a scrierilor sale.

PETRE V. HANEȘ, *Alexandru Russo*, o pagină ignorată din literatura română (Seminarul de limba și literatura română dela Facultatea de litere și filozofie din București), București 1901.

Broșura este completarea articolelor privitoare la Russo publicate în *Noua Revistă Română* (an I, pag. 487 și an II, pag. 181, 219, 260, 464) și studiază activitatea întreagă a scriitorului. In paginele ce urmează am ocaziunea să completez și să modific unele păreri susținute în această monografie.

OVID DENSUSIANU, *Prefața* monografiei de mai sus.

Profesorul, sub a căruia conducere lucrasem studiul asupra lui Russo, n'a voit să-mi impue nici o modificare, gândindu-se poate la susceptibilitatea începătorilor. In schimb și-a expus în «Prefață» obiecțiunile ce aveà de făcut la concluziile studiului. D-sa insistă mai ales asupra legăturilor dintre activitatea lui Russo și a predecesorilor săi, în special a lui Kogălniceanu, dovedind că problemele cari l-au preocupat pe autorul «Cugetărilor» și al «Poeziei poporale» preocupase cu câțiva ani mai înainte și pe alții. Deosebirea erà numai că Russo vorbià cu mai multă convingere, cu mai multă căldură, cu mai multă persistență.

OVID DENSUSIANU, *Literatura română*, 1830—1900, curs stenografiat, 1900—1901 (în biblioteca Academiei Române).

La pag. 206—240 se ocupă de Al. Russo. După biografie se insistă puţin asupra «C. R.», aducându-se probe nouă, de natură grafică, în sprijinul autoratului lui Russo. D-l Densusianu dovedeşte cum Bălcescu, traducând originalul lui Russo, a sărit unele cuvinte din greşeală, şi a cetit rău «lave» în loc de «baise». Intâmplător, tocmai de acest pasagiu s'au ocupat şi d-nii M. Dragomirescu şi Gh. Adamescu (v. pag. 393), susţinând greşit că Russo a amplificat textul lui Bălcescu. Se relevă apoi calităţile stilistice ale scriitorului.

Din punct de vedere al ideilor, Russo e apropiat de Kogălniceanu. Seamănă cu acesta şi ca anti-latinist, şi ca fel de a înţelege literatura. Are însă prioritate faţă de acela în chestiunea literaturii populare. «Meritul lui în această privinţă i-a fost numai în parte recunoscut de Alecsandri.... colaborarea lui Russo este mult mai mare decât rezultă din informaţiunile date de Alecsandri. Multe din poeziile culese de Russo se găsesc în variata colecţiune a lui Alecsandri» (pag. 237—238).

Se arată că Russo a fost influenţat şi de Rabelais, împrumutând dela acesta mijloacele de polemică în chestiunea stricării limbii (pag. 239).

G. Bogdan-Duică, *Alexandru Russo* (cu ocaziunea monografiei D-lui P. V. Haneş), în *Convorbiri Literare*, XXXV, (1901), 631—670.

Articolul acesta a fost o dare de seamă despre monografia mea din acelaş an, şi are darul să provoace discuţiuni folositoare cu privire la activitatea lui Russo. Profit de ocaziune ca să-l cern şi să văd ce poate fi reţinut.

Intâiu câteva chestiuni de amănunt:

Nu este exact că Russo a debutat la 1855 (pag. 632). Cade prin urmare şi concluziunea ce urmează pe aceeaş pagină: «Intr'o lume şi o epocă în care scriitorii români se grăbiau a primi ori a stoarce încă de tineri lauri fragezi, Russo aşteptă să încărunţească, până să publice ceva scris deadreptul româneşte».

La pag. 193 din ediţia aceasta, se găsesc câteva versuri populare, cari seamănă de minune cu începutul versetului 5 din «C. R.». Ele constituesc o dovadă despre influenţa poeziei populare asupra acestei scrieri şi au servit ca argument hotărîtor în chestiunea dacă Bălcescu ori Russo este autorul frumoasei poeme. Bălcescu a schimbat în redacţiunea lui începutul versetului 5,

depărtându-se astfel de redacţiunea lui Russo. Mi-am explicat lucrul în felul acesta: Bălcescu n'a înţeles cuvântul «Tenechiei» şi a preferit să lase deoparte tot pasagiul. Iată ce zice autorul dării de seamă: «Versurile acestea — cari lipsesc la Bălcescu, 1850 — sunt scoase din balada *Dolca*. *Dolca* a fost culeasă de V. Alecsandri, în vara anului 1842, dela baciul Udrea pe Ceahlău. S'ar puteà deci presupune, că Russo a cunoscut-o dela Alecsandri, care a tipărit-o în colecţiile dela 1853. Aşà s'ar explicà de ce poezia lipseşte în textul lui Bălcescu dela 1850. Ar fi — poate — greşit să judecăm aşà. In tot cazul este mai greşit a zice că Bălcescu a eliminat la 1850 versurile, fiindcă «nu a înţeles cuvântul Tenechiei» şi a susţineà, fără să fi văzut manuscriptul după care a tradus Bălcescu, că «de sigur versurile se aflau în el» (pag. 668). Manuscriptul după care a tradus Bălcescu nu-l vom vedeà niciodată, dar aceasta nu ne va împiedicà să putem vorbì cu destul temeiu şi în lipsa lui. Ambele redacţiuni româneşti ale «C. R.» au ca bază acelaş original: textul francez al lui Russo. La versetul 5 constatăm dintr'odată o deosebire mai mare decât la celelalte (a se vedeà *Al. Russo*, pag. 119—120):

Bălcescu.	Russo.
Multe şi frumoase turme pasc văile: soarele milostiv înrodeşte brazda; mâna Domnului te-a împodobit ca p'o mireasă: livezile tale cele 'ntinse sunt smălţuite cu flori felurite şi belşugarea varsă avuţiile sale peste câmpii... O, bogata mea ţară, pentru ce gemi?...	Pe câmpiile Tenechiei răsărit-au florile? Nu au răsărit florile, sînt turmele multe şi frumoase ce pasc văile tale: soarele înrodeşte brazda: mâna Domnului te-au bucurat cu bunuri felurite, cu pomete şi cu flori, cu avuţie şi cu frumuseţe... Pentru ce gemi şi ţipi, ţară bogată?...

Se observă lesne că redacţiunea lui Bălcescu începe cu propoziţiunea a treia din redacţiunea lui Russo. Lucrul se poate explicà în două feluri: sau Bălcescu a lăsat la o parte cevà din textul francez original, sau Russo a adaus la originalul lui cele două propoziţiuni, când a publicat redacţiunea românească. D-l Bogdan-Duică admite al doilea caz, încercând să precizeze până şi epoca la care Russo ar fi cunoscut versurile populare pe cari aveà să le adaugă la textul primitiv. Totuş mi se pare că nu e greu să se dovedească exactitatea afirmaţiunii mele. Inchipuească-şi cinevà originalul francez foarte apropiat de redacţiunea Bălcescu — deşi n'a fost aşà. — Inchipuească-şi pe Russo ocupându-se şi el să şi-l traducă în româneşte. Ce l-ar fi îndemnat să-l corecteze în acest loc mai

mult decât în toate cele douăzeci de versete dela început şi să introducă cuvintele: «Pe câmpiile Tenechiei răsărit-au florile? Nu au răsărit florile?» Şi apoi nu se vede clar că ceeace urmează — «sunt turmele multe...» — constitue un răspuns la cele două propoziţiuni începătoare? Nu e posibil prin urmare ca originalul francez să fi cuprins numai răspunsul şi întrebarea nu. Cum atunci, se va zice, Bălcescu a părăsit întrebarea şi a mănţinut răspunsul? Foarte uşor: a schimbat construcţia în aşà fel, că nu mai constituià un răspuns, şi a zis «multe şi frumoase turme pasc văile» în loc de «sunt turmele multe şi frumoase ce pasc văile tale». Se vede bine în orice caz că mai curând poate derivà redacţiunea lui Bălcescu din a lui Russo decât invers.

E greu acum de admis că Bălcescu n'a înţeles cuvântul «Tenechiei» şi că de aceea a eliminat cele două propoziţiuni? Cred că nu. Cuvântul acesta e puţin cunoscut chiar scriitorilor de astăzi. Nu oricine ştie pe din afară poeziile populare ale lui Alecsandri, ca să-şi aducă aminte de «Tenechiei» din balada Dolca. Dar Bălcescu, care a tradus şi publicat «C. R.» înaintea colecţiei lui Alecsandri?

Părţile bune ale studiului de faţă, atât de bune că se pot primi fără rezervă, sunt acelea unde se scoate în relief excesiva modestie a lui Russo (pag. 632), unde se explică sfiala lui în materie literară (pag. 633—634), şi unde monografia asupra lui Russo e acuzată a fi fost scrisă cu «entuziasm nestăpânit» (pag. 631) — n'aş mai scrie cu acelaş eutuziasm astăzi, dar nu-l regret pe cel de atunci.—Alte două lucruri bune sunt împrumutate din prefaţa d-lui Densusianu: «2⁰ nici una din tendinţele sale fundamentale literare nu-i nouă» (pag. 635) şi 2⁰ nu Russo a combătut cel dintâiu curentele greşite în materie de limbă (pag. 652).

Chestiunile cu cari în deosebi se ocupă darea de seamă sunt două: a rolului avut de Russo în desgroparea poeziei noastre populare şi a influenţelor străine exercitate asupra lui. Ne vom ocupà de amândouă, discutând şi ce am spus în monografie şi ce spune d-l Bogdan-Duică şi încercând să apropiem discuţiunea de soluţiunea ei definitivă.

Nu este adevărat că Russo a cules cel dintâiu poezii populare, nici că el cel dintâiu a tras atenţiunea asupra acestui fel de literatură. Dar nu aşà trebue pusă chestiunea. In istoria desgropării poeziei populare româneşti, trebue distinse două epoce: una în care scriitorii se ocupă întâmplător de ea, fie publicând un

text și oprindu-se la atâta; fie scriind un articol despre ea și oprindu-se iarăș la atâta; cealaltă în care în jurul poeziei populare se face un sgomot asurzitor, în care acestei poezii i se găsesc frumuseți nepieritoare și i se atribue menirea de a salvà limba și literatura, pornite pe căi greșite. A plecà anume prin munți ca să culegi legende și poezii, a-ți face un punct special de program literar din popularizarea cât mai adâncă a noului fel pe poezie, a utilizà acele compuneri în scrierile tale poetice, iată în adevăr începutul unui curent nou, curent fără nici o legătură cu ce se făcuse până atunci. Acest curent nou se atribuià în genere lui Alecsandri. Curentul acesta n'a fost provocat nici de Alexandru Hasdeu, nici de Asachi, nici de poeziile populare publicate în *Foaia pentru minte* (1839), nici de articolul lui C. Negruzzi din *Dacia Literară* (1840), nici de Kogălniceanu (a se vedeà pref. dela *Al. Russo*, pag. V-VI și *Conv. Lit.*, XXXV, 649). D-l N. Iorga într'o notiță din articolul care deschide *Prinosul* d-lui D. A. Sturza (pag. 27) ocupându-se și de chestiunea aceasta, zice că nici eu, nici d-l Bogdan-Duică n'avem dreptate, deoarece întâia mențiune despre poezia populară se găsește în «Predoslovia» cronicei stolnicului C. Cantacuzino. Acesta, vorbind de izvoarele istorice, afirmă că și în cântecele populare se găsesc pomenite unele fapte în legătură cu Domnii din trecut. Se poate zice că de atunci începe curentul de admirație pentru poezia populară? Evident că nu. Fraza aceea a rămas acolo în cronică fără nici o urmare; iar când cronica s'a publicat, întâiu sub numele de cronică anonimă și apoi sub al lui C. Cantacuzino, curentul poeziei populare erà în plină desvoltare. Articolele rusești ale lui Al. Hasdeu au fost mai norocoase din acest punct de vedere? Nu. Nici Asachi nu însemnează nimic în chestiunea provocării unui curent favorabil poeziei populare. D-l Bogdan-Duică relevează un pasagiu dintr'o dare de seamă a lui Asachi din *Gazeta de Moldavia* (1852) despre poeziile populare publicate de Alecsandri, pasagiu în care autorul spune că și el a cules pe la 1822 cântece populare, ba chiar că celebrul folclorist sârb Vuc Stefanovici i-ar fi dat și el câtevà, culese din regiunile românești, dar că toată această comoară a ars în anul 1827. Va fi având și această poveste — dacă e adevărată — vreo importanță, în orice caz secundară, prea secundară. In chestiunea noastră însă nici una: D-l Bogdan-Duică, uitând că vrea să dovedească altcevà decât ce susținusem eu, exclamă; «Asachi avusese dela 1819 la dispo-

ziția sa o gazetă, *Albina*, și nu tipărise nimic! (pag. 649). Apoi aceasta ce dovedește, dacă nu că Asachi n'a contribuit la crearea curentului de admirație al poeziei noastre populare? Și n'a contribuit nu numai pentrucă colecția lui a ars, dar nici prin legendele culese în munții Neamțului—și acest fapt ar fi rămas cu desăvârșire izolat, dacă n'ar fi fost Alexandru Russo. Aici se sfârșește, cred, epoca întâia, cu privire la curentul poeziei populare.

Epoca a doua începe cu Russo și Alecsandri. Mulțumită impulsului acestora s'au interesat de poezia populară ceilalți doi Kogălniceanu și Negruzzi, pe cari d-l Densusianu în prefața monografiei mele îi citează ca anteriori lui Russo. E foarte adevărat că aceștia au publicat, în anul 1840, în *Dacia Literară*; dar tot dela d-l Densusianu am învățat, lucru de care de altfel m'am convins și singur în urmă, că Kogălniceanu și Negruzzi înseamnează mult mai puțin pentru poezia populară decât Russo și Alecsandri, și că, deși faptul nu se poate constată materialicește, dela aceștia au învățat cei dintâi să admire poducțiunile anonime.

Chestiunea se reduce prin urmare numai la Alecsandri și Russo. Dintre aceștia, care din doi este mai important pentru chestiune? Dar mai întâiu ne întrebăm dacă o asemenea chestiune trebue discutată, fiindcă unora li s'ar păreà inutilă: «Destul că, în loc să ne bucurăm de acea bună și folositoare colegialitate, avem încă timp să ne certăm—în numele științei—pentru priorități ce nu se pot stabilì, și pentru comptabilitatea exactă a muncii fiecăruia dintre cei doi amici!»—așà se exprimă autorul dării de seamă, de care ne ocupăm (pag. 636). Mă mir că se spune așà cevà. Cum, e indiferent cine a dat impulsul unui act cu atât de mari consecințe literare ca acela al desgropării literaturii anonime? Cazul acesta mi-aduce aminte de felul în care mulți pe vremuri tratau chestiunea «Cântării României»: amintiau de nesiguranța autorului și se grăbiau să citeze ori să parafrazeze pe Odobescu și Ion Ghica: «Ori-cum o fi și oricine o fi autorul, călugăr sau mirean, din veacul trecut sau din timpul nostru, ușoară fie-i țărâna, căci cu frumoasă și mândră floare a înzestrat literatura română» (*Scrisori*, pag. 683). D-l Bogdan-Duică a transformat chestiunea într'un duel literar, în care D-sa s'ar bate pentru Alecsandri și eu pentru Russo. Poate că concluziunile mele din 1901 au părut d-lui Bogdan-Duică forțate, dar aceasta nu-l îndreptățià să meargă pe calea pe care n'o aprobă și să

forțeze și concluziile în favoarea lui Alecsandri. Rămân însă numeroasele fapte puse în evidență atunci de mine. Ele vor da odată, dacă nu acum, definitivă dreptate lui Alexandru Russo. Deocamdată ele au smuls d-lui Bogdan-Duică următoarele declarații, foarte importante pentru rezolvarea chestiunii: «Ei *colaborau*, ca de pildă frații Grimm» (pag. 647) și «Cred și eu, că Russo a început să culeagă înaintea lui Alecsandri.... îndemnat de întâia scriere a lui Russo (de «La Pierre du tilleul», v. pag. 205), cred că acesta este cel care s'a ocupat mai întâiu de poezia populară, că el va fi cules mai curând și că Alecsandri va fi primit—poate—întâiele impulsuri abià în cercul *Daciei literare* (1840) la care a colaborat» (pag. 649). Nu e tocmai clar citatul, totuș se poate înțelege din el că Russo a cules poezia populară înaintea lui Alecsandri și că—mai ales aceasta—cunoșteà înainte de Alecsandri însemnătatea producțiunilor anonime. Sper să mai dovedesc că Alecsandri a avut de profesor pe prietenul său Russo în această materie și că n'a privit literatura populară altfel decât profesorul și prietenul său; și cevà mai mult, că până la Odobescu nici un scriitor român n'a adaus cevà de seamă la felul de aprețiere al literaturii populare.

Cel dintâiu argument în favoarea acestei teze este excesivul entuziasm al lui Russo pentru literatura populară, entuziasm care n'a fost egalat la noi nici de Alecsandri, nici de alt scriitor, și care e caracteristic celor ce descoperă întâia oară cevà. Entuziasmul se constată oridecâteori Russo vorbește de folclor și cu deosebire în articolele «Studii naționale», «Poezia poporală», «La Pierre du Tileul», «Le Rocher du Corbeau». Identificarea lui cu literatura aceasta merge atât de departe, încât, când s'a găsit într'o situație care-i primejduià vieața, el cântà frumoasele versuri din Toma Alimoș cu

Frunza că s'a scuturà
Trupul că mi-a astupà

(a se vedeà pag. 202).

Al doilea argument este obiceiul lui Russo de a cità versuri populare la fiece pas, chiar când nu e vorba de literatura populară. O repede răsfoire a edițiunii de față probează ușor această afirmare (pag. 99, 107, 108, 166, 202, 212, 221).

Comparând citațiunile lui Russo cu pasagiile corespunzătoare din Alecsandri se constată mari deosebiri, fapt recunoscut și de d-l

Bogdan-Duică. Am puteà deci conchide sau că Russo, citând din Alecsandri, a alterat textul sau că el cunoşteà pe altă cale poeziile populare. Că a doua concluziune este cea adevărată, ne-o probează următoarele consideraţiuni:

a) Russo citează şi versuri populare neexistente în colecţia lui Alecsandri dela 1853—cea dela 1866 nu ne interesează, pentrucă la acea dată Russo nu mai există. — Ele se găsesc în «Poezia poporală» în «Amintiri» şi pe unele le recunoaşte şi d-l Bogdan-Duică (pag. 646).

Pe lângă cele admise de D-sa, mai sunt cele din «Amintiri», II, (pag. 99). Acelea, în număr de 18, fac parte din balada «Donciul», care nu se găseşte în ediţia lui Alecsandri dela 1853 şi apare numai în cea dela 1866. D-l Bogdan-Duică are de făcut următoarea restricţie: «Să credem şi să zicem că la 1866 Alecsandri a luat începutul ei din Russo. De unde a luat lungul rest, pe care la Russo nu-l găsim? Ce ne obligă să credem că l-a luat din vreun manuscript necunoscut încă al lui Russo, că n'a cules el singur restul sau întreaga baladă?» (pag. 642). Nu găsim la Russo restul baladei, pentrucă nu-şi aveà locul acolo unde e citat numai începutul ei. Russo citase numai partea unde se vorbià de «părul satului» («Sub cel păr mare din sat || zace Donciul într'un pat»). Cunoşteà Russo restul? E de admis până la o probă contrarie. Dela cine auzise el începutul, trebue să fi auzit şi mai departe, fiindcă el n'o citează din vreun text oarecare — balada nu fusese încă publicată la 1855, când au apărut «Amintirile».— In orice caz, ceeace nu poate nimeni contestà este că Russo a cunoscut poezii populare prin el însuş, culegându-le singur, înainte de Alecsandri. El citează chiar balade necunoscute lui Alexandri, cum e «Ghimiciu» (v. pag. 188), care lipseşte în ediţia dela 1853 şi apare în cea dela 1866. El cunoaşte «Păunaşul Codrilor» în 1846, deşi Alexandri îl publică în 1849. *(Conv. Lit.* XXXV, 669).

b) Citaţiunile lui Russo se găsesc în opere de ale lui scrise înainte de colecţiunea lui Alecsandri, înainte şi de data la care se ştie că a început Alecsandri să se ocupe de poezia populară. «La Pierre du tilleul» este din 1839, «Studii naţionale» din 1840.

Tot din această epocă trebue să fie şi studiul lui Russo «Poezia poporală». Autorul dării de seamă încearcă să dateze şi el studiul acesta, dar e vădit influenţat de idei preconcepute. In monografia din 1901 adusesem ca argument în favoarea priorităţii lui Russo şi pe

Teodorescu Gh. Dem., care în prefaţa cărţii «Le romancero roumain» a d-lui Jules Brun susţine tocmai acest lucru. Teodorescu da acolo şi o dată aproximativă «Poeziei poporale» a lui Russo, şi anume 1835—1839. Anul din urmă poate fi discutat, celelalte însă nu, pentrucă pe atunci Russo se găsià încă la Geneva, la studii. Teodorescu nu puteà şti prea exact lucrul acesta, cum nu-l puteà şti nici altcinevà, dat fiind că Russo nu erà studiat. Dar nu pentru dată recursesem eu la el, ci pentru afirmaţia ce o făcuse că Russo a cules poezii populare înaintea lui Alecsandri şi că le-a dat acestuia să le publice. Avusesem încredere în el şi o am şi acum, gândindu-mă că el a făcut parte din cercul lui Hasdeu, cerc care da şi el mare atenţie folclorului şi unde — poate — asemenea chestiuni se cunoşteau mai bine decât astăzi. In orice caz textul lui Teodorescu nu trebue numit «detractor», cum îi zice autorul dării de seamă (pag. 647, notă), pentrucă el se întemeià pe o convingere. Apropierea lui de Schwarzfeld nu-şi are cu atât mai puţin locul. Luând de bază şi alte argumente, dar şi pe Teodorescu, afirmam în 1901: «E clar deci că nu Alecsandri ci Russo a cules primele poezii populare româneşti, şi cu toate acestea cel care şi-a mărit titlurile de glorie e cel dintâiu, pentrucă el scrise despre poezia populară, pentrucă el se adăpase în poezii dela un aşà de sănătos izvor, pentrucă de Russo se ştià prea puţin, pentrucă din operele lui nu se cunoşteà nimic» (pag. 105). D-l Bogdan-Duică rupe citatul, reţine prima parte a lui până la întâiul «pentrucă», părăsind deci tocmai motivarea, şi exclamă: «Schwarzfeld şi Teodorescu dela 1896 au încă aderenţi? Şcoala aceasta de ură literară nu încetează? Alecsandri nu şi-a tăgăduit niciodată izvoarele» (pag. 647, notă). Şi cu toate acestea d-l Bogdan-Duică e tot de părerea mea: «Cred şi eu că Russo a început să culeagă înaintea lui Alecsandri», zice D-sa (pag. 649); e aici ură literară, şcoală de a lui Schwarzfeld?

Să ne întoarcem acum la chestia datării «Poeziei poporale». Autorul dării de seamă crede că a şi rezolvat-o cu următoarele rânduri: «Scrierea aceasta a lui Russo citează pe Codreanu. Codreanu a fost cules în Septemvrie 1847 de Alecsandri, deci studiul lui Russo trebue să se fi scris după Septemvrie 1847» (pag. 645). Cu toate acestea am arătat mai sus, lucru confirmat şi de D-sa, că «Poezia poporală» citează balada «Ghimiciu», necunoscută lui Alecsandri la 1853, şi alte numeroase versuri populare de asemenea necunoscute acestuia. Dacă Russo a putut

face atâtea citațiuni, fără să recurgă la Alecsandri, de ce n'ar fi făcut și pe aceea cu Codreanu? Argumentarea cu Codreanu cade prin urmare. Să ne gândim mai bine că Russo din primul moment al venirii sale în țară a fost absorbit de chestiunea literaturii populare, că chiar de atunci a început excursiuni prin județul Neamțu în vederea culegerii de texte, că atunci a scris «La Pierre du tilleul» și «Studii naționale». Pe la 1850 și 1855, el s'a ocupat mai mult de chestiuni linguistice și istorice. Prin urmare «Poezia poporală» ține tot de primii ani ai activității sale.

Al patrulea argument în favoarea lui Russo îl formează micile comentarii făcute de el la diferite versuri populare sau la diferite personagii amintite în ele. In 1901 puneam mare temeiu pe argumentul acesta, mi se păreà chiar decisiv. D-l Bogdan-Duică nu este însă de această părere. Sunt nevoit să reiau discuțiunea:

a) La pag. 178—180 din ediția de față se găsește o amintire a lui Russo despre haiducul Ion Petrarul. Amintirea face parte din «Studii naționale» scrise la 1840. In ediția dela 1853 a «Poeziilor populare» ale lui Alecsandri nu se găsește nimic asemănător. In cea dela 1866 însă apare o poezie cu acest subiect și însoțită de un comentar foarte asemănător cu amintirea lui Russo, atât de asemănător încât Alecsandri sfârșește cu cuvintele: «Acì e locul să facem o observație că niciodată un Român nu s'a dedat la trista meserie de călău», iar Russo sfârșise: «Românul se face hoț, se face ispravnic, se face judecător, dar călău niciodată!» Pe d-l Bogdan-Duică aceste apropieri nu-l conving că Alecsandri a împrumutat dela Russo, al cărui manuscript îl posedà.

b) Alecsandri admiră din balada «Codreanul» tocmai expresiunea «văile se limpezià», ca și Russo. Conchideam de aici că cel dintâiu a fost influențat de cel din urmă. Ca să mă combată, antorul dării de seamă îmi atribue următoarele: «Să presupunem însă că la 1863, când Alexandri spune întâia oară că a găsit hârtii de ale lui Russo, l-a găsit și pe acesta, că la 1866 îl cetise și că l-a publicat după aceea, cu doi ani mai târziu. Așà trebue să fi raționat, să fi presupus d-l Haneș» (pag. 644). Nu, absolut de loc n'am presupus aceasta. Am fost sigur, cum sunt și acum, că Alecsandri a avut la el manuscriptul lui Russo și că inspirat de el a relevat frumoasa expresiune populară de mai sus, atât la 1849 în ziarul *Bucovina*, cât și la 1866 în ediția Poeziilor populare. Așà fiind, acuzația d-lui Duică, atât de gravă,

că «Presupunerea se bazează însă pe o lipsă de informaţie», trebue să cadă. Trebue să cadă şi întreg pasagiul începător cu «conchid...» (pag. 644), ca fiind o glumă.

c) Spusesem în 1901 că şi împărţirea poeziei populare admisă de Alecsandri: în cântece bătrâneşti, doine şi hore e luată după Russo, care o împarte în cântece bătrâneşti, cântece de frunză, doine şi hore. Autorul dării de seamă trece repede peste această chestiune, afirmând că din moment ce Russo admite patru subdiviziuni, iar Alecsandri trei, nu poate fi asemănare. Asemănare desăvârşită nu este, dar nu aceasta interesează. Interesează faptul de a clasà poeziile populare. Cam din aceeaş vreme mai avem o clasare de acelaş fel în articolul lui C. Negruzzi din *Dacia literară* (1840). Despre aceea n'am puteà spune dacă a fost inspirată de Alexandru Russo, deşi e de bănuit aşà cevà; dar că clasarea lui Alecsandri se bazează pe a lui Russo, nu se poate tăgădui. Alecsandri a contopit primele grupe — cântecele bătrâneşti şi cele de frunză — într'unul singur şi a mănţinut pe celelalte două — doinele şi horele.

d) In studiul «Poezia poporală», Russo relevă ca un pasagiu armonios versurile

Aşterne-te drumului,
Ca şi iarba câmpului
La suflarea vântului.

Alecsandri, în ediţia a doua a poeziilor sale, relevă aceleaşi versuri. Am văzut, şi văd încă, şi aici o influenţă a lui Russo asupra lui Alecsandri. Autorul dării de seamă o contestă. Cum explică D-sa atunci că Alecsandri a relevat tocmai ce relevase şi Russo? Simplă coincidenţă? Coincidenţele acestea ar fi atunci prea numeroase.

O influenţă a lui Russo asupra lui Alecsandri trebue să fie şi principial admisă în chestiunea notelor dela poeziile populare. Ediţiunea I-a nu cuprinde nici o notă, ediţia a II-a prea multe şi înglobând o mulţime din observaţiunile lui Russo. Apariţiunea notelor în ediţia a II-a trebue să se datorească şi lui Russo. Zic «trebue» pentrucă nu sunt probe materiale, dar oricine ar pătrunde înăuntrul acestei probleme s'ar convinge uşor de rolul ce-l atribuim lui Russo. In toată chestiunea aceasta este unul din acele cazuri când, deşi desăvârşit convins de o idee, n'o poţi impune din lipsă de

material şi celor prea neîncrezători. Timpul însă va aduce cu siguranţă completarea trebuitoare[1].

D-l Bogdan-Duică crede că a găsit la Alecsandri şi la Russo mărturisiri directe pentru lămurirea acestei chestiuni. Mărturisirile ar fi acestea: Alecsandri declară în 1849, în ziarul *Bucovina*, că a cules prin munţii şi văile Moldovei câtevà balade; iar Russo, vorbind de baladele populare din 1853, le însoţeşte de explicaţiunea «culese» de V. Alecsandri («Cugetări», III, v. pag. 43). Declaraţia lui Russo e luată de bază şi de d-nii Adămescu şi Dragomirescu, ca să rezolve prin ea singură întreaga chestiune: «Unii au vrut să arate pe Alecsandri ca un simplu editor al peziilor *culese de Russo*. Mărturisirea lui Russo însuş, că poeziile sunt «*culese* şi scoase la lumină de V. Alecsandri» iea orice temeiu acestei păreri» (*Lit. rom. mod.*, ed. II-a, pag. 256, notă). Aşà ar sta lucrul, dacă ar fi vorba de doi scriitori cari şi-ar fi disputat paternitatea culegerii poeziilor populare; aşà ar fi dacă Russo ar fi manifestat vreodată dorinţa să se vorbească de el ca culegător, sau dacă cel puţin s'ar vedeà din vreun rând, din vreun cuvânt al lui că a ţinut să i se spue «scriitor». Asupra acestui lucru, d-l Bogdan-Duică e de acord. D-sa a justificat frumos, cum am şi relevat dela început, sfiala şi modestia lui Russo, note sufleteşti asupra cărora şi Alecsandri insistase atâta. Omul acesta s'a pus cu adevărat în serviciul unor idei, a muncit din tot sufletul pentru ele, dar îi erà destul dacă prietenul său vorbià în numele amândurora. Iată de ce declaraţia lui nu constitue probă. Alecsandri n'a fost pur şi simplu editorul poeziilor culese de Russo, aceasta n'a spus-o nimeni, dar nici n'a cules el întreaga publicaţie dela 1853 şi nici nu s'ar fi gândit la o colecţie, fără îndemnul prietenului său.

Dar pe Alecsandri trebue să-l credem? Intrebarea e tot a d-lui Bogdan-Duică. Aşà pusă întrebarea, par'că ar fi vorba să trimiţi pe marele poet la temniţă, evident că sperie. Dar când ştim că Russo a cules atâta — am avut până acum probe destule — şi că n'a lăsat pe Alecsandri să vorbească despre el, de ce ne-am mirà când spune marele poet că a cules poezii prin munţii Moldovei? De altfel declaraţia lui Alecsandri nu zice categoric că numai el

[1] Câte odată şi d-l Bogdan-Duică pare a recunoaşte lucrurile, dar cu frică. Aşà, constatând o diferenţă între redacţiunile aceleiaş balade din ed. I-a şi a II-a a Poeziilor populare ale lui Alecsandri, zice că acesta «la 1866 o desvoltă (idea) probabil după Russo» (pag. 643).

a cules acele poezii. Şi dacă am găsì alte declaraţii contrarii? In 1901 am relevat o contradicţie de asemenea natură (*Al. Russo*, pag. 169): poetul spuneà la 1850 că «Mioriţa» a fost culeasă de Russo la Soveja, iar la 1866 că a fost culeasă de el însuş dela baciul Udrea. In *Conv. Lit.* (VI, 439) Alexandri ne face cunoscut că la Soveja Russo a «cules câteva balade», dar nu le spune numele, lucru ce nu-i place nici d-lui Bogdan-Duică: «Păcat este, fără îndoeală, că Alecsandri nu a numit toate poeziile culese de Russo» (pag. 648). In No. 15 din «Anexe» se găseşte altă declaraţie a poetului — necunoscută d-lui Bogdan-Duică — în favoarea lui Russo. Din toate acestea ar reieşì că Alecsandri n'a fost niciodată categoric, şi numai el nu constitue o probă decizivă.

Trebue să insistăm puţin şi asupra consecinţelor ce ar decurge pentru Alecsandri din admiterea părerilor de până acum, fiindcă şi de aici se scot argumente — lăturalnice fireşte — ca să se probeze că poetul a avut prioritatea în desgroparea poeziei noastre populare. Vorbind de Teodorescu Gh. Dem., autorul dării de seamă afirmă că acela «a crezut că poate aruncà cu uşurinţă, fără să cerceteze bine, o pată pe figura atât de senină a lui V. Alecsandri» (pag. 645). Contra acestei tactice trebue protestat. Nu înseamnează că arunci pată asupra unui nume atât de mare ca al lui Alexandri, dacă cercetezi originea colecţiei lui de poezii populare. Am renunţà atunci la studii de asemenea natură. A afirmat vreodată cinevà că Alecsandri a furat pe Russo? Am avut de altfel grija să insist asupra acestui lucru încă din 1901: «ştim că între aceşti doi bărbaţi a fost o prietenie frăţească, că acţiunile şi ideile unuia erau condiţionate de ale celuilalt, ceeace ne explică posibilitatea acelor asemănări cari, departe de a puteà fi numite furturi literare, constituesc însă un argument mai mult pentru susţinerea tezei că în chestiune de folclor acţiunea a început dela Russo» (*Al. Russo*, pag. 109). Te miri cum după asemenea cuvinte se mai pune la îndoeală buna credinţă a lui Alecsandri. Dacă el ar fi fost câtuş de puţin stăpânit de asemenea intenţiuni, ar mai fi publicat după moartea lui Russo scrieri de ale acestuia, ar mai fi publicat mai ales tocmai «Poezia poporală», de unde a împrumutat atâtea comentarii pentru colecţia din 1866?

Să nu uităm un fapt. Nu interesà atunci care din cei doi buni prieteni se face reprezentantul noului curent, cine-şi pune nu-

mele pe copertă. Interesà ca ideile să se răspândească, ca poeziile să se publice. Astăzi însă când istoria literaturii române tinde să-şi afirme şi ea mai mult existenţa şi să încerce a rezolvà problemele trecutului nostru literar, problema desgropării poeziei noastre populare merită şi ea oarecare atenţiune. Iată de ce am insistat atâta. Rezoluţiunea ar puteà fi deci aceasta:

La începutul secolului al XIX-lea câţivà scriitori au vorbit despre importanţa poeziei noastre populare, despre nevoia de a se culege şi tipărì; unii au cules chiar. Aceste începuturi însă au fost izolate. Cu ele, chestiunea poeziei populare a mers prea puţin înainte. In 1839 începe să se ocupe de noua problemă şi Alexandru Russo, dar cu mai multă pricepere în materie şi în deosebi cu mult mai mare căldură. El reuşeşte să intereseze în chestiune pe prietenii săi, mai puţin în curent şi în orice caz nu atât de aprinşi ca el de dragostea poeziei populare. Printre aceştia în rândul întâiu trebue să punem pe Alecsandri; după el pe Negruzzi, pe Kogălniceanu, pe Bălcescu şi pe alţii mai puţin însemnaţi. Alecsandri a fost atât de mult entuziasmat de nouăle orizonturi pe cari prietenul său i le deschisese, încât s'a pus îndată pe lucru. Şi pentrucă nu erà stăpânit, în materie literară, de sfiala şi modestia vinovată a prietenului său, n'a ezitat să publice articole despre poezia populară şi chiar colecţia adunată împreună cu prietenul său. Russo n'a publicat pe numele lui nimic, nu s'a dat ca iniţiator, n'a vroit să-şi publice nici cel puţin frumoasele lui studii, cele mai frumoase până la ale lui Odobescu şi Hasdeu, despre poezia populară; dar a muncit mai mult decàt tovarăşii săi, şi le-a pus la îndemână tot rezultatul muncii sale.

Vine acum chestiunea influenţelor străine. D-l Bogdan-Duică crede (pag. 657) că asupra lui Russo au mai exercitat influenţă literară şi alţi scriitori, decât cei indicaţi de mine, şi anume Rabelais, Pascal, P. L. Courier, Victor Cousin, toţi citaţi de Russo în «Cugetările» sale. Nu aduce însă dovezi.

D-sa mai încearcă să atribue unui curent muntean, în deosebi lui Boliac, îndemnul de a se scrie «C. R.» (pag 659), dar iarăş fără dovezi.

Se arată şi alte legături între «C. R.» şi Lamennais, decât cele arătate de mine, dar acestea privesc prefaţa scrierii, deci pe Bălcescu.

Mai mult insistă d-l Bogdan-Duică să probeze o influenţă a lui Mickiewicz asupra lui Russo, dar fără succes. D-sa probează că

studenții români dela Paris adorau pe Mickiewicz (pag. 661); dar Russo n'a învățat la Paris. Mai probează că sunt asemănări izbitoare între prefața «C. R.» și Mickiewicz (idem); dar prefața nu e a lui Russo. Probează iarăș că Mickiewicz erà mult cetit între Românii de aici (idem); dar toate dovezile d-sale se referă la Ardeal și la Țara-Românească, unde nu trăià Russo. «Mi se pare evident — spune d-sa — că generația «Cântării României» iubià, adorà, cetià și folosià cărțile lui Mickiewicz. De ce nu s'ar fi folosit și autorii «Cântării» de ele. Genealogia «Cântării» este—în orice caz — Mickiewicz-Lamennais-Russo. Dar acesta a primit din Lamennais mai multe idei decât din Mickiewicz» (pag. 663). Din citațiile făcute, ar reieși în adevăr două asemănări, dar îndepărtate (pag. 662 și 665). Cu atâta numai ne putem alege.

Judecând «C. R.» din punctul de vedere al influenței străine, consideram elementul original și românesc din ea superior celui străin. D-l Bogdan-Duică nu împărtășește această idee: «Influența străină este mult maĭ întinsă», zice d-sa (pag. 664). Dar după ce discută chestiunea, conchide: «Cu toate asemănările, rămân în «Cântare» o serie mare de verseturi, pe cari nu le poate atinge nici cea mai mică bănueală de imitație, nici ca idee, nici ca procedeu artistic, nici ca figuri» (pag. 670). D-sa citează apoi în notă verseturile pe cari le laudă: sunt în număr de 22, urmate de «etc.», iar toate sunt 65. Concluziunea D-sale deci nu se mai depărtează acum de a mea.

PETRE V. HANEȘ, *Desvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al* XIX*-lea*, București 1904.

Scrierea aceasta se ocupă și de Russo la pag. 162—166, 169—170, 209—211, 242—243, studiindu-l împreună cu Aron Florian, Boliac, Negri, Negruzzi, Alecsandri, Kogălniceau, Bălcescu și Dăscălescu sub titlul «Curentul istoric și popular estetic», în așà fel ca să iasă în relief însemnătatea întregului curent. Este vorba însă numai de rolul linguistic al lui Russo.

GH. ADAMESCU și M. DRAGOMIRESCU, *Literatura română modernă*, București 1902.

Această carte didactică consacră, întâia oară după Rudow, un capitol lui Russo, dar un capitol exagerat de mic: o biografie de două rânduri, câtevà verseturi din «C. R.», cu o aprețiere a acestei opere. Deoarece puținul acesta se găsește și în ed. II-a a manualului, îl discut acolo.

PETRE V. HANEŞ, *Literatura română modernă*, ediţia I-a, Bucureşti 1904 (manual didactic).

Se ocupă de Russo la pag. 169—187 şi 350—351, prezentându-l ca făcând parte din curentul literar «Spiritul nou în proză», împreună cu Kogălniceanu, Negruzzi, Bălcescu şi Filimon. Russo îşi iea pentru întâia oară locul meritat într'o istorie a literaturii române. Se dă o scurtă biografie, se reproduce «Cugetarea I-a», «Poezia poporală» în întregime, «Decebal şi Ştefan cel Mare» şi «Amintirea I-a». La pag. 350—351 o scurtă caracterizare a activităţii lui de scriitor.

OVID DENSUSIANU, *O legendă literară*, în *Vieaţa Nouă*, I (1905), 313.

Acest articol se ocupă de »Junimea» din Iaşi. In dese rânduri este vorba şi despre Russo. Aşà, amintindu-se la început că scrierile lui Russo sunt împrăştiate prin diferite reviste şi ziare, se adauge: «ar fi vremea să se adune la un loc—ar fi prinosul pe care-l datorim acestei minţi senine şi de o rară pătrundere» (pag. 317). Se arată apoi ideile juste ale lui Russo în materie de limbă şi în felul de a înţelege critica.

I. BIANU, *Curs universitar de literatură română*, 1905 (note luate de studenţi).

La fixarea însemnătăţii literare a lui Russo a contribuit şi faptul că succesorul d-lui Ovid Densusianu la catedra de istoria literaturii române l-a judecat tot atât de favorabil. D-l Bianu insistă în deosebi asupra democratismului sincer al lui Russo, dobândit în Elveţia, ţara cea mai democrată din lume, şi explică prin el deosebita dragoste a scriitorului pentru literatura populară. Se amintesc apoi operele lui şi se dă o caracteristică generală a fondului lor. Se leagă activitatea lui de a lui Kogălniceanu, şi se regretă că un curent literar atât de folositor şi-a exercitat influenţa numai până pe la 1860, din cauza dispariţiei din vieaţă a unora din corifeii lui (Russo), şi din cauza dispariţiei de pe terenul literar a altora (Kogălniceanu). Se face apoi o comparaţie între critica lui Russo şi a d-lui Maiorescu.

M. DRAGOMIRESCU şi GH. ADAMESCU, *Literatura română modernă*, Bucureşti 1906 (manual didactic).

Paginele 246—262 sunt consacrate lui Russo. Ele au contribuit în mod simţitor la popularizarea scriitorului.

Profit de ocaziunea aceasta ca să rectific unele greşeli strecurate în manual şi ca să discut câtevà chestiuni pe cari el le-a

ridicat. Numele scriitorului e dat greşit Alecu Donici-Russu (a se vedeà «Prefaţa»). Trebue să i se zică Alexandru Russo. «Alecu», cum îi zice manualul, îl numiau în adevăr prietenii, dar nu-l găsim decât odată semnat astfel. «Russu»—cu doi *s*—nu a semnat niciodată şi nici nu găsim pe vreun contemporan sau prieten numindu-l aşà. Am preferat pe «Russo», fiindcă aceasta este semnătura lui obişnuită, fie că semnează un text francez, fie că semnează un text românesc. Şi pentrucă e obiceiul ca autorii să fie numiţi cu numele pe care şi-l dau ei înşişi, ar fi bine ca şi manualul de faţă să schimbe pe viitor titulatura capitolului, care se ocupă de scriitorul acesta.

Manualul afirmă că Russo a compus «C. R.» la Paris; faptul nu e probat. Mai spune de asemenea că în anul 1850; trebue admis 1846—7 (cf. *Al. Russo*, pag. 142—3).

Spuneam în 1901 că textul francez al «C. R.» a provenit dintr'o înţelegere între Alecsandri, Russo şi Bălcescu, şi că după câţivà ani, la 1850, apărând la Paris revista românească *România Viitoare*, Bălcescu a publicat din propria-i inţiativă «C. R.» în redacţie română. Cartea de mai sus dă altă interpretare faptelor, şi afirmă că idea compunerii «C. R.» ar fi a lui Russo şi că înţelegerea dintre el, Alecsandri şi Bălcescu trebue admisă numai cu privire la publicarea ei în româneşte: «*C. R.*... este o scriere compusă în franţuzeşte de către Russo la Paris, pe la 1850, cu scop de a exaltà naţionalismul şi dragostea de libertate a tinerilor români din Capitala Franţei. Spre a-şi ajunge mai bine această ţintă, el se învoeşte cu Alecsandri şi Bălcescu ca acesta s'o traducă în româneşte şi s'o publice în *Rom. Viit.*, ca fiind scrisă de un călugăr pe la 1830» (pag. 253).

O chestiune importantă pe care o credeam rezolvită şi căreia manualul de faţă îi dă o altă soluţiune este aceea a textului «C. R». Manualul admite că textul românesc publicat de însuş Russo în *Rom. Lit.* [1] nu e propriul text al autorului, ci o alterare a textului lui Bălcescu din *Rom. Viit.*: «Cinci ani mai târziu, Russo iea pe deantregul traducerea lui Bălcescu, îi preface limba provincializând-o, o mai modifică pe ici colea, rău şi fără gust, şi o publică sub propriile-i iniţiale în *Rom. Lit.* (pag. 253). Iar la pag. 243, nota 2: «In al doilea text îndreptat, sau mai bine alterat de însuş Russo şi publicat în *Rom. Lit.*..» In sprijinul acestei

[1] care e şi textul din ediţia de faţă.

afirmări nu se aduc probe, totuş ea e luată ca punct de plecare şi se admite ca bun textul lui Bălcescu. Se reproduc chiar din el câteva fragmente la pag. 247—253. In note se dau apoi variantele textului lui Russo, cu câtevà explicări anume făcute, ca să se probeze că Russo «a alterat» textul lui Bălcescu.

Să discutăm acele explicări :

Se ştie că începutul chiar al «C. R.» diferă în cele două redacţiuni:

RUSSO.	BĂLCESCU.
Domnul Dumnezeul părinţilor noştri înduratu-s'a de lacrimile tale, ţara mea?	Domnul Dumnezeul părinţilor noştri înduratu-s'aŭ de lăcrămile tale, *norod nemângîĭet, înduratu-s'aŭ de durerea plămîilor tale*, ţara mea?

Autorii manualului, dând redacţiunea lui Russo (pag. 247, nota 2), zic: «autorul (Russo) adauge aici cu puţin gust vorbele... pe cari Bălcescu probabil le suprimase». Că «durerea plămâilor tale» e de puţin gust, e evident; că Bălcescu a suprimat aceste cuvinte, e de asemenea evident; dar că ele ar fi fost adause de Russo la textul lui Bălcescu, cu ce se probează? Pe de altă parte D-l Ovid Densusianu a dovedit, cum am văzut mai sus, că Bălcescu, nu Russo, a modificat textul şi că l-a modificat din greşeală (v. pag. 377).

De altfel autorii manualului au spus singuri mai sus că Bălcescu «suprimase» din textul francez al lui Russo; şi mai repetă lucrul acesta în altă parte: «Bălcescu în traducerea sa a suprimat câtevà verseturi prozaice sau confuze» (pag. 249, nota 20). Nu înţeleg atunci cum se împacă faptul că Bălcescu «suprimă» din textul francez al lui Russo, cu celălalt că Russo «alterează» textul lui Bălcescu?

Spusesem în 1901 că textul din *Rom. Lit.* este personal al lui Russo, tradus de pe originalul francez, că e mai complet decât al lui Bălcescu din *Rom. Viit.* şi că trebue de aci înainte pus în circulaţie în locul textului lui Bălcescu: «Mai târziu cu cinci ani apărând *Rom. Lit.*, Alecsandri a stăruit pe lângă Russo să colaboreze la revista lui, ceeace acesta a şi îndeplinit prin ... «C. R.». Ca să publice această operă, Russo trebuià s'o traducă de pe manuscriptul francez pe care-l compusese mai înainte, dar traducerea făcută de el nu puteà semănà cu a lui Bălcescu, din motivul că doi oameni nu pot traduce la fel o operă oarecare, şi

mai ales pentrucă Bălcescu a preferat să modifice unele părţi, să excludă propoziţiuni şi chiar verseturi întregi, cum am văzut.» (*Al. Russo*, pag. 123—4). Şi mai departe: «Compararea textelor însă ne-a condus la concluzia că textul *Rom. Lit.* e mai complet. Adaugem acum că este şi textul ce trebue preferat, fiindcă autorul «C. R.» este Russo... Bălcescu va rămâneà cu meritul de a fi popularizat-o numai; traducerea lui fiind incompletă, trebue părăsită. De altfel lucrul acesta s'ar fi făcut în orice caz, din momentul ce adevăratul autor a compus un text şi în limba română» (*idem*, pag. 142). Contra acestor păreri, autorii manualului nu aduc nici o probă. De ce atunci am zice că textul din *Rom. Lit.* (al lui Russo) nu e traducere proprie după original, ci o alterare a textului lui Bălcescu din *Rom. Viit.*? Şi apoi chiar principial pusă chestia: de ce Russo ar fi luat traducerea altuia, şi nu şi-ar fi făcut-o el însuş? El a mai scris şi alte lucrări în limba franceză, pe cari apoi le-a tradus în româneşte, şi sub această formă le-a publicat în ziare şi reviste ale timpului.

Manualul mai urmăreşte să probeze că textul lui Bălcescu întrece ca valoare estetică textul lui Russo; de aceea notele nu se mărginesc pur şi simplu să dea variantele, ci le însoţesc — acolo unde pot veni în ajutorul intenţiunii urmărite—de anume explicaţii. In contra procedeului admis e de obiectat:

1. Comparaţia celor două texte se face numai pentru 18 din cele 65 de versete ale «C. R.». Evident că nu într'un manual didactic ar fi fost să se facă aceasta—e rău poate că s'a facut şi pentru cele optsprezece. — Manualele dau numai concluzia obţinută aiurea în vreun studiu special, şi numai dupăce concluzia a fost în genere admisă. Dar în sfârşit, comparaţia trebuià făcută pentru întreaga scriere.

2. Criteriul după care se judecă frumuseţa celor două texte este prea personal şi neconsecvent. Aşà de ex. comparându-se un fragment din versetul 4:

BĂLCESCU.	RUSSO.
Verzi sunt dealurile tale, frumoase sunt pădurile şi dumbrăvile spânzurate pe coastele tale.	Verzĭ sînt dealurile tale, frumoase pădurile şi dumbrăvile spînzurate de coastele dealurilor.

Manualul găseşte că cel dintâiu e superior celui de al doilea, deoarece aici cuvântul «dealuri» e repetat «încă odată şi de prisos» (pag. 248, nota 8). Ca să probăm şi inconsecvenţa, n'avem decât să cetim cu un rând mai sus, nota 7, unde ni se spune

că al doilea «sînt» lipseşte din textul lui Russo; nu se mai trage însă nici o concluzie, pentrucă atunci şi Bălcescu ar fi căzut în greşeala lui Russo, dacă greşeală este.

Mai departe, în acelaş verset:

BĂLCESCU.	RUSSO.
nopţile tale încântă auzul.	nopţile tale încîntă auzul, ziua farmecă văzutul.

Manualul zice despre textul lui Russo: «această din urmă vorbă („văzutul") e disgraţioasă, iar imaginea zilei, după «noaptea care încântă auzul» slăbeşte impresia, deşi satisface simetria» (pag. 248, nota 11). Disgraţioasă nu este expresia «văzutul», sună frumos şi în *Sentinela română* a lui Alecsandri («Cu *văzutul* ce'ntâlnii»), dar mai puţin întrebuinţată la scriitori decât «văzul», da; că pasagiul lui Russo e simetric, pe când al lui Bălcescu nu, e de asemenea adevărat; dar că expresiunea «ziua farmecă văzutul» slăbeşte impresia... aici intervine criteriul prea personal de care vorbiam. In realitate nu intenţionat a lăsat Bălcescu aceste cuvinte. E probabil o scăpare din vedere, o greşeală de transcriere.

Iată acum şi o intenţionată trecere cu vederea a lui Bălcescu (versetul 5):

BĂLCESCU.	RUSSO.
Multe şi frumoase turme pasc văile; soarele milostiv înrodeşte brazda; mâna Domnului te-a împodobit ca pe-o mireasă; livezile tale cele întinse sunt smălţuite cu flori felurite, şi belşugarea varsă avuţiile sale peste câmpuri... O bogata mea ţară, pentru ce gemi?	Pe cîmpiile Tenechieĭ răsărit-aŭ florile? Nu aŭ răsărit florile, sînt turmele multe şi frumoase ce pasc văile tale: soarele înrodeşte brazda: mîna Domnuluĭ te-aŭ bucurat cu bunurĭ felurite, cu pomete şi cu florĭ, cu avuţie şi cu frumuseţe... Pentru ce gemĭ şi ţipĭ, ţară bogată?

Manualul, reproducând textul lui Russo, adauge: «Lipsa de armonie a frazei, repetiţiile inutile şi cruditatea şi nepotrivirea unor termeni, ce nu se găsesc nicăiri în traducerea lui Bălcescu, arată superioritatea literară a acestuia» (pag. 248, nota 13). In realitate, schimbarea versetului la Bălcescu se explică, cum am spus şi altă dată (*Al. Russo,* pag. 120 şi 133), prin neînţelegerea cuvântului «Tenechiei», pe care Russo îl luase dintr'o poezie populară. Manualul mai atrage atenţia asupra expresiei «ţipă», deşi acelaş lucru s'ar puteà spune şi despre «gemi», carese găseşte şi la Bălcescu.

Alt caz:

BĂLCESCU.	RUSSO.
toate popoarele se mişcă... căci furtuna mântuirei a început.	toate popoarele s'aŭ mişcat... căcĭ furtuna mîntuireĭ aŭ început.

Manualul preferă prima redacţiune cu cuvintele: «e mai frumos şi mai variat». (pag. 249, nota 26).

Un caz, când neasemănarea se explică evident prin scăpare din vedere:

BĂLCESCU, vers. 51.	RUSSO, vers. 55.
Intr'adevăr, într'adevăr, ei s'au sculat şi tu nu i-ai văzut...	Intr'adevăr eĭ s'aŭ sculat şi tu nu ĭ-aĭ văzut...

Manualul constată: la Russo «nu există această repetiţie care accentuează stilul biblic» (pag. 249, nota 25). Intâmplător însă acest verset mai revine odată, şi anume sub no. 62 la Russo, sub no. 58 la Bălcescu, şi acolo «într'adevăr» e repetat şi la Russo Cred că pe asemenea temeiuri nu se conchide la superioritatea textului lui Bălcescu.

Altul, tot atât de vorbitor:

BĂLCESCU, vers. 52.	RUSSO, vers. 56.
Ei înălţară trufia lor pe tâlhărie... avuţia lor, pe foametea ta... boeria lor pe zdrenţele tale... puterea şi strălucirea lor...	Eĭ înălţară trufia lor pe tîlhărie, avuţia lor pe foametea ta... mărirea lor pe sdrenţele tale... puterea şi strălucirea lor...

Singura deosebire constă aici în cuvântul «boierie», care la Bălcescu înlocueşte pe „mărire" din textul lui Russo. Iată cum se argumentează: cuvântul «boierie» e mai depărtat prin înţeles de cuvântul «putere», care vine îndată, decât cuvântul «mărirea» pe care-l înlocueşte, şi e mai în contrast cu «sdrenţele» decât acesta. El introduce dar mai multă varietate în text, şi deci e mai frumos, deşi luat *singur* e mai puţin ales decât cuvântul «mărire» (pag. 250, nota 33). Criteriu prea personal.

Acelaş lucru în exemplul următor:

BĂLCESCU, vers. 55.	RUSSO, vers. 59.
Pe câmpurile de bătaie văd oameni cu braţele goale.	Pe cîmpul de bătaĭe se văd oameniĭ cu braţele goale.

unde manualul zice: «construcţia e mult mai izbitoare în Bălcescu» (pag. 251, nota 48). De ce?

Tot criteriu personal îmi pare că este şi în aceste două cazuri:

Unul:

BĂLCESCU, vers. 61.	RUSSO, vers. 65.
Mieazănoapte și Mieazăzi, Apusul și Răsăritul s'au luat la luptă.	Miază noapte și miază zi, apusul și răsăritul, lumina și întunericul, cugetul disbrăcător și dreptatea s'aŭ luat la luptă.

Cuvintele în plus la Russo sunt considerate de manual ca «încărcând fraza de prisos» (pag. 253, nota 61).

Altul :

BĂLCESCU, vers. 61.	RUSSO, vers. 65.
Urlă vijelia...	Urlă vijelia de pe urmă...

Și aici «de pe urmă» e considerată ca având acelaș rol (idem).

Trebue să relevăm acum și numeroasele note ale manualului, unde se dau pur și simplu variantele lui Russo, fără să se adaugă că ar fi inferioare pasagiilor sau cuvintelor corespunzătoare din Bălcescu.

Iată de ex.:

BĂLCESCU.	RUSSO.
tu plângi, vers, 1.	plîngĭ *fără încetare*, vers. 1.
se împodobește în zile de *sărbătoare* cu flori mai frumoase, vers. 3.	se împodobește în zile de *vară* cu florĭ maĭ frumoase, vers. 3.
Dunărea bătrână biruită de părinții tăi *îți spală*[1] *poalele*, vers. 6.	Dunărea bătrână, biruită de părinții tăi *îțĭ sărută poala*, vers. 6.
pâraele... cântă neîncetat *slava* ta, vers. 6.	pîraĭele... cîntă neîncetat *lauda* ta, vers. 6.
Deșteaptă-te *patria mea*, vers. 51.	Deșteaptă-te, *pămînt romîn*, v. 55.
Aștepți... *ca strămoșii tăi să se scoale din mormânt?* vers. 51.	așteptĭ... *ca strămoșiĭ să se scoale din morminte?* vers. 55.
versetul 54 întreg.	versetul 58 întreg.
și alte *palaturi* și turnuri s'au *înălțat*, vers. 55.	alte *curți* și *alte* turnurĭ *înalțat*, vers. 59.

și atâtea altele. Cum să considerăm aceste variante? Mai frumoase în textul lui Russo sau într'al lui Bălcescu? Dacă autorii manualului, cari au căutat anume să probeze inferioritatea tex-

[1] nu din considerațiuni estetice a înlocuit Bălcescu pe «sărută» cu «spală», (v. pag. 377).

tului ui Russo, nu s'au putut întemeià și pe ele, atât de numeroase ca și cele pe cari s'au întemeiat, trebue să conchidem — chiar din punctul d-lor de vedere — că în acele părți textul lui Russo e cel puțin deopotrivă de frumos ca al lui Bălcescu.

Este însă un punct, unde în adevăr manualul are dreptate, și anume în chestia limbii:

BĂLCESCU.	RUSSO.
văduvă de *vitejii* tăi, vers. 1.	văduvă de *ficiorii cei viteji*, vers. 1.
precum femeile se *jelesc* pe mormântul mut *al* soților lor, vers. 1.	precum plîng și *jălesc* femeile *displetite* pe *săcriul* mut *a* soților, vers. 1.
spre *a învià*, vers. 51.	spre *a înviè* vers. 55.
joc, vers. 51.	*gioc*, vers. 55.
se apropie, vers. 32.	*s'aŭ apropiet*, vers. 56.

Limba textului lui Russo conține evident câteva provincialisme.

Acum să ne punem întrebarea dacă e bine, când vorbim de *Cântarea României*, când vrem s'o cetim sau s'o studiem, dacă e bine să luăm ca punct de plecare textul lui Bălcescu și nu pe al lui Russo. Rezumăm argumentarea de până acum: Originalul francez e al lui Russo; o redacțiune românească ne-a dat însuș autorul, traducând ceeace la început compusese în limbă străină — cum făcuse și cu alte scrieri; — această redacțiune redă mai exact și mai complet originalul și nu este inferioară din punct de vedere al stilului redacțiunii lui Bălcescu; cuprinde însă câteva expresiuni, devenite astăzi provincialisme, dar cari sunt absolut potrivite într'o scriere făcută la 1855 în Moldova.

Să ne punem acum întrebarea dintr'un punct de vedere mai general. Unde am ajunge, dacă am admite principiul acesta ca redacțiunile modificate ale scrierilor să fie preferate redacțiunilor date de înșiși autorii lor? Cinevà de pildă ar înlocuì din *Alexandru Lăpușneanu* al lui Negruzzi câtevà provincialisme prin expresii literare, redacțiunea sa ar izbutì să înlocuească pe cea veche? O scriere reprezentă pe un autor, o școală literară, un anume spirit, o anume epocă. Când originalul ei se pierde, te mulțumești cu o altă redacțiune dacă o ai, fie ea cotemporană, fie târzie; dar câtă vreme îl posezi, cum e posibil să te mai întrebi dacă e bine ori nu să-l iei ca punct de plecare?

Sunt în manual şi câtevà apreţieri pur estetice asupra «C. R.» Ea ar fi «o scriere retorică, cu caracter liric descriptiv», cu «tablouri pline de mişcare dar vagi». Ea nu este frumoasă «decât prin câtevà pasagii în cari se descrie mândreţea ţerii noastre, prin unitatea de ton, în care se amestecă plânsul doinei cu măreţia biblică, şi prin admirabila limbă a lui Bălcescu în care e îmbrăcată. Defectul ei principal e în concepţie, care e fără relief şi fără variaţie. Din această pricină, pentru cel ce nu cunoaşte fazele principale ale desvoltării noastre istorice, ea n'are interes; iar pentru cine le cunoaşte, interesul ce i-ar produce se micşorează în mod simţitor, căci deosebitele momente nefiind precis şi adânc caracterizate, — cu greu le poţi raportà la realitatea istorică ce poetizează» (pag. 254).

Cred că orice apreţiere estetică a «C. R.» trebue să plece dela punctul că ne găsim în faţa unei opere de propagandă, în faţa unui manifest revoluţionar, dat sub forma unei scrieri literare propriu zise. Oricât s'ar fi silit autorul să facă din ea cevà durabil, oricât talent poetic ar fi avut la dispoziţie, n'ar fi reuşit să prelungească vieaţa manifestului său peste cele câtevà decenii, 1850—1880. Cât timp problema redeşteptării noastre se puneà cu putere, cât timp dorul de a ne vedeà stăpâni pe ţara noastră nu se realizase, «C. R.» erà mereu de actualitate. Punctele pe cari manifestul le cereà nu se înfăptuise, manifestul prezentà deci încă interes. Entuziasmul pe care el îl deşteptase între cetitorii de acum 20—30 de ani nu se explică prin calităţile lui literare, ci prin tendinţa pe care o urmărià. Ca atare nu înţeleg restricţiunea pe care o face manualul, când începe să judece «C. R.» din punct de vedere estetic: «deşi această operă a atras timp de mai multe decenii admiraţia necontenită a tuturora, ea nu este în adevăr frumoasă decât...» (pag. 254). Astăzi, după ce unirea Principatelor s'a realizat, după ce constituţia s'a obţinut, după ce răsboiul s'a câştigat — e interesant că Odobescu reeditează «C. R.» tocmai în timpul răsboiului pentru independenţă — tendinţa scrierii nu mai încălzeşte pe nimeni, ba cevà mai mult, ne aminteşte un fel de a fi de care suntem străini. Şi cum elementul cel mai de valoare din scriere erà tendinţa ei, uşor înţelegem de ce ea nu mai captivează astăzi ca altădată. A lăsà de o parte caracterul ei propagandist şi a o supune la o analiză estetică întocmai ca pe o operă de artă pură, este a o judecà pe jumătate greşit.

Alt defect care decurge astăzi din felul cum a fost atunci concepută «C. R.» este «monotonia» ei. Manualul îi laudă unitatea de ton. Cred că unitatea aceasta merge prea departe și constitue o notă inferioară a operei. «C. R.» e cetită cu interes numai în câtevà din versetele ei.

Celălalt defect, pe care manualul îl relevează la finele citatului dat de noi mai sus, nu-l văd. Și iată de ce. E adevărat că diferitele momente istorice, pe cari «C. R.» le reamintește, nu sunt nici precis, nici adânc caracterizate, dar nu înțeleg de ce aceasta ar constitui un defect. Istoria noastră este luată aici ca motiv; din ea se aleg numai momentele cari pot dovedi vitejia și puterea de altădată a țerii și pot provocà mai repede și mai puternic entuziasmul. Vagul în care povestirea acelor momente istorice e învăluită convenià de minune scopului ce urmărià scrierea și convine și astăzi pentru realizarea emoției pur estetice. Nu e acesta de altfel singurul drum al operelor literare cu subiect istoric sau numai cu părți istorice — cum e «C. R.» — ? Dacă nuvela, romanul sau drama istorică n'ar coborî vagul în utilizarea istoriei, s'ar apropià prea mult de aceasta și ar pierde ca însemnătate literară. Cetești, de pildă, versetul 13 din «C. R.»:

Peste ținuturile locuite astăzi de poporul românesc stăpânește liniștea. Deodată însă se ivește un sgomot puternic, un zăngănit de arme. Se încinge o luptă între năvălitori și autohtoni. Cei ce rămân în vieață dintr'o parte și din cealaltă își dau mâna. «Din această rudire frământată cu sânge și sfințită prin foc se naște un popor nou» (pag. 128). Cu cât ar crește valoarea literară a «C. R.», dacă versetul acesta s'ar puteà mai ușor ori mai cu greutate identificà cu răsboaiele dintre Romani și Daci? Versetul 37 vorbește de o luptă cu Turcii. E necesar să fie povestirea atât de amănunțit făcută, încât să se înțeleagă de ce luptă este vorba? Nici n'a urmărit autorul aceasta și nici n'ar fi câștigat ca însemnătate poetică scrierea, dacă versetul s'ar fi apropiat prea mult de o narațiune istorică. «C. R.» trebuià să amintească domnia turcească la noi, dacă redà întreaga noastră istorie. In adevăr câtevà versete și fac aluziune la ea. Dintre acele versete, al 37-lea a fost consacrat special luptelor cu Turcii, poetizând triumfurile noastre din diferite rânduri și utilizând în special elemente din luptele lui Mircea și ale lui Mihai Viteazul. Evident că în acest verset nu poți recunoaște dacă e vorba de o anu-

mită luptă a lui Mircea, a lui Ștefan sau a lui Mihai, dar aceasta nu constitue o inferioritate a scrierii.

«Cugetările» lui Russo sunt astfel judecate de manual: «Fără compozițiune, pline de digresii și repetiții, într'o limbă ades provincializată și cu întorsături arhaice și greoaie. *Cugetările* sunt totuș însuflețite de o convingere concentrată și caldă, cum rar se găsește în literatura noastră. Afară de aceasta, ele dovedesc că Russo, cunoscător adânc al modului cum s'a desvoltat literatura franceză și stăpân pe teoriile filologiei științifice, a știut să aducă exemple și temeiuri hotărîtoare în favoarea tezei sale, ca nimeni altul până la dânsul în această chestiune» (pag. 257). Ar fi, cred, de corectat începutul acestui pasagiu. Trebuià adaus că această serie de articole a lui Russo sunt scrieri polemice și deci «digresiile» și «repetițiile» sunt inevitabile. In al 3-lea sau al 4-lea articol de pildă el continuà și idea începută, dar trebuià să răspundă și la întâmpinările ce i se adusese până atunci.

Despre «Amintiri» se zice: «Deși tablourile ce el zugrăvește rămân vagi și generale, deși în ele întâlnim numai descripții, iar nu incidente și caractere, ca în Creangă, deși gândirile nu se leagă bine unele de altele, iar exprimarea e întretăiată cu exclamații și semne de suspensie, totuș ele sunt remarcabile prin bogăția amănuntelor poetice din vieața lui trecută, prin căldura intensivă și comunicativă, cu care-l simțim legat de ele, și prin naționalismul fervent ce le însuflețește. Ar puteà fi minunate bucăți literare, dacă n'ar fi rău compuse și [dacă ar fi] mai bine stilizate» (pag. 261—262). Aprețierea aceasta privește numai întâia parte a «Amintirilor», partea unde Russo își povestește copilăria. E tot atât de interesantă însă și partea a II-a dela No. V înainte, unde Russo vorbește de istoria țerii, parte care ar amintì «Scrisorile» lui Ion Ghica.

Russo însuș, în întregime, este uneori prezentat în termeni călduroși: «Prieten de aproape cu Alecsandri și Bălcescu și însuflețit de acelaș liberalism și naționalism ca și dânșii, el se arată din vreme un iubitor conștient și entuziast — mai entuziast și mai conștient decât toți — de limba și literatura românească poporană și de întreaga vieață istorică, dar mai cu seamă tradițională a poporului român» (pag. 247). El «duce, și anume în *Cugetările* sale, și în mod clar, temeinic și cu inimă, lupta în contra curentului latinist, pe care Alecsandri căutà numai să-l iea în bătaie de joc» (idem).

In câtevà rânduri este comparat cu Bălcescu. «Astfel Russo este în istoria literaturii noastre, din punct de vedere filologic, ceeace Bălcescu este din punct de vedere istoric. Amândoi au acelaş entuziasm cald şi energic pentru poporul român, aceeaş temeinicie în studiile lor, deosebindu-se numai prin faptul că Russo ţine mai mult la «norod» decât la «neam» şi pentrucă el ne interesează, după cum spune însuş Alecsandri, mai mult prin idei decât prin stil, mai mult prin fond decât prin formă, prin ştiinţă decât prin arta literară» (pag. 257). Pasagiul acesta ar fi fost dela sine corectat, dacă Russo ar fi fost studiat înăuntrul curentului literar din care face parte, împreună cu Kogălniceanu, Alecsandri, Negruzzi şi Bălcescu. S'ar fi văzut atunci că o apropiere s'ar fi putut face mai curând între Russo şi Kogălniceanu. Cât priveşte idea că Russo interesează mai mult prin fond decâ prin formă şi că prin aceasta s'ar deosebì de Bălcescu, ea constitue de asemenea o greşeală. Greşeala o constatăm şi în altă parte a manualului. Aşà la pag. 248 (nota 13), comparându-se versetul 5 din «C. R.» redacţiunea Bălcescu cu cel corespunzător din redacţiunea Russo, se adauge: «Lipsa de armonie a frazei, repetiţiile inutile şi cruditatea şi nepotrivirea unor termeni, ce nu se găsesc nicăiri în traducerea lui Bălcescu arată superioritatea literară a acestuia. Bălcescu aveà un rar simţ al formei şi armoniei, care lipseşte cu totul lui Russo». Acelaş lucru la pag. 254, unde «C. R.» e lăudată pentru «admirabila limbă a lui Bălcescu, în care e îmbrăcată». Se vede prin urmare că manualul consideră pe Russo inferior lui Bălcescu ca formă literară şi chiar îi contestă simţul formei şi al armoniei. Este aici o judecată care porneşte dela un fapt greşit. Autorii iau ca punct de plecare pentru Bălcescu «Istoria lui Mihai Viteazul», uitând că redacţiunea tipărită, cum am dovedit altă dată [1], s'a dat sub îngrijirea acelui cu adevărat maestru al prozei româneşti, Alexandru Odobescu, care a fost până acolo împins de severul său gust literar, încât să îndrepte imperfecţiunile de formă ale originalului. Judecat după originalul «Istoriei lui Mihai», Bălcescu ne apare altfel ca formă literară. In al doilea rând, forma nu se judecă numai din punctul de vedere al provincialismelor, şi nu e drept să proclamăm inferioritatea lui Russo numai pentrucă, intrebuinţând limba dela

[1] *Desvoltarea limbii literare în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti 1904, introducerea.

1850 și scriind la Iași, are unele forme dispărute astăzi din uz. De altfel chiar faptul că în nici o altă scriere a sa Bălcescu n'a realizat bogăția de imagini, simetria, armonia și ritmul din «C. R.» ar vorbì destul și ar probà că asemenea formă literară se datorește originalului și nu traducătorului. Sperăm ca ediția de față, permițându-ne să cetim pe Russo în întregime și deodată, să ne edifice mai bine asupra rarelor lui calități literare, și să ne formeze convingerea că el trăește nu numai prin fondul scrierilor sale, ci și prin forma lor.

G. IBRĂILEANU, *Dela M. Kogălniceanu la d-l Maiorescu* (spiritul critic în cultura românească), în *Vieața Romînească*, 1906, Martie (an. I, vol. I, pag. 101 și 250).

Idem, *Primul junimist* (Costache Negruzzi), *ibidem*, 1906, Maiu (an. I, vol. I, pag. 374).

In aceste articole, autorul urmărește mai ales să pună în evidență asemănările și deosebirile dintre rolul critic al «Junimii» dela Iași, și în special al d-lui Titu Maiorescu, și între rolul critic al scoalei literare dela 1840. Cu această ocaziune vorbește mult, la fiece pas aproape, și despre Alexandru Russo.

In istoricul popularizării lui Russo, articolele acestea își au un loc de merit, deoarece au lărgit cu mult cercul celor ce știau până atunci despre existența noului scriitor. Aceasta cu atât mai mult, cu cât scriitorul este cu părtinire înfățișat—cu prea multă chiar—, cu cât se dau din el numeroase citațiuni, și cu cât e studiat tot în comparațiune cu activitatea de mai târziu a «Junimii» dela Iași, după cum făcuse și d-l Ovid Densusianu în articolul din *Vieața Nouă*, amintit mai sus. Articolele au mai îmbogățit lista scrierilor lui Russo, așà cum o dedesem în 1901 și cum o completasem în 1902 (v. *Conv. Lit.* din acest an), cu alte două articole (v. pag. 3 și 24) și cu titlul unei piese pierdute a scriitorului, *Băcălia ambițioasă*.

Ceeace ne surprinde însă este că chestiunea se pune ca pentru întâia oară și că se spun lucruri cunoscute, fără să se indice sorgintea. Când se spune de ex.: «și, dacă studiem cu atenție mișcarea culturală dela 1840 încoace, vedem că *inițiatorul* acestui curent critic e M. Kogălniceanu, iar *teoreticianul* e A. Russo (pag. 117), se spune cevà cunoscut încă din 1898, dela cursurile de istoria literaturii române ale d-lui Ovid Densusianu și trecut de atunci în unele studii și reviste și chiar în cărți de școală. Când de asemenea se con-

chide că «A. Russo a scris mai mult, a adus mai multe argumente (seria completă de argumente) împotriva stricătorilor de limbă decât d-l Maiorescu» şi că «A. Russo a scris mai mult, a adus mai multe argumente împotriva imitaţiei servile decât d-l Maiorescu» (pag. 257 şi 258), se repetă concluziile d-lui Densusianu din «O legendă literară». Dar chiar punerea chestiunii sub această formă, a unei comparaţii între şcoala literară dela 1840—de curând scoasă in evidenţă —şi între «Junimea»—atât de cunoscută—, procedeu care este fară îndoeală în avantagiul popularizării lui Russo, nu se datoreşte autorului acestor articole. Un mic istoric al chestiunii ar fi slujit poate şi la mai buna înţelegere a studiului însuş şi la mai justa apreţiere a lui. In 1901, în monografia consacrată lui Russo, am amintit de câtevà ori despre «Junimea», iar la pag. 35, am pus în modul următor chestiunea care formează şi obiectul articolelor din *Vieaţa Românească*: «Dacă s'ar face vreodată un studiu asupra «Junimii» şi rolului ce l-a avut în limba şi literatura română, s'ar vedeà, cred, că o Junime existase mai înainte şi că Junimea de pe urmă este în legături strânse cu cea dintâi, dacă nu chiar continuarea şi întărirea ei».

Vom spicuì acum din articole pasagiile privitoare la Russo: Dela început însă trebue să spunem că s'a anticipat asupra altor articole — promise de altfel la pag. 261, notă—în cari s'ar fi studiat în parte fiecare din personagiile ce revin în aceste articole: Kogălniceanu, Russo, Negruzzi, Alecsandri, d-l Maiorescu: «In acest articol-fragment am făcut numai consideraţii generale asupra rolului deosebiţilor critici, fără să insist asupra părţii cu care a contribuit fiecare la critica în *limbă, literatură* şi *formele de vieaţă*... Aşà, am spus, de pildă, că A. Russo a scris mai mult şi mai complet în privinţa păstrării originalităţii limbii, că d-l Maiorescu a vorbit mai mult de bunul gust literar, decât de originalitatea în literatură, etc., lucruri cari nu vor fi pricepute deplin, decât când voiu publicà acea parte a studiului, în care se arată pe larg, pe baza faptelor rolul şi partea fiecăruia în lupta dusă în acei patruzeci de ani de critică a adoptării culturii străine». Completarea nu s'a dat încă; fără ea şi numai pe baza articolelor de faţă cu greu putem în amănunţimi precizà ce anume atribue d-l Ibrăileanu lui Russo, şi ce tovarăşilor de lucru ai acestuia. Totuş articolele nu pot fi trecute cu vederea în această bibliografie:

Intr'un loc se atribue lui Russo ceeace n'a susţinut:

«*România literară*, *Steaua Dunării* şi *Zimbrul* (zîce «Gazeta de Transilvania», 1856)... bornate, de un provinţialism filistic, ele socotesc că un milionaş de moldoveni sunt de ajuns, ca singuri să împlinească misiunea ce destinul a împărţit-o Romînilor», la care A. Russo (*Steaua Dunării*, II, 5) răspunde că milionaşul de Moldoveni, «care de 80 de ani trăeşte de ideile filozofice ale lumii civilizate» are acest drept (pag. 105)[1].

In *Steaua Dunării* anul al II-a, n. 5, Russo n'a spus că milionaşul de Moldoveni are dreptul să se socotească «de ajuns, ca singuri să împlinească misiunea ce destinul a împărţit-o Românilor»; a spus numai că (v. pag. 163) milionaşul de Moldoveni nu primeşte latineasca de bucătărie a Ardealului şi nici sistemele lui linguistice.

La pag. 382, notă, se afirmă că Negruzzi nu înţelegeà «cum înţelegeà A. Russo, ce este şi ce trebue să fie literatura românească», dar nu se probează nici deosebirea, nici nu se spune cum înţelegeà Russo.

Se dau şi lucruri neserioase, ca apropierea dintre termenul «pedant» întrebuinţat des de Russo la adresa latiniştilor şi dintre o exclamaţiune a lui Pogor la întemeïerea «Junimii» — «s'a lepădat copilul de satana *pedantismului*» — exclamaţiune luată din *Săptămâna* D-lui Panu (pag. 116), sau ca epitetul de raţionalist şarlatan pe care D-l Rădulescu-Motru l-ar fi dat lui Russo (pag. 253).

De asemenea lucruri inutile, ca originea «zeflemismului Junimii»: că originea lui n'ar sta în spiritul critic, ci în uscăciunea morală, în răceala lui C. Negruzzi, «dovadă A. Russo, din care nu puteà luà naştere zeflemismul» (pag. 376—377).

Articolele cuprind şi concluziuni forţate.

La pag. 105 se zice: «Iată dar că chiar dela început în Moldova se simte nevoia criticei: nevoia e conştientă, scopul bine hotărît: a nimicì sistemele limbistice raţionaliste, a ferì limba şi literatura de desnaţionalizare, a aruncà «în noianul uitării» pretenţiile nejustificate... a prezidà la introducerea culturii străine şi la asimilarea ei». Ultima încheiere e forţată.

De asemenea alta, la pag. 111: «îi este iertat (şcoalei critice din Moldova), să-şi iea rolul de a prezidà la înjghebarea culturii

[1] In această ediţiune, se găsesc la «Anexe» toate citaţiunile de aici (pag. 161—165 şi 350—361). Ele au format şi obiectul unui articol publicat în *Vieaţa Nouă*, an. IV, pag. 6.

românești moderne, validând ceeace merită, adică este necesar, invalidând ceeace nu ar fi menit să valorifice energia și talentul românesc», deoarece citațiile pe cari se întemeiază privesc pur și simplu chestiunea limbii și nu a întregii culturi.

La pag. 255 se conchide că «criticii din jumătatea veacului al XIX-lea nu au putut fi decât constitutionaliști liberali». Concluziunea se repetă de asemenea la pag. 256, dar nici acolo nu e dovedită.

In unele cazuri avem simple păreri ale autorului, cari de asemenea nu se pot primì, câtă vreme materialul pe care D-sa trebuià să se întemeieze nu le justifică. Așà, de pildă, pasagiul unde numește pe Russo «reprezentativ»—noi am zice «reprezentantul unei epoci»—: «In epoca dinainte de 1848, în Moldova *critică*, numai un om ca A. Russo, cu cultura lui franceză, liberală și entuziastă, dinainte de 1848 și de după, «1830, anul ce se numește în istorie anul slavei» (Russo, *Rom. Lit.*, Amintirii, 442); cu temperamentul lui entuziast, visător, generos, cu mintea lui largă și înțelegătoare, cu firea lui blândă, unduioasă, desmierdătoare, bogată, izvorîtoare de gândiri și de simțiri, a putut deveni *reprezentativ*» (pag. 260). Cinevà devine reprezentantul unei epoci nu prin calitățile atribuite lui Russo mai sus, și Russo nu reprezentă singur o epocă. Este tocmai caracteristic pentru școala literară dela 1840 să fie reprezentată deodată de mai mulți scriitori și să dea exemplul unei solidarități ce rar se întâlnește în istoria literaturii românești. Această școală nu e reprezentată nici de Kogălniceanu, nici de Negruzzi, nici de Russo, nici de Alecsandri, nici de Bălcescu, ci de toți deodată, iar în ce privește partea ei pur critică, de Kogălniceanu și de Russo. Ea se poate asemănà din punctul acesta de vedere tocmai cu școala contra căreia luptă: cu școala latinistă. Epoca acelei școale n'o reprezentă nici Klein, nici Șincai, nici Petru Maior, o reprezentă toți laolaltă. Exemplu de un scriitor care singur reprezentă o epocă este Eliad Rădulescu. Russo n'a fost ca acela, n'a lucrat în împrejurările aceluià.

Nu e justă nici părerea că sunt deosebiri între felul cum concepeau limba și literatura Negruzzi și Russo (pag. 377 și 381). Concepția lor nu erà precizată în cele mai mici amănunțimi, și dacă te bazezi pe mici citații, găsești fără îndoeală diferențe. Dar diferențe se găsesc și în Russo însuș; o consecvență excesiv de riguroasă nu întâlnim. In liniile mari însă nu este nici o deo-

sebire și se poate vorbì fără ezitare de o singură concepție a școalei literare dela 1840, deci nu numai a lui Russo și Negruzzi, asupra limbii și literaturii românești. E o lipsă chiar ca tocmai în niște articole cari se ocupă cu spiritul critic în cultura noastră să nu se scoată în relief și nici să nu se insiste câtuș de puțin asupra punctului fundamental din programul școalei dela 1840, «literatura națională». Se găsește vreo deosebire între Russo și Negruzzi în această privință? Dar a gândit altfel vreunul dintre sprijinitorii acelui curent? In ce vreme a literaturii noastre s'a cerut mai cu insistență ca literatura să se inspire din obiceiurile și din trecutul țerii, și când s'a explicat mai cu succes acest principiu? Dar ce este întreg Negruzzi altcevà, decât aplicarea principiului de mai sus? In domeniul linguistic acelaș lucru. Toți din ei cari au tratat anume sau în treacăt chestiuni de limbă s'au pronunțat contra latinismului, fonetismului sau italienismului, și în operele lor nu vei găsi influența unor asemenea teorii. Este interesant de exemplu cazul lui Bălcescu, care deși colaborator la *Magazinul istoric* cu Aug. Treb. Laurian, latinistul înfocat, păstrează limba curată a scriitorilor buni. Cazul lui Bălcescu este vorbitor și prin chipul său de a înțelege istoria. Pe când Laurian, adept al latiniștilor, urmărià chestiunile ce se legau cu originea noastră romană, Bălcescu — sub influența școalei din Moldova și în special a lui Kogălniceanu — erà atras de poezia istoriei noastre, de eroismul unor anume epoci, de măreția ce se desprindeà din amintirea unor anume personagii; pe când Laurian studià inscripțiuni din Dacia, ca să probeze latinitatea neamului, Bălcescu publicà acele atrăgătoare monografii, ca *Logofătul Tăutu,* edità cronicari și îmbrăcà în laurii gloriei celei mai înalte epoca lui Mihai Viteazul. Revenind la chestiunile linguistice, trebue să ținem seama că în a combate sistemele greșite din Bucovina, Ardeal și Țara-Românească se înțelegeau mai repede Kogălniceanu, Negruzzi, Russo și ceilalți, decât în a da o formulă care să rezolve chestiunea. Chestiunea limbii literare erà numai vag schițată atunci, și nici unul: nici Russo, nici Negruzzi, nu se gândià atâta să dea ei soluțiunea, cât să împiedice triumful îndrumărilor rătăcite ale altora. Negruzzi în adevăr se înțelegeà cu Eliad Rădulescu, dar nu cu Eliad-italienistul, ci cu acela care până la 1840 vorbise atât de înțelept în chestiunea limbii noastre. Dar pentru acel Eliad are și Russo o deosebită considerație (v. pag. 57—58).

Ceeace cred că a contribuit mai mult ca Russo să fie prezentat greşit în articolele de faţă, este că el n'a fost scopul studiului, ci a slujit ca justificare a unor idei preconcepute. Autorul a ţinut să probeze că introducerea culturii străine la noi s'a făcut sub controlul unui curent critic «moldovenesc», care ar fi ţinut dela 1840 până la 1880, şi în al doilea rând că multe din meritele atribuite «Junimii» sunt nejustificate. Aşà fiind lucrurile, şcoala literară dela 1840 nu este studiată cu obiectivitate şi odată cu ea nici Russo. Aşà de pildă se spune la pag. 111 că «Moldova nu s'a mulţumit să le distrugă (curentele false) la ea. Ea a căutat să le distrugă şi în afară de ea, acolo unde erau pe cale de a izbutì». Ai crede că Moldova — e vorba de epoca dela 1840 — a încercat cevà cu totul neobişnuit. Dar latiniştii nu căutau şi ei să-şi impună părerile şi în Moldova şi în Ţara-Românească? Eliad Rădulescu nu aveà în vedere şi Ardealul şi Moldova, când tratà chestiuni de limbă? Pumnul însuş se gândià numai la Bucovina? Orice scriitor, pe vremea aceea, nu se gândià la provincia lui, când scrià, ci la stratul românesc cult; acest strat se întindeà în toate provinciile şi erà ţinut în curent cu mişcarea culturală prin revistele, şi mai ales ziarele, ce apăreau de ambele laturi ale Carpaţilor. Şcoala literară dela 1840 deci, şi Russo însuş, n'au din punctul acesta de vedere nici un merit deosebit de al celorlalţi scriitori. Citatul pe care se întemeiază autorul ca să-şi susţie afirmarea de mai sus, e cunoscutul pasagiu [1], unde Russo spune că va strigà din Moldova, ca să se audă în Bucovina, Ţara-Românească şi Ardeal, că limba şi literatura de acolo nu sunt româneşti. Acest citat nu îndreptăţeşte, după cele ce am relevat mai sus, întru nimic o concluzie de importanţa pe care i-o dau articolele de faţă.

Acesta este de altfel procedeul general. Tot ce se citează din Russo se preţueşte cât mai scump posibil. O singură dată se recunoaşte (pag. 107) că Russo exagerează. In colo, Russo apare aşà de valoros, încât celelalte personagii ce se amintesc în articole rămân în umbră: şi Kogălniceanu, şi Negruzzi, şi d-l Maiorescu, etc. Câtevà exemple: «Russo, capul cel mai teoretic al acestei şcoli critice adevereşte de repeţite ori constatarea pe care am făcut-o, că Moldovei i se datoreşte cultura românească aşà cum e astăzi» (pag. 105). Altul: «E interesant a insistà asu-

[1] v. pag. 93.

pra acestei chestii şi a vedeà cum A. Russo, acest spirit pătrunzător, n'a lăsat nimic neobservat şi a spus tot ce se poate spune asupra acestei particularităţi a culturii moldoveneşti...» (pag. 110). Tot ce se poate spune? Altul: «(Russo) analizează, ca un adevărat critic literar, o baladă populară...» (pag. 114, notă). E vorba de două pagini din scrierea lui Russo «Holera» (v. pag. 24). A spune că Russo a fost cu această ocazie adevărat critic literar, este fără îndoeală o exagerare. Este interesantă chestiunea dacă Russo a fost sau nu un critic literar şi în articolele acestea s'ar fi putut discutà. Poate tot lipsa unei ediţii a scriitorului a fost piedica. Judecat după întreaga lui activitate şi în deosebi după «Critica Criticii» (pag. 3), «Poetul Dăscălescu» (pag. 140) şi «Mihai Cuciureanu» (pag. 151), unde se oferià ocaziunea unei critici literare, Russo ne apare în adevăr ca un critic, dar «literar» nu. Alte două exemple: «Când vom arătà, în altă parte a studiului, activitatea critică în privinţa limbii a fiecărui critic în parte, se va dovedì că A. Russo i-a întrecut pe toţi la un loc» (pag. 115) şi — aceasta constitue o prea evidentă exagerare — «Alecu Russo... a adus toate argumentele cu putinţă şi... a scris, în scurta-i carieră, mai mult decât toţi ceilalţi teoreticiani, din vremea lui şi de după el, la un loc, şi care, ca în totdeauna, şi-a dat seamă de cele ce se petreceau în faţa sa» (pag. 257).

Am pune acum o întrebare, pe care ne-am fi aşteptat ca un studiu de felul acestuia cu care ne ocupăm să şi-o fi pus dinainte. Cum se face că curentele de «stricare» a limbii au fost mai puternice după şcoala dela 1840, deci şi după Russo, că reprezentanţii lor ajunseră în urmă diriguitorii culturii oficiale, cum se face că «Societatea Academică» la înfiinţarea ei se depărtează de sănătoasele idei ale lui Russo, şi de ce dicţionarul acelei societăţi — apărut în 1871, doisprezece ani după moartea lui Russo şi pe când Kogălniceanu şi Alecsandri erau în vieaţă — este aşà de departe de ideile şcoalei dela 1840? Nu se judecă mişcarea literară numai după ceeace s'a scris, ci şi după ceeace a pătruns în spiritul public. Această a doua parte n'a fost de loc atinsă de d-l Ibrăileanu. Dacă ideile şcoalei dela 1840 ar fi prins rădăcini de atunci, sau chiar cu zece-douăzeci de ani în urmă, n'ar mai fi fost posibil rolul de mai târziu al lui Alecsandri, Odobescu şi al d-lui Maiorescu. Şi un asemenea rol a existat, îl cunoaştem cu toţii, şi — ceeace este interesant — el a continuat în chestiunea limbii rolul şcoalei dela 1840. Nu avem chiar în acest fapt o do-

vadă evidentă că cele ce se făcuse dela 1840 la 1860 nu avusese proporţiile grandioase în cari autorul acestor articole le învălue?

PETRE V. HANEŞ, *Carte completă pentru clasa VII-a* (ed. II-a a «Lit. rom. mod.»), Bucureşti 1907.

Se ocupă de Russo la pag. 113—127 şi 296—297. O reproducere cu câteva modificări a capitolelor din *Literatura rom. modernă.*

INDICE DE CUVINTE

INDICE

DE

NUME PROPRII ȘI TITLURI DE REVISTE ȘI ZIARE

ADAUSURI ȘI INDREPTĂRI

N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, vol. II, București, 1908.

Se vorbește la pag. 255—258 și de Russo cu multă căldură. Despre „Soveja" se spune: „Ca talent de observație, ca ironie fină, ca judecată dreaptă, ca punct do vedere înalt, aceste pagini sunt dintre cele mai bune ale literaturii noastre. Scurtele aprețieri asupra cronicelor muntene, pe care le citește cu acest prilej, arată un spirit cu totul distins, având în el ceva din intuiția fulgerătoare a unui Stendhal." Despre „Piatra Teiului": „Firea locuitorului din munte e caracterizată cum n'a mai știut altul să o facă, în rânduri vrednice de un scriitor mare". Se mai vorbește despre „Iașii și locuitorii săi în 1840"; și despre „Cântarea României", spunându-se cu ocaziunea aceasta că textul cel bun al ei e cel din *România Literară.*

D-l Iorga a încercat să mai îmbogățească lista operelor lui Russo, adăugând la ea câtevà articole din *Foaia pentru minte*, semnate unele cu două cruci, altele cu una singură. Cetind cu atențiune acele articole, am ajuns la concluziunea că nu pot fi ale lui Russo cu nici un chip și că nici nu trebue atribuite unui singur autor. „Două cruci" ascund un scriitor, „o cruce" pe altul.

„Meditația asupra cetății Neamțu" *(Foaia pentru minte*, 1843, pag. 385) nu poate fi a lui Russo din următoarele considerațiuni:

Ea cuprinde într'o parte a ei o viziune, o femeie despletită —țara noastră— apărând pe ruinele cetății Neamțu. O asemenea exhibițiune romantică nu puteà venì dela Russo, care și-a bătut joc de asemenea exagerări. Mai cuprinde și o rugăciune, o copie aproape a rugăciunilor din cărțile sfinte, cum n'a scris niciodată Russo. El a imitat stilul biblic al lui Lamennais, care e departe de a fi chiar al cărților sfinte.

Articolul „Incă câtevà însemnări asupra limbii românești" (idem, 1844, pag. 156) nu e al lui Russo cu siguranță; el a tratat totdeauna chestiunea limbii dintr'un punct de vedere mai larg.

Poezia „din Moldova" (*idem*, 1846, pag. 95) ne confirmă acelaș lucru. Ea nu e a lui Russo, și fiindcă el n'a scris poezii remânești niciodată —numai de una franceză a amintit Alecsandri — și fiindcă spiritul în care e scrisă se depărtează mult de spiritul scrierilor lui. Notița care întovărășește poezia nu este nici ea a lui Russo, fiindcă denotă o oarecare intimitate între autorul ei și Gh. Bariț, intimitate care n'a existat niciodată (a se vedeà în corpul edițiunii și articolului „Contra Ardelenilor").

Trecem acum la articolele semnate cu o cruce.

„Nici o faptă fără plată“ (*idem*, 1847, pag. 157) nu e a lui Russo, este cu siguranţă a vreunui cleric. Stil de evanghelie şi morală bisericească. Acelaş lucru cu „Suspinul săracilor“ (*idem*, pag. 178).

In „Fragmente dintr'o călătorie“ pare în adevăr a fi cevà din Russo: citaţii de poezii populare, dragoste de jocul ţărănesc... dar aceasta nu e destul. Faptul că articolul e semnat ca şi cele două imediat anterioare, cari cu siguranţă nu sunt ale lui Russo, ne obligă să renunţăm şi la el.

Poezia „Un suspin“ (*idem*, pag. 376) nu poate fi a lui Russo.

Tot ale aceluiaş cleric sunt şi „Suspinele unei matroane“ (*idem*, pag. 252, 261).

— La pag. 64 (notă) rândul de jos în loc de „e“ să se cetească *ei*.

— La pag. 87 (notă) rândul 12 în loc de „mfera“ să se cetească *mĭera*.

— La pag. 91 (notă) rândul al 4-lea în loc de „populafre“ să se cetească *populaire*.

— La pag. 103 rândul al 4-lea în loc de „pospĭa“ să se cetească ***pospăĭa***.

— La pag. 113 rândul al 4-lea în loc de „pivileghiĭ“ să se cetească ***privileghiĭ***.

— La pag. 113 rândul al 16-lea în loc de „rădările“ să se cetească ***trădările***.

— La pag. 113 rândul al 17-lea în loc de „Arhondolog a“ să se cetească *Arhondologia*.

— La pag. 323 rândul de jos în loc de „1833“ să se cetească *1873*.

TABLA DE MATERIE